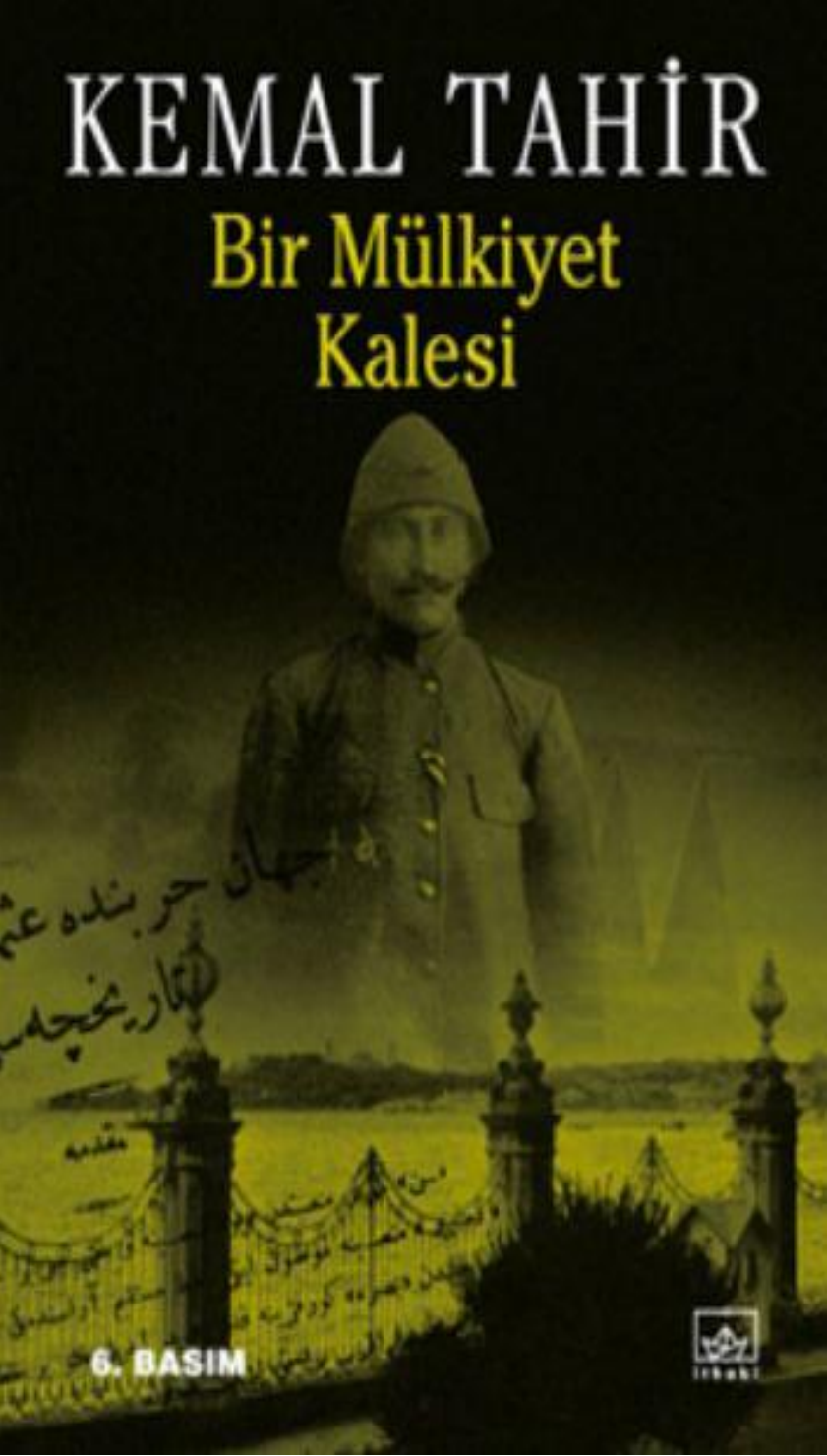
KEMAL TAHİR

Bir Mülkiyet Kalesi

6. BASIM

İrfan

Kemal Tahir
(1910-1973)

Kemal Tahir İstanbul'da doğdu. Gazihasanpaşa Rüştiyesi'ni bitirip girdiği Galatasaray Lisesi'nin ikinci sınıfından ayrılarak öğrenimini yarıda bıraktı. Avukat kâtipliği, ambar muhasipliği, gazetecilik gibi işlerde çalıştı. 1938'de, Nâzım Hikmet'le birlikte yargılandığı Donanma Komutanlığı Mahkemesi'nde on beş yıl hapse mahkûm edildi. On iki yıl Çankırı, Çorum, Kırşehir, Malatya cezaevlerinde yattıktan sonra, 1950'de Genel Af Yasası uyarınca geri kalan cezası bağışlandı. 1955'ten sonra yayımlamaya başladığı romanlarıyla edebiyatımızın önde gelen yazarları arasına katıldığı gibi, tarih konusundaki görüşleriyle de düşün hayatımızı etkiledi. 21 Nisan 1973'te, bir kalp krizi sonucunda İstanbul'da öldü.

Kemal Tahir
Bir Mülkiyet Kalesi

İthaki Yayınları - 629
Edebiyat - 508
ISBN 978-975-273-451-7

6. Basım, Haziran 2011, İstanbul (İthaki Yayınları'nda 2. Basım)

© Kemal Tahir, 1977
© İthaki, 2005

Yayıncının yazılı izni olmaksızın herhangi bir alıntı yapılamaz.
Bu kitabın telif hakkı Kemal Tahir Vakfı temsilcisi ONK Ajans Ltd. Şti.'den alınmıştır.

Kapak Tasarımı: Ömer Ülkenciler
Düzelti: Hürriyet Yaşar
Kapak, İç Baskı: Kitap Matbaacılık, Davutpaşa Cad. No: 123
Topkapı-İstanbul, Tel: 0212 482 99 10
Sertifika No: 16053

İthaki™ Penguen Kitap-Kaset Bas. Yay. Paz. Tic. Ltd. Şti.'nin yan kuruluşudur.
Caferağa Mah. Bahariye Cad. Dr. İhsan Ünlüer Sok.
Ersoy Apt. A Blok No: 16/15 Kadıköy - İstanbul,
Tel: (0216) 330 93 08 – 348 36 97, Faks: (0216) 449 98 34
ithaki@ithaki.com.tr – www.ithaki.com.tr – www.ilknokta.com

Kemal Tahir

BİR MÜLKİYET KALESİ

İTHAKİ

I

Sarayı Hümayunda

Odanın her şeyi, ipekten, atlastan, altın ve gümüşten, kristal ve kehribardan, antika biblolardan, abanozlardan, servet ve sâmândan, debdebe ve ihtişamdan ibaretti.

Bu odanın pencerelerinden deniz, gökyüzü ve güneş bile başka türlü görünüyordu.

Marangoz Mahir Efendi, halının üzerine oturup ayaklarını uzatmış, kollarını arkaya dayayıp som yaldızlı tavanı seyre dalmıştı. "Gâvur alçıya can vermiş! Boyayı içirmiş! Gâvurda ince zenaat ileri!"

Sırtında, fitilli kadifeden boz bir elbise, ayağında asker postalları, başında püskülü yolunmuş eski bir fes vardı. Fesi kulaklarına kadar geçmiş hazır elbisenin kolları, ellerinin üstünü örtmüştü. Pantolon ütüsüzdü. Yanında, üstü gemici brandasıyla kaplanmış bir takım zembili duruyordu.

Mahir Efendi, uzun boylu, geniş omuzlu, esmer, elmacık kemikleri hafifçe çıkıntılı, kara çatık kaşlı, siyah gözlü, siyah bıyıklı otuz yaşında bir adamdı. Bıyıkları aşağı doğru sarktığı için, ol-

duğundan beş yaş daha büyük görünüyordu.

Mahir Efendi, seyrek sarı dişlerini göstererek kapıya baktı.

"Efendimiz"in âdetlerine alışıktı. "Bizi burada unuttular. Kimbilir, hangi namussuz eline bir jurnal verdi. Biçareyi korkuttu! Ulan reziller! Ayıptır!"

Kaç kere rastlamıştı. Tam havuzbaşında kahvesini içerken eline bir kâğıt veriyorlar, Şevketlü'yu harap ediyorlardı. Kahve fincanının titreyen parmaklarda nasıl zıpladığını, yarısı bile henüz içilmeden bırakılıp nasıl unutulduğunu biliyordu.

Jurnali neden yazarlar? Bir adam, eğer verilen havadisten hoşlanmıyorsa ona bunu duyurmakta ne mana var? Her jurnale, ihsân-ı şahanede bulunurmuş... "Eksik olmayın beni korkuttunuz!" diye para vermek olur mu? Para vermese belki jurnalleri keserler...

Peki ama, kocaman bir padişah, kâğıttan niçin korkuyor? Hâşâ korkmaz!

Eski bir ramazanda, ramazanın on beşinde Dolmabahçe Sarayı'nın muayede salonunda vüzera biat ederken zelzele olmuştu. Mahir Efendi, bunu pekâlâ hatırlıyor, teferruattan en ehemmiyetsiz noktaları dahi unutmuyordu.

Ortadaki avize şangır şangır sallanmaya başlayınca jurnalciler çil yavrusu gibi dağılmışlardı. Abdülhamit'in marşını çalan mabeyn mızıkası sustu. İşte o anda, "Efendimiz" sivil (kıyafetiyle) tahtının üzerinde bir ev gibi doğruldu. Mızıkaya, çalmasını ferman buyurdu.

Sıska bir adamı, kocaman burunlu, kırpık sakallı, kambur bir adamı, cirit meydanı kadar kocaman bir salonda tek başına kaldığı zaman "yedi başlı bir dev" haline getiren şey cesaret değil de nedir?

Hele Ermeni komitacılarının selamlık dönüşü bomba attıkla-

rı gün!.. Eğer caminin kapısında Seccadecibaşı İzzet Bey, efendimizi birkaç saniye lafa tutmamış olsaydı... Maazallah...

Cehennem makinesi atları, arabaları, asker cesetlerini havaya uçururken padişah caminin içine doğru gideceğine, metin adımlarla tehlikenin üstüne yürümedi mi? Selamlık resm-i âlisi dönüşlerinde arabayı bizzat kullanmak âdetini o gün olsun terk etti mi? Dizginleri toplayıp, hayvanları sürmesi ne kadar yiğitçeydi. Birkaç adım sonra, şüphesiz cesaretini göstermek için paytonu durdurmuş, Tüfekçi Bölüğü Kumandanı Arnavut Tahir Paşa'ya: "Zabitanın miktarını anlayınız. Acele isterim!" diye ferman buyurmuştu.

Mahir Efendi, o gün arabanın iki adım yanında bulunuyordu. Efendimize iyice dikkat etmişti. Ne sararmak, ne titremek! Öyleyse... O kâğıtlarda ne yazarlar? Jöntürk denilen habisler, Allah'ın zelzelesinden, Ermeni komitacıların cehennem makinelerinden daha mı beter?

Yedi düveli parmağı üstünde oynatan, "İstanbul'a elli bin kişilik askerimle seyyah geliyorum!" diye haber yollayan Moskof çarına: "Buyur! Ben de yüz bin askerle karşıcı çıkıyorum!" diye cevap veren, koca Alman imparatorunu, Acem şahını, daha bilmem hangi kralları ayağına kadar getirten Abdülhamit, Jöntürk meselesine bir çare bulamaz mı?

Mahir Efendi, şimdi Ermeni patırtısını hatırlıyordu. Osmanlı Bankası'nı basacaklar, Müslümanları kâmilen kılıçtan geçireceklerdi. Efendimiz bu komitacı güruhunu gümrük hamallarına sopayla tepeletmişti. Eğer yirmi dört saat sonra "Ermeni kırmak yeter! Evlatlarım sakin olsunlar!" diye ferman etmemiş olsaydı, Memalik-i Şâhâne'de Ermeni'nin kıtlığına kıran girecekti. Pekâlâ! Jöntürk'lerin hakkından niçin gelemiyordu da, "Falanca da Jöntürk imiş. Filanca da Jöntürk olmuş," diye jurnal alınca ifla-

hı kesiliyordu. Efendimizin Beşiktaş muhafızı kulu, Fehim Paşa kulu, Serasker Rıza Paşa kulu, ne iş görürler ki?.. Ebülhüda, şeyhülislam efendi hazretleri... Bir sürü hergele!..

Mahir Efendi, kendi düşüncesinden ürkerek doğrulup bağdaş kurdu. Gerindi, esnedi.

Tam iki saatten beri bu odada mahpus bulunuyordu. Zât-ı şahane de marangoz olduğundan, bir küçük menteşenin beş dakikada takılacağını bilir! "Bizi unuttu efendimiz! Sağolsunlar!"

Deminden beri bir türkü tutturmak arzusu, karşı durulmaz bir istek halinde yüreğine girip çıkıyordu. Haremi hümayunda, Âl-i Osman padişahının yatak odasında:

"Kapıları kalındır, komşuları hanımdır,
Esef etme sevdiceğim, Eda benim canımdır.
Sevdiceğim aman Allah! Yosmacığım aman Allah!
Şıkır şıkır şıkırdama sen bana gel!
Aaaah! Oooof! Şıkır şıkır şıkırdama sen bana gel!"

Diye curcuna söylenmez ya...

Ayağa kalktı. Cigara tabakası da marangozhanede kalmıştı. Üstünde bile olsa, bakalım burada tütün içmek icap eder mi?

Nerdeyse karnı acıkacaktı. Genç ve kuvvetli vücut, huysuzlanıyordu. Kendi kendisinden gizlenir gibi ihtiyatla pencereye yaklaştı. (Buna "yaklaştı" demek de bir acayiptir. Pencereyle arasında, ferah ferah iki adımlık mesafe vardı. Çünkü harem dairesinde bulunuyordu. Bahçede "kız"lardan birisi gezinebilirdi.)

Deniz masmavi, dümdüz bir atlas yorgana benziyordu. Ne gemi, ne kayık!

Yalnız, berrak gökyüzünde kocaman bir kuş, kanatlarını ağır ağır, tembel tembel çırparak, yokuş çıkar gibi uçuyordu. "Gök-

yüzünde yokuş ne arasın bre Mahir! Şaşırdın mı sen?" Gülümsedi.

Yatağa döndü. Bu odaya girdi gireli namahrem bir şey sayarak oraya hiç bakmamıştı. "Kadınefendiler... Gözdeler..." Başını utanarak ve pişman olarak çevirdi. Bir camlı dolabın içinde, bin türlü küçük eşya, akılda tutulmaz, neye yaradığı anlaşılmaz şeyler doluydu. Dolam maundan[1] yapılmıştı. Camları müdevverdi. Cilası ayna gibi parlıyordu.

"Bir cigara olsa... Bir cigara!.. Akşama kadar gelmesin de rezaleti seyret! Bir de gece vakti kadınefendilerden birisiyle beraber..." Hafifçe öksürdü.

Ortada duran takım zembilini kapının dibine götürdü. Ceviz kaplama bir diğer dolap! Anahtarı üzerinde... Acaba kilitlemiş de mi bırakmış?.. Yoksa çevirmemiş mi? "Herhal içinde gecelik entarisi, gecelik hırkası vardır."

Birdenbire padişahın yatakta ne giydiğini merak etti. Dolabın kapağını çekti. Kilitli değilmiş. İçinde gecelik entarisi yok. Ağzına kadar para dolu... Kaime para... Deste deste... Her deste bir kâğıda sarılmış, ince lastikle tutturulmuş... Birisini aldı. Kâğıdın üzerinde yüz rakamı var. Demek her biri yüz lira... Tek banka-nottan yüz lira! "Gece vakti bu paraları nereye sarf eder mübarek! Herhal kadınefendiye ihsan verir! Padişah kısmına para her zaman, her yerde lazım!"

Acaba hesabını bilir miydi? Ona ne malum olmaz ki... "Git işine bre Mahir! Bu kadar paranın hesabına aklın mı erer?"

Bir an öylece durdu. Yüz liralık desteyi hâlâ elinde tutuyordu. Şunlardan beş tane... Beş tanecik olsa... Takım zembilinin ta dibine, zımpara kâğıtlarının arasına sokuverse... Beş tanesi tam beş yüz lira eder. Beş yüz liraya üç katlı kâgir bir ev satın alınır...

1) Mobilya yapılmakta kullanılan pek kıymetli bir ağaç

Beş taneciği ile... Hesabını nerden bilecek? Denizde kum, efendimizde para!.. Hesabını... Ne mümkün!"

Gene bir an içinde yürek dayanmaz derecede korkunç bir dehşete kapıldı. Elindeki desteyi ötekilerin yanına atıverdi. Dolabın kapısını kapatıp takım zembilinin yanına kadar kaçtı. "Tövbe estağfurullah! Tövbe yarabbi! Sen günahımı affet yarabbi! Efendimizin bu kadar lütf-u ihsanına karşı... Bu kadar nimetlerine karşı!.. Git şeytan! Bismillahirrahmanirrahim! Euzubillah!"

Zembilin omuza vurulacak ipini sımsıkı tuttu. Daha doğrusu bu ipe sımsıkı tutundu. Öylece yere çömelip kaldı.

Sessizlik, sopa gibi ensesine vuruyor, yüreğini sıkıyordu. "Adam hırsız olur! Hey Allah'ım sen günah yazma!" diye mırıldandı. Bir abdest alsa... Öğle namazı oldu mu acaba? Bir kere namaza dursaydı... Takım zembilinin içine, çalınan paralar hiç saklanır mı? Bulunuverse... Bitti.

Efendimizin, haremi hümayunlarındaki hususi marangozhanesinde hep beraber çalıştığı arkadaşları Hasan Kahraman Usta'yla Tahsin Efendi Usta, şimdi ikinci kadınefendiye ait dairenin panjurunu tamir edenler, kendi yerinde olsaydılar... Paraya hiç el sürer miydiler? "Ulan biz adam olacağımıza cudam oluyoruz... Anlaşıldı mı?"

Kapıda anahtar döndü. Abdülhamit göründü. Gülümsüyordu. Mahir Efendi, sıçrayıp iki büklüm kaldı.

— Mahir seni hapsettik!

— Ferman padişahımın.

— Işin bitti mi?

— Bitti efendimiz!

— Teşekkür ederim. Yemek hazır. Arkadaşların bekliyor. Hadi oğlum!

— Ferman efendimizin.

Zembilini omuzladı. Sıska bir haremağasının arkasına düştü. Arap, incecik, hasta kadın sesiyle, her beş altı adımda bir kere:

— Destur! diye nida ediyordu.

Koridorlarda hiç kimse yok ama, kapalı kapıların arkasında etek hışırtıları, kadın fısıltıları işitiliyor, köşelerde "destur" sesinden kaçan topuklu terlik sesleri...

Mahir Efendi, başını göğsüne eğmiş, kamburunu büsbütün çıkarmış olarak, yol halılarından başka bir yere bakmadan harem bahçesine çıktı.

Hasan Kahraman Usta'yla Tahsin Efendi Usta işi paydos etmişler, yemek bekliyorlardı. Harem adabı üzre sırtlarını binaya dönüp çömelmişlerdi.

Onların sırtında da aynı cinsten birer elbise, başlarında, kulaklarına geçmiş aynı püskülü yoluk fesler vardı. Bıyıkları da tıpkı Mahir Efendi'nin bıyıkları gibi aşağı sarkmıştı.

Şevketlû efendimizin huyunu bilen Hasan Kahraman, Mahir Efendi'ye gülümsedi:

— Canın sıkıldı mı?

— Çook...

— Ben unuttuğunu anladım. Nadir Ağa'ya haber yolladım.

— İyi etmişsin. Siz işi bitiremediniz mi?

— Hayır! Bütün panjurların menteşeleri paslanmış. Değiştiriyoruz.

— Pekâlâ!

Çamlar bahar rüzgârıyla hışırdıyordu.

Marangozlara bir büyük sofra getirdiler.

Delikanlılar fena halde acıkmışlardı. Hemen yemeye başladılar.

Sıra su içmeye gelince sürahinin yanına bardak koymayı

unuttukları anlaşıldı. Birkaç adım geride bekleyen haremağasına zahmet vermemek için Hasan Kahraman sahan kapaklarından birisini bardak olarak kullanmayı teklif etti. Suyu, gülüşerek bunun içinde içtiler. Hasan Kahraman en eskileri olduğu için, hemen hemen kendi evindeymiş gibi davranıyordu. Mahir Efendi'nin kulağına fısıldadı:

— Kusura bakma! Burasının damı kurşun! Kurşun altında oturan karıların aklı olmaz. Kaşıkları unutmadıklarına şükür...

— Sofrayı kızlar mı hazırlıyorlar?

— Hayır sofracılar hazırlıyorlar ama, onlar da kurşun altında oturuyor.

— Hâşâ! Efendimiz kul taifesiyle bir olur mu?

Hasan Kahraman Abdülhamit'i çok seviyordu. Bir gün marangozhanede beraber çalışırlarken, bir yere bir çivi çakmak icabetmiş, Hasan Usta çekice uzanmaya lüzum görmeden çiviyi tahtaya yumruğuyla mıhlamış. Bunu seyreden padişah, kendisine o günden itibaren "Kahraman" lakabını takmıştı.

Yemeğin bitmesine yakın, Mahir Efendi, sahan kapağıyla su içerken efendimiz –âdeti olduğu üzere– birdenbire ecinni gibi peyda oluverdi.

— Ağa! dedi, benim evimde evlatlarıma su içirecek bardak yok mu?

Arabın korkudan dudağı çatlamış olacak ki –Mahir Efendi bu macerayı naklederken sözün burasında daima büyük bir hürmetle gülerdi– onun yerine Hasan Kahraman cevap verdi:

— Biz istemedik efendimiz!

— Neden istemediniz?

— Zahmet olmasın diye!

— Misafir ağırlarken hiçbir şey zahmet değildir. Haydi bardak getirin!

Yemekten sonra derhal işe başladılar.

Bahçede erkekler bulunduğu için kızların evin bu cephesinde, bilhassa alt kat odalarda dolaşmaları şüphesiz yasak edilmiş olmalı ki kimseler görünmüyordu. İkinci katta —Yıldız Sarayı'nın daireleri zaten iki kattan ibaretti—: Bazı perdelerin oynadığını, beyaz hayallerin camlara vurduğunu marangozlar fark etmiyor değillerdi. Lakin bunlarla asla meşgul olmamaya alışmışlardı.

Akşama doğru, son panjurun son paslı menteşesi bir yenisi ile değiştirildiği zaman, Mahir Efendi, kaç keredir yapmak istediğini nihayet –N'olursa olsun– yaptı. Panjurun üstüne elleriyle asılarak ayaklarını yerden kesti, iki tarafa sallanmaya başladı.

Arkadaşlarının zapt etmeye çalıştıkları kahkahaların arkasından padişahın keyifli sesi duyuldu:

— Mahir n'apıyorsun?

Mahir Efendi derhal yere atladı. Efendimizi selamladı:

— Sağlam olup olmadığına baktım şevketlûm!

— Seni çektiğine göre sağlam olmuş!

— Ferman efendimizin!

— Sıkı kapatılırsa evime hırsız girmez ya?

— Girmez efendimiz!

— Teşekkür ederim.

Mahir Efendi'nin yüreği duracak gibi oldu.

Padişahların, peygamber postunda oturdukları için keramet sahibi oldukları söylenirdi. İşte doğru bir şey! Yoksa sabahleyin aklından geçen hırsızlık niyetini nerden bilir, "hırsız"dan nasıl bahsederdi.

Beş yüz lirayı almadığı ne güzel olmuştu.

"Padişaha hainlik edenin iki gözü kör olur!"

Abdülhamit'in hususi marangozhanesinin ustabaşısı İtalyan'dı. Bütün İtalyanlar gibi çabuk öfkeleniyor, çabuk gülüyordu. Bizimkiler İtalyancayı, İtalyan Türkçeyi öğrenmeye asla çalışmadıklarından ekseriya işaretle anlaşıyorlar, aletlerin isimleri aynı olduğundan pek de sıkıntı çekmiyorlardı. Ustabaşı ölçüleri metre üzerindeki rakamlarla gösteriyor, ancak pek öfkelendiği zaman kendi gâvurcasıyla bir şeyler bağırıp çağırıyordu.

Zenaatın son derece ehli, bu sebepten de son derece kibirli bir adamdı. İş üzerinde padişahı bile tanımaz, dediğini mutlaka yaptırırdı. Bir kere "Non" dedi mi, bitti!

Günlerden bir gün efendimiz, altı köşeli salonuna bir gizli kapı yapılmasını ferman etmişti. Gizli kapı yaptırmayı nedense pek seviyordu. Mahir Efendi, şevketlûnun macera romanları okutup dinlemekten hoşlandığını duymadığından, buna hiçbir mna veremez, yalnız, "Padişah kısmının her emrinde bir hikmet vardır," sözünü hatırlardı. Öyle ya, insan kendi evine gizli kapıları neden yaptırmalı? "Oradan girip çıkacağına, doğru kapıdan geç! Sen bir padişahsın! Keyfine kim karışır?"

İşte altı köşeli salonun gösterilen mevkiinde gizli kapı takılacak yeri açarken Mahir Efendi böyle düşünüyordu.

Duvarın orasını yıktı. Mustatili düzeltti. Ölçüyü milimetresi milimetresine aldı.

Nadir Ağa ile Abdülhamit'e haber yolladı: "Delik açıldı. Ölçüsünü aldım efendimiz! Ferman buyrulursa, kapıyı marangozhanede yapıp yerine takalım!"

Kapı kanadı, ertesi gün ikindi üzeri hazırdı.

Abdülhamit, takılırken bizzat bulunmak istemiş, İtalyan ustabaşıyı da çağırmıştı.

Hamallar kanadı getirdiler.

Mahir Efendi:

— Buraya! diye işaret etti.

Tam yarı yolda İtalyan ustabaşı elini kaldırdı.

— Non! Non!

— Hayır ola usta!

— Non!

— Non ne demek?

— Bu olmaz!.. Büyük oldu bu! Götürecek, yeniden yapacak sen!

— Ben yeniden yapacak! Büyük oldu değil! Non büyük! Non büyük... Tamam.

— Tamam yok... Non bono!

Herif, hamalları eliyle geri götürmek istedi.

— Dur usta! Geldi burada... Bir kere yerine takacak biz... Bakacak...

— Non!

— Bir Non öğrenmişsin... Yerine takacak!

— Non, olmadı... Büyük.

— Büyük mü? Bu deliği ben açtım! Kapıyı ölçü üzerine ben yaptım! Bir kere yerine takacak...

— Non! —Hamalların üstüne yürüdü—: Yallah!

— Dur bakalım... Bir kere getirdik usta! Yerine konulsun...

— Non! Sen eşek!

Deminden beri zaten öfkelenen Mahir Efendi bu "Eşek" sözüyle küplere bindi. "Huzurda" olduğunu unutarak ensesinde duran keseri eline alıp ustasının karşısına dikildi:

— Gâvuroğlu! Sen Osmanlı'nın malını yerde mi buldun? Şunu şuraya bir kere takalım diyorum. Tecrübe etmeden şuradan şuraya yollamam. Getirin bakalım!

— Non!

Mahir Efendi keseri kaldırdı:

— İşime karışırsan kafanı patlatırım domuz!

— Mahir!

— Ferman şevketlûm!

— Bu nasıl iş?

— Padişahım!

Bereket Nadir Ağa araya girdi.

— Çocuk haklı efendimiz, dedi, ölçüyle yapıldığına göre bir defa tecrübe edilsin! Hazır buraya kadar getirilmiş.

— Peki!

Hamallar kanadı, deliğe tatbik.ettiler. Tıpatıp uygun geldi.

Padişah bu neticeden fevkalade memnun olduğunu saklamadı. İtalyan ustabaşıya tebessüm ederek iltifatta bulundu. Elli altın verilmesini istedi.

İtalyalı, atlas keseyi cebine sokup dışarı çıkınca, efendimiz Mahir Usta'yı işaretle alıkoydu:

— Bütün Sıvaslılar böyle öfkeli mi olurlar Mahir? diye sordu.

— Hayır şevketlûm!

— Yalnız sen mi böylesin!

— Af buyurun şevketlûm. Kul hatasız olmaz.

— Niçin bu kadar öfkelendin?

— Bizi adam saymıyor. Halbuki, efendimiz, okka her yerde dört yüz dirhemdir. Biz bunun ölçüsünü aldık. Padişahımız efendimiz sayesinde biz de metrenin dilinden anlıyoruz.

— O yabancıdır. Ne yaparsa yapsın, ona karşı terbiyeli olmalısınız. Kendisini burada çalıştırıyoruz. Bilgisinden istifade ediyoruz. Bize hakkı geçiyor. Gâvur hakkı zor ödenir.

— Af buyurun padişahım... Kulunuz kusur ettim!

— Kavgayı arkadaşlarına anlatma!

— Ferman efendimizin!

— Nadir!

— Şevketlim!

— Bu çocuğa beş lira ihsan ettim. Yarın Tahir Paşa'yı bana çağırırsın.

— Ferman padişahımın.

— Berhudar ol Mahir! Kapıyı beğendim!

Mahir Efendi için "Kapıyı beğendim" sözü, elli altından daha kıymetliydi.

Yere kapandı!

II

Bir Köylü Çocuğu

Mahir Efendi, Sıvas vilayetinin Şebinkarahisar sancağının Alışar köyündendi.

Alışar köyü, bir höyüğün dibinde, bir "Amansız" derenin kenarına kurulmuş, damı toprak kırk iki haneden ibaretti. Dağlarında meşe ve ahlat, düzlüklerinde büyük beyaz kayalar vardı.

Adamı, umumiyetle yayla köylüleri gibi, güçlü, kuvvetli, çok yaşar, kolay kızar, gurbetçi kişilerdi.

Tepebaşı'nda, Perapalas'ın karşısındaki muazzam "Şeyh Hanı"nın dört kapısını da elli altmış seneden beri Alışarlılar bekliyorlardı. İlk "Mehmet"ler "Çobacı"yı o kadar memnun etmişlerdi ki Şeyh Hanı'nın kapıcılık gediği o zaman bu zamandır Alışarlılara verilmişti.

Mahir, Durmuş Ağa'nın üçüncü oğlu, yedinci evladıydı. Babasını redif taburuna alıp Yemen'e götürdükleri zaman, altı aylıktı. Durmuş Ağa, gidenlerin yüzde doksan dokuz buçuğu gibi, hâlâ gitti gider.

Çok sonraları, Mahir, Yemen'den kurtulmuş olanlarla konuş-

tuğu zaman orada, askerlerin gündüzleri fıçılara su doldurup içine oturduklarını, vücutların dört ayda ter olup aktığını, Yemen milletinin büyük abdestini hayvanlar gibi ayakta durarak yaptıklarını, başında yedi kulaç sarık taşıyan şeyhlerin, iki beyaz lira çeyreğine, yedi yaşındaki kızlarını getirip Osmanlı'nın koynuna sokuverdiklerini, dinleyerek şaşakalmıştı.

Mahir Efendi'nin anası uzun boylu, iri kemikli, erkek yürekli bir kadındı. Yedi çocuk, beş altı tarla, bir değirmenin yarı hissesi, bir çift öküz, bir inek, yirmi bir kara keçi, bir katırla dul kalınca[1] herhalde, malının hatırı için evlenmeyi isteyenler çok oldu. Lakin Emine Hatun "Benim üç tane kocam var!" diye oğullarını ileri sürerek bütün bu istekleri reddetti. Büyük olanın adı Ahmet'ti. Kısa boylu, tostoparlak, anasıyla babasına zerre kadar benzemeyen bir çocuktu. On beş yaşına varmadan okumayı söktü.

Belki de camide bazı bazı müezzinlik ettiğinden midir, nedendir, on beş yaşında üzerine bir ağırlık çöktü. Evin erkeği olup çıktı. Ortanca oğlan Süleyman on dört yaşına basınca İstanbul'a gelmişti. Küçük ağabeysi İstanbul'a hareket ettiği sırada Mahir, yedisini yeni bitiriyordu.

İşe, oğlakları gütmekle başladı. Çobanlık ona iyi değnek sahibi olma merakı verdi. Genç meşe fidanlarını kesiyor, onları kabuklarını soymak suretiyle işliyor, ateşte gevretiyordu. Sonra bu değneği kendisiyle beraber keçi yavrusu güden küçük kızların kaba etlerinde denerdi. Giderek o kadar kavgacı, geçimsiz bir çocuk olmuştu ki, köylü, Emine Hatun'a şikâyetten bıkıp usandı.

On yaşında diğer çocuklarla beraber hocaya gönderildi. "Elif mertek gibi, B Tekne gibi, T ona benzer..." İki senede ancak bu

1) Askere gidip üç sene mektubu gelmeyen adamın "şehit" (!) olduğuna, karısının dilerse evlenebileceğine, Alışar taraflarına uğramış bir şeyh fetva vermişti.

üç sözcüğü ezberleyebilmişti. Ezberlemesinin sebebi de türkü edip çağırdığındandı.

On dört yaşında, sılaya gelen bir uzak akrabasının yanına katarak İstanbul'daki Süleyman Ağabey'sine göndermekten başka çare bulamadılar.

Mahir, ilk defa, zıpka biçimi bir dizlik, kırmızı basmadan bir yeni mintan, bir de adi fes giymişti. Sırtında azık torbası, koynunda, gömleğinin eteğine dikilmiş bir gümüş mecidiye ile Giresun'dan vapura bindi.

Denizi de, vapuru da zerre kadar yadırgamadı. Ordu'ya gelinceye kadar güverte yolcularından maada, bütün gemicilerle, bilhassa "Yerin altındaki kara herifler"le[1] canciğer ahbap olmuştu. Mecidiyesini çalacaklarını aklına bile getirmeden onlar gibi yarı beline kadar soyunup kazana kömür attı, kadın yolcuların yüreğini oynatan bir cesaretle baş taraftaki parmaklığa asılıp vapurla yarış yapan yunus balıklarını saatlerce seyretti.

Mahir'i, Alışarlıların şaka olarak "Büyükköy" dedikleri İstanbul da şaşırtmadı. Yanındakilerden fırsat bulsa atlı tramvaylara derhal binecek, beygirlerin peşi sıra koşan sürücülere, tulumbalarla yangına yetişmeye çalışan tulumbacılara fırsat bulsa karışıverecekti.

Beyoğlu'nun muazzam taş binalarına da aldırmadı. Yalnız Şeyh Hanı'nın bir numaralı kapısını bekleyen akrabasının oturduğu yere girerken biraz ürperdi.

Burası, insanların ve ehli hayvanların değil, yılanların ve akreplerin bile barınamayacakları "cenabet" bir yerdi.

Üç basamak tahta merdivenle bir kapıya çıkılıyor, kapıdan kapkaranlık, daracık bir koridorun oynak tahtaları üstünden, küf ve çirkef kokularıyla bunalarak yirmi adım kadar yürüdük-

1) Ateşçilerle.

ten sonra eni, boyu, iki metreden ibaret bir odaya (!) giriliyordu. Bu odanın bir tek penceresi vardı. Pencere kat kat apartıman dairelerinin mutfak taraflarını aydınlatmak için yapılmış kuyu gibi bir aralığa açılıyordu. Hizmetçiler, Alışarlı kapıcı Mehmet Ağa'yı zerre kadar düşünmeden, bütün bulaşık sularını, hattâ, çocuk lazımlıklarının muhteviyatını bu aralığa boşaltıyorlardı. Altı katlı binanın üzerindeki kirli camlardan, ışık namına hiçbir şey giremediği için kapıcı odasının penceresini açmak faydasızdı. Bu sebeple camları silmek gibi lüzumsuz bir külfete de ihtiyaç görülmüyordu. Yukardan boşaltılan her çeşit pislik, camları öyle sıvamıştı ki rutubetten simsiyah olmuş duvarlardan ayırt etmek mümkün değildi. Bu odada gece gündüz beş numaralı bir gaz lambası yanıyordu.

Mahir, çok sonraları, ömrünün hemen hemen on beş senesini burada bekâr geçiren Mehmet Amca'sının –bu uzun boylu, kalın gövdeli, parlak siyah bıyıklı, kırmızı yanaklı erkek güzelinin– odasının biricik hava ve ışık menfezine çirkef döken dilber Rum hizmetçilerini sıra sıra bu odadaki buram buram erkek –daha doğrusu– (kir) kokan pis yatağa yatırdığını öğrenip, kendi intikamını almışlar gibi ferahladı.

Ortanca ağabeysi, Süleyman Efendi, –henüz yirmi iki yaşında olduğu halde Tersane'de burgucu başçavuşluğuna yükseldiğinden artık hemşerileri kendisine "Efendi" demeye başlamışlardı– Ancak iki gün sonra geldi. Mahir'e elini öptürdü. Memleketten haber sordu. Akşama doğru peşine takıp Camialtı'na götürdü. Burasına bahriye zindanlarından dolayı Kasımpaşalılar "Zindanarkası" diyorlardı. Mahir, daha ilk gününden zindanda zincirlerini sürükleyerek azametli azametli dolaşan azgın bahriyeli mahkûmlarla ahbap oldu. Onlara tütün, kiraz, hattâ esrar almaya koştu.

Denizin kenarında tersine çevrilmiş filikalar, büyük hangarlarda eski devrin yaldızlı merasim kayıkları vardı. Tersine çevrilmiş filikaların, omurga ziftlerini "İş olsun" diye bir bir teneke parçasıyla saatlerce kazıdı. Asla hareket etmeyen küçük harp gemilerinde çalınan boruları, verilen bayrak işaretlerini dinleyip seyretti. Taklide girişti. Yaldızlı kayıkları, hangarların tahta aralıklarından saatlerce gözetledi.

Burgucuların çalıştığı atölye hem kirli, hem de gürültülüydü. Gürültüyü umursamıyordu ama, her tarafa, duvarlara ve tavanlara kadar sinmiş olan siyah isleri bir türlü beğenemiyordu. İnsanlar, bilhassa, çıraklar da kapkaraydılar.

Ağabeysi, birkaç gün sonra tesviyeci olmayı isteyip istemediğini sorduğu zaman, hiç nazlanmadan "Bana yaramaz!" diye kesip attı. Şu ceviz renkli faturaları –Hani içinde beyaz elbiseli zabitler gidip geliyor,– işte onları nerede yapıyorlarsa kendisini oraya çırak vermeliydiler.

Oğlanın marangoz olmak istediği meydandaydı.

Süleyman Efendi, Burgucubaşı'ndan izin isteyerek temiz elbiselerini giyindi. Kardeşini arkasına takarak, Kasımpaşa iskelesinden bir kayığa atladı. Azapkapısı'na çıktı. Kapıdaki nöbetçiyi selamlayıp havuzlara girdiler.

Tavşan mağazasının idare zabitine Burgucubaşı'nın selamını söylediler.

Tavşan mağazası iki katlı muazzam bir binaydı. İçi dışı marangozla doluydu. Her taraftan taze tahta ve ispirtolu domalikanın kekremsi kokusu geliyor, ormanda yılan akıyor gibi bir hışırtı, dağda odun kesiliyor gibi bir gürültü hiç aralıksız duyuluyordu.

Her taraf tozlu, fakat temizdi. Burada da torna kayışları vardı ama, demirhanedekiler gibi simsiyah ve pis değillerdi. Rende-

lerin ve planyaların talaşları, testerelerin kepekleri yumuşacıktı. Hele sistirelenmiş tahtalara elini sürmek, onun uysal pürüzsüzlüğünü bu suretle hissetmek, cilalanmış ceviz kaplamalara bakmak doyum almaz zevklerdendi.

İdare zabiti, beyaz sakallı, zabitten ziyade, köy imamına benzeyen fakat köy hocası gibi somurtkan değil, bilakis güler yüzüyle insana cesaret veren Halit Baba Efendi, Mahir'in yanağını okşadı. "Cin gibi gözleri var köftehor'un!" diye iltifat etti.

Fakat çocuğu onbir numaralı tezgâhta çalışan ve çıraklarına karşı gayet sert davranmasıyla meşhur olan Rıza Usta'nın da yanına verdi. Rıza Usta'yı Süleyman Efendi de tanıyordu. Bu suretle Mahir'in yatacak yer kaygısı da bir anda halledilmiş oldu. Akşam ustasıyla beraber, tabi zenbili taşıyarak eve gidecek, sabahleyin gene aynı vazifeyi yüklenip işbaşına gelecekti. (İlk günlerde, Rıza Usta, Yeniçeşme'de Sivrikoz Mahallesi'nde oturduğundan, buraya da insafsız bir yokuştan çıkıldığından, zembil, Mahir'e marangozluğu öğrenmekten yani, parmağına keser, çekiç vurup, elini kaleme kaptırmaktan daha zor görünmüştür.)

Usta, evinde başka, işte başka bir heriftı. Tavuk ve çiçek meraklısıydı. Akşamları soyunup gecelik entarisini giyer, Mahir'i –köylü olduğundan, bütün köylüler mutlaka çiçekten ve tavuktan anlamaya mecburmuşlar gibi– yanına çağırırdı. Mahir, doğrusu bundan bizar oluyordu. Köy yerinde çiçeği yalnız Allah yetiştirir, kimse dönüp yüzüne bakmazdı. Böyle saksılara doldurup, canlı insan gibi büyütmeye uğraşmak ne demekti? Tavuklara gelince: Bir erkeğin, hem de maiyetinde üç çırak, iki kalfa, bir de usta çalıştıran kocaman bir ustabaşının bu pis, bitli mahluklara –gözü gibi– bakması ayıp bir şeydi. Köyde tavuklarla kocakarılar uğraşır!

Rıza Usta'nın karısı, pembe yanaklı, üç çocuğu yaşamayıp öl-

dükleri için biraz dertli, buna rağmen kederle gülümsemesini ve bilhassa çocuklara şefkatli davranmasını bilen bir ihtiyar kadındı. Kocasını "Huu!" diye çağırması da Mahir'i ayrıca şaşırtmıştı. Lakin tabiatı iktizası hiçbir şeyi yadırgamadığından Nigâr Anne'yi de hemen sevdi. Eve, köşebaşındaki çeşmeden su taşıyor, bakkaldan öteberi alıyor, temizliği sevdiğinden hiçbir yeri kirletmiyordu. Nigâr Hanım, bir hafta sonra kocasının çırağından "Mahir'im" diye bahsetmeye, "Bu oğlanı kendi elimle evlendireceğim" demeye başladı.

Bu evde karıkoca kavgası hiç olmuyordu. Her şey yerli yerinde ve hazırdı. Nigâr Hanım kocasına o kadar mutlak bir itaat gösteriyordu ki Rıza Usta bu itaatle kılıbık olmuş denilebilirdi. Zaten içki içmez, kahve, meyhane bilmez bir adamdı. Çiçek ve tavuk merakına karısı da gönlüyle iştirak ediyordu. Mahir, yanlarında kaldığı beş sene içinde bu düzgün aile hayatından, çok şeyler öğrendi.

Fakat Rıza Usta, sabahleyin işbaşı elbiselerini giyip zembili çırağa yükletince bir başka adam oluveriyordu. Zenaatında son derece usta ve titizdi. Bir işi, çıraklarına ilk gösterirken ne kadar üşenmez, yumuşak davranırsa, ikinci defa, öğrettiklerini tekrarlamalarını istediği sıralarda o kadar sinirli ve insafsızdı.

Şamarı derakap çalar, küfürü basar, daha da öfkesini yenemezse çırağı "Hele gel! Hele buraya gel!" diye yanına çağırıp kulağına yapışarak sürükleye sürükleye köşedeki büyük sandığın yanına götürür, onun içine hapsederdi. Mahir bu sandığa hapsedilme cezasına bir türlü alışamadı. Öteki çırakları, çok defa usta çıkarmaya geldiği zamanlar uyumuş bulurdu. Lakin Mahir, meseleyi birinci defadan haysiyet kırıcı saymıştı. Sandıkta uyumaya ne kadar cehdetse muvaffak olamadı. Bilakis, çok sevdiği marangozluktan kendisini koparmışlar gibi kederli yetimlik duyguları

hissediyor, atölyenin kendisinden gittikçe uzaklaştığını, neredeyse bir daha bulunmamak üzere kaybolacağını, zannederek adeta korkuyordu. Gürültüler, sandığın tahtalarından zorla içeri sızdığından mıdır nedir, daha tatlı geliyor, hepsini ayrı ayrı bilip çıkararak büyük bir haksızlığa uğramış olmanın öfkesini –ama yalnız kendisine karşı, ustasına karşı değil– duyuyordu.

Beş senede bu ancak üç defa vaki oldu. Rıza Usta, bu açıkgöz çırağı yavaş yavaş methetmeye başladığı, yani verdiği cezaları tamamıyla unuttuğu halde, Mahir bunları asla unutmadı ve usta olduktan sonra çıraklarına böyle bir cezayı hiçbir şart içinde veremedi.

Tavşan mağazası cihet-i askeriyeye, daha doğrusu Bahriye Nezareti'ne aitti. Ekseriya gemilerin ahşap kısmını tamir ediyorlar, ender olarak da ümeraya veyahut resmi dairelere mobilyalar yapıyorlardı.

Mahir marangoz olmayı evvela kayık yapabilmek için istediği halde şimdi yavaş yavaş içinde bir boşluk hissediyor, usanma duyuyordu.

Marangoz kısmı ev yapmalıydı. Ona yaraşan şey mutlaka buydu. Bir boş arsaya yavaş yavaş bina çıkmak! (Bu duyguda herhalde, bir büyük heykeltıraşın abide yontması ihtirasından bir mini mini parça parça vardır)

Evi, marangoz, içinden dışından, kuş kafesi gibi –hani oyma testeresiyle yapılanlar yok mu, işte onlar gibi– işler.

Rıza Usta'sının o eski eve nasıl tahammül ettiğine şaşıyordu. Kaplama çoktan siyahlanmış, döşemeleri yıkana yıkana tahtalıktan çıkmış da yumuşak memelere dönmüş bir evde adam oturur mu? Hem de Tavşan mağazasının birinci ustası olduktan sonra...

Bir gün bu fikrini Rıza Usta'ya açtı. Cuma günleri ikisi sabahtan başlayıp çalışsalar, birkaç ayda evi tepeden tırnağa yenileye-

mezler mi? Rıza Usta "Terzi kendi söküğünü dikemez," diye cevap vermiş, keyifle gülmüştü.

Bir cuma günü, ustanın bir hasta akrabasını yoklamak üzere Kızıltoprak taraflarına geçtiler. Mahir oradaki köşkleri görünce şaşakaldı. İşte kuş kafesi gibi binalar... Tamam... Dünya, çok şükür, Rıza Usta gibi tembel değilmiş. Kendisini haklı bularak üstüne bir başka ağırlık çöktü. Sanatını biraz daha sevdi. Dikkatini ve ihtirasını artırdı.

Aylar oluyordu ki ağabeysini görmeden yaşıyordu. Onları, meslekleri ayırmıştı. İş ve kurum! Halbuki her karşılaşmada Süleyman Efendi, genç bir baba gibi Mahir'e harçlığı olup olmadığını soruyor, bayramlarda elbise, kundura alıyordu.

Mahir için paranın esaslı hiçbir değeri olmamıştır.

Çırakların hemen hepsi bir dükkân açmayı kurdukları halde, o böyle bir arzudan hiçbir şey anlayamıyordu. Bir insan tek başına, Tavşan mağazasının heyet-i umumiyesi gibi bir fabrika kuramaz. Kuramayınca da küçük bir dükkâna usta bir marangoz nasıl sığabilir. Zaten hayırlı, istifadeli bir şey olsa, Rıza Usta bir gün durur mu?

Askerlik çağında, on yedi yaşında askere alınmış oldu.

İki sene çavuşluk verdiler.

Nihayet günlerden bir gün mabeyn marangozhanesi için Tavşan mağazasından eli işe yatkın bir çırak istendi. Rıza Usta, sanatta en güzel eserini takdim eder gibi Mahir'i ileri sürdü. Ve idare zabitinin de yardımıyla kabul ettirdi. İkisi de, padişahımız efendimizin yakınında, Mahir'in, yüzlerini kara etmeyeceklerine emindiler.

Mabeyn marangozhanesiyle Tavşan mağazası arasında çok esaslı bir fark vardı. Burada malzeme kaybına kimse kıymet vermiyordu. Sanatı öğrenmek isteyen meraklı bir çırak için bütün

imkânlar son boğumuna kadar mevcuttu. İspirto, domalika, ceviz tahtası, zımpara kâğıt, aletler, keyf için sarf ve tahrip edilebiliyordu. Bir de gemi donatımının biraz dülgerliğe benzeyen tarafı aradan çıkmış, dünyanın en ince marangozluğu kalmıştı. Burada saray mobilyası yapılıyor veya tamir ediliyordu.

Mahir'i, sarayı hümayun marangozhanesi hamdolsun hiç yadırgamadı. Bir hafta içinde yeniliği unutulmuştu. Delikanlının işine bu pek yaradı. Sanatının, püf tarafını rahat rahat sezdi. Eli ince işlere dehşetli yattı. Günün birinde kendisi de fark etmeden kıymetli üç kalfadan, –Hasan Kahraman, Tahsin Efendi bir de kendisi– birisi oluverdi. Zaten üçü de aynı tabiattaydılar. Hiçbiri okuma yazma bilmiyordu. Bu bilgisizlik nefislerine şımarık güvenmelerine mani olmuş, her işte azami dikkatle hareket etmelerini kolaylaştırmıştı. Abdülhamit'in hususi marangozhanesine evvela yaşça büyük olduğundan Hasan Kahraman'ı aldılar. O da bir sene içinde diğer iki arkadaşını çekip götürdü.

Bu yükseliş, padişaha doğru değil, sanata doğru olduğundan üçü de hususi hayatlarını pek değiştirmediler. Ortada gurura kapılacak bir şey yoktu. Birisinin gururlanması lazımsa hak sanatındı.

Bir de henüz çok gençtiler. Köylüydüler. Zaptiye yüzbaşısı hakkında fikirleri vardı ama, "padişah" hakkında esaslı hiçbir şey bilmiyorlar, hayal de edemiyorlardı. Sarayın malum havası tabii onları da sarmıştı. Haremi hümayuna girmek, kendilerine gösterilen en yüksek itimattı. Buna layık olmak için, kendilerini zorlamaya lüzum görmüyorlardı. Henüz üstlerinde taşıdıkları köylü çekingenliği, –pek farkında olmadan– bir akıllı adam ağırbaşlılığı haline inkılap etmişti. Padişahı ağır ağır sevdiler. Bu sevgide, kendilerinden daha usta bir marangoza karşı duyulan hürmetin de büyük bir yeri oldu.

Atölyede, hiçbir zaman terbiyesizliğe kaçamayan bir arkadaşlık hayatı kuruldu.

Sanat, dalkavukluğa gelmiyordu. Üç köylü delikanlısının bu arkadaşlığı vasıta ederek çıkmayı düşündükleri bir mesnet de yoktu.

Sarayı dolduran incecik beylere, muhteşem paşalara yaklaşmadılar. Dönen işlere karışmadılar. Şevketlü'ya istirhamname, jurnal götürmeye vasıta olmadılar. (Bilhassa bu son teklifleri her üçü de sözleşmişler gibi her zaman şiddetle reddetti.)

Hasan Kahraman o zamanlar yeni evlenmişti. Tahsin Efendi'yle Mahir henüz bekârdılar. Mahir ufak tefek çapkınlıklar yaptığı halde, Tahsin Efendi fikara aylığından para biriktirerek evlenmeye hazırlanıyordu.

Tahsin Efendi'de küçük büyük bir ev sahibi olmaktan başka hiçbir ihtiras yoktu. Beşiktaş kahvelerinden birisine oturup nargileleri tokurdatmaya başladıkları zaman sözü döndüre dolaştıra bu mevzuya getirir, İstanbul'a yerleşmenin, İstanbullu olmanın, doğacak oğullarını okutup adam etmenin başka çaresini göremediğini heyecanla anlatırdı. Köyünde, çok sıkıntı çekmişti. Köylülükten nefret ediyordu. "Askere köylü gider, diyordu. Yemen'i boylar da bir daha geri gelmez! Senin rahmetli baban gibi! Eşkıya köylüyü soyar. Zaptiye köylüyü döver... Ayakta yok, başta yok! Biz köylüyüz amenna! Aslını inkâr eden haramzadedir. Lakin Dersaadet'e yerleşeceğim. Saye-i şahanede oğullarım İstanbul efendisi olacak. Veririm sultani mektebine okurlar... Veririm askeri rüşdiyesine..."

Tahsin Efendi, yavaş yavaş, hiç farkına vardırmadan bir ev sahibi olup İstanbul'a yerleşmek fikrini Mahir Efendi'ye de kabul ettiriyordu. O kadar ki bir perşembe gecesi, Hasan Kahraman'la beraber, sırtını yumruklayıp Tahsin Efendi'yi kendi kü-

çük evinde gerdeğe soktuktan sonra Mahir, bir kolu kesilmiş gibi dehşetli bir noksanlık hissetti.

Sabaha kadar deli gibi içti. Bir ev... Mutlaka bir ev de kendisine lazımdı. İstanbul'un şerefli bir mevkiinde bir ev!

Artık sokakta dolaşırken evlerin cephelerine bakıyor, bu kadar evden mutlaka bir tanesinin kendi hissesine düşmesi lazım geldiğine karar veriyordu.

Lakin gittikçe kökleşen bu ihtirasta bir acayip taraf vardı. Marangoz olduğu, tahtaları son derece sevdiği halde, evinin kâgir olmasını aklına koymuştu.

Ahşabı anlıyordu. Lakin taş daha başkaydı. Taş: Kaleydi.

Böyle düşünmesinde, ağaca artık dilediği gibi hükmetmesinin, onu kolayca istediği şekle sokmasının da belki tesiri vardı.

Bu sefer, Tahsin Efendi'yle nargile içerlerken, oyuncağını kaybetmiş şımarık bir çocuk gibi kendisi şikâyete başlamıştı.

Utancından bir müddet büyük kâgir bir bina istediğini arkadaşından sakladı. Zaten para tutmasını bilmiyordu. Beyoğlu'nda bir şarkıcı Rum kızı ile de alaka peyda etmişti. Dilediğine erişmek maaşını biriktirmekle elde edilir bir hayal değildi. Şu halde, Mahir Efendi için bir mucize lazım geliyordu.

Tahsin Efendi, aynı duyguları taşıdığından, hattâ kocaman bir kâgir ev hülyasını bile ciddiye almamazlık edemedi.

Borç para bulmak imkânsızdı.

Padişahla arkadaşlıklarını en sonra hatırladılar. "Efendimiz" pekâlâ bu işe bir çare bulabilirdi. O kadar ciğeri beş para etmez rezilleri servete garkediyordu. Mahlûlden[1] bir ev niçin bağışlamasın?

Hiç olur mu? – Neden? Bilmem ki... – Pekâlâ olur. Ağlamayan çocuğa meme vermezler. – Yahu Tahsin, şevketlûya biz na-

1) Mahlûl: Verese bırakmadan ölenlerin hükümete kalan emlakı.

sıl ağlarız? – Eller nasıl ağlıyorsa... – Ben o haltı dünyada edemem. Sen becerebilir misin?"

Tahsin Efendi bir müddet derin derin düşündü. Başını arka arkaya iki kere salladı: "Aah! O da beceremezdi! (Mahlûlden bize bir ev ihsan ediniz efendimiz!) Ne mümkün!"

Üç gün sonra tekrar baş başa nargile içiyorlardı ki, bu müddet içinde Tahsin Efendi'nin meseleyi unutmadığı, unutmadığı değil, bilakis etraflıca düşündüğü anlaşıldı. Aklına bir çare gelmişti. Hasan Kahraman patavatsızın biridir. O, pekâlâ padişaha arz eder. Hem de kendileri yokken... Bir keyifli sırasında...

Mahir Efendi, kocaman kâgir eve kavuşmuş gibi sevindi.

Ertesi gün işi Hasan Kahraman'a açtılar. Daha ilk sözlerde Kahraman'ın her zaman gülen, ablak suratı asıldı. Elini kaldırıp Tahsin Efendi'yi susturdu:

— Başka kapıya!.. diye bağırdı, ben efendimizden "Hele şu çekici ver!" diye çalışırken takım isterim. O da bana verir. Üşenmez. Fakat ne kendime, ne de size ev, bark, para, nişan, rütbe dilenemem!.. Ulan serseriler! Siz de mektepli zabitlere, kâtiplere mi döndünüz? Sen evi n'apacaksın bakalım. Hem de kâgir evi? Baban da İstanbul'da kâgir ev sahibi miydi? Kestane, kabuğundan çıkmış da kabuğunu beğenmemiş... Çarıkların daha Tavşan mağazasında Rıza Usta'nın tezgâhı altında duruyor. Kendini şaşırma!

— Hayır canım! Hani münasipse dedik...

— Hiç münasip olur mu? Nasıl münasip olurmuş bakayım! Yahu! Biz bu herife ne iyilik ediyoruz ki o da bize ev bağışlasın! Kırk yılda bir kere sandalya bacağı takıyoruz da, yoksa düşmandan kale mi aldık sanıyoruz. Ayıptır, ayıp! Ben senin aklını çeleni biliyorum. Bu Tahsin olacak sersem değil mi? Gözünü patlatırım Tahsin! Beni dinden imandan çıkarmayın! Tövbe estağfurullah!.. Haydi iş başına!

Hasan Kahraman birkaç keser vurduktan sonra dikilip durdu:

Biriniz bir şey duyurursunuz, sonra karışmam... Vallaha bırakır giderim. Tahtakale'de ayak tornasıyla çocuklara topaç yapmaya başlarım. Siz bizi rüsva edeceksiniz!

İkisi de bu paparadan fena halde ürktüler. Bir zaman meseleyi unutmuş görünüp hattâ kendi aralarında bile açmadılar.

Fakat zaman geçip, Hasan Karhaman'ın tehdidi gerilerde kalınca yara nüksetti. Hem de şaşılacak şey! Mahir Efendi'den ziyade, Tahsin Efendi'nin yüreğine şiddetle deşildi. Anlaşılan bütün köylü kurnazlığını bu işe koymuştu. Sanki kendi içinde noksan kalan mühim bir arzuyu bu suretle tatmin etmiş olacaktı.

Gene bir akşam, sıkıntılı sıkıntılı nargile içerlerken:

— Mahir! dedi.

— Ne var?

— Seni Seccadecibaşı İzzet Bey sever.

— Pekâlâ!

— Şu ev meselesini bizim divaneden gizli İzzet Bey'e açsana...

— İzzet Bey'e mi?

— İzzet Bey'e...

Mahir Efendi, bir müddet tefekküre daldı. Tefekküre daldıkça teklifi ilk andaki kadar yadırgamadı. İzzet Bey kendisini evladı gibi seviyordu. Hem o kendileri gibi ümmi idi. Köylüydü. Beşiktaş Muhafızı Hasan Paşa adını (Yedi-Sekiz) rakamıyla pekâlâ yazdığı halde, koca Seccadecibaşı, İzzet yazmasını mümkün değil öğrenememişti. Efendimizin en güvendiği bendesi olduğu için sadrazam bile kendisini eteklediği halde, babayaniliğini, kalenderliğini bozmamış olması, cesaretini arttırdı.

— Doğru! diye cevap verdi. İzzet Bey'e söylemeli!

— Söyle elbet... Hem de bu cuma, selamlıktan sonra... Demiri tavında dövelim...

— Haklısın... Ben de söz veriyorum. Bu cuma selamlık resm-i âlisinden sonra söyledim gitti.

Cuma, bereket versin, yarındı.

Selamlıktan sonra Mahir Efendi, İzzet Bey'in Beşiktaş'ta, Serencebey yokuşundaki konağına gitti. Buraya zaten sık sık giderdi. Hanımefendiyi bile tanıyordu.

Seccadecibaşı İzzet Bey, hâlâ kaybedemediği Eğin lehçesiyle iltifatlarda bulundu. Onun da padişahla her gün hususi olarak bir arada bulunan böyle samimi ahbaplara ihtiyacı vardı. Bu düşünceyle Mahir'e de, arkadaşlarına da azamet satmıyor, evinde olsun, mabeynde olsun, onları baba gibi samimi karşılıyordu.

Mahir Efendi, diğer ziyaretçilerden sonraya kaldı. Derdini, yüzünden sıkıntısını keşfeden İzzet Bey'in yardımıyla umduğundan daha kolay açtı ve Seccadecibaşı'nın bu teklifi hiç yadırgamaması cesaretini artırdı.

— Ev ama, öyle tahta parçası istemiyorum, dedi, kâgir olmalı. Üç kat üzerine... Şerefli bir mevkide...

İzzet Bey güldü:

— Ulan Köpoğlu! Üç katlı kâgir evi ne yapacaksın? Sen daha bekâr değil misin?

— Bekârım.

— Burada kimin, kimsen de yok!

— Yok.

— Pekâlâ! Efendimiz, "Bekâr bir adam, tek başına bu kadar büyük evi ne yapacak?" derse...

— Memleketten anasını getirtecekmiş demeli... Sonra da... "Sittin sene bekâr mı kalacağız!" diyecekti. Utanarak başını aldı.

İzzet Bey biraz düşündükten sonra:

— Kolayı var ulan ayı! diye güldü, seni evereyim!

— Başımızı sokacak bir evimiz olmazsa...

— Seni saraylı hanımlardan birisiyle evlendiririz. Sonra efendimize arz ederim. (iki evladınızı sayenizde başgöz ettim. Lakin kira köşelerinde sürünüyorlar. Mahlûlden bir münasip bina ihsan buyursanız!) derim. Böylesi daha yakışık alır. Fazladan hanımannen –karısından bahsediyordu– seni sever. O da saraydan gidince aldığın kızın sultanına yalvarır. Sultan hanım içerden, biz dışardan icabına bakarız.

Bu fikir Mahir Efendi'nin aklına pek yakın geldi. Eve kavuştuğuna artık şüphesi kalmadı. bir şeyler kekeledi ve müjdeyi vermek için Tahsin Efendi'yi bulmaya koşmak istedi.

— Artık siz bilirsiniz. Hanımannem ellerini öperim...

— El öpmekle razı gelir mi? Sen karı milletini nerden bileceksin. Kendisine münasip bir zamanda söyleyeceğim. Bakalım ne diyecek? Ona göre...

Seccadecibaşı Izzet Bey, saraydaki mühim nüfuzuna rağmen karısının kendisinden kat kat yüksek olduğunu çoktan kabul etmişti. Kılıbık olduğunu böyle güvendiği ahbaplarından saklamazdı.

Hanıma bir kurnazlık yapıyormuş gibi Mahir Efendi'ye göz kırptı.

Iki gün sonra da müjdeyi verdi. Mabeynin binektaşında karşılaşmışlardı. Mahir Efendi'yi bir işaretle yanına çağırdı:

— Hanımanneni razı ettim, külhanbeyi! diye omuzunu okşadı. Bir münasibini buldu bile...

— Nikâhı derhal kıyalım.

— Yağma yok! Ben de böyle söyledim de bak hanımannen ne dedi. 'Ben oğlumu tanır ve severim ama... dedi, bu işin usulü, nizamı var! Pazardan sürücü beygiri mi alıyorsunuz siz? Alelusul bir görücü gönderecek... Hele şimdilik görücüleri yollasın! Gerisini düşünürüz,' dedi. Anladın mı? Bu hafta karıları yolla!

— Hangi karıları? Bende münasip karı var mı?

— Canım! Anamı köyden getirecek değilsin ya... Getirsen de fıkara işe yaramaz. Rabıtalı iki karı bul. Kılığı kıyafeti yerinde, sözünü, sohbetini bilir, iki karı! Zaten bunlar laf olsun diye gelecekler! Hanımannen gelinini çoktan geçmiş galiba!

— Sağ olsun! İki karı bulmalı... Dur bakalım...

— Artık orasını sen düşün.

— Ya ev meselesi?

— Sonra... Patladın mı Köpoğlusu?

Mahir Efendi, İzzet Bey'in eline davrandı. Bey elini kurtarıp azametle arabasına bindi:

— Çek konağa! diye bağırdı.

Mahir Efendi, koşarak Tahsin Efendi'yi buldu. Haberi verdi. Baş başa düşündüler. Nihayet –Mahir Efendi'nin çıraklık ettiği sıralarda bir gün tesadüfen gördüğü– bir yanar döner Tafta entari imdatlarına yetişti. Bunu bir bayramda Rıza Usta'nın karısı giymişti. Binaenaleyh görücülerden birisi Rıza Usta'nın ihtiyar karısı Nigâr Hanım olabilirdi.

Mahir, senelerden beri mabeyne kapılandığı halde, Rıza Usta'sıyla, Nigâr Anne'sini ihmal etmemiş, her bayramda mutlaka gidip ellerini öpmüştü.

İkinci görücü de tabii Tahsin Efendi'nin genç karısı.

III

Bir Abaza Kızı

Canzesa, 93 Muharebesi'nde Kafkasya'dan muhacir gelip Adapazar havalisine yerleşmiş bir Abaza kabilesindendi.

Altı yaşında esirciler tarafından aşırılıp Istanbul'a getirilerek saraya satılmıştı. On yedi yaşına kadar Abdülhamit'in en sevgili kızı Naile Sultan'ın sarayında kalmıştı.

Naile Sultan'ın sarayı diğer birçok sultan saraylarının aksine, pek sessiz bir evdi. Sultan, kocası Arif Hikmet Paşa'yı hem seviyor, hem sayıyordu. Paşa, öteki padişah damatları gibi, tulumbacı fesi giyip, Fenerbahçe, Kâğıthane piyasalarında kadınlarla dolu arabaların arkasından at koşturmaz, Beyoğlu'nda kapatma beslemezdi.

Sarayda bile, devire göre hiç ayıp sayılmayan işleri –cariyelere sarkıntılık etmeyi– aklına bile getirmediğinden sultan hanım, isteri nöbetleri geçirerek padişah babasına şikâyete gitmiyor, onu çaresiz aile dedikodularıyla rahatsız etmiyordu.

Karıkoca, hesaplarını iyi bilen insanlardandı. Biraz hasis olan padişahı ayrıca para sıkıntılarından dolayı da buz gibi soğutmuyorlardı.

Küçük Canseza, çocuksuz olan bu kocaman ve kalabalık evde çok daha başka türlü yetişebilirdi. Fakat ürkek tabiatlı, sessiz, kendi kendisini meşgul edebilen bir çocuktu. Saray âdabını, saray lisanını kolay öğrendi. Lakin on yedi yaşına kadar bir tek dost, bir tek yakın arkadaş edinemeden, hiç kimseye zarar vermeyip, gücü yettiği kadar herkesin hizmetine koşarak yaşadı.

On senedir, bir defa bile saraydan çıkmamış, buna rağmen, hiç de canı sıkılmamıştı. Can sıkılması, kaybedilmiş bir şeyin hasretinden ibaret olsa gerekti. Canseza, köyünü, anasını, babasını hatırlamıyordu. "Şehir" hakkında esaslı bir fikri de yoktu. Daha doğrusu, bu fikir otomobilde giden bir insanın yaya yürüyenlere karşı duyduğu, biraz acıma, biraz kibirden ibaretti.

Kuran'ı ve basılmış yazıları müşkülatla da olsa okuyor, Müslümanlığın şartını, binasını biliyordu.

İlk bakışta ufak tefek zannedilirdi, fakat orta boylu ve tıkızdı. Gene ilk bakışta çirkin gibi durur, fakat acayip güzelliği insanı gittikçe sarardı. Kocaman ela gözleri, siyah çatık kaşları, pek kırmızı, etli dudakları, yuvarlak ve şirin bir çenesi vardı. Saçları gözlerinin ve kaşlarının aksine kırmızı ışıltılarla dolu kestane rengindeydi.

Elleri, ayakları küçücüktü. Beli pek ince olduğundan göğsünün ve kalçalarının biçimli yuvarlaklığı büsbütün meydana çıkıyordu.

Bir şey biriktirmeye, bir şey saklamaya hiç akıl erdirememişti. Sarayda lüzumlu şeylerden hiçbirinin kıtlığı olmazdı. Dolaplar yemiş ve elbiseyle doluydu. Dükkân olmadığından paraya ihtiyaç görülmüyordu. (Canseza ömrünün sonuna kadar yüz kuruşluk bozuk parayı layıkıyla sayamamıştır)

Naile Sultan'ı, kadınefendiyi çok seviyordu ama, bu sevgide, kıskançlığın, fedakârlığın, kaybetmek korkusunun zerresi yoktu. Bundan dolayı yüreği rahattı.

Ömründe paşa hazretlerinden, haremağalarından, ayda yılda bir yerin tamiri için harem dairesine giren marangozlardan, bir de musandıraya çıkıp dürbünlerle seyrettikleri selamlık resm-i âlisi kalabalığındakilerden başka erkek görmemişti. Bazı arkadaşları gibi romanlara meraklı değildi. İhtiyar bir kalfa bu kitapların kızları verem ettiğini söylemişti.

Aşk hususunda, bir ağaç kadar cahildi.

Büyük bir ruh emniyeti içinde yaşıyordu. Mazisi olmadığından, yaşadığı günler daima yeknesak, telaşesiz geçtiğinden istikbal hakkında da hiçbir hülya yapamıyordu. İhtiyarlamak bile Canseza için, bazı insanları sanki birdenbire öyle buruşuk, halsiz yapan bir hastalıktı.

Evlenmek ancak sultan hanımlara mahsus bir şey olabilirdi. Filhakika çırağ edilen kapı yoldaşları bayramlarda Sultan hanımla kadınefendinin eteklerini öpmeye geliyorlar, arada sırada küçük çocuklarını da beraber getirip pek ender de olsa gece yatısına kalıyorlardı. Fakat pek genç bir kız için, artık şehre çıkmış, evlenmiş, çocuk doğurmuş kadınlar bir çeşit namahrem gibiydiler. Onlardan adeta utanıyordu. Çocuk doğurmak ise şehre mahsus acayip bir âdet olmalıydı.

Küçükken kendisine bebek vermemişlerdi. Akranı olmadığından, misafirlik, gelincik gibi oyunlar da oynamamıştı. Hiçbir düğün görmemiş, mahallede olup bitenleri, küçüklerin dinleyebileceğini hatırlarına bile getirmeden uluorta konuşan kadınların yanında bulunmamıştı.

Padişahın ve şehzade efendilerin çapkınlıklarına dair anlatılan hikâyelerin Naile Sultan'ın sarayına girmesi yasaktı. Yaşlı kalfalar bu hususa son derece dikkat etme emrini almışlardı.

Canseza, on sene içinde, utanacak hiçbir şey duymadan, tertemiz yaşadı.

Kızlıktan kadınlığa geçmek, harici tesirlere tâbi olmayan bu genç kızı ne şaşırttı, ne korkuttu. Hastalanmıştı o kadar. (Behin Kalfa, bu hastalığın muayyen bir yaştan sonra sultan hanım da dahil olduğu halde bütün kadınları yakaladığını ve elli yaşına kadar her ay nüksederek devam ettiğini söylemişti)

Saray Tiyatrosu'nda Bertran'ı, bazı İtalyan operetlerini, meşhur hokkabazları, bilhassa komik Apdi'yi o da diğer saraylılar gibi seyretmişti. Lakin buradaki adamlar "Oyuncular'dı". Erkek değillerdi.

On yedi yaşını bitireceği sıralarda genç ve sağlam vücut, oyunbazlık etti. Boş oturup iyi beslenmek, yavaş yavaş asap üzerine baskı yapmaya, bu baskı, mide sancıları halinde gittikçe daha sık sık tutmaya başladı.

İlaçlar fayda vermeyince, sultan hanım tebdil-i hava bahanesiyle Canseza'yı Seccadecibaşı İzzet Bey'in konağına çıkardı. Bu "tebdil-i hava" sözünde kısmeti zuhur ederse evlenmek, zuhur etmezse, bir sene sonra tekrar "tebdil-i havaya" gönderilmek üzere saraya dönmek manaları vardı. Fakat saraylılar ilk anda şehre atıldıklarını, yerlerinden koparıldıklarını sezemediklerinden telaşlanmıyorlardı.

Canseza, İzzet Bey'in konağına da çabuk alıştı. Diğer sultan sarayları içinde Naile Sultan'ın sarayı neyse, diğer büyük konaklar içinde bu konak da aynı şeydi. Şımarık oğul, uçarı damat yoktu. Kızlar için saraydaki mutlak emniyet burada da aynen devam ediyordu. Eski bir hazinedar kalfa olan hanımefendi, evini müstebit bir padişah gibi çekip çevirmekteydi.

Tebdil-i havaya gelen kızları evlendirmekte, çok sevdiği Naile Sultana –ekseriya Naile Sultan'ın kızları kendisine gönderilirdi– hizmet edeceğini bildiğinden, cariyeleri geri yollamaktansa, kısmetini bulup evlendirmeyi severdi.

Saraya her gidişinde şahsen Abdülhamit Efendimizin iltifatlarına mazhar olduğundan biraz kibirli görünüyordu. Sultan sarayından buraya muvakkaten geldiklerini zanneden cariyelerin, kendi halayıklarına, kalfalarına yukardan bakmalarına büsbütün tahammül edemiyordu.

Canseza'yı, böyle bir hisse kapılmadığından, ilk görüşte sevmişti.

İnsanları –bilhassa saraylıları– denemek için kendisine mahsus bazı usulleri vardı ki Canseza, hiç zorlamadan ve tabii farkına varmadan bütün bu imtihanları güzel geçirmişti.

Komşu erkekler geçerken kafeslere tırmanmıyor, selamlığı gözetlemiyor, şehir dedikodularıyla asla alakadar olmuyordu. Birkaç kere yanına alıp bonmarşeye götürmüş, bir iki defa Kapalıçarşı'ya çıkarmıştı. Her defasında kız, kupa arabasından inmek istememişti. Giyim, kuşam, süs, fantezi canlısı değildi. N'olursa olsun, bir şeyi ne çok beğenmiş, ne de hiç beğenmemişti.

Sarayı özlemiyor, burada kalmayacağını düşünerek de üzülmüyordu. Her gün konağın kapısını aşındıran, genç bir kızın gözlerini parlatması lazım bir sürü eşya taşıyan bohçacı kadınlar bile Canseza'yı alakadar edememişti.

Görücülere çıktığını bile ilk zamanlar pek anlayamadı. Sonra bunu da pek tabii karşıladı.

O sıralarda İzzet Bey'in konağında tebdil-i havaya gelmiş dört cariye daha vardı. Bunlardan birisi, kısa bir müddet padişahın gözdeleri arasına dahi karışmıştı. O kadar güzeldi.

Böyle olduğu halde, görücüler, ısrarla Canseza'yı beğeniyorlardı.

Fakat hanımefendi, kızına iyi bir koca bulmaya karar vermişti. Talipleri, iyice ölçüp biçtikten sonra, bir mahzur bularak –Bunlar çapkınlık, sarhoşluk, kumarbazlık, istikbali parlak olmamak

gibi yerlerdi– reddediyordu. Reddedişin de kolay bir usulü vardı. "O kız daha küçük... Tekrar saraya dönecek." İşte bu kadar...

Canseza İzzet Bey'in konağındaki iki aylık misafirliği esnasında sarayda on senedir duymadığı şeyleri işitip öğrenmişti. Öteki saraylılarla bir odada yatıyordu. Kendisine anlatmasalar bile aralarında konuşup gülüşüyorlardı. İnsan ister istemez dinliyordu.

Bir gece, gözdelik eden kız, padişahın yatak halini pek eğlenceli bir tarzda hikâye etmişti. (Kendisini böyle saraydan kovduğu için herhalde ona kızıyordu). "Dur çocuk! Dursana... Ben seni kadınefendi edeceğim... Dur irade ediyorum... Ben padişahım!" diye yalvarırmış... Sakalları da bir sertmiş ki... İnsanın etine iğne gibi batıyormuş...

Bu kız, saraydan niçin çıkarıldığını da anlattı. Bir gün efendimiz şerbet istemiş, bu da ayakları çıplak olarak şerbeti götürmüş. Vermiş. Padişah içerken sevgili papağanı arkasından gelip çıplak topuğuna gagasını geçirmez mi? "Pek korktum efem, diyordu, can havliyle ayağımı silkeledim. Kuşu duvara çarptım. Öyle bir bağırdı ki, efendimiz korktu. Ben ayağımı tutmuş çekiyordum. "Niçin hayvanlara fena muamele ediyorsun?" dedi. "Hayvanın da, sen de kahrol!" demiyeyim mi? İşte bu bir çift söz için..."

Canseza, gene aynı kızın anlattıklarından saraylıların birbirlerini nasıl sevdiklerini, nasıl kıskandıklarını, neler yaptıklarını, sonra şehzade saraylarında olup bitenleri öğrendi.

Bütün bu hikâyeler onun üzerinde, kendi sarayıyla iftihar etmekten başka bir tesir bırakmadı. Biraz daha ürkek oldu.

İzzet Bey'in halayıkları ile kalfaları da daha az hayasız değillerdi. Onlar da şehirde olup bitenleri söyleyip geziyorlardı. Paşaların kapatmalarını, sultanların küçük yaramazlıklarını, bendegân kızlarının sevdalarını hep duydu.

Evlenmek lafı açılınca bütün kızlar, "eli kalemli beli kılıçlı" diye can veriyorlar, tablacılara, diğer bendegâna verilen kızlar için sanki ölmüşler gibi yas tutuyorlardı.

Iki ay içinde Izzet Bey'in konağından iki gelin çıktı. Padişahın eski gözdesini balıkçılar kâhyasının oğlu aldı. Eli kalemli –beli kılıçlı olmadığından, bütün konak hanımefendiden gizli– çünkü padişahımıza hürmetsizlik ettiğinden bu izdivacı bizzat hanımefendi inadına istemişti, yas tuttu.

Ikinciyi çok şükür bir zabite verdiler de, bu sevinçle öteki kederi unuttular.

Mahir Efendi, bir büyük kâgir eve, daha kolayca sahip olmak için evlenmeye işte tam bu sırada karar vermişti.

Hanımefendi, havadisi kocasından duyar duymaz Canseza'yı düşündü.

Öz kızı gibi sevdiği bu sessiz çocuğa Mahir Efendi'den daha münasip bir koca dünyada bulunamazdı.

Bir mübarek perşembe günü Rıza Usta'nın karısı Nigâr Hanım'la Tahsin Efendi'nin karısı Feride, sabahleyin buluştular. Ikisi de takıp takıştırmışlardı.

Her şeyin hanımefendi tarafından çoktan kararlaştırıldığını, bu kararı artık padişah efendimizin iradesinin bile değiştiremeyeceğini bilmediklerinden kadınların bu gibi işlerde hissettikleri tatlı heyecanla Kasımpaşa'dan vapura binip köprüye çıktılar. Oradan fazla masraf etmemek için tramvaya atladılar. Beşiktaş'ta Tahsin Efendi'nin evine geldiler. Öğle yemeği şöyle birkaç lokmada bitirildi. Bir saat zorla sabredildi. Nihayet entarilerini, broşlarını, göğüs saatlerini, genç gelinin hafif yüz tuvaletini tekrar tekrar gözden geçirip sokağa çıktılar, caminin yanında duran kira paytonlarından en rabıtalısını seçtiler. Izzet Bey'in adresini verdiler.

Pazarlık, bekleme şartıyla yapılmıştı. Araba da hani hususi

konak paytonlarından farklı değildi. O kadar ki, yokuşa sardıkları zaman Nigâr Hanım, hayvanları arabacının gururdan koltuklarını kabartacak derecede övdü. Dualara gark etti.

Hanımefendi, o günkü görücülerin Mahir Efendi'den geleceğini biliyordu.

Büyük bir iltifat olarak kadınları huzuruna kabul etti. Kızları kendisi gösterdi. Canseza hanımefendinin tembihine rağmen her zaman giydiği mavi entarisini değiştirmemişti.

Kahveyi öteki kız verdi. Canseza için başka bir bahane bulunmuştu. Nigâr Hanım Kasımpaşa'daki görücü usullerinin hepsini ayrı ayrı tatbik etti. Kızları ayrı ayrı güldürdü, birer vesileyle yanlarına yaklaşıp ağızlarının kokmadığını anladı. Mevsim çok şükür sıcak olduğundan, ötelerine berilerine yastıklar sokarak insanı aldatmalarına ihtimal yoktu.

Başka zaman olsa, hanımefendi bütün bu kepazeliklere tahammül edemezdi. Fakat şimdi kendisince her şey kararlaştırılmış olduğundan zavallılarla gizliden gizliye eğleniyordu.

Hanımefendiden bu kadar yüz buldukları için bir saatten fazla oturdular.

Müsaade istedikleri zaman hanımefendi:

— Kızlarımın hangisini beğendinizse yarın, öbür gün haber verirsiniz, dedi, tabii Allah kısmet etmişse... Güveyin bir de resmini isterim

— Baş üstüne efendim! Yarın, öbür gün haber yollarız. Resim göndeririz.

Arabaya yerleşir yerleşmez kızları vasfetmeye başladılar.

Pembe entarilisi daha uzun boyluydu. Lakin ötekindeki, mavilideki tenasüp başka!

Pembe entarilisi, kara göz, kara kaş... Ama mavilideki elâ gözler başka!

Pembeli de fena değil, Allah sahibine bağışlasın, lakin mavilideki eda, şirinlik, tatlılık başka...

Sözün burasında, arabacı dizginleri çekerek arkasına kaykıldı, gelirken hayvanlarını o kadar metheden bu akıllı kadınlara bir iyilik etmiş olmak için:

— Valde, beni dinlerseniz, dedi, maviliden caymayın. Biz buraya haftada on, on beş görücü getiririz. Hepsi de "ille mavili ille mavili" diye döner... Hanımefendi, "Daha küçük, hem de saraya gidecek" diye vermiyormuş. İnşallah kısmet sizedir. Yüzünü görmedim, dünya ve ahret hemşirem olsun, lakin maviliyi kaçırmayın...

Akşamüstü Tahsin Efendi'nin evinde seyahatin neticesi erkeklere bildirilirken maviliyi münasip gördükleri söylendi.

Meselenin içyüzünü bilen, fakat hanımefendi tarafından münasip görülen kızın mavili mi, pembeli mi olduğundan haberdar bulunmayan Tahsin Efendi,

— Pekâlâ, dedi, ben Mahir Efendi'yle görüşürüm. Siz iki gün sonra resmi götürür, sözü kesersiniz.

Aynı gece, yatsıdan sonra Seccadecibaşı İzzet Bey'in haremi hanımefendi, Canseza'yı odasına çağırdı.

— Allah'ın izniyle kısmetin çıktı kızım, dedi, efendi baban da, ben de münasip gördük. Bizim münasip gördüğümüzü sen de münasip görür müsün?

Canseza kıpkırmızı kesilerek başını önüne eğdi. Hanımefendi pek alışık olduğu nutkuna rahatça devam etti:

— Saray kimseye baki değil yavrum! Ben de bir vakitler padişah sarayındaydım. İşte şimdi kendi evimdeyim. Kendi evinde herkes bir hanım sultandır. Kadın kısmı nihayet bir gün evlenecek. Allah bahtiyar etsin! Haydi yavrum Allah'a dua et, rahatça uyu. Çeyizini efendi baban yapacak. Tabii sultan hanımefendimize arz edeceğim.

Canseza, ne sevinmişti, ne de üzülmüştü. Yalnız alt dudağının bilmediği bir sebepten kendisini rahatsız edecek derecede titrediğini hissediyor, odadan bir an evvel çıkmak istiyordu.

Hanımefendiyi etekleyerek acele kapıya doğru yürüdü.

Tam çıkacağı sırada, İzzet Bey'in karısı seslendi:

— Canseza!

— Efem!

— Sevinmelisin kızım! Efendin yabancı değil. O da kapı yoldaşlarımızdan... Namuslu bir erkek... Belki sen de tanırsın. Efendimizin hususi marangozlarından Mahir Efendi...

Canseza daha fazla dinleyemeden dışarı fırladı.

Sözleri esaslı olarak anlamış bile değildi. Utanıyordu.

Koşarak koridoru geçti. Yatak odasına girdi. Öteki kız çoktan uyumuştu. Yatağın üstüne entarisiyle çömeldi. Yüreği çarpıyor, boğazı kuruyordu. Kulağında hep aynı kelimeler: "Belki sen de tanırsın... Efendimizin hususi marangozlarından... Mahir Efendi!.. Hususi marangozlarından... Marangozlarından..."

Birdenbire kendisine hainlik etmişler, canını acıtmışlar gibi gözlerini yumdu. Göğsünün sol tarafı sıkışıyordu. "Marangozlarından... Marangoz. Ne kara talihim varmış benim!..."

Aklına kâtip şarkısı geldi. Gözünün önünde de on gün evvel evlenen Jale'nin kılıçlı kocası... Bu genç zabitin resmini görmüştü. "Gözleri biraz patlak ama... Olsun... Marangoz değil ya..."

Efendimizin hususi marangozlarını şimdi, gördüğü sıralardan daha keskin hatlarla hatırlıyordu. Pis elbiseli, kambur, fesllerini Keloğlanlar gibi kulaklarına geçirmiş adamlar... Bıyıkları düşük... Sırtlarında zembiller. Ayakları köstekler gibi yürüyen... Gülmeyen, bakmayan, konuşmayan, gülmeleri, bakmaları, konuşmaları, keser sallamaktan ibaret korkunç mahluklar...

"Yarabbi! Allah'ım! Ne kara talihim varmış benim!"

Etrafına kocaman gözlerle baktı. Şurada uyuyan kızı neden beğenmediler? Demek ki alnına bu böyle yazılmıştı. Şu kız kendisinden daha alımlı olduğu halde... "Bir de sevinecek, mişim!"

Alt dudağını ısırdı. Senelerce hapis kalmış isyan hisleri, seçmek, beğenmek, yahut beğenmemek hisleri, nefes aldırmayacak kadar şiddetli bir galeyanla boğazına toplanıyorlardı.

Naile Sultan'a gitmeli... Ayaklarına kapanmalı!.. Utanarak nefes kesti. Hiç olur mu? "Hanımanneme yalvarsam!.." Karanlık pencereden bir araba gürültüsü geliyordu. "Kendimi şu pencereden atsam!"

Birdenbire başı ağrımaya başladı. Kuvveti kesildi. Böyle düşüncelere zaten alışık değildi. Acele acele soyundu. Yorganın altına saklandı. Bildiği namaz dualarının hepsini okudu. Allah'a yalvardı: "Yarına kadar ya benim canımı al yarabbi! Ya o marangozun canını al!.."

Ertesi sabah, fena bir rüya görmüş gibi uyandı. Ağzının içi zehir gibiydi. Fakat aydınlık, dün geceki ümitsizliği biraz yatıştırmıştı. İlk düşüncesi, böyle bir şeyin şakacıktan söylenmesi ihtimali oldu. "Seni bir marangoza vereceğiz!" diye müjde olur mu? Hanımanne demek ki alay etti.

Akşama kadar hanımefendinin yanına lüzumlu lüzumsuz girerek, dün geceki sözlerin ciddi olmadığına dair bir kelime, bir işaret bekledi. Böyle bir şey çıkmayınca, bunu da çaresiz hayra yordu.

Fakat bu gece öteki kız erken uyumamıştı. Yalnız Çerkezlerde görülen akıl almaz bir insafsızlıkla sözü açtı:

— Hanımannem çok neşeli efem, dedi, sizin kısmetinizden bahsetti.

— Benim kısmetimden mi?

— Evet efem...

— Size söylemediler mi? Efendimizin marangozlarından birisiymiş... Üzülme kardeş... lyi adam diyorlar. Efendimiz de kendisini pek severmiş efem.

— Şaka ediyorsunuz!

— Vallaha şaka etmiyorum... Hanımannem size de söylemiş... Bana sordu "Seviniyor mu Canseza?" dedi. Ne diyebilirim... "Evet seviniyor" dedim. "Talihli kız!" dedi.

Canseza artık cevap vermedi.

Ve bu gece ötekinden daha feci geçti.

Hiçbir çare kalmadığını nihayet anlamıştı. Marangoz karısı olacaktı. Şimdi "efendisi"nin bunlardan hangisi olduğunu kestirmeye çalışıyordu. "Marangozlardan..." dediklerine göre bunlar kaç taneydiler acaba? Kendi saraylarına içlerinden yalnız bir tanesi mi geliyordu, yoksa gelenler başka başka adamlar mıydı? Bunlardan birisiyle evleneceğini hiç akıl edebilir mi ki, yüzlerine biraz daha dikkat etsin! Cehdettikçe hayal daha korkunç bir hal alıyor, zembil, içine insan sığacak kadar büyüyor, kambur, cami kubbesi gibi kabarıyor, fes, insanı boğacak hale geliyordu. Fakat yüzü hayal etmek hepsinden beterdi. Ortada bir insan çehresi yoktu ki... Aşağı düşük bıyıklar!.. Hepsi bu kadar... N'olur, patlak gözlü sabit gibi bıyıklarını yukarı kıvırsa... Bunu o pis adama elli sene sonra bile teklif edemez ki.

İçinden bir ağlama boşandı. Buna da hiç alışık değildi. Evvela geçici bir şey zannederek aldırmadı. Sonra dişlerinin birbirine vurduğunu, hıçkırıklarının gittikçe yükseldiğini duydu. Kız uyanırsa... Yarın hanımanneye söylerse... Telaşlandı. Telaşlandıkça ağlaması arttı. Yorganı ısırıyor, sesini alçaltmak için boğazını bastırıyordu. Kriz o kadar şiddetlendi ki onunla adeta boğuşması lazım geldi. Asıl derdini unuttu. Bacaklarının damarları çekiliyor, karnı sızlıyordu. Nihayet baygınlığa benzer bir halde uyuyakaldı.

O gün öğle üstü, hanımannenin terzisi gelmişti.Bu tesadüften istifade ederek Canseza'nın ölçüsünü aldırdılar. Üst üste dört tane entari ısmarlamaya zorladılar. Kitaptan resim beğendi. Renkleri intihap etti. İş bu kadar katileşince de üzerine bir uyuşukluk çöktü.

Salak salak odaları dolaşıyor, pencerelerden uzaklara bakıp dalıyordu. Kimse kederini anlamamıştı. Herkeste tersine bir sevinç bile vardı. Hanımannenin emektar kalfası, daha ileri giderek:

— Benim talihli kızım! diye yanağını bile okşamıştı.

İşi, yavaş yavaş anladı. Bütün bunlar kendisini teselli etmek içindi. Acımazlar mı? Elbet acırlar... Herkesin kendisine acımakta olması ümitsizliğini farkında olmadan öfkeye çevirdi. Halbuki öfkelenmeyi de bir türlü beceremiyordu. Hem kime öfkelenecek? Ömründe ilk defa yalnızlığın faciasını duydu. Dünyada hiç kimsesi yoktu... hiç kimsesi... Şöyle boynuna sarılıp derdini dökecek, bol bol ağlayacak hiç kimsesi!..

Marangoza verdiklerini saraydakiler duyarsa... Fakir olduklarından –fakirliğin manasını da pek bilmiyordu ya– bayramlarda saraya gidip sultan hanımın eteğini öpecek, eski bir saraylı olan ve tablakârlardan birisiyle evlenen zavallı Perican Hanım gibi para mı isteyecekti. Fakirler sultanlardan para isterler... Fakirlik hakkındaki fikri, işte bundan ibaretti... Kendisi bile Perican Hanım'a pek utanarak, iki entari ile bir hırka vermişti.

Bir de konağın önünden kaside okuyarak kör dilenci geçiyordu. Omuzunda torbası... Marangoz zembili gibi bir torba...

Bir de mahalle bekçisi... Geceleri herkes uyurken sopasını taşlara vurarak dolaşan fakir adam... Küçük kızı her akşam gelirmiş de mutfaktan yemek artıkları götürürmüş...

İkindiden sonraydı. Nedense, hanımefendinin odasına gir-

mişti. Galiba bir firkete alacaktı. Konsola yaklaşınca kalbi şiddetle çarptı.

Orada bir resim duruyordu. Bir erkek resmi! Kılıcına dayanmış bir zabit! İki gün evvel olsa buna bakmaya cesaret edemezdi. Fakat şimdi utanamayacak kadar bedbahttı. Yaklaştı.

Omuzunda beyaz apoletleri, göğsünde kordonu ve nişanları var. Elinde beyaz eldivenler. Uzun boylu, geniş omuzlu, şehzade gibi – Ömründe hiç şehzade görmemişti ama, şehzadeler de herhalde böyle insanlar olmalıydı, yakışıklı bir hünkâr yaveri! Yüzüne dikkatle baktı. Simsiyah biraz çatık kaşlar... Kara gözler... Dikkatle kıvrılmış kara bıyıklar... Bütün çehrede belli belirsiz bir gülümseme... Canseza yüreğinde sıcak bir şey hissetti. Gözlerini yumdu.

— Canseza orada n'apıyorsun?

— Hiç efem! –Şiddetle dönüp hanımefendi ile karşılaşınca kıpkırmızı oldu– Hiç firkete...

— Bırak firketeyi!.. Orada n'apıyorsun diyorum.

— Firkete arıyordum efem...

Hanımefendi tehdit eder gibi parmağını salladı:

— Utanmaz seni! Resme bakıyordun değil mi?

— Resme bakıyordum.

— Bir de sıkılmadan itiraf ediyor. –Kızın gözlerinde istediği şeyleri göremeyince biraz şaşırarak sordu–: Kimin resmi o bakalım?

— Bilmem ki efem...

— Sahi bilmiyor musun?

— Bilmiyorum.

— Sen bu adamı hiç görmedin mi?

— Hayır efem!

— İşte efendimizin marangozlarından Mahir Efendi!

Artık bu kadarı fazlaydı. Canseza darbeyi izzetinefsinin tam ortasına son şiddetiyle yemiş gibi davrandı. Gözlerini hiç indirmeden kederle gülümsedi:

— Şaka ediyorsunuz hanımanne! Ben efendimizin marangozlarını gördüm.

— Şaka ne demek? Sen efendimizin marangozlarını nasıl gördün?

— Kambur adamlar... Fesleri kulaklarına geçmiş... Sırtlarında zembilleri Kör dilenci gibi...

Hanımanne o kadar güldü ki Canseza şaşırarak ve korkarak sustu.

Kadıncağız, gözlerinden akan yaşları silerek tekrar ediyordu:

— Fesleri kulaklarında... Zembilli adamlar... Kambur... Kör dilenci gibi. Sen çok yaşa e mi? Sen çok yaşa benim aptal kızım! Şuna bakın çocuklar! Kamburmuş... Kör dilenci ha! Ben seni kambur, kör dilenci gibi adama hiç verir miyim budala!.. İşte kocan!.. İki gündür bu sebeple mi somurtuyordun? Ben de utanıyor, sevincini belli etmek istemiyor, dedimdi. Akşam olsun efendi babana anlatacağım... Güleyim bari! Marangoz deyince demek ki aklına sarayda gördüğün bu adamlar geldi. Onlar hareme girerken mahsustan öyle giyiniyorlar. Senin gibi budalalar âşık olmasın diye... Şimdi anladın mı? Mahir Efendi hem hünkâr yaveridir, hem bahriyede, hem nizamiyede, hem süvaride zabit... Dört tane ayrı zabit elbisesi var. On beş tane de nişanı! Bunlardan başka efendimizin de iş arkadaşı. Şimdi haydi git de yüzünü yıka...

Canseza uçar gibi odadan dışarı fırladı.

Kulakları uğulduyordu.

Allah duasını kabul etmişti. Öyle ya... Bu işi Allah'tan başka kim yapabilir? Pis bir marangozu arslan gibi bir zabit haline getirmek...

*

Mülazim Mahir Efendi, evlenmek arzusunu padişaha Hasan Kahraman tarafından duyurmuştu. Abdülhamit buna memnun oldu. Nadir Ağa'ya düğün için Mahir Efendi'ye otuz altın verilmesini irade etti.

Ayrıca hususi marangozhane, Mahir Usta'nın karyolasını, tuvalet masalarını, koltuk ve kanepeleri yapacaktı. Bunlar bir hafta sürdü. Bir hafta padişah da dahil olduğu halde, bütün çalışanlar Mahir'le alay ettiler. Gene zabiti terlettiler.

Haberi Naile Sultan'a bizzat İzzet Bey'in karısı götürmüştü.

Hanım Sultan Mahir Efendi'yi kolayca hatırladı.

Canseza, pek sessiz yaşamıştı ama, yerini boş bırakarak gitmişti. Bütün saray halkı, haftalarca bu yokluğu yadırgamış, garip bir kederle bu gürültüsüz kızı anmıştı.

Efendimizin en sevgili Hünkâr Yaverlerinden birisine kısmet olması herkesi sevindirdi. Arif Hikmet Paşa da, velime cemiyetine elli lira vermek suretiyle yardım etti.

Ordu dahili talimatnamesi mucibince seraskerden izin almak lazım geliyordu. Müşir Rıza Paşa bu hususta kati emirler vermişti. Evlenmek isteyen her zabit istidasını seraskere bizzat göndermek mecburiyetindeydi.

Mahir Efendi, bir gün öğleden sonra kâğıdı üç kat ederek cebine soktu. Bab-ı Seraskeri'den içeriye girdi. Emir zabitini buldu.

Serasker hazretleri, evlenmek isteyen hünkâr zabitini fazla bekletmedi.

Mahir Efendi, topuklarını birbirine vurarak başkumandan vekilini selamladı. Yanakları kıpkırmızı, kâğıdı uzattı.

Rıza Paşa, mühim bir vesikayı tetkik ediyormuş gibi istidayı derin derin okudu. Sonra genç mülazımın yüzüne acıyarak bakıp sordu:

— Kaç yaşındasın mülazım?

— Yirmi dokuz paşam!

— Nerelisin?

— Sıvas, Şebinkarahisar, Alışar köyü.

— Burada kimsen var mı?

— Hayır!

— Beyoğlu'na çıkar mısın?

— Hayır!

— Kordonlarına yazık... Mutlaka evlenecek misin?

— Müsaadeniz olursa...

— Benim böyle bir felakete asla müsaadem olmaz... Sen evlenmenin ne demek olduğunu biliyor musun?

Mahir Efendi, sıkıntı ile önüne baktı.

— Neden sustun? Kabahat bende. Lüzumsuz bir sual sordum mülazım! Evlenmenin ne demek olduğunu bilsen zaten evlenmezdin. Öyle değil mi?

Mahir gene cevap vermedi. Paşa, derin bir merhametle anlattı:

— Oğlum, evlenmek, bal dolu bir kavanoza benzer. İçindeki sinekler dışarı çıkmak isterler, dışarıdaki sinekler içeri girmek... Anladın mı?

Mahir rahatsız rahatsız susuyordu. Paşa mahsustan öfkelenmiş gibi yaptı:

— Hepsi de susarlar! Keratalar... Evlenmekle neler kaybettiğinizi nasıl sezmiyorsunuz. Evladım, vazgeç bu sevdadan... Gel sözümü dinle... Sonra dizlerini döversin. "Eyvah!" dersin. Benim halime bak! Bir de sırıtıyor. Pekâlâ kendi düşen ağlamaz. –Hışımla kalemi aldı. Mucibi yazarken birisinden intikam alıyor gibi söyleniyordu. –Sen de görürsün ananın örekesini. Sen de görürsün ananın örekesini...

Galiba, düğün gürültüsünün en zor sahnesi bu sahne oldu.

Hünkâr yaveri, koltukta bile bu kadar sıkılmadı.

Düğün tahmin edilmeyecek kadar parlak olmuştu. Naile Sultan, kendisine vekâleten başhazinedarını yolladı. Seccadecibaşı İzzet Bey, tüfekçi bölüğü kumandanı Arnavut Tahir Paşa, İzzet Bey'in haremi, bütün hünkâr yaverleri, bizzat Nadir Ağa, hazır bulundular.

Saraylar, yeni evlilere para yardımından başka, dört manda arabası dolusu eşya hediye etmişlerdi. Bu hediyelerin en göz alanı, bir fotoğraf makinesiyle, kuyruklu piyano oldu.

Eşyaları, Mahir Efendi'nin acele tuttuğu beş odalı eve sığdırmak imkânsızdı. Piyano taşlıkta kaldı. Alttaki odalardan bir tanesi tavana kadar eşya ile doldu.

Düğün, hiç kimse cehdetmediği halde, bilinmez nasıl bir talihle padişaha karşı ubudiyet arz edilecek bir nümayiş halini almıştı.

Geline ufak tefek elmaslar bile getirdiler.

Gaz tenekeleriyle rakı sarf olundu. Güveyin yaver arkadaşlarından birçoğu evlerine arabalarla yarı baygın götürüldü. Eğer Hasan Kahraman, ortada hakiki bir kahraman gibi fırıl fırıl dönmemiş olsaydı, rezalet gökyüzüne çıkacaktı.

Bereket versin Hasan Kahraman, ağzına bir kadeh içki koymamış, Tahsin Efendi'ye de içirmemişti. Tam geceyarısı, hiç kimsenin hatırına, gönlüne bakmadan incesazı, çengileri def etti. Rakıyı kesti.

Evde dört marangozla karılarından –dördüncü marangoz Rıza Usta'ydı– bir de Mahir'in Süleyman Ağabey'sinden başka kimse kalmayınca güveyi yumruklayarak gerdeğe koyup kendileri de evlerine döndüler.

Ertesi sabah gelin-güvey yapayalnız uyandı.

Hafif bir kahvaltıdan sonra Mahir Efendi, çarşıya çıktı. Arka-

sında iki küfeciyle döndü. Küfeler ağzına kadar erzakla, turfanda sebzeler ve meyvelerle doluydular.

Mahir Efendi, küfecileri savdıktan sonra karısını karşısına çağırdı.

— Yemek pişirmesini bilir misiniz? diye sordu.

Kadın utanarak başını eğdi.

— Anlaşılıyor. Kurşunlu kubbenin altından çıktığınızı unuttum. Hiç yumurta pişirdiniz mi, yağda yumurta?.. Hayır mı? Âla! Ateş yakmayı da bilmez misiniz! Demek onu biliyorsunuz. Bu iyi! Ateş yakılacak, yağ bir sahana konulacak. Pembeleşinceye kadar kızdırdıktan sonra, anlaşıldı mı, yumurtaları birer birer kırarsınız. Birer birer diyorum. Hepsini birden ve kabuklarıyla beraber olmaz.

Canseza o kadar tatlı gülüyor, bu gülümseme yüzünün pembeliğini o kadar güzelleştiriyordu ki Mahir Efendi lezzetle yutkundu.

— Üzülmeyin hanım! dedi, saraylılar hiçbir şey bilmezler. Duyduğuma göre karpuzu kabuğuyla beraber uzun müddet görmemişsiniz de, sonunda efendimiz bunu duyup içeriye kabuklu karpuz verilmesini irade edince bayram etmişsiniz.

Canseza, o acayip bayram gününü aynen hatırlayarak:

— Evet efem! diye sevindi.

— Öyleyse bugün kabak pişireceğiz. Benim ustamı gördünüz ya, Rıza Usta'yı... Nigâr Anne'min kocasını... İşte onun bir huyu vardır, insana bir şeyi bir kere gösterir. Ben de size bütün yemekleri birer defa göstereceğim. Anlamadığınız yerleri sorarsınız. Aklınızda kalmayacak gibi olursa, siz yazı yazmasını da biliyormuşsunuz. Bir kenara kaydedin. Anlaşıldı mı?

— Pekâlâ! Şimdi artık önünüze bir şey bağlayın da mutfağa inelim.

Beraber mutfağa indiler.

Mahir Efendi, süt gibi nazik turfanda kabakları, patlıcanlardan, domateslerden ve diğer sebzelerden ayırıp bir tarafa koydu.

— Siz bunların kabuklarını sıyırın, ufak ufak keserek su dolu bir kaba atın. Suya biraz tuz koyarsanız iyi edersiniz. Ben de ateşi yakar, soğanı yağda kavurmaya aşlarım. Sonra domates doğrayacağız... Bu seferlik etsiz pişecek. Aklınızı karıştırmayalım. Malum ya, siz kurşunlu kubbenin altından geldiniz! Aklınız şu kadarcıktır.

Karısı bir büyük tasa su doldurup tuz koydu. Mahir Efendi ateşi yaktı. Tencereyi üzerine yerleştirip yağı atarken Canseza'ya baktı. Sonra kahkahalarla gülmeye başladı.

— Aman hanım! Kabakları elma gibi soyuyor arkadaşlar! Dur kız! Dursana. Öyle soyulmaz. Bıçağın ucuyla hafifçe kazınacak... Anlaşıldı sen beni batıracaksın!

Evde baş başa olmalarının çok faydasını gördüler. Bu, onlar için bir çeşit balayı seyahati yerine geçti.

Canseza, kocasının şehir işleri hakkındaki uçsuz, bucaksız (!) malumatına hayran oluyor, kocaman ellerinin yatkınlığını zevkle seyrediyordu.

Hele kocasının bir adım arkasında durup namaz kılmak, yüreğine o devirde bile pek az liman sahibinin duyacağı, yüksek hisler veriyordu.

Pehlivan kadar kuvvetli, şehzadeler kadar güzel, nişanları, kılıcı ve rövelveriyle yenilmez bir kaleye benzeyen erkeğinin büyük bir ihtiram içinde secdeye kapanması, Canseza'yı korkuyla karışık bir ilahi aşkla sarıyordu.

Cuma geceleri, tersine, imam olmak kadına düşmekteydi. Yatsıdan sonra Canseza, seccadenin bir ucunu kıvırarak kocası-

na döner, biraz hazin sesi ve çetrefil Çerkez diliyle Yasin-i şerif okurdu.

Rıza Ustalar, Hasan Kahramanlar ve Tahsin Efendilerden başka ahbapları yoktu. Bazı İzzet Beylere gidiyorlardı:

Mahir Efendi, gündüz başından geçenleri evde hiçbir zaman anlatmazdı. Canseza da tek başına yaşadığından, gündüzkü hayatı hakkında kocasına söyleyecek bir şey bulamıyordu. Fakat gene de tatlı bir şeyler konuşuyorlar, ekseriya gülüşüyorlardı.

Mahir Efendi, muayyen bir maksadı olan, bu maksada her ne pahasına olursa olsun erişmeyi aklına koyan azimli insanların hepsi gibi, ağırbaşlıydı.

Dünyada hiç kimsesi bulunmayan, yetim ve öksüz bir Çerkez kızı için bundan daha güzel, daha sevilen bir baba olamazdı.

Canseza, ömrünü daima sükûnet ve emniyet içinde geçiren insanların iyi talihine malikti.

Mahir Efendi, günahtan korktuğundan gece fonoğraf ve piyano çalınmasını pek sevmiyordu. Fakat pek nadir olarak birkaç fincan "ilaç" içtiği zaman karısına şarkı söylemesini emreder, yatağa sırtüstü uzanıp kimbilir neler düşünerek dinlerdi.

Ama gündüzleri Canseza, istediği kadar fonoğraf ve piyano çalmaya mezundu. Kadın bu mezuniyeti hemen daima Kavaleri Rüstikano'dan, Tuna dalgalarından, Ayda'dan ve Şen Dul'dan pratik öğrenilmiş bazı parçaları ve bilhassa her defasında başlarken ve uzanırken Abdülhamit Efendimizin marşını çalmak suretiyle kullanıyordu.

Sevdiği şarkılar o zamanın birçok sevdalılarına gözyaşları döktüren "Leman'ım gidiyor buna hiç can dayanır mı?" türküsüyle Abdülaziz Efendimizin ölümü üzerine büyük kadınefendisi tarafından çıkarıldığı söylenen "Uyan Abdülaziz Uyan!" şarkısıydı.

Kocasının pantolonunu tek başına ütüleyip akşam kendisine beğendirdiği gün çok mesut olmuştu.

Artık birbirlerine o kadar yakın oldukları halde, Canseza için kocası pis marangozluktan, birdenbire hünkâr yaverliğine değişmiş, daha doğrusu Allah tarafından kendisine hiç umulmaz bir surette bağışlanmış bir masal kahramanıydı.

Uzun senelerden ve akıl almaz değişikliklerden sonra bile Canseza'nın hayalinde, İzzet Beylerde korkarak ve kıskanarak baktığı o güzel zabit fotoğrafı asla bozulmadı. Ve belki de bu inkılapta ilahi bir şeyler vehmettiğinden, çoluğa, çocuğa karıştıkları, birbirleri için gittikçe birer iptila haline geldikleri zamanlarda bile kocasına bir cariye itaati gösterdi. Ondan hiçbir şey istemedi, hiçbir işine karışmadı.

Mahir Efendi'ye gelince: Son derece sinirli ve müstebit bir adam olmasına rağmen karısının bu uysallığı karşısında asabiyetini evde bir türlü son boğumuna kadar kullanma fırsatı bulamadı. Çok kereler, biraz itaatsizlik gösteren aletleri yere çarpıp kırdığı ve umumiyetle dövüşmekten hazzettiği ve Kuran-ı Kerim, "Karınızı dövünüz" dediği halde, Canseza'ya elini kaldırmadı. Kötü bir söz bile söylemedi. Bu küfürbaz köylü-zabit, en fazla öfkelendiği zaman "Saçmalıyorsunuz!" diye kaşlarını çatardı ki bu kadarcık şey ikisini de sakinleştirmeye yeterdi.

Galiba o zamanlar nikâhta hakikaten keramet vardı.(!)

IV

Kâgir Ev

Ev meselesini Abdülhamit Efendimize düğünden ancak üç, dört ay sonra Seccadecibaşısı Izzet Bey vasıtasıyla açabildiler.

Padişah, teklifi –başka şeyler düşünüyormuş gibi– anlamadan, biraz somurtarak dinledi.

— Düşüneceğim! diye cevap verdi.

Hiçbir şeye birdenbire (olmaz) demeyecek kadar kurnaz davrandığını belki yüz kere tecrübe ettikleri halde, bu bir tek kelimeden ümide kapıldılar.

Fakat padişahlardan, her istenen şeyi istendiği anda koparmak lazımdı. O fırsat anı bir kere geçti mi, sözü tekrar bu kadar basit bir meseleye getirmek çok kere artık ebediyen mümkün olmazdı.

Mahir Efendi'nin ev işi de işte böyle kötü bir çığıra girmişti. Izzet Bey, bir zaman sonra, tekrar aynı mevzuyu açmaya davrandıysa da, birkaç defa yutkunup caydı.

Mahir Efendi, âdeti hilafına, ev meselesinin padişaha açıldığı günün akşamı karısına bütün emellerini etrafıyla anlatmıştı. Bir

büyük, bir kocaman, adeta konak gibi evleri olacaktı. O zaman piyanoyu, İzzet Beylerde olduğu gibi salona çıkarabileceklerdi. Salona, aşağıda katlı duran Hereke mamulatı taban halısı serilmeliydi. Padişahımız efendimizin bizzat çalıştığı mobilyalar ancak o zaman ortaya koyulurdu.

Ancak o zaman annesini köyden getirtecekti. Belki ağabeysi Süleyman Efendi de kendileriyle beraber oturmaya razı olurdu. Bir de hizmetçi tutacaklardı.

Canseza'yı, "büyük kâgir ev" o kadar alakadar etmedi. Kocasının bu mevzuda çocuk gibi sevinmesine gizlice şaştı. Sonra, aynı sevinci duymak için kendisini zorladı. Hayatında hiçbir zaman "ev" ihtiyacı diye bir şey duymamıştı. Bu içinde oturdukları evin bir başkasına ait olduğunu, içinde ancak, her ay iki mecidiye kira vererek oturduklarını anlayınca telaşlandı.

Pekâlâ efendimiz de sarayı böyle bir başkasından mı kiralamıştı? "Hayır! Kendi malı" Ya hanımanneler? "Onlar da kendi mallarında oturuyorlar" Tahsin Eniştesi? "İşte Tahsin Efendi de bizim gibi. Her ay otuz kuruş veriyor" Acaba otuz kuruşla iki mecidiye aynı para mıydı? "Hayır! Hiç olur mu? Benim budala karım! İki mecidiye, otuz kuruştan tamam on kuruş fazla" Öyleyse, kendilerinden niçin on kuruş fazla istiyorlar? "Çünkü Tahsin Enişte'nin tuttuğu ev üç odalı. Mevkii biraz sapa. Bizimki saysana, beş tane odası var" O da o kocaman evi, efendimiz kendisine verirse, böyle parayla başkasına mı bırakacaktı? "Hiç kiraya verir miyim? Biz oturacağız!" Neden bu evin sahibi kendi evinde oturmuyordu bakalım? "Çünkü onun daha üç tane evi var. Zengin bir adam!"

Canseza, bir adamın yalnız birisinde oturduğu, diğerlerini yabancılara bıraktığı halde, niçin üç tane ev sahibi olduğunu bir türlü anlayamadı. O kadar anlayamadı ki kocası nihayet can sı-

kıntısıyla "E artık sen saçmalıyorsun!" demek mecburiyetinde kaldı. Fazladan kaşlarını çattı, sol kaşını da biraz yukarı kaldırdı.

Aylar geçiyor, iş tekrardan efendimize arz olunamıyordu. Tahsin Efendi'nin döktüğü diller, "Oğlan artık evlendi. Bir ev ister!" diyerek ileri sürdüğü haklı esbab-ı mucibe zerre kadar fayda vermemiş. Hasan Kahraman padişahla bu hususu görüşmeyi kabul etmemişti. Eğer razı olsaydı, malum ve korkunç samimiyeti ile iki günde çatır çatır söker alırdı. Yoo! Artık edepsizlik ettiğini, elinden gelen bir işi yapmamak suretiyle haksızlığa saptığını, bu çekingenliğe bir mana veremediklerini, padişahla o kadar laubali olduğu halde... Böyle küçük bir yardımı esirgemesini anlayamadıklarını hayretle söylediler. Hasan Kahraman ikisine de hayretle baktı:

— Nasıl farkına varmıyorsunuz eşekler! diye güldü, ben efendimizle, ondan hiçbir şey istemediğim için o kadar serbest konuşuyorum. Kendim için de, başkaları için de bir şey isteyecek olsam, dilim dolaşır, lafın arkasını getiremem.

— Getirirsin. Hele bir dene!

— Bir kere denedim.

— Ne zaman?

— Çok eskiden... Buraya ilk geldiğim sıralarda... Ustabaşımız için üçüncü rütbeden nişan istedim.

— Ne dedi?

— Hiçbir şey demedi. Yüzüme bir baktı. Ama nasıl baktı? Hâlâ unutamam. Sonra... Peygamber gibi gülümsedi. Bizim cahilliğimize verdi besbelli...

— E!

— E'si! Ustabaşıya asla üçüncü rütbeden nişan ihsan etmedi.

— Nişan başka, ev başka! Ev işe yarar.

— Evin ne işe yaradığını bilmem. Nişan başka, ev başka de-

menize gelince: Nişan başka, ev başka ama istemek hep bir... Ben yapamam...

Nihayet çareyi, hiç umulmadığı halde, Canseza buldu. Kocasının bu işe ne kadar üzüldüğünü anlar anlamaz, bütün kadın kurnazlığını topladı. Bir gün sabahtan akşama kadar düşündü. Akşamüzeri, sabahleyin düşünmeye başlar başlamaz, aklına ilk gelen çarede karar kıldı.

Fikrini kocasına yemekten sonra açtığı zaman, Mahir Efendi, karısının yüzünde korkunç bir şey görmüş gibi gözlerini açmıştı. Evvela "Senin aklım ermez!" diyecekti. Vazgeçerek, düşünceli düşünceli dinledi. Nihayet:

— Olur mu? Ayıp düşmez mi? Dur bakalım... —diye mırıldandı ve—: Haklısın hanım! —diye bağırdı—: Başka çare yok. Yarın efendi babanla bunu görüşeceğim...

Sonra düşündükçe karısının fikrini beğendi, beğendikçe neşelendi. Onu iki kere kucakladı.

— Sen, kurşun kubbede oturmuşsun ama, dedi, aklın başında... Vay canına. Böyle Çerkez olur mu?.. Akıllı bir Çerkez... Ben ömrümde görmedim. Hanım! Kitabımız yazıyor. Erkek kısmı kırk senede bir kere karı sözü dinleyecek. Ben de işte senin sözünü dinliyorum. Şu duvara yaz... Tam kırk sene sonra bir sözünü daha tutacağım...

Sanki her iş olup bitmişti. Çocuklar gibi sevindiler.

Bu suretle Canseza kendi fikrinin peşinden, adeta zorla "Büyük kâgir ev" mücadelesine girdi.

Canseza'nın bulduğu çare şuydu: Vaziyeti, Izzet Bey'in haremi vasıtasıyla Naile Sultan'a anlatmak. Sultanın vasıtasıyla efendimizi zorlamak. Naile Sultan eğer isterse, padişah babasından her şeyi koparır. Yalnız bir istesin!

Fikri en evvel, İzzet Bey pek beğendi. Hemen o gece karısına açtı. Bunlar kimsesiz iki çocuktular. Kendileri de işleriyle uğraşmazsalar halleri n'olurdu? İşte bir kere padişaha arz etmiş, fakat bir netice alamamıştı. Şimdi tekrar hatırlatmaya da cesaret edemiyordu. İş gene "Köpoğlu"na kalmıştı. Hanımefendi, Canseza ile Mahir Efendi'yi ev sahibi yapma zevkinden ziyade, erkeklerin beceremediği bir işi başarmış olmak heyecanıyla teklifi kabul etti. Hemen ertesi günü arabaya atlayıp Naile Sultan'ın sarayına koştu.

Sultan efendinin, şehir havadislerini rahat rahat dinleyecek günleri olurdu. İşte bunlardan birine tesadüf edilmişti. Hanımefendi, sözü döndüre dolaştıra, Canseza'ya getirdi. Hanım Sultan, eski cariyesiyle alakadar oldu. Hakkında iyi şeyler söyledi. Hattâ elinden gelen her yardımı o çocuğa göstereceğini ileri sürerek hiç farkına varmadan yapılacak teklifi peşinen kabul etmiş oldu.

Hanımefendi, genç mülazımın maaşıyla kıt kanaat geçindiklerinden başladı. dışarıda her şey ateş pahasıydı. Bir okka şeker yetmiş paraya alınıyordu. Etin okkası kırk paraya fırlamıştı.

Fazladan zavallı adam iki mecidiye ev kirası veriyordu. Bey anlatmıştı da gözleri yaşarmıştı.

Hanım Sultan da kederlendi. Bir çare? Rütbesini mi yükseltmeli! Hayırdı. Çaresi mahlûlden bir ev bulup efendimizden iradesini aldırmaktan ibaretti. Herkes kendi tevabiine neler alıyordu. Birçok padişah düşmanı habisler böylece ev bark, çiftlik çubuk sahibi olmuşlardı. Halbuki Canseza, sultan efendimizin çırağ kabul etmez, sadık kullarındandı. Hanım Sultan bu kadar basit bir mesele için bu kadar uzaktan misaller getirilmesine şaştı. Gidip söyleyeceğini, iradeyi derhal alacağını vaat etti. Fakat sözün tam burasında biraz durakladı. Bir şey hatırlamıştı. Üç sene kadar evvel, cariyelerinden birisine gene böyle mahlûlden bir ev verdirmiş fakat hayırsız kocası, bir sene geçmeden evi satıp

parasını kâğıt oyununda kaybetmişti. Bu çocuğun başına da böyle bir şeyin gelmesine razı değildi.

Hanımefendi her ne kadar, Mahir kullarının o kıbalde bir şahıs olmadığını temin ettiyse de fayda vermedi. İnsanlar çiğ süt emmişlerdi. Hele erkek kısmına güvenmek olmazdı. Evi bir şartla alacaktı: İki direğini[1] Canseza'nın üzerine tapulamak şartiyle...

Bu şart, Canseza'yı kızı gibi seven hanımefendiye de pek doğru geldi.

Hanım sultanı etekleyip erkeklere müjde vermek üzere acele konağa döndü.

İzzet Bey, havadisi karısı kadar beğenmedi. Fakat bunu belli etmek de istemedi. İstibdat devrinin erkek kafasıyla şartı hiç beğenmemişti. Kadın kaç paralık şeydi ki evin iki direği mutlaka üstüne çevrilmeliydi! Bir kere bu ciheti erkek erkeğe konuşurken Mahir'e nasıl açacaktı?

Delikanlıyı mabeynde yanına çağırdı. Kederli bir haber verir gibi hikâyeyi anlattı. Mahir Efendi ilk ateşle:

— Baş üstüne! Hay hay! İsterlerse hepsini onun üstüne yapalım! dedi.

Seccadecibaşı İzzet Bey sözünü kesti:

— Hiç olur mu? Sen kılıbık mısın ulan eşek! Pekâlâ! Deriz. Karının fikrini çelersin. Sormaz ya, sorarsa bile "Evet yarısını benim üzerime geçirdiler" deyiverir. Sultan kısmı unutkandır. Anlaşıldı mı?

İki köylü karşı karşıya kurnaz kurnaz gülümsediler.

Fakat esaslı noktayı hiçbirisi akıl edememişti.

Naile Sultan babasına gidip cariyesi için mahlûlden ev isteyince, efendimiz, İzzet Bey'in istirhamını hatırladı. Demek ki tekrar söylemeye cesaret edemediklerinden sevgili kızını araya

1) Yani yarısı.

sokmuşlardı. İşte yavrucak, dudaklarını şımarık şişirerek cevap bekliyordu. Halbuki kadınların bu dünyada bilmedikleri, düşünmedikleri ne kadar çok mesele vardı yarabbi!

Naile Sultan'ın padişah babası gülümsedi:

— İrade istiyorsun ama, hangi ev bu? Mevkii nerde?

— Bilmem! Bunlar mutlaka lazım mı?

— Tabii lazım. Ben eminim bizim İzzet budalası da, Mahir sersemi de bunu zerre kadar düşünmemişlerdir.

— Şimdi n'olacak?

— Canın sıkılmasın! Ben yarın İzzeti görür söylerim. Bir münasip ev bulsunlar. Adresini, tapu kaydındaki malumatı getirsinler. Kolay!

— Vaat ediyor musunuz?

— Ediyorum.

— Teşekkür ederim şevketlû babacığım... Canseza iyi bir çocuktur.

— Sizin Canseza iyi çocuksa, bizim Mahir de fena çocuk değildir kızım!

*

Mahir Efendi, havadise, Naile Sultan'dan daha fazla şaştı ve büyük bir ümitsizliğe kapıldı. Acaba, efendimiz evi vermek istemiyordu da, böyle bir bahane mi çıkarmıştı? Yoksa padişah kısmına müşkül mü olur? Veriver iradesini be mübarek! "Büyük kâgir bir evi, mahlûlden, Mahir kuluma bağışladım!" İşte bu kadar...

İzzet Bey onu temin etti. Usul böyleydi. Şimdi, burada olmayacak işlere amin diyeceğine, koşup bir münasip bina bulsaydı elbette daha iyi yapardı.

Tam bir hafta, Hasan Kahraman, Tahsin Efendi ve Canseza

ile ayrı ayrı müzakerelere girişildi. İstanbul'un bütün semtleri, bütün semtlerin mahalleleri ve bilinen sokakları ayrı ayrı münakaşa edildi, iyi ve fena tarafları hesaplandı.

Beyoğlu, gâvur yatağıydı. İslama yaramazdı. Kasımpaşa harabati bir yer... Hünkâr yaverine yaraşmaz. Çingene milleti de ziyadece... Çamuruna ne diyelim!.. Beşiktaş, tabii en münasip mevkii. Saraya yakın! Lakin ne halt edersin ki orada mahlûl kalmış kâgir bina değil, sahipsiz bir tek kaldırım taşı yok... Ortaköy, Yahudi havrası... Arnavutköy, Rum yatağı! "Kadıköy bize elvermez! Sanki Frengistan!" Boğaz'da hamlacılarla, Şirket-i Hayriye ile uğraşmak icap eder. Sis, fırtına! Vapuru kaçıran İstanbul'da kalır... Eyüp Sultan'da himmeti hazır olsun, Hazreti Eyüp oturuyor ama kâgir evi Eyüplü rüyada mı gördü? Nihayet döne dolaşa, Aksaray, Fatih, Süleymaniye, Çemberlitaş havalisinde karar kıldılar.

Mahir Efendi, paçaları sıvadı. Boş vakitlerinde arabaya atlayınca Sultanahmet'te iniyor, bütün sokakları ayrı ayrı dolaşıyor, perdesiz evleri –tabii bunların kâgir olanlarını– geriden gözüne kestirmeye çalışıyordu. Bu ne zor bir işti? Eline açık bir senet vermişlerdi. İstediği rakamı yazacaktı ve hiçbir rakamı kâfi göremiyordu.

Zaten mahlûl evler de ilk zannettiği kadar çok değildiler.

Böyle dolaşıp durmaktan, bekçilere cigara verip mahlûl ev sormaktan az vakitte bıkıp usandı. Bir taraftan da fena halde utanıyordu.

Nihayet gene Canseza imdadına yetişti. Eve yorgun argın, somurtkan döndüğü bir akşam, terliklerini, gecelik entarisini hazırlayıp kocasının ayaklarını yıkadıktan sonra, fikrini açtı. Bu mahlûl evler, mutlaka bir yerlere kayıtlı olmak lazımdı. Her nereye yazılı ise, "Defterleri nerede duruyorsa" oraya gitmeli, me-

muruna birkaç kuruş verip istediği semtte, istediği gibi bir ev beğenmeliydi! Mahir Efendi, vaktin gece olduğunu düşünmeden hemen yola çıkacakmış gibi bir davrandı:

— Hanım çok yaşa! diye bağırdı, yahu bizim aklımıza burası neden gelmedi? Hay Allah müstahakını versin Mahir!

Ertesi sabah Mahlûl Emlak Müdüriyeti'ne koştu. Orada Durmuş Efendi ile tanışıp derhal ahbap oldu.

Durmuş Efendi de Sıvas vilayeti ahalisindendi. Zara'dan...

İstanbul'a medrese tahsili görmek için gelmiş, senelerce Fatih medreselerinde dirsek çürütmüştü. Sonra Evkaf'ta mümeyyizlik eden bir hemşerisi vasıtasıyla Mahlûl Emlak Müdüriyeti'ne kayıt ve sicil memuru tayin edildi.

Pek ufak tefek, pek zayıf, köse sakallı, gözleri insanlara merhametle bakan bekâr bir ihtiyardı. (Bu marazi merhamet herhalde, mirasçısız, yani tek başlarına olup, hayatlarında o kadar mezelletle kazandıkları emlak ve akarlarını mahlûle bırakan insanların acayip talileriyle uğraşmaktan geliyordu)

Bu daireye müracaat etmek Mahir Efendi için yepyeni ve müşkül bir işti ama, Durmuş Efendi, buna alışıktı. Genç hünkâr yaverini, dikkatle dinledi. Bir ev sahibi olmak arzusuna –bu ümitsiz ihtirasa– kapılanları derinden derine tetkik etmişti. Hep aynı yalvaran bakışlar, aceleci hareketler... Biraz da sıkılganlık "İyi ama! Peşinde koştukları şeyin biraz fena olduğunu seziyorlar da neden kendilerini tutamıyorlar?"

Hemşeri çıkmaları işi kolaylaştırdı.

Kalın, siyah taşlarla ciltlenmiş gibi duran, meşin kaplı eski defterler ortaya alındı. Fihristler gözden geçirildi. Durmuş Efendi, tozun, toprağın, örümcek ağlarının arasında o kadar "Cansiperane" çalıştı ki, cigara içmeyen bu küçük ihtiyara, hiçbir şey

veremeden, bu kadar zahmet çektirdiğine Mahir Efendi bin pişman oldu.

Nihayet, tarife muvafık evlerden üç tanesinin adresi, tapu kayıtları, merhum sahipleri, bir küçük kâğıda çıkarıldı.

Durmuş Efendi, büyük çaresizlik içinde elini cebine daldırıp para cüzdanını çıkaran hünkâr yaverine gülümseyerek baktı:

— Hele onu içeri koyun! dedi, hemşeriyiz!.. Evi tapulatınca bir mevlit okutur, beni de davet edersiniz. Ödeşiriz.

— Bir kahve parası...

— Ben kahve içmem...

— Çocuklara şeker...

— Bekârım...

— Olmadı bu...

— Dünyada olmayan işler de vardır. Allah muininiz olsun!

Vezneciler'deki evi uzaktan görür görmez Mahir Efendi'nin sevinçten adeta nefesi tutuldu. Bütün cehdine rağmen müstakbel evinin hayalini bu kadar güzel ve mükemmel hale getirememişti. Tramvay yolunda bir hane! Dört katlı. Önünde birkaç salaş dükkân var ama, ha yıkıldım, ha yıkılacağım diyorlar. Onları def edince altına bir dükkân yapılır. Bir de caddeye kapı açılır. Şimdilik kapısı arka sokakta olsun varsın!

Arka sokağa saptı. Aman yarabbi! Küçük bir selamlık kısmı da varmış. Selamlık kısmından, ağaçlardan belli, bir bahçeye geçiliyor. Sonra konak gibi ev.

Kapıyı çaldı.

— Kim o? diye ses verdiler.

— Biraz bakar mısınız hemşire?

— Sen kimsin?

— Hele biraz bakın.

— Şimdi kafana kovayla bulaşık suyunu dökerim. Kocam evde yok.

— Nerde buluruz efendiyi?

— Cehennemin dibinde... – Ses kesildi. Biraz sonra duvarda halkası gıcırdayan bir salıncak sallanması ve bir ninni duyuldu:

Karga da seni tutarım aman!
Kanadını yolarım aman
Yelpazeler yaparım aman!
Hanımlara satarım aman! E, E, E!..

Mahir Efendi, ister istemez geriledi.

Mahalle bekçisini bulup izahat aldı. Evet, ev mahlûle kalmıştı. Selamlık kısmında, bekçi sıfatiyle Kantarcı dedikleri edepsiz bir herif oturuyordu. Edepsiz ama, nasıl edepsiz! Bekçi aylığını vermeyecek kadar edepsiz! Herhal balıkhanede kantarcı olmalıydı. Şişman, yusyuvarlak, burnunun tepesinde şişe mantarı kadar bir et beni bulunan bir herif! Dokuz aydır bekçi maaşını vermiyordu. Tam dokuz aydır. Bereket ki çoğu gitti, azı kaldı gayrı! Binbaşı bey evi üstüne yürütse... Kantarcı'yı elbette def eder... "Bre hangi binbaşı? Evi üstüne nasıl yürütür bu binbaşı?" Ev mahlûl idi ya... Binbaşı padişahtan irade almaya uğraşıyordu. Koca bir binbaşı alır, alır! Kantarcı'yı gidip bulmuştu da, beraberce evi gezmişlerdi. Ev de, hani, ev... Konak yavrusu! İçinde kuyusu bile var...

Mahir Efendi, derhal bir arabaya atladı, balıkhaneye gitti. Vakit ikindiye geldiğinden balıkhane tenhaydı. Kenarda bir tahta üzerinde yusyuvarlak bir herif terleyerek, inleyerek namaz kılıyordu. Burnunun tepesinde hakikaten şişe mantarı kadar kıpkırmızı bir et beni vardı ki, bu ben orada dururken secdeye nasıl kapandığına, usul üzere alnını nasıl getirdiğine insan şaşakalırdı.

Bu ev meselesiyle uğraşırken hünkâr yaveri kılığına girmeye utandığından Mahir Efendi'nin sırtında nizamiye mülazımı üniforması bulunuyordu.

Kantarcı namazdan sonra, kenarda heyecanla bekleyen mülazıma, kedi mi, köpek mi diye bakmaya bile lüzum görmeden masanın başına geçti. Bir mendille terini sildi. Burnunu karıştırmaya başladı.

Mahir Efendi, sesini nazikleştirerek sordu:

— Kantarcı siz misiniz?

— N'olacak?

— Lazımdı. Vezneciler'de mi oturuyorsunuz?

— N'olacak?

— Lazımdı. Vezneciler'deki mahlûl evde... Ev mahlûl değil mi?

— N'olacak?

Kantarcı üçüncü defa aynı suali sorarken burnundan çıkardığı hapı parmağı arasında ustalıkla yuvarlamaya başlamıştı. Mahir Efendi, burnunu karıştıran insanlara karşı, burnunu o esnada karıştırmak ihtiyacı duymayan insanların daima kapıldıkları büyük öfkeye ve tiksintiye tutuldu. Kaşlarını çattı.

— N'olacak? N'olacak? Lazım...

— N'olacak?

— Lazım...

— Ben kantarcıyım... Vezneciler'de oturuyorum. Lakin sorduğunuz ev mahlûl değil.

— Bekçi "mahlûl" dedi.

— Bekçi halt etmiş. Allah. Allah! Koca Kantarcı'ya inanmıyorsunuz da, Kürt bekçiye mi inanıyorsunuz? Daha doğrusu, onbeş gün evvel mahlûldü ama, artık mal sahibi var!

— Kim mal sahibi? İradesini alıp tapuyu üstüne yürüttü mü?

— Yürütmediyse de bir şey kalmadı. Herif uğraşıyor. Sarayı hümayunda kayınbiraderi kâtipmiş... Arkalı bir adam. Eli de açık. Evi gezdirdim diye çıkarın iki çeyrek verdi.

— Ben sana bir mecidiye vereceğim.

— Neden beyim?..

— Bana da evi gezdir...

— Hay, hay! Baş üstüne... Hele şöyle oturun...

— Ne zaman gezeriz?

— Hemen şimdi. Bizim arkadaşı çağıralım. Şurada tavla oynuyor. Tabii bir araba tutarsınız. Tramvayla vakit geçer. Yayan hiç olmaz... Yokuşları çıkamam.

— Araba kolay!

Kantarcı arabaya binince bayram çocuklarına döndü. Bir sürü şaklabanlık yaptı. Beygirlerin ihtiyarlığıyla alay edip arabacıyı öfkelendirdi. Gerek ev hakkında, gerek evin peşine düşen binbaşı hakkında "sadra şifa verecek" hiçbir esaslı söz söylemediğinden Mahir Efendi'nin de canını sıktı.

Tespihçiler'i geçerlerken, kehribar mütehasısı olduğunu ileri sürmüş Bakırcılar'da dövme bakır hakkında konferans vermiş. Kitapçılar'da okumayı canı pek çektiği halde, yüreğinin sıkıldığını hikâye etmişti.

Arabayı sokağın ağzında bırakıp kapıyı çaldılar.

Deminki kadın, aralıkta sularla uğraşıyordu. Gene:

— Kim o? diye seslendi.

— Benim hatun! İçeri kaç da pencereden ipi çekiver. Evi gezeceğiz.

— Binbaşı bey mi geldi?

— Hayır, mülazım bey. Sen hele aç!

Üstü açık, mermer döşeli küçük bir aralık göründü. İkinci

bir kapı bu kısımdan asıl haneyi ayırıyordu. Kantarcı gidip anahtarları getirdi:

— Haydi bismillah! diyerek kilidi açtı.

Küçük fakat, "cennet gibi" bir bahçeye girdiler. Yer, renkli çakıllarla döşeliydi. Sağ tarafta üç tane erik ağacıyla kuyu bileziği, sol tarafta komşu duvarına yapışık bir güzel havuz vardı. Bakımsız çiçek tarhlarında her şey susuzluktan sararmıştı. Demir basamaklı bir merdivenden ikinci kata çıktılar.

Evin her tarafı, toz içindeydi. Kantarcı:

— Refika, çocuklu olduğundan, buraları süpüremiyor efendim, dedi, merdivenden aşağısı mutfağa, kilere iner. Ayrıca iki tane hizmetçi odası vardır. Bu kat işte görüyorsunuz üç odalı. Camları, çerçeveleri, kapıları, menteşeleri sağlam üç adet oda... Bize teslim edildiği gibi muhafaza ediyoruz.

— Yukarıda...

— Buyurun. Yukarda üç oda var. İkisi bahçe üzerinde, birisi caddeye nazır! Caddeye nazır olanı büyük bir salon... Dördüncü kat yarı tavan arasıdır. Yaptıran, canına rahmet, meraklı adammış. Tam on bir oda yapmış. Mevkii pek şerefli...

Her tarafı gezdiler. Mahir Efendi, daha şimdiden, nereleri tamir ettirip nerelerini düzelteceğini, hattâ mutfağı karanlıktan kurtarmak için hangi taraftan bir pencere açacağını tasarlıyordu. Dalgındı.

Kantarcı'nın bir sözü ile dalgınlıktan uyandı. Herif binbaşıdan bahsediyor:

— Eli açık bir şey, diyordu, yüreği temiz! Yüreği temiz olduğundan Allah nusret veriyor besbelli... Vaat etti, evin iradesi çıkarsa bir lira bahşiş var.

— Ben de veririm.

— Eksik olmayın... Tapu kaydı üzerine yürütüldüğü gün

binbaşı bey, fakire ayrıca iki altın daha ihsan edecek. Anahtar bedeli...

— Ben de veririm.

— Nur olun efendimiz... Allah ikinizden de razı olsun... İnşallah size nasiptir. Seni ruhum sevdi. Benim ruhum bir tuhaf! Rabbimin bir hikmeti canım! İyi adamları işte böyle seviverir...

— Peki, peki!.. İşte bir mecidiye...

— Teşekkür ederim. Allah tuttuğunuzu altın etsin!.. Fakir her zaman kantar başındayım. Teşrif edersiniz, gezdiririm.

Mahir Efendi arabaya atlayıp:

— Sür Beşiktaş'a dedi, sıkı gidersen bahşiş vereceğim... Yapıştır kırbacı!..

Biraz geç kalır da İzzet Bey'e yetişemezse, evi binbaşı kendisinden koparıp alacak gibi bir şeyler hissediyordu.

*

Seccadecibaşı İzzet Bey, kendi işi gibi davrandı. Gene de iradeyi çıkarmak bir hafta sürdü. Abdülhamit, bütün sehavetini nişan dağıtmakta kullanıyor, bu lüzumsuz (!) hissi bu suretle tatmin ediyor olmalı ki diğer ihsanlarında insanı canından bezdirecek kadar ağır davranıyordu.

Nihayet, iradeyi tebyiz kalemine kadar sürüklediler. Kâtip kamış kalemi güzelce yonttu. Ucunu "kırk" diye kesti. Bir dizini büküp altına aldı, ötekini dikti. Kâğıdı besmeleyle katlayarak girişti.

İzzet Bey'le, bir adım arkasında duran Mahir Efendi'nin yürekleri titriyordu.

Kalem bir müddet gıcırdadı. Sonra bir yerde durakladı...

— Allah, Allah!

— N'oldu efendi?

— Biz bu iradeyi bugün tekrar mı yazdık ne?

— O nasıl söz?

— Vezneciler'de mahlûlde hanelerden birisini bir binbaşıya ihsan etmişlerdi de...

— Yaz efendi! Vezneciler'de mahlûl evi ararsan kıyamet gibi...

— Numarası da tutuyor galiba!

— Tutar... —İzzet Bey, işi berbat edecek korkusuyla, Mahir Efendi'ye eliyle gizli bir işaret verdi—: Bunlar zaten yan yana iki binadır. Numaraları mükerrer... Biz biliyoruz oğlum sen hele yaz...

Kâtip:

"**Nezaret-i Evkâf-ı Hümayûn-ı Şâhâneme mülhak emvâl-ı mahlûlden, Dersaadet Beyazıt Vezneciler'de kâin...**" diye başlayıp, iradeyi, "**...tevcih olunmak fermanım olmağın, bin üç yüz yirmi senesi Cemaziyü'l-âhırının on altıncı günü tarihiyle, bu berat-ı şerifimi verdim ve buyurdum ki mumaileyh salifü'z-zikr, emval-ı gayr-ı menkûle şart-ı mezkûr üzre mutasarrıf olup, işbu berat-ı şerifime mugayir tasarrufları umûruna taraf-ı âhırdan hiçbir fert mâni ve müzahim olmayalar, dahl u taarruz kılmayalar. Şöyle bileler, alâmet-i şerifime itimat kılalar...**" diye tamamladı.

Başkâtip vasıtasıyla imzaya yolladılar.

İzzet Bey, imzalı kâğıdı eline alınca, kocaman bir solukla ciğerlerini boşalttı:

— Şimdi davran! dedi, duydun ya evin birinci iradesi binbaşıya çıkmış.

— Ne yapacağız?

— Bana mı soruyorsun? Bir de asker olacaksın. Derhal gider haneyi işgal edersin.

— Beni içeri sokmazlarsa... Haydi girdik diyelim. Cebren çıkarmaya kalkarlarsa?..

— İçeri bir oyunla gir. Çıkarmaya kalkarlarsa adam öldürmemek şartiyle mukavemet et... Sonrasına karışma...

Mahir Efendi, sözü ikiletmedi. Kılıcını kavrayarak koşar adım uzaklaşıyordu ki İzzet Bey eteğinden tuttu:

— Dur hele... Koşma, dur! İradeyi almadan nereye gidiyorsun, ahmak! Sonra bir iş daha var! Kızımı da beraber götür. Evde aile bulunursa bir halt edemezler.

— Efendimiz gazaplanmasın!

— Sana öfkelenmez, bana öfkelenir... Ben de öfkesine alışığım... Orasını düşünme! Yallah!

Mahir Efendi, boş bir arabaya rastlayıncaya kadar koştu. Hemen eve geldi. Canseza'ya derhal çarşaflanmasını emretti.

Tam merdivenleri inecekleri zaman durakladı.

Evi, bir usulle işgale gidiyorlardı. İcabında, icabında değil, muhakkak orada kalınacaktı. Eşyaları götürse belki kapıyı açtıramazlardı. Bir gece olsun, barınmak için kalın bir kilim elverirdi.

Kilimi yuvarlayıp sicimle sımsıkı paket yaptı. İki kişiye yetişecek kadar da yiyecek ayırıp bunları da ayrıca kâğıda sardı.

Kadınla beraber arabaya binmek şiddetle yasaktı ama, bu yasağa aldırmadan Canseza'yı yanına oturtup yola çıktı.

Canseza, bu acayip hazırlıklardan hiçbir şey anlamamış, bir, iki defa nereye gittiklerini sormuştu. Mahir Efendi hiç duymamış göründü. Doğruca saraydan geldiği için tabancası da üzerinde yoktu. Telaşla almayı da unutmuştu. İş, belindeki incecik kılıca kalıyordu.

Dişlerinin arasında "Allah kerim! Allah kerim!" diye homurdandı.

Köprüyü geçip yokuşa sardılar. Artık konuşmanın zamanı gelmişti.

— Hanım, sana bir müjdem var, dedi.

— Yoksa evin iradesini aldınız mı?

— Iyi bildin, irade cebimde.

— Şimdi eve mi gidiyoruz.

— Evet.

— Kilim n'olacak?

— Belki orada kalırız.

— Bir de süpürge ister. Kova lazım. Boş ev, toz, toprak içindedir.

Mahir Efendi, arabacıya ilk rastlayacakları bakkal dükkânının önünde durmasını emrettikten sonra karısına meseleyi anlattı. Yanlışlıkla iki irade çıkmıştı... Şimdi gidip evi cebren zapt edeceklerdi. Koca kilim, süpürgeyi, yemek paketini çarşafının altına mümkün mertebe saklayıp bir adım arkasında duracak, kendisi kapıyı açtırınca beraber içeri dalacaktı.

— Becerebilir misin? diye sordu.

— Arkanızdan hiç ayrılmam.

— Öyleyse pekâlâ! Evi kurtarırız.

Bir süpürge aldılar. Fakat ikisi de suyu akıllarına getirmemişlerdi. Mahir Efendi artık kara kara düşünmüyor, karısının cesareti karşısında gittikçe neşeleniyordu:

— Aferin hanım! Senden hiç ummazdım doğrusu...

— Neyi ummazdınız efem?

— Bir tabura bedel imişsin.

— Neden bir tabura da bir alaya değil/

— Binbaşı kısmı alay kumandanı olamaz. Tabur kumandanı olur.

— Ya binbaşı da bizim gibi acele edip karısını eve yerleştirdiyse...

— Sus... O nasıl lakırdı. İnşallah Tapu'ya koşmuştur.

— İnşallah...

— Ah bir Tapu'ya koşsa öğrenirdi...

— Neyi öğrenirdi?

— Evi şurada bırakıp kâğıt parçasının peşine düşmeyi... Bir şey söyliyeceğim.

— Buyurun.

— Yarın ben saraya gidersem... Sen evde yalnız başına korkmaz mısın?

— Korkarım.

— N'olacak?

— Katlanırım.

— Ağlamazsın ya... Ağlama... —İçinden karısını kucaklamak arzusu dehşetli bir kuvvetle kabardı—: Sakın ağlama... Bir ev, senin ağlamana değmez karıcığım...

Canseza bir an için –ama ancak bir an için– samimi olan bu sözü de İzzet Bey'in evinde gördüğü fotoğraf gibi bütün ömründe hiç unutmadı.

Bereket versin Kantarcı evde yoktu.

Karısı, artık Mahir Efendi'ye alışık olduğundan kapıyı açmakta tereddüt etmedi. Mülazım, evi refekasına gösterecekmiş. Hiç olmazsa bir mecidiye bahşiş almak ihtimali var.

Karıkoca ara kapıyı açıp asıl eve girdiler.

Canseza derhal çarşafını çıkarıp bir çiviye asarak cadde üstündeki büyük salonu süpürdü. Pencere önündeki geniş kerevetin bir tarafına kilimi serdi, öteki ucuna da, paket kâğıdının yardımıyla sofrayı kurdu.

Bomboş bir evin –bilhassa perdesiz bir evin– ortasında, iki genç insan, yollarını kaybetmişler gibi garip hisler duyarak birbirlerine baktılar, birbirlerini daha çok sevdiler, gülüştüler.

Mahir Efendi, evi, karısına yukardan aşağıya gezdirdi.

Canseza da pek beğendi. Yahut pek beğenmiş göründü.

İştahsız iştahsız bir şeyler yediler. Bir mum almayı bile unutmuşlardı.

Canseza susadı.

Mahir Efendi, aşağı inip ara kapıyı vurdu.

Kantarcı'nın karısı cevap verdi.

— Sizin efendiyi bekleyeceğim. Hanım susadı. Lütfen bir sürahi su ile bir bardak verir misiniz?

— Bizde sürahi yok.

— Ya, ne var?

— Testi var.

— Daha iyi... Daha iyi...

Testi epey büyüktü, ağzına kadar da doluydu. Eğer muhasarada kalırlarsa her hususta işe yarayacaktı.

Mahir Efendi, az kalsın bir de mum isteyecekti ama, burada gecelemek niyetini meydana koyup kadını şüphelendirmemek için vazgeçti. Eğer, Kantarcı olup bitenlerden habersiz gelirse, hem bir şilte, hem de bir lamba uydurabilmek belki de mümkün olurdu. "Fantezi"yi sonraya bırakarak testiyi yukarı taşıdı.

Karıkoca vakit geçirmek için bir müddet pencereden dışarısını seyrettiler. Bir tarafta Zeynep Hanım Konağı'nın yarısı, bir tarafta yüksek ahşap evler vardı. Aralarında, pek uzakta Marmara Denizi görünüyordu. Tramvaylar borularını öttürerek geçmekteydiler.

Nihayet bütün bu manzaradan usandılar. Mahir Efendi, kilimin bir ucunu kaldırarak kalın marangoz kalemiyle tahtaya bir üç taş çizgisi çizdi. Canseza'ya oracıkta üç taş oyununun pek basit olan kaidelerini öğretti.

Bu oyun onları iyi avuttu. Bilhassa fazla tütün almayı da unutmuş olan Mahir Efendi'nin az cigara içmesini temin etti.

Canseza artık kolayca yenilmemeye başlamıştı ve akşam iyice oluyordu ki merdiven kapısı öfkeli öfkeli çalındı.

— Kim o?

— Benim... Ben!

— Sen kimsin?

— Kantarcı!

— O, Kantarcı birader... Sesini alamadım. –Mahir Efendi kapıyı araladı. Kantarcı'yı yalnız görünce büsbütün açtı.– Hele buyur...

— Hayır. Girmeyeceğim!.. Siz burada n'apıyorsunuz?

— Oturuyoruz.

— Oturuyoruz ne demek? Hanımı gezdirmek için girmişsiniz. Öğleden beri gezdirmek bitmedi mi?

— Hayır! Daha tavanarasını gezeceğiz...

— Hiç lüzumu yok. Lütfen haneyi tahliye ediniz.

— Neden lüzumu yokmuş bakalım?

— Çünkü ev artık mahlûl değil.

— Ya, ne?

— Sahibi var. Bugün irade-i seniyye çıkarıldı. Ev, Binbaşı Rıdvan Bey'in malı...

— Tapuyu çıkardınız mı?

— Sabahtan beri uğraşıyoruz. —Kantarcı deminden beri bir türlü eski yumuşak halini almıyor, gittikçe kaşlarını çatıyordu. Ev binbaşıya devredildiğinden artık bunlardan bahşiş kazanmak ihtimali kalmamıştı—: Siz lütfen haneyi tahliye eder misiniz? Benim işim var.

— Vah, vah! Biz de bu gece burada kalalım diyorduk. Kirasıyla da olsa bir yatak isteyecektik. Bir de gaz lambası...

— Alay mı ediyorsunuz Mülazım Efendi? El âlemin evinde yatılır mı? Derhal çıkıp gitmezseniz sonra karışmam.

— N'olur?

— Polise haber veririm.

— Ben zabitim, polis bana karışmaz.

— Demek cebren oturacak mısınız? Bunun sonu fenaya varır. Siz refikamı iğfal ederek...

— Kimseyi iğfal etmedik. Estağfurullah...

— Şimdi çıkmayacak mısınız?

— Şimdi de çıkmayacağım, yarın da çıkmayacağım...

— Efendim? Efendim?

— Başka bir sözün varsa söyle... Yatak vermek vicdanına kalmış bir mesele... Bir geceliğine bir mecidiye...

— Bir mecidiye mi?

— Evet...

— Peşin mi?

— Tabii peşin!

— Yatak buluruz... Lakin ben gidip meseleyi binbaşı beye anlatmalıyım. Çünkü söylemesem olmaz...

— Neden?

— Eve yerleşince beni burada bedavadan oturtacak...

— Öyleyse git söyle...

Mahir Efendi kapıyı kapattı.

Kantarcı avluda ayaklarını sürükleyerek düşünceli düşünceli yürüdü. Birdenbire hiçbir şey anlamaz oluvermişti.

Karısının kurnazlığına, buluttan nem kapma tabiatına güvenirdi.

— Hu! diye seslendi.

— Ne var?

— Yavaş karı, gel şöyle!..

Fısıl fısıl konuşmaya başladılar:

— Söyle bakalım! Mülazımın yanındaki karı ne kıbalde bir çiçekti?

— Yüzünü göremedim. Peçesi kapalıydı.

— Rakı, şarap kokusu falan duydun mu?

— Vay başıma gelenler! İçerde işret mi kullanıyorlar yoksa?..

— Şüphelendim.

— Çıkıp gitsinler! "Yangın var" diye bağırırım...

— Bağırma da sırasıyla... Bizden kiralık yatak istiyorlar. Geceliği bir mecidiye...

— Üstüme iyilik sağlık! Herif, sen eşek dili mi yedin?.. Kovala şunları... Yüreğim bulanıyor...

— Sabırlı ol... Şuradan eski şilteyi çıkar...

— Şiltemi vermem!.. Üzerinde zina edilen yatakta bir daha yatılmazmış.

— Zinaya fırsat verir miyim? Şu mecidiyeyi sökelim hınzırdan...

— Günaha girmeyelim!..

— Başlarım şimdi... Şuradan şilteyi...

Şilteyi, yorganı, yastığını sırtladı. Bıyık altından gülerek merdiven kapısını çaldı.

Eşyaları teslim edip mecidiyeyi aldı. Karanlık basarken, iki çeyrek mukabilinde bir de gaz lambası getirmeyi vaat etti.

Sonra şişman vücudunun bütün imkânlarını kahramanca kullanarak Aksaray'a kadar yuvarlandı.

"Nizamiye mülazımı" meselesi binbaşı bey için tamamıyla yeni bir hadiseydi. Çünkü Kantarcı, evin hangi tarafta kalacağını iyice bilemediğinden ikinci talipten hiç bahsetmemişti.

— Ne mülazımı? Bu nasıl iş? diyerek binbaşı elini başına götürdü.

— Bir belalı adam binbaşı bey! Evi almayı aklına koymuş. Her ne kadar bu sevdadan vazgeçmesini söyledimse de genç olduğundan, kulak asmadı.

— Beni haber verseydin!..

— Sizi haber verdim.

— Itaat etmedi mi?

— Gülüverdi. Şimdi de ben evde yokken yanına uygunsuz takımından bir kadın almış, refikam cariyenize kapıyı bir tarif açtırıp içeri girmiş...

— Ne diyorsun? Şimdi bizim evde mi serseri?

— Sizin devlethanede...

— Pekâlâ siz orada eşekbaşı mısınız? Emanete ihanet olur mu?

— Öfkelenmeyin binbaşım! Ben de davacıyım! Refikam cariyeniz şiltelerden birisini havalandırmak için salona koymuştu. Şilteyi, yorganı, yastığı, bir de Erzurum kilimini, bir de testiyi zapt etti. Yalvardım, yakardım evden çıkmıyor. Buraya imdat istemeye geldim.

— Daha evvel söylesene be adam! —Kapıdan dışarı bağırdı—: Hey benim potinlerimi çevirin. Kılıcı verin benim!

Binbaşı bey kılıcını takıp potinlerini öfkeyle çekti. Derakap bir arabaya atladılar. Soğanağa'ya sapılacak sokağın karşısındaki inzibat karakolunun önünde durdular.

Binbaşı bey, inzibat zabitine meseleyi anlattı.

Zabit, Kantarcı'ya şüpheli şüpheli bakarak sordu:

— Nasıl bir adam? Doğru söyle... Bu iş biraz acayip!

— Acayip olmaz mı? Doğru söylüyorum. Binbaşı beye arz ettiğim gibi... Kendisi bir mülazım parçası... —Karşısındakinin de mülazım olduğunu fark ederek toplandı—: Hem de nizamiye mülazımı!

— Kordonu falan var mı?

— Rica ederim mülazım bey... Ben Osmanlı ordusunun üniformalarını tanımayacak adam mıyım?

İnzibat zabiti kanun çavuşlarından birisini çağırdı. Binbaşı

beyle beraber, göstereceği eve kadar gitmesini orada bulacağı bir mülazımı buraya getirmesini emretti. Çavuş, itaat etmemesi halinde n'apacağını sorunca:

— Evvela bir kere nazikâne çağırırsın! Kulak asmazsa sürüyerek getir. Yanına kuvvetli kanun neferlerinden dört beş kişi al!

— Silah çekerse...

— O nasıl söz? Gündüz ortası, padişahımız efendimizin kanun neferlerine kim silah çekebilir...

— Şayet çekerse efendim?

— Işi silaha dökmezsiniz. Derhal evi çevirip bana haber verin.

Bir kanun çavuşu ile beş kanun neferi muzafferiyetten emin oldukları için koltuklarını kabartarak yürüyen binbaşı ile Kantarcı'nın arkasına takıldılar.

Kantarcı kapıyı açan karısına merakla sordu:

— Def oldu mu karabela?

— Hayır! Içerde... Ben korkmaya başladım.

— N'apıyorlar?

— Bilmem. O kadar gözetledim. Bir şey göremedim. Dinledim. Bir şey duyamadım.

— Pekâlâ! Haydi sen savuş!

Binbaşı bey de ikinci kapıdan ileriye geçmek istememişti. Mafevt olduğundan nâşi bir hürmetsizliğe uğramaktan çekiniyordu.

Kanun çavuşu, vazifenin nezaketini, havuzlu bahçeye girer girmez idrak etti. Burası neresi? Bir paşa konağına benziyor!.. "Sürü getir!" demek dile kolay! Hani tahriri emir! Nerde tevkif müzekkeresi!.. Taharri mezuniyeti!..

Pek öyle kanun bilmez kanun çavuşlarından değildi. Gündüz ortası bir karıyla böyle bir evi cebren zapt eden herif eğer deli değilse mutlaka Fehim Paşa'nın adamlarından birisiydi. Ister mi-

sin onikilerden olsun da, Usturpayı çekip kendilerini cehenneme kadar kovalasın!.. Dünya bu!

Bir kere öksürdü. Bir kere daha öksürdü.

Neferler hayvan gibi etraflarına bakınıyorlardı. Akılları ermediğinden rahatça yaşıyorlar eşşoğluları...

Merdiveni çıkıp kapıyı tıkırdattı. Cevap alamayınca biraz daha hızlı vurdu.

Bir ayak sesi iniyor. İniyor ama, beraberindeki kılıç şakırtısını ne yapalım?

— Kim o?

— Açar mısınız biraz?

— Sen kimsin?

— Kanun çavuşuyum.

— Ne istiyorsun?

— Hele açın şu kapıyı iki sözüm var.

— Seni buraya kim gönderdi?

— Siz kapıyı açın da...

— Derdini bir kere söyle...

Bu çekingenlik çavuşa cesaret verdi. Sesini kalınlaştırdı:

— Haydi karakola gideceğiz!

— Hangi karakola?

— İnzibat karakoluna...

— Benim karakolda ne işim var?

— Kumandan bey çağırıyor.

— Kendisi neden gelmedi.

Galiba herif alay ediyordu. Bu düşünce kanun çavuşunun parlayan cesaretini yeniden söndürdü. Alnı terleyivermişti. Yanlış bir halt karıştırdın mı Fizan'ı boyladığının resmidir...

— Beyim biz emir kuluyuz. Siz de askersiniz, emirden anlarsınız...

— Benim asker olduğumu nerden öğrendin? Ya sana yalan söyledilerse...

— Hele kapıyı açın... Kapıyı açın da sonrası kolay...

— Açmazsam...

— Bizi cebir istimaline mecbur etmeyin.

— Cebir istimali ne demek şunu açık söyle...

— Bakın sonu fena olacak... Biz daha iki gün evvel bir bahriye mülazımını sürüyerek karakola götürdük.

Bahriye mülazımı misali, bahriyelilerin pek külhanbeyi olduklarından veriliyordu.

Mahir Efendi, kömürlükte bulup kapının arkasına hazırladığı kalın meşe sopasını kavrayarak kapıyı açtı:

— Ulan it! Ben bahriye mülazımı değilim. Haydi sürü götür bakalım!

Siyah bıyıkları dikilmiş, karagözleri şimşekleşmişti. Pehlivan gibi vücuduyla merdivenin başına dikilmesi pek heybetli bir manzaraydı. Çavuş iki basamak aşağı inerek selam verdi:

— Beyim biz emir kuluyuz!

— Emir kulu iseniz... Ben de emrediyorum. Def olun... Çabuk!.. Burası neresi hayvan? Ailemle oturduğum bir evin bahçesine siz nasıl girersiniz?.. Çıkın diyorum.

Sopayı kaldırınca çavuş merdivenden büsbütün indi:

— Amirime malumat vereceğim, dedi, hakkınızda hayırlı olmayacak...

— Hâlâ konuşuyor!..

Kanun'lar bahçeyi karmakarışık terk ettiler.

Binbaşı beyle Kantarcı vakayı kapının aralığından seyretmişlerdi. Birbirlerine bakındılar.

— N'oldu Çavuş?

— Bizi kovdu.

— Nasıl kovar?.. Siz kanun çavuşu olasınız...

— Sen hele sus bir kere şişko! Hani elimde tahriri emir... Duymadın mı "Kendi evimdeyim. Ailem yanımda!" dedi. Adamı Fizan'a sürerler. Ben yapamam.

Binbaşı, mahlûl ev sevdasına düştü düşeli işleri nasıl yürüteceğini öğrenmişti. Cebine davrandı.

— Sana iki mecidiye, arkadaşlarına birer mecidiye var... Şunu çıkaralım.

Çavuş bir kere yutkundu. Askerler etrafını çeviriverdiler.

Fakat, Mahir Efendi'nin elindeki meşe sopası mecidiyelerden daha ağır basmış olacak ki, dudaklarını yalayarak feci bir kederle reddetti:

— Olamaz binbaşım! Talimatnameyi biliyorsunuz! Bir mülazım ancak bir yüzbaşı tarafından tevkif edilir. Biz yutturursak diye geldik. Yutmadı.

— Şimdi n'olacak?

— Vallaha aklım ermez...

Kantarcı deminden beri düşünüyordu. Bir karar vermiş olmalı ki çavuşun omuzunu dostça okşadı:

— Eyvallah, çavuşağa! dedi, haklısın. Yutmadı zokayı! Sen artık git. Biz başka çare düşünürüz.

Askerler gittikten sonra, binbaşıyı kolundan çekerek dışarı çıkardı.

Serasker dairesi şuracıktaydı. Saat henüz on bir'e[1] gelmediğinden serasker paşa hazretlerini makamında bulmak mümkündü.

— İrade yanınızda mı siz bana onu söyleyin!

— Yanımda olmaz mı?

— Öyleyse... Koşalım... Serasker paşa hazretlerine çıkarsınız. İradeyi gösterirsiniz. "Evimi bir sergerde cebren zapt etti. Kanun

1) Alaturka saat.

neferleri gönderdim. Onlara kılıç çekti. Kovaladı," dersiniz...

— Kılıç çekmedi ki...

— Olsun... Ha sopa, ha kılıç...

Kantarcı'nın "Ha sopa, ha kılıç" sözü doğru değildi. Kılıç çekmek hangi şart içinde olursa olsun, hazari zamanda bütün zabitan için süreti katiyede memnu idi. "Tabi merasimler müstesna!" Böyle bir iftira, pek derin tahkike lüzum görülmeden, serkeşlik alameti sayılarak herhangi bir zabiti Yemen'e kadar yollamaya yeterdi.

Binbaşı da, Bab-ı Seraskeri'den içeri girerlerken bir kere:

— Ha sopa, ha kılıç! dedi.

Asıl binanın kapısını geçerken de bir daha:

— Sopa olmuş kılıç olmuş... Haklısın Kantarcı, ne farkı var? diye tekrarladı. Fesi basıp serasker paşa hazretlerinin seryaver dairesine daldı.

Seryaver, meselenin esasından ziyade, cereyan ettiği mahalle alakadar oldu. Şuracıkta Bab-ı seraskeri'nin burnu dibinde... Ne küstahlık!..

O da işi, bizzat başından geçmiş gibi üstüne alarak fesi bastı. Serasker Müşir Rıza Paşa Hazretleri'nin makamına girdi.

Binbaşı kapıda dokuz doğruyordu. Dakikalardan sonra bir zil çalındı. Bir emir zabiti koşarak yanından geçti. Müşir hazretlerinin huzuruna vardı. Fakat girmesiyle çıkması bir oldu. Nihayet Kantarcı kadar şişman, Kantarcı kadar kısa boylu bir binbaşı ile beraber avdet etti. Şişman binbaşı bey, soluk soluğa ceketini iliklemeye, kılıç kayışını sıkıştırmaya çalışıyordu.

İçerde ne konuşulduysa konuşuldu.

Seryaver gülerek, mahlûl ev meraklısı binbaşıya yaklaştı.

— Paşa hazretleri emir buyurdular. İşte bu arkadaşlar sizinle beraber gelip, terbiyesiz herifi evden çıkaracak, Yok, yok... An-

ladım. Cezası bu kadar değil... Sabaha kadar kendisini mevkûf tutacağız! Sabahleyin müşir hazretleri gelince cezasını tertip edecek... Ne demek olsun efendim! Burada... Makama böyle yakın bir mahalde... —Şişman binbaşıya döndü—: Emir aldınız! Haydi infaz ediniz. Bekliyorum.

— Baş üstüne efendim!

Merdivenleri hızlı hızlı indiler ama, Bozdoğan Kemeri'ne çıkılan sağ avlu kapısına doğru yürürken şişman binbaşı yavaşladı. Meseleyi bir kere de ona naklettiler. Şişman insanların ekserisi gibi pek kaygusuz bir adam olmalı ki, istedikleri kadar öfkelenmedi.

— Acayip iş... Olur efendim! Bu dünyada olmaz olmaz... Derya tutuşur mu? İhtimaldir padişahım!

Fazladan gülüvermesin mi?

Böyle gevşek davranmasına rağmen kapılardan tereddütsüz geçti. Tek başına demir merdiveni çıktı. Kanadı yumrukladı:

— Hey mülazım! Hey mülazım! diye bağırdı.

Mülazım bu sefer yukardan cevap verdi:

— Kafana mülazım kadar taş düşsün! Sopa geliyor ha!

— Gelsin gelsin! Hele kapıyı aç!

— Bu mahallede kapı açtırmaya, ne meraklı, ne çok adam varmış! Sen kimsin?

— Binbaşı Dilaver Bey!

— Ne istiyorsun Binbaşı Dilaver Bey?

— Kapıyı aç!

— İşte açtım. –Mahir Efendi gene dehşetli sopayı elinde tutarak ortaya çıktı.– Ne istiyorsunuz?

— Siz bu eve haksız olarak girmişsiniz!

— Kim söyledi?

— Evin sahibi!

— Hani evin sahibi?

— Orası senin üstüne vazife değil... Düş peşime!

— Nereye gideceğiz!

— Serasker paşanın huzuruna!

— Bu emri sana kim verdi?

— Bizzat serasker paşa hazretleri...

— Şimdi gelemem işim var.

Binbaşı fena halde şaşırdı. Bu şaşkınlıkla sordu:

— Ne işin var?

— Üç taş oynuyorum.

— Ne oynuyorsun, ne oynuyorsun?

— Üç taş.

— Vaziyet al. Terbiyeni takın! Sana Serasker Müşir Rıza Paşa Hazretleri'nin emirlerini tebliğ ediyorum. Şu anda mevkûfsun.

— Ben Serasker Rıza Paşa'nın emirlerini tanımam...

— Neee!

— Tanımam efendim.

— Sen asker değil misin?

— Askerim.

— Senin kumandanın kim?

— Sultan Hamit!

— Neee!

— Haydi yallah binbaşı! Bir daha beni rahatsız edersen karışmam...

Kapıyı biçarenin yüzüne hızla kapattı.

İki binbaşı ile Kantarcı ara kapının gerisinde müzakereye giriştiler. Bu herif ya deli, yahut da sırtını mabeynde kodamanlardan birisine sımsıkı dayamıştı. Yoksa "Ben seraskerin emrini tanımam" olur mu?

Oracıkta, lüzumsuz laflarla birçok kıymetli dakika kaybettiler.

Vaziyeti makama bildirmek için daireye döndükleri zaman, emirlerini tanımayan bir mülazımla karşılaşacaklarını zerre kadar ummayan Serasker Paşa ile Seryaveri çoktan arabalarına binip evlerine gitmişlerdi.

Hiçbirisi, böyle akıl almaz bir küstahlığı müşir paşaya yahut seryavere müjdeleyecek kadar cesaretli değildi.

Şişman binbaşı alnının terlerini silerek:

— Herif kudurmuş, kardeşim, dedi, şu halde, ölümü bile gözüne almış. Ben öldüm diyenin üstüne varılmaz. Yarın ola, hayır ola! Yarın vaziyeti ben seryaver hazretlerine bildiririm. O da tabii müşir paşa Hazretlerine arz eder. Doğrusu, bizi kovaladılar. serasker paşayı siktir ettiler. Onun kolu uzundur. Icabını icra eylesin!

Gene, orta yerde mahlûl hane meraklısı binbaşı ile Kantarcı baş başa kalmışlardı.

Binbaşının yüreğine dehşetli bir ateş düştü. Ne belaya çatmışlardı yarabbi! Akıl almaz bir mesele! İçerdeki eli sopalı kim? Kimin nesi? Tam evin iradesini çıkardığı gün... Allah'ın hışmına mı çarpıldı yoksa?

Bir anda, sabahtan beri, içinde yuvarlanıp yüzdüğü sevinç kayboluvermişti. Kantarcı'nın koluna tutunarak yalvardı:

— Aman Kantarcı birader! Aman Kantarcı efendi! Bir çare bulalım. Bu şeytan herif bu gece evde kalırsa... Bu gece evde kalmamalı... Bu gece evden çıkarmalıyız! Bir çare düşün. Çareyi buldun mu, beş tane çil çil altın var! Beş tane!

— Beş tane çil çil altın" Kantarcı'nın gözünün önüne gelince aklı bir kere küçüldü, sonra çiçek gibi açıldı. Gözlerine, burnuna, ağzına doldu.

— Çare mi? Çareyi elbet bulacağım. Bu gece ben o herifi evden çıkarmazsam namerdim.

— Aman Kantarcı birader yemin et! Evlatlarının başına!

— Beşikteki yavrumun ölüsünü öpeyim. —Bir taraftan da hızlı hızlı düşünüyordu—: Ölüsünü... Anladın mı sen! Üçten dokuza şart olsun... İşte tamam...

— Ne yapacağız?

— Buldum... Yahu şimdiye kadar nasıl düşünmedik? Gel arkamdan binbaşı. Altınlar üzerinde mi?

— Kolay!

— Hayır! Altınlar üzerinde değilse... Altın meselesi daha zor.

— Demek çıkaracak mısın?

— Yalnız çıkarmak değil, doğduğuna, doğacağına pişman edeceğim.

— Olmaz! Hiç zannetmem! Hiç ümidim yok!

— Kalbini bozma...

— Nereye gidiyoruz? Yolu sapıttık!

— Hayır! Doğru yoldayız. Mescide gidiyoruz.

— Dua sökmez Kantarcı birader. Dua müstecap olana kadar...

— Kalbini bozma dedim ya... Bizim mahalle imamı cebbardır.

— Cebbar değil ya kahhar olsa faydasız... Muska mı yazdıracaksın?

Cemaat akşam namazından çıkıyordu.

Kantarcı büyük bir heyecanla bağırmaya başladı:

— Ümmet-i Muhammed! İmam efendi hani?

— N'olacak?

— İmamı n'apacaksın?

— Öldü mü?

— Üç kişi mi ölmüş?

— Peynirden zehirlenmişlerdir. Bizim çocuklar da geçenlerde bir vecâdan bahsediyorlardı...

— İmam efendi! İmam efendi!

İmam efendi, gayet uzun boylu, gayet asabi bir adamdı. Kantarcı ile beraber birçok nikâh, nüfus, ölüm, doğum muameleleri yapıyorlardı. Semt Şehzadebaşı'na pek yakın olduğundan ramazanlarda teravih namazlarını bir solukta kıldırıp halkı Direklerarası'na yetiştirdiği meşhurdu. Bilhassa uçarılar bu huyundan dolayı imam efendiyi yere bastırmıyorlardı.

İmam efendi, amini kapıda tamamlayıp yüzünü elleriyle sıvazlayarak:

— Hayrola Kantarcı? diye sordu

— Burada mısın mübarek adam! Hele davran!

— Hayrola!

— Hâlâ "Hayır" diyor. Şer oldu şer! Battık. Mahallenin namusu payimal oldu.

— Hangi mahallenin... Nasıl namusu?..

— Bizim mahallenin, umum namusu!

Cemaat büsbütün sıkıştı. Meraklı sualler başladı:

— Kırmızı evde mi?

— Ben o karıyı zaten beğenmemiştim.

— Zampara içerde mi?

Kantarcı bağırarak anlattı:

— Kırmızı evdeki değil. Bizim evde...

Cemaat kocaman bir hayret nidası salıverdi:

— Tuuu!

— Aman Allah'ım!

— Taş yağmadığına şükür...

— Kaç senelik Halile'ndi biçare?

— Çocuğunuz da vardı.

— Karı kısmına inan olmaz demişler...

Kantarcı elini kaldırdı:

— Bizim karı değil yahu! Boş ev var ya... Tamam boş ev...

— Eeee!

— İkindi üzeri bizim kapıyı çalmışlar. Sağ olsun bizim Köroğlu saftır. Gözü açılmamış sığırcık yavrusu desem seza! Evi gezmek bahanesiyle bir herifle bir kadın içeri girmişler. Kapanıp kalmışlar. Bana evvela söylemeye cesaret edemedi. İşte imam efendi bilir. Öfkeli bir herifim. Boşarım vesselam. Bereket binbaşı bey bugün evin iradesini çıkartmış. Mal kendisinin değil mi, eksiğini, gediğini yoklamaya geldi. Bizim çocuklar çaresiz meseleyi bana çıtlattılar. Namus hepimizin başında Müslümanlar! Gürültü etmeden habisleri defleyelim dedim. Kapıyı tıklattım. Yavuz hırsız ev sahibini bastırır derlerdi de inanmazdım. Bana bir çıkışsın! Na, binbaşı beyim de şahit! "Ulan Kodoş! dedi. Ulan burası neresi? Ben bu mahalleyi bilmez miyim? Bu mahalle Beyoğlu'nun Çiçekli Sokağı'ndan beter" dedi. Duydunuz mu? Yarına kadar vur patlasın, çal oynasın muhabbet yapacakmış...

Cemaat daha ziyadesini dinlemedi. Muazzam kükreme Beyazıt semtinin sakin yaz akşamını inletti. Dakikasında tulumbacı koğuşuna haber uçurdular. Evlerden boş gaz tenekeleri koşturdular. Zani ile zaniye'yi ters bindirmek için saka Ahmet Ağa'nın ihtiyar merkebini ahırdan çektiler. Bütün mahalle meşru bir öfke nöbeti içinde duyulmamış derecede cüretkâr hovardanın üzerine yürüdü. Binbaşı bey, böyle ordu ile değil yalnız bir mülazım parçasını boş bir evden sürüp çıkarmanın, Moskofları Kırım'dan def etmenin bile pekâlâ mümkün olacağına emniyet getirdiğinden muhakkak bir zaferin ilk çılgın sevinci arasında Kantarcı'yı –bu akıl kumkuması herifi– bir kenara çekerek avucuna beş tane çil çil altını saydı.

Kafile bereket versin Maliye Nezareti'nin önünden dolaşmış-

tı. Kipatçılar da çoktan kapandığı için cemmi gafir deniz misali kabarmadı.

Evin kapısı da sapa bir sokaktaydı.

İmamla tulumbacı reisi ileri geçtiler.

Kantarcı kapıyı açtırdı.

İmam efendi, yolda planı hazırlamıştı. Zıpırı evvela usulü dairesinde dışarıya davet edecek, razı olmazsa hücum emri verecekti.

Tulumbacı reisiyle beraber, ikindiden beri dördüncü defa demir merdiveni çıkıp kapıyı çaldılar.

— Kim o?

— Hele buraya kadar teşrif et arslanım!

— Siz kimsiniz?

— Ben mahallenin imamıyım!

— Ne istiyorsun imamefendi? Sopa mı istiyorsun?

İmam efendinin öfkeden nefesi kesildi. Kantarcı haklıydı. Dünya kurulalı beri böyle bir zampara görülmemişti.

— İn aşağı diyorum. Ben yalnız değilim! Tulumbacı reisi Arap Haydar Ağa da yanımda...

— Hiçbir şey anlamadım. Burada nikâh kıydıracak adam yok! Yangın da bacayı sarmadı. Oturmaya geldinizse biz daha yerleşemedik... Yarın akşam buyurun.

Kantarcı ihtiyaten içerdeki belanın zabit olduğunu söylememişti. İmam efendi bu kadar sükûnete karşı pirelendi. Bunun nasıl bir herif olduğunu sormak için Kantarcı'yı aradı. Göremeyince başını hayretle sallayarak Tulumbacı Reisi Haydar Ağa'ya döndü:

— Ne dersin ağa efendi!

Arap Haydar elini usturpasına atmıştı. Gözleri alacakaranlıkta kandil gibi parlıyordu.

— Kapıya yükleneceğim hocam!

— Olmaz. Razılığım yok. Löveri varsa... Belli bir şey sarhoş olmuş... Karının yanında arslan kesilmiş. Kalabalıkla gelelim...

— Sen bilirsin.

Şeriat ordusunun pişdarları da muharebe kabul etmeden geriledi.

Sokağı dolduran heyecanlı kalabalıkla karşılaşınca İmam efendi gene celâdet peyda etti:

— Usulüyle dışarı çıkaramadık ihvanlar! dedi, iş sizin yiğitliğinize kaldı. Kitabımız zani ve zaniye hakkında taşa gömmeli diye yazar. Lakin zaman değiştikçe ahkâm da değişiyor. Bunlar zaten iki dünyaya da rüsva. İşte size benden izin! Kapıyı kıracaksınız! Her iki habisi de sürüyüp getireceksiniz... Haydi gazanız mübarek olsun...

Kalabalıkta öne geçmemek için ufak ve sessiz bir tereddüt oldu. İşte bu anda kalın bir erkek sesi sokağın baş tarafından bağırdı:

— Haydar Ağa orada mısın?

— Buradayım? Beni kim istiyor?

— Bekle geliyorum!

Uzun boylu, göğsü parıl parıl nişanlarla dolu bir hünkâr yaveri arkasında kendisi gibi giyinmiş bir arkadaşıyla beraber kalabalığı kolayca yarıp imam efendinin yanında duran Tulumbacı Reisi Arap Haydar'ın karşısında dikildi.

— Merhaba Haydar!

— Oo merhaba Hasan Kahraman Bey! Hayrola! Bir emrin mi var?

— Ne yapıyorsunuz?

— İyi ki geldiniz... Bir belaya çattık canım!

— Nasıl bela?

Kantarcı artık daha fazla sabredemedi. Hasan Kahraman'ın namını herkes gibi o da biliyordu. Herhalde, Serasker Rıza Paşa Hazretleri'ne mesele duyurulmuş olmalıydı. İşte padişahın gözbebeği Hasan Kahraman'ı yollamışlar. "Sana Sultan Hamit karışır ha! İşte Sultan Hamit!"

— Efendimiz, diye lafa girişti. Serasker paşa tarafından mı geliyorsunuz?

Hasan Kahraman, Haydarla konuşurken aralarına başka birisinin girmesine kızmakla beraber cevap verdi:

— Evet!

— Sizi Allah gönderdi. Hayasızın bize ettiğini duydunuz ya! İnşallah Fizan'a sürülür. Böylece padişah düşmanlarını Fizan terbiye eder. Fazladan bir de Jöntürklüğü var. Vallaha da billaha da...

— Yemin etme herif! Şimdi tepelerim. Mahir Efendi'den mi bahsediyorsun.

— Hangi Mahir Efendi? Ben Mahir Efendi... Evet Mahir denilen habisi.

— Habis babandır. Siz buraya Mahir Efendi için mi toplandınız Haydar Ağa?

— Mahir olduğunu bilmem. Ev mahlûldü. Bugün bir binbaşıya verilmiş. İradesini gördük. İkindi üzeri de, bir adam yanına bir kadın alarak bu boş eve yerleşmiş.

— Sakın siz baskına gelmiş olmayasınız?

— Baskına geldik.

— İmam efendi, bu marifet senin başının altından mı çıktı bakalım?

— Ben vasıtayım... Şeriat...

— Şeriata boynumuz ince... Lakin şeriatta, nikâhlı karısıyla kendisine ait bir evde oturan bir adamı basmak var mı?

— Kendisine ait bir ev mi?

— Nikâhlı karısı mı?

— Bu nasıl söz?

— Hele Kantarcı!

Binbaşı daha fazla dayanamadı.

— Yaver bey! dedi, size yanlış malumat verilmiş. Hane efendimiz tarafından bana ihsan olunmuştur. İşte iradesi...

Hasan Kahraman uzatılan kâğıdı almadı bile...

— Beni dinle Haydar Ağa! diye sertleşti, seni aldatmışlar oğlum! Bu ev, bugün efendimiz tarafından hünkâr yaveri arkadaşlarımızdan Mülazım Mahir Efendi'ye hibe edilmiştir. Mahir Efendi şu anda kendi evinde bulunuyor. Yanındaki de nikâhlı karısıdır. Hem de şehir kızı değil. O da saraylı...

Kantarcı son gayretle itiraz etti:

— Yanlış yaver bey hazretleri... Yanlış... İçerdeki nizamiye zabiti...

— Belki bugün nizamiye zabiti üniformasını giymiştir. Mahir Efendi aynı zamanda hem bahriye mülazımıdır, hem de sanatkâr yaveridir. Hem de efendimizin hususi marangozlarından... Yani benim arkadaşım. Beni buraya Seccadecibaşı İzzet Beyefendi yolladı. Kendisine yarın için mühim bir irade tebliğ edeceğim. —Kılıcının kabzasını tutarak Tulumbacı Reisi Haydar'a döndü—: Haydi artık canımı sıkıyorsunuz! Dağıt şu hergele gürühunu! Hoca! Sana bir çift lafım var. Çevirdiğin dolapları biliyorum. Ayaklarını yerden keserim... Sarığına fesinin üzerine sahip olmazsan boyuna dolanmış görürsün ha! Haydi basın bakalım...

Hasan Kahraman'ı, oradakilerin içinde en iyi tanıyan Tulumbacı Reisi Haydar Ağa idi. Abdülhamit'in bu en yakın arkadaşı aynı zamanda gözünü budaktan sakınmaz bir külhanbeydi. Hepsinin ağabeysi olan meşhur onikiler bile gerek saraydaki nü-

fuzunu, gerek bizzat yumruğunun kuvvetini bildiklerinden onu herkesten fazla sayarlardı.

Usturpasını beline sokarak:

— Haydi gürültü etmeden herkes yerli yerine! diye emretti.

Ayaktakımı, reisin sözünü ikiletmedi. Tenekeleri tangırdatmadan, sakanın lagar eşeğini iterek savuştular. İmam, Haydar Ağa'ya hükmünü bu kadar kolaylıkla geçiren hünkâr yaverine kendisini affettirmek için bir an oralarda ayak sürdü. Lakin yüzüne dönüp bakan olmayınca cübbesini topladı. Kantarcı'ya lanet okuyarak köşeyi büküldü.

İki Yaver, Haydar'la vedalaşıp eve girmişlerdi.

Binbaşı Kantarcı'nın kolunu tuttu:

— Olmadı Kantarcı! dedi, ver beş liramı?

— Ne beş lirası binbaşım! Evim yıkıldı benim! Şart ettik. Şart etmedik halt ettik... Bunca senelik aileme hülle iktiza etti... Hülle...

V

Mal Hırsı

Mesele saraya marangozlar tarafından o kadar velveleli bir şekilde anlatıldı ki, binbaşı soluğu Şam'da aldı. Hocayı memleketi olan Divrik'e yolladılar. Kantarcı ortadan kayboldu.

Evi yerleştirdiler. Sarayda belki de kimsenin malı olmadıkları için birbirlerine yabancı gibi duran mobilyalar burada birdenbire şipşirin ve samimi oluvermişlerdi.

Mahir Efendi, karısının bütün bu eşyalara ne kadar yaraştığını anlayarak sevinçle içini çekti. Yüreğinde, "İstanbullu" olmanın bütün kibrini duyuyordu. İyi kadına, iyi eşyaya, iyi eve sahip olmak için ne gibi işler yaptığını, bütün bunları ne mukabilinde kazandığını düşünmeye lüzum görmedi. Bunu düşünmeye lüzum görmedikçe, insan malik olduklarını daha çok hak etmiş zannederek, daha çok övünüyordu.

İzzet Bey Tapu Kadastro Müdüriyet-i Umumiyesi'ne hususi bir tezkere yazarak tapu senedinin acele verilmesini rica etmişti.

Müdürü umumi genç hünkâr yaverini güler yüzle karşıladı. Yer gösterdi. Kahve ısmarladı. Sonra önüne bir kâğıt çekip not tutmaya hazırlanarak sordu:

— Yalnız sizin namınıza mı geçirilecek, yoksa hisse var mı?

Mahir Efendi, kaç gündür bu sualin cevabını düşünüyordu. Buraya gelirken, n'olursa olsun, evin yarısını karısına vermeyi kararlaştırmıştı. Hattâ böyle yaptığını Izzet Bey'den bile saklayacaktı. Fakat, meseleyle yüz yüze gelince durakladı. Büyük bir hata irtikâp ediyormuş gibi içinde bir ürkme kabarmıştı.

— Hissedar yok!

Sesini kendisi de beğenmedi.

Sonra kendi kendinden utanarak saatlerce bekledi. Paralar istediler. Verdi. Pullar yapıştırdılar. Imzaladı. Nihayet, kocaman bir bankanot paraya benzeyen ve tepesinde efendimizin tuğra-yı hümayunu bulunan tapu koçanını takdim ettiler. Bahşişler dağıttı ve bir arabaya bindi.

Kâgir ev kendi malıydı. Fakat bir türlü istediği kadar sevinemiyordu. Vicdanında bir ağırlık vardı. Sanki insanların yüzüne artık dikedik bakamayacaktı. "Naile Sultan duyarsa... Naile Sultan!.." Dudaklarını yaladı. Fena halde korkmuştu. "Bir öfkelenirse... Padişah babasına söylerse... Biz de Şam-ı şerifi boylar mıyız? Evi elimizden geri alırlar mı?" Cigara yakarken elleri titriyor, bacakları arasında duran kılıcı, asabiyetle zıplayan diziyle beraber zıngırdıyordu. Iş berbat olmuştu. Mahlûlden ev almak ne bela! Demek ki Hasan Kahraman haklı! Insan parasını bir tamam saymadıkça mal sahibi olamaz vesselam!

Düşündükçe karısına sözü nasıl açacağını bir türlü bulamıyor, telaşı artıyordu. "Olmaz" derse... Yarısını mutlaka isterse... Tapu müdürünün huzuruna bir daha nasıl çıkacak? "Karıyı şartolsun boşarım. Evi de bırakır gibi derim..." Derin bir keder duydu. Bıyıklarını asabi çekiştiriyor, bu kararlardan en müşkülünün, hattâ imkânsızının Canseza'dan ayrılmak olduğunu anlıyordu.

Arabacının lüzumsuz yere kırbacını şaklatmasına, hayvanlarına "Ha aslanım ha! Ha tosunlar ha!" diye iltifat etmesine kızdı.

Nihayet eve yaklaştığı zaman bütün bu karmakarışık hisler evvela en yüksek tesir derecesine çıktılar, sonra birdenbire utanmazlığa ve kurnazlığa kadar yuvarlandılar.

Eve, canı pek ziyade sıkılmış gibi kaşları çatık girdi.

Canseza, kocasının öfkeli olduğunu sezerek hiç sesini çıkarmadı. Onu soymaya yardım etti. Kahve pişirdi.

Mahir Efendi, âdeti veçhile yemekten sonra köşe minderine oturdu. Canseza'ya ancak kendisine arkasını döndüğü zaman bakabiliyordu. Nihayet, gene böyle bir vaziyetten istifade ederek, gözleri hafifçe kısılmış olarak söze başladı:

— Bugün Tapu'ya gittim. Yani evi üstümüze yürüteceğiz... İzzet Bey bir tezkere yazdı.

— Gözünüz aydın!

— Hemen sevinme. Tam Tapu müdüriyeti önünde aklıma bir şey geldi...

Canseza bekledi.

Mahir Efendi, yere bakarak devam etti:

— Geri döndüm. Canım sıkıldı...

— Neden efem?

— Düşündüğüm şu: Evi üstümüze yürüteceğiz! Lakin, anam var, ağabeyim Süleyman Efendi var, sen varsın.

Gene sustu. Canseza hayretle sordu:

— Biz olalım?..

— Evin yarısını birinizden birinizin üstüne geçireyim diyordum. Tam orada aklıma bir cihet geldi. Sana versem annemle ağabeyimin hatırı kalacak. Anama versem ağabeyimle senin... Ağabeyime versem, belki sen ve anam gücenirsiniz...

Canseza gülümseyerek yüzüne baktı:

— En iyisi yalnız kendi üstünüze geçirin.

— O zaman da belki hepiniz birden darılırsınız.

— Ne hakkımız var... Evi padişahımız, hizmetlerinizden dolayı size verdi. Ağabeyinizi, annenizi, beni tanımaz.

— Ağabeyimle anamı tanımazlar ama, Naile Sultan Hazretleri seni sever.

— Sevsin...

— Evin yarısını sana vermediğimi duyunca bize gücenmez mi?

— Zannetmem... Sormak aklına bile gelmez.

— Ya sorarsa?

— Sorarsa...

Canseza, gözlerini kırpıştırarak kocasına baktı. Yalnız kadınlarda bulunan ve ancak sevdikleri erkeği anlamaya yarayan korkunç seziş kuvvetiyle işi fark etti. Ağabey... Anne laf gelişi söylenmişti. Demek İzzet Bey'in haremi hanım şaka etmemiş... Naile Sultan iradeyi evin yarısı kendisine verilmek şartiyle almış...

Kocası ne istiyor? Bu evin yarısını kendisinden esirgiyor mu? Hayır, hayır! Başka sebepler var demek... Aklının ermediği, erkek işleri...

Telaşla sözünü bitirdi:

— Sultan sorarsa... Yarısını bana verdi derim efem...

— Yok canım! Hakikat böyle der misin?

— Derim.

— Yemin verdirirse?..

— Ederim.

— Günah olur.

— Olsun...

— Yalan söyledim. Yemin her yerde günah olmaz. Köpeklere ekmek doğrarız. İzzet Bey'in hanımına da böyle söyler misin?

— Söylerim.

— Hay Allah senden razı olsun! Sabahtan beri yahu!.. Bir öfkeleniyordum... Haydi bana efendimizin marşını çal... Sen ne akıllı bir kadınsın!

Canseza piyanoya oturdu. Yüzünde birisine muziplik yapmış gibi tatlı bir gülümseme vardı. Bu birisi bizzat kendisiydi. Sultan Hamit'in marşı başladı.

*

Bundan sonra, bu hikâyeyi doğrudan doğruya alakadar etmeyen birtakım ufak tefek vakalar oldu ki kısaca kaydedilecektir:

Canseza, gösterdiği itaatten dolayı Mahir Efendi tarafından bir sepet dolusu civcivle sevindirildi. Kadıncağız ömründe civciv işitmemiş, civciv görmemişti. Yepyeni bir sepetten daima ıslak gibi duran çakıl döşeli bahçeye dağılıveren mini mini sarı mahlukları görünce azkalsın sevincinden deli oluyordu.

Mahir Efendi, nihayet ikinci rütbeden Mecidi Nişanını kazandı.

Bir sene sonra yüzbaşılığa, diğer bir sene sonra kolağalığına yükseltildi.

Canseza'nın kaynanası köyden geldi. Bu, uzun boylu, iri kemikli, oğluna pek benzeyen, fakat İstanbul'da, sudan çıkmış balık gibi sersemleyen bir Anadolu kadınıydı. Gelinini de, yaver oğlunu da hiç yadırgamadı. (Yadırgamamak Mahir Efendi ailesinde bir tabiattı.) Yani onların kendisinden her hususta üstün olduklarını ilk görüşte kabul etti. Zaten Mahir Efendi, evinde, gelin kaynana dırıltısına meydan bırakacak erkeklerden değildi. En ufak şikâyette, şikâyet eden haksız çıkıyordu. Hem Canseza da, kaynanası da bir şey dava etmesini asla öğrenmemişlerdi. Erkek her zaman haklıydı.

Süleyman Efendi, biraderinin kocaman bir ev sahibi olmasına, ancak üç sene sonra alışabildi. Bunun şaka olmadığına inanarak nihayet gelip bir odasında oturmayı kabul etti.

İhtiyar bir hizmetçi kadın, aynı zamanda aşçılık yapmak şartıyla aileye karıştı.

Süleyman Efendi, biraderinin, "valde"si vasıtasiyle yaptığı bilmem kaçıncı evlenme teklifini gene reddetti.

Ve nihayet 1908 senesinde, 35 yaşında bulunan Mahir Efendi binbaşı apoletlerini omuzlarına oturttu. Bu, marangozun ümera sınıfına geçmesi demekti. Sıvaslılar, mesela 7-8 Hacı Hasan Paşa'yı yetiştirmiş olmakla övünen Çorumlular gibi, artık Mahir Efendi'yle iftihar etmenin zamanı geldiğine kani oldular. İlk bayram, mahlûlden alınan kâgir evi ağzına kadar hamal, seyyar sebzeci, kapıcı, kahveci olan hemşerileri doldurdu.

(Az daha, hikâyenin ilerisinde mühim bir yardımı görülecek mühim bir şahsiyet unutuluyordu: Mahlûl Emlak Müdüriyeti kayıt ve sicil memuru Durmuş Efendi, evin tapusunun Mahir Efendi'nin üstüne yürütülmesi şerefine okutulan mevlite, vaat üzere davet olunmuştu. Evvela kimse bu küçücük, köseden hiçbir şey ummadı. Fakat en namlı mevlitçiden sonra birdenbire aşka gelip, iki dizüstüne dikilerek, akıl almaz derecede güzel sesiyle, Hüseyni'den "Merhaba" parçasını okuyunca iş değşiti. Mahir Efendi, işlerin bu kadar iyi gitmesinde, Köse Hoca'nın uğurlu şahsiyetinin tesirini gördü. Ramazanda iftara çağırdı. Boş zamanlarında buluştular. Hünkâr yaveri, Âdem babadan başlayarak efendimize kadar adı malum peygamberlerin hayatlarını, mucizelerini, hep Durmuş Efendi'den öğrendi. Sonra, günlerden bir gün dehşetli bir cesaretle kendisine Kuran dersleri vermesini rica etti. Mahir Efendi okuma yazma bilmiyordu. Buna rağmen elifbanın harflerini tanımaya başlar başlamaz amme cüzüne gi-

riştiler. Zaten ezberinde olan kısa sureleri Mahir Efendi nasılsa okumaya girişti. Ve arkasından bütün Kuranı söküverdi. (Gazete, kitap okuyamadığı halde, Kuran'ın her tarafını, ezberlemediği halde, bülbül gibi kıraat ediyordu ki bu hal birçok cahillerde görülmüştür ve muallimleri tarafından Kuran'ın en büyük mucize olduğuna delil tutulmuştur.)

Evin içini Canseza'nın kısır olduğu korkusu kapladığı bir sırada –çünkü kusurun erkekte olduğunu, kadın başkasına varıp çocuk dahi doğursa kabul etmek yoktur– kadıncağızın gebeliği meydana çıkıp aileyi ferahlattı.

Mahir Efendi'nin paşalığına nihayet iki senecik kalmıştı ki 1324 senesinin –yani 1908– 10 Temmuz'u gelip çattı. Akıl almaz şeyler oldu. Söz ayağa düşüp, eline bayraklar alarak sokağa fırladı. Avrupa'ya kaçan Jöntürkler, sürgündeki padişah düşmanları Dersaadet'e toplandılar. Bendegân'ın üzerine bir pısırıklık çöktü. Istikbal karardı. Din, namus, vatan, memleket, millet, ümmet, daha bunlara benzeyen ne kadar mukaddesat varsa cümlesi bir anda tehlikeye girdi.

Devlet gemisini 33 sene türlü muhataralara karşı maharetle sevk ve idare edip devlet ve milleti günde üç, dört defa mahv-u inkırazdan kurtaran, yedi düveli parmağının ucunda oynatan Zıllullah Efendimize kadar dil uzatılıyor, türlü tefevvuhatta bulunuluyordu. Bütün bu olup biten işlerin kabahati, efendimizin etrafını çeviren hainlerdeydi. Maazallah gâvurluk tehlikesi belirmişti. Hürriyet bir vakit Müslümana layık bir iş olamazdı. Şeriat-ı Muhammediye üzre amel etmekten başka çare yoktu. Var diyen de neuzubillah kıpkızıl kâfir olurdu.

Sokak başlarında vart vurt eden tüysüz çocuklar memleketi belli bir şey, felakete sürüklüyorlardı. Bir çare lazımdı. Bereket versin, dinin direği olan ulema bu çareyi mart ayı içinde nihayet

şöyle keşfetti. Bütün mektepli zabitleri kesmeli...

Dört kelimelik çare, evla okuma yazma bilmeyen çavuşların işine gelmiş olmalı ki mübarek 31 Mart günü işe mübaşeret ettiler.

Lakin, Rumeli Çingenelerinden mürekkep –aralarında Bulgar, Sırp, Yunan komitacıları da olan– Hareket Ordusu işe karıştı...

31 Mart sabahı, Binbaşı Mahir Bey –artık efendilik geride kalmıştı– hiçbir şeyden haberi olmadığı için, bütün nişanlarını takmış olduğu halde evden çıkmıştı. Ancak yirmi metre kadar yürüdü, yürümedi. Durmuş Efendi, başında sarıksız bir fesle önüne dikildi. Sordu:

— Nereye gidiyorsun divane?

— Sarayı hümayuna!

— Sarayı hümayun mu kaldı? Bendegânı öldürüyorlar.

— Sebep?

— İsyan çıktı. Mekteplilerle, mektepsizler vuruşuyorlar.

— Bana ne?

— Şuracıkta katlederlerse anlarsın. Çoluğun, çocuğun var. Geri dön.

— Ya, efendimiz?

— Ben maslahat icabı sarığı çıkarmış Jöntürklere dönmüşüm, sen hâlâ efendimiz diyorsun. Serasker: "Ruhsat ver padişahım, iki bölük efratla hareket ordusu denilen eşkıyayı tuz gibi eriteyim!" demiş de, efendimiz Müslüman arasında kan dökülmesine razı olmamış. Hal'inden bahsolunuyor. İş işten geçti.

— Hal'inden mi? Estağfurullah...

Binbaşı Mahir Bey ayaklarının altında toprak kaymış gibi sallandı. Kafası kopsaydı ancak bu kadar mukavemetsiz olabilirdi. İşte tam bu anda, köse Durmuş Efendi, talebesinin imdadına Hı-

zır gibi yetişti. (Hakikatte ancak kolunu hafifçe tutup bir kere sarsmıştır.)

— Haydi eve! dedi.

Mahir Bey alışık olmadığı mağlup adımlarla geri döndü. Ona padişah sevgisini, düşünmesine lüzum görmeden öğretmişlerdi. Şimdi iki taraf da bunun zararını –yahut faydasını– görüyordu. Mahir Bey'in evinden yirmi adım ötede küçücük, köse ihtiyar tarafından geri döndürülmesi demek, Abdülhamit'in Selanik yolculuğuna bilet kestirmesi demekti. Mahir Beyler eğer her semtte bir Köse Hoca tarafından geri döndürülmemiş olsalardı, neler cereyan ederdi? Neler cereyan ederse etsin! Kaç gün sürerse sürsün! Abdülhamit efendimiz Selanik'te köşküne yerleşemezdi. Çünkü kafasını kaybederdi. Halbuki müstebitler için kafasını kaybetmektense, Hamit Onbaşı, Kızıl Sultan lakaplarıyla, yüzüne tükürülerek alaşağı edilmek gene de büyük bir muvaffakiyettir.

Hem Mahir Bey, ölümüne kadar, o gün yaptığı işin bir nevi kaçaklık olduğunu anlamadı ki... Efendisine karşı vicdanı her zaman rahat yaşadı. Onu, son nefesine kadar Allah'a karşı duyulan hürmete yakın bir saygıyla andı ve sevdi. Ve padişah düşmanları:

— Millet seni istemiyor! dedikleri zaman yüzünü kıbleye dönerek:

— Semi'nâ ve ata'nâ ğufrâneke... diyerek bir ayet-i kerime okumasını, kulaktan duyduğu bu hadiseyi anlatırken daima gözleri bulutlandı. Elbette bir büyük haksızlık yapılmıştı. Ama bu haksızlıkta kendisinin hiçbir suçu yoktu.

Gene aynı gün ahvali, bir müthiş korku içinde pencereden seyreden Canseza, unutulmaz bir faciaya şahit oldu.

Keçe külahlı –bu beyaz külahlarda "Ya Hürriyet! Ya ölüm!" yazılı imiş– bir süvari neferi Fatih tarafından doludizgin geliyor-

du. Tam, Mahir Bey'in kâgir evi önündeki kaldırımda hayvanın ayakları kaydı. Kelle götürür gibi giden hayvan ve insan yere düştüler. Asker düşer düşmez kafası patlayarak can verdi.

Kendisini pencereden çekemeyen Canseza, ölmek üzere olan genç vücudun bütün ihtilaçlarını sonuna kadar, gözleri büyümüş, tırnakları avuçlarına batmış olarak seyretti. İş biterken kapı da acı acı çalınmaz mı? Sanki caddedeki işini bitiren Azrail büyük bir öfkeyle eve saldırmıştı.

Kadıncağız, boğuk bir çığlık koyuvererek ellerini oyluklarına götürdü. İçinden bir şeyler geriliyordu. Nefesi kesildi. Gözlerinden kırmızı kırmızı bir şeyler geçti. Yüreği ezildi. Tam bayılacağı sırada, gerilen damar sanki koptu. Dayanılmaz bir acı vücudunu kapladı ve kan bacaklarının arasından sel gibi boşandı.

Hürriyet, Vezneciler'de ikinci kurbanını –Mahir Bey'in yedi aylık çocuğunu– böylece almış oldu. Şüphesiz, caddeye devrilen yirmi yaşındaki delikanlı da, genç bir Çerkez kadınının bacakları arasından kanla beraber akan yedi aylık oğlan da niçin öldüklerini bilmiyorlardı. Ama, bunda da hayret edilecek bir şey yoktu. Böyle gürültülerde ekseriye niçin öldüklerini bilmeyenler ölürler, niçin yaşadıklarını bilen köpoğlular yaşarlar ki işlerin bir müddet sonra eski hamam, eski tas olması da galiba bundandır.

Mahir Bey, hocasının telkini altında evin kapısını derhal abdest alıp Yasin-i şerif tilavet etmek emeli ile çalmıştı.

Karısını o halde görünce her şeyi, efendimizi bile unuttu. –Belki sonuna kadar vicdan azabı çekmemesinin esaslı bir sebebi de, o meşum günde doğmamış bile olsa– ilk çocuğunu böylece kurban vermesidir.

Her zaman olduğu gibi bir kere akmaya başlayan kanı zor dindirdiler. Ev halkı, kendi büyük faciasına daldı.

Zaten, orta halli insanlarla fıkaralar için esaslı bir şeyler de

değişmemişti. Gene bir efendimiz vardı. Adı Hamit değilmiş de Reşat'mış. Gene askerler selamlığa çıkıyorlar. "Mağrur olma padişahım senden büyük Allah var" diye bağırıyorlardı.

(Mamafih bir müddet sonra Sultan Mehmet Reşat Efendimiz kendisinden büyük olanın Allah değil, damadı Enver Paşa "Kulu" olduğunu anlamıştır.)

Mahir Bey, gürültü bastırıldıktan sonra saraya gitti. Kendisini gene eski adamlar karşıladılar. O, kimseyle meşgul olmamıştı ama, kendisiyle başkaları gereği gibi meşgul olmuşlardı. Bir kere jurnalcilik etmediği, Jöntürkleri sürgünlere göndermediği, tıbbiyelileri prangalayıp denize atmadığı malumdur. Bu sebeple yalnız son iki terfini haksız bulmuşlar, yeni bir iradeyle rütbesini yüzbaşılığa indirmişlerdi. Bereket versin yüzbaşılık alametleri evde yepyeni duruyordu. Binbaşı apoletlerini çıkarıp onları takmak zor olmadı.

Mahir Bey, tekrar Mahir Efendiliğe inmişti. Günler karısı için öyle tehlikeli idiler ki buna bizzat kendisi bile zerre kadar ehemmiyet vermedi. Zaten saray marangozhanesi müddetsiz olarak tatil edilmiş. Esaslı bir işi de kalmamıştı. Bu genç yüzbaşının hangi kıtaya mensup olduğu bile malum değildi. Gene hünkâr yaveri kordonlarını taşıyordu. Gene çıktığı kahvede aynı hürmeti görüyordu. Gene, meşhur kahkahalarıyla gülerek İttihad-ı Terakki Fırkası Beyazıt Ocağı reisi oluveren Diş Hekimi Şakir Bey'le iddialı tavla partileri yapıyorlardı.

Abdülhamit gittiği halde, dünya yıkılmamıştı. Buna galiba, en ziyade bizzat Abdülhamit şaşmıştır.

Günlerden bir gün –sıcak bir ikindi üstü– Yüzbaşı Mahir Efendi, yüzüne yeni yeni pembelik gelen karısıyla üç taş oynarken kapı çalındı.

Bir kanun çavuşu kendisini soruyordu.

Yüzbaşı efendi, hiç telaşlanmadan aşağı indi.

— Mahir Efendi siz misiniz?

— Evet benim!

— Sizi Bab-ı Seraskeri'den istiyorlar.

— Ne yapacaklar?

— Bilmem.

— Kim istiyor?

— Zat işlerine müracaat edersiniz.

— Bugün mü?

— Derhal.

— Baş üstüne. Geliyorum. Giyineyim de...

Mülazımken aynı kapıda kendisini Serasker Rıza Paşa'nın huzuruna çağıran bir binbaşıyı "Bana Serasker karışamaz" diye kovalayan Mahir Efendi, acele giyindi, karısını üzüntü içinde bırakarak zat işlerine müracaat etti. Dairenin önünde kendisi gibi niçin çağrıldıklarını bilmeyen bir sürü alaylı zabit daha vardı.

Sırası gelince adını seslediler.

Bıyıklarını Alman imparatoru gibi kıvırmış, fesinin yanpırılığından Jöntürk olduğu belli bir mülazım, künyesini sordu. Sonra masadaki desteden bir kâğıt alıp uzattı.

— Falan numaralı kanun mucibince tekaüde sevk olundunuz. Tekaüt maaşı muamelenizi bu kâğıtla ikmal ettirerek cüzdanınızı alırsınız. İşte bu kadar yüz-ba-şım...

Mahir Efendi, ağzı kurumadan, hakareti iadeye lüzum bile görmeden –çünkü bu hakaretin şahsından ziyade Sultan Hamit'e ve yüzbaşılığa ait olduğunu sezmişti– dışarı çıktı.

Yolda rastladığı yüksek rütbeli zabitleri alışkanlıkla selamlayarak, cebindeki kâğıttan haberi olmayan madunlarının selamlarını tabii bir hareketle iade ederek doğru eve geldi.

Karısına:

— Tekaüde sevkolunmuşuz hanım! dedi. Haydi benim takım zembilini hazırla!

Ertesi sabah, erkenden, boz kadifeden işbaşı elbiselerini giydi. Marangoz –daha doğrusu dülger– takımlarıyla dolu zembilini besmeleyle sırtladı. Hiçbir şey kaybetmemiş metin adımlarla Kasımpada'da Tavşan mağazasının yolunu tuttu.

Bir tanıdığa rastlarım diye utanmıyor, kendisini asla küçülmüş hissetmiyordu.

Gece rahat uyumuştu.

Rıza Usta'yı buldu. Meseleyi anlattı. Derhal muamelesini yaparak işe aldılar.

Öğle üzeri arkadaşlarıyla şakalaşarak tezgâhın üzerinde peynir, ekmek, üzüm yedi.

Darbe Canseza için de sarsıcı olmamıştı. Geçen müddet içinde, fotoğraftaki erkeğin kılıcını, üniformasını değil, bizzat kendisini sevmesini öğrenmişti.

Sarayda gördüğü pis marangoz kıyafeti artık onun için izah edilmiş bulunuyordu. Meğer marangozlar kılıklarından, kıyafetlerinden ibaret değillermiş. İçlerinde adam varmış ve insan o adama sonuna kadar güvenebilirmiş.

Galiba, sahici büyük aşklar, sonuna kadar güvenmekten ileri geliyorlar.

*

Üç sene sonra "paşa" olacak ve çocukları "paşazade" unvanını alacak bir adam, onbeş senelik bir dolaşmadan sonra, tekrar başladığı yere avdet etmişti. Ortada dünyanın yuvarlak olduğunu ispat edecek[1] pek haklı ve pek basit bir hadiseden başka bir

1) Mahir Efendi, o zamanlar dünyanın yuvarlak olduğunu henüz hiç duymamıştı. Sonra oğulları bunu mektepte öğrenip kendisine söyledikleri halde de asla inanmadı. Fakat birisinin bir hakikati hiç duymamış ve asla inanmamış olması o hakikati bizzat kendi hayatıyla ispat etmesine mani değildir.

şey yoktu. Hiçbir şey kaybedilmiş değildi. Daha doğrusu kaybedilmiş değil sayılacaktı.[1]

Eskisi kadar, hattâ biraz daha fazla kazanıyordu. Eskisi gibi para biriktirmeye lüzum görmeden harcıyordu. Anası ve hemşerileri kendisine hâlâ yaver bey diye hitap ediyorlardı. Mahir Efendi bu hitapta, şimdiki haline uymayan hiçbir cihet görmüyordu. Bu söz elbette yalan değildi. Bir zamanlar yaver olduğunu Enver Bey'le Niyazi Bey bile inkâr edemezlerdi.

Zaten inkâr ettikleri de yoktu. Galiba kendisiyle meşgul olmadıkları belliydi. Yakasını salıvermişlerdi. Onların işine gelen, Mahir Usta'nın da işine geliyordu.

Belki de bu sebeple asla muhaliflik yapmadı. Siyasete akıl erdirmeye çalışmadı. Yalnız o zamana kadar her gün beraber olduklarından mı nedendir, Sultan Hamit Efendimizin bir resmini edinmediğini hiç düşünmemişti. (En büyük adam bile uşağı için büyük değildir, sözü mutlaka doğrudur) Zaten yan yana olan insanların resme ne ihtiyaçları vardı ki... Fakat günler, aylar geçip efendimizi görmeyince yüreğinde yavaş yavaş bir boşluk, bir bikeslik hissetmeye başladı. Nihayet, vücudun ihtiyaç duyduğu gıdayı canı istemesi gibi hayatındaki noksanlığı resimle doldurmayı düşündü. Üç gün gezdi. Kartona gayet parlak basılmış, kocaman burnuna rağmen son derece sevimli gösterilmiş bir fotoğraf bulup satın aldı. Buna fevkalade sanatkârane bir çerçeve yapabilirdi. Yapmayı da çok istedi. Lakin Müslümanlık belini büküyordu. Fotoğraf bulunan yere melaikeler giremiyorlardı. Durmuş Efendi'ye danıştı. Mahlû padişah tasviri için, gözleriyle yalvararak bir hile-yi şeriye istedi. Köse Hoca'nın dağarcığı böyle masum arzular için yakası açılmamış hile-yi şeriyelerle dolu olduğu halde, hakan-ı mahlûnun fotoğrafını kıymettar bir

1) Trablusgarp'ın İtalyanlara geçmesi Mahir Efendi'yi zerre kadar alakadar etmemiştir.

çerçeve içinde, çok sevdiği talebesinin evine astırmayı zemin-i zamana uygun görmediğinden, tüysüz çenesini kati bir ifadeyle kaldırıp yardımı reddetti. Hayır! Hakan-ı mahlû bile olsa, resmini asmak icap etmiyordu. Melaike-yi kiram hazeratı her çeşit insan tasvirinden bilakaydüşart müteneffir idiler. Nitekim bazı din kitaplarında, bilhassa Siyeri Nebevi'de peygamberimiz efendimizle sahabelerine ait resimler, beyaz yuvarlaklar halinde, gayri müşahhas olarak tersim edilmemişler miydi? Peygamberimize bahşolunmayan bir müsaade, hâşâ sümme hâşâ, tahtından indirilmiş bir padişaha elbette verilemezdi. Zaten ağızları kapalı dahi dursa, iki çalgı –fonoğrafla piyano– evin havasını kâfi derecede ifsad ediyorlardı. Öyleyse resim hiç mi alınmayacak? Hasret çekildikçe bakılmak iktiza ediyor... Onun çaresi şu: Fotoğraf, boru gibi bükülmüş olarak ya bir sandıkta muhafaza edilir, yahut da duvardaki çivilerden birisine asılır.

Mahir Efendi, ikinciyi daha münasip gördü. O günden itibaren efendimizin tasviri, boru gibi bükülmüş olarak, salonda –salondaki biricik tablonun yanına– bu tablo, muazzam bir ormanda dövüşen iki kocaman geyiği musavverdi. Kara kalemle yapılmıştı – asıldı. Bazı akşamlar Yıldız'a ait tatlı hatıralar yadedilirse, boru, Kuran gibi ihtiyat ve hürmetle indirilip açılıyor, Sultan Hamit'in mübarek çehresi uzun uzun seyrediliyordu[1].

Zaman böylece, geçip dururken bir gün eve müthiş bir yıldırım düştü.

Hürriyetçiler kendilerini yeni toparlıyorlardı. İspatı da, eski defterlerin yok olmasına nihayet başlanmış olmasıydı.

Mahir Efendi'ye yapılan tebligat pek sade ve pek feci idi. Evi

1) O zamanlar 1910-1911'de bu da belki bir muhalefet sayılırdı ama, 1942-1943'te cumhuriyet ilanından yirmi sene sonra İstanbul'da intişar eden bir ırkçı mecmua, Abdülhamit'i Türk ırkını koruyan bir inkılapçı olarak ilan ettiğine göre irtica herhalde hürriyetçiler tarafında olsa gerektir.

mahlûlden almıştı. Mahlûlden, Hakan-ı mahlûnun iradesiyle verilen bütün evler –kadınlara hibe edilenler müstesna– bir kanunla geri alınacaktı. Beanşart ki sahib-i hâzırı bedelini tamamıyla tesviye edebile...

Mahir Efendi, o akşam ilk defa bir efendimizin gidip bir efendimizin gelmesinin ne müthiş olduğunu anladı.

Cebinde iki altın vardı. Halbuki kendisinden insafsızca, namussuzca tam üç yüz altmış altın istiyorlardı. Üç yüz altmış altın! Ömründe –düğün hediyeleri sırası müstesna– yirmi altını bir araya getirememiş, getirmeye ihtiyacı olacağını da zannetmemişti.

Karısının okuduğu ihbarnameden evvela hiçbir şey anlayamadı.

Bir daha, bir daha okuttu. Nihayet, derin derin içini çekti.

Canzesa, bu derin iç çekişi –Arslan erkeğinin bu ilk mağlubiyet itirafını– hayatının sonuna kadar hiç unutmadı.

Bu öyle bir andı ki bütün teselliler boştu. Hiçbir söz, hiçbir hareket, bu esmer, bu kocaman, bu çocuk adamın yüreğine varamazdı. Hepsi de elindeki sarı kâğıda çarpıp kırılacaktı.

Canzesa da bütün kadınlar gibi "çaresizlik" diye bir şeyin dünyada mevcut olduğunu, böyle eliyle tutsa bile asla kabul etmiyordu.

— Öteyi beriyi satarız! dedi.

— Ne dedin? Saçmalıyorsun?

İlk defa –yedi seneden beri birinci defa– "Saçmalıyorsun" sözü kadını korkutmadı. Başını dikti:

— Hayır! Yüzüklerimi, küpelerimi, bileziklerimi satarız. Piyanoyu satarız. Fazla eşyaları hep satarız. Evini kurtaracaksın.

— Saçmalama!.. Kes sesini diyorum.

— Neden? Ben onları zaten takmıyorum ki... Lazım değil...

İstersen rehine koyalım. Emniyet sandığına...

— Kes dedim ya... Budala seni! Bırak da düşüneyim!

Düşünmeye çalıştı. Ortada en küçük bir ümit olmayınca düşünmenin bile imkânsız bir şey olduğunu o gece tecrübe etti. "Doluya koydum almadı, boşa koydum dolmadı" sözü de manasızdı. Yahut elde bir esas olmadıkça saçmaydı.

Hiçbir şey düşünemiyordu. Yavaş yavaş kendisine öfkelendi. Para biriktirmek neden lazım? Kara gün için... Herkes aptal da sen mi akıllıydın bakalım! Eşek herif! Asla zengin ahbap aramamıştı. Bütün dostları kendisi gibi baldırı çıplak herifler! İzzet Bey bile son zamanlarda muzayaka çekiyordu. Konağın masraflarını kısmış, halayıkları dağıtmıştı. Kendisine karşı duyduğu öfke son haddini bulunca, bütün son haddini bulan hisler gibi yavaşladı. İstikamet değiştirip ağabeysi Süleyman Efendi'nin üzerine çullandı.

Süleyman Efendi, kendisinden büyük olduğu halde... Bu yaşa gelmiş evlenmemişti. Bir Rum karısıyla düşüp kalkıyor, her akşam bir okka rakı içiyordu. Filhakika, bir okka rakı içtikten sonra bile, içtiğini yakın ahbaplarından başkası anlayamazdı. Herif sanki rakıya şerbetliydi. Lakin ne fayda, o da beş lirayı bir araya getirememişti. Hele re...

"Rezil" diyecekti. Soluğunu tuttu. Sanki içinden geçirdiği bu kelimeyi henüz eve gelmemiş bulunan ağabeysi işitmişti. Mahcup oldu. Dünyada Süleyman Efendi'yi sevmeyen, onu saymayan bir kişiye bile rastlamamıştı. Ya, kendisine yaptığı iyilikler!..

Bu sefer öfkesi tekrardan cephe değiştirip yüzüne bakmaya cesaret edemeyen karısına yüklendi. Dünyada bunun kadar akılsız karı olur muydu yarabbi! Herkesin karısı biraz tamahkârlık eder, kocasından gizli beş on para biriktirir, bunun için hattâ gizlice kocasının çantasından bozuklukları aşırırdı. Buna gelince... Bayramlarda bile Naile Sultan Hazretleri'ni ziyarete gitmek

istemiyordu. Her ziyarete gidişinde, halbuki, sultan kendilerine beş on lira ihsan ederdi. Getirip kocasına vereceğine insan onları biriktirmez mi?

Düşüncesinin burasında birdenbire durakladı. Biriktirse n'olacaktı? Bu çocuğun parasını alır da evi kurtarmaya koşabilir mi? Ne hacet işte ötesini berisini satmaya hazır!.. Haydi satsa ya!

Kederle güldü.

Gizlice yüzüne bakan Canseza ümitlendi.

— Neye gülümsüyorsunuz?

— Sana gülüyorum meleğim!

— Neden?

— Bir düşün!.. Evin yarısını sana vermiş olsaydım, şimdi 180 altınla kurtaracaktık. Hepsini sana verseydim, on para istemeyeceklerdi.

— Aldırmayın canım!

— Elbette aldırmıyorum. Bir de elmaslarını vermeye kalkıyorsun. Bir daha böyle söz söylemeyeceksin. Kulaklarını keserim... Ben çaresini bulacağım.

— Tabii bulursun... Haydi artık yatın.

Mahir Usta, sabaha kadar uyuyup uyandı. Cigara içti. Canseza hiç uyumadığı halde, kocasını yalnız bırakmak lüzumunu hissederek uyuyor gibi davrandı.

*

İhbarname on beş gün mühlet vermişti.

Bunun on günü Mahir Efendi için akıl almaz mezelletlerle dolu geçti. İstanbul'un bütün murabahacılarına, faizcilerine başvurmuştu. Bütün istibdat devri uzunluğunca Vezirzadelere, yüzde altmış faizle para vermeye alışmış bu namussuz herifler, ihtilal ve harp sıralarında, dünyadaki emsalleri gibi paralarına sım-

sıkı sarılmışlardı. Büyük kâr olmadıkça iki altın bile vermek istemiyorlardı.

Herhangi birisinden 360 altın almak, evi bu değerle herife devretmek demekti. Mahir Efendi, o günkü kazancıyla anapara şurada dursun, faizi bile ödeyemezdi.

Ev elden gidiyordu. Bu düşünceyle aklını oynatacaktı. Hayatının bu biricik, bu meşru (!) ihtirası kudurup kükremiş gırtlağına sarılmıştı. Birisini öldürmeye hazırdı. Hattâ bundan daha beterini, birisini soymayı bile tasarlıyordu. Bir gece, az kalsın, karısının mücevherlerini aşıracaktı. Çekmeceyi açmış, orada, en üstte nişan beratlarını, yaver kordonunu, padişahın hediye ettiği sedefli rövelveri görünce aklı başına gelmişti.

Gene de Canseza'nın her gün biraz daha ısrarla yapmak istediği yardımı daha şiddetli reddediyordu. Kadına oyun oynamıştı. Evin senedi cebindeyken, henüz tapu kaydı üstüne yürütülmemiş gibi davrandığı, mahsustan kederli göründüğü geceyi hiç unutmuyordu. O alçaklıktan sonra bu küçüğün bir şeyine el sürmekle evden çıkıp gitmek arasında ne fark vardı? Bazı bazı, lüzumsuz yere titizlik ettiğini, karıkoca arasında mal ayrılığı olmayacağını düşünüyor, "Peki" diyeceği geliyordu. Kararından vazgeçmesinin bir başka ve asıl sebebi de, ufak tefek şeylerin derdine derman olmayacağı idi. Canseza, elmaslarıyla 360 altın arasındaki farkı hesaplamaktan acizdi. Topu topu 40-50 liranın hiçbir şeyi halledemeyeceğini kestiremiyordu.

Nihayet Mahir Efendi için on günün keder ve telaşı geçti. Onbirinci günün dehşeti başladı.

Bugün sayılmazsa dört gün kalmıştı. Dört gün... Dört gün sonra sanki bütün aile anadan doğma sokağa atılacaktı. Anadan üryan... Evsiz, barksız! Bir daha kalkamamak üzere tekerlenmek... Aşağıya doğru kayıp gitmek. Bataga doğru... Hem de bü-

tün suç kendisinin... Bütün suç... Tuu Allah belasını versin!.. Allah kahretsin!..

*

Onbirinci günün öğle üzeri yorgun ve ümitsiz kahvede oturmuş düşünüyordu ki köse Durmuş Hoca, her zamanki gülümsemesiyle yanına yaklaştı.

Bütün köseler gibi latifeyi severdi. Omuzuna vurdu:

— Ne düşündüğünü biliyorum Mahir Efendi.

— Ne düşünüyorum

— Şu Köse Hoca gelse de bir çay ısmarlasam diye düşünüyordun! Yalan söyleme...

Mahir Efendi, hocanın yüzüne nasıl baktıysa bakmış, nasıl gülümsediyse gülümsemişti. Küçük, köse ihtiyar, birdenbire ciddileşerek:

— Hayrola! dedi.

— İşler berbat hocam!

— Kızım mı hasta?

— Yok... Hamdolsun!..

— Boşta mısın? Para mı lazım?

Mahir Efendi, meseleyi henüz Durmuş Hoca'nın duymadığını hatırladı ve sualin verdiği imkânı, son bir ümitle kaçırmak istemedi.

— Para lazım! dedi.

— Ne kadar? N'olacak?

— 360 altın...

— Ciddi mi? Bu kadar parayı n'apacaksın?

Mahir Efendi felaketi hikâye etti. Her tarafa başvurduğunu, faizcilerin şartlarını neden kabul edemediğini söyledi.

Durmuş Hoca, hem dinliyor, hem düşünüyordu. Nihayet da-

rılmış gibi sordu:

— Bana daha evvel neden söylemedin?

Mahir Efendi bu sualden hiçbir şey ummadı. Hazin hazin gülümsedi:

— Sen de parayı pek sevmezsin...

— Yanlış... Param olsa severim... Lakin henüz elime geçmedi... Ben kendim için söylemedim ki... Belki bir çaresini bulurduk...

— Etme hoca...

— Bakalım... Sen beni burada bekle... Eğer çareyi bulursam, kulağını çekeceğim... Bana neden daha evvel söylemedin de bu kadar telaşlandın diye... Kızım da kimbilir nasıl üzülüyordur...

Cevap beklemeden cübbesini savurarak kahveden çıktı.

Mahir Efendi, hiç sevinmeden öylece bekledi. İçeriye insanlar girip çıkıyor, selam verip selam alıyor, arada sırada, açlığını hissedip unutuyordu.

Bazı bazı da içine gülmek geliyordu. Sanki bir rüyadaydı. Kaçıp kurtulmak, uyanıp ferahlamak imkânı olmayan bir korkunç rüyada...

Şu anda beyaz yağlı boya ile boyanmış yuvarlak teneke masanın üzerine 360 altını boşaltıverseydiler de "İşte al, evini kurtar!" deseydiler bile sevinmeyecekti. Hayat baştan sonuna kadar boşalmış gitmişti.

On günden beri sık sık kapıldığı öfke nöbetleri de arada bir yüreğini yokluyordu.

Eski devir... Sultan Hamit tahtından inmemiş olsa... O kâğıdı kendisine yollayanı bulup keyif için öldürürdü.

Hiç kimseden, hiçbir şey çalmadığı halde, kendisine azap veriyorlardı. Kendisiyle, yüzlerini bile görmediği, hiçbir fenalık yapmadığı adamlar, merhametsiz, gâvur herifler uğraşıyorlardı. Bü-

tün bu düşman dünyada tek başına kalmıştı. Bir de Köse Hoca! —Gülümsedi—: "Ilahi hoca! 360 altın isteyince savuşursun ha!"

Susamadığı halde su istedi. Içti. Kuvvetli vücut açlıktan şikâyet etti. Mahir Efendi, kendi kendisine acı çektirmenin zevkini tadarak, simit bile almamaya karar verdi. Zaten evi, iki adım ötedeydi.

Evi, ama, bu sabah kapısından çıkarken boğazı bir hoş olmuştu. Kan yutar gibi bir şey...

— Haydi kalk Mahir Efendi!

Köse Hoca kapıdan el sallıyordu.

Onluğu masanın üstüne bırakıp yürüdü.

— Buldun mu hoca?

— Buldum.

— Sahi mi?

— Yürü... Kadın bekliyor.

— 360 altını bize bir kadın mı verecek?

— Of! Canımı sıkıyorsun... Para kısmında akıl ne geziyor? Işte gitmiş, bir kadının eteğine dolmuş... Ben o cenabeti –Tövbe yarabbi!– Akılsızlığından ötürü sevmem.

Atik Ali Paşa Camii'nin avlusuna girdiler.

Burasını, Mahir Efendi o güne kadar hiç görmemişti.

Sıcak temmuz öğlesinde, kocaman çınarlı cami avlusunda üç esaslı unsur hâkimdi. Güneş –gölge– helâ kokusu...

Bir kahvehane, anaç bir kuluçka tavuğu gibi, küçük hasır iskemlelerini gölgeye dağıtmıştı. Bu kahvehane kocaman bir otelin altındaydı. Otelin bitişiğindeki küçük kapıyı Durmuş Hoca tereddütsüz çaldı.

Kahvede oturanlar, bu eve yabancı erkeklerin girmesine alışık olmalılar ki hayret alameti göstermediler.

Bir ip çekilip kapı açıldı. Tertemiz taşlığa, kâğıt gibi beyaz bir tahta uzatmışlardı.

İki erkek kunduralarını çıkarıp tahtadan yürüyerek sağdaki oda kapısından içeri girdiler.

İpi çeken genç kadın, –çok esmer, biraz abdalca– yukarı kata doğru, nazlı bir sesle bağırdı:

— Anne, Durmuş Efendi Amca'm geldi.

Pek belli bir Rumeli lehçesiyle konuşuyordu. Bilhassa Hürriyet'ten sonra tekmil Rumelililerden ürken Mahir Efendi'yi bu cihet pek rahatsız etti.

Girdikleri oda küçüktü. İki penceresi vardı. Pencereler kafesli olduğundan biraz loştu. Sedire oturdular. Durmuş Efendi, talebesinin tereddüdünü fark etmiş gibi, izahat vermek lüzumunu hissetti:

— Hayriye Hanım eski ahbaplarımdandır. Zengindir. Rumeli'nde bir sürü vakfiye sahibi. Buradaki emlakı da çok. Mahlûlden birkaç hane satın almıştı da o yüzden tanışmıştık.

— Erkekleri yok mu bunların?

— Bir büyük oğlu var ama, biraz havai! Hayriye Hanım kendi işini kendi görür.

Merdivende ayak sesleri işiterek sustular.

— Safa geldiniz Durmuş Efendi! Safa geldiniz oğlum!

Hayriye Hanım, ufak tefek, tamamıyla beyaz saçlı, pembe yüzlü, ellilik bir kadındı. Başına beyaz bir tülbent örtmüştü. Erkeklerden, fazla çekinmiyordu. Bir iskemle alıp misafirlerin karşısına oturdu. Beraber getirdiği büyük mukavva kutudan cigara verdi.

Durmuş Efendi ile Mısırçarşısı'ndaki bir dükkân hususunda konuşmaya başladılar. Kadın söz arasında durup Mahir Efendi'nin yüzüne gülümseyerek onu da mevzuya davet ediyor, ya-

bancılığını gidermeye çalışıyordu.

Kızı kapıyı vurarak kahve tepsisini uzattı.

Kahveler bitince ihtiyar kadın, Mahir Efendi'nin heyecanla beklediği para işini kolayca ortaya atıverdi:

— Biraz evvel Durmuş Efendi'yle konuştuk, diye başladı, Durmuş Efendi sizi pek seviyor oğlum! Maşallah arslan gibisiniz. Benim de kanım kaynadı. Durmuş Efendi sizi seviyor. Ben de Durmuş Efendi'yi severim. Köse Hoca'yı dünyalara değişmem. Size yardım edebilirsem memnun olacak. Bana o kadar iyilikleri vardır ki...

— Estağfurullah hanımefendi... Biz vazifemizi yaptık...

— Çok iyiliğinizi gördüm. —Tekrar Mahir Efendi'ye döndü—: Biraz evvel vaziyeti anlattı. Dünyanın sonuna mı geldik nedir? Bütün bu değişmelerden layık olmayanlar kazanıp, layık olanlar kaybediyor. Bulunduğunuz mevki sizi bana muhtaç etmeyebilirdi. Şu anda dürüst olmanın sıkıntısını çekiyorsunuz. Kaç lira işinizi görür?

Durmuş Efendi araya girdi:

— Bir kere evi gezseniz... Rehinin kıymeti tesbit edilmedikçe...

— Rehinin kıymeti mi? Ilahi Durmuş Efendi... Mahir Bey –adınız Mahir Bey'di değil mi? Artık ihtiyarladım isimleri aklımda tutamıyorum.– Mahir Bey oğlum evini istedikleri payı vererek tekrar satın almak istiyor. Kendisi de fazladan marangoz. Şu halde, lüzumlu parayı, kat kat değer olmalı...

Kadının yarım saat içinde, işi enine boyuna düşündüğü, kararını çoktan verdiği ve bu karardan memnun olduğu anlaşılıyordu. Mahir Efendi, ancak on günden beri denediği borç isteme müşkülâtını, —bu biraz dilenciliğe benziyordu—: deminden beri, hiç farkında olmadan kaybetmişti. Burada, ne pahası-

na olursa olsun, müşkül vaziyete düşmüş bir adamdan en fazla kârı koparmak değil, bilakis, sıkıntılı bir insanın imdadına yetişmek havası vardı.

Faizci kadın, kendi yanında, sanki bir başkasını ikna edecekmiş gibi dostça konuşuyordu.

Mahir Efendi, Durmuş Hoca'ya kederle gülümseyerek, evin istenilen para kadar değeri olup olmadığını hiç düşünmediğini, galiba bunu bir izzetinefis meselesi yaptığını, kendi malı diye yerleştiği bir yerden insanın 360 lirayı bulamadığı için kovulmayı bir türlü kabul edemediğini anlattı. Sonra da kadının yüzüne bakarak ilave etti:

— Ev kâgir binadır. Önünde bazı salaş dükkânlar vardı. Efendimizin devrinde, şehremaneti marifetiyle bu viranelikleri kaldırttım. Bu suretle tramvay caddesine çıktık. Arsa doldurulmuş toprak olduğundan, az bir himmetle altına güzel bir mağaza yapılabilir. İnsan bazen çocuk gibi oluyor "Valde hanım" evimi ne bahasına olursa olsun kurtarmak istiyorum.

— Haklısınız... Size 360 altını vereceğim. Bana senede yüzde iki faiz ödeyeceksiniz...

— Yüzde iki pek az... Yüzde beşe yediye razıyım...

O zaman faiz günah olur. Dinimiz faizciliği umumiyetle haram sayar ama, ben dul bir kadınım. Henüz evlenmemiş bir kızım var. Allah'ın bu kadarcık günahımı affedeceğine biz eminiz... Değil mi Durmuş Efendi?

— Şüphesiz... Şüphesiz...

— Rehin muamelesini Durmuş Efendi tamamlayacak... Faizi ödediğiniz müddetçe anapara durur. Ben bekleyebilirim. Yalnız siz, elbette borcunuzu ödemek üzere bazı çareler düşündünüz. Hele söyleyin bakalım... Belki daha münasiplerini buluruz.

— Ev bana artık büyük gelecek. Sonra işime de uzak. Altına

bir dükkân yapılır da beraberce kiraya verilirse...

— Pekâlâ! Pekâlâ! Bir dakika müsaade eder misiniz? Hele birer cigara daha yakın.

Odadan çıktı. Durmuş Efendi, "Nasıl!" manasına, talebesinin yüzüne baktı. Mahir Efendi:

— Allah senden razı olsun hocam! dedi. Allah bu kadından da razı olsun... Dört günümüz var. Dört günde rehin muamelesini tamamlayabilir miyiz.

— Vızır vızır...

— Yahu! Evelinden sana söylemeliymiş...

— Böylesi daha iyi oldu. Senin bu işlere aklın ermezdi. Dünyadaki bütün faizcileri Hayriye Hanım'a benzetirdin...

Kadın biraz sonra içeri girdi. İki erkeğin arasına bir atlas kese bıraktı:

— Lütfen sayınız. Fazla silikleri varsa değiştiririm...

Mahir Efendi, şaşkın şaşkın bakakalmıştı. İnanılmaz işler oluyordu. Daha terhin muamelesi ikmal edilmeden...

— Paranın acelesi ne, diye kaşlarını çattı, daha dört gün mühlet var. Hele Durmuş Efendi rehin muamelesini bir kere tamamlasın da...

— Siz muameleyi düşünmeyin. Ben Durmuş Efendi'ye güvenirim. Tabii siz de güvenirsiniz. Esasen hoca efendi arada olduktan sonra, rehin bile fazladır. Ama, bu dünya, ölümlü dünya... İnsanlar çiğ süt emmiş... Ben çocuklarımı düşünmeye mecburum... İnsan, parayı insana verir. Aradaki kâğıtlar saçma şeyler. Saçma lakin —akıllı gülümsedi—: kötüsü gelirse kendime "Bu ne kadar budala kadınmış. Bir senet olsun almamış" dedirmem... Siz lütfen şunları sayınız.

Durmuş Efendi, çoktan yazma mendilini çıkarıp sedirin üzerine sermişti. Paraları bunun içine boşalttı. Mahir Efendi, elleri-

ni işe karıştırmamak için yumruklarını sıkmıştı. Bu küçücük sarı yuvarlaklar... Tütün almak için, sadeyağ almak için bozdurduğu şeyler... Demek ki bunlardan yalnız üç yüz altmış tanesi kocaman, kâgir bir evi, birisinden alıp birisine vermeye yetişiyordu. Bunlardan üç tanesini kazanabilmek için, kendisi, her sabah gün doğmadan kalkıp koşar adım yemiş iskelesine iniyor, oradan pazar kayığına atlayıp Kasımpaşa'ya geçiyordu. Dünya bu küçük sarı yuvarlakların üzerinde durmaktaydı.

Düşüncesini kesip Durmuş Efendi'nin fısıltılarını dinledi:

— Seksen altı... Seksen yedi... Seksen sekiz...

Yüzde iki faiz... Senede yedi altın... On senede yetmiş altın... Vay canına! Altın kısmı, şu halde durduğu yerde kuzuluyor. Canlı mahluk gibi... Yahudi sarrafın altını köpek cinsi mi ne? Senede yüzde yirmi istemişti. Senede yetmiş altın...

— Yüz yirmi bir... Yüz yirmi iki... Yüz yirmi üç...

Bir gün sarayı hümayunda... – Çok eskiden bir gün efendimizin yatak odasında mahpus kaldığı gün... Dolapta tepeleme yığılmış bankanotlar gördüğü aklına geldi. Yüzer yüzer destelenmiş paralar. Dört tanesini o zaman alıvermiş olsaydı, bir tarafa saklasaydı... Demek ki hırsızlık her zaman hırsızlık sayılmazmış. Çaldıklarını şimdi veriverir... Evi kurtarırdı. Hükümetin parası gene hükümete gidince...

— Yüz doksan dokuz... lki yüz...

"Su sesi... Para sesi... Kadın sesi..." derler. Ne doğru bir söz!

Rüzgârlarla sallanan çınar yapraklarının arasında bir güneş parçası kurtulup sedirin üzerindeki para yığınına vurdu. Sapsarı-sapsarı değil, kızıllığa yakın – bir ışıltı! Mahir Efendi, kamaşan gözlerini ne tarafa çevireceğini şaşırdı. Halbuki paraya karşı hâlâ en küçük bir hırs duymuyordu. Evini kurtarmak için böyle 360 lira değil 3.600 lira isteselerdi... Kendi parası olmak şar-

tıyla pazarlık etmeden derhal verecekti. "Dikkat et! Para senin hizmetkârın olsun. Sen paranın kölesi olma!" Bunu bir ramazan günü Beyazıt Camisi'ndeki hocalardan birisi söylemişti. Söylemek ne kelime! Elini rahleye vurarak barbar bağırmıştı. Celallendikçe ağzı köpüren meşhur Laz Hafız...

— Ikiyüz elli dokuz... Ikiyüz altmış... Ikiyüz altmış bir...

Nasıl da saymakla tükenmiyor. Kadının rehin istemeye hakkı var. Galiba Yahudi faizci de haklı... Bu kadar para çıkarılıp bir yabancıya nasıl teslim edilir... Herifler, efendimize bütün o jurnalleri ihsan almak için vermezler miydi? Beher jurnal bir ocak söndürürmüş... Hasan Kahraman böyle söyler, küfür ederdi. Altın ne demek? Bu cenabetin yüzünden kaç hanuman yıkıldı kimbilir?

— Işte üç yüz...

Keseden tam üç yüz altmış lira çıktı. Hayriye Hanım, Durmuş Efendi gidince bunları hazırlamış olacak. Yoksa, odadan çıkıp tekrar geri dönmesi müddetince sayamazdı.

Durmuş Efendi:

— Tamam! dedikten sonra mendilin dört ucunu toplayacak oldu. Fakat Hayriye Hanım müsaade etmedi:

— Hayır, hayır! dedi, keseye koyun. Işiniz bitince bana geri verirsiniz. Denemişim. Bu kırmızı kese çok uğurludur. Mahir Bey oğlum inşallah borcundan kolay kurtulur.

Sonra, karısıyla da tanışmak istediğini söyledi. Kendisi romatizmadan dışarı fazla çıkamıyormuş... Bir gün hanım kızını getirirse pek sevinirmiş.

Mahir Efendi, birkaç kelime mırıldandı. Efendimizin huzurundayken hissettiği, şerefini alçaltmayan o anlaşılmaz hürmet hissini duyuyordu. Galiba bu hisle, sivil olduğunu unutarak topuklarını birbirine vurup hazır ol vaziyetine geçti. Elini fesine

götürüp, bu küçücük ihtiyar kadını selamladı.

Dışarı çıkınca, on günlük didinmenin bütün yorgunluğu sanki birdenbire omuzlarına çökmüştü. (Bu duyguda, cebindeki ağırlığın da herhalde tesiri olmalıydı)

Konuşmadan cami avlusunu geçtiler. Tramvay caddesinde, Durmuş Hoca, yarın sabah senedi alıp rehin muamelesine girişeceğini söyleyerek, çok yorgun ve hâlâ biraz kederli olan talebesinden hemen ayrıldı.

Karıkoca kesenin ağzını açmaya ve kendileriyle hiçbir alakası olmayan parayı tekrar saymaya lüzum bile görmediler.

Para aynen yatırıldı.

Yakın tehlike geçmişti. Ama, büyük borç, erkeğin yüreğinde ağır bir yük gibi asılı kalmıştı.

Paranın yatırıldığı günün gecesi, Canseza gebeliğinden şüphelendiğini kocasına yavaşça söyledi. Mahir Efendi, kocaman elini karısının karnına koyarak:

— Uğurlu bir oğlan! diyerek güldü.

VI

Evdeki Pazarlık...

Rehin muamelesi bir mübarek perşembe günü tamamlanmıştı.

O gece iki kardeş yemekten sonra bir odaya çekilerek vaziyeti gözden geçirdiler.

Evvela, Kasımpaşa'ya taşınma kararı verildi. Yarından tezi yok bir münasip ev kiralanacaktı.

Sonra Süleyman Efendi, borcun senelik faizini ödemeyi üstüne alıyordu. Bundan başka her ay anapara için bir lira verecek. Kardeşinin itirazına karşı da "Bunu kendisine borçlanacağını" söyledi.

Mahir Efendi de iki lira koyabileceğini umuyor. Hesap, kitap... Senede, faiz hariç, ana borçtan 60 lira ödeyecekler. Altı kere altı, otuz altı... İnşallah altı sene sonra, dert kalmayacak... Altı sene, Allah, vücut sağlığı verirse... Ölümden aman bulurlarsa...

Bir hafta içinde, Kasımpaşa'nın Yeniçeşme semtinde, Sivrikoz mahallesinde iki mecidiye aylıkla altı kocaman odalı, üç katlı, küçük bir de bahçesi olan, münasip bir ev kiralayıp derhal taşındılar.

Evin bir iyiliği havadar olması ise, ikinci iyiliği de Rıza Usta'nın hanesine yakın bulunmasıydı. Bu suretle, kiracılığa yeni çıkanlar, yabancılık çekmemiş olacaklardı.

Evin üst kat pencerelerinden sırasıyla Okmeydanı, Haliç ve geceleri Tepebaşı'nın yanan elektrikleri görünüyordu. Sokak pek sakindi. Su derdi de yoktu. Bahçede üç kulaçlık bir kuyu... Köşebaşında, çeşme... Komşular, pek rabıtalı insanlar... Ekserisi usta taifesi... Süleyman Efendi'nin burgucubaşılık ettiği tamirhanede çalışanlar...

Zaten Mahir Efendi ailesi, bütün bu değişikliğin pek muvakkat, nihayet altı, yedi senelik bir şey olduğunu bildiğinden sıkıntıya katlanmaya hazırlanmıştı.

Murat, işte bu evde doğdu.

Mahir Efendi, çocuğun erkek olacağına o kadar emindi ki fazla sevinmedi bile... Murat, Canseza'yı da şaşırtmadı. Hiç farkına varmadan ve kendisini asla zorlamadan kocasına karşı duyduğu bütün muhabbeti oğluna çevirdi. Bu hali Mahir Efendi'nin yadırgayacağını, huysuzluk etme ihtimalini aklına bile getirmedi. Kanaatınca, bir babanın vazifesi, oğlu doğar doğmaz yerini ona bırakmaktı.

Mahir Efendi akşamları eve gelip gecelik entarisini giyiyor, kadınla çocuğu seyretmekle eğleniyordu. Canseza'da böyle bir eser meydana getirebileceğini hiç ummamış bir insan kibri peyda olmuştu. Küçükle anlarmış gibi konuşuyor, mesela kundağını çözüp bağlarken:

— Ayağınızı müsaade ediniz efem! diyordu, hayır canım, sağ ayağınızı evvela... Niçin bu kadarcık şeyi henüz öğrenmiyorsunuz... Bir de gülerseniz... İnsan sizin gibi dişsiz olursa, ağzını bile açmamalı... Haydi şimdi sıra kolların... Anlıyorum. Siz doktor değil hamal olacaksınız... Pek kuvvetlisiniz de ondan...

Bazen çocuğun bir yeri sancılanıyor, sabaha kadar ağlıyordu. Böyle gecelerde Mahir Efendi, öfkesini zorla zapt ederek gözlerini sımsıkı yumar, uyumuş gibi yapardı. Ve düşünürdü: Bu kadın milleti neden bu kadar dayanıklı? Şunu insan hâlâ yere çarpmaz mı? Karısına acıyor, rahatını kaçırdığı için oğluna öfkeleniyordu. Bereket versin bu hisleri sürmek âdetti. Parmağını emerek uyurken... Sonra gülerken ve hele memeyi obur bir hayvan yavrusu gibi emerken...

Çocuğun doğması, borç için verilen kararı zerre kadar sarsmamıştı. Her ay muntazam üç lira biriktiriyorlardı. Henüz altına dükkân yapılmadığından rehindeki ev ancak mahiye bir lira getirebilmekteydi.

Tavşan mağazasının işleri bu sıra pek sıkıydı. Senelerce muattal kalmış her cins gemi tamir ediliyor, istibdat devrinin köhne devlet daireleri yeni sahipleri tarafından tekrar döşeniyordu.

Mahir Efendi, evinin altına dükkân yapmak için istediği onbeş günlük izni sekiz aydan beri bir türlü alamamıştı.

Canseza, kocasının bu işe ne kadar ehemmiyet verdiğini bildiğinden hemen hemen her akşam, izin alıp almadığını soruyordu.

Günlerden bir gün, Mahir Efendi hiç âdeti olmadığı halde ikindi üzeri ve pek düşünceli geldi.

Canseza merakla:

— Hasta mısınız? dedi.

— Hayır.

— İzin mi aldınız?

— Yahu deli misin hanım... Sen benim bahriye zabiti elbiselerimi hazırla bakalım...

— Bahriye zabiti elbiselerinizi mi?

— Evet... İki güne kadar hareket ediyoruz.

— Nereye?

— Düğüne değil ya... Muharebeye...

Canseza, bir haftadan beri çalınan davulların nihayet bir gün kendi kapısına geleceğini hiç de tahmin etmemişti. Kollarını yanına bırakıverdi. Gözlerine büyük bir korku doldu. Çocuğun salıncağına baktı.

Mahalleden bir sürü adam gitmiş, bir sürü kadın ağlamıştı.

— Ben sizin yerinizde olsam gitmem! dedi.

— Gitmez misin? Niçin efendim?

— Gitmem elbette... Sizi neden binbaşılığa layık görmemişlerdi? Sizi neden tekaüt ettiler? İşimize yaramaz diye tabii... Şimdi neden çağırıyorlar?.. Hayır gitmemelisiniz? Yoksa kabul ettiniz mi?

— Sen ancak Murat kadar akıllısın karıcığım... Bana soran kim? Bu kadar adam götürdüler. Hangi birisine soruyorlar?

— Onlar başka... Onlara "Siz işimize yaramazsınız!" demediler ki...

— Saçmalıyorsun. Haydi gel...

Üniformalar, kıymetli birer hatıra gibi, evin en iyi sandığında –daha doğrusu üzeri sarı meşin kaplı bir büyük sepette– duruyorlardı.

Mahir Usta İngiliz hümayunundan yaptırdığı, ipek gibi parlak, beyaz elbisesinden iki katını, siyah rugan palaskasını, üstü sarı işlemeli ucu kesik bahriye zabiti kılıcını ayırdı.

Naftalin kokusu Canseza'nın canını büsbütün sıkmıştı.

— Sahiden gidecek misiniz? diye biraz öfkeyle sordu.

— Çocuk musun hanım! Herkes gitmeye mecbur. Gitmeyen ne olur bilir misin? Asker kaçağı olur. Adamı kurşuna dizerler...

— Ruslarla mı muharebe ediyoruz?

— Hayır. Bulgarlarla, Yunanlılarla, Sırplarla...

— Bizden ne istiyorlar?

— Toprak.

— Onların toprağı mı yok?

— Yok besbelli...

— Toprak neye yarar?

— Artık o kadarını bilmem...

— Işte gördünüz mü? —Bir an düşündü—: Bahriye zabitleri ne yaparlar muharebede?

— Harp ederler... Gemilere binip harp ederler. Denizde...

— Hani bizden toprak istiyorlardı. Denizi de mi istiyorlar?..

— Senin aklın ermez... Meraklanma! Uzun süreceğini zannetmiyorum.

— Biz mi kazanırız?

— Allah'ın inayetiyle elbet biz kazanacağız.

— Siz, rica ederim, sakın adam öldürmeyin...

— Pekâlâ! Pekâlâ!

Yüzbaşı Mahir Efendi, güverte zabiti olarak Hamidiye'ye binip cenge gitti.

*

Uzun müddet istibdatla idare edilen bahtsız memleketlerin tarihlerinde, Balkan Harbi gibi acayip vakalar daima görülmüştür.

Istibdat, dünya üzerindeki bütün meziyetleri –Kurnazlığa varıncaya kadar... Çünkü kurnazlık da bir çeşit meziyet sayılmaya başlar– müstebite mal ederek yaşar. Meziyetler ancak müstebite mal edildikten sonra, ondan millete geçerler. Ve mutlaka millete de mevcut sayılırlar. Müstebit, Allah tarafından, milletin başına kondurulmuş bir devlet kuşudur. Onun sayesinde yaşanır, onun sayesinde mesut olunur, onun her şeyin hakkından geleceği, bütün dünyaya kılıç çekip, bütün dünyayı yeneceği şüphesizdir. Ona itaat eden bir millet, bütün bu ilahi meziyetlere sa-

hip olmuş demektir. Ona itaat etmeyenler ise birtakım vatan hainleri, bozguncular, dinsizler...

Allah, evvela müstebitle sonra müstebitin hükmettiği milletle beraberdir. Allah da beraber oluverince kötü Bulgar, kötü Yunan, kötü Sırp şurada kalsın, yedi düvel ayaklansa, efendimizin sayesinde haklarından geliriz! Zaten bir Müslüman tamam on tane kâfire bedeldir. Bir kere küffara şehit olmak var mı, bakalım? Ne haddine! Müslümanın kalanı gazi, öleni şehit! 93'te yenilmenin sebebi, efendimizin namussuz vüzerasından... İşi bildirmediler, yanlış haber verdiler. Gazi Osman Paşa'ya imdat gönderilseydi, mağlubiyet ne mümkündü? Zaten meydanda bir şey! (?) Yunan Kralı ne demiş? "Ben Osmanlı ordusuna yenilmedim. (?) Balkanını Osmanlı piyadesi zapt etmedi. Ön saflarda dövüşen, yeşil sarıklı dervişler zapt etti. Kılıçlı, teberli dervişler!" demedi mi?

33 senelik dehşet devri, Hareket Ordusu'nun yürüyüşüyle fakat pek de kan dökülmeden göçüp gidince, galiba Jöntürklere de bir celâdet gelmişti. Hiç kimse, ihtilalde muvaffakiyetin birinci şartını ihtilalcilerin kuvvetinden ziyade istibdadın artık idare edemez hale gelmesi olduğunu hesaplayamamıştı.

Darülfünun talebelerinin "Harp isteriz" naraları bu yanlış hesabı gösterir.

Anadolu askeri –fena talim görmüş olması bertaraf, henüz derebeylik devrini yaşıyordu. Rumeli onun nazarında bir çeşit gâvur memleketiydi. (Halbuki zabitleri fırkacılık derdi ayırdı da ondan derler. Fırkacılık daima mağlubiyetten sonra, hiç değilse galibiyet ihtimali kalmayınca başlar)

Ordu neden, nerede bozulduğunu bilmeden ve ekseriya tüfek patlatmadan kaçmaya başlamıştı.

İstanbul buna evvela inanmak istemedi. Gözünü sımsıkı yumdu.

Selanik –hürriyetin kâbesi– düşer düşmez, yumulan gözler açıldı. Fakat "of" demeye vakit kalmadan Edirne'nin sarıldığı haberi geldi.

Sonra bizzat İstanbul bir cephe şehri oluverdi.

Senelerce asker vermeyen payitaht panik yapmasını bile bilmiyordu. Tavşan gibi yere yapıştı.

Top sesleri –Artık Çatalca'da dövüşülüyordu– camları zıngırdatırken kabahat hürriyetçilere yükletilmeye başlamıştı. Sultan Hamit Efendimizi tahtından indirmemiş olsalardı, Allah başımıza bu belayı musallat etmezdi. Otuz üç sene memleketin burnunu kanatmadan idare eden bir Âli Osman padişahına o hakaret yapılır da, Allah müdahale etmez olur mu?

Bari Mahmut Şevket Paşa öldürülmeseydi... Mahmut Şevket Paşa için İngiliz ne demiş? "Öyle iki tane paşam olsa... Dünyayı alırdım" demiş.

İki tane baldırı çıplağın Babıâli'yi basıp Nâzım Paşa gibi bir cihan seraskerini katletmesine ne demeli? Ahir zaman alametleri bunlar hep! Hak taalâ öfkelendi bir kere... "Sizi gâvurla terbiye etsem gerek" buyurdu zahir!..

Hele Kasımpaşa'dakiler, yan yatan bir geminin, suya yakın tarafındaymışlar gibi pek yakın bir tehlike hissediyorlardı.

Önlerinde dümdüz, ağaçsız, –müdafaasız– Okmeydanı vardı. Düşman oradan yürüyüp gelecekti.

Bulgar, Rumeli'yi tekmil kana boyamış. Kadınların ırzına geçmek... Gebelerin karnını bıçaklamak... Çocukları süngüye takmak... İhtiyarları tekmil camilere doldurup yakmak...

Uzak, pek uzak bir ümit var: Edirne hâlâ dayanıyormuş. Artık bilinmez sahi, bilinmez İttihatçı yalanı!

Bütün bu gürültülerin, kanın ve gözyaşının içinde Canseza, metanetle duruyordu. Kocasının sapasağlam geleceğine emindi.

Bu emniyetin, adamlarını askere yollayan her evde ve bizzat gidenlerde, ölüm haberi verilinceye ve düşüp ölünceye kadar daima aynı kuvvetle mevcut olduğunu aklına bile getirmiyordu. Herkes ölebilir, fakat Murat'ın babası asla ölmezdi. Bir kere kendilerini kime bırakıp gidecekti? Halleri ne olurdu? Hem bu olup biten işler Allah'tansa, çok şükür kendileri hiçbir günah işlememişlerdi ki... Allah bu kadarcık şeyi bilmez mi?

Bir sabah güneş henüz doğmadan Hamidiye kruvazörü, arka tarafı suya gömülmüş olduğu halde, limana girdi. Rauf Bey gemisini gene kurtarmıştı. Kıç bölmedeki on beş, yirmi ölüye parlak bir cenaze merasimi bile yapmaya lüzum görmediler.

Mahir Efendi eve sapasağlam geldi.

Doğrusu bu muharebeden hiçbir şey anlayamamıştı.

Averof'u niçin batırmadıklarını soruyorlardı. İlk isabette elektrik santralı tahrip edildiği halde, muattal kalan bir gemi batırılamaz mı? Rauf Bey –müstakil Torpido filotillası kumandanı– hücum işaretini görmediğini söylüyordu. Hücum işareti lazım mı? Torpidoların vazifesi nedir? Düşmana yaklaşıp torpili yapıştırmak değil mi yahu? Gemisini yaralattıktan sonra kaçıp kurtulmak da artık kahramanlık sayılırsa...

Velhasıl, erkânıharpler çoğalmıştı. Kahvelerde çay içip simit yiyerek orduları bozuyorlar, donanmaları mahvediyorlardı.

Babali'ye "Harp isteriz" diyerek hücum eden kahramanların istedikleri harp herhalde bu olmasa gerekti. Yaralı kafilelerin feci hali, tosunlara muharebenin manzumelerdekinden başka türlü de olduğunu anlatmıştı. İş, askeri müzedeki bir tabloya –Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran'da at koşturmasına– hiç benzemiyordu. Hem bütün hesaplarda yalnız ve yalnız, düşmanı önüne katıp kovalamak vardı. (O kadar çok, yani nefesi tıkanana kadar

değil... Bir başka çeşit, hiç yorulmadan, postalları eskitmeden kovalayıp zafere eriştirmek.) Ölenler –tabi bizden başkaları– rahat rahat şehit olabilirlerdi. Ruhları göklerde bir müddet dolaşıp doğrudan doğruya cennetiâlâyı boylayacak olduktan sonra arkalarından ağlamak bile ahmaklıktı. Biz gazilere gelince... Ne kazanacağımızı asla düşündürmediklerinden... Gel keyfim geldi... O kadar...

Şimdilik Çatalca dayanıyordu.

Mahir Efendi, bütün muharebeden bir tek ehemmiyetli hikâye getirmişti. On tane Bulgar yakalamışlar. Ordularının vaziyetini sormak için sıkıştırmışlar. Bulgar kâfiri sert gâvur. Nuh demiş, peygamber dememiş... Çaresiz Rauf Kaptan: "Alın şunları kazan dairesine... Söylemezlerse atın kerataları yansınlar!" emrini vermiş.

Mahir Efendi:

— Aldık aşağı, diyordu, soyduk yarı bellerine kadar... Kazanlar fayrap! Kazan değil cehennem... Tercüman geldi. Meseleyi anlattı. Baştaki Bulgar askeri... Akıl almaz bir hal yahu! Bir şeyler bağırdı kendi lisaniyle. Yallah edip kendini kazana atmaz mı? Bir cızırtı işittik. Bir alev parladı. Adam saniyesinde kül oldu. Meğer "Yaşasın Bulgaristan!" diye bağırmış da kendisini ateşe atmış. Arkadan ikincisi de aynı işi yaptı. Kaptana haber verdiler. "Bırakın namussuzları... Belli bir şey! Söylemeyecekler!" dedi. Sekizini yukarı aldık. Bulgar gâvuruna "çetin" derlerdi ama, bu kadar çetin olduklarını bilmezdim...

Kasımpaşa'nın Sivrikoz Mahallesi, adi bir marangoz ustası zannettiği Mahir Efendi'yi bahriye yüzbaşısı rütbesiyle görünce, Canseza'ya karşı muamelesini biraz daha iyileştirdi.

Mahir Efendi, birkaç zaman daha, beyaz elbisesiyle tersaneye gidip geldi. Bu müddet içinde Bulgar'la Yunan'ın birbirine düş-

tüğü havadisi çıktı. Nihayet Osmanlı orduları Edirne'yi geri aldılar.

İstanbul ve bütün memleket, koca Rumeli'nin kaybolup Edirne'nin tekrar bulunuşuna bayram yaptı.

İttihatçılar, zafer kazanmış gibi böbürlendiler. Her zaman, her yerde olduğu gibi mağlubiyet, ahlakı biraz daha bozdu. Herkes muvaffakiyetleri kendisine, mağlubiyetleri düşmanına maletmeye başladı. Otuzüç milyonluk bir memleketin birkaç ayda on iki milyon düşmana yenilmesi hiçbir hacalet hissi vermedi. Bütün kabahat kumandayı daha evvel Enver Paşa'ya vermeyenlerdeydi.

Zaten İttihatçıların tutmak istedikleri yola bakılırsa, itaatsız, akıllı Rumeli milletinin elden çıkması bir taraftan da faydalı olmuştu. Bulgar da, Yunan da eğer bilirlerse başlarına belayı kendi istedikleriyle satın almışlardı. Çeksin dursunlardı.

Hürriyet eşektekini indirip yerine kurulmaktan ibaret olduğuna göre Balkan muharebesi, bu işi biraz kolaylaştırmış bile sayılırdı. Yoksa Talat Paşa'nın "Büyük Kabine"ye karşı gelmesi mahşere kalacaktı.

Mahir Efendi, boş oturmanın faydasızlığını neden sonra anlamıştı.

Tavşan mağazasından izin alacağına, işini bu sırada pekâlâ yoluna koyabilirdi.

Şehremanetine bile danışmadan iki usta buldu. Bir sabah, erkenden, evin önüne dükkân yapmaya girişti. Evvela duvarın bir kısmını ihtiyatla söküp payandaladılar. Sonra zaten doldurulmuş olan toprağı ihtiyatla çekmeye başladılar. Ustalardan birisi mühendis kadar malumatlıydı. Evi enine boyuna teftiş etmiş "Ancak üç metre içeri girebiliriz. Yoksa binanın çökmesi ihtimali vardır," demişti. Dört araba üç metrelik toprağı üç günde kolayca taşıdı. Dördüncü gün öğle üzeri, artık içerisinin duvarları-

nı öreceklerdi ki –Ustalar yemek yemeye gitmişlerdi– Mahir Efendi, üç metre derinlikte bir dükkânı kocaman evine bir türlü yaraştıramadı.

Palaskasını, kılıcını, çözdü. Ceketini çıkardı. Kazmayı alıp toprağa bir ucundan girişti. Ustalar yemekten gelinceye kadar ileriye doğru tam iki metrelik bir tünel açmıştı. Mühendislikten malumatlı usta, her ne kadar saçını başını yolmaya, evin tehlikeye düştüğünü söylemeye başladıysa da Mahir Efendi kulak vermedi.

İki gün daha çalışarak iki metre daha ileri gittiler. Dükkân beş metrelik yakışıklı bir şey oldu. Duvarlar örüldü. Önüne camekânlar yapıldı. Mevkinin parlaklığı dolayısıyla derhal de kiralandı.

Sanki memleketin dahili ve harici ahvali bu işin bitmesini bekliyordu.

Mahir Efendi bir akşam karısına ikinci defa:

— Yarın benim takım zembilini hazırla! dedi.

Vücuduna gene ihtiyaç kalmamış, gene tekaüt edilmişti.

*

Bir buçuk sene, Mahir Efendi ailesi için, borç ve faiz hesaplarıyla dolu geçti. Siyasetin çarpıp zedelediği bu evde, siyasetle uzaktan bile uğraşan, olup bitenleri bu bakımdan merak eden bir kişi bile yoktu.

Bir buçuk sene içinde Mahir Efendi, Tavşan mağazasında yüzlerce metre mikâp tahta işlemiş, Süleyman Efendi gemi saçlarına sayısız perçin deliği açmıştı.

Murat memeden kesildi. Artık "Baba-Anne-Atta-Kaka" falan diye çocuk kelimelerini söylüyordu.

Balkan Harbi'ni köyünde geçiren Mahir Efendi'nin annesi,

sulh aktedilince bir araba dolusu kışlık erzakla geri dönmüştü

Mahir Efendi borcunu üç yüz liraya indirdiği için pek ziyade seviniyordu ki Sırbistan'da Avusturya-Macaristan veliahtının öldürüldüğü havadisi duyuldu.

Sonra dünya, kudurmuş gibi evvela birer birer, sonra ikişer üçer birbirlerinin gırtlağına sarıldı.

Osmanlılar, evvela buna memnun oldular. "Kâfirler bize değmesinler de birbirlerini yesinler!" diye fısıldaştılar. Rivayetler çoğaldı. Hocalar bu badirenin yerini tarihlerde görmüşlerdi. Neler olup biteceğini de söylüyorlardı: "Hitamında zafer kazanan kâfir –Herhalde Almanya– kralıyla birlikte hak dinini kabul edecek."

Uzaktaki muharebenin güreş seyrine benzeyen pek zevkli haberleri gelmeye başladı. Alman orduları Belçika'yı ezip Fransa'ya dalmıştı. Ha babam haa... Arslan canım!.. Fransa'yı bıraksa da şu Moskof'un işini evvela bitiriverse...

Birdenbire inanılmaz bir dedikodu: "Alman bize iki tane Zırhlı hediye etmiş! Ama ne Zırhlı... Dünya menendi yok! Toplarının namlusunda bir adam ferah ferah bağdaş kurar. Sürati akıllara hayret! Alman'ın bunları bize kumandanıyla, askeriyle hibe etmesine, süphanallah, ne demeli? İşte belli bir şey! Harbi kazandıktan sonra Vilhelm Hazretleri, Hindenburg ile beraber Müslüman oldu, gitti. Çok şükür! Kudretine inanmayan kıpkızıl kâfirdir hey Allahım!"

İstanbul, gemileri görmeye fırsat bulamamıştı. Çanakkale'den girmeleriyle Karadeniz'e fırlamaları bir olmuş. Gidip Sivastopol'u bir güzel topa tutmuşlar. Hay mübarekler hay! Ellerinize sağlık!..

Ve gene davullar gümbürdedi. Yer yerinden oynadı. İşte tamam! Dünyaya kılıç çekmişiz! Cihadı ekber! Seferberlik!

Tanin gazetesinin makalelerini okumaya yürek dayanmıyor.

Bir taraftan Mısır'ı zapt edip oradan Habeşleri kurtardıktan sonra, "Cihad-ı İslam" romanında olduğu gibi, cenubi Afrika'ya kadar bütün kıtayı tarayarak, Müslümanları kâfir çizmesinden halâs edeceğiz. Basra Körfezi'nden ve Bağdat üzerinden iki kol Hindistan'a varıp Hintlileri adam eyledikten sonra Çin Müslümanlarıyla elele verilecek. Gelelim bu tarafa: Kafkasya'yı kâmilen teshir eden kuvvetler, Turan'ı Anadolu'ya yahut Anadolu'yu Turan'a bağlayıp, sola kıvrılarak Kırım Hanlığı'nı Moskof'tan koparark o aralıktan tabii bütün Rumeli, Adalar, Kıbrıs, Malta, hattâ Pantelerya Osmanlı hâkimiyetine geçecek... Kızılelma'ya –yani Roma şehrine– erişilecek...

Neden olmasın! Bir tarafta Almanya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan ve biz... Karşımızda bütün dünya! İşte böyle olmalı efendim! Balkan Harbi'nde şanımıza layık düşmanlarla dövüşmedikti ki...

Tanin doğru yazıyor ama, gelgelelim muhalifler adamcağızı keyfine bırakıyorlar mı?

Bize verilen iki gemi, zaten Akdeniz'de kapana tutulup elden çıkmış baş belalarıymışlar. "Aldık kabul ettik" dememiş bile olsaymışız, harbin sonuna kadar limanlarımızdan birisinde silahtan tecrit edilerek mevkûf kalacaklarmış... Harbin sonunda, Almanya, tıknefes ortaklarıyla partiyi mutlaka kaybedeceğinden gemiler karşılıksız bizim olacakmış.

Kulaklarıyla duyanlar söylüyorlar. Gemiler Çanakkale'ye gelince, Enver Paşa oradaki istihkâmcılara emretmiş: "Onları bırakın! Peşlerini kovalayan İngiliz, Fransız zırhlılarına ateş edin!" demiş.

Zavallı sadrazam, bir şeyden haberi yok, meseleyi Enver Paşa'dan şu veçhile öğreniyor: "Müjde paşam, iki oğlumuz oldu!" Mısırlı Prens Sait Halim Paşa'nın cevabı ömür: "Babası kim?" di-

ye sormaz mı? Güler misin, ağlar mısın?

Gene bir ikindiüzeri Mahir Efendi, eve suratı asık geldi. Karısına bu sefer de piyade yüzbaşılığı üniformalarını hazırlamasını emretti.

Canseza artık şaşırmıştı. Bir şey de söylemedi.

Naftalinli elbiseler, palaskalar, çizmeler, nikel kınlı, namlusundan kelimei şahadet kakmalı kılıç meydana çıkarıldı.

Hemen ertesi gün, geri kalan ihtiyaçların teminine yetecek tahsisatı ödediler. Mahir Efendi, bir portatif karyola, bir matara, kuzu derisinden bir heybetli kalpak satın aldı. Bilk Ştayer tabancasını da beline taktı. Mahmuzlarını şıkırdatarak kendisinden daha üç yüz altın alacağı bulunan Hayriye Hanım'ı görmeye gitti.

Tanıştıklarından beri aradan geçen zaman zarfında, birbirlerinden hiçbir fedakârlık beklemedikleri için ana-oğul gibi olmuşlardı.

Kadıncağız, Mahir Efendi'yi böyle harbe hazır görünce boynuna sarılıp ağlamaya başladı.

Herhangi bir muharebenin zafer şerefinden zerre kadar hissesi olmayan kalabalıklar için Balkan Harbi güzel bir ders olmuştu.

Millet, Afrika'da kazanılacak müstemlekelerden, Hindistan ve Çin-i Maçin Imparatorluğu'ndan, Türkistan'dan, Kürdistan'dan, Iran'dan, Turan'dan, Kırım'dan elmanın bilhassa kızılından ve diğer her renkte olanından esaslı bir şey anlamıyor, Türk Ocakları'ndaki feryatlara kulak asmayarak, mezbahaya götürülen babalarına, kardeşlerine, oğullarına ve kocalarına ve sevgililerine ağlıyordu.

Evet başkumandan vekili yakışıklı adamdı. Sultan kocası olmaya layıktı. Fakat konyak müptelası Sultan Reşat Efendimizde muzaffer imparator tacını taşıyacak kafa hayal etmek, ancak Merkez-i Umumi yârânının becereceği bir marifetti.

Hayriye Hanım, gazete okurdu. Bunları Mahir Efendi'ye telaşla, hınçla tekrarladı. Durmuş Efendi de kendisi gibi düşünüyordu.

Mahir Efendi, dikkatli dikkatli dinledikten sonra:

— Şimdi bunları bırakalım, anneciğim, dedi, biz kendi işimizi görüşelim.

— Hangi işimizi?

— Geçen muharebe şakaya benziyordu. Bu biraz ciddi gibi... Gidip de gelmemek var, gelip de bulmamak... Sen bana büyük iyilik ettin. Yüzümden zarar görürsen pek utanırım. İşte evin kontoratolarını getirdim. Bundan sonra kiraları sen toplarsın. Tamiratı yapar, vergileri ödersin. Geri kalanı faize say. Ben de elimden geldiği kadar yollayacağım. Ağabeyim Süleyman Efendi, bu sefer de postu kurtardı. Askere alınmıyor. O da vaat ettiğini verecek.

Hayriye Hanım, kontoratoları bir kenara koydu:

— Teklifini borcundan ziyade, Murat için kabul ediyorum, dedi, gelinim bu işlerle uğraşamaz. Süleyman Efendi'nin de galiba hiç aklı ermiyor. Erdirmeye de çalışmıyor. Sahibi başında olmayan bir evin ne hale geleceğini bilirim. baş üstüne oğlum! Yalnız bir ricam var. Canseza'nın bir şeye ihtiyacı olursa mutlaka bana gelsin!

— Eksik olmayın anneciğim. Söylerim.

— Sen de hepimizin hatırı için kendini kolla! Muharebe, aklım pek ermez ama, bir çeşit delilik olsa gerek. Kalabalıkta insan coşar, ileri atılır. Bence bunun kahramanlıkla hiçbir alakası yok. Serhoşluk gibi bir şey!.. Belki henüz evlenmemiş gençler için bu da bir vazifedir. Fakat senin gibi çocuk babaları her zaman iki kere fazla düşünmeli. Burada yolunu beklediğimizi hiç unutma. Şımarıklık yapacağın sıralarda bizi hatırlayacağını, haydi bana vaat et bakalım!

Mahir Efendi, içinde büyük bir ferahlık duyarak Hayriye Hanım'ın ellerini öptü. Vedalaşıp çıkarken mutfakta Hayriye Hanım'ın kızının –yani, yüzünü hâlâ görmediği hemşiresinin– hüngür hüngür ağladığını duydu.

Muharebe, şehrin yollarına, ağaçlarına, binalarına sanki yağmur gibi yağmıştı. Her şeyde bir keskinlikle, acı bir telaş ve asabiyet vardı.

Mahir Efendi, evini evvela dışardan seyretti. Sonra içine girip bir bahaneyle her tarafı dolaştı. Bütün bunları bir daha hiç görmeyecekmiş gibi feci bir şeyler düşünerek Durmuş Efendi'ye allahaısmarladık demeye gitti.

Köse Hoca da, kendisini kurtaramamış, daha doğrusu kurtarmak istememişti. Tabur imamlarına mahsus haki elbiseleriyle cemi ve utangaç, kahvenin bir köşesinde oturuyordu. Talebeyle muallim kucaklaşıp öpüştüler.

Mahir Efendi, içindeki hüznü dağıtmak arzusuyla ehemmiyet vermiyormuş gibi sordu:

— N'olacak dersin bu işin sonu hocam?

— İstikbali yalnız Allah-ı azimüşşan bilir ama, kul kısmı da biraz sezer...

— Yani!

— Yani doğacak çocuk kanından belli olur demişler. Balkan'dan belli...

— Ama "artık yalnız değiliz" diyorlar.

— Biz gene yalnızız galiba... Almanya yalnız değil...

— Anlayamadım.

— Sen Abdülhamit'le arkadaştın öyle mi?

— Evet.

— Bu nasıl bir arkadaşlıktı? Sen mi rahattın o mu?

— Her zaman o rahattı elbet.

— Sen?

— Ben... Ne biçim anlatayım... Sıkılırdım...

— Fazla iltifat etse de sıkılırdın, biraz suratını assa da... Öyle mi?

— Tamam...

— İşte bizim arkadaşlığımız da buna benziyor.

— Pekâlâ! Sen niçin kalmadın?

— Geçen defa canım sıkıldı. Cephe gerisinde çok yalan söylüyorlar. Buradaki yalanları dinlemek, Edirne'de muhasarada kalmaktan zor. Bir de, insan her zaman istediği, şeyi mi yapar?

— Elinden gelmez de istediğini o zaman yapar...

— Hiç değil... Ben yaşını yaşamış bir adamım. Kimsem de yok. Kendimi bugüne kadar fevkalade korkak bilirdim. Hem de hâlâ o kanaatteyim... Kanlı yaralara, kesilen hayvanlara, kanadı kırılmış kuşlara bakamam...

— Gene de muharebeye mi gitmek istiyorsun?

— Evet...

— Niçin?

— Bulgar ordusunda papazlar varmış. Sen duydun mu?

— Duydum.

— Biz de Müslümanların papazlarıyız... Sen bir Bulgar zabitinden aşağı kalırsan belki ayıp olmaz ama, ben bir Bulgar papazından geri kalırsam günahtır.

— Bana da ayıp... O nasıl söz hocam? Ayıp olmaz mı?

— Onlar çocukları süngülemişler. Sen yapabilir misin?

— Yapamam... Çocukların ne kabahati var?

— Murat mı gözünün önüne gelir?..

— Tabii...

— Ama ben çocukları süngületirim.

— Şaka ediyorsun

— Hayır. Ciddi söylüyorum. Bulgar papazı süngületti ya...

— Hiçbir şey anlayamadım.

— Kana bakabilir, kurban kesebilirsin ama, yufka yüreklisin. Ben bunları yapamadığım halde gaddarım. Bunu birdenbire hissetmek utanılacak bir şey...

— Sen mi gaddarsın?.. Kendine iftira ediyorsun.

— İftira olur mu? Baksana elli beş yaşıma gelmişim hâlâ bekârım oğlum! Gâvurların papazları da evlenmezlermiş... İnsanlar tek başlarına yaşaya yaşaya canavar oluyorlar... Bunu ben geç anladım... Budalalık etmişim. Her budalalığın bir cezası olmalıdır. Gideceğim.

Hasan Kahraman'la Tahsin Efendi de giyinip kuşanmışlardı.

Birincisi Kanal'da kaldı. Öteki Galiçya'da...

Durmuş Efendi ise Sibirya'dan beraberinde müzmin böbrek sancıları getirdi.

VII

"Seferberlik"

Birinci cihan harbine Osmanlıların neden "Seferberlik" dediklerini anlamak kabil değildir. Bu herhalde, orduya asker vermeyen İstanbul'dan, ilk defa bol bol kurban istediği için olmalı.

İttihat ve Terakki'nin, bilhassa Balkan harbinden hemen sonra, yetmiş iki buçuk milleti barındıran darmadağınık bir memleketi, o kadar isteyerek niçin harbe soktuğunu da anlamak müşküldür. Dünyada gelmiş gelecek bütün zafer ümitlerini tartan terazileri içinde bu kadar hilelisini bir daha bulmak mümkün olmaz.

Millete vaat ettiklerini vermeyen hükümetlerin harbe, bir avutma çaresi olarak başvurdukları söylenir. Millete vaat ettiğini vermeden, ondan canını istemek fena bir alışveriştir. Yapana "Tüccar" bile demezler, "dolandırıcı" derler.

İyi ama, Balkan'da tek tüfek atmadan kaçan ordu, iki sene sonra Çanakkale'de neden dayandı? Halife'nin payitahtını doğrudan doğruya müdafaa ettiğinden mi? Yoksa, denizden gelen düşman kendisini ürkütmediğinden mi?

Mahir Efendi'ye kalırsa, ne birincisi, ne ikincisi... On yedi ay, Çanakkale Harbi'nin en sıkışık sıralarında, oradaydı. Fikrine bakılırsa o iş de diğer işler gibi –ama küçük olsun, büyük olsun...– nasılsa iyi başlamıştı. (Nitekim, Kafkasya'da aynı iş fena başladığından fena bitti.) Sonra asker Çanakkale'ye vapurla götürülüyordu. (Bu hal, kaçacak yer yok gibi bir his verir.) Boğaz'da dağ gibi düşman zırhlılarının battığını seyretmişlerdi. Dağ gibi ejderhaların geçemediği yerden, etli kemikli İngiliz askerini bırakmak akıl almaz bir kancıklık olurdu. Sonra düşmanı kovalayarak yabancı –gurbet– topraklarına gidilemiyordu. Oralara, köyleri gibi alışıvermişlerdi. (Köylü, köyünü başka türlü müdafaa eder.) Yer, daracık olduğundan yaralılar derhal çekiliyor, harp yeni başladığından dinç takviyeler derhal geliyordu. Uzaktan, pek uzaktan, bulutların ve sislerin arasından atılan güllelerle ölmek mukadderata –alınyazısına– inanmış insanlar için pek kolay anlaşılır bir hadiseydi.

Velhasıl, Çanakkale, yedi düvele yol vermedi.

Mahir Efendi, işin pek fazla içinde olmalı ki, üstüne bastığı toprak parçasının, açılmış ve açık bırakılmış genç bir damar gibi mütemadiyen kan fışkırttığını bile layıkıyla anlayamadı. Yaralıların, seyyar hastane arabalarına, bilhassa, bir zaman sonra, kerpiçlerden daha hoyrat hoyrat atıldığını, çamurlu, pis sargıların nasıl kurtlandığını, nihayet sargı da bulunmamaya başlayınca cerahatlenmiş cerihalara kocaman yeşil sineklerin kara bulut gibi konup kalktığını gözleriyle görmüştü. Ama bütün bunlar ehemmiyetsiz teferruattı. Esas düşman geçemiyordu ve anlaşılan asla geçemiyecekti de...

Belki bu imanla asker öfkelenmemişti. (Mahir Efendi'nin kanatınca askerin öfkelenmemesi öfkelenmesinden iyidir. Ama bunun neden daha iyi olduğunu kendisi de izah edemez.) Bu gali-

ba kendi hissi olduğu için böyleydi. O bizzat hiç öfkelenmiyordu. Adeta bitaraftı. Abdülhamit hal'edilmemiş olsa, şüphesiz başka türlü düşünecekti. Bir de, buradaki boğuşmanın kâgir eviyle bir alakası olabileceğini bir türlü aklına sığdıramıyordu. Düşmanlar şüphesiz karısının ırzına da geçemezlerdi. Böyle bir şey imkânsızdı.

"Asker öfkelenmedi. Öfkelenmediği de iyi oldu," dediği halde, bütün Çanakkale muharebelerinden yalnız bir tanecik hikâye getirdi.

Bir süngü hücumunda düşmanı denize dökmüşlerdi. Bölüğündeki en kötü nefer, –Huysuz, pis, sıska, Ali oğlu Recep Yozgat– bir İngiliz çavuşunu suyun içinde de kovalayıp, orada muharebeye mecbur etmişti. İngiliz süngüsünü can havliyle salladı. Ali oğlu Recep Yozgat, aynı hisle mukabelede bulundu. İki süngü, iki göğse kabzalarına kadar girdi. Ve cesetler, yarı bellerine kadar suyun içinde ve ayakta olarak öylece korkunç bir heykel gibi günlerce kaldı. Muharebeyi bu kadar dehşetle ifade eden başka bir maddi delil mevcut olamayacağı halde, Mahir Efendi, inadından caymamıştır.

Hikâyesine gülerek şöyle devam eder:

— Bir sabah baktık ki iki ahbap çavuşlar yok olmuş. Deniz, tabi vura vura kumları dağıttı. Herifleri aldı götürdü. Gitti bizim fıkara Ali oğlu Recep Yozgat... Gitti gider, dahi gider... Allah rahmet eylesin!

Muharebenin biraz tavsadığı sıralarda ilk gelen zabitlere izin çıkacağı rivayeti zuhur etti.

Çanakkale'de hiçbir dükkân yoktu. Halbuki Mahir Efendi karısına bir hediye götürmek istiyordu. Düşüne taşına nihayet karar verdi: On bir mermi atan, tıknaz bir İngiliz 'filinta'sı... (İngiliz kulaklısı) lazım. Karısının "Şeytan doldurur" korkusuyla,

eline boş bir rövelveri bile alamadığını biliyordu. Bu, ondan ziyade kendi kendisine vereceği bir hediye olacaktı. Lakin bunu da bir türlü itiraf etmiyordu.

Aylardır mütemadiyen süngü hücumu yaptıklarından her taraf İngiliz filintalarıyla doluydu, ama, gene acayip bir inatla Mahir Efendi bunlardan birisini sırtlayıp gitmek istemiyordu. Bizzat alnının teriyle kazanılmış bir şey olmalıydı. Bu karara gelince, pek sıkı emirlere rağmen gece bastırır bastırmaz, ilk siperlerden ileri çıkmaya, harp meydanında İngiliz kulaklısı aramaya başladı.

Her taraf karanlıktı. Gemilerin projektöleri, kendi siperlerini gece baskınından korumak için zaman zaman aradaki sahayı tarıyordu. Işık parlar parlamaz ölü gibi yere yapışmak lazımdı. Çünkü, İngiliz topçusu, en küçük hareketle 50 mermi savurmaktan çekinmiyordu.

Üçüncü gece, artık tamamıyla ümidini kesip döneceği sırada, ayağına bir şey takıldı. Yavaş yavaş uzanıp yokladı. Tamam... Kundağı falan kırılmamış, mekanizması üstünde mükemmel bir İngiliz tüfeği...

O kadar sevinmişti ki hafif bir ıslık bile öttürdü.

Ganimet beş yüz fişenkle beraber İstanbul'a getirildi. Sivrikoz Mahallesi'ndeki evin salonuna, en baş tarafa, Abdülhamit'in boru gibi bükülü duran resminin yanına asıldı.

İzin geç çıkar, çabuk biter ve askerler için pek de uğurlu sayılmaz. Herhalde, insanın aklı geride kaldığından üstüne bir salaklık geliyor. Gene bir bombardıman esnasında, –Bölüğü avcı hattına yaymıştı– Murat'ı düşünürken biraz ötesinde büyük bir mermi infilâk etti. Toprak, sarsıldı, koptu, birkaç metre yükselip saçıldı. Kaide mucibince derhal yer değiştirip en yeni mermi çukuruna atlamak icap ediyordu. (Çünkü ikinci bir merminin aynı

çukura düştüğü hemen hemen görülmemişti.) Mahir Efendi üşendi. Artık ölümü bile kanıksamışlardı. Matarasını kancasından kurtarmaya uğraşırken... Sağ omuzu ilerisinde bir patlama daha oldu. Mataraya bir daha davrandı. Ya matara yahut da kolu artık yerinde değildi. Susuzluğu birdenbire yüz misli arttı. Dilini dışarı çıkararak inledi. Gözlerinden bir şeyler geçti. Bayıldı.

Büyük yapılı, güzel erkeğin küçük yapılı, çirkin erkekten başlangıçta daha çok talihi olur.

Gürültü kesilip sıhhiyeler yaralıları toplarken bunun tesiri görüldü. Sıhhiyelerden birisi "Yazık! Arslan gibi!" diye acıdı. Bir sedye boşaltıp Mahir Efendi'yi içine yatırdılar. Seyyar hastaneye kavuşturdular. Yara büyüktü ama, derin değildi. Rum doktor da "Yazık! Arslan gibi," diye düşündü. Yarayı dikkatle temizledi. İkinci gelişte iyi sarılıp sarılmadığını muayene etti.

Tesadüfen bir de gemi hazır bulundu.

Marmara Denizi'nin tuzlu, ıslak havasında, bu küçük gemi kan, çürümüş et ve ilaç kokuyordu.

İstanbul'a kadar, hep aynı şeyi düşündü. Harp meydanında yarım kalan düşünceyi... Düşünmeye vakit bulabildiği yere kadar... Tıpkı duvara yapıştırılmış bir eski gazete resmi gibi... Uzaktan silik, yakından biraz daha vazıh görünerek... Bu harpte Murat'ın henüz bebek oluşuna sevinmişti. Zorlayıp onu büyümüş hayal etse de muharebenin hakkından gelemeyeceğini biliyordu. İlk hücumda ne süngüyü çelebilir, ne de güllelerden sakınır... Anası ufak tefek ama, oğlu için kudurmuş kurt gibidir. İki elleriyle yakasını tutar da Murat'ı kendisinden ister... İki elleriyle...

İşte düşüncesinin tam burasında, omuzundaki ağırlığı hissediyordu.

Limana sabaha karşı vardılar.

Bir askere emredip kendisini yarı oturttu.

Gökyüzü koyu maviydi. Koyu mavi bir kadifeyi andırıyordu. Beyazıt Kulesi'ni dikkatle arayıp buldu. Evi orada duruyor. Ev kısmı da canlı olmalı... Sahibi yaralanınca karnı sancılanmalı... Keyifle güldü. Gülünce yarası sızladı. Yarası değil... Sağ tarafı baştan aşağı sanki yara... Bir hırıltı duyuldu. İki adım ötesinde birisi öldü. Mahir Efendi hiç üzülmeden baktı. Ceketinde zabit işaretleri vardı... "Allah rahmet eylesin!" diye mırıldandı.

Yenicami minarelerinde ezan okunuyordu. Yüreği rahat, henüz ölmediği için memnun, dualar mırıldandı. Karısının hastaneye gelmesine müsaade etmemeye karar verdi, "Karı kısmının öyle yerlerde işi yok!"

Bahriye hastanesinde kırk sekiz gün yattı. Üç ay tebdili hava alıp çıktı. Kemikte hiçbir özür olmadığından kuvvetli vücudu, çabuk toplandı.

Mahalle kahvesine çıkmaya başlamasının haftasında, kimseye söylemeden, men edilmiş bir şey yapar gibi Kasımpaşa iskelesine inip bir sandala atladı. İnadına soğuk bir sonbahar günüydü. Haliç, günlerden beri yağan yağmurlardan sapsarı olmuştu. Balçık ve ölü balık kokuyordu. Eminönü'nden bir arabaya bindi.

Beyazıt'a yaklaştıkça yüreği heyecanlanıyordu. Hastanede kendisini görmeye gelen Hayriye Hanım, evde bazı tadilat yaptırdığını söylemişti. Bu haber, Murat'ın harbe gitmesi hülyasına benziyordu. Mahir Efendi olmadıkça ev tamir dahi edilemezken "tadilat" ne oluyor?

Kapıda, uzun müddet kalmak için arabacıyı savdı.

Dükkân, çok şükür, eski halindeydi. Kendi yaptığı çerçevelerin boyaları bile pek az sararmıştı. Gelgelelim!.. Yanı başına, caddeye bir kapı açmışlar. Böyle ev kapısı görülmemiş canım? Kadıncağızı muhakkak aldatmışlar. Camekânlı bir kapı! Hem de

kilitli değil... Fesuphanallah! Kanadı itip içeri girdi. Vay canına! Mermerden merdiven... Birinci katta, bir karmakarışıklık... Çimento torbaları, kireç sepetleri, demir, tahta yığınları. Yukardan çekiç, keser sesleri de işitiliyor.

İkinci kat merdiveni de sökülüp taştan yapılmıştı. Tadilat hakkındaki kara düşünceleri biraz dağılarak, yarı emniyetli adımlarla orta kata çıktı. Burası, belli bir şey, Beyoğlu'ndakiler gibi iki daireli bir apartıman katı haline getirilmişti. Ve gürültü daha yukardaydı.

Yeni yapılmış maun taklidi kapıları yokladı. İkisi de kilitli.

Üçüncü kat merdivenin başında hiç ümit etmediği birisiyle, Hayriye Hanım'la karşılaştı.

Biçare, sırtına kalın bir atkı alıp küçük bir iskemleye oturmuştu. Ustalara nezaret ediyordu.

İkisi de aynı derecede şaşırıp, aynı derecede öfkelendiler.

— Burada ne arıyorsun?

— Burada ne arıyorsun?

Sonra gülüştüler. Hayriye Hanım, oğlunu sapsağlam gördüğü için, Mahir Efendi, anasını, işleri kimseye emanet etmediği için beğenmişti.

Kadın, üçüncü kat hizasında bahçeye bir kocaman fotoğraf atölyesi yaptırmıştı. Üstü camlı bir resim çekme mahalli...

— Benden sakın bahçeni sorma, diye gülüyordu, bahçeyi def ettim gitti. Burası Arnavutköy'ü değil ki çilek yetiştirelim diyesin!..

— Sağ ol, anneciğim! Neden zahmet ettin...

— Bunun altı nedir bakalım? Zahmeti bırak şimdi!

— Altı mı? Tabii bahçe...

— Bahçeyi def ettim, dedim ya... Bunun altına dört tane oda yaptıracağım. Daha doğrusu ikişer odalık birer küçük ev... Müş-

terek bir mutfak... İki helâ. Senin Kantarcı'nın oturduğu odacı kısmı bu hesaba dahil değil... Onun üstüne de bir ikinci oda çıkartacağım. Bizim kalfa, "Pekâlâ taşır" dedi. Bu suretle üç ayrı aileye kiraya verilecek altı oda arkada... Burası fotoğrafhane. Üst kattaki tavan arası gibi yeri de bölmelerle bir daire haline koyacağım... Burası da dört ailenin barınacağı dört ayrı ev olacak...

— Nasıl da akıl ettin?.. Ben kırk yıl düşünsem...

— Baktım ki aptal gibi paralanıyorsun. "Bu benim oğlum, kendisini bir köşede sakat ettirecek. Sonra benim alacağımı da veremeyecek" diye düşündüm. Başımın çaresini arıyorum. Şimdi iki altın getirirse, ilerde dört altın getirecek.

— Fena hesap değil!.. İlerde dört altın alacağım diyerek kendi kesenden bu kadar masraf etmişsin... Evimi mahvettiğin için seni ben dava edeyim de gör...

Sonra ustalarla görüştü. Hayriye Hanım fena halde itiraz etmeseydi ceketini çıkarıp aralarına karışıverecekti.

Birden aklını başına devşirdi. Kaşlarını çattı:

— Sen hâlâ buralarda ne sürünüyorsun hatun? İşte ben geldim. Haydi eve... Haydi diyorum... Daha üç ay iznim var. Ben nezaret ederim. Yürü!

Yavaşça iterek, hattâ kucağında taşıyarak Hayriye Hanım'ı aşağıya indirdi.

Bir boş araba durdurup bindirdi.

Üç ay sonra, Nazilli seyyar hastanesine inzibat zabiti tayin ederek Mahir Efendi'yi cephe gerisine aldılar.

Vazifesi başına giderken evin tadilatı tamamen bitmiş, şişman bir Alman karısı fotoğrafhaneyi dolgun kira ile çoktan tutmuştu. Zaten evi, Hayriye Hanım'ın, Atikalipaşa Camisi avlusundaki otelini senelerce işletmiş Ali Efendi namındaki bir adama aylığı beş liraya toptan vermişlerdi.

Birinci katta, meşhur falcı Hacı Hüseyin bin Hudeydi oturuyordu. Bu Hacı Hüseyin kuzguni siyah bir herifti. Yerin altından, yedi kat gökten haber verdiği, kayıpları derhal bulduğu, şirinlik muskalarıyla birçok hanımanları harabiden kurtardığı meşhurdu. Devamlı müşterileri iki tane hüdamı bulunduğunu, hüdamlardan birisinin kendisi gibi kar, ötekinin sütbeyaz olduğunu söylüyorlardı.

İkinci katı bir topal davavekili yazıhane olarak kullanıyordu. Karşısındaki dairede mahallenin polis komiseri oturmaktaydı. En üst katla atölyenin altındaki iki bölük, bir de vaktiyle Kantarcı'nın oturduğu kısım, askeri mutfak ustalarından üç kişiye icar olunmuş velhasıl, ev, evlikten çıkıp akaret haline gelmişti.

Mahir Efendi, Nazilli'ye doğru hareket ederken İstanbul'u, harbin ikinci senesinde, yavaş yavaş açlığa ve yoksulluğa düşerken bıraktı.

*

Meşrutiyet gürültüleri de olmasaydı, şehir üstüne birdenbire çöken bu musibetlere hiç dayanamaz, manen çöküverirdi. Bir kere, senelerce asker vermeyen İstanbullular, yediden yetmişe kadar cephelere dökülmüşlerdi. Hele Çanakkale obur gibi insan yiyordu. Hastanelere yakın mahalleler feryattan, iniltiden, ölüden dertli, sinirli olmuşlardı. Her sokak, daha şimdiden birer ikişer şehit vermiş, ilk acıyla hep beraber ağlamıştı. Sonra sonra buna da alışıldı.

Kıtlık çökünce artık kimse bizzat kendi ölüsüne bile layıkıyla ağlayamaz oldu.

Yalnız bir defa, kurban bayramı arifesinde Barbaros Hayrettin Zırhlısı'nın 1.200 kişilik mürettebatıyla beraber batması üzerine bütün Kasımpaşa, müşterek bir dehşete kapıldı. Bahriyeli-

ler, zabit olsun, küçük zabit olsun, hep burada oturuyorlardı. Arife günü ikindi üzeri, havadis ağızdan ağıza geçerek yıldırım gibi her tarafa yayılmıştı. İskele başından, Balat'a kadar bütün Kasımpaşa, evvela nefesini keserek öylece durakladı. Sonra namahremliği falan unutarak, siyah çarşaflı kadınlarla beraber bir kere sıçradı, yollara döküldü.

İstisnasız herkesin Barbaros'ta akrabası yahut ahbabı, yahut ahbabının ahbabı vardı. Kalabalık heybetli bir çığrışma halinde Bahriye Nezareti'nin önüne toplandı. Hepsi ölmüşler miydi? Sağ kalanlar kaç kişiydi ve isimleri neydi?

Genç bir bahriye zabiti, nazır paşa namına birkaç söz söyledi. Merak edilecek bir şey yoktu. Evet geminin torpillendiğini haber almışlardı. Fakat henüz tam tafsilatlı rapor gelmemişti. Nazır paşa şu ciheti katiyetle temin ediyordu ki geminin torpillendiği mevki karaya pek yakın olduğundan hemen hemen hiçbir can kaybı olmamak lazımdı. Asker olsun, zabit olsun herkes mutlaka sahile çıkıp canını kurtarmıştı. Yarın hükümet bir tebliğ neşredecekti. Zaten tebliği beklemeye de hacet kalmayacaktı ya... Gaziler, belki bu gece, belki yarın sabah evlerine kavuşacaklardı.

Genç zabit, herkesin istediğini söylüyordu. Kalabalık ilk can acısından sonra teselliye muhtaçtı. Zaten arada felakete göz yumanlar da buraya gelirken aynı sözleri yaymışlardı. İhtiyar kadınlar zabiti duaya gark ettiler.

Halk dağıldı.

O gece, Barbaros'ta adamı olanlar, sabahlara kadar kapılarının çalmasını boş yere beklediler. Bayram, Kasımpaşa halkına zehir oldu. Daha, erkekler camideyken, felaketten parça parça malumat gelmeye başlamıştı. Genç zabitin ve Nazır Paşa'nın tahmini hilafına, hakikat tamamıyla tersine zuhur ediyordu. Ölen-

ler değil, kurtulanlar devede kulaktı. Bölme tertibatı olmayan köhne gemi, torpili yer yemez, bir taş parçası gibi dibe çökmüştü. Güvertede bulunanlardan pek azı kurtulabilmişti. Anlatıldığına göre, bunlar ilk denize atlayıp iyi yüzerek tekneden uzaklaşanlardı. Biraz geç kalanları anafora tutulup kaynamışlardı.

Ancak denizci yetiştiren fıkara muhitler bu müşterek matemi tanır. Kasımpaşa, muazzam bir vücut gibi ilk yarayı almıştı. Bu yara harbin sonuna kadar kapanmadan kanadı.

Kasımpaşa, bir fıkara semttir. Bütün fıkara semtler gibi çabuk öfkelenir, çabuk korkar, çabuk yılar. Fıkaralar bütün darbeleri doğrudan doğruya kalplerine alırlar. Kederli ve mukavemetsiz olmaları bundandır.

Kıtlık da İstanbul'da, galiba ilk defa sahici kılığı ile Kasımpaşa'da göründü. Bakkal dükkânları birdenbire boşaldı. İnsanlar, çarşılardan pazarlardan çekilerek fırınların önüne biriktiler.

İlk hafta, dilenmeye benzeyen bu hal, amele ve usta ailelerine pek zor geldi. Erkeksiz kalmış evler, ne yapacaklarını şaşırdılar. İşte o zaman iş kocakarıya düştü. Bunlar hep beraber siyah yeldirmeler giyerlerdi. Sevimli, geveze, ayıplamayı pek seven ninelerdi. İlk günlerde, meseleyi dualarla, yalvarmalarla "Hu yavrum!" diye seslenip oğlunun, damadının, merhum kocasının adını hatırlatmaya çalışmakla hallederiz sanmışlardı. Fakat gitgide, Badula'nın çarpuk boyun imamında, Sivrikoz'un yeşil sarıklı mezin'inde, Zindanarkası'nın şişman muhtarında, Tabakane'nin binbaşı mütekaidi bakkalında zerre kadar din, iman, namus, haya olmadığını anlayarak feryada başladılar. Gürültü işleri büsbütün karıştırdı. Fırınların, yahut, vesikayla ekmek dağıtan dükkânların önüne birer ikişer polis getirmekten başka bir şeye yaramadı. Kocakarılar, evden sabahleyin çıkıyorlardı. İlk

günlerde, kuşluğa doğru ekmek getirdiler. Sonra sonra öğle, ikindi geçti. Çocukların ağlamaları asumana erişti.

Kafeslerin arkasından, aralık duran taşlık kapılardan "Babaanne, Allah canını alsın! Nerede kaldın?" diye makamla feryat eden çocuk sesleri duyuluyordu. Daha beteri artık getirilen şeyin ekmekle hiçbir alakası da kalmamıştı. Haşa sümme buna ekmek demek vebale girmekti. Kimi süpürge tohumundan yapıldığını ileri sürüyor, kimi mısır koçanından olduğuna yemin ediyordu.

İçinden neler de çıkmıyordu yarabbi! Tespih böcekleri, adı bilinmeyen diğer böcekler, sineklerin çeşitleri, kelebekler, tırtıllar, hattâ bütün azası yerli yerinde sıçanlar... Sıçanı iki canlı bir taze görmüş de, görmesiyle çocuğunu düşürmesi bir olmuş... Bütün bu işlerin sebebi de malum: Namussuz hükümet buğdayları tekmil Alman'a veriyor. Her gün vagon vagon ekmek sevk olunuyormuş. Gözleriyle görenler kıyamet gibi...

Nihayet, sabahleyin ekmeğe giden analar, büyükanalar, kaynanalar, teyzeler yatsı namazında dönmeye başlayınca, bu kadar gecikmeyi ihtiyarların suçu sayan gençler paçaları sıvadılar. Açlık ayıp, utanma bırakmadı, Namus falan hep karnı tok adamlara mahsustu. Babası, ağabeysi, kocası cephede olan genç kadın ve kızlar birdenbire sokaklara döküldü. İlk gidenlere erkekler "Zavallı taze!" diyerek sözde merhamet ettiler, mendillerini kocakarı kalabalığının üzerinden alıp ekmeği evvela verdiler. Bu hal, tereddütte olanları da nihayet yola getirdi.

İlk çimdikleri yadırgayanlar sonra sonra bunların azlığı veya çokluğu ile eğlenmeye, bıyık buranlara önce zoraki, sonra alışık alışık gülümsemeye başladılar. Bütün bunların neticesi nihayet Kalubela'dan beri, vardığı yeri buldu. Boynu eğri imam, yeşil sarıklı mezin, Laz fırıncı, tıknefes polis, mütekait binbaşı, gece bastırınca, birer mendille güzel kadınların evlerine girmeyi âdet

ettiler. Mahallelerde baskın yapacak delikanlı kalmamıştı. İnsanlar o kadar açtılar ki, namustan bahsetmek gülünç ve usandırıcı bir şey oluyordu.

Her mahalle yavaş yavaş bir iki harp zengini yamağı, uşağı, bendesi, akrabası çıkardı. Dört kundurası olanlar birini bulamazken, birisini bulamayanlar on kundura sahibi oldular. Beyoğlu'nu görenler anlata anlata bitiremiyorlardı. Yalancı cennet olmuştu.

Geceleri Tepebaşı'ndaki ışıklara herkes ürpererek bakıyordu.

Kadın yağması, erkek azlığından, azlığın da ihtiyarlığından dolayı pek kısa sürmüştü. Boynu eğri hoca, yeşil sarıklı mezin, mütekait binbaşı yirmi yaşındaki pırlanta gibi gelinleri kart buluyorlar, on iki, on üç yaşında körpe piliç arıyorlardı. Bizzat onların gelinleri, kızları da azmışlardı. Vesika dalaveresinin diğer kazançları mezinin evde kalmış iki tane hakikaten kart kızının sırtında göründü. Kokorozlu çarşaflar, siyah dantel eldivenler, yüksek ökçeli botlarla sabahleyin evden çıkıp akşam ezanında gelmeyi âdet edindiler. Alman gâvurunun sinema diye bir şey icat ettiği söyleniyordu. Allah beterinden saklasın! Perde üzerinde canlı insanlara olmadık habaset yaptırılıyormuş. Muharebeyi bile perdeye çekmişler.

Kasımpaşa nihayet kadın ihracına başladı. Pek güzeller birer yolunu bulup başka taraflara taşındılar.

Ortada bu işi beceremeyenlerle, bu alışverişte para etmeyenler ve daha besbeter olan vesika ekmeği, renksiz çocuklar, koltuk değneğini taşlarda takırdatan malul gaziler kaldı.

Bütün bu felaketlerin içinde, eski halini bozmamış birkaç düzine bahtiyar aileden birisi de Mahir Efendilerdi. Askerlik vazifesini sivil olarak tamirhanede yapan Süleyman Efendi, evdeki-

lerin sokağa dökülmelerine, açlık çekmelerine mani oldu. Kolağası tayınından başka, her akşam gelirken beş altı tane asker tayını taşıyor, fazladan, Beyoğlu'ndaki kapatması vasıtasıyla Murat için her gün bir küçük Bira Francela'sı buluyordu.

Canseza, evinde pek rahat, mahallede pek rahatsızdı. Ahlaksızlık dalgaları insanı utancından yerin dibine sokan hikâyeler halinde bohçacı kadınlarla beraber Murat'ın salıncağının yanına kadar geliyordu.

Kadınlar da cephe gerisinde, muharebe meydanındaki erkekler gibi düşüyorlardı. Hem de onlardan daha silahsız olduklarından daha çok miktarda...

Iki kapı aşağıdakilerin kızlarına bir polis dadanmıştı. Hastalığı da varmış. Fena bir hastalık. Kıza hastalığı da geçirmiş... Çocuk babası bir herif! Köşe başındakilerin gelini için de başı açık, kötü oldu deniliyordu. Birkaç gece, Beyoğlu'ndan kendisini zil zurna serhoş getirmişler. Araba ile getirip kapıdan içeri sürüklemişler... Iki tane zabit... Birisi de galiba Alman zabitiymiş... Müslümanlar bütün bu işlerin vesika ekmeği yüzünden olduğunu gözleriyle gördükleri halde, inatla vesika ekmeğinin bu yüzden Allah tarafından başlarına bela edildiğini söylüyorlardı. Karılar, apış aralarını muhafaza edememişlerdi de... Bunun üzerine Hak taalâ birdenbire öfkelenmiş "Vay! Demek siz daha terbiye olmadınız... Size kan verdim terbiye olmadınız. Haydi sizi iki cihanda rüsva edeyim de görün bakalım gününüzü..." demişti.

Çanakkale, dayanıp, düşmanı tuttuğu için yakın tehlikelere maruz değildi. Cepheler uzaklaştığından muharebe arada sırada tanıdıkların ölüm haberlerini verse de ilk korkunçluğunu kaybetmiş gibiydi. Esirler adamdan sayılmıyor, ölenlerden daha kolay unutuluyordu. Gözlerini, bacaklarını, kollarını, erkekliklerini kaybedip çıkagelenler, eğer zabit tayını, emirber ve malul ga-

zi maaşı ile gelmemişlerse üç dört gün içinde gebermesine dua edilen birer baş belası kesiliyorlardı. Böyleleri fazladan bir de huysuzluk ederlerdi. Sakatlığını düşünmez de, karısının dikimhaneye gitmesine müsaade etmeyecek olur. Fazladan bir de tütün içiyor... Tütün içiyor... Haliç vapurlarının bacasından duman eksilir, bu mendeburun ağzından eksilmez!

Bir gün ikindi üzeri Canseza kocasına mektup yazmakla meşguldü ki müthiş bir patlama Kasımpaşa'yı zelzele gibi sarstı.

Herkes gibi Murat'ın anası da pencereye koştu. Okmeydanı'ndan doğru bir kara bulut yükselmişti. Patlamalar evvela aralık aralık sonra daha sık sık devam etti. Gökyüzüne dumandan başka tahta parçaları, kayalar da fırladı.

Yarım saat sonra cephaneliklerden birisinin kazaen ateş aldığı, üç, dört yüz kişinin –Bu rakam gittikçe kabararak akşama doğru mübalâğacılar vasıtasıyla bin beş yüze (!) çıktı– havaya uçtuğu, tahta parçası, kaya gibi görünenlerin insan kolu, insan bacağı, insan kafası olduğu duyuldu

Bilhassa felaketin karşısında ekseri anneler gibi Canseza da metin bir kadın olmasına rağmen artık daha fazla dayanamadı. Hiçbir şeye yaramayacağını bildiği halde kocasını acı acı imdadına çağırdı. Anlatıyor anlatıyordu da mektubun üç yerinde "Efendiciğim! Benim artık tahammülüm kalmadı. Deli olacağım!" diyordu. Hakikaten herkes gibi onu da bir sinirlilik tutmuştu. Genç ve kuvvetli vücudu erkeğini istiyordu. Bu müthiş yoksulluğa, etrafındaki akıl almaz, utandırıcı facialar ilave edilince tahammül hakikaten imkânsızlaşıyordu.

Mektup daha yerine varmadan, bir akşam kapı çalındı.

Kaynanası aşağı indi.

— Kim o? diye sordu.

— Aç valde. Burası Mahir Bey'in hanesi mi?

— Mahir Bey'in... Mahir'ime ne oldu? Sen kimsin!.. Vay başıma gelenler yarabbim şehit mi düştü... Uyyyy...

— Bre valde... Hele aç...

Mahir ismine karışan feryatlarla Canseza deli gibi koşmuştu. Başının açık olduğuna bile aldırmadan kapıyı açtı.

Ciddi ve işgüzar bir erkek olan Hüseyin Onbaşı –henüz o sırada onbaşı değildi– hastaları teskin etmeye alışık inandırıcı bir sesle:

— Ben Mahir Bey'in emirberiyim! Size öteberi getirdim! Başınızı örtün de içeri gireyim! dedi.

İki hamala iki sandık yükletmişti. Sandıkları taşlığa koydurup paralarını verdi.

— Süleyman Bey gelmedi mi? diye sordu.

— Gelmedi evladım... Doğru söyle... Mahir'im...

— Mahir Bey arslan gibi... Siz valdesi misiniz? Verin elinizi öpeyim. Ben emirberiyim... İşte mektubu.

Ceketini çözüp iyice buruşmuş bir zarf uzattı. Canseza kilerin aralık kapısından bakıyordu. Kaynanası mektubu evirip çevirdikten sonra nihayet gelinine vermeyi akıl etti. Hüseyin Onbaşı'yı yukarıya aldılar. Lambaları yaktılar. Canseza mektubu bir solukta okudu. Aman yarabbi! Kocası ermiş bir adamdı. Sanki feryadını duymuş, imdadına koşmuştu. Ev tuttuğunu, lüzumlu yol masarifini Hüseyin'e verdiğini, mektubu alır almaz vakit geçirmeden –bir hafta içinde– onunla beraber yola çıkmasını emrediyordu. Kâğıdın arkası da ağabeysine yazılmıştı.

Hüseyin onbaşı, Süleyman Bey gelinceye kadar sessiz sedasız cigara içti. Zabitin ağabeysi ile karşılaşınca yerinden sıçrayıp sivil urbalı olmasına rağmen kolağalığını bildiği şişman adamı hürmetle selamladı.

Murat o zaman dört yaşındaydı. Hüseyin Onbaşı'yı hiç yadırgamadı. İki gün sonra (Hüseyin Amca) diyerek kucağından inmemeye başladı.

Süleyman Efendi mektubu okuyunca rahat bir nefes almıştı. Genç yengesinin korkunç bir hal alan payitahttan uzaklaşması pek münasip olacak, kendisini maddeten olmaktan ziyade manen ferahlatacaktı.

Hazırlıklar tez tamamlandı. Hüseyin Onbaşı, kısacık boylu, sarı benizli, Rumeli muhacirlerinden olduğu konuşmasından anlaşılan bir adamdı. İlk bakışta pısırık gibi duruyor, insana bir işe yaramaz hissi veriyordu ama, bilakis ateş gibi bir çocuktu. Bir şeyi unutmak, ihmal etmek, en iyisi lüzumsuz bir kelime fazla söylemek âdeti değildi. Üç ay içinde Mahir Efendi'nin emniyetini tamamıyla kazanmıştı. O kadar ki böyle az bir zamanda, zabit-nefer farkını bir tarafa bırakmışlar, ağabey-kardeş haline gelmişlerdi.

Mahir Efendi'nin bütün tembihleri, siparişleri aklındaydı. Hareketlerinden bir gün evvel Süleyman Efendi'den müsaade isteyerek Canseza'yı, kaynanasını, Murat'ı Hayriye Hanımlara veda ziyaretine götürdü. Orada, ihtiyar kadınla ev, borç, faiz meselelerini ciddiyetle konuştu. İki tarafında Rumelili olması bir tesadüf eseri değildi. Hemen bütün Anadolulların aksine Mahir Efendi: "Rumeli'den iyi adam çıkarsa peygamber gibi adam çıkar" Kanaatini besliyordu.

Hüseyin Onbaşı aslen Priştine'liydi. Balkan harbinde muhacir olup Bursa'nın Canbazlar kariyesine yerleştirilmişlerdi. İki çocuğu vardı.

Hayriye Hanım bu sevimli hemşerisine takıldı:

— Ben senin yerinde olsam, birkaç günlüğüne Bursa'ya geçerdim, dedi, Bursa şuracıkta... Kapı komşu...

— Mahir Bey de söyledi. İstemedim. Biz de Çanakkale'nin kılıç artıklarındanız. Yaralar iyi olunca dört ay memlekette kaldım. Tekrar gidersek ayıp olur valde!

— Neden ayıp olur?

— Ölenlerin ailelerine karşı ayıp olur. Bizim Canbazlar kariyesi daha şimdiden yedi şehit verdi...

Canseza bu cevaba bayıldı. Kocasının bir güzel talihi de her zaman mert adamlara rastlamasıydı. Mahir Efendi, sanki bir selamla insanları böyle iyi, böyle namuslu yapıyordu.

Bir yaz sabahı, Gülnihal vapuruyla hareket ettiler.

VIII

Anadolu

Canseza'nın Anadolu hakkında hiçbir fikri yoktu. Dünyası, kocasından evinden, daha sonra da çocuğundan ibaretti. Laf arasında o da diğer birçok İstanbullular, bilhassa saraylılar gibi "Kaba Türk" derdi. Bu "Kaba Türk"lerden birisinin de kocası olduğunu aklına bile getirmeden...

Şimdi, pek uzakta, kurşuni bir bulut parçası halinde, kara görününce Murat'ı dizine oturtup "Anadolu" hakkındaki bilgisini derleyip toparlamaya çalıştı. Demek ki ayak basacağı toprakta bütün insanlar –tabii erkekleri– yırtık pırtık elbiselerle, yağlı feslerle patlıcan, domates, limon satıyorlardı. Kadınları da hep başı kel ahretlikler... Güçlü kuvvetli adamlar şüphesiz, sırık hamallığı yaparlar. Zabitlere emirberlik ederlerdi. Cümlesi son derece pis, bitli olmak gerekti... Oğluna kötü sözler öğreteceklerdi. Küfürler...

"Kaba Türk"lerin yaşadığı topraklar elbette kaba, saba idi..." Ben şehir kaldırımı çiğnedim diyenlerin bir bildikleri olmalı...

Halbuki, üzerinde sıra sıra vagonlar duran muntazam bir rıh-

tıma çıktılar. Karşı tepelerde Beyoğlu oyuncak mağazalarının vitrinlerinde görülenlere benzeyen yeldeğirmenleri kurulmuştu.

"Maşallah" bir de büyük cami-i şerif!.. Temiz üniformalı zabitler ve hepsi nerede olurlarsa birbirlerinden ayırt edilmeyen neferler.

Yalnız ikindi üzeri olduğu halde, hava, İstanbul'dan daha sıcak gibiydi.

Trende kadınlar kompartımanına yerleştiler. Memede çocuğu olan bir yüzbaşı karısı örme rafların kancalarına bir salıncak kurmuştu. Bu salıncak daracık kompartımana gülünç bir oda halini veriyordu. Hemen ahbap olundu.

Yabancı kırlardan, yabancı köylerden akşam üstü geçmenin hüznü iyice bastırmadan karanlık çöktü. Trenin dünya ile alakası kesildi. Gürültüsü, sarsıntısı birkaç misli artmıştı. Sanki karanlığı yarmakta müşkülat çekiyordu.

Tünellere girdiklerini, kömür tozu, istim ve duman kokusundan anlıyorlar, toprak altında yürümenin ölüme yakın hislerini duyarak kelimei şahadet getiriyorlardı.

Canseza uyuşan dizlerinde, Murat'ı taşıyarak, sabahı etti.

Hüseyin Onbaşı, onlara taze simit satın aldı. İstanbul çoktan beri böyle şeyleri unutmuştu. Anadolu, şu halde, Dersaadet'ten daha beter olmamalıydı.

İzmir'de, Canseza o kadar yorgun düşmüştü ki fırın gibi sıcak bir otel odasında, büyük cibinlikli bir odaya girer girmez yemek bile düşünmeden yatıp uyudu.

Gâvur İzmir'i, hayalinde, boğucu sıcaktan ve cibinlikli bir yataktan ibaret bunaltıcı bir yer halinde kaldı.

Nazilli'ye akşamüstü vardılar.

Mahir Efendi, herhangi bir cephe gerisi zabiti kadar derbederdi. Çizmelerinin boyası on günlük olduğu halde, eğilip bak-

mamışa benziyordu. Yalnız bir parça toplamıştı. Karısını ve çocuğunu gördüğünden dolayı kara gözlerinin içi gülüyordu.

Murat'ı kaldırıp öptü. Sonra kırılacak bir şeymiş gibi yavaşça yere bıraktı. Daha sonra baba-oğul elele önden yürüdüler.

Canseza ikisinin arkasından, hiç de yabancılık çekmeden gidiyor, kocasının geniş omuzlarına, biraz kırmızılaşmış kalın ensesine bakıyordu.

İstasyonun dışarısında iki beyaz at koşulmuş siyah muşamba perdeli siyah muşamba döşemeli bir binek arabası bekliyordu. İki yanına beyaz yuvarlakların ortasına birer kırmızı ay boyanmıştı. Arabacı ihtiyar bir askerdi.

Eşyalarla zerre kadar meşgul olmaya lüzum görmeden buna bindiler.

Besili hayvanlar gayri muntazam kaldırımlarda, yeni nallarını şiddetle şakırdatarak tırısa kalktı.

Arabanın süratinden, muşamba perdeler sallanıyor, Canseza aralıklardan yalnız duvarlardan ibaret bir şehre girdiklerini anlıyordu.

Mahir Efendi oğluna sordu:

— Rahat geldiniz mi Murat?

— Rahat geldik.

— Vapurdan korktunuz mu?

— Korkmadık.

— Amcan nasıl? Süleyman Amca'n?

— Bilmem... Amcam gelmedi ki...

Karıkoca bakıştılar. Onlar gülünce Murat da güldü.

— Neden getirmedin amcanı oğlum? Haydi kalk gidelim demedin mi?

— Demedim. İsterse gelsin! Hüseyin Amca'm bana yolda hep simit aldı.

— Süleyman Amca'n İstanbul'da sana simit almaz mıydı?

— A, ah!

— Bu da nasıl söz? Sen arsız bir çocuk olmuşsun. İnsan (A, ah) der mi? Hayır diyeceksin.

— Hayır!

— İstanbul'da kara ekmek var diyorlar. Doğru mu?

Bu suale Canseza cevap verdi:

— Biz hamdolsun, sıkıntı çekmedik. Lakin kara ekmeği bulamayanlar da çok. İstanbul'un hali harap efem!

— Anlıyorum. Mektubu yeni aldım. —Murat'ın yanağını okşadı—: Bana ne getirdin bakalım Murat!

— Annemi getirdim efendim!

— Vay köpoğlusu vay! Bunu sana kim öğretti?

— Trendeki teyze!

— Trendeki teyze kim?

— Cemal'in annesi!

— Cemal mi?

— Cemal ya! Onun da babası zabitmiş... Cemal de babasına anasını götürüyor.

— Kaç yaşında bu Cemal!

— Ne bileyim? Daha salıncakta uyuyor. Karnı acıkırsa "Benim karnım acıktı" diyeceğine ağlıyor. Sonra efendim, simit falan yemiyor da annesinin memesini emiyor... Size rica ederim babacığım, bana bir küçük kız kardeş alınız!

— Ulan sen neler söylüyorsun?

— Trendeki teyzem öğretti. Size böyle söylersem bana dönüşte lastik top alacak.

Araba geniş, ferah ve duvarların üzerinden meyve ağaçları görünen bir sokakta durdu.

Mahir Efendi, yere atlayıp bir kapıyı anahtarla açtı.

Evaltı gibi bir aralıktan, oldukça büyük bir bahçeye girdiler. Bahçe eski bir asma çardağıyla örtülmüştü. Sanki yeşil bir tavanı vardı. Her tarafını meyve ağaçları, gayri muntazam çiçek tarhları doldurmuştu. Ortada büyücek bir havuza parıl parıl bir su akıyordu.

Murat sağa, sola koştu. Kalın, yamru yumru asmayı sarmaya uğraştı. Üzerindeki kocaman siyah üzüm salkımlarını düşüremeyince:

— Baba, ben üzüm isterim! diye bağırdı.

— Haydi içeri gel! Üzüm kolay!

Toprak evaltından, yukarı kata çıktılar. Sokak üstündeki odanın tahta pencere kepenkleri kapalıydı. Mahir Efendi bunları açtı. İçeriye bol güneş girince, burasının üstünkörü döşenmiş olduğu göründü. Üç tane portatif iskemle, bir tahta masanın etrafına koyulmuştu. Masanın üzerindeki bakır leğen ağzına kadar üzümle doluydu.

Mahir Efendi:

— Aç mısınız? diye sordu.

— Hayır!

— Öyleyse... Artık çarşafınızı çıkarın... Komşulardan iğreti bir karyola bulduk. Yatak odası şurası...

Murat'ı üzümlerin başında bırakıp öteki odaya geçtiler.

Burasının kepenkleri çok şükür kapalıydı. Mahir Efendi alacakaranlıkta, bir genç kız gibi titreyen ve sık sık nefes alan karısını, kuvvetli kollarıyla kucakladı. Yanağını biraz traşlı yanağına dayadı:

— Safa geldin yavrum! diye fısıldadı.

— Bırak... Murat gelir... Artık aklı eriyor...

— Aklı eriyorsa bizi ayıplamaz... –Karısını aşkla öptü– Sizi özledim. Pek özledim...

— Ben de... Annenizin selamı var. Ağladı zavallı!

Öteki odadan Murat'ın heyecanlı sesini duydular.

— Anne! Anneciğim! Koş... Bak!..

Canseza, istemeyerek kocasından ayrıldı:

— N'oldu? Ne bağırıyorsun?

— Baksana... Ekmek götürüyorlar. Kocaman ekmek... Kıpkırmızı... Güzel bir ekmek...

Mahir Efendi'yle Canseza pencereden baktılar. Peştemallı bir kadın, başına koyduğu bir tepsi içinde Nazilli'nin meşhur tatlı mayalı ekmeğinden bir tane götürüyordu. Ekmek hakikaten nar gibi kızarmıştı. Ve ekmekten ziyade pandispanyaya benziyordu.

Bu manzara, 1916'nın dört yaşındaki İstanbul çocuğu için sahiden inanılmaz bir şeydi.

*

Nazilli kadınları sokağa hamam peştemalları örtünüp çıkıyorlardı. Köylerden öteberi satmaya gelenler, bağ aralarına kadar kunduralarını başlarında taşımakta, şehre girerken ayaklarına geçirip, dönüşte son evleri geçince tekrar çıkarıp kafalarının üzerine koymaktaydılar.

Bir anlaşılmaz konuşmaları vardı.

Erkeklerin hemen hepsi efe kıyafetindeydiler. Kısacık şalvarlarını, göbeklerinin ta altına bağlıyorlar, diz kapaklarını da çıplak bırakıyorlardı. Senelerce güneşe, yağmura, sıcağa, soğuğa maruz kalan bu dizkapaklar simsiyah olmuşlardı. Siyah kıvırcık tüylerle büyük örümceklere benziyorlardı.

Sekiz on yaşındaki çocuklar da aynı biçimde giyinmekteydiler. Meyankökü, pamuk balyası, kuru incir ve üzüm çeken deve katarlarının önündeki merkeplerin üzerine bu çocukların efe tavrıyla bir kurulmaları, boş meşin silahlıklarına yumruklarını

dayayarak azametle bir geçişleri vardı ki Canseza seyretmeye doyamıyordu. Aklının almadığı bir cihet de bu kadar küçük çocukların gece yarıları dağlardan, ormanlardan, develeriyle tek başlarına gidip gelmeleriydi. Demek Anadolu çocuğu korkmuyordu. Diğer şaşılacak nokta: Yirmi otuz deveyi bacak kadar yumurcaklara kimlerin, nasıl emanet ettiğiydi.

Dağlar eşkıyalarla doluydu.

Ay geçmiyordu ki birisini vurup leşini hükümet meydanına sürümesinler. Bir gün Canseza, bunlardan birine rastlamıştı. Büyük bir merakla kalabalığa karıştı. Ölünün sırmalı cepkeni vardı. Kısa şalvarıyla, dizliklerinin arasındaki dizkapakları "Henüz ölmemişler gibi" siyah ve kıllı duruyorlardı. Başına bir çuval örtülmüştü. Birisi bunu çekti! Aman yarabbi!

Tanınmaması için herifin suratını tamamıyla yüzmüşler. Dişleri sırıtakalmış... Gözleri, burnu, kulakları hiç yok... Yüzü, sineklerin didiklediği morarmış et parçası halinde...

Canseza haftalarca et yiyemedi. Birkaç kere de rüyasında bu yüzülmüş kafayı görüp sıçrayarak uyandı.

Arada sırada, asker kaçaklarını asıyorlardı. Bunlardan birisinin anasını sekiz, on kadın, adeta sürükleyerek kapının önünden geçirmişlerdi.

Kadın anlaşılmaz şeylere feryat ediyor, oğlunu asanlara beddualar yağdırıyordu. Canseza korkarak kulaklarını tıkadı. Bu asker kaçaklarını asma hikâyelerinin en acıklı tarafı, hemen hepsinde, "iki gün daha asılmasaydı af geldiydi" denilmesiydi. İki gün daha... İki gün sonra af geldiğine göre asmanın hiçbir mantıki değeri kalmıyordu. Adam korkak olmasa bir şeyden kaçmaz. Madem ki kaçıyor, peşini neden kovalamalı. Korkak bir adam cepheye gitse neye yarar ki...

Akşamüstleri eczacı beyin karısıyla kırlara çıkıyorlardı.

Şehrin hemen dışarısında, harap bir kahvehane vardı. Bunun önünde dere dört kola ayrılarak telaşla, köpük içinde akıyordu. Bağların etrafına duvar gibi dikilmiş olan narin kamışlar akşam rüzgârıyla nazlı nazlı sallanıyorlardı. Karşıda, dimdik tepelere doğru, kuvvetli ve yüksek bir duvar uzanmaktaydı. Duvarın kuvveti taştan yapılmış olmasından, bir de üstüne güneşte elmas gibi parlayan cam parçalar koyulmuş bulunmasından ileri geliyordu. İçinde turunç ağaçları doluydu. Bu ağaçlar, harp patlayınca İzmir'e kaçan meşhur pamuk ve meyankökü tüccarı bir Rum'un mükellef köşkünü saklıyordu.

Canseza'nın dokuz ay kaldığı Nazilli'de iki büyük seyir oldu.

Birisinde deve güreştirdiler. Bilmem kimin "Aynalı devesi" kazandı. Aynalı deve, her tarafını kaplayan küçüklü büyüklü aynalara rağmen pek korkunç bir mahluktu. Ağzını sımsıkı bağladıkları halde, dilini kırmızı bir torba gibi yan tarafından sarkıtmıştı. Güreşte birçok hareketleri insana benziyor, hasmına adeta çelme takıyordu. İki erkeği birbirine düşürmek için kalubeladan beri herkesin kullandığı en kolay usule müracaat ediyorlar, araya aşifte bir dişi deve sürüyorlardı. Yeleli erkeklerin güzelliği ve haşmeti yanında bu incecik tüysüz mahluk, uğruna böyle dövüş edilecek bir şeye benzemiyordu.

Canseza hayvanlara acıdı. Erkeklerin bu güreşin neresinden zevk aldıklarını bir türlü anlayamadı.

İkinci oyun, umumi af ilanı üzerine zeybeklerin dağdan inip teslim olmaları vakasıydı.

Merasim gene develerin güreştirildikleri meydanlıkta yapılmış. Aydın valisiyle, fırka kumandanı paşa da hazır bulunmuştu. Dağda gezen zeybeklerin şehirde tek tük dolaşanlardan farkı, silahlı olmalarıydı. Tüfekleri omuzlarında, kulaklı palalarıyla Altıpatlar tabancaları bellerindeydi. Çete reisi olan efe kızanla-

rından daha kısa boylu, fakat biraz daha şişman ve çok daha çevikti. Paşaları selamladılar. Paşalar da onlara nasihatler verdi. Sonra curalar çalmaya başladı. Bütün çete efelerinin arkasına tek sıra olarak zeybek oyununa kalktı. Sahici eşkıya, sahici zeybek olduklarından mıdır nedendir, oyun Canseza'ya pek ürpertici hisler verdi. Her diz vuruşta sanki toprak sallanıyordu. Bu his galiba, bu adamların bir zaman evvel, hükümet konağı önünde gördüğü yüzünün derisi soyulmuş cesetle yakın münasebetleri olmasından da ileri geliyordu. Canseza sonraları birçok zeybek oyunları seyretti. Fakat hiçbirinde o günkü azameti bulamadı. Bilakis, sahicisini görmüş bir insan sıfatıyla kendisini aldatıyorlar gibi üzücü bir şeyler duydu.

Mahir Efendi, Murat'ı, her hafta muntazaman bir gün ata bindirip gezdiriyor, bir gün ava götürüyordu. Mektebe gitmeyen bütün zabit çocukları gibi Murat'ın ömrü de askerlerin içinde geçmekteydi. Hastanede ekseriya hasta bulunmuyordu. Gayrimüslimlerden mürekkep yüz seksen kişilik kıta talimsiz falan avare dolaşmaktaydı.

Büyük bir handa oturuyorlardı. Hanın ortası, arnavutkaldırımı döşeli dört köşe geniş bir avluydu. İkinci kat odalarının önündeki koridor, balkon gibi dört köşeyi dolaşıyordu.

Murat bir gün –babasının orada olmamasından istifade ederek– bu avluda sertabibin ve diğer doktorların kahkahadan kırılan askerlerin yanında, eşeklerin çiftleşmesini seyretti. Etini gıcıklayan müphem bir şeyler hissetti ve ayıp olduğunu bildiğinden, gördüğünü evde söylemedi.

Bazı bazı çır çır fabrikasına gidiyordu. Burası inadına pis, kömür tozu, pamuk kırıntısı ve pamuk çekirdeği dolu bir yerdi. Ortasında kocaman bir havuzu vardı. Galata köprüsü dubaları-

nın arasındaki yemyeşil "Zehir gibi" deniz ne kadar korkunçsa bu kocaman havuzu dolduran "katran gibi" siyah su da o kadar korkunçtu. Buna rağmen Murat, bir zenci çocuğuna benzeyen yüzünü bu suda seyretmeyi seviyordu.

Annesiyle beraber komşu evlere misafir gidiyorlardı. Zengin evlerin avluları mermer döşeliydi. Kocaman fıskiyeli havuzları, sayısız çiçek saksıları vardı. Yarım fıçılarda beslenen limon fidanlarındaki limonları koparmasına komşu teyzeler ses çıkarmıyorlar "yemiş"e[1] "incir" denmesine gülüyorlardı.

Murat'ın da Nazilli'den iki mühim hatırası oldu.

Birisi, Marko ismindeki bir Rum askere babasının meydan dayağı atmasıdır.

Bu Marko –isim Murat'ın aklında, babasının Nikola Marko dedikleri için kalmıştır– Mahir Efendi'nin, karısına anlattığına göre, pek itaatsiz bir herifti. İstanbul'un meşhur hırsızlarından olduğu da söyleniyordu. Hastaneye yakın evlerden birisine bir hırsız girmiş, kıymetli futalar, iç çamaşırları aşırmıştı. Komşular, asker elbiseli birisinin oralarda dolaştığına şahittiler. Mahir Efendi, namus belası, Marko'yu ele vermemiş, arası soğuduktan sonra askeri disiplini bahane ederek bir güzel ıslatmıştı.

Adamı iki kişi öne doğru büktüler. Babası sopa ile kaba etlerine vurdu. Her vuruşta vücut acıyla bükülüyor, Marko feryat ediyordu. Askerler de, diğer zabitler de, tıpkı eşeklerin birbirlerine hücum ettikleri gün olduğu gibi keyifle gülüşüyorlardı. Murat, dayak yiyen Marko'nun hesabına çok üzüldü, çok utandı. İki gün sonra, bu utanmaz Marko'nun, babasına gülerek bir şeyler anlatması çocuğu büsbütün şaşırttı. Bunu babasına söyledi. Murat cevabı hiç unutmaz. Mahir Efendi:

— Hırsız adam utanmaz olur yavrum! demişti.

1) İzmir havalisinde incire "yemiş" derler. İncir başka bir şeyin adıdır ve söylenmesi ayıp sayılır.

İkinci vaka daha feci idi. Yahut tam bir faciayla neticelenebilirdi.

Babasıyla beraber bir akşam eve geliyorlardı. Yolun köşesinde birbiriyle dövüşen birkaç kişiye rastladılar. Mahir Efendi, hiç tereddüt etmeden ayırmak için aralarına girdi. Tam aralarına girince de bir silah patladı. Silah sesi üzerine herkes bir tarafa dağılarak Murat'la babasını yalnız bıraktılar. Mahir Efendi kaçanların arkasından bir müddet güldü.

Bu tesadüfün korkunç tarafını ancak evde Canseza fark etti.

Atılan kurşun Mahir Efendi'nin manevra kayışını delmiş, sol iç cebindeki cüzdanını parçalayarak mintanını da yırttıktan sonra ten fanilesine hiç değmeden koltuk altından çıkıp gitmişti.

Çok sonraları, Murat mektepte "Kurşun bizim ayak teri ve yer suyunu..." diye biten manzumeyi okurken hep bu vakayı hatırlamıştır.

*

Nihayet bir gün Nazilli'de boşu boşuna oturan bu seyyar hastaneyi dağıtma kararı verildi. Fırka kumandanı Nurettin Paşa Mahir Efendi'yi eskiden tanıyordu. Bu eski ahbaplığa bir cemile olmak üzere Bandırma sevkiyat amirliğini kabul etmek isteyip istemeyeceğini hususi olarak sordu.

Mahir Efendi'nin sevkiyat amirliği hakkında hiçbir malumatı yoktu. Bu sebeple işi sertabibe açtı. Gâvur Sertabip –Bir Ermeni doktoruydu– Burdur'da bulunan dokuzuncu seyyar hastaneye sertabip tayin edilmişti. Pek çok sevdiği Mahir Efendi'den ayrılmak istemediği için sevkiyat amirliğinin mahzurlarını sayıp döktü. Bir kere erzak, öteberi elinden geçecekti. Kendisinin okuması, yazması yoktu, iş, ne idüğü belirsiz yazıcıların amanına kalırsa başı derde girerdi. Dünya hırsızlıktan kırılıyordu. Tek başına

bir adam ne kadar doğru olursa olsun bir alay hırsızla boğuşabilir mi? En iyisi paşaya söyleyip Burdur dokuzuncu seyyar hastane inzibat zabitliğini istemek, beraberce oraya gitmekti. Birbirlerine alışmışlardı. Zaten bu muharebe sürdüğü kadar sürecek değildi ya... Yakında ya müspet, yan menfi bir hal alacaktı.

Muharebenin ne kadar süreceğini, yakında, müspet-menfi nasıl bir hal alacağını Mahir Efendi pek umursamıyordu. Fakat gâvur doktora hırsızlar meselesinde hak verdi. Paşaya bir teşekkür mektubu yazıp Burdur'a gitmek istediğini söyledi.

Sözünü ikiletmediler. On beş günde bütün muamele tamamlandı. Sertabiple Mahir Efendi, yanlarında iki emirberle aileleri olduğu halde, trene bindiler.

Bu sefer, işi sağlam tutmuşlar, kadınların istirahatlerini fevkalade düşünmüşlerdi. Bir kere, kocaman bir kompartımana başka kimse alınmayacaktı. Üçüncü mevkiye razı olduklarından, trenciler buna itiraz etmediler. Mahir Efendi, kuru ceviz tahtalarını istasyona taşıttı. Bunları kompartıman sıralarının üstüne iğreti olarak sıraladı. Bu suretle tahta döşemeli küçük bir oda vücuda getirilmiş oldu. Kadınlar döşemeye yatakları serip üzerine uzandılar.

Adeta soğuk bir bahar günüydü. Artık odunla işlemeye başlayan tıknefes lokomotifin arkasında, sarsıla, tokuşa yola çıkıldı. Evleri de ancak bu kadar rahat olabilirdi. Sertabibin, elinden her iş gelen, alçak yürekli madamı, bütün yol uzunluğunca hem güldü, hem de Canseza'yı güldürdü. Hiç çocuğu olmadığından Murat'ı kucağından indirmedi.

Daha evvel telgraf çekip hastanenin arabalarını istediklerinden, sabaha karşı vardıkları "Baladız" istasyonunda fazla beklemediler. Eşyaları yük arabalarına doldurup yaylılara atladılar.

Bir tepeyi kıvrılınca Burdur gölü, toprakta unutulmuş büyük bir ayna gibi göründü.

Murat'ı, "Deniz! Deniz bak anne!" diye haykırtan bu göl, hakikaten tuzluydu.

Kocaman gölüne rağmen memleket Nazilli'ye zerre kadar benzemiyordu. Şose bozkırdan geçmekteydi. Toprak sıtmalı bir adamın dudakları gibi hararetten çatlamıştı. Hele etraftaki tepeler, safi kireçten yapılmış zannedilecek kadar çıplak ve bembeyazdı.

Arabacıya Burdur'un da böyle çıplak olup olmadığını sordular. Gayri müsellah asker, yorgun bir ifadeyle:

— Burdur bağlıktır, dedi.

Dağlara ve ovaya bakınca bu söze inanmak müşküldü. Fakat iki saat sonra –yol dört saat çekiyordu– rüzgâr bir acayipleşti. Merak ve telaşla havayı kokladılar. Burcu burcu gül kokuyordu.

Arabacıya sordular:

— Burdur güllük yerdir, dedi.

Şehire yaklaştıkça gül kokusu arttı. O kadar ki, boşluğu incecik bir duman gibi dolduran gül kokusuna gitgide gömülüyormuş gibi bir şeyler, tatlı ve şaşırtıcı bir rahatlık duymaya başladılar.

Şehre yakın ilk gül bahçesini görür görmez meselenin şaşırtıcı tarafı kalmadı. Kocaman bir tarla, adam boyu gül fidanlarıyla doluydu. Bunlar birer adım aralıklarla sıra sıra duvar gibi yükseliyordu. Dünyadaki fidanların en çirkini olan bu fidanların üstü, sarı, kırmızı, pembe, beyaz güllerle örtülmüştü.

Arabacıya sordular.

— Gülyağı çıkarırlar! dedi.

Telgraf çektikleri halde, hastane kâtibi aileler için münasip evler hazırlayamamıştı. Hana inildi. Bereket versin, Ermeni tehciri yüzünden yalnız evler değil, mahalleler tekmil bomboştu. Ortada sahipsiz bir şehir vardı. Daima pratik bir adam olan Mahir Efendi, emval-i metruke dairesine, mutasarrıf beye müracaat

etmeye lüzum bile görmeden başlarının çaresine baktı.

Hükümet konağını fırka karargâhına bağlayan biricik muntazam yolun kenarında büyük bir bahçe içindeki evi kendisi, bunun yanında bulunan daha büyük bir haneyi de sertabip namına zapt etti.

Handa ancak bir gece yattıktan sonra evlere yerleştiler ve tam iki sene –mütarekeye kadar– "Siz burada ne arıyorsunuz?" diye soran çıkmadan oturdular.

Alay kumandanı, bir Alman karısıyla evlendikten sonra tamamıyla Almanlara benzemiş, fevkalade kibirli bir kaymakamdı. Kısa boyluydu. Açık sarı saçlarını alabros kestirdiğinden yüzü olduğundan daha kırmızı görünüyordu.

Burdur'daki hastane daha sapa yerde olduğu için yalnız alayın hastalarıyla meşguldü. Cephe gerisinde bulunan bir alayın mevcuduna göre hasta adedi Nazilli'deki kadar da yoktu.

Belki bu sebepten hastane pek bakımsız kalmıştı.

Alay kumandanı meseleyi usanmış bir tavırla yeni gelenlere anlattı. Arada sırada Almanca kelimeler de söylüyor, bir Prusyalı zabit gibi davranmaktan hoşlanıyordu.

Sertabip dairesi fırka karargâhına yakındı.

Hastalar için muvakkat pavyonlar yapılmış, bunlar, çıplak araziye gelişigüzel serpilmişti.

Asıl hastaneye kışlaların arkasındaki ağaçlıkta başlanmış. İki katın taş duvarları çakıldıktan sonra harp patlayınca ahşap kısmını tamamlamak mümkün olmamıştı.

Kendilerini evsiz bırakan hastane kâtibini, iki gün aradılar, nihayet sarhoş bir halde, amirinin karşısına çıktı. Ağzı leş gibi kokuyordu. Hastalığından bahsetti. Ev aramaktan bıkmış, usanmış, nihayet çok şükür bir ev bulmuş. Şimdilik bir arada oturacaklarmış ama... İlk fırsatta...

Mahir Efendi, Ermeni sertabip kadar sabırlı değildi:

— Kes yeter, mülazım! diye gürledi, sana kalsa, çadırlı ordugâhta oturacaktık. Biz ev bulduk. Sen şimdi bize demirbaş defterini, ambar defterini, kasa defterini ve emanet defterini hazırla... Devir yapacağız!

Bu kâtip, galiba ömründe "Devir yapmak" diye bir tabir duymamıştı. Saydıkları defterlerden de haberdar değildi. Yazıcı onbaşısına sormaya davranınca Mahir Efendi'nin siyah palabıyıkları dikildi.

— Çattık belaya! Burası nasıl hastane böyle kâtip! diyerek ayağa kalktı.

Kâtip doğru söylüyordu. Almana benzeyen alay kumandanı, demek ki vaktini cetveli masaya vurmakla geçirmişti.

— Adamı mesul ederler, kâtip! Adamı kurşuna dizerler!

Sarhoş kâtip –Askere alınmadan evvel maliye memuruymuş– kabahatli kabahatli önüne bakıyordu.

Mahir Efendi çizmelerinin tozunu silmeden işe girişti. Okuma yazma bilmediği için, bilenler tarafından aldatılmaktan çok çekinirdi. Zaten çatık olan kaşlarını büsbütün düğümleyerek birbirine kattı. Gece gündüz gayret ederek kasa defteriyle, emanet sandığı defterini tamamlattı.

Hey yarabbi! Nasıl bir belaya çatmışlardı! Hele emanet sandığı... Hastaneye yatırılanların üzerindeki paralar küçük çıkınlara sarılarak birer küçük kâğıt parçasıyla atılı atılı verilmişti. Ölenlerinki hâlâ yerli yerinde duruyordu. Vereselerine gönderilmek lazım gelirken... Pekâlâ! Buraya senelerden beri hiçbir müfettiş de uğramadı mı yahu?

Altın liralar, torba torba mecidiyeler, para dolu meşin kemerler, yüzükler, saatler, kehribar ağızlıklar, ekserisi Ermeni tehcirinden yağma edilmiş şeyler...

Bunlar nizama koyulduktan sonra demirbaşları ele aldılar.

Karyola, döşek, battaniye, yatak ve yorgan çarşafları, yastıklar, kılıflar sayıldı. Kullanılmaz hale gelmiş olanlar için imha mazbataları yapıldı. Çamaşır yıkamak meselesinin aylardan beri yüzüstü kaldığı meydandaydı. Bu ciheti ambarın teslim alınmasından sonra düzeltmek üzere bir sabah erkenden, omuz kantarıyla ambarın kapısına dayandılar.

Bre aman? Ambarın ucu bucağı görünmüyordu. Buğdaylar, arpalar, çuval çuval zahire tepeler gibi yığılmıştı. Soğanların üstünden seneler geçtiği için bir tarafı kâmilen çürüyüp su olmuş, pis pis taaffün etmeye başlamış, bir tarafı yeşerip dal budak salmıştı.

Bunları böylece tartmanın da, defterlemenin de imkânı yoktu. İkinci bir odada durduğu yerde çürümüş çamaşırlar, battaniyeler, top top bezler vardı.

Mahir Efendi, vatan, millet gayretiyle bir nara vurdu. Çavuşu koşturup tavlacılara varıncaya kadar tekmil askeri içtima ettirdi. İkişerle kol nizamında ambara getirtti. Evvela eşyaları güneşe çıkardılar. Rutubetleri biraz dağılınca erzakı üstlerine serdiler. Serçeleri, kargaları kovalamak için dört tarafına nöbetçiler dikildi.

Velhasıl ambarın miktarı bittiği zaman Mahir Efendi de bitmişti. Sesi haykırmaktan mı, yuttuğu tozlardan mı nedense, patlak davul gibi boğuk çıkıyor, elini bileğine her sürüşte kir, siyah bir çamaşır ipi gibi burularak yere düşüyordu.

Ahvali pencereden ibretle seyreden Ermeni sertabip bu adamı beraber getirmeseydi halinin n'olacağını düşünüyordu.

Alay kumandanı, harbin kaybedildiğine de o günlerde inanmış olmalı, bu faydasız gayrete esef ediyordu.

İş bitince, Mahir Efendi, ellerini beline koyarak etrafına baktı.

Tavlada sekiz çift beygir, boş oturup bol yemekten şişmiş, kımıldayamaz hale gelmişti. Askerlerin de nerdeyse bacaklarının arası oturmaktan örümcek bağlayacaktı. Miskinler tekkesine düşmüşlerdi.

Vaziyeti bir tahriratla kolordu karargâhına bildirmek, burada çürüyen erzakı lüzumlu yerlere nakletmek çarelerini düşünmek lazımdı. Bir gün bu fikrini alay kumandadına açtı. Alman zabitine benzeyen herif, içini çekerek:

— Kolordu karargâhı nerede? Asıl onu bulmalı Mahir Bey! dedi.

Bu söz, Birinci Cihan Harbi'nde Osmanlı İmparatorluğu'na düşen kaderin ne olduğunu belagatle anlatıyordu.

Lakin inatçı bir adam olan Mahir Efendi'ye böyle belagatler vız gelirdi.

İyice dinlendiğine emin olunca şehri dolaştı. Büyük arazi sahiplerinden birisinde, hayvanlar orduya alındığından boş duran pulluklar buldu.

Arabaya yükletip karargâha getirdi. Etraftaki araziyi sekiz çift beygirle göz alabildiğine sürdürüp ektirdi.

Fırka zabitleri evvela gizliden gizliye, sonra açıktan açığa bu öfkeli herifle alay ettiler. Fakat az zamanda etraftaki bozkırın rengi değişip her taraf ekilince hürmet duymaya başladılar.

Derdi olan Mahir Efendi'ye başvurmayı âdet etti. O da elinden geleni kimseden esirgemedi.

Fakat harman, başka bir müşkülat çıkarmıştı. Yorulmamış toprak mevsimin yağmurlu gitmesi neticesinde bire altmış verdi. Buğdayı, arpayı sığdıracak yer bulamadılar. Bilmem hangi kanunun bilmem hangi maddesi bunların satılmasına müsaade etmiyordu. Doktoru olmadığından iki senedir boş duran cildiye pavyonundan karyolalar dışarı atıldı. Burası ikinci ambar olarak kullanıldı.

Sonbaharda Mahir Efendi başka bir şey akıl etmişti. Meseleyi alay kumandanına anlatıp müsaade almak akıl ettiği işi tamamlamaktan daha zor oldu.

Mahir Efendi bu yarım kalmış hastanenin ahşap kısmını yapmak istiyordu.

Tahtacılara buğday verip istediği evsafta kereste alacaktı. Efradın arasında iki marangoz, sekiz, on tane dülger vardı. Kendisi de bizzat çalışacaktı.

Kumandan bey mesuliyetten korktuğu için değil –Çünkü ortada artık mesuliyet falan kalmamıştı– Mahir Efendi'nin emeğine acıdığından evvela kabul etmek istemedi. Sonra birdenbire razı oldu. Buğdayı tahta ile kolay değiştirdiler. Eşya satmak kanuna uymadığı için Mahir Efendi çoğu ihtiyacını kitaba uydurdu. Fazla tahta alıp tahtayı da çivi ile değiştirdi. Filhakika bu değiştirme muamelesinde hep kendisinin zarar ettiğini biliyordu. Fakat ne çare ki kahrolası kanun sanki bu millet zarar etsin diye yapılmıştı.

Iki ay sonra, hastaneyi barakalardan asıl binaya taşıdılar.

*

Mahir Efendi ailesi Burdur kasabasını yarı yarıya harap bulmuşlardı. Bir sene evvel, dehşetli bir zelzele, şehri "Hâk ile yeksan" eylemişti. Çeşmeler yarı bellerine kadar yere gömülü duruyordu. Bilhassa Müslüman mahallesi, damları kâmilen toprak olduğundan pek zedelenmişti. Allah'ın hikmeti! Gâvur mahallesi sapasağlamdı. Kâfirlerin bir kere alışverişi doğru... Uçkurlarına da sağlam kefereler... Halbuki hâşâ sümme hâşâ, zelzele gecesi birçok evlerde kocaları askere gitmiş gelinleri, kaynanalarının koynundan çıkardılar. Hacı mezini de, evlat edindiği benli oğlanla anadan üryan...

Belki de bütün bunlardan dolayı, zelzele bu beldeyi bırakıp

gitmek istemiyor. Haftada, on günde mutlaka sarsıyordu. Hem görülmemiş bir haldir ki toprak her defasında beş dakika arayla iki kere ırgalanıyordu.

Canseza, genç bir anne olduğu halde, giderek buna da alışmıştı. İlk sarsıntıda pek fark etmese de, ikinciyi metanetle bekliyor, çocuğu yanındaysa onu kucaklayarak "eşhedü" çekiyordu.

Hizmetlerini, tehcirden nasılsa kurtulmuş bir Ermeni karısı görmekteydi. Anadolu riayasını Canseza hiç de böyle zannetmemişti. Bunlar, uzun siyah entariler giyiyorlar, başlarına siyah örtü koyuyorlardı. Hizmetçisine bir sabah güneşe karşı –Müslümanlar gibi– secde ederken rastlamıştı. Allah, son nefesinde Hak dini nasip etsin, İslama yakın bir kadıncağızdı. Pek titizdi. Öteberiyi kendi malı olsa o kadar sakınmazdı. Murat'ı da pek seviyordu.

Canseza'ya Burdur hakkında çok şeyler anlattı. Kazancıların düğününe de beraber gittiler. Giritli tahrirat kâtibinin ailesine de o tanıştırdı. Giritlilerin de Allah günah yazmasın, gâvurdan farkları yoktu ki... Hele kocakarı, Rumcadan başka lisan bilmiyordu. Bir insan, hem Rumcadan başka lisan bilmez de, hem nasıl o kadar sevimli olabilir?

Canseza'nın keyfine bıraksalar evinden dışarı çıkmayacaktı. Papaz oturacağı evi pek tertipli yaptırmıştı. Avludan bir merdivenle ikinci kata çıkılıyor, mutfak, ahır, çamaşırlık aşağıda kalıyordu.

Evin üç tarafı bahçeydi. Soldaki geniş araziye haşhaş ekilmişti. Rengârenk çiçekleriyle rüzgârda dalgalanırken insanın yüreği ferahlıyordu.

Canseza, afyonun nasıl toplandığını pencereden kolayca seyretti. Çiçekler döküldükten sonra kozalağını hususi bir bıçakla çizip bırakıyorlar, birkaç gün geçince siyahlaşan usareyi topluyorlardı.

Haşhaş tohumu kavrulup yeniyor, bununla çörek yapılıyor, küspesi hayvanlara veriliyordu.

Gülyağı çıkardıkları zaman imbiklerin yanında bulundu. Gülyağı, çekildiği sıralarda, gül kokusu, bahçelerden şehrin içine yerleşir, evlerin eşikleri altından sokağa sular, gülsuyu ile karışık akar...

Yerliler Canseza'yı pek sevdiler. Ekmek yaptıkları günler mutlaka davet ediyorlardı. Bazı evlerde toprak kubbeli, döşemeli tuğladan küçük fırınlar vardı. Bunun ustası Ermeni kadınlarıydı. Çeşitli ekmeklerden başka, çocuklar için, simit, çörek, pide çıkarıyorlardı.

Bütün bu ahbaplıkların esaslı bir zararı oldu. Kadını hiç farkına varmadan kolayca, tütüne alıştırdılar.

Misafirliklerin, bir eğlencesi de erkeklere cigara sarmaktı. Alışık parmaklar bu işi hiç bakmadan yapıp dururken arada bir, incecik, insana içmek iştihası veren cigaralar sarıp takdim ediyorlardı. Mahir Efendi, evvela hiçbir şey sezmedi. Sonra bir gün, bir okka yumuşak tütün getirdi.

— Misafir hanımlara bundan verirsin, dedi, gevşektir. Pek öksürtmez. Ve âdeti olduğu üzere küçük bir çocukla şakalaşır gibi karısının burnunu fiskeledi.

Burdurlular düğünlerde geline adeta işkence ediyorlardı. Kızcağız gözlerini kaldırıp etrafına bakmasın diye, üst gözkapaklarına altın pullar yapıştırılıyor, eğer ailede yoksa, ince kangalları, beşibirlik dizisi, taç kiralanıp biçare kız, "Perşenk" haline getiriliyordu.[1] Bu yüklenmiş haline acımadan bir iskemle üzerine çıkarıp ayakta tutuyorlar, zorla ağlatmak için ne kadar acıklı mani, koşma varsa söylüyorlardı.

Canseza Burdur'un gündüzlerinden pek memnundu. Fakat

1) Perşenk yahut Pesenk katır kervanlarında en öne koyulan boncukla, zillerle, sırmalarla süslü katır, beygir ya da merkep.

geceleri, hele Mahir Efendi evde yokken korkuyordu. Mahalle baştan aşağı boş evlerden ibaretti. Sahipleri sürgüne götürülürken yolda öldürülmüş evler... Rüzgârlı gecelerde, uzaktan yakından, kapı ve pencere gıcırtıları duyuluyor, boş evler, içine büyük büyük taşlar atılan derin kuyular gibi inliyordu.

Kocasının ayak sesleri merdivende duyuluncaya kadar Canseza'nın yüreği rahat değildi.

Hele ikinci çocuğuna –Mahir Efendi daha şimdiden bunun kız olacağına emindi, adını bile koymuştu– Ayşe'ye gebe kaldıktan sonra büsbütün korkak olmuştu.

1917 senesi ağustosunda Ayşe değil, maalesef Cemal doğdu.

IX

Bozgun

Alay kumandanının bir fikri sabiti vardı ki, buraya geldiklerinin haftasında gerek sertabibe, gerek Mahir Efendi'ye sırasını getirip söylemişti:

— Efendiler! Osmanlı zabiti, muharebe ile yakından alakadar olmaya mecburdur. Bunu da ancak "Harp mecmuası" temin eder. İkinizden de bu mecmuaya abone yazılmanızı isterim.

Ermeni sertabip derhal razı olduktan başka, cüzdanına saldırıp bedelini masanın üzerine koydu. Mahir Efendi, Harp mecmuasının adını yeni işitiyordu. Mecmua hakkında bir fikri de yoktu. Bu herhalde, askerliğe ait bir alet olacaktı. Gâvur doktordan arda kalacak değildi ya... O da keseye davrandı. Parayı saydı.

Alay kumandanı, herhalde, bu mecmuanın idare memuru olmamak lazımdı. Fakat takdim edilen parayı... Hiç yadırgamadı. Bütün alay zabitanına karşı böyle hareket etmişti. Bunları kendi başlarına bırakmak, böyle entelektüel bir teklifi daha doğmadan öldürmek olurdu. (Kumandan beyin Harp mecmuası fikri sabitinin esas sebebi, bu mükemmel mecmuada iki makalesinin in-

tişar etmesindendi.) Paraları dikkatle sayarken sordu:

— Kaç nüsha aldınız şimdiye kadar doktor bey?

— Fırsat elvermedi... Alamadık... Kaçmaktan kovalamaya...

— Ya siz?

Mahir Efendi yutkundu.

— Kaçmaktan kovalamaya... diye mırıldandı... Alamadık.

— Öyleyse birinci sayılardan itibaren yollasınlar. Yedinci ve sekizinci nüshalarda bizim makaleler var. Okuyun da fikrinizi söyleyin.

— Baş üstüne!

— Hay hay!

Bir ay sonra bir akşam Mahir Efendi eve azametle geldi. Emirberi Hüseyin Onbaşı'nın koltuğundaki paketi itina ile açtı. Bol resimli mecmuaları karısına takdim ederken:

— Oku da eğlenirsin! dedi

Bunların içinde bir kadını eğlendirecek hiçbir şey yoktu.

Anadolu'ya geldiklerinden beri yavaş yavaş fakat tamamıyla unuttukları muharebeyi hatırlatmaya her ay inatla hatırlatmaya yaradılar.

Mecmualar muhakkak Viyana'da basılıyordu. Kaymak kâğıdı, harp mecmuasına yaraşmayacak kadar lükstü. Enver Paşa'nın, Golç Paşa'nın, Hindenburg'un, Lüdendorf'un, Vilhelm'in, Sultan Reşat'ın, Kral Ferdinand'ın... boy resimleri... Alınan esirler, iğtinam olunan malzeme... Düşmanın nasıl mahvedildiğini gösterir temsili tablolar... Türk ordusuna ait şehamet manzaraları... Çanakkale'deki ağır sahil bataryalarının bilmem kaç kıyyelik güllesini sırtında götüren arslan gibi çavuş... Düşman tahtelbahirini yaralayıp esir alan Recep oğlu Müstecap Onbaşı... Bu tahtelbahirin Haliç'te Enver Paşa tarafından gezilmesi... Bir de zırhlının 18 Mart'ta batırılışı... Torpido hücumları... Şat'ta gam-

botlarımız... Küttül-emare muhasarası... Tam isabet almış bir İngiliz bataryasında topçu neferlerinin kadanaları çözüp savuşmaları... Çeşitli süngü hücumları... Gece baskınları. Alman, Avusturya, Macaristan, Bulgar Türk neferlerinden mürekkep gülümseyen gruplar... Ve her mecmuanın arka sayfasında "Yaşayan ölülerimiz".

Muharebenin hakikatini Canseza'ya ancak bu yaşayan ölüler sayfası verdi.

Vesika fotoğraflarıyla dolu bu sayfada bir sürü delikanlı, insanın yüzüne bir şeyi ayıplar, bir şeye teessüf eder gibi bakıyorlardı. Kimbilir "Yaşayan ölü" denilmelerine rağmen ölülerin yaşayanıyla yaşamayanı arasında fark olamayacağından mıdır, nedendir, hepsinin gözleri kederliydi. Bu müşterek keder insanın yüreğine dokunuyordu.

Son gelen sayılardan birisinde Tahsin Efendi'nin yaşayan ölüsünü bilip çıkardılar. Karıkoca, bu eski aziz dost için haftalarca yas tuttu.

Harp mecmuaları, bir cephe gerisi zabitinin evine harbi böylece yerleştirmişti. Artık her tarafla alakadar oluyorlardı.

Şöylece duyup sevindikleri Rus bozgununu daha etraflı sordular. Moskof silah patlatmadan, ağırlıklarını bırakarak kaçıyordu. Bu muhakkak... Lakin... Öteki cephelerden bir şey anlamak mümkün değildi. Bağdat düşmüştü. Galiçya'da ilerliyorduk ama, Garp Cephesi yerinde sayıyordu. Sina'daki ahval de parlak sayılmazdı. Çok şükür Moskof devrildi ya... İngilizin hakkından gelmek çocuk oyuncağı!

Kış fena bastırdı.

Günlerden bir gün, bozgunun ilk alameti, etli, kemikli fakat yürüyemeyecek kadar hasta bir asker halinde Canseza'nın penceresi önüne geldi.

Kar lapa lapa yağıyor, insan sıcak odada olmanın bütün tatlı emniyetini ve rahatlığını duyuyordu. Canseza, Cemal'i emzirip yatırdıktan sonra mutfağa inmiş orada kendi kendisine bir türkü mırıldanarak akşam yemeği hazırlamak için maltızı yakmıştı. Fasulyayı bir güzel haşladı. Pirinci yukarıya çıkmaya üşenerek oracıkta ayıklamaya daldı.

Neden sonra, ateşi kuvvetlendirip her şeyi yukarı taşıdı. Sofada kışın üstünde yemek pişirmek için bir küçük masa duruyordu. Maltızı, tencereleri bunun üzerine koydu.

Hiç sesleri çıkmayan çocuklarını merak ederek odaya girdi.

Murat, pencereden dışarısını seyrediyordu. Dalmıştı.

— Neye bakıyorsun Murat?

— Askere bakıyorum.

— Hangi askere?..

— Şurada... Hâlâ oturuyor.

— Oturuyor mu? –Çocuğun yanına geldi– bu havada asker olur mu?

— Bir saat oldu. Şimdi oturmadı ki... Üstünü kar örttü de... Haberi yok... Hiç kımıldamadı.

— Saçmalama... Hangi asker?

Murat küçük parmaklarıyla karşıdaki, şosenin ötesindeki fırın harabesini gösterdi.

— İşte... Ağacın altında.

— Ağacın altında insan yok... Taş yığını o...

— Vallaha asker... Elinde sopası da vardı... Ağır ağır yürüyordu. Oraya oturdu...

— Şimdi oradaki tümsek insan mı?

— İnsan elbette...

— Budala niçin haber vermedin. Donacak zavallı...

Canseza, kendi sözünden ürkerek sustu. Şimdi hiçbir tarafı-

nı insana benzetemediği halde, oradaki tümseğin bir adam olduğuna emindi.

— Murat! diyerek oğlunu kolundan tuttu. Seni oraya göndersem gider misin... Korkmaz mısın?

Belki "Korkmaz mısın?" demeseydi Murat korkuyu hatırlamadan giderdi. Lakin bu kelime çocuğu ürküttü:

— Gidemem... Ben ölüden korkarım...

— Ölü mü? İnşallah ölmemiştir... Aman yarabbi! Kimse de geçmiyor. Hüseyin Amca'n nerde kaldı?

Kar, feci bir sükûnetle kocaman kocaman yağıyordu. Fırın harabesinden ötesi kurşuni bir sis altında görünmez olmuştu. Sıra kavaklar dev balıkların kılçıkları gibi dimdik duruyordu. Bütün bu sakin fakat soğuk tabiat ortasında, bir adam sessiz sadasız can vermekteydi.

Canseza, daha fazla tereddüt etmedi.

— Kardeşin uyanırsa, ağlarsa salıncağı salla, emi? diyerek başına bir atkı örtüp hırkasıyla dışarı fırladı.

Daha ilk adımlarda terliklerinden birisi kara gömülünce geri döndü. Acele kundurasını giydi, çarşafını örttü. Artık deminki gibi telaşlı değildi. Metin adımlarla karla örtülü tümseğe doğru ilerledi. Birkaç metre kala Murat'ın haklı olduğunu anlayarak durakladı:

— Askerağa! Askerağa! diye seslendi.

Cevap alamayınca dişlerini sıkıp, yaklaştı. Omuzunu sarstı. Askerağa sol tarafına devriliverdi.

Canseza, dünya üzerinde gücünün asla yetemeyeceği büyük bir işle ilk defa karşı karşıya geliyordu. Sanki bir faydası varmış gibi asker kaputunun üzerindeki karları hastayı sarsmamaya dikkat ederek süpürmeye çalıştı.

— Askerağa! Askerağa!

Bu askerağa "Kumarda kaybedilen" yüz binlerce "bop"lardan[1] birisiydi. Asla şikâyet etmediğinden cesaret alarak, kara gözlerinin nurunu, yüreğinin uçsuz bucaksız çocukluğunu, çolak Wilhelm'in Hindistan İmparatorluğu tacına mütevazi bir süs gibi hediye etmek istemişlerdi. Enverland'ın kuş uçmaz, kervan geçmez bir köşesinde, karda kalmış bir kütük gibi yuvarlanmıştı.

Canzesa, kumardan da, bop'tan da, Wilhelm'in imparatorluk tacından da haberdar değildi ama, bir askerağa gözünün önünde ölüyordu ve işte bunu iyice anlıyordu. Yüklenip eve götürmek aklına geldi. "Bismillah" diyerek kolundan tutup kaldırmak istedi. Bu hareket kaputun yakasını araladı ve kabalak[2] düştü.

— Aman yarabbi!

Canseza bir adım geriledi. Adamın yüzü sapsarıydı. Daha doğrusu yemşeyil... Ve bir deri bir kemik kalmıştı. Dişleri görünüyordu. Senelerce etini bitlere yedirirken, senelerce karnını doyuracak bir şey bulamamış sivri aç kurt dişleri...

Canseza, peçesiz olduğunu şehre çıktı çıkalı ilk defa unuttu. Çarşafının eteklerini toplayarak hastaneye doğru koşmaya başladı. Böyle uzaklaşmasının evde bir başına kalan Murat'ı da korkutacağını artık düşünmüyordu. Bir felakete uğramıştı. Kendisini ancak Mahir Efendi kurtarabilirdi... Murat falan değil...

Gâvur mezarlığına kadar durmadan koştu, kendisini fena halde yoruyordu.

Karargâhın demir parmaklıklı kapısı görünmüştü ki Hüseyin Onbaşı ağır köylü adımlarıyle şoseye girdi.

Hanımı tanıyınca, gözlerini kırpıştırdı:

— Yangın mı var? diye sordu.

— Birisi ölüyor, Hüseyin Onbaşı!

— Çocuklar mı, Allah esirgesin?

1) Poker'de sürülen en küçük para.
2) Asker başlığı.

— Hayır! Bir asker...

— Nerede?

— Evin karşısında... Karın altında... Donmuş...

— Siz bu sebepten mi koşuyorsunuz?

— Evet...

— Zahmet etmişsiniz... Haydi eve dönün. Ben bir araba alır gelirim.

— Beye söyle... Hamamı yaktırsın... Yahut... Gübreye mi gömerlermiş... Öyle bir şey işitmiştim.

— Biz icabına bakarız. Siz eve gidin.

Canseza dişleri birbirine vurarak geri döndü. Gömleği terden vücuduna yapışmıştı. Askerağanın hizasından geçerken dönüp bakamadı ve bu hareketini alçaklık sayarak kendisinden nefret etti.

Murat:

— N'oldu anne! Asker değil miymiş? diye sordu.

— Askermiş yavrum.

— Ben sana demedim mi? Bak doğru söylemişim...

Orada n'apıyor, uyuyor mu?

— Uyuyor. Allah rahmet etsin!

Araba derhal geldi. Fakat askerağayı kurtarmak kabil olmadı. Isparta'nın Kanlıpınar köyünden 313 tevellütlü Ali oğlu Ismail öylece, Murat'ın anasının evi önünde ölmüş gitmişti.

Efendiler, Büyükada'nın Yat Kulübü'nde "Harbi kaybetsek bile sulh-u münferit lafı istemeyiz. Biz söz verdik. Erkek kısmı tükürdüğünü yalamaz" diye külhanbeyliği yaparken, Ali oğlu Ismail'ler, Murat'ın analarının gözleri önünde hasta köpekler gibi geberiyorlardı.

Canseza, harp mecmualarının şatafatına rağmen bu alameti hiç beğenmedi.

Bir şeyler çatırdıyordu. Adeta toprağın temelleri... Ve gökyü-

zü üstlerine çökmek üzereydi.

Murat'ı kendisine doğru çekti. Öylece kocasına baktı.

— N'oluyorsun hanım? Korktun mu?

— Hayır... Bu askeri neden yalnız göndermişler?..

— Kiminle göndereceklerdi?..

— Yanına birisini katmalıydılar.

— İstanbul'daki hastanelerden birisi taburcu etmiş... Baladız'dan buraya kadar yürümüş... Haydi aldırma... Allah'ın takdiri neyse o olur. Ölüm hepimiz için...

— Hepimiz için ama... Ben böyle ölüm istemiyorum... Gözleri açık gitti.

— Ben kapattım.

— Sen kapatamazsın. Belki karısı, çocukları vardır.

— Ne yapalım?

— Harp etmeyin efendim...

— Baş üstüne... Sen saçmalıyorsun...

— Hayır ben Murat'ı düşünüyorum.

Mahir Efendi, zoraki gülmesini kesti. Kendisi de bir gün Çanakkale'de Murat'ı düşünmüştü. Herkes Murat'ları düşünse... Galiba karısı haklıydı... Erkekler pis bir iş yapıyorlardı... Namussuz bir iş...

*

Bozgunun ikinci sağnağı Burdur'a daha umulmaz bir şekilde çöktü. Yarılan cephelerden birisinin arkasındaki halk –Kürtler– evlerini, barklarını, topraklarını yüzüstü bırakarak sırtlarına sardıkları, pis yorganları ve yorganlardan daha pis çocuklarıyla bir gün çıkageldiler.

Dilleri anlaşılmaz, gözleri korku dolu acayip insanlar. Hepsi de esmer... İhtiyarları korkunç derecede zayıf, gençleri –yalnız

genç kadınları vardı– korkunç derecede yorgundu.

Boş Ermeni evlerine yerleştiler. Yiyecekleri, yakacakları, örtünecekleri yoktu. Bir müddet titreştiler. Nihayet oturdukları evin ahşap kısımlarını yakmaya mecbur oldular.

On beş gün içinde, bütün mahalle değişiverdi. Evlerin üst katları evvela kafes gibi açıldı, sonra güneş görmüş kar gibi eridi. Ve nihayet birer odadan ibaret kaldı. Bu odaların ortasında birer tandır yaptıkları, yorganlarını, çullarını bunun üstüne koyup hepsi birer ucundan altına girdikleri söyleniyordu. Aptesane bilmez olmalılar ki avlular artık bok kokusundan geçilmiyordu.

Hükümetin verdiği bir haftalık erzakı üç günde bitirmekteydiler. Dört gün aç hayvanlar gibi şehre dağılıp, dileniyorlardı.

Alayın, hastanenin, Ahz-ı Asker Şubesi'nin senelerden beri bekâr askerlerine gün doğmuştu.

Mahir Efendi, ilk zamanlar, elinde öküz sinirinden kırbacı, hususi bir ses çıkaran İngiliz düdüğü ile zinaya mani olmak için gayrete geldi. Gece sabahlara kadar kol gezdi. Lakin iki çeşit aklıkla mücadele etmek Allah'ın bile haddi değildi. Askerleri dövdü, hapsetti. Hiçbir şeyin fayda vermeyeceğini anlayarak nihayet usandı. Günahı boyunlarına diyerek işin arkasını bıraktı.

Bu alışverişin beşeri hiçbir tarafı yoktu. İnsanlar ancak iki ayrı zaruretin zoruyla çiftleşiyorlardı. Kürt kızları, kürt gelinleri yatarken gözlerini yummakta, üstlerindeki askerler de aynı suretle hareket etmekteydiler. İki taraf da yaklaştıkları pislikten iğreniyorlar, birbirlerinden nefret ederek hemen ayrılıyorlardı. Muhacirler yollarda öyle sefalet çekmişler, karınlarını doyurmak için her şeylerini öyle cömertçe harcamışlardı ki artık genç kadınlıklarından başka bir şeyleri kalmamıştı.

İhtiyarlar, avlu duvarında bir asker kalabalığı görünce dişlerini hınçla sıkıp içeri kaçıyorlardı. O zaman, ya bir gelin, ya bir

kız, esmer yüzünde beyaz dişlerini parlak yorgun bir gülümsemeyle meydana çıkarıyordu. Asker koltuğundaki ekmeği gösterirdi. Duvarın ötesine geçen kadın, şalvarını çözüp arkaüstü yatardı.

Kimse kimsenin adını bilmiyor, kimse kimseyi kıskanmıyordu. Birisi üzerindeyken diğer iki askerin, düşünceli düşünceli sigara içerek sıra bekledikleri vakiydi.

Küçük Kürt çocukları annelerine bir şey yapılırken artık ilk zamanlarda olduğu gibi ağlaşmıyorlardı. Kurnaz kurnaz gülümseyerek seyretmeyi öğrenmişlerdi. Bütün bu acayip boğuşmanın sebebi olan ekmek ekseriya kenara bırakılıyordu. Çocuklar bunu bir koşu kapıp kaçmayı da nihayet akıl ettiler.

Harp kışları, demek ki insanların yalnız vücutlarını değil, ruhlarını da donduruyordu.

Yalnız Mehmetçikin kendisi olsa neyse ne, namusu da kumara koyulmuş ve belli bir şey, birkaç elde tamamıyla kaybedilmişti.

Erkekler, kendi köylerinde neler olup bittiğini düşünmüyorlar, kadınlar, senelerden beri ayrı kaldıkları adamlarının nereye niçin gittiğini öğrenmek bile istemiyorlar, burada verdikleri şeyin yarı yarıya onlara ait olduğunu da akıllarına getirmiyorlardı.

Karın acıkmıştı. Günde bir kerecik olsun, mutlaka yemek lazımdı. Bunun için hangi çeşit para geçiyorsa elbette o sarf olunacaktı. Madem ki pullardan ibaret yirmi paraları, Galata Köprüsü'nün müruriye fişleri yoktu. Dişlerini göstererek gülmek ve şalvarı çözerek arkaüstü yatmak ayıp değildi.

Artık çocuklar da lezzetini duydukları fakat mâhiyetini anlayamadıkları bu oyuna merak sardırmışlardı. Altı yedi yaşındaki gruplar, henüz anaları ve ablaları kadar utanmaz olmayı beceremediklerinden her tarafı söküp yakılmış evlerin duvarları dibin-

de, birbirlerinin bacakları arasına girip büyüklerden gördükleri gibi hareket ediyorlardı.

Bir gün Hüseyin Onbaşı, Murat'ı, küçük bir Kürt kızının bacakları arasında böylece yakalamış, kulağından kavrayıp ayaklarını yerden keserek bir temiz tokatlamıştı.

Canseza bunun sebebini kocasından bir türlü öğrenemedi ama, çocuğu bir daha yalnız sokağa salıvermemesi tembihinden bir şeyler sezdi. Utancından yerin dibine geçti. Murat'ı iki gün öpmedi. Her fırsatta tartakladı, horladı.

Memleket yüreğinden vurulmuş bir muharip gibi değil, zorla ırzına geçilmiş bir kadın gibi yerde yatıyordu. Her tarafı parça parçaydı. Apışarası kan, göğsü çürük ve sıyrık içindeydi. Birkaç zamandır çatırdayan dünya, nihayet işte böyle devrilmişti.

İşlerini gören Ermeni kadını, bir gün Canseza'ya:

— Ermenilere yaptıklarının cezasını çekiyorlar hanım! dedi, bize onlar böyle yapmışlardı. Fazladan hepsini de öldürdüler.

Ama, ne değeri var... Bu hale gelmektense ölmek daha iyi... Allah, hepimizin Allah'ı. Eski adamlar, "Kan bir vakit battal olmaz" demişler. Ermeni kanı battal olur dememişler...

— Sizinkileri kadınlar öldürmedi ya...

— Erkekleri de öldürmedi, eskiden niçin öldürmüyorlardı. Hükümet emretti. Kürt şeyhleri, "Gâvur öldürmek sevap" dediler. "Gâvurun ırzı, namusu Müslümana helaldir" dediler.

— Niçin böyle dediler?

— Şeyhler zengindir hanımcığım. Zengin olanlar, insanlara hiç acımazlar...

— Neden?

— Acısa zengin olamaz.

— Sahi... –Canseza bu kelimeyi söylerken "Hep sadaka verirler de fakir düşerler" diye düşünmüştür.– Sen bunları nerden

öğrendin madam"

— Kocamdan... Benim kocam Amerika'ya gitmişti. Orada on sene kaldı.

— Şimdi nerde?

— Bilmem... askere aldılar. Belki bir başka memlekette, o da başkalarının namusunu kirletiyordu. Erkekler adam olmazlar ki... Çocuk kadar bile akılları yok...

— Biz de kuvvetli değiliz...

— Kuvvetliyiz ama... Sanki bizim aklımız var mı?

— Sahi... Biz de aptalız. Neden acaba?

Ermeni karısı kederle gülümsedi.

Herhalde, her şey gibi bu da Allah'tandı. Canseza'nın sorması bile ayrı bir aptallık!..

*

İmparatorluk darbeleri öldürecek yerlerinden yemişti. Bir düşerse kalkmak olmadığını bildiğinden ayakta duruyor, daha doğrusu ayakta sallanıyordu. Vücudunun bütün muvazenesi bozulmuştu. Artık çalınan hiçbir zilin cevap vereceği emin değildi.

İdare teşkilatı, artık hareket kanunlarını kaybetmişti. Nizamsız çırpınışı, nihayet, hiç beklemediği ve hak etmediği halde, Mahir Efendi'ye de birdenbire çarptı.

Kâtip ölmemiş olsaydı, belki hiç kimse Burdur'daki seyyar hastaneyi hatırlamayacaktı.

Evvelce de biraz sinirli ve hastalıklı olan adamcağızın son zamanlar ahvali büsbütün berbatlaşmış, aklı hemen de tamamıyla başından gitmişti. Bazen haftalarca hastaneye uğramaz, dağlarda, kırlarda avare dolaşırdı. Mahir Efendi, pek mühim bir iş zuhur edince, kâtibi kaç kere bizzat aramaya çıkmış, tenha bir çeşme başında musluktan akan suları dikkatle seyrederken yakala-

mıştı.

Böyle yakaladığı sırada, insanın yüzüne bir mahcup mahcup bakması, bir özür dilemesi vardı ki Mahir Efendi'nin pek de yumuşak olmayan yüreğini parça parça ediyordu.

— Burada ne arıyorsun birader? Kendini artık koyuverdin. Biraz davran. Hamdolsun, ne var? Daha gençsin kardeşim...

— Sus rica ederim... Genç demekle günah işliyorsun. Biz artık genç sayılmayız. Bütün gençler, Kafkasya'da öldü... Sen Kafkasya'yı gördün mü?

— Bırak Kafkasya'yı... Sadeyağ satın aldık, mazbata yapacağız... Kaç kuruşluk pul lazım senetlere?.. Bir türlü aklımda tutamıyorum...

— Ben de bir türlü unutamıyorum. Sanki kocaman bir gece çöktü üzerimize. Sonra... Gün doğunca... Tamam otuz bin kişinin, otuz bin delikanlının ölüsünü korların altından çıkarmışlar. Ben onların "Allah! Allah!" diye nasıl hücuma kalktıklarına şahidim. Burada da şahidim, yarın ruz-u mahşerde, Allah'ın önünde de şahidim.

— Hepsinin rahmet olsun canına... Ölüm bu zamanda kurtuluş... Bak, biz sürünüyoruz kâtip! Daha da sürüneceğimizden başka...

Kâtip, bu söz üzerine daimi elbiselerine bakarak gülümsedi. Üniformasında zabitliğe yakışacak hiçbir şey kalmamıştı. Sırmalar, yem yeşil küf... Ceket yağ içinde... Pantolon ütü çizgisini çoktan unutmuş... Kunduraları asker postallarından beter...

Genç bir karısıyla iki çocuğu vardı.

Bir gün karısı telaşla Mahir Efendilere geldi. Kocası ateşler içinde yatıyordu. Daha fenası, kimseyi tanımıyor, abuk sabuk söyleniyordu.

Ermeni Sertabiple beraber görmeye gittiler.

Yataktaki adam, artık hastane kâtibi Selim Efendi değildi. Bir haftanın içinde bir insanın bu kadar çökebilmesine inanılamazdı. Vücudun nesi varsa, bir dehşetli tazyik altında gözlerine toplanmıştı. İnsanlara, sanki karıncaymışlar gibi bakıyordu. (Mahir Efendi, bu hissini dönüşte sertabibe söyledi. Ermeni doktor "Bana da öyle geldi" diye başını salladı) Daha doğrusu, bir camdan öte tarafını seyreder gibi...

Mahir Efendi, yatağın önüne çömelerek sordu:

— Neren ağrıyor Selim Efendi?

— Yüreğim ağrıyor... Yüreğimde doksan bin arkadaşın yüreği var. Halbuki benim yüreğim küçücük bir yürektir... Bu sikleti çekmez ki... Biz Suşehri'ne ancak üç bin kişiyle ricat edebildik. Doksan binden üç bini çıkar. Ne kalır... Seksen yedi bin... Seksen yedi binini Allahuekber Dağı yedi. Allah, Allah diye kendisine koştuğumuzu duymadı mı bu dağ? Halbuki "Dağlar tekin olmaz" derler... Dağların adam gibi aklı vardır diye işitmiştim... Namussuz bir dağmış bu Allahuekber Dağı...

— Bırak şimdi onları... Baksana sertabip bey de geldi...

— Geldiğine şahidim... Rugan çizmeleri ayağındaydı. Hiç çamursuz çizme olur mu, olur! "Merhaba asker!" diye bağırdı. Ufak, tefek bir adam. Başka yerde görseniz başkumandan vekili Enver Paşa olduğuna inanmazsınız... Aramız ancak altı metre kadardı. Doyasıya seyrettim. Ona insan güvenebilir... Namussuzlar sözünü dinlememişler ki, "Taarruz ilkbahar'da olacak!" buyurmuş... Bizi kışın koyuverdiler. Tavşana kobay koyuverir gibi... Lakin yanlarına bırakmayacağım... Ben şahidim... Kıyamet günü de şahidim. Bir Türk zabitinin şahadeti, yüz kişiye bedeldir. Başkumandan vekiline de söyliyeceğim. "Siz 'Merhaba asker!' dediğiniz zaman, sizi hep bir ağızdan 'Sağol' diye selamlayanlara kahpelik ettiler efendim," diyeceğim. "Açtılar, üşüyor-

lardı... lakin şikâyet bile etmediler efendim," diyeceğim...

Ermeni sertabip, nemli gözlerini Mahir Efendi'den kaçırdı. Kadına:

— Ben ilaç yollayacağım hemşire! dedi, çok zorlamayın. İsterse alsın, isterse almasın! Yalnız çocukları yanına pek yaklaştırmayacaksınız. Hastalık sirayet edebilir. Siz de ihtiyatlı davranın.

— Nedir hastalığı doktor bey?

— Beyin humması...

— Bir şey yemiyor.

— Zararı yok... Zorlamayın... Ben yarın gene uğrarım.

Dışarıda Mahir Efendi'nin kolunu tuttu:

— Beyin veremi! dedi, birkaç güne kadar cenazemiz var demektir. Allah rahmet etsin!

— Hiç ümit yok mu?

— Yok arslanım! Bizim kâtip mert insandı. Bilmem ki sen de dikkat eder misin? Sahici kahraman ruhlar, sessiz, gösterişsiz vücutlarda saklanıyor.

— Bir şey anlayamıyorum doktor bey!.. Aklını Kafkasya'ya takmış... Vatan elden gidiyor da...

— Vatan ne demek Mahir Efendi. Vatan denilince üstündeki insanları hatırlayanlardan... Vatansız insan çok görülmüştür ama, sen hiç insansız vatan gördün mü? Siz Türkler bunu anlamazsınız... Orduda bir katır ölür yer yerinden oynar, Mehmetçiğe geldi mi, künyesi kapar, leşini bir çukura atarlar. Ben, bir tüfek kundağı için üç kişiye meydan dayağı atıldığını gördüm.

— Biz fıkara milletiz...

— Ya millet fıkarası olsanız... Yani tüfek kundağı çok olsa da onu dikkatsizlikle kıracak adam bulunmasa... Ben Ermeniyim, belki kendi işime geldiği gibi düşünüyorum. Ama Selim Efendi

gene de senden haklı...

Selim Efendi, bir hafta sonra Mahir Efendi'nin önünde öldü.

Tabutu, hastanenin gayri müsellâh efradı kimseye vermeden taşıdı. Onlar, ölenin her karşılaşmada yüzlerine nasıl baktığını, bu bakıştaki manayı vaktiyle sezmişler, bu zayıf hasta adamın kendilerini ölesiye sevdiğini çoktan anlamışlardı.

Kadın aslen Aydın'lı imiş. Yol parasını denkleştirmek için eşyaları satmak lazım geldi. Alay ve hastane zabitleri bir de küçük iane topladılar. Hilaliahmer işaretli bir yağlı araba, hazin bir kış günü dul kadınla iki yetim çocuğu Baladız istasyonuna bırakıp döndü.

Mahir Efendi, aynı gün sertabibe, Selim Efendi'nin son sözlerini söyledi.

— Ölürken ne dese beğenirsin? "Ben şahidim!" dedi, rahmetli!

Ermeni doktor, biraz düşündü. Sonra kederle gülümsedi.

— Ölü bir şahit, başkumandan vekilinin işine gelir!

Kâtibin ölümünü bildiren tahrirat Burdur'da çoktan unutulmuş olan seyyar hastaneyi kolorduya hatırlatmıştı. Selim Efendi'nin yerine bir kâtip beklerlerken, evvela Ermeni sertabibi, Balıkesir'deki seyyar hastaneye nakleden bir emir çıktı. Ermeni doktor sevinerek hareket etti.

Viziteyi bazen eczacı, bazen sıhhiye çavuşuyla beraber Mahir Efendi –evet Mahir Efendi– yapıp duruyorlardı ki Baladız'a, yeni sertabiple yeni kâtibi almak üzere araba gönderilmesini isteyen bir telgraf aldılar.

Yeni sertabip şişman, kısa boylu, pek hoşsohbet bir adamdı. Her zaman güler yüzlüydü. Lakin gözlerinde insana emniyet vermeyen bir oynaklık vardı. Kâtibin bilakis boyu uzun, suratı

asıktı. Pehlivana benzeyen kalın vücuduyla sanki övünüyordu. Sesi ince olduğu halde, vücuduna yakıştırmak istiyormuş gibi, konuşurken, hele emir verirken zorla kalınlaştırıyordu.

İlk konuşmalarında, Mahir Efendi'ye harbin iptidasından beri sertabip beyle beraber bulunduklarını, doktorun kendisine mutlak itimadı olduğunu, bir sözünü iki etmediğini tekrar tekrar söyledi. Fazladan kendisi de pişkin adammış. Olur olmaz işler için arkadaşlarına müşkülat çıkarmazmış. "Fakat tabii, her şey karşılıklı samimiyet ve uhuvvet dairesinde halledilirmiş..." Velhasıl, Mahir Efendi'nin derinliğine pek akıl erdiremediği, doğrusu, erdirmeye de zerre kadar lüzum görmediği laf kalabalığı...

O zamana kadar hastane emanet sandığının anahtarlarından birisi kâtip Selim Efendi'de, birisi Mahir Efendi'de duruyor, sandık açılacağı zaman sertabip de mutlaka hazır bulunduruluyordu.

Yeni sertabibin ilk işi, anahtarlardan birisini üzerine alıp ötekini emniyetli kâtibine vermek oldu. Bu değişiklik evvela Mahir Efendi'yi memnun etti. Bu çeşit mesuliyetlerden hoşlanmıyordu.

Ancak devir muamelesi bittikten sonra yeni gelenlerden İstanbul havadislerini etrafıyla sorabildiler. Harp kaybedilmiş gibiydi. Sulh-ü münferit taraftarları türemiş, hattâ Yakup Cemil bu yüzden divan-ı harp kararıyla kurşuna dizilmiştir.

Mahir Efendi, basit insan mantığı ile sordu:

— Harp kaybedilmişse, ayrı sulh yapmak neden suç oluyor?

— Sen Türk değil misin yüzbaşı?

— Elhamdülillah Müslümanım...

— Müslümanlık başka... Aslın Türk değil mi?

— Sıvaslıyız. Şebinkarahisar'ın Alışar kariyesinden...

— İşte sütbesüt Türk oğlusun, Türk kısmı verdiği sözde du-

rur mu durmaz mı?

— Verdiği sözde mi?.. Durur mu durmaz mı dedin ha! —Bunları söylerken Mahir Efendi şiddetle düşünüyordu—: Erkek kısmı, evet, sözünde durmalı. Lakin biz harbe birkaç kişinin sözüyle girdik. Harp kaybedilmiş. Birkaç kişinin sözü için koca memleket batsın mı şimdi yahu?

— Birkaç kişi dediğin bizim başımızdakiler... Sözü bizim namımıza verdiler. Bu sözde durulmazsa hepimiz lekeleniriz...

— İtalya, Almanya ile beraberken döndü İngiliz'le bir oldu. Şimdi umum İtalyanlar namussuz mu?

— Orasını bilmem. Biz İtalyan değiliz. Türk oğlu Türküz, Türkler tükürdüklerini yalamazlar.

— Ben çarıklarını kemiren Türkleri çok gördüm doktor... İstanbul'da. Yalnız İstanbul'da mı? Her tarafta bir ekmek için namuslu kadınlar baştan çıktı... Sen kimin köyünü soruyorsun. Ben Yakup Cemil'i sevmem. Nâzım Paşa'ya beyhude kıydı. Katilin biridir. Lakin herif haklıymış...

— Sen cepheden uzak kaldığın için uyumuşsun... Zafer-i nihaiyi ne yapalım? Almanlar taarruz hazırlıyorlar uyuma... Bu sefer, bir vuruşta Fransa'yı sökerler... Daha şimdiden Kafkasya bizim oldu. Bir gayret daha Altaylara dayanacağız...

— Neresi bu Altaylar! İngilizde mi?

Sertabip kahkahalarla güldü.

— Sen yoksa Kızılelma'yı da mı duymadın tosunum?

— Kızılelma gördüm. Ferik elmasını, kış elmasını da tanırım. N'olacak?

— Sizi Abdülhamit bendeleri sizi... Altaylar bizim anayurdumuz yahu!

— Altaylar anayurdumuz da, ya, Anadolu ne yurdumuz?

— Anadolu sonraki yurt... Altaylar Türklüğün beşiği... Alt-

mış milyon Türk Moskof çizmesinden kurtuluş bekliyordu. İşte onları kurtardık...

— İyi öyleyse... İnşallah bizi de bir kurtaran olur...

Kızılelma diyerek Altaylara dayanmaktan bu suretle altmış milyon Türk kardeşi kurtarmaktan dem vuran sertabip bey, aklını fikrini bu işe iyice takmış olacak ki hastaneyle hiç meşgul olmuyordu.

Bütün işler kâtibin elinde kalmıştı. Birkaç yere yanlarına girince lafı kestiklerinden Mahir Efendi de bir kenara çekildi. Zaten birbirlerinin sözlerini anlayamıyorlardı. Daima ciddi bir adam olan Mahir Efendi'yi en fazla rahatsız eden cihet, heriflerin hangi lakırdıyı ciddi, hangi lakırdıyı şaka söylediklerini birdenbire kestirememesiydi. Ermeni mermeni idi ama, eski sertabibi mum yakıp aramaya başlamıştı.

Bulgaristan'ın nihayet teslim olduğunu duydukları hafta, bir sabah erken, yazıcı onbaşısı telaşla eve geldi. Dün gece, kâtibi yalnızca daireye uğramış, emanet sandığının bulunduğu odaya girmiş... Nöbetçi merakla bakmış, sandığı karıştırırken görmüş.

— Yanlıştır oğlum! Anahtarlardan birisi sertabip beyde...

— Ben de böyle söyledim efendim. Çocuk yemin ediyor. "Hattâ para şıkırtısı bile işittim" diyor. İşte size malumat veriyorum.

Bu işte, nöbetçinin uyku sersemliği ile bir yanlışlık olmalıydı. Mahir Efendi, pek mühimsemedi. Güle eğlene kahvaltısını yaptı. Çizmelerini çekip yürüdü.

Efrat koğuşunun kapısında çavuş kendisini bekliyordu. O da nöbetçiden duyduklarını tekrarladı. Fazladan nöbetçiyi de çağırdı.

— Para sesi duyduğuna emin misin?

— Eminim yüzbaşım!

— Pekâlâ! Bakalım, anlarız.

Gene hiçbir şeyden şüphelenmeden daireye girdi. Herhalde, kâtip kendi masasının gözünde parasını unutmuş onu almaya gelmişti. Gece kumar mı oynadı, nedir?..

— Merhaba kâtip!

— Merhaba!

— Dün gece sen buraya gelmişsin.

— Geldim. N'olacak?

— Nöbetçi bir para şıkırtısı duymuş da...

— Para şıkırtısı mı? Hayır... Ne parası?

— Bilmem. —Mahir Efendi, kâtibin yüzünü hiç beğenmeyerek ilk defa şüphelendi—: Bir para şıkırtısı olmuş...

— Yalan söylüyor... Kim bu nöbetçi?.. Şimdi ayağımın altına alacağım...

— Icap ederse terbiyesini ben veririm. Yalansa neden telaşlanıyorsun arkadaş?

— Ben mi telaşlanıyorum?.. Sözünü bil de söyle... Dangalak!

Mahir Efendi, "Dangalak" kelimesini suratına inen bir tokat gibi şiddetle duydu. Gülümsedi (Öfkelenince böyle gülümsemek âdetiydi).

— Sözünü asıl sen bilmiyorsun! Nöbetçi de, ben de vazifemizi yapıyoruz. Hele sertabip gelsin... Daha da yapacağız.

— Ne yapacaksınız?

— Emanet sandığını tâdât edeceğiz!

— Ne demek? Benden şüphe mi ediyorsun? Ben adamın gözlerini patlatırım. Bana adıyla sanıyla külhan Recep derler... Ulan ben sizin biz gelmeden evvel burada Ermeni doktorla ne dalavereler çevirdiğinizi bilmiyor muyum? Hepinizi divân-ı harp divan-ı harp süründüreceğim hırsızlar...

Mahir Efendi, "dangalak" kelimesinden itibaren kararını vermişti. "Hırsızlar" ithamı işe başlama işareti oldu. Kocaman kâti-

bi bir tek tokatta ayaklarının dibine serdi. Sonra yumruk tokat, beriye aldı. Herifin feryadı gökyüzüne çıkıyor, "can kurtaran yok mu?" diye debeleniyordu. Askerler, çavuşlar, daha sonra alay zabitleri ve en arkadan alay kumandanı yetiştiler. Kâtibi, yüzü gözü kan içinde, yarı baygın kurtardılar.

Alay kumandanı:

— Bu ne rezalet? diye çıkışacak oldu. Fakat Mahir Efendi, alay kumandanı değil ya, bizzat merhum Abdülhamit Efendimiz gelse kulak verecek, itaat edecek halde bulunmuyordu.

Tahkikat derhal başladı. Nöbetçinin, yazıcı onbaşının, nöbetçi çavuşunun ifadeleri alındı. Sandık açılıp tâdât olundu. İçinde altına, gümüşe dair hiçbir şey kalmamıştı.

Kâtibi bir ihtiyat tedbiri olarak oda hapsine koyup evini aradılar. Bir şey zuhur etmedi. Artık gece geldiğini de saklıyor, öteki anahtarın sertabipte olduğunu ileri sürüyordu. Kanaatınca bu işi Mahir Efendi evvelden hazırlamıştı. Kara sevdalı kâtipten anahtarı alıp bir benzerini yaptıramaz mıydı? Öteki anahtarı da zaten kendi cebinde taşıyordu. Bir kere buna hakkı dahi yoktu.

Mahir Efendi'nin hırsız olamayacağını herkes bildiği için bu iftiraya kulak asmadılar. Yalnız Prusyalı bir zabit gibi davranma fırsatını bulduğuna gizlice sevinen alay kumandanı, kâtibe dayak attığından dolayı Mahir Efendi'ye on beş gün hapis cezası verdi.

Mahir Efendi, Prusya usulü sevk ve idareden de, inzibati tedbirlerden de hiçbir şey anlamıyordu. Kâtibin hırsız olduğuna emindi. Yapılan iftiraya da kulak asmayacak kadar namusluydu. Öfkesini bir güzel çıkardığından memnun, bir odaya yerleşti.

İlk akşam yemeğini alay kumandanının madamı yolladı. Kumandan bey de emirberiyle bir sürü resimli gâvurca kitap gönderdi. Selamı varmış. Vazife başka, dostluk başkaymış...

Canseza, birdenbire o kadar üzüldü ki ağlamayı bile akıl ede-

medi.

Yalnız olup bitenler emirber Hüseyin Onbaşı'yı pek sevindirmişti.

— Aldırma hanımefendi, diyordu, benim yüzbaşım, koca ayıyı bir tokatta altına almış... Sonradan vermiş yumruğu... Yüzünü bir görsen Şafii köpeği zannederdin. Alay kumandanı "Bre ben ömrümde böyle kötek görmedim" diye gülüyormuş... Görürsün, hırsız herif, kırk güne yetişmez...

— Çalınan eşyalar bulundu mu?

— Bunlar eski hırsız... Çaldıklarını çıkarmazlar. Bu işte Sertabip olacak namerdin de parmağı yoksa, nah, şuraya yazıyorum. Lakin dur sen! Bizim yüzbaşı, fakir, fıkaranın hakkını kimseye yedirmez...

Mahir Efendi, Süleyman Peygamber olmadığı gibi, kâtip Recep Efendi de, işi bir anda silleye, tokada döken Mahir Efendilere yakalanacak dangalaklardan değildi.

Mütareke havadislerinin Burdur'a kadar ısrarla geldiğini görünce, Prusyalı zabit rolüne çıkan budala alay kumandanının emrine baş eğerek beklemeyi manasız buldu. Bir gün el altından bir yaylı hazırlatıp savuştu. Tren vaktini de güzel hesaplamıştı. Zaten firarının ancak ertesi sabah farkına varabildiler.

Mahir Efendi, on beş günlük hapis cezasını bu firar hadisesi üzerine altı günle ödedi. Prusyalı zabit taslağının kitabında bir zabitin emri dinlemeyip firar etmesi ihtimali kayıtlı bulunmamış olmalı ki herkesten çok şaşırmıştı. Baladız'a süvari çıkardılar. Süvariler tren hareket ettikten sonra yetiştiler. Geriye bu haber gelince telgraflar çekildi. Halbuki yorgun telgraf Mondros haberleriyle dopdoluydu. Hastanede ölmüş Mehmetçiklerin kefen paralarını külhan denilmekle övünen Mülazım Recep Efendi böylece deve yaptı. Sertabip bey de bir hafta sonra kimseye da-

nışmaya lüzum görmeden hareket etti.

Askere bir taraftan tezkere veriliyordu.

Mahir Efendi, ağzına kadar dolu erzak ambarları, faili meçhul gibi görünen bir hırsızlık vakası, sıkışınca haddi istiabisi yüz yatağa çıkan efradı terhis edilmiş bir hastane ile ortada kalakaldı.

Dört buçuk sene süren askerlik, erkeklerin canına yetmişti. Kimse hatır gönül dinlemiyordu. Mahir Efendi'nin sadık emirberi Hüseyin Onbaşı bile on beş, yirmi gün sesini çıkarmadı. Fakat sonunda tezkeresini istedi. Her ne kadar Mahir Efendi beraber giderlerse yollarda sıkıntı çekmeyeceğini söylediyse de, laf anlatamadı. Hüseyin Onbaşı, zabitinin huyunu biliyordu.

— Eğer bir ay sonra hareket edeceğinizi bilsem beklerdim yüzbaşım, dedi, lakin siz bu hastaneyi üç ayda da teslim edemezsiniz... Teslim alacak adam bulamazsınız da ondan... İzin ver gideyim. Anam belki ölmüştür, belki ölmek üzeredir. Dünya gözüyle...

Hüseyin Onbaşı da gidince aile yabancı bir memlekette terk edilmiş gibi bir şeyler hissettiler.

Kürtler de geldikleri yere dönmüşlerdi.

Burdur iki taraf olmuş, yolcularını karşılıyordu.

Bilhassa tren günleri, herkeste bir telaş vardı. Hele tehcirden nasılsa kurtulup birer köşeye sinmiş olan Ermeniler, birdenbire meydana çıkmışlardı. Türkler hem harp kaybettiklerinden, hem de komşuların şehitlerini düşündüklerinden askerden gelenleri o kadar şatafatlı karşılamıyorlardı. Fakat Ermenilerde bilakis harp kazanmış gibi bir hal vardı: Her asker şehre bir muzaffer kahraman gibi giriyordu. Geceleri meşaleler yakan kadınlar, çığrışarak mahalleleri dolaşıyorlar, senelerdir konuşmamaya dikkat ettikleri lisanlarını inatlarına yüksek sesle haykırıyorlardı.

Zabitlerin yanında, yolu tek başlarına çıkartamayacakların-

dan korkarak kalmış tek tük emirberler, artık testilerini alıp çeşme başlarına gidemez olmuşlardı. Askerden dönen Ermeniler, nerede bir üniforma görseler, şimdilik lisanen hakaret bırakmayıp yapıyorlardı.

Uzun muharebelerden sonra kolordu hastane demirbaşlarıyla ambar mevcudunu Ahz-ı Asker Şubesi riyasetine devrederek inzibat zabitinin Aydın'a gelmesini emredebildi.

Şube reisi, deveyi hamuduyla yutan babayiğitlerden olduğu için bir aksilik olur da bu devlet kuşu elden gider diyerek, ambarı tartmaya, demirbaşları saymaya bile lüzum görmeden listeleri imzalayıp Mahir Efendi'nin o kadar korktuğu zimmetini ibra etti. Bütün bu belalı işleri bitirdikten sonra "Kuş gibi hafifleyen" yüzbaşıyı arkadaşlık gayretiyle Baladız'a kadar beylik arabalarda göndermeyi de üzerine aldı.

Nisan ayının soğuk, yağmurlu bir gününde yola çıktılar.

Araba şehirden ayrılır ayrılmaz, "Bozgun"un içine giriverdi.

Yol kenarları takattan düşmüş, harap, perişan asker dökün-tüleriyle doluydu. Bunlar inliyorlar, dinleniyorlar, türkü söyleyip küfrediyorlardı.

Ordunun, birbirine gizli iplerle bağlı gibi hep beraber hareket etmesi ve seyrinde insanın içini ürperten kuvveti bir anda dağılmıştı. Neferler, uçuruma yuvarlanmış eski bir arabanız tuzbuz olmuş enkazını andırıyorlardı.

Yol boyu, taze mezarlarla doluydu. Buraya kadar sürünerek gelip memlekete bu kadar yakın mesafede düşüp kalmak ne acayip bir talihti.

Baladız'ın biricik hanına indikleri zaman treni kaç gün bekleyecekleri malum değildi. Zaten artık hiçbir şey malum değildi ki...

Han, her gece ağzına kadar cephe artıklarıyla doluyor, her sa-

bah erken saatlerde boşalıyordu. Herkes muharebeden bir marifet öğrenerek dönmüştü. Terhis edilmiş askerlerin içinde, karagözcüler, kuklacılar, hokkabazlar, fala bakanlar, türkü söyleyip oyun oynayanlar, mevlit mukabele, Kuran okuyanlar, öteberi alıp satanlar ve akıl almaz maceralar anlatanlar kıyamet gibiydi. Herkeste ölümü aldatıp geri dönmenin utanmaz kibiri, çılgın neşesi vardı.

Eğirdir'de bir iaşe zabiti karısını getirip emirberiyle beraber Mahir Efendi'ye teslim etmeseydi, Canseza arabacı, katırcı küfürleri işitilen bir topak odada tek başına günlerce kapalı kalacaktı. Bereket versin iaşe zabitinin sarı saçlı karısı –bu otuz beş yaşlarında, tombul her zaman, yerli yersiz gülen kısır bir kadındı– aynı fikirde değildi. Canseza'yı da beraber alarak güneşli havalarda kırlarda gezmeye götürdü. Baladız köyü, hanın arkasındaki küçük tepenin öte yüzündeydi. Bir gün yoğurt bulmak için çocuklarla beraber oraya kadar yürüdüler. Köyde sağmal hayvan kalmamıştı. Her taraf tasavvur edilemeyecek kadar pisti. Beyaz minareli caminin içine tıkabasa gübre doldurulmuştu. Camiye koyulan hayvan pisliği Canseza'nın az kalsın aklını başından alıyordu ki imdadına Şaziye Hanım –iaşe zabitinin karısı– yetişti. Bura ahalisinin Alevi olduğu işte bundan belliydi ve kadının Canseza'ya Alevilerin gizli âdetleri hakkında anlattıkları şüphesiz bir camiye gübre yığmaktan bin kere korkunçtu.

Ama, Canseza'nın burada daha korkunç şeyler görmesi alnına yazılmıştı. Bir gece oda kapısının önünde fısıltılar duyarak uyandı. Yüreğinde dehşetli bir eşkıya korkusu vardı. Vücudunu ter bastığı halde, çocuklarının kesilebileceğini düşünerek zıplayıp kalktı. Şaziye Hanım'la beraber olduklarından Mahir Efendi kahvede peykeye serilen bir yatakta yatıyordu. Fısıltının mahiyetini gizlice öğrenmek, icap ederse imdat çağırmak için hiç gü-

rültü etmeden kapıya yaklaştı. Orada, aralıkta iki kişi duruyordu.

Birisi Şaziye Hanım, birisi de kocasının gayrimüslim emirberi Nikola... Canseza geriye bile çekilmeyi akıl etmeden öylece, nefes keserek durdu. Dünya, sanki bütün insanlarıyla, hayvanlarıyla, rüzgârları ve sularıyla ölüvermişti.

Erkek:

— Birisi görür hanımefendi... diyordu.

— Görsün... Canım istiyor...

— Beni öldürürler...

— Hadlerine mi düşmüş?.. Kılına bile dokunamazlar...

— Hanım uyanır...

— Uyanmaz! Uyuyor... Haydi Nikolacığım.

— Olmaz, ben korkuyorum...

— Utanmaz... Erkek olacaksın... Ben kadınlığımla korkuyor muyum? Haydi gel... Gel artık... Bak yüreğim nasıl vuruyor merhametsiz...

Nikola, mahsustan yalvartmak için böyle söylüyordu. Canseza erkeğin sesinden bunu kolayca anlamıştı.

Kadın, emirberi aptesaneye kadar adeta iterek götürdü.

"Bir milletin bayrağı, o milletin başı gibi" düşüyordu ama, bunun ufaklı büyüklü bin türlü sebebi vardı ve en birincisi birkaç meydan muharebesini kaybetmek değil, ahlaksızlıktı.

Canseza yatağına kaçtı. Murat'a uyanacağını hiç düşünmeden sarıldı. Dişleri birbirine vuruyordu. Sabahleyin bu kadının yüzüne nasıl bakacaktı, onunla nasıl konuşacaktı, Murat'ın ona teyze demesine nasıl katlanacaktı.

Canseza'nın ömründe gördüğü ilk orospu bu Şaziye Hanım'dır.

*

Dört senede Ehramlar kadar ihtiyarlamış odunla işler seferberlik treni, bozgunu taşıyarak, bozgunun içinden ağır ağır aşağıya doğru iniyordu.

Şaziye Hanım'la beraber, içinde yalnız bir tek sıra bulunan daracık bölmeye sıkışmışlardı. Sıranın altında dolu kömür çuvalları vardı. Bunları şöyle böyle düzeltip üstüne bir şilte atmışlardı. Canseza, burada çocuklarıyla yalnız kalabilseydi, adeta rahat edecekti. Halbuki kadınlık hicabını, sarı saçlı, güler yüzlü, bazı bazı hattâ sevimli bir insan halinde yanında bulundurmaya mahkûmdu. Arada bir o gece rüya mı gördüğünü kendi kendine soruyordu. Orospu dedikleri mahluk yoksa bu kadar öteki kadınlara benzeyebilir miydi? Işte huysuzluk eden Cemal'i kucağına almış avutuyor. Tren istasyonlardan hareket ederken dua okuyor. Halbuki yıkanmadı bile... Hattâ pis... Aman yarabbi! Başlarına mutlaka bir felaket gelecektir... Büyük bir felaket!

Feneryolu'nda otururlarmış. Kocasıyla sevişip evlenmişler. Kocasını hâlâ da seviyormuş. Pekâlâ!.. Bir insan iki kişiyi birden nasıl sever? Kocası gözlerine bakar bakmaz, bunun yüreğini görmez mi? Eğer ötekini sevmiyorsa kendisini nasıl teslim ediyor? Neden öyle, deli gibi yalvarıyordu?.. Sahi! Bunlar deli olmalıydılar...

Tren rampalarda durdukça, terhis edilmiş askerler vagonlarda dilenmeye çıkıyorlardı.

Hiçbirisi de dilenmeyi layıkıyla beceremiyor. Demek ki dilencilerin en büyük maifeti insanları izaç etmekmiş. Bunu Canseza, bu tren yolculuğunda askerlerin acemi dilenciliklerinden öğrendi.

Tren, korkunç bir örümceğe benziyordu. Kıvrımlarda pencerelerden öne ve arkaya bakınca insanın yüreği ürperiyor. Perişan kıyafetli adamlar, vagon basamaklarına, vagonların üstlerine dolmuşlar. Katar, canlı bir sefaleti sürütür gibi salkım saçak çe-

kiyor.

Bunlar bir senede temizlenemezler ki... Bunlara karıları birdenbire sarılamaz... Kimbilir, içlerinde bir çoğu adam da öldürmüşlerdir...

Bu harf yapılmasaydı, her şey, bundan daha mı beter olurdu?

Küçük istasyonların yağmadan korkacak bir şeyleri olmadığından bozgunu taşıyan trene pek aldırmıyorlardı. Fakat büyük kasabalarda korku vardı. Trenin yaklaştığı haber alınır alınmaz, şehrin bütün inzibat kuvvetleri istasyonu kordon altına alıyor, bozgunun sokaklara yayılmasına şiddetle mani oluyordu.

Birkaç yerde askerler fırınları yağma etmişlerdi.

Bazen kırların ortasında duruluyor, lokomotif için civar korulardan odun kesmek iktiza ediyordu. Böyle aralarda, lazım oldukları için trenciler Mehmetçiklere biraz evvel küfür ettiklerini unutmuş gibi yalvarıyorlardı. Bizim millet kadar yalvarmaya dayanamayan millet olmaz, Türk köylüsü kendisinden bedava iş istenmesine alışmıştır. Bunu ekseriye sopa ve küfürle yaptırdıkları için yalvarmak pahalı bir ücret yerine geçer. Aç olduklarını bile unutan, daha üç kilometre ilerde kendilerinden içme suyunu esirgediklerini hatırlarına getirmeyen Mehmetçikler şevkle ormana dağılıp kuru odun kesiyorlardı.

Böyle mahrukat temini sıralarında, zabitler kompartımanlardan inip ayaklarının uyuşukluğunu gidermek için dolaşıyorlar.

Mahir Efendi'nin bulunduğu bölmede tamam on bir tane zabit vardı. Bunlardan bir tanesi Murat'ı pek seviyor, yanından ayırmak istemiyordu. Aksine Murat da ondan hiç hoşlanmamıştı. Doğrusu kabahat çocukta değildi. Muharebe bu ihtiyat zabitinin yüzünde insana benzeyen hiçbir şey bırakmamıştı. Tamam on dört yara aldığını söylüyordu. Bir gözü kördü. Alt dudağı parmak enliliğinde yarılmıştı. Boynu da çarpıktı. Takımına hü-

cum kumandası verirken alt dudağını yalayan bir kurşun ağzından girip boynunun sol tarafından çıkmıştır.

— Tesadüfe ne dersin Murat! diye gülüyordu, dişlerimden birisine bile dokunmadı. İstersen say bak! Otuziki dişim de sağlam.

Son zamanlarda esir düşmüş, Hindistan'ı, Mısır'ı boylamadan harp bitmişti. Bavulu, İngiliz çikolataları, reçelleri, komposto ve marmelatları kutularıyla doluydu. Bunlar olmasa Murat, bu suratsız herifin dizlerine hiç oturur muydu?

Bazı rampalarda odunla işleyen lokomotif bütün katarı çekip çıkaramıyordu. O zaman, treni ikiye bölmek lazım geliyordu.

Bir gece, gene böyle bir iş oldu. Zabitler, kendi vagonları gittiği halde, kadınlarla beraber kalmayı münasip gördüler.

Dehşetli ayaz vardı. Dolaşmanın fayda vermeyeceğini anlayan Mahir Efendi, kömür çuvallarını hatırladı. Bunlardan birisini bıçakla kesip kömür çıkardı. Vagonun penceresi hizasına büyük bir ateş yaktılar.

Şaziye erkekleri bir müddet seyretti. Hepsinin yüzüne ateşin kızıllığı vurmuştu. Hepsi de bu anda eski yılmaz muhariplerdi.

Şaziye, Canseza'ya yavaşça sordu:

— Kocanızı seviyor musunuz?

— Ben mi?

— Evet.

— Severim. Çocuklarımın babasıdır.

— Ölse evlenir misiniz tekrar?

— Hayır!

— Ya, ne yaparsınız?

— Çocuklarımı büyütürüm.

— Erkeksiz olarak mı? Buna dayanamam doğrusu...

Sinirli sinirli güldü. Mahir Efendi, kadınlara seslerini alçalt-

malarını ihtar etmek için kaba kaba öksürdü.

— Kocanız sizi kıskanıyor anlaşılan...

— Pek kıskançtır.

— Benimki kıskanç değil... Kendisini beğenir. Dünyada kendisinden üstün erkek yok zanneder. Erkekler hep budaladırlar... Yok canım! Somurtmayın hemen... Ben bazı erkekler için söylüyorum tabii...

— Ben kocamdan başka erkek tanımadım da o sebepten bilemiyorum... Mahir Bey budala değildir.

Şaziye kederle mırıldandı:

— Erkeği budala olmamak ne iyi şey!

Canseza, alacakaranlıkta kadının yüzüne merakla ve ümitle baktı. Acaba bu kadar ahlaksız olmasında bir mazeret mi vardı?

Uzaktan çakallar, aç kalmış küçük çocuklar gibi uluyorlardı.

Bir yıldız düştü.

İki kadın da bir ağızdan salavat getirdiler.

Canseza için dünyada olup bitenlere akıl erdirmek imkânsızdı. O, ancak kocaman ana yüreğiyle herkese acımayı becerebilirdi. Bir işe yarasın, yaramasın...

*

Uyuyup yahut kuvveti kesilip yahut, tünellerde ve köprülerde dalgınlıkla başını bir yere çarpıp düşenleri yol boylarında bırakarak Aydın'a doğru iniyorlardı.

Sefalete rağmen arada sırada, hep bir ağızdan gurbet türküleri okunuyor, yürüyüş kolunda söylenen türküler tekrarlanıyordu. Latife edenler, taklit yapanlar bile eksik değildi. Bir kere harbe girdikten, buna alıştıktan sonra dünyada yadırganacak bir şey kalmıyordu.

Hattâ bir istasyonda en arkaya bağlanan hususi bir vagonda,

kendilerini lakayt bakışlarla seyreden üç İngiliz zabitini de zerre kadar yadırgamadılar. Elbette hesapta, gâvurların memlekete bu kadar derinlemesine girmeleri yoktu. Herkes silahları bırakmayı başka bir manada, hattâ tezkere verildiği için ferahlatıcı bir manada anlamıştı. Fakat en korkunç ihtimal düşman ayağı altında kalmak olduğu halde, şimdi bu bile öyle pek feci bir şey sayılamazdı. İngiliz zabitleri ender de olsa gülüyorlardı. Sonra gözlerinde "Sizi yendik! Siz bizden daha aşağısınız!" diyen bir mana da sezilmiyordu. Harp onları da yormuştu. Bir de Türk'ün muharebe sporunda centilmen oyuncu olduğunu denemişlerdi. Halbuki Almanlar, bu sevgili müttefiklerimiz, bilhassa harbi kazanma ümidi olduğu sıralarda, İngilizlerden çok daha küstah ve düşmandılar. Nerdeyse Türkçe konuşmayı, namaz kılmayı bile yadırgar, Türk askerine beceremeyeceklerinden dolayı hiçbir şey emniyet edemez gibi bir tavır takınmışlardı.

Bu ciheti anlatan on dört yerinden yaralanmış ihtiyat zabiti, Mahir Efendi'ye:

— Galiba bu harbi kaybetmek bir bakıma iyi oldu arkadaş! dedi.

Onlar böyle konuşurlarken tren gene odun kestirmek için durmuştu. Türk zabitleri, İngilizlerin vagonu bağlandı bağlanalı böyle duruşlar esnasında yere inip dolaşmaz olmuşlardı. Düşmanlarının karşısında müdafaa edemedikleri topraklara basmaya bile hakları kalmamış gibi bir şeyler düşünüyorlardı.

İngiliz zabitleri gidip gelirlerken pencerede Murat'ı gördüler. Trende Murat ve Cemal'den başka çocuk, hattâ Şaziye ile Canseza'dan başka kadın da yoktu.

Uzun boylu, pek zayıf, pipo içen zabit durakladı. Güldü. Murat'a elini salladı. Murat da gülümsedi.

İngiliz bir şeyler söylüyordu, Murat:

— Anne bak! Bu amca ne diyor? dedi.

Canseza, kompartımanın öteki tarafına saklanmıştı.

Mahir Efendi, manzarayı uzaktan görmüştü. Çocukları dehşetli bir tehlikeye birdenbire maruz kalmışlar gibi gidip yetişti. Söyleyecek bir sözü olmadığı halde:

— Bana bir mendil verin? dedi.

Sonra mendili beklerken İngilizlere döndü.

Uzun boylu zabit Mahir Efendi'yi selamladı. Vagona doğru seslendi. Tren memuru kıyafetli bir herif koştu. İngilizin emirlerini hürmetle dinleyip Mahir Efendi'ye döndü:

— Zabit efendi, çocuk sizin mi diye soruyor, dedi.

— Benim.

Tercüman cevabı İngilizceye çevirdi. Ve bir Rum şivesiyle:

— İndirirseniz memnun olacak. Onun da bu yaşta bir çocuğu varmış. Okşamak istiyor.

Mahir Efendi, çocuğu beğenilen her baba gibi gururla gülümsedi. Murat'ı aşağı indirdi.

İngiliz zabiti, çocuğun önüne çömeldi. Yanağını okşayarak kendi diliyle bir şeyler, ama küçücük, sevimli kelimelerle iyi bir şeyler söyledi. Sonra koşarak vagonuna gitti. Bir sürü kutu ile döndü. Bunları birer birer çocuğun kucağına doldurdu.

Ayaklarını birbirine vurarak Mahir Efendi'yi selamladı.

Murat da, tıpkı babası gibi elini fesine götürerek selamı iade edince İngiliz zabiti tekrar hazır olup bu küçük selamı da karşıladı.

İnsanların neye boğuştuklarını anlamaktan ziyade nasıl olup da senelerce boğuşturulduklarına akıl erdirmek müşküldü.

Ve zafer bile bazen nasıl ayıp bir şey oluyordu.

*

Aydın'da otele gitmeye fırsat bulamadılar.

İstasyonda, kısacık boylu, kambur bir adam Mahir Efendi'nin eline sarılıverdi.

— Vay kambur felek!

— Vay velinimet!

— Sen Aydın'lı mıydın kambur?

— Unuttun mu yüzbaşım. Aydın'ın içindeniz! Hanım ablam da beraber mi?

— Beraber...

— Öyleyse dünyada bırakmam... Eve gideceğiz. Bizim eve...

— Rahatsız etmeyelim...

— Vallaha darılırım. Senin bana yaptığın iyilik unutulur mu? Kocakarı her namazda ömrüne dua eder.

Koşup bir araba buldu. Eşyaları yükletti. Bir paytona misafirlerini bindirdi. Kendisi de arabacının yanına sıçradı. Adresi verdi.

Bir bahçe içinde tek katlı, fakat pek geniş bir eve geldiler. kamburun anası, iki karısı Canseza'yı pek iyi karşıladı.

Mahir Efendi ertesi gün kolordu karargâhına gitti. Kumandan paşa –Sakallı Nurettin Paşa– emir vermiş, terhis edilecek bütün ihtiyat zabitlerini bizzat kendisi götüreceklermiş. Bizzat...

Kumandan paşa Mahir Efendi'yi eskiden, Abdülhamit devrinden tanıyordu. Yer gösterdi. Kahve ısmarladı. Konuşup dururken dalmasından, belli ki başka şeyler düşünüyordu. Dilinin altında bir söz var ama bir türlü çıkaramıyor.

Küçük sevk-i idarenin bu harpte vazifesini tamamıyla başardığından açıp bütün hataları büyük sevk-i idareye yükletti. Yani binbaşıya kadar olan zabit sınıfı vazifesini bir tamam yapmış, ondan yukarısı Almanların tahtı tesirinde hata üzerine hata irtikâp eylemişti. Vatan bir felakete gidiyordu. Ordunun kumanda kadrosu her ihtimale karşı hazır bulunmalıydı. Acele işe, mutla-

ka şeytan karışırdı. Zaten Dersaadet'in ahvali de malum değildi. Yeni padişahın, ne düşündüğü bir türlü anlaşılamıyordu. Sabır ve teenni gerekti. Sonra Mahir Efendi'nin ağız açmasına meydan bırakmadan Burdur ahvalini sordu. Oradaki alay kumandanının tavr-ı hareketini merak ediyor. Ahz-ı Asker Şubesi reisini biliş çıkarmaya çalışıyordu.

Nihayet söz, Mahir Efendi'nin terhis işine gelince elini sakalına attı:

— Hele bir müddet bekleyeceksin evlat! dedi. Harbiye Nezareti'yle muhabere edeceğiz. Sen birkaç gün sonra uğrarsın.

Mahir Efendi, derhal tezkere alamayacağını anladıysa da, bizde işlerin daima böyle yürüdüğünü bildiğinden pek meraklanmadı. Soyulan sandık meselesini hikâye etti. Ahz-ı Asker Şubesi reisinin hastane ambarını tekmil satacağından korktuğunu da ilave etti.

Paşa davranmıştı.

— Hırsızların Allah belasını versin! diye başladı, o paralar gitti gider... Biz kalanlara bakalım. Ambar meselesi mühim... Derhal telgraf çekmeli...

Paşa, konuşmanın bittiğini anlatmak üzere elini uzattı.

Dışarıda bir tüfekçi zabiti, Mahir Efendi'yi çevirdi:

— Terhis için ne dedi yüzbaşım?

— Terhis için mi? Pek anlayamadım.

— Geleli ne kadar oldu?

— Dün geldim.

— Ben kırk gün olduğu halde bir şey anlayamadım da sen bir günde mi anlayacaktın?

— Bizi bırakmayacak mı?

— Paşaya kalsa bırakmayacaklar.

— Bizden ne olur? İşte harp bitti.

— Bizden ne olmaz ki yüzbaşım? Sen asıl paşalardan ne olur diye sor.

— Efendim?

— Söz aramızda... Ordu yenildi... Memlekete düşman girdi. Paşalara iş kalmadı. Başlarına çare arıyorlar...

— Çare biz miyiz yahu?

— Bizden âlâ da çare olmaz. Boynuzuna rakı sürülmüş keçi gibi nara atarak kurdun üzerine gitmez miyiz?

— Olalım. Bu cihet sade bizi alakadar eder.

Mahir Efendi iki hafta karargâha gidip geldi. Tezkereyi elde edemedi. Artık canı sıkılmaya başlamıştı. Sıcaklar bastırıyordu. Kepez'de dolaşmaktan, Topyatağı'na çıkmaktan iyice usanmıştı ki Kambur Ali Efendi imdadına yetişti.

Ev meselesini karşılıklı birkaç kadeh atarlarken öğrenmişti. Mahir Efendi'sinin üç yüz liraya yakın borcu olduğunu, dört sene içinde ancak iki yüz lira biriktirdiğini biliyordu.

Terhisi gecikip, Mahir Efendi'nin şaşkınlığı artınca Kambur Felek bir fikir ileri sürdü. burada fuzuli yere masraf edeceğine "Ticaret hayatına atılsa" nasıl olurdu?

"Ticaret hayatı" sözü Mahir Efendi'yi ilk anda biraz ürküttü. Fakat Kambur, lafı tayyareler gibi peş peşe uçuruyor, rakamlar sayıyordu. Kuru incir yukarı taraflarda –Yani Dinar, Burdur taraflarında– elli, ellibeş kuruş etmiyor muydu? Burada okkasını on üç kuruşa alırlarsa... Kırk beş kuruştan satsalar... Okkada masraf çıktıktan sonra kırk kuruş, bilemedin otuz beş kuruş... Bilemedin otuz kuruş kalır. Yüz lira kendisi koyacak, yüz lira da Mahir Efendi... İki yüz liraya bin yedi yüz okka incir alırlar. Trene yükletmesine de karışmayacak. Kamburun istasyonda kıyamet gibi ahbabı var. Bin yedi yüz okka incir otuz kuruştan –işte– beş yüz on lira para bırakıyor. Yarısı iki yüz elli lira tutar. Al-

lah bin bin bereket versin... O zamana kadar da tezkereyi alır mı sana! Cebinde beş yüz lira... Ver elini İstanbul... Borcunu kapatır. Yakar çubuğunu keyfini arar...

Mahir Efendi, Canseza'nın sabaha kadar ağlamasına aldırmadan razı oldu.

İncirler, kapı dibinde miydi behey kambur felek!.. İki gün sonraki trene nasıl yetiştirdin? Kambur Ali Efendi'nin "Yolda kolaylık görürsün" tavsiyesini dinleyerek Mahir Efendi zabit elbisesiyle yola çıktı.

Dinar'a kadar piyasayı sormaya lüzum görmemiş, yukarı çıktıkça malın pahaya bineceğini ummuştu. Dinar'a çarşıya girdi. Esnafa incir alıp almayacaklarını sordu. Hayhay! Alırlardı. Okkası on yedi kuruştan...

— Neee! Alay mı ediyorsun ahbap?

— Ne alayı beyim... Yirmi kuruştan dilediğin kadar vereyim... İşte...

Öteki dükkâna girdi. Aynı cevap. Üçüncü, dördüncü dükkân... Aynı...

Bir kahveye kendisini attı. Düşünmeye başladı. Düşündüğünü görüp merak eden bir köse herif yanına yanaştı. Sebebini sordu. Hay Allah razı olsun! Mahir Efendi dert yanacak adam arıyordu.Meseleyi anlattı. Köse hiç telaşlanmadı.

— Sen benim yerimde olsan ne yaparsın?

— Kaç okka mal var?

— Bin yedi yüz okka...

Köse herif tavana bakarak bir takım hesaplar yapıyordu. Nihayet parmağını Mahir Efendi'nin göğsüne tabanca namlusu gibi "tevcih etti."

— Sana dört tane vurgun arabası lazım yüzbaşı, dedi, sağlam hayvanlı, akıllı sürücüsü olacak. Dört tane araba...

— Ne olacak?

— Malı atanz. Dahile doğru çeker gidersin. (...) da Panayır var. Panayıra bir kere yetiştin mi? Korkma... Okkasını elli kuruştan elini öpene verir, çuvallan at arabaya, iki günde kıtana kavuş...

— Arabayı nerde buluruz?

— Ben bulurum. Sen hiç keyfini bozma... Ulan kahveci, yap bize iki şekerli kahve...

Şekerli kahveler içildikten sonra köse herif dışarı fırladı. On dakika sonra dört tane araba kapıya sıralandı.

— Kirası kaça bunların?

— Kira kolay... Hele senin işini görelim...

— Olmaz... Pazarlıksız iş uğursuz olur.

— Gündeliği iki lira...

— Dördünün mü?

— Dördünün olur mu? Beherinin...

— Idare etmez.

— Kaça idare eder?

— Bir münasip fiyat istemedin ki...

— Arabaların sahibi bu kadardan aşağıya inmiyor. Benim malım olsa... Hepsini al götür, on para verme. Biz garip dostuyuz... Ben de askerlik ettim. Kemiklerim sarardı gurbet ellerinde...

Arabaları birer buçuk liraya tuttular. Çuvallar yükletildi. Mahir Efendi bunlardan birisinin üzerine kurulup yola çıktı.

Panayıra ertesi gün akşamüzeri yetiştiler. Malı toptan kapatacak kimse bulunmadı. Sabahleyin perakende satmaktan başka çare göremediler. Kira ile bir terazi uyduruldu. Akşama kadar okkası yirmi beş kuruştan ancak iki çuval –yani yüz okka– satabildiler. Nihayet işin çıkmaz olduğu anlaşıldı. Mahir Efendi'nin bu kanaata gelmesini bekleyen köy bakkalları etrafını çevirip on dokuz kuruştan malı bölüştüler.

Mahir Efendi dönüşte boş çuvalların üstüne oturmuş, içinden çıkılmaz hesaplar yaparak zıngır zıngır sallanıyordu. Köse herife uymamak varmış. Dinar'da 17 kruşa verseydi... Meğer arabaların sahibi köse herif değil miymiş?.. Herkes kendi buğdayını öğüttürüyor hayu! Buna batmak demezler mi?

Trende poturlu bir hacı efendiye tesadüf etti. Başından geçenleri anlattı. Neler olmuş da Mahir Efendi'nin kulakları duymamış. Mütarekenin akabinde memlekete şeker gelmiş. Şark-ı karipteki İngiltere ordusunun ambarları hep İzmir'e boşanmış... İncir piyasasının düşmesinin sebebi işte bu!

Mahir Efendi, İngiliz gibi akıllı bir milletin yendiği düşmana, mütareke imzalatır imzalatmaz, şeker yedirmek fikrine neden kapıldığını bir türlü anlayamadı. İnsan –bizim bildiğimiz– istila ettiği memleketi resmen, soyar, yağma eder... İngiliz kâfiri ihya ediyor. Hayret kat ender hayret!

Kambur Felek ile hesaba oturdular. İkisi de somurtuyordu. Nihayet el elde baş başta ayrıldılar. Daha doğrusu ve hiç ümit etmediği halde –daha fazla zarar ummuştu– Mahir Efendi yüz lirasına mukabil doksan lira alıp "Yarabbi şükür! Sana iman etmeyenler kâfirdir Allahım! Mahir kulunu yüzünün akıyla kurtardın. Helal para bir vakit zayi olmuyormuş. Elhamdülillah" diye sevindi.

Fakat gece olup odasına çekilince Canseza'dan duydukları aklını başından aldı.

Canseza, kadınların ağzından bazı hakikatler öğrenmişti. Meğer incirler kambur herifin kendi malı imişler. Yedi kuruştan müşteri bulamamış imiş de, belki daha fazla eder diyerek oralara göndermiş imiş. Bu hesapça, ortağından beher kiloda altı kuruş kazanmış oluyordu. Mahir Efendi, kamburun, kamburunu patlatmak azmiyle her ne kadar yataktan kalkmaya davrandıysa

da Canseza meydan vermedi. Kavga, gürültü beyhudeydi. Olan olmuştu.

İşte bu öfkeyle ertesi sabah Mahir Efendi, karargâha dayandı. Paşanın huzuruna çıktı.

— Ben tezkeremi isterim paşa hazretleri! dedi.

— Oğlum, yazdık...

— Yazdık, çizdik anlamam... Tezkeremi isterim...

— Ben nerden vereyim... Harbiye Nezareti...

— Harbiye Nezareti'nin de, harbiye nazırının da Allah belasını versin. Ben battım paşa hazretleri... Ben mahvoldum. Ev kirası veriyorum. Bir türlü yerleşemedim. Bakkaldan yiyoruz biz... İki çocuğumla refikam sürünüyor. Evvelki gün bir mülazıma tezkeresini şu çekmeden çıkarıp vermişsiniz... Benimkini de verin.

— Onunki hazırdı.

— Bak paşam! Çok laf istemem... Mülazımın tabancası Parabellom ise, benimki de Parabellom... Seni de vururum, kendimi de vururum... Siz delirdiniz mi yahu! Biz kaçmıyoruz. Memleketimize gidiyoruz. Beni siz dağdan mı indirdiniz? Gene lazım olursak biz hazırız. Siz kendinize bakın... Haydi tezkereyi ver...

Nurettin Paşa, öfkelenmedi. Elini beline atıp canlı bir tehdit heykeli gibi duran zabite müsamaha ile baktı. Sonra:

— Pekâlâ dedi, vereceğim ama, başkaları duymasın... Çağırınca geleceksin. Söz verdin. Namus sözü...

— Söz verdim elbette...

Tezkereyi cebine soktu. Paşayı hürmetle selamlayıp çıktı.

Ertesi sabah trene bindiler.

Buradan aşağısını da galiba Fransızlar tutmuşlardı.

Ayasloğ'da, antikaları gezmek için getirilmiş Fransız bahriye efradına rastladılar. Bunlar, tepeleri kırmızı ponponlu bereler giyiyorlar, sarhoş gibi gülüşerek dolaşıyorlardı.

Lakin mağlubiyetin ne demek olduğunu anlamak için İzmir'i on dakika görmek lazımdı.

Limanda yetmiş iki buçuk milletin gemisi vardı. Şehir adeta Yunan bayraklarıyla tepeden tırnağa giyinmişti. Eskiden de gâvur İzmir'i denirdi ama, şimdi asıl gâvur İzmir'i olup çıkmış...

Mahir Efendi, Canseza'yı bir otel odasına yerleştirdi. Murat'ı elinden tutup şehri dolaşmaya çıktı.

Yollarda kolaylık göreceğini umduğundan resmi elbisesi hâlâ üzerindeydi. İzmir milleti, ömründe hiç Osmanlı zabiti görmemiş gibi afal afal kendisine bakıyordu. Varsın baksınlar! Ne üstüne elzem! Etrafta nefer, zabit hiçbir Türk üniforması göremediğine şaşmadı, bir şeyden şüphelenmedi. Şehrin dehşetli bir şeyler beklediğine, sinirli bir hava içinde yüzlerin gergin, seslerin kısık olduğuna da dikkat etmedi. Artık kaç zamandır zabitlerin resmi elbiselerini taşımamayı daha ihtiyatlı bir hareket saydıklarının da farkında olmadı. Kendi yüreği rahattı. Burada misafir bulunuyordu. Herkes de, misafire şimdilik iyi muamele etmekteydi.

Yalnız bir kere, Kordonboyu'nda tramvayda, birisine çarpmış ihtiyar herif kendisini tepeden tırnağa süzdükten sonra:

— Bir de insana çarparlar... Memleketi düşmana bıraktıkları için gidip bir köşeye saklanacaklarına, zafer kazanmış gibi insan içine çıkıyorlar, demişti.

— Memleketi düşmana biz mi bıraktık babalık?

— Ben mi bıraktım yoksa?.. Eğer sende zerre kadar utanma olsa, bu elbiseyi giymezdin... Şu hale bak... —Limanı gösterdi—: Bizi mahvettiniz...

— Yahu bizim ne kabahatimiz var? Elimizden geleni yaptık... Ben Çanakkale'de...

— Herkes Çanakkale diyor. Bıktım, usandım... Gâvur o zaman girmemiş de şimdi girmiş ne farkı var...

— Ne halt edelim?..

— Enver Paşanızla beraber def olup gitsenize...

— Enver Paşa benim paşam değil...

— Öyleyse... Alman'ın paşası mı? Bir zamanlar hâşâ sümme hâşâ Allah gibi tapıyordunuz!

— Biz emir kuluyuz...

Genç bir delikanlı araya girdi.

— Sus ihtiyar! dedi, haksızlık ediyorsun. Yüzbaşıların sözünü kim dinler. Birbirimizi, olmuş işler için yemenin sırası değil...

Mahir Efendi, ihtiyarın ümitsiz öfkesini anladığından bir de kabahatin kendisinde olmadığına emin bulunduğundan kızmamıştı. Delikanlıya gülümsedi.

İhtiyar hâlâ homurdanıyordu.

İki madama, arsız arsız güldü.

Mahir Efendi, ilk defa rahatsızlık hissetti. Tramvaydan indi.

— Duydun mu oğlum?

— O adam sana neden kızdı baba?

— İçi yanıyor.

— Sen mi yaktın?

— Ben yakmadım ama... Eh ne dersin. Biraz da haklı...

— Öteki ağabey, o adama kızdı. Niçin?

— Onun da içi yanıyor.

— Senin?

— Benim de içim yanıyor oğlum...

Bir büyük caddeye girince Mahir Efendi, tramvaydaki münakaşayı birdenbire unuttu. Burada iki sıra işportalar dizilmişti. Üzerinde sapsarı kaçak tütünler. Küçücük tütün tepelerine, küçücük Yunan bayrakları dikilmiş. Kasketi yampiri Rum palikaryaları bağıra çağıra tütün satıyorlar.

Şaşkınlıkla birisine yanaştı:

— Bu nedir? diye sordu.

— Tütün.

— Kaçak mı?

— Kaçak!

— Burada reji yok mu?

— Reji eski iş... Artık Reji falan yok.

— E?

— E'si... Bu daha iyi değil mi? Pakette tütün mü var, gübre mi var bilmezdin. Şimdi beğen, beğendiğini al...

— Haklısın, çek bakalım bir okka...

— Kaçak tütünün, İzmir'in ortasında, ıspanak gibi okka okka satıldığını yüz kişi yeminle söylese, inanmazdı. Koca paketi kolunun altına kıstırdı. Düşüne düşüne yürüyordu ki adını çağırdılar.

Nazilli'de tanıdığı bir nakliye mülazımı. Sivil giyinmiş.

— Vay Hüseyin Efendi!

— Seni hangi rüzgâr attı yüzbaşım?

— İstanbul'a gidiyoruz.

— Tezkere?..

— Aldım.

— Hemen hareket edecek misin?

— Ya, n'olacak? —Mülazım Hüseyin Efendi'nin İzmirli olduğunu hatırladı—: Sizin memleket fena!

— Neden?

— Adamı sert!

— Sen sert adamları severdin.

— O kadar sertini sevmezmişim demek ki... Bir ihtiyar beni fena halde haşladı. Harbi kaybetmenin suçunu bize yüklüyor.

— Hakkı var...

— Etme yahu! Ölmekse öldük... Vurulmaksa vurulduk...

— Şüphesiz... Lakin zaferi de ordu taşır, mağlubiyeti de... — Koluna girdi—: Bu akşam işin var mı?

— Hayır!

— Hangi oteldesiniz?

Mahir Efendi, otelin adına dikkat etmemişti. Mülazım Hüseyin Efendi, tariften bildi. Akşam otele gelecek, sivil elbise getirecekti. Gece, yatsı ezanından sonra bir yere gideceklerdi.

— Hovardalığa mı?

— Elbette hovardalığa...

— İşimize gelmez.

— Aman sen erkek değil misin?

— Ben namuslu erkeğim.

— Daha iyi ya... Biz de zaten namuslu erkek arıyoruz.

— Baştan çıkarmak için mi?

— Hayır. Çamurdan çıkarmak için...

Gece buluştular. Birçok sokaklardan maksatsız, maksatsız dolaşıp nihayet tenha bir mahallede eski bir evin kapısını Hüseyin Efendi çaldı.

— Kim o?

— Yabancı yok!

— Ne istiyorsunuz?

— Sünnetçiyi arıyoruz.

— Buyurun.

Kapıdan girdiler. Arka taraftaki odalardan birisinde dört kişi daha oturuyordu.

Hüseyin Efendi, bunlarla Mahir Efendi'yi tanıştırdı. Birisi Erkânıharp binbaşısı imiş. Ötekiler de sırasıyla topçu yüzbaşısı, Piyade mülazımı, bir de sivil polis...

Söz gece yarısına kadar sürdü. Mahir Efendi, bir teşkilat hazırlandığını anlamıştı. Yalnız bu arkadaşlar mühim hadisenin

vuku bulmasını bekliyorlardı. Eğer o hadise vuku bulmazsa biraz sabredilecekti. Vuku bulursa harekete geçmek lazımdı. Ne pahasına olursa olsun harekete geçmek.

O kadar heyecanlı insanlardı ki Mahir Efendi, çoktan beri hadiselere karşı bitaraf olduğunu zannettiği halde, yavaş yavaş o da heyecanlanmıştı.

Son karar: O beklenen hadise çıkmazsa Mahir Efendi serbestti. Kalkıp İstanbul'a gidecekti. Hadise patlarsa beraber icap edeni yapacaklardı. Yalnız beklenen hadisenin ne olduğunu söylememişlerdi.

Mahir Efendi, sokakta, bunu Hüseyin Efendi'ye sordu. Mülazım:

— Öğrenip ne yapacaksın, diye cevap verdi, olmazsa zaten bir şey yok... olursa sen de görürsün...

— Eğer olursa dövüşecek miyiz?

— İster istemez.

— Ya bizim çocuklar!..

— Çocuk falan düşünülecek sıra değil... Olacak iş olursa zaten ne çocuk kalacak ne kadın...

— Vay canına! Çok sürer mi?

— Zannetmem...

Hüseyin Efendi, Mahir Efendi'yi oturduğu otelin sokağına kadar getirdi. Bir daha üniforma giymemesini, bu sivil elbiselerle gezmesini tavsiye etti. Silahı olup olmadığını sordu.

— Bir Parabellom tabancası var. Elli fişek.

— Büyük çaplı mı?

— Büyük çaplı...

— Ablam en lüzumlu eşyaları, çocukları daima hazır bulundursun. Belki hareket etmek icap eder. Saatlerin değil, dakikaların bile ehemmiyeti vardır.

— Nereye gidiyoruz.

— Adem'e!

Mahir Efendi, Abdülhak Hamit'i okumamış hattâ böyle bir şahsın yaşamakta olduğunu bile işitmemişti. Cevaptan hiçbir şey anlamayarak sordu:

— Neresi burası?

— Cenneti âlâ!

— Ben dini bütün Müslümanım. Cennet'e inanırım. Gitmek de isterim. Lakin her şeyin bir sırası olur. Şu anda âlâ da deseler İstanbul'dan başka yere gitmek niyetinde değilim...

— Cenneti âlâ dediğim de zaten İstanbul...

— İyi öyleyse...

— Yalnız, yol belki biraz dolaşır. Sen de lütfen silahınla fişeklerini başının altından ayırma...

— İzmir'e mahsus değil tosunum. Ben Nazilli'deyken de silahımı başımın altından ayırmazdım.

— Hay babana rahmet yüzbaşım...

— Senin de babana rahmet!

— Benimki daha ölmedi ki...

— Benimkinin öldüğü de ne malum? Belki Yemen'de bir kabile şeyhinin damadı olmuştur. Keyif sürüyordur.

Gülüşerek ayrıldılar.

Mahir Efendi, karısına hiçbir şey açmadı. Fıkarayı lüzumsuz yere neden telaşlandırmalı. Zaten neleri var ki... Her şeyler her zaman aleste! Kaç senedir bu muhacirliğe alıştılar gitti. Asker demek ne demek? Bir abam var atarım, nerde olsa yatarım...

Günler fena geçmiyordu. Bilhassa sivil elbiseyi giydikten sonra Mahir Efendi, daima Murat'ı, elinden tutmuş olduğu halde, İzmir'i enine boyuna dolaşmaya girişmişti. Bir baş Karşıyaka'ya geçiyor, bir baş Kadifekale'ye çıkıyor... Bornova'yı, Asansör'ü,

Buca taraflarını arşınlıyordu.

Binbaşının evine iki gece daha gitmişti. Zeybekler de hazırlanmışlarmış... Demirci Efe her tarafa haberler uçurmuş. Bir şey olursa, Demirciye doğru çekileceklermiş... Balıkesir'de Kâzım bey... Falan yerde falanca, feşmekân yerde filanca bulunuyor... Velhasıl bir hazırlık var... Yoksa otuz üç milyonluk Osmanlı milletinin yenildiği yerde, bir avuç zabit bir halt mı edecek? Iyi doğrusu... Sil yeniden başla hesabı! Aferin!

Bir akşam otele yorgun döndü. Saatlerce serseri gibi dolaşmıştı. Artık Izmir'den usanıyordu. Hani utanmasa, Hüseyin Efendi'nin evine gidip verdiği sivil elbiseyi bırakacak, "Bana müsaade! Arkadaşlara selam ederim. Beklemekten bıktım" deyip yürüyecekti. Bereket bugün bir havadis çıkmıştı. Yarın değil öbür gece yani 14-15 Mayıs gecesi Yahudi maşatlığında büyük toplantı varmış. Mahir Efendi "Redd-i ilhak" lafını bir türlü aklında tutamıyordu. Mutlaka bir şeyi "Ret" edeceklerdi ama öteki nasıl bir kelime.

Odaya girer girmez, Canseza gözleri çakmak çakmak karşısına geçti:

— Bey, dedi, biz burada ne bekliyoruz kuzum?

— Nerede ne bekliyoruz? Sana n'oldu?

— Bizim Izmir'de ne işimiz var diye soruyorum.

— Kadın kısmının her şeye aklı ermez. –Mahir Efendi, böyle karşılanınca deminki bıkmayı unutmuştu. Iradesine itiraz edilen her müstebit erkek gibi şu anda karaya kolayca ak diyebilirdi. – Hele şu sofrayı kur. Bizim karnımız acıktı. Değil mi Murat?

— Çocuğu şimdi bırak... Yarın tren varmış. Bizi yarınki trene bindir. Ben gitmek istiyorum.

— Sebep?

— Ben gitmek istiyorum... —Canseza birdenbire ağlamaya

başladı—: Bizi yarınki trene bindireceksin — Ben korkuyorum.

— Neden korkuyorsun. Delirdin mi?

— Çocuklardan korkuyorum. Bizi trene bindireceksin.

— Ağlama... Bağırma... Oteldeyiz... Sana bir şey mi söyleyen oldu budala!

— Elbette bir şey söyleyen oldu.

— Ne söylediler?

— Burasını Yunan basacakmış.

— Ne Yunan'ı?

— Yunan işte...

— Ne zaman basacakmış?

— Yarın, öbür gün basacakmış.

— Sen Yunan'ın burasını basacağını nerden öğrendin? Sus artık... Yeter yahu! Canımı sıkıyorsun. Hele anlat...

Canseza anlattı. Otelde bir hizmetçi kadın vardı. Bir Rum karısı. On gündür boş zamanlarında gelir, konuşurmuş. Bugün gene gelmiş. Canseza iki hıçkırık arasında:

— Bizim burada ne beklediğimizi sordu. Madam, dedi, bir şey beklemiyoruz dedim. O zaman "Öyleyse yolcu yolunda gerek hanımefendi, çocukların var. Ben seni çok sevdim. Sana da bebeklerine de yazık! Beyine söyle sizi yarın trene bindirsin! Yarınki trene yetişemezseniz belki artık tren de bulunmaz," dedi.

— Nerden biliyormuş kaltak.

— Oğlundan işitmiş... Bütün Rumlar hazırlanmışlar. Yunan ordusunu bekliyorlarmış. Katliam olması ihtimali varmış. Yarın gideceğiz... Yarın mutlaka tren biletlerini alacaksın.

Canseza, kocasına yemin ettirinceye kadar ağladı. Nihayet korku Mahir Efendi'ye de sirayet etmişti. İki çocukla beraber karısı dağlara düşebilir miydi? Hem nereye gidilecekti? Aydın'dan berisini Fransız, ötesini İngiliz tutmuş... İzmirliler İzmir'i müdafaaya

hazırlanıyorlarsa pekâlâ! Istanbul'a da Istanbul'lular lazım...

Karısını daha fazla sakinleştirmek için sırtındaki sivil elbiseleri paket yaptırdı. Yarın sabah erkenden bunları sahibine verecek, istasyona bilet almaya gidecekti. Allah razı olsun Rum karısından... Tam tren gününe de rastladı... Atlar savuşurlar...

Canseza'nın yanağını okşadı:

— Bak hanım! Nişan koy! Erkek kısmı, kırk yılda bir kere karısının sözünü dinleyecek. İşte bu sefer sözünü dinliyorum. Bir daha da kırk sene sonra... İştihanı o zamana sakla... Sakın âdet edersin, karışmam ha! Bozuşuruz...

Otelden sabah erken çıktı ama, kurnazlık edip Hüseyin Efendi'nin evine kuşluk zamanı gitti. Tahmin ettiği gibi Hüseyin Efendi çıkmıştı. Elbise paketini rahatça anasına bıraktı.

Istasyona gelinceye kadar karısının dün geceki heyecanına pek ehemmiyet vermiyordu. Hattâ bir aralık kendisinin de kapıldığı korku parlak Adalar denizi güneşiyle sanki erimiş gitmişti. Fakat istasyondaki mahşeri görünce kan başına sıçradı. Demek essahtı yahu! Demek aklı erenler kaçmak için bilet gişesine hücum etmişlerdi. Bre aman! Ya, trende yer kalmazsa...

Artık ne pahasına olursa olsun bilet almaktan başka çare bulunmadığına inandı. Evvela müsaade istedi, kalabalık öyle müsadeye kulak asacak halde değildi. İşte o zaman Mahir Efendi, pehlivan vücudunu, Herkül kuvvetini ortaya koydu. Şunu dirsekledi, bunu omuzladı. Küfürlerin, beddualaların arasında gişeye bir miktar yaklaştı. Önünde sıska bir şapkalı duruyordu.

— Hele yol ver bakalım çelebi! dedi.

— Haydi oradan pis herif!

— Ulan Yahudi! Pis herif diye bana mı diyorsun?

— Sana diyorum. Geçti o günler... Bardak oldu... Zabitlik sökmez.

— Hangi günler geçti ulan çıfıt?

— Eski günler.

— Neden geçiyor? Yenildik diye mi?

— Elbette...

— Iyi ama biz size yenilmedik ki...

— Çok laf istemez...

Mahir Efendi, huyu kurusun, zaten sözün başında kararını vermiş, gülümsemeye bile başlamıştı. "Ya Allah!" diyerek bir nara vurdu. Herifin yakasını toparladı. Bir sarstı, bir silkti. Yahudi yaygarayı koyuvermişti. Lakin imdadına gelen olmadı. Bilakis Mahir Efendi'nin işini kolaylaştırmak istermiş gibi kalabalık biraz aralandı. Bu ferahlıktan istifade etmek lazımdı. Mahir Efendi de fırsat kaçırmayı hiç sevmezdi. Sıska herifin ayaklarını birdenbire yerden kesti. Beş adım öteye fırlattı. Ceketinin yakası yırtılıp elinde kalmıştı. Kıçının üstüne düşen Yahudi, etinden et kesiyorlarmış gibi bağırıyordu. Kuvvetine mükâfat olarak gişedekiler sıralarını bu korku bilmez kahraman yüzbaşıya verdiler. Parayı acele etmeden saydı. Biletleri alıp cebine soktu.

Kalabalıktan ayrılınca Yahudi bir polisle beraber üstüne saldırdı. Ceketinin tazminini istiyordu. Söylediğine inanmak lazım gelirse, kendisini mutlaka astıracaktı. Polis zabit üniformasını görünce biraz ferahladı. Yahudiye:

— Ben beyi tevkif edemem. Resmi elbisesi var. Kanun zabiti çağırmalısın! dedi.

— Ben kanun zabitini nerden bulacağım?..

— Orasını bilmem.

— Şimdi İngiliz polisi sana öğretir...

Koşarak istasyondan çıktı.

Polis memuru Mahir Efendi'ye:

— Haydi savuş beyim, dedi, İngiliz polisleri gelirse vaziyet

kötüleşir... Hem de şuradan geç... Bagaj dairesinden...

Mahir Efendi bagaj dairesinden geçip otele gitti. Eşyaları acele topladılar.

O gece trene bindiler.

Bu tren işgalden evvel İzmir'i terk eden son trendi. Zaten Bandırma'ya doğru bir müddet Yunan işgali istasyondan istasyona treni adeta takip etti.

Mahir Efendi, trende, Hüseyin Efendi'yle arkadaşlarını yüzüstü bıraktığını hiç hatırlamadan karısının sözünü dinlediğine memnun oluyor, Yahudiyi gözünün önüne getirerek kendi kendine gülümsüyordu.

*

Bandırma'da gene bir fena tesadüfe (!) uğradılar.

Tren iner inmez Mahir Efendi, Tavşan mağazası marangoz ustalarından Hilmi Efendi'yle karşılaştı. Sarılıp öpüştüler. Hilmi Efendi, dört harp senesinde, yirmi yaş birden ihtiyarlamıştı, saçları, sakalları bembeyaz olmuştu.

Mahir Efendi:

— Ne var, ne yok? diye sorunca Hilmi Efendi, kaç zamandır şımaracak adam bekliyormuş gibi ağlamaya başlamasın mı?

İki hıçkırık arasında, karısının on beş gün evvel öldüğünü, kendisini dünya yüzünde tek başına bıraktığını, çoluk çocuk da olmadığından evin suyu çekilmiş değirmene döndüğünü, eşikten atlamayı canı istemediğini söyledi.

Murat'ı görünce n'apacağını şaşırdı. Arkadaşının muharebeden maaile geleceğini rüyasında görse inanmazdı.

Hep beraber eve gitmeleri için o kadar yalvardı ki, Mahir Efendi Aydın'daki Kambur Ali felaketini unutup razı oldu.

Ev, dayalı döşeliydi. Kadını sanki günübirliğine misafirliğe

gitmişti. Canseza, vapura bininceye kadar bu acayip duyguyu hissederek rahatsız oldu.

Hilmi Efendi, her ne kadar Bandırma'ya ilk gelişinde marangozluğa başladıysa da sonunda işi bakkallığa dökmüştü. Şimdi rafları tıklık tıklım dolu büyücek bir dükkânda kederli kederli oturmaktaydı.

Mahir Efendi eskiden beri akıl erdiremediği alışverişin Aydın'daki incir ticaretinde tadını tatmıştı. İlk günlerde, Hilmi Efendi'nin çekmece başında emniyetli emniyetli oturmasına şaştı. Her müşteri sanki bu dalgın ve acılı adamı aldatacaktı. Fakat gün geçtikçe alışır gibi oldu. Hattâ Hilmi Efendi'ye biraz da gıpta etti. Sabahtan akşama kadar çekmeceye şıkır şıkır para düşüyordu.

Harp içinde, hak bereket versin, iyi para kazanmıştı. Nasıl olduğuna pek akıl erdirememişse de, harbin aksata üzerinde bir acayip tesiri olmuştu.

— Bir gece dükkânı kapattım, dedi, eve gidip yattım. O akşama kadar umum sermaye iki yüz liraydı. Sabahleyin dört yüz oluvermiş. İki hafta sonra sekiz yüz...

— Şaşılacak şey!

— Allah'ın hikmeti! Mal pahaya bindi... Lakin asıl vurgunu İstanbul'da vurdular. Bir de orduya müteahhitlik yapanlar büyük parsayı topladı. Burada bir Kaltabanoğulları vardı. Karun oldu keratalar... İstanbul'u sana nasıl vasfedeyim. Parayı sokaklardan çöpçü süpürgesiyle süpürmüşler de kasalara tekmeyle doldurmuşlar.

— Ahali ekmek bulamamış...

— Orası başka... Kimi gelin getirir, kimi ölü kaldırır... Sen bilmez misin?

— Böyle bir laf duyarız. Lakin millet ölü kaldırmış da iki, üç kişi gelin getirmiş...

— Iki, üç kişi... Evet... Bal tutan parmağını yalıyor. İttihatçılar bu işe göz yumdular.

— Sebep?

— Türk'ten tüccar yetişsin diye...

— Tüccar neye yararmış?

— Bir hükümet tüccara dayanır... Fıkaraya kulak verme... Zenginden bir vakit zarar gelmez. Sen Talat Paşa'yı gördün mü? Hep Talat Paşa'nın akılları... Sonunda Rus çarının başına gelenler herifin haklı olduğunu ispat etti.

— Rus çarının mı? Anlayamadım.

— Rusya'yı Bolşevikler sardı... –Hilmi Efendi Bolşevik kelimesini "Bolçevik" diye telaffuz ediyordu—: Bolşevikler efendim...

— Bolşevik ne demek? Hastalık mı? İspanyol nezlesi gibi...

— Daha beter... Zenginlerle fakirler birbirlerine düştü. Trabzon'a kadar gelen Moskof neden çekildi gitti, duymadın mı?

— Neden çekilecek? Alman yukardan yüklendi, biz aşağıdan...

— Onu söyleyenin, senden gayrısı halt etmiş... Rus'un başına gelen dert Bolşeviklik...

Mahir Efendi, bu kelimeyi ilk defa işitiyordu. Ehemmiyetine ancak yeni dikkat etti.

— Bu nasıl söz? Osmanlı ordusuyla Alman ordusunun göremediği işi bu "Bolşeviklik" her ne karın ağrısıysa nasıl becermiş bakalım? İşte biz de yenildik! Yoksa bizi de mi Bolşeviklik sardı?

Hilmi Efendi bu sualin cevabını vermeden evvel derin derin içini çekti.

— Allah göstermesin! İslama yarar bir yol değil, dedi, fıkara, baldırı çıplak icadı... Zengin komayıp kestiler. Şimdi mesela, senin bir evin var. Evini elinden alacaklar!

— Neden? Benim evimin kime zararı olmuş? Yalandır.

— Yalan değil, yalan değil! Kimsenin evi olmayacak. Evler hükümete geçiyor. Sana bir oda verilecek, bana da bir oda verilecek. Senin evinde bana bir oda... Anladın mı?

— Seni aldatmasınlar. Böyle iş olmaz.

— Olmuş birader! Sonra mal yok, mülk yok. Çocuk doğdu mu, hükümet çekip alıyor.

— Niye?

— Hükümet besleyecek. Çocuk kısmı, babasını, anasını bilemeyecek ki büyüdüğü zaman hükümet: "Şunu vur!" deyince "Babam! Anam!" demeden "Tak" vuracak.

— İyi doğrusu... Babayı evlada boğdurmak... E sonra?..

— Sonra akşama kadar eşek gibi çalışacaksın. Eline bir vesika verecekler. Ben ne yersem umum millet de onu yiyecek.

— Sen ne diyorsun allasen!

— İşte Bolşeviklik bu... Bir de, eve geldin, baktın ki kapıda bir şapka asılı. Yabancı bir şapka... Demek karının yanında bir zampara var. İçeri girmeyeceksin. İster sokakta piyasa et, ister kahveye git bekle. İş bitince geri döneceksin ki rahatsız olmasınlar...

Mahir Efendi kahkahalarla güldü.

— İlahi Hilmi Efendi, dedi, işte gördün mü?

— Şaka mı sandın?

— Bunun neresi ciddi yahu?

— Vallaha Bolşeviklik böyle... Herkes söylüyor... İşte bu sebepten, hükümet, "Zengin çoğalsın da fıkaranın zenginlere bir vakit gücü yetmesin!" dedi. Hırsızlığın, ihtikârın yakasını kaptı koyuverdi.

— Şu Moskof çarı, bunu akıl edememiş mi?

— Eyvah! demiş ama, bir kere iş işten geçmiş...

— Bolşevik mi dedin?.. Bolşevik...

— Evet... Bolşevik.

Babasının yanında oturan Murat, dikkatle dinliyordu. O da içinden birkaç kere "Bolçevik! Bolçevik!" diye tekrarladı ve bu kelimeyi bir daha hiç unutmadı.

Gene maksatsız yere takılıp kalmışlardı. Canseza gizliden gizliye sinirleniyordu.

Vapur günleri Hilmi Efendi, misafirleri kendisini bırakıp gidecek diye korkuyor, Mahir Efendi'ye adeta yalvarıyordu.

İzmir tarafından bazen kötü, bazen iyi haberler gelmekteydi. Bir kere kendisini orada az kalsın lüzumsuz yere bırakacak herifler bir halt karıştıramamışlardı. 17'nci Kolordu kumandanı Nadir Paşa, karargâhıyla beraber, maiyetindeki iki alayı, tek kurşun atmadan Yunan'a teslim etmişti. Ağız haberlerine inanılırsa bu fırkanın 172'nci Alayı Ayvalık'taymış. Kumandanı Kaymakam Ali Bey... Yunan'a mukabele etmiş... Dövüşmüşler. 12-13 gündür Yunan'ın her tarafı kollarını sallaya sallaya işgal ettiği haberleri geliyordu. "Ahali karşı çıkıyor, teslim olmuyor" deniliyordu. Çok şükür, Türk'ün ayranı kabardı demek. Ha Ali Bey göreyim seni!.. Ali Bey'in vuruştuğu tesirini göstermiş olacak ki, Soma'dan, Akhisar'dan, Salihli'den de iyi havadisler sökün etti. Millet silaha mı sarılıyor ne?

Bir gün İstanbul postası fena bir haber getirdi. Kasımpaşa'da, Yeniçeşme'de bir yangın olmuştu. Büyük bir yangın...

Mahir Efendi, telaşlı kamarotları sorguya çekti. Hiçbirinin sözü, ötekini tutmuyordu. Yalnız müphem surette bir noktada mutabık gibiydiler. Yangın Yeniçeşme'de karakolun yanına kadar gelip orada, hikmetihüda, sönmüştü.

Tamam! Sivrikoz Mahallesi de zaten oradan biraz aşağıdadır. Zaten olur mu birader? Yukarda, hâşâ sümme hâşâ Allah yok

mu? Bir de evsiz, barksız sokakta mı bırakacak Mahir Efendi kulunu!

Yalnız bu yangın haberi üzerine daha fazla beklemenin icap etmeyeceği anlaşılmıştı.

Canseza'ya bir şey söylemeden o gün biletleri aldılar. Ertesi sabah –yağmurlu ve rüzgârlı bir gün– Gülnihal vapuruna bindiler.

İstanbul'un kapalı yaz mevsiminde, insanın yüreğini kederden parça parça edecek bir donukluk, ıslaklık vardır.

Haliç'in sarı çamurlu suları Galata Köprüsü'nün deliklerinden iki toprak şose gibi dışarıya doğru akıyordu.

Rıhtımdan kuvvetli bir Pazarkayığı'na eşyalarını yüklettiler. Üstüne de aile oturdu.

Üç kişi olarak ayrıldıkları Vatan'a dört kişi olarak dönüyorlardı.

İstanbul hiç değişmemişti. Selâteyn camileri, Galata ve Beyazıt kuleleri... Tramvaylar... Mavna yığını gene eski yerinde... Yemiş iskelesinin kayıkları, akşam dönüşü sabit müşterilerini taşıyor. Havuzlarda iki şirket vapuru tamirde...

Akşam ezanı okunurken Kasımpaşa iskelesine yanaştılar. Hamallar yatak denklerini, sandık sepeti dışarı çıkardı. Yol yokuş olduğundan araba işleyemezdi.

Mahir Efendi, sırtındaki elbiseye yakışan son kumandayı verdi:

— Haydi arslanlarım! Bizi Yeniçeşme'ye çıkarcaksınız!

— Yeniçeşme'ye mi? Aman beyim, Yeniçeşme mi kaldı?

— Biliyorum. Lakin bizim ev hamdolsun yanmamış. Ateş sokak başındaki çeşmenin yanına kadar gelip orada söndü ya...

— Hangi çeşme beyim?.. Çeşmenin yerinde yeller esiyor?

— Sivrikoz Mahallesi?..

— Sivrikoz Mahallesi süprüldü de yangın Okmeydanı'na dayanayazdı...

— Deme!

Hamallar kâhyası –Uzun sakallı dinç bir ihtiyar– fena haber verdiğine müteessir yere bakarak bir müddet bekledi. Yağmur inceden inceye yağıyordu. İskele üzerinde, kucağında çocukla bir kadını lüzumsuz yere bekletmek manasızdı. Teselli verir gibi sordu:

— Nereye götüreceğiz beyim?

— Hele dur! Ben evimi kaybetmişim... —Mahir Efendi, felaket gelip çatınca kendisini ümitsizlikten ve beyhude kederden kurtaran eski yılmaz tabiatını yardıma çağırdı—: Suphanallah! Suphanallah! Siz yükleri duvar dibine, sipere alın. —Karısına döndü—: Bekleyeceksiniz. Gidip ağabeyimi bulayım...

Büyük adımlarla, fakat telaş etmeden yürüdü.

Denkleri sundurmanın altına çektiler.

Hamallar kahveye girdi. Fakat kâhya, muharebeden gelen ve toprağa ayak bastığı anda evini kaybeden bir asker ailesini çocuklarıyla beraber yağmur altında bırakmaya dayanamamıştı.

Birisini azarlar gibi, Canseza'ya taraf bakmadan teklif etti:

— Çocuklar üşüyecek kızım! Bak ıslanmışsınız. Kahveye giriver.

Bu sözler söylendiği zaman, Hüseyin Rahmi *Meyhanede Kadınlar* isimli kitabını yazmış mıydı, yoksa henüz yazmamış mıydı bilinmez. Fakat "Kahveye girmek" teklifi harp içinde İstanbul'dan iki buçuk sene uzakta kalmış bir kadın için en ağır hakaretlerdendi.

Canseza, ancak demin duyduğu yangın haberiyle o kadar şaşırmasaydı, bir de ihtiyar hamallar kâhyasının sesindeki baba hissini anlamasaydı, korkardı. Öfkelenirdi.

— Teşekkür ederim. Burası iyi! diyebildi.

— Hayır! Rahmet dineceğe benzemiyor! Bizim uşaklar da dünya ahret senin kardeşlerin. Birer çay içersiniz.

— Olmaz.

Kâhya, oğlu, kocası, ağabeysi askere giden kadınların erkek elbisesi giyip çöpçülük ettiklerini görmüş, bir yaşına daha girmişti. Çöpçülük ne demek? Karı milleti, harp içinde başını açmıştı da, sokağa dökülüvermişti. Bu biçare kimin köyünü soruyor hâlâ! Atı alan Üsküdar'a geçti a yavrum! Olup biten işlerin yanında çocuklarıyla beraber hamal kahvesine girmek, Kâbe'ye girmek gibi bir şey...

Mamafih genç kadının eski kafalılığını da bir taraftan beğenmişti. Kahvenin kapısını açıp içeriye Kürtçe bir şeyler söyledi. "Uşaklar" birer ikişer, fakat acele acele dışarı çıkıp kahveyi boşalttılar.

Canseza tekrar girmemek istediyse de çocuklar hakikaten ıslanıyorlardı.

Ihtiyar:

— Eşyaları merak etme... Altın olsa burada kaybolmaz! diye teminat verdi.

Tütün ve bekâr erkek kokan kahve sıcacıktı. Çırak kirli mermer masaya üç tane çay getirdi.

Hamallar kâhyası, birkaç adım ötede, yarı dönük, olarak durmuş, yangını anlatıyordu. Istanbul'un yangını meşhurmuş ama, böylesini yüz senede gören olmamış.

— Bir kere nereden çıktığı, nasıl büyüyüp dört kola ayrıldığı anlaşılamadı. Ta, Sarıyer'den tulumba geldi, diyeyim de gerisini var sen hesap et kızım! O temel çivileri, kaplama tahtaları top güllesi gibi havalanıp denize kadar uçtular. Bir de mübarek fırtına koptu. Fırtına dersem, anafor! Bir taraftan doğruca esse,

ateşi önüne katıp götürür. Hayır! Sanki Kasımpaşa'nın üstünde cirit oynuyor. Hayvanı bir dizginliyor. Yallah gerisin geriye... Derken sola kaptı diyorsun. Meğer sağa ateşten bir cirit fırlatmış. İki yüz hane ilerisinden alev yükseliyor. Can zayiatı olmayışına sen de şaş, ben de şaşayım... Üç gün, üç gece yandı. Cayır cayır cehennem gibi...

— Ne günü başladı efendim?

— Altı gün evvel... Oraları hâlâ yanıyor. Sokaklara girilemedi. Kızıllığı denize nasıl vuruyor. İnsan ürker...

— Demek biz Bandırma'da on gün beklemeseydik...

— Bandırmada on gün mü kaldınız? İsabet! Verilmiş sadakanız varmış. Çoluk, çocuk... Allah göstermesin... Yangın insanı şaşırtıyor...

Tulumbacıların ateşi bırakıp nasıl yağmaya daldıklarını, gâvur malı olsa insanın gene de yüreğinin acıyacağı, halbuysa İstanbul milletinde gayrı, merhamet kalmadığını, birkaç zenginin evini kurtarmak için mahallelerin ateşe verildiğini, hamal kâhyası, yana yakıla hikâye etti.

Sözün burasındayken Mahir Efendi kapıdan girdi.

— Allah razı olsun baba! dedi, ıslandılar diye korktum... — Canseza'ya döndü, suçlu suçlu izahat verdi—: Ahbapları aradım. Çoğu evlerini değiştirmiş. Nihayet birisi bizimkilerin adresini verdi. Celal vardır. Ağabeyimin arkadaşı... Bekâr bir adam. Anasıyla otururlar. Tabakhane'de... Şimdilik oraya sığınmışlar...

Yağmurlu gecenin içinde denkleri yüklenip arka arkaya sıralanan hamalların önünde, meçhul toprakları keşfe çıkmış yorgun bir sefer heyeti gibi yürüdüler.

Birinci katı tuğladan yapılmış, fakat en üst katının pencere pervazları henüz takılmamış, bir evin taş basamaklı merdivenlerini çıkıp kapıyı çaldılar.

Kapı açılınca Murat:

— Beyamca! Biz geldik! diye bağırarak içeriye koşmak istedi. Bir kocakarı, çocuğun kolunu hışımla çekerek sarstı:

— Kunduralarını çıkarmadan nereye gidiyorsun terbiyesiz! Burası ahır mı?

Beyamcayla babaanne içerde, baba ile annesi kapı eşiğinde donakaldılar.

Bu kadar seneden sonra... Murat'ın çamurlu kunduralarla koşup beyamcasını kucaklamaya da mı hakkı yoktu?

bir şeyler kaybetmişlerdi. Korkunç derecede kıymetli bir şeyler!.. "Gidip de gelmeme"nin ne olduğu malum değildi ama, "Gelip de bulmama"nın acılığı meydandaydı.

Canseza, eşiği geçip geçmemekte bir an tereddüt etti ama, kirli yün çorap kokanı, hamallar kahvesinden geliyorlardı. Trenler dolusu "Bozgun" getirmişlerdi.

Halbuki burada, tahtaların temizliğinden daha ehemmiyetli başka bir şey olmadığı belliydi.

İlk defa, bir ev sahibi olmak için ölesiye çırpınan kocasını anlar gibi oldu.

Cemal –iki buçuk yaşındaydı– kucağında uyumuştu.

*

Kaynanasıyla kayınbiraderi gece yarısına kadar yangını hikâye ettiler.

Kadın bütün kabahati Süleyman Efendi oğluna yükletiyordu.

— Bizi bıraktı da, ahbaplarına yardıma gitti, diyordu, sen benim oğullarımı bilmez misin yavrum! Hiç sözümü dinlerler mi? "Eşyaları toplasam mı?" dedim. "Lüzum yok! Yangın uzak" dedi. Pencereden bakıyorum. Cehennem gibi kükrüyor... Bakıyorum. Atlaya atlaya geliyor. Artık dinlemedim. Yatakları denkledim.

Hem de bir başımayım. Tembihi sıkı verdi. "Kapıyı ben gelmeden kimseye açma! Yağmacılar eve dolar!" dedi. Beyoğlu'nda akrabalarımız yetişmiş, kapıda yalvarıyorlar ama, şaşırmışım. Birisinin sesini alamıyorum. Her kapı çalınışında bir kere aşağı koşuyorum. "Kim o?" diyorum. Bizim amcaoğlu Ahmet. Açar mıyım! Elimde haşa huzurundan, eski aptesane nalınları... Aman Allahım, o gece nalınlar başına bir dert oldu. Koşuyorum sandığa koymaya... Aklım başıma geliyor. Koşuyorum yatak denklerinin arasına sokmaya, aklım başıma geliyor. Allah düşmanı ateşle terbiye etmesin. Nihayet bu benim Süleyman Efendi oğlum yetişti. Gittiği yeri de batırmış. Oralarda da "Ateş uzak!" diye fetva vermiş. Sonra bir de arkasına bakmış ki ateş bizim sokağın başında... Kapıda bir sürü akraba bekleşiyor. Hepsi birden eve girdi ama, ateş de sokağa beraber girdi. Bağladıklarımı kuş gibi uçurdular. Halılar, kilimler pencereden atılıp kurtarıldı. Gelgelelim senin havaleli, döşemelerine... Aynalı dolapları da pencereden attılar. "Bırakın olduğu yerde yansın!" dedim. Zahir çocuklar da şaşırmış. Piyanoyu da yallah, pencereden attılar. Kabak gibi dağıldı. Yatakları tekmil kurtardık. Kilimleri, halıları kurtardık. Bakır takımlarını hararlara doldurmuştum. Birisini, bizden zannedip bir askerin sırtına kendi elimle yüklettim. Kefen parası olur inşallah... Meğer çapulcu imiş. Gitti gider, dahi gider. Bir harar dolusu yeni bakır...

— Canınız sağ olsun anneciğim!

— Can sağlığı fayda vermez... Sen benim Süleyman oğlumu gördün mü kızım?

Süleyman Efendi, şişman vücuduna pek yaraşan bir sevimlilikle gülüyordu. Mala ömründe kıymet vermemiş, babayani bir adamdı.

Nihayet Mahir Efendi yavaşça sordu:

— Benim takımları kurtaramadınız mı?

— Hayır evladım. Takımların bir kısmı yandı.

— Silahlarım...

— Silahları büsbütün unutmuşuz. Nihayet ateş saçağı sarınca evden çıktık. Bizim ev, doğrusu şanlı, şerefli yandı. Meydan düğünü oluyor sanırsın. Bir davulu eksik... Kurşunlar patlamaya başlayınca millet "Yahu! Bu nasıl ev, cephanelik gibi bir ev! Maşallah!" dedi. Biz aşağıda, cami avlusunda seyrediyoruz. Yatakları ortaya yığdık da, salonun taban halısını üstüne örttük. Kıvılcım yağdıkça kovalar hazır, su dökü döküveriyoruz. Eşyanın dört tarafında dört nöbetçi... Sabahı ettik bu suretle...

— Takımlar nerede?

— Aşağıda kömürlükte...

— Takım kömürlüğe konulur mu? Paslanır... Siz nasıl...

— Kömürlüğü bulduğuna şükret yavrum! El evindeyiz...

Mahir Efendi başını önüne eğdi.

Ertesi sabah takımları gözden geçirdi. Şimdilik işe başlayacak kadarı kurtulmuş, fakat ince aletler kâmilen yanmıştı. Murat'ı yanına alarak yangın yerine çıktı. İki gündür devam eden yağmur bile külleri tamamıyla soğutmamıştı. Hâlâ siper yerlerde kor yığınları duruyordu.

Mahir Efendi, kira ile oturdukları evin enkazla dolu arsasına girdi. Elindeki demir çubukla akşama kadar her tarafı yokladı, eşeledi. Takımlarının demir aksamını hep toplayıp bir tarafa yığdı. Üç tane tabancasından eğri büğrü demir hurdaları kalmıştı. Yalnız üçüncü katta duran dökme soba, nasılsa ayakları üzerinde zemine kadar inmiş, hiçbir tarafı zedelenmeden sapasağlam duruyordu. Bunları bir arabaya yükletip eve getirdi.

Canseza da sabahtan beri ev aramış, hayret değil mi, Pişma-

niye taraflarında bostanlara bakan, büyük bahçeli bir ev bulmuştu.

Ertesi gün oraya taşındılar.

Mahir Efendi, akşamüzeri, yeni bir zembille eve geldi. Bunu karısının önüne bırakarak:

— İşte bizim velinimet! dedi, yarın takımları hazırla!

Mahir Efendi'nin bu meşhur sözünde olanları, olduğu gibi münakaşasız kabul edip ne kadar müşkül ve zararlı olursa olsun, bir hesabı kapatmak ve cesaretle yenisini açmak manası vardı.

Bu söz, Marangoz Mahir Efendi'nin namağlup tarafıyla yeniden dikilip durmasını ifade ediyordu.

"Takım zembili" bu adamın yıkılmaz istinatgâhıydı. Kıyamet kopsa ona tutunup böylece kalkabiliyordu.

Ertesi sabah, alaca karanlıkta, zembilini omuzlayıp yola çıktı.

Ancak iş bulduktan sonra parasını hesaplayacak, evin borcunu görüşmek üzere cuma günü Hayriye Hanım'ın yanına gidecekti.

Öğleye yakın, dün akşam, kayıktan havuzlandığını hayal meyal gördüğü Şirketi Hayriye'nin "Neveser" vapurunda arkadaşlarıyla şakalaşarak keser sallıyordu.

— Acemileştin ne demek? Bilek de, keser de acemileşmez!

— Yalan söyleme Mahir Usta... Şimdi keserin parmağına inecek!

— Deli mi bu birader? Benim küçücük parmağıma ininceye kadar senin kafana iner ya... Kalın kafana...

— Bırak şakayı! Muharebeyi yoksa keserle mi yaptın sen?

— Keserle yaptım.

— O sebepten yenildin desene...

— Hayır! O sebepten az kalsın kazanıyorduk.

— Peki! Sonu neden böyle biçimsiz oldu?

— Başkumandan vekili olacak rezil, keser kullanmasını bilmediğinden...

— İyi ama Abdülhamit marangozdu. O neden yenildi?

— Bakma! Onun marangozluğu keyif işi...

— Seninki...

— Benimki ekmek parası...

— "Ekmek parası" lafı, eğlenceye nihayet verdi.

Bir kayıkçı küreklerin ucundan sular damlatarak geçip gitti.

Bir çatana kısa kısa öttü. Teknenin dışından raspa sesleri geliyordu.

Dünya "ekmek parası" için çalışıyor. Bununla şaka olmaz!

X

Mütareke

Mahir Efendi Hayriye Hanım'ın ellerini, Hayriye Hanım da Mahir Efendi'nin alnını öptü.

Kahveden sonra derhal hesaba oturdular.

Hayriye Hanım, siyah kaplı, uzunca bir defter çıkarıp ortaya koydu. Hesap, kitap, Mahir Efendi'nin yüzseksen lira borcu görünüyordu.

Mahir Efendi, yere bakarak:

— Anne, dedi, bir cihet var. Biz senden 360 lirayı altın olarak aldık. Bugün altının tanesi 6 lira...

— N'olacak?

— Hesabı böyle yapacağız.

— Yani, altının tanesini 6 liradan mı ödeyeceksin?

— Tabii...

— Hiç de tabii değil... Ben sana borç verdiğim zaman, altınla banknot arasında fark yoktu. Şimdi varsa bu kabahat herhalde senin değil...

— Olur mu? Biz sana zaten bu kadar zahmet ettik... Rica ede-

rim, hesabı yeniden yapın.

— Yeniden yaparsak, borç iki bin lirayı tutar.

— Tutsun.

— Faizi üzerine biner.

— N'apalım? Ödeyemezsek evi satarım.

— İyi ama, ben parayı sana evi satasın diye vermedim ki... Seni ev sahibi etmek için verdim. Haydi, budalalık etme! Muharebe bütün erkeklerin akıllarını başlarından almış. Hesapta mutabık mıyız? Yüz seksen lira...

Mahir Efendi cebinden bütün parasını –iki yüz yirmi lira– çıkarıp tomarıyla defterin üzerine bıraktı.

— Buyur...

— Ne kadar bu?

— Artık bilmem. Lütfen kabul et. Kusuruma bakma! Hakkını helal et. Ben insansam...

— Sen insansın... –Paraları eline aldı– Benim aptal oğlum!

Saymaya başladı.

Gözlerinde gümüş çerçeveli gözlükler vardı. Başörtüsünden bir tutam beyaz saç alnına kaymıştı. Parmaklarını ıslatırken kar gibi beyaz dişleri görünüyordu. Mahir Efendi, som gümüşten yapılmış şirin bir oyuncak seyreder gibi ferahlık ve minnet duydu.

Hayriye Hanım, yüz seksen liraya gelince üst tarafının ne kadar olabileceğini, yani Çanakkale'de üç yara almış bir zabitin dört senede kendisini kimbilir nelerden mahrum ederek biriktirdiği paranın miktarını merak etmeden geriye kalanları iade etti:

— Bunlar senin... Artık canımı sıkıyorsun.

— Olmaz... Hiç olur mu? Gene de sana biz borçluyuz... Eve fotoğrafhane yaptırırken... O soğuk günde... Gözümün önünden gitmiyor. Allah senden razı olsun anne...

Mahir Efendi'nin sesi dolgundu. Alt dudağı titriyordu. Artık saçları iyice kırçıllaşan bu hâlâ pehlivan vücutlu adam dokunsalar ağlayacaktı.

Hayriye Hanım, bir söz söylemeden, paranın üstünü mindere koyup ötekileri kaldırmak için odadan çıktı.

Tekrar döndüğü zaman Mahir Efendi, hiçbir şeye dokunmamıştı.

Birbirlerine gülümsediler.

Hayriye Hanım:

— Murat'ı niçin getirmedin? dedi.

— Getirmedim. Çok istedi. Ağladı. Bir iki güne kadar ötekiler de gelirler. Muhacir gibiyiz. Yangın bizi perişan etti.

— Yangın mı? Ne yangını?

Mahir Efendi durakladı. Kadın henüz hiçbir şey duymamıştı. Sözü hesap sonunda buraya getirmek pek yakışıksız olmuştu.

Mahallede yangın oldu da ürkmüşler...

— Dur bakalım! Sen yalan söylüyorsun! Ben de bunadım galiba! Gazeteler yazdılardı... Nasıl dikkat etmedim yarabbi! Sen yoksun diye Kasımpaşa'da alakam kalmamış... Demek eviniz yandı. Eşyaları olsun kurtaramadınız mı?

— Hepsini kurtardık.

— Yangın esnasında sen İstanbul'da mıydın?

— Hayır.

— Öyleyse her şey yanmıştır. Ben Süleyman Efendi'yi bilirim... Vah, vah —bir an durdu—: E! Parayı nasıl veriyorsun? Utanmadan...

— Paraya ihtiyacımız yok.

— Hasır üstünde kalmış... "Paraya ihtiyacım yok" diyor. Sen artık dayak istiyorsun. Sen beni de sersemlettin. Bir de parasının hepsini verecekti. Şuna bakın komşular.

Mahir Efendi, Hayriye Hanım'ın elini tutarak gitmesine mani oldu:

— Otur kadın! Çattık belaya! Hele otur. —Mahcubiyeti dağılmıştı. Küçük bir kız çocuğunu azarlar gibi sevgiyle konuşuyordu—: Para lazım olsa getirir miydim? Bende o göz var mı baksana... Otur diyorum...

— Yatak?

— Çok...

— Halı, kilim?

— Kıyamet gibi... Senin anlayacağın, yalnız kanape, koltuk, aynalı dolap velhasıl bizim zenaatın marifetleri yanmış. Havaleli olduklarından çıkaramamışlar...

— Senin ev işlerine aklın mı erer? Kap kacak tamam mı?

— Üç eve yeter...

— Şimdi nerede oturuyorsunuz?

— Daha iyi bir ev bulduk. Kiracı olmak da fena değilmiş. İnsanın içi yanmıyor. Mal sahibini hiç düşünmüyor.

— Ne yapacaksın?

— İş mi? Tavşan mağazasına yerleştim bile... Tavşan mağazası bizim baba yurdu...

— İşte buna sevindim. Çocuklar buraya kadar zahmet etmesin... Gelecek cuma sen gel, beni, al götür. Kızımı özledim. Murat, resmindeki kadar büyüdü mü?

— Resimdeki kaç para eder. Artık kocaman delikanlı oldu.

— Neden hoşlanıyor. Dikkat ettin mi? Sana yazmıştım.

— Galiba kitaptan hoşlanıyor. Artık çat pat okuyor da...

— On yaşına bastı mı?

— Hayır! Dokuzun yarısında...

— Öteki... Anadolu Türk'ü ne halt ediyor?

— Sizi henüz görmediğine üzülüyor.

Bütün ısrarlara rağmen Mahir Efendi yemeğe kalmadı.

Senelerce –on seneden beri– borcun altından çıkacağı günü nasıl da başka türlü hayal etmişti. O gün dünyaya sığmam sanıyordu. Halbuki üstüne bir ağırlık –bunun gurura ait bir his olduğunun farkında değildi.– gelmişti. (Emlak ve akar sahibi) olmak bir şeydi. Her zaman, gizli gizli yadırgadığı zabit üniformasından tamamıyla başka türlü, şüphesiz ondan defalarca emniyetli bir rütbe... Artık, sırtını bir yere dayamıştı. Allah'ın izniyle yıkılmak yoktu. (Takım zembilini bu anda hiç düşünmüyordu)

Farkına varmadan adımlarını sıklaştırdı. Hiç kimseye rastlamak istemiyordu.

Evinin karşısında nefesini keserek durdu. Bu kocaman, güzel binayı nihayet yüz seksen bankanot'a kurtarmıştı. Yüz seksen tane kâğıt lira, şimdi, kurtardığı "Akaret"in yanında ne kadar değersiz kalıyordu.

İçinden, duvarlarını okşamak, okşaya okşaya her tarafını dolaşmak arzuları kabardı. Kendisini zapt ederek dükkâna girdi.

Kiracılar değişmişti. Dükkândakiler de, evdekiler de Mahir Efendi'yi tanımadılar. Kim olduğunu bildirdi. Herkes burada Hayriye Hanım'ı methediyordu. Bu hal, Mahir Efendi'yi bir kat daha memnun etti. Kiracılardan utanmasa evden akşama kadar çıkmayacaktı. Her tarafa tekrar tekrar bakmak istiyordu. Kendisini zapt ederek vedalaştı. Hayriye Hanım'la senetleri iptal etmek, konturatoları ciro etmek meselelerini de konuşmamışlardı.

Artık her ay buraya bizzat gelip icar bedellerini tıkır tıkır toplayacaktı.

İstanbul'a bir ekmek torbasıyla bir çift çarık getiren köylü çocuğu ile bu kırçıl posbıyıklı, gözlerinin içi gülen adam arasında nasıl da hiçbir münasebet kalmayıvermişti. Mahir Efendi, şimdi-

den sonra İstanbul'a, kocaman bir evin derin temelleri ve taştan gövdesiyle sıkı sıkı bağlıydı. Onu artık buradan hiç kimse söküp alamazdı. Şu anda bir acayip kuvvet hissediyor, düşüp ölüverse bile gözlerinin açık gitmeyeceğini anlıyordu. Canseza, Murat, Cemal, bu kocaman şehirde başlarını sokacak bir dam altında, az çok bir ekmek parasına maliktiler.

Derin bir "Oh" çekti.

Durmuş Efendi'yi bulmak aklına gelince, bunu kaç gündür nasıl düşünmediğine şaştı. Bir ahbaptan, hocanın sağ olduğunu öğrenmişti. Fıkara, Moskoflara esir düşüp Sibirya'yı boylamış... Çok sürünmüş...

Kahvelere baktı. Göremedi. Sahaflar Çarşısı'na saptı. Hacı Mehmet Efendi'nin dükkânında tabii eskisi gibi, birbirlerine dargın dargın bakarak çene yarıştırmıyorlar mı?

Durmuş Efendi de Mahir'in sapasağlam döndüğünü öğrenmiş olacak ki daha dün ayrılmışlar gibi, yerinden bile kımıldamadan işaret etti:

— Orada kazık gibi ne duruyorsun yaver? Gel de şu habisin icabına bakalım...

— Ooo... Mahir Efendi... Hoş geldin? Buyur.

— Hoş bulduk Hacı Efendi. Gene aranızda bir mesele mi var?

— Mesele... Olmaz mı nûruaynım? "Gitti... Kurtuldum. Bir daha ebedi görüşemem. Çok şükür..." demiştim. Herif kedi gibi yedi canlı... Nereden atsan dört ayağının üzerine düşüyor... Bu da benim başımın belası...

— Gene cennet, cehennem bahsi mi?

— Cennet-cehennem bahsi... Zındık olmuş çıkmış... Büsbütün delirmiş...

— Yok mu diyor?

— Hâşâ! Daha o kadar kâfirleşmemiş de... Yalnız "Olmasa ne lazımgelir?" diyor.

Durmuş Hoca fıkır fıkır gülüyordu.

— Mahir, dedi, şu anda Cebrail gelse, Hacı'ya "cennet-cehennem yok" dese... Bu rezil orucu da, namazı da bırakacak. Kitap sata sata... Madrabaz olmuş. Aklı alışverişte... "Ben Allah'a namaz kılarım, Allah da beni cennete koyar!" dediği yer...

— Yahu! Biz öyle mi diyoruz? Namaz bizim borcumuz... Lakin cennet bahsi... Ulema bu meselede ikiye pay olmuş efendim. Bir kısmı, "Hakikatte cennet-cehennem var. Kuran'ı Kerimin buna mutedair ayetleri ayet-i sahihedir," diyor. Diğer kısmı "Hayır! Cennet vicdan huzuru, cehennem, vicdan azabıdır. Bu hususta ki ayetler, ayet-i müteşabihe olsa gerek" buyuruyor. Biz bu ikinci içtihadı daha akla, mantıka ve dine uygun görüyoruz.

— "Zındık" herif! Dinden çıkıp halt ettin... Hem de halt-ı azim ettin... Bre Moskof kırması lâin!

Üçü de gülüştüler.

Dükkân, üstünden kocaman cihan harbi geçmemiş gibi, hâlâ toz içindeydi. Meşin ciltli taş basma kitapların sarı sahifelerine bu toz pek yaraşıyor, hattâ ciltlere ilmi bir kıymet ilave ediyordu.

Kaldırımdaki sergide, rüzgâr "abur cubur"ların –Hacı, din kitaplarından gayrısına böyle derdi– yapraklarını hışırdatmaktaydı.

Köşede şerbetçinin zili durmadan ötüyor, su sesi bu kapalı medrese sokağına adeta serinlik veriyordu.

Tango çarşaflı üç kadın geçti. Kitapçı Hacı Mehmet Efendi gazaba gelip lâhavle çekti.

— Korktun mu Hacı?

— Şeytandan korkacaksın ahir zaman cücesi!

— Selavat-ı şerife'yi ezber bildikten sonra şeytan, dini bütün Müslümana bir şey yapamaz! Oku da üfleyiver...

— Bu şeytan üflemekle def olur cinsinden mi şaşkın?

— Öyleyse... Zatınız bu yürekle cennete zor gidersiniz...

— Ya, ben nereye giderim?

— Tabi, cehennemin esfelessafilinine...

— Estağfurullah... Estağfurullah... Bela mı geldin herif? —Hacı Efendi'ye döndü—: Ben canımdan bıktım. Sen de geldin geleli sırıtırsın. Ne var, ne yok?

— Iyilik sağlık... Ben bugün sevinçliyim. Evin borcunu, hamdolsun kapattım.

Durmuş Efendi, elini dizine vurdu:

— Gene hata ettin yaver! Tuuu! Ev borcu ödenecek sıra mı bu sıra?

— Ya bu sıra ne sırası?

— Borç ödenmeyecekti. Bana bir kere danışmak yok mu cahil herif!

— Sana danışsam ne derdin?

— Paranı tıkır tıkır ye de keyfine bak! derdim.

— Borç?

— Borç mu kaldı yahu! Ilerisinde ne var sen bilir misin?

— Ne var?

— Bolşeviklik...

— Bolşeviklik mi? Ne demek?

— Sen Bolşeviklik duymadın mı?

Mahir Efendi müphem bir şeyler hatırladı. "Bu Bolşeviklik, sakın Bandırma'daki Hilmi Efendi'nin söylediği Bolşeviklik olmasın?" Bu suali sordu. Durmuş Efendi başını salladı:

— Ta kendisi! Işte duymuşsun... Duyduğun halde... Ahmak herif...

— Bolşeviklikte ev borcu ödemek yok mu?

— Bolşeviklikte o kadar büyük ev sahibi olmak yok.

— Üst katları yıktırıyorlar mı?

— Hayır! Hepsini elinden alıyorlar da sana münasip bir ev veriyorlar.

— Ben razı olmam...

— Daha iyi ya... O zaman kafanı koparırlar... Yallah!

— Rusya'da böyle mi yaptılar?

— Böyle yaptılar.

— Sen "olmaz!" demedin mi?

— Dünya "Olmaz!" dedi ama, Karadayın dinledi mi bakalım?

— Kim bu "Karadayı"?

— Ufak, tefek bir ihtiyar. Şu kadar... Benim kadar...

— Vay, bizim evi elimizden senin kadar bir bunak mı alacak?

— Ne belledin ya...

— Vermezsem de beni öldürecek öyle mi?

— Hiç acımadan...

— Buna da Moskof milleti razı geldi mi?

— Evsizler razı geldi. Nitekim ben de razıyım.

— Ben çalışam... Sen hazıra kon... Müslümanlıkta böyle iş yok... Değil mi Hacı?

— Hâşâ!

Durmuş Efendi, yalancı bir nefretle yüzünü buruşturdu.

— Sus! Senin şahitliğin makbul değil...

— Neden?

— Sen de ev sahibisin. Hem de iki tane ev sahibisin... Bu husta malı mülkü olmayanlar mesmudur.

— Serseri takımı demek? Bolşevikliği biz duyduk. Irz, namus, ayak altına gidiyormuş. Biz o biçim mezhepsizliği bir vakit kabul etmeyiz! Elhamdülillah Müslümanız.

— Bolşeviklikte ırz, namus daha sağlam. Hazreti Ömer kanunu yürüyor. Hazreti Ömer kanunu!

— Hâşâ! Hazreti Ömer'e kurban olayım. Moskof zagonunu getirip de neye benzetti?

— Doğruluk birbirine benzer. Hazreti Ömer devrinde şeriat öyle miydi görmedim. Lakin Rusya'da olanlara şahidim. Yarın ahrette de şahit olacağım...

— Açlıktan ölüyorlarmış. İnsan eti yiyorlarmış...

— Açlıktan ölen var. Doğru... Bir bakıma insan eti yedikleri, daha doğrusu birbirlerini yedikleri de doğru... Lakin birkaç kişi zengin olsun, millet sürünsün diye açlıktan ölmüyorlar, birbirlerini bu maksatla öldürmüyorlar. Dünya kuruldu kurulalı, insanlar zaman zaman iyi işler için kan döktüler. Bu sefer de iyi işler için kan döküyorlar.

— İyi iş... Elimden evimi almaya çalışsınlar... Ben adamın gözünü çıkarırım.

— Dikkat et! Parmağın oğlunun gözüne girer ha!

— Hangi oğlumun?

— Murat'ın...

Mahir Efendi, uzattığı parmağını çekiverdi.

Durmuş Hoca, bu harekete uzun uzun güldü. Sonra ciddileşerek:

— Dinleyin, dedi, Bolşeviklik, yani komünistlik... Yani mezheb-i iştirakiyyûn...

*

Bir gün Talat Paşa'ya "Gençleri yetiştirip yükseltmedikleri" söylenmiş, merhum da "Hani öyle müstait genç?" diye sorarak muhatabını haptetmiş.

Talat Paşa'nın, istidatlı genç olmadığını iddia ettiği sırada,

Mustafa Kemal ya paşaydı, yahut da paşa olmak üzereydi. Talat Paşa'nın muhatabı sükût etmeyip "işte mesela Mustafa Kemal" deseydi, paşa belki gülüp geçer, belki de Mustafa Kemal'in aranan müstait gençle hiçbir alakası olmadığını kolayca isbat ederdi.

Muharebe, Enver Paşa tarafından kazanılmış olsaydı, Mustafa Kemal ismini memleket belki hiç duymayacaktı.

Halbuki bugünlerde, bu isim yavaş yavaş işitilip akılda tutulmaya başlamıştı. Kuvvetli bir pehlivana kafa-kol kaptırıp bunalmış memlekette Mustafa Kemal yarı alay, yarı ciddi fakat günün mevzusu olmaktaydı.

Sıvas'ta kongre kurmuş. Geçmiş Erzurum'da kongre kurmuş, Anadolu ve Rumeli Müdafaayı Hukuk Cemiyeti reisi mi?.. Öyle bir şey... Herifteki zırtapozluğa güler misin ağlar mısın? Ordu müfettişliğinden istifa edip, sen ortaya nasıl çıktın a türedi? Etrafına bir baksana!.. Karşında senin Çakırcalı çetesi yok, Düveli İtilafiye var... Kaldı ki Osmanlı İmparatorluğu bir Çakırcalı ile uğraşamadı da pes etti... Tanıyanlardan rivayet, sarhoşun biriymiş... Kafayı çekmiştir de... Bulut gibi... "Var mı bana yan bakan! Yaman gelir yaman gider" diye bağırıvermiştir. Hey yarabbi! Daha ne günlere kaldık? Bu memleketin tarihi de demek böyle: Hepsi de "Yaman" gelip, "Yaman" gidiyor.

Bunun ağabeyleri, Enverler, Niyaziler de böyle sarhoş naralarıyla gelmişlerdi. Vatanı paralayıp def oldular. Bu da zahir baktı ki birkaç işgal edilmemiş vilayet kaldı. "Haydi, bunların da hatırı kalmasın! Biz de, yol yakınken bunları batıralım da... Elle gelen düğün bayram!" dedi. Baba mirası da değil ya... Alnının teriyle hiç kazanmadı... Şu halde âdet değişmiş mirim, dünya altüst olmuş besbelli! Eskiden paşalar muharebe kazanır, düşmandan kale fethederlerdi. Şimdi tersine, elde kalacak gibi olan toprakları da düşmana peşkeş çekiyor teresler!"

Kıylükal gittikçe çoğalıyordu. "Tagi" diyen oldu. "Bagi" diyen oldu. "Deli" diyen oldu. "Veli" diyen oldu. Bir rivayet: padişah, din ve millet düşmanı! Bolşevik makulesi bir serseri! Diğer bir rivayet: Tastamam! Müslümana geleceği vaat olunan Mehdi Resul!

Halife efendimizle müşavereli imiş. "Var yürü! Memalik-i mahruseei şahanemi düşman yeniden halâs eyle... Duam seninle beraberdir." demiş de elaltından Anadolu'ya geçirivermiş, diye yemin edenler var. Ne münasebet! Efendimiz, hâşâ, o makule ezrail ile zinhar sözbirliği eder mi? Âl-i Osman şerefi bu rütbe pâyımâl olmaz. Aralıkta bir külah kapmak istedi. Lakin padişaha asi gelip cellat kemendinden halâs olmuş var mı bir kere! Abaza Paşa; Katırcıoğlu dahi taban tutturamamış... Görürsünüz... Yakındır... Seri maktuu asitâne'ye gelir de bela def olur. Ben zaten rüyasını da gördüm. Bir de "sarayı hümayunda bizim çocukların büyük dayısının, teyzesi kızının üvey damadı vardır. Kulağı deliklerden... Meselenin ruhunu ondan işittim," diye kalıbı basanlar var...

Mahir Efendi, Mustafa Kemal Bey'i, Anafartalar'da görmüştü. Sarı yağız, gök gözlü, zayıf bir adam! Ateş olsa cirmi kadar yer yakar biçare... Fazladan asabi... Gözünü budaktan sakınmaz bir delifişek... Çanakkale'nin ümitsiz günlerinde kendisiyle beraber yaşamış bir silah arkadaşı olduğundan –meselede kendisini bitaraf saydığından– yüreği Mustafa Kemal'e yatıyordu. Anadolu'da çevrilen fırıldağın ciddiyetle hiçbir alakası olamazdı. Lakin mesele eğer padişahla müşavereli kavgaysa... Padişah postunda oturan zat, tabii Abdülhamit Efendimiz gibi kurnaz değilse...

Posttaki keramet kuvvetiyle işlerinde belki bir hikmet mevcuttur. Bilinir mi? Allah bu! Hiç ummadığın yerden bir sebep halk eder.

Düşüncenin burasında Mahir Efendi'nin zihni dağılıyordu. Sebep halk eder... Amenna! Gel gelelim... Sebep de sipsivri hal-

k edilmez ya... Bulutsuz yağmur yağmıyor. Güneş olmazsa buğday olmaz. Mahir Efendi bozgunu görmüştü. İzmir'de, Kordonboyu'nda, işportaya kaçak tütün koyup satan Rum delikanlısını görmüştü. Yunan ordusu ilerliyordu. "Buna Mustafa Kemal ne halt eder hemşerim! Hazreti Ali olup Zülfikar'ı çekse faydasız... Silah yok... Cephane yok... Düşman dersen kum gibi... Uçan kuşlar Osmanlı'ya düşman kesilmiş. Alman'la beraberken keçeyi sudan çıkaramayan bir millet..."

Lakin Bandırma'dayken adını duyduğu Ali Bey geçenlerde Bergama'daki Yunan kuvvetlerini bastı demişlerdi. Gâvuru sürmüş çıkarmış. Bunun üzerine de Nazilli'yi. Aydın'ı Demirci Efe kurtarmış. Ha babam gayret! Yunan'a karşı talihimiz açıktır. Efendimiz de yendiydi domuzu... Gayret arkadaşlar...

Durmuş Efendi olmasa ahvalin bu kadar da farkına varamayacaktı. Sırasıyla "Neveser"i "61", "62", "65" numaralı Şirket-i Hayriye vapurlarını tamir ediyor, aydan aya evin kiralarını topluyordu.

Kuru ceviz tahtaları almıştı. Akşamları, bir de tatil günleri bunlardan mobilya yapmaya uğraşıyordu.

Evde çalıştığı zamanlar, Murat'tan takım istemek lazım gelirse:

— Ulan Bolşevik! Ver şurdan rendeyi...

— Ulan Bolşevik testereyi getir...

— Hani planya... Planyayı istedik... Senin gibi Bolşevik görülmüş mü rezil!

— Fesuphanallah... Sıfır numara zımpara kâğıdını bilmezsin bir de âlemin evini elinden alacaksın!.. Sersem oğlum benim! diye gülüyordu.

Hilmi Efendi gibi, o da, kelimeyi "Bolçevik" diye kullanmaktaydı. Nihayet bir gün Canseza oğluna takılan bu lakabın farkına vararak titizlendi.

— O ne demek öyle! diye sordu. Sen söylüyorsun, çocuk alışıyor. Geçenlerde kardeşine de söylüyordu.

— Ne diyordu?

— Bilmem... "Ben Bolşevik'im! Senin evini alacağım!" diyordu.

— Vay köpoğlu köpek vay!

— Söylesene ne demek?

— Karı! Sen ne kadar ahmaksın. Işte adı üstünde... (Bol) bildiğimiz bol... Yani "çok"... "Çevik" de bildiğimiz "Çevik". Bolçevik demek çok çevik demektir.

— Evi alacağım? Ne demek?

— Şu demek ki... "Ben senden çok çevik'im... Atik, tetik bir herifim... Evi koşar da kapıveririm... diyor.

— Anlayamadım... Aklım ermedi...

— Benim de ermedi ama... Durmuş Efendi'yi gördün mü sen?.. Bunlar Durmuş Efendi'nin icatları...

— Istemiyorum. Çocuğa lakap olacak... Mektepte arkadaşları duyarlar da eğlenirler...

— Peki peki!.. —O anda mengene lazım olmuştu. Mahir Efendi kendilerini dikkatle dinleyen Murat'a seslendi—: Mengeneyi yetiştir Bolşevikbaşı!

Murat mengeneyi yetiştirdi.

*

Babası, Murat'ı bazı bazı işe beraber götürüyordu.

Böyle günler Murat için adeta bir mükâfattı. Kocaman marangozhaneyi tepeden tırnağa dolaşır, odun kokusunu tatlı tatlı koklar, ustalara yardım etmeye çalışırdı.

Gene bir gün babasının tezgâhı yanında dururken Mahir Efendi'ye bıçkı lazım oldu. Oğluna seslendi:

— Bıçkıyı ver bakalım. Bolşevik!

Karşısında çalışan Adil Usta, doğrulup baktı.

— Çocuğa ne dedin Mahir Usta?

— Bıçkıyı ver dedim.

— Hayır! Başka bir şey daha söyledin!

— Bolşevik dedim.

— Murat Bolşevik mi şimdi?

— Hem de su katılmamış Bolşevik... Gör de bak... Haydi Murat, Adil Amca'na söyle bakalım. Büyüyünce ne yapacaksın?

Murat tereddüt etmeden cevap verdi:

— Herkesin evini elinden alacağım.

— Vay canına!

Adil Usta, işi bıraktı.

— Murat! Bolşevikler herkesin evini ellerinden mi alırlarmış?

— Alırlar...

— Kim söyledi sana...

— Durmuş Amca'm söyledi.

— Kim bu Durmuş Amca?

— Durmuş Amca, işte...

— Yalan söylemiş Murat! Bolşevikler herkesin evini ellerinden almazlar, bilakis herkese ev verirler...

Murat, inanmaz inanmaz gülünce Adil Usta sinirlendi.

— Niye gülüyorsun eşek! Söyle bakalım, herkesin elinden evini almak mı iyi, herkese ev vermek mi iyi?

— Almak iyi!

— Neden?

— Almak iyi... Evleri hep almalı...

— Evi alırsak insanlar nerede otururlar?..

— Nerede otururlarsa otursunlar...

— Demek herkesi evinden dışarıya kovacağız. Pekâlâ! Sonra aldığımız evler ne olacak??

— Kiraya veririz.

Murat, kira meselesini babasından işitmişti. İnsan her aybaşı gider de kiracılardan kira toplar...

Adil Usta, uzun uzun güldü:

— Bu senin Bolşeviklik, babanın Bolşevikliğine benzedi yavrum!

— Babam Bolşevik değil...

— Ne biliyorsun?

— Durmuş Amca'mla çekişiyor.

— Şu halde, Durmuş Amca'n Bolşevik mi?

— Elbette Bolşevik...

— O da evleri alıp kiraya mı verecek?

— Bilmem orasını sormadım. Sorarım.

Adil Usta, Durmuş Efendi ile tanışmak istedi. Bir cuma günü ikisi Mahir Efendi'nin evinde karşılaştılar.

Murat'ın hiçbir şey anlamadığı halde dikkatle dinlediği uzun bir konuşma oldu.

Nihayet iki amca, ona döndü. Adil Usta yavaşça ve teker teker söyledi:

— Bana bak Murat Yoldaş!

— Efendim!

— Sen Bolşeviksin değil mi?

— Bolşevikim.

— Öyleyse... Bir daha ben insanların evlerini alacağım demeyeceksin.

— Ya ne diyeceğim?

— Ben bütün evsiz insanlara ev vereceğim diyeceksin. Söyle bakalım.

— Ben bütün evsiz insanlara ev vereceğim.

— Aferin! Arabayı hak ettin. Haftaya kocaman araba geliyor.

Bir daha söyle bakalım!

— Ben bütün evsiz insanlara ev vereceğim.

— Tamam Murat Yoldaş...

"Yoldaş" kelimesini Murat o gün ilk defa işitmişti. O günden sonra Adil Usta'ya daima "Yoldaş Amca" dedi.

Murat'ın evleri herkesten alıp herkese kiraya veren Bolşevikliği araya girmeseydi, Mahir Efendi'yle Adil Usta, yirmi sene yan yana çalıştıkları halde, dost değil, ahbap bile olamazlardı.

Ikide bir, akaretinden bahseden, az buçuk varidatı olmayan insanları budala sayan Mahir Efendi, Adil Usta için kaybolmuş bir proleterdi.

Murat ve sonra Durmuş Efendi, bu iki zıt tabiatlı meslektaş için çok kuvvetli birer bağ oldular.

Mahir Efendi, hiç farkına varmadan, bir zaman evvel zerre kadar alakadar olmadığı mevzuların tiryakisi olmaya başladı.

Her sabah, Adil Usta'ya:

— Ne var, ne yok? diye soruyor, izahatını dikkatle dinliyordu.

Adapazarı tarafları karışmış... Padişah namına Abazalarla Çerkezleri aldatıyorlarmış. Aldatırlar mı aldatırlar. Serseri güruhu... Dil bilmez ki.

Mahir Efendi, intihap işlerine bir türlü akıl erdiremiyordu. Durmuş Efendi'yle, Adil Usta'nın mebuslarla ne alış verişi vardı kuzum! Kim olursa olsun. Babanın oğlu değil ya... Değirmeni sel götürmüş, herifler, aptal gibi şakşakını[1] arıyorlar. Bu derde mebusla çare bulunur mu?

Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya yerleştiği duyulmuştu.

Bir de Yahya Kaptan lakırdısı dönüyordu. Gebze taraflarında çete reisi... "Iş çetelere kaldıysa tamam..." Mahir Efendi böyle düşünüyordu ama, arkadaşlarını üzmemek için, ehemmiyet ve-

1) Şakşak: Değirmende kullanılan önemsiz bir araç.

rir görünüyordu. Soğuk bir kânunusani günü, Yahya Kaptan'ın öldürüldüğü havadisini Adil Usta'dan dinlerken gülmesini güç zapt etti. Şuna bak! Babası vurulsa bu kadar üzülmez. Senin aklın mı erer marangoz ustası!.. Su testisi elbet su yolunda kırılacak. Eşkıyadan, yaşamış fert görülmüş mü?

Mahir Efendi, bütün bu gündelik vakalardan başka, o zamana kadar hiç duymadığı şeyleri de işitiyordu.

Muharebenin kale alıp vermekten başka maksatları da olduğunu, İngilizlerin memleketimizi yağma edecek yerde neden ucuza şeker sattıklarını Adil Usta'dan öğrendi. Bir cihet olmasa –akaretiyle alay etmese– akıllı olduğunu hiç göstermeyen bu cin suratlı, ince adama daha çok inanacaktı. Lakin ne fayda! Şeytanın yattığı yeri biliyordu ama, bol kira getiren bir ev sahibi olmanın faydalarına bir türlü zihni yatmıyordu. Bir kere de, İttihatçıları, –Koca memleketi tarumar eden bu inatçı katırları– Abdülhamit Efendimizden –otuz üç sene memleketin burnunu kanatmadan padişahlık eden bu peygamber vekilinden– üstün tutmuştu. Demek, bir insanın aklı her şeye birden yetmiyor, yarısını doğru söylerse, yarısında mutlak şaşıyordu.

Adil Usta'nın üç tane çocuğu vardı. Böyle olduğu halde, evlatlarının istikbalini hiç düşünmüyor, bir ev sahibi olmaya çalışmıyordu.

Mahir Efendi, bir gün bu fikrini söyledi. Adil Usta:

— Hiç düşünmez olur muyum? diye gülümsedi, bilakis çocuklarımız hiç aklımdan çıkmıyor.

— Para eder mi? Kuru kuruya düşün, dur...

— Nasıl anlamıyorsun birader! Sen onlara tahta bir evi kâfi görüyorsun...

— Kâgir olsun...

— İlahi Mahir Efendi... Bırak, kâgiri, ahşabı... Ben çocukları-

mıza dünyayı vermek istiyorum.

— Veremezsin ki...

— Veririm.

— Nasıl verirsin?

— Sen, siz, hepimiz beraber olursak veririz.

— İşte beraberiz ya...

— Teşekkür ederim. Bu sözünü sırası gelince hatırlayacağım.

— Vay sen beni beraber değil miyiz sanıyordun?

— Hayır! Öyle değil...

— Ya nasıl?

— Sırası gelirse dedim ya... Duydun mu Murat? Baban söz verdi.

— Duydum Bolşevik Amca!

Murat kendisine ne zaman "Bolşevik Amca" dese, Adil Usta onun yanağını okşardı. Gene öyle yaptı.

*

İşgal, İstanbul'a baskın gibi apansız geldi ve Türkler bunu hak ettiklerini asla kabul etmediler.

16 Mart Şehzadebaşı katliamı, işin şakaya tahammülü olmadığını meydana koydu ama, asıl uyandırıcı ve birleştirici darbeyi, Beyoğlu vurdu.

Şehrin bir parçası birdenbire, gaddar ve muntazam ve sıçramayla yedi tepesinde, yedi büyük cami şehrin karşısına dikilmişti. Karşıyaka'nın sokaklanna yabancı bandra, yabancı nara, tahtir edici şımanklık doluverdi. Asırlardır, itiraz etmeden yaşamış reayanın bu hali dayanılır gibi değildi. Ne istiyorlardı kuzum? Bunlann gözüne ne görünmüştü? Türkler neyin günahını çekiyorlardı?

Mustafa Kemal, bir anda her şey oldu. Ümitsizlik, bazen kuvvetlerin en mağlup edilmezi haline gelir. En mağlup edilmezi ve

en umulmaz işleri başaranı...

Orada, birisi vardı. Vay canına! Şimdiye kadar niçin işi ciddiye almadılar? Düştüğün yerden kalkmak için ellerini toprağa dayamak lazım. Üstüne hücum ederlerse dövüşeceksin... Kalubeladan beri bunun başka çaresi icat edilmemiş ki...

Mahir Efendi, Bahriye Nezareti'nin önündeki çifte İngiliz nöbetçisini görmeye dayanamıyordu. Bunca sene zabitlik etmiş, sarayı hümayunda tüfekçi bölüğünde bulunmuştu. Bizim asker neden böyle caka yapmaz? Bir memleketi işgal edip, Bahriye Nezareti önünde Mehmetçiklere böyle nöbet tuttursaydı da Allah o dakika canını alsaydı razıydı.

Havuzlara da dolmuşlardı. Her tarafa dolmuşlardı. Sarhoşlukları sarhoşluğa, yemek yemeleri yemeye, gülmeleri gülmeye benzemeyen herifler!..

İtiraz kabul etmiyorlar, laf anlamıyorlardı. Gücü yetmemenin, yenilmenin pahası bu kadar ağır mı demek? Belli bir şey! Sonunda bu rezillikler olmasa kim dövüşür?

Mahir Efendi, Çanakkale'de deli gibi dayanmakla, birkaç sene için de olsa, nelere mani olduklarını yavaş yavaş anlıyordu. Dehşet! Halbuki muharebe bazı zamanlar, insana nasıl da şaka gibi gelir...

Adil Usta, son günlerde huyunu değiştirmişti. Bu da Mahir Efendi'yi üzüyordu. Herif, bir kere, daima dalgındı. Bir şey söylense, aklını birkaç dakika toplayamıyordu. Sonra gittikçe zayıflamaktaydı. Üstüne bir hal gelmişti vesselam. Esnemekten çeneleri sökülecek, planyanın üzerinde uyuya kalacak da farkında değil... Allah müstahakını versin e mi Arapoğlu?

Bu hal, gün geçtikçe azalacağına, fazlalaşınca Mahir Efendi, müdahale etmeyi arkadaşlık vazifesi bildi. Bundan başka, sanki bir şey söylemek istiyordu da, tam laf açacak zaman vazgeçiyor-

du. Nihayet bir akşam paydosta Arapoğlu'nu kolladı. Kapıda arkasından yetişerek kolunu tuttu:

— Yavaş usta beraber gideceğiz.

— Benim işim var.

— Benim de işim var.

— Senin ne işin var?

— Benim işim bu gece sensin...

— Anlamadım.

— Öleceksin be herif! Suratına aynada bir kere bakmadın mı?

— Bir şeyim yok. Turp gibiyim...

— Turp gibi olduğun belli... Haydi gel...

— Ne istiyorsun?

— Derdini söyleyeceksin. Geberiyorsun be adam?

Adil Usta, arkadaşının alakasına sevinerek gülümsedi:

— Pekâlâ! dedi, haydi bize gidelim.

— Hasta mı yenge?..

— Hayır... Gidelim de söylerim.

— Haşşöyle... Derdini söylemeyen dermanını bulamaz demişler.

Mahir Efendi'nin olmaz demesine aldırmadan Adil Usta bir şişe de rakı aldı. Evde, mezeleri küçük bir siniye koyup tahtaboşa götürdüler. Iki marangoz, testekerlek ve kocaman aya karşı, ilkbahar gecesinin ürpertici güzelliğini derilerinde hissederek birkaç kadeh attılar.

Mahir Efendi, yüreğini çıkrıp verecek kadar dayanılmaz bir cömertlik hissederek:

— E, anlat bakalım usta! dedi. Dilinin altındakini koy meydana...

Bre neler dönüyormuş da haberi bile yokmuş... Yok canım! Iyi vallaha! Aşk olsun! Tuuu! Siz çok yaşayın e mi? Vah vah ol-

madı bu, hele domuz hele! Vay namussuz vay! E, daha, daha! diyerek bazen sevinip bazen keder duyarak hikâyeleri dinledi. Silah kaçırılıyor, adam kaçırılıyor, muhabir temin olunuyordu. Ambarların önünde İngiliz nöbetçiler varsın caka satsın, arka taraftan her şeyi fare gibi çekip götürüyorlardı. Durmuş Efendi de, Süleyman Efendi de beraber... Mustafa Kemal Paşa emretmiş: "Bir boş kovan bile düşmana verilmeyecek."

— Peki benim niçin haberim yok?.. Vay bücür köse vay! Hele bizim ağabey olacak göbekliye ne dersin? Öfkelendim şimdi... Bak buna kızdım. Ulan, siz erkeksiniz de biz karı mıyız?

— Hayır! Estağfurullah! Yalnız şimdilik adama ihtiyacımız yoktu.

— Olmaz olur mu? Adam her zaman lazım.

— Bir de... Biz bak nasıl düşündük. Sen vazifeni yaptın. Fazlasıyla yaptın. İki harbe gittin, yaralandın. Bir insandan sürgit fedakârlık istenmez...

— Laf mı bu? Manasız bir laf! Vazife iş bitince yapıldı sayılır. Biz işi bitiremedik ki... Berbat ettik. İti, öldürene sürütürler. Bu işi biz öldürdük sayılır. Darıldım doğrusu... Hepinize küstüm...

— Küsme canım! Zaten sen bugünlerde açılmasaydın Süleyman Efendi sana meseleyi söyleyecekti. Ocağına düştük...

— Oh olsun reziller! Nasıl? Anlat hele... Ne istiyorsunuz?

— Adapazarı'na gideceksin.

— Olur, hay hay! Ne yapmaya?..

— Dinle beni... O taraflarda Kuvayı İnzibatiye için Abazalardan adam topluyorlarmış... Çerkezler edepsizlik ediyor... Bizim Abazalar içinde taraftarımız hemen yok gibi... Sen henüz isyan etmeyenleri durdurmaya çalışırsın. Hanım yengeyi de, çocukları da götüreceksin. On beş gün içinde vaziyeti yenge bize bildirir. Sen orada kalarak işi idare edersin.

— Ben yazı yazmasını bilmem.

— Yazı n'olacak?

— Vaziyeti bildireceğiz ya...

— Yazıyla olur mu canım! Yenge aklında tutar.

— Baş üstüne... Ne zaman hareket edelim?

— Yarın... Madem ki bu gece kabil değil... Duyduğuma göre Yengenin babası Abazaların nüfuzlu beylerindenmiş. Üvey oğlu da jandarma karakol kumandanı imiş...

— Öyledir.

— İşte her ikisinden de istifade edeceksin.

— Kolay...

Ertesi gün çoluk çocuk Adapazarı trenine bindiler. Mahir Efendi'nin emektar Parabellom tabancasını elli fişeğiyle beraber Canzesa entarisinin altından beline takmıştı. Silah onu kuvvetlendireceğine korkutuyordu. Bu ani seyahatten de bir şey anlayamamıştı.

Pendik'te Hintli askerlerin kamplarını merakla seyrettiler...

Murat pek neşeliydi. Trenin penceresinden gördüğü her şeyi beğeniyor, ellerini çırparak annesine gösteriyordu.

Adapazarı'na ikindi üzeri vardılar. Mahir Efendi istasyondaki yaylılardan birisiyle derhal pazarlığa girişti. Otelde kalmak istemiyordu. Kayalar köyü kasabaya dört saat, akşam iyice bastırmadan yetiştirecek bir araba lazım.

Uzun boylu bir muhacir, atlarına muhabbetli bakışlarla bakarak yolu üç saatte ferahça keseceğini vaat etti. Yerleştiler.

Tarlalarda mısırlar, ancak iki karış yükselmişti. Her tarafta, insanların ahvalini zerre kadar düşünmeyen budala bahar vardı. Erenler tepesi, ovanın ortasında, top ağaçlarıyla, çocuklar tarafından oynamak için yapılmış gibi iğreti duruyordu. Biraz ilerde, Sakarya nehri, sarı topraktan bir yol gibi güneşte parlamaktaydı.

Mahir Efendi arabacıya bir cigara verdi. Sözü açtı:

— Buraya İngiliz gelmedi mi?

— Gelmedi. Biz görmedik!

— Yollar emniyetli mi? Soygun falan oluyor mu?

— Biz duymadık.

— Kasaba kimden taraf?..

Arabacı, rahatsız rahatsız öksürdü. Hayvanlarını öfkelenmiş gibi dehledi. Cevap vermek istemiyordu. Hakkı yok değil! Ortalık karmakarışık. Kimin kimden taraf olduğu bilinmiyor. Kuvayı Milliyeciler "padişah tarafıyız", padişahçılar "Kuvayı Milliyeciyiz" diyerek ağız arıyorlar. Senelerce gâvur memleketinin pısırık bitaraflığına alışmış Pomak, henüz kimin kazanacağını bilmediğinden gelene beyim, gidene paşam demeyi münasip görmüştü. Mahir Efendi de ağız aramak ilmini hiç bilmiyordu.

Söz, ümitsiz bir yerde böylece kesilmişti.

Köprü göründüğü zaman arabadakilerin, arabacı da beraber olduğu halde, yüreklerini hoplatan bir iş vuku buldu. Nehrin iki tarafındaki fundalıkların arkasından, tepeden tırnağa silahlı süvariler fırladılar. Başlarında beyaz bezden, şemsiperler dalgalanıyor, omuzlarına çapraz astıkları tüfeklerin namluları ikindi güneşiyle "zümrüt" gibi yemyeşil parlıyordu.

Mahir Efendi, Parabellom tabancasını belinden çıkarıp, ekiyle beraber, erzak sepetinin arkasına saklayarak karısına fısıldadı:

— Çocukların üstüne abanarak yere yapışırsın? Sakın kafanı kaldırma.

— Sen ne yapacaksın?

— İcabında dövüşeceğim.

— Bunlar eşkıya mı? Eyvah çocuklarımı keserler...

— Sus... —Arabacıdan kısık bir sesle sordu—: Kim bunlar hemşeri?

— Vallaha fark edemedik. Kuvayı Milliye mi, Kuvayı İnzibatiye mi?

— Hangisi olsa iyi...

— Bilmem.

— Çocuklara bir fenalık yapmasınlar.

— Korkma!

— Korku ne demek sersem?

Daha fazla sinirlenmeye vakit bulamadan süvarilerden birisi at koparıp şosenin üstüne dikildi. Kırbacını kaldırıp "Dur" işareti verdi. Kırbaç gümüşlüydü. Eğer takımı da gümüş. Duruşundan belli bu herif Çerkez...

Arabanın içine bakarak Abaza lehçesiyle sordu:

— Nereye gidiyorsunuz?

— Kayalar'a.

— Kayalar'da kime gideceksiniz?

— Zikotla Bey'e...

— Zikotla Bey'in nesisiniz?

— Damadıyım.

— Biraz durun.

Hayvanı art ayakları üzerinde burgu gibi çevirerek arkadaşlarına doğru sürdü. Biraz sonra yanında başka bir süvari olduğu halde, geri geldi.

İkinci süvari, Canseza'nın yüzünü peçesinin altından fark etmeye çalışarak Abazaca sordu:

— Sen misin Canseza Abla? Oo enişte bey safa geldin?

Canseza Abazaca konuşamaz, fakat konuşulanları anlardı. Çocukları için o kadar korkmuştu ki, amcası oğlu Nail'i, sesini duymasa tanıyamayacaktı.

Sevinçle kalkacak gibi yaparak peçesini açtı:

— Benim!

— Hoş geldiniz.

— Babam da burada mı?

— Hayır.

— Servet Ağabey'im?

— Yok. Mehdi var. Bir de bizim köyden Kel Hasan var.

— Siz burada ne arıyorsunuz?

— Köprüyü bekliyoruz.

— Bizi geçirecek misiniz?

— Elbette. —Arkasına döndü—: Ben bunlarla beraber köye gideyim.

— Olur.

— Yarın dönerim.

Nail, Murat'ı kucağına aldı. Arabanın yanı sıra yürümeye başladı.

Henüz, on altı yaşında ancak vardı. Saz benizli, çok güzel, zayıfça bir çocuktu. Beyaz başlığının yüzünü siperlemesine rağmen güneşte yanmıştı. Bu hal, bir de çizmeleri, kaması, tabancası ve omuzundaki süvari filintası çocukluğunu kolayca saklıyor, ona bir büyük erkek hali veriyordu.

Mahir Efendi sordu:

— Köprüyü kime karşı bekliyorsunuz Nail?

— Kuvayı Milliye'ye karşı.

— Burada Kuvayı Milliye var mı?

— Kendisi yok. Lazlarının çeteleri var.

— Rastlarsanız?

— Dövüşüyoruz. Lazlar pis millet enişte bey. Köylerimizi basıyorlar. Talan ediyorlar. Kızlara sataşıyorlar.

— Vay namussuzlar vay...

Nail, basılan Abaza köylerini saydı. Evleri tekmil yakıyorlarmış...

— Bizim köye giremediler. Köyde, göreceksiniz ya, bütün erkekler silahlı. Geceleri nöbet bekliyoruz. Bir de eşkıya Neşet var. Onun korkusuna giremiyorlar. Neşet bizim dağda barınıyor. Yemek veriyoruz. Neşet'i sen bilirsin. Mehmet'in düğününde — Mehmet ismini bütün Abazalar gibi Mahmet diye bir tuhaf telaffuz ediyordu—: Tabanca ile nişan attı da elli adımdan yumurtayı üç kere vurduydu. Hatırladın mı?

— Hatırladım. Şimdi Neşet eşkıya mı?

— Asker kaçağı... Onun nişancılığından yılıyorlar Lazlar...

— Pekâlâ...

— Istanbul'da ne var, ne yok?

— Iyilik sağlık.

— Mustafa Kemal için ne diyorlar?

— Hiç...

— Buraya geçenlerde Bekir Bey adında biri geldi. Hepimizin ismini yazdı. Aylığı otuz liradan asker topluyor. Padişah ferman etmiş.

— Ne yapacak askeri?

— Mustafa Kemal'in üstüne gideceğiz.

— Neden?

— Padişah düşmanıymış. Fetvası çıkmış. Öldüren sevaba girer diyorlar.

Mahir Efendi'yi bir derin düşünce aldı. Bir cihet vardı ki şimdiye kadar hiç fark etmemiş, üzerinde bir an kafa yormamıştı. "Al sana çapraşık bir iş! Biz padişaha karşı mı duracağız! Al-i Osman sülalesine karşı!" Kendisini güzelce yokluyor, iki tarafa karşı da ne muhabbet, ne de düşmanlık hissediyordu. Halbuki işte, dünyadaki bütün bitarafların birdenbire düştükleri mevkie, tehlikenin tam ortasına tekerlenmişti. Hem de çoluk çocuk "Maaile."

Bunlar evde aklına gelseydi fena halde korkar, belki de yola çıkamazdı.

Her tehlike gibi, bu acayip tehlikenin de kendisi, düşüncesi kadar korkunç görünmüyor, çaresizlik onu insana kolayca kabul ettiriyordu.

Telaşlanacak yerde neşelendi.

Arabacının hangi tarafta olduğuna, konuşulanları dinlemesinde bir mahzur bulunup bulunmadığına zerre kadar aldırmadı.

— Silahları nereden buldunuz? diye sordu.

— Herkes silahlı. Asker kaçakları satıyor. İngilizler satıyor, Fransızlar satıyor.

— Kaça bunlar?

— Osmanlı mavzeri, 89 model beş kayma...

— Fişek?

— Fişek çooook... Sandıkla. Köyde kırk elli tane el bombası bile var.

— İyiymiş öyleyse... —Deminden beri sepetin arkasına sakladığı çıplak Parabellom'unu, artık kemerindeki kılıfına soktu—: Kayınpeder ne taraftan?

— Bizden.

— Sizden ne demek?

— Padişah taraftarı.

— Servet?

— Servet Kuvayı Milliye'den.

— Oldu mu bu?

— Sorma! Amcam pek kızıyor... Beddua ediyor. Yengem ağlıyor durmadan.

— Servet nerde? Köyde mi?

— Hayır! Geyve taraflarında karakol kumandanı...

— Pekâlâ!

Canseza'nın anası çoktan ölmüş, babası Servet'in anasını sonradan almıştı. "Şu halde, üvey oğluyla icabında dövüşecek! Bunlar ne işler yahu! Bunlar ne berbat işler!"

Köyün ilk evi görünmeden —bütün Abaza köyleri gibi Kayalar'daki evler de birbirlerine iki yüz, üç yüz metre uzakta yapılmıştı—: Yolun kenarındaki mısır tarlalarından iki kişi ayağa kalktı.

Nail'e, arabadakilerin kim olduğunu sordular. Öğrenince tekrar pusudaki nöbetlerine devam etmek için yeşilliklerin arasında kayboldular. Mahir Efendi:

— Bunlar nöbet mi bekliyor? diye sordu.

— Nöbet bekliyor.

— Nedir mesele... Sizin köy pek dağınıktır. Müdafaası müşkül.

— Müdafaası müşkül ama, yakılması da, muhasara edilmesi de müşkül... Köpekleri iyi besliyoruz. Kuvvetli bir köpek, Dunbay[1] pahasına...

— It pahaya bindi enişte bey!

Murat, köye yaklaştıklarını anladığından beri Nail Dayı'sından hayvanı koşturmasını istiyordu. Nihayet, İstanbul'lu yeğeninden ancak beş, altı yaş büyük olan ve bu çağda padişah müdafaasına kalkışan Nail de ısrara dayanamadı. Hayvanını mahmuzladı.

Canseza'nın:

— Yavaş! Çocuğu düşüreceksin deli! demesine aldırmadan seyrine doyulmaz bir ustalıkla sürdü, gitti.

Köyü baştan başa geçtikten sonra tepenin üzerindeki evin avlu kapısına geldiler.

Nail'in yetiştirdiği haber üzerine herkes dışarı fırlamıştı.

1) Manda.

Yalnız beyaz kısa sakallı, elmacık kemikleri çıkık, dişleri seyrek, bacakları, beş yaşından beri hayvana binmekten yay gibi eğrilmiş fakat vücudu kısalığa rağmen dik ve geniş Zikotla Bey, güzel evinin ikinci kat pencerelerinden birisinde oturuyordu.

Canseza, üvey anasının elini, ana-baba bir kızkardeşi Faika'nın yanaklarını öptü. Küçük oğlan kardeşine elini öptürdü.

Babasının yanında çocuklarıyla meşgul olmak Abaza âdetine uymadığından Cemal'i ortada bırakıp eteklerini toplayarak merdivenleri koşa koşa çıktı. Babasının oturduğu odanın kapısını hızla açtı.

Baba da ayağa kalkmıştı. Kucaklaştılar. İhtiyar Kafkasyalı, bütün iptidai insanlar gibi ağlamaktan utanmıyor, gözyaşları ve sakalları Canseza'nın yanaklarına ıslak ve yumuşak dokunuyordu. İhtiyar:

— Siz mi geldiniz? Siz mi geldiniz? diye tekrarladı.

Sonra kızını kollarından tutup kendisinden uzaklaştırarak yüzüne dikkatle baktı:

— İyisiniz... Hasta değilsiniz... –Canseza'nın omuzları üzerinden kapıda duran damadını görünce güldü.– Geliniz Mahir Bey...

Erkek görününce kadının hiçbir değeri kalmamıştı. Mahir Efendi, kayınbabasının elini öptü.

— Safa geldiniz?

— Safa bulduk.

— Süleyman Bey nasıl? Oturunuz... Bize ayran yapsınlar.

Zikotla Bey, diğer Abaza büyüklerinin aksine ayran içmeyi severdi. Canseza onları yalnız bırakarak dışarı çıktı.

Nail Dayı'sının terli hayvanını gezdirmekten usanan Murat da gelip büyük babasının kucağına oturmuştu. Ayrandan hissesini içtiği için memnundu.

Mahir Efendi, baldızına takılıyordu:

— Kız kocaman olmuşsun. Katır gibi... Sakın birisine kaçarsın... Ben Abaza âdetini bilmem. Kulaklarını keserim...

Beyaz sakallı baba, kaşlarını çatarak:

— Kaçarlar bunlar! dedi, —Kız dışarı fırlayınca güldü—: Gördünüz mü damat! İşte kaçtı. Ama biz ayıplamayız! Biz de bunların anasını kaçırdık.

Zikotla Bey'in yaza çıkmaz işlerini Abaza kabileleri biraz ayıplayarak ve gizlice takdir ederek anlatırlardı. Canseza'nın anasını yedi yaşında bebek oynarken kaçırmış, kaçırdıktan altı sene sonra gerdeğe girmişti.

Daha şaşılacak bir iş: Kızını yedi yaşında kaçırıp saraya satan esirciyi, Adapazarı'nda kahvede otururken beş kurşunla vurup öldürmüş.

Halbuki o devirde Abazalar kızlarının bu suretle saraya verilmesini henüz hoş görüyorlardı. Zikotla Bey'in öldürdüğü esirci ise, kaymakamın önünü kavuşturarak karşıladığı nüfuzlu bir sergerdeydi.

Bu cinayet üzerine Zikotla Bey'in Rumeli'ye geçip oralarda üç sene kolcubaşılık yaptığı, bir de bu acayip adamın Bağdat'a kadar atla gidip geldiği, meşhurdu.

Ömründe elini rençberlik işlerine sürdüğü görülmemişti. İşi gücü ata binmek, silah atmak, düğünlerde oynamaktan ibaretti.

Akşam yemeğinden sonra damatla kayınpeder karşılıklı oturdular. İlkbahar olduğundan henüz sivrisinekler çıkmamıştı. Odada lamba yanıyordu.

Mahir Efendi, büyük bir sıkıntı içindeydi. Buraya bir vazife iflası için gelmişti ama, göreceği işin ehemmiyetini de, nasıl başarılacağını da bilemiyordu. Daima padişah taraftarı olan bu adamları, bilhassa, adını öğrenmeye bile lüzum görmeden her

padişaha mutlaka sadık olan bu inatçı dağlı ihtiyarı, karmakarışık bir meselede padişahtan ayırmak için ne söyleyecekti?

Esasen hiçbir zaman kurnaz olmamış, daha fenası kurnaz görünmeye özenmemişti. İnsanları aldatmaya tenezzül etmeden yaşayabilmiş nadir mahluklardandı. "Yanlış yola saptınız!" diyecekti ama bu yanlışlığın nerede olduğunu nasıl izah edecekti? Kendisi bile henüz kati bir karar vermemişti. Yanlışlığın hangi tarafta ve işin neresinde olduğunu bilemiyordu. Bir de Zikotla Bey, sözüne inanır, etrafındakileri de inandırır da, neticede bundan fenalık görürse... İşte nihayet bu ihtimal imdadına yetişti. Böyle bir hal vuku bulursa, kendisi de beraber yanacaktı. O anda varını, yoğunu terazinin bir tarafına –Kuvayı Milliye'nin kefesine– atıvermiş oldu. Bunu anladı ve tereddütsüz kabul etti. Karar vermek zihnini açtı. Yoksa bütün seyahat dehşetli bir mağlûbiyetle neticelenirdi.

Ahmet Zikotla Bey, damadın kahvesini bitirmesini bekliyor gibi boş fincanlar götürülünce sordu:

— İstanbul'da ne var, ne yok?

— Vaziyet fena!

— Neden?

— Düşman girdi.

— Onlar düşman değillermiş... Padişahımızı kurtarmak için gelmişler.

— Vallaha yalan! Kim söyledi peder?

— Herkes söylüyor.

— Padişahımızı neden kurtaracaklarmış bakalım?

— Kuvayı Milliye'den... –Zikotla Bey buna "Kuli milliye" diyordu– Kuvayı Milliye padişaha asi bir herif...

— Yok canım! Senden başkası halt etmiş peder. Biz işin gizli tarafını biliyoruz. Kuvayı Milliye ile padişahın sözü bir.

— Sözü bir olur mu? Dövüşüyoruz.

— Yanlış yapıyorsunuz. Mustafa Kemal Paşa'yı Ankara'ya kim gönderdi bil bakalım?

— Kim gönderdi?

— Padişah gönderdi.

— Padişah gönderdi ama, sonunda padişaha asi geldi. Ayrı vergi topluyor, asker topluyor. Biz fetva-yı şerifeyi gördük.

— Fetva-yı şerife düşman zoru altında yazılmış bir kâğıt. O fetvayı biz de gördük. Ben şeyhülislam hazretleriyle görüştüm.

— Ne diyor?

— "Siz kulak vermeyin. İngiliz İstanbul halkını yediden yetmişe kılıçtan geçiririm dedi de o sebepten sahte bir fetva yazdık," diyor.

— Sahte fetvayı buralara neden yolladılar? Fetvayı buraya bir hoca getirdi. Sakalı göbeğinde bir hoca... Yanında iki zabit...

— Onlar hep İngiliz taraftarı.

— Müslüman hocası İngiliz taraftarı olmaz.

Mahir Efendi, kayınpederinin gözlerinde ilk defa bir şüphe ve emniyetsizlik görerek telaşlandı. Bu hisler bir kere yerleşirse her şey mahvolacaktı.

— Vallaha İngiliz taraftarı, diye bağırdı. İngiliz taraftarı dedimse, İngiliz hocası değil. Padişahımızın etrafını hain vüzera çevirmiş... —Adil Usta'nın sadrazama sövüp saymasını hatırladı—: Sen sadrazamı bilir misin? Ben bilirim. Abdülhamit Efendimizi hal'edenlerden birincisi... Habaset bu dünyadan elini eteğini çekse, yeniden icat eder bir dinsiz... Tamam şimdi anladım. Biz İstanbul'da duymuştuk da inanmadıktı. Bir takım rezillere sakal uzattırmış, dedilerdi. Bunları Anadolu'ya sevk edip kendisine cahilden, cüheladan taraflar topluyor, dedilerdi. Meğer bak doğru imiş... Suphanallah... Bu mülkün batmadığına şükür... — Nail'in yolda söylediği de çok şükür aklına geliverdi—: Bir de

askere yazıyorlar, dedilerdi. Doğru mu? Ayvalıklı asker yazılıyormuş.

— Evet. Akyazı'da Talostan Bey var. Siz tanımazsınız. Onun yanına Bekir Bey isminde birisi geldi. Bu dediğim iş geçen sene oldu. Güz sıraları... Sapanca'nın Avçar kariyesinden (?) namında bir tahsildarla beraber, asker toplamaya kalktılar. Süvarilere otuz, piyadelere on beş lira maaş veriyorlar. Niyetlerini sorduk. Adapazarı'nı basacaklar. Bizim Servet burada bulunuyordu. Artık doğrusunu bilmem ya... Gitti kaymakamla görüştü galiba... Kaymakam Tahir Bey yirmi beş atlı ile heriflere karşı çıktı. Latife köyünde kavuşmuşlar. Kaymakam maksatlarını sormuş. "Padişahı arıyoruz. Yerinde mi? Sağ mı? Adapazarı'ndan telgraf çekeceğiz" demişler. "Biz Mustafa Kemal denilen herifi padişah tanımayız!" demişler.

— Halt etmişler... Yalan... Hep yalan... Koca Âl-i Osman padişahı yerinde olmayacak da nerede olacak?

— Artık bilmem. O zaman böyle duydum.

— Sonra?

— Sonrası... İş yürümedi. Bekir Bey "Adapazarı'nı basmak için İstanbul'dan bir hafta müddet verdiler" demiş. Kaymakamı aldatsaydılar, Ada'yı basarlardı. Neticede dövüştüler. Tahsildar (?) ile biraderi Hasan Çavuş yakalandı. Asıldı. Bekir kaçtı. Sonra duyduk. Herif zabitlikten tardedilmiş imiş. Adapazarı'nı basabilseymiş, padişah, rütbesini geri verecekmiş.

— Yalan efendim! Memleket basana rütbe verilir mi? Herkes bir dolap kurmuş çeviriyor.

— Servet de sizin gibi düşünüyor damat! Sonra Hikmet Bey namında birisi çıktı. Amasya Çerkezlerindenim diyordu. Değirmendere'ye indi. Onun niyeti de Geyve'yi basmak. Buralarda düşmanları varmış. Gelince bakmış ki hep Kuvayı Milliye taraf-

tarı. Evvela "Asıl Kuvayı Milliye ben'im" demiş. Kulak asmamışlar. Dönmüş Kuvayı İnzibatiye tarafına...

— İşte gördünüz mü? Uydurma bir laf... Evvela Kuvayı Milliye, sonra Kuva-yı İnzibatiye... Hani bunların sonu çıktı mı?

— Çıkmadı.

— Neden çıkmadı, bil bakalım?

— Neden çıkmadı?

— Şu sebepten ki, asker toplamak bir kere padişaha mahsus... Yahut padişah vekiline mahsus. Padişahımız asker toplamaya razı değil ki... Gördün mü?

— Doğru...

— Sonra Âl-i Osman idaresinde sen aylıklı nefer duydun mu hiç! Bunlar Reji kolcusu mu yahu?

— Duymadım.

— Bir nokta daha var: Aylıklı askere para mı yetişir? Bunlar hep İngiliz dolabı. Parayı da verseler İngiliz'den alıp verecekler. İngiliz, Müslümanı Müslümana boğduracak... Arapları da para kuvvetiyle şaşırtmadı mı? Biz Bağdat'ı neden düşmana verdik?..

— Yahu! Herkes bir laf söylüyor? Şaşırdık kaldık. Sizi dinliyoruz, siz haklısınız. Ötekileri dinliyoruz, ötekiler haklı.

— Hayır! Ötekiler haksız!

— Servet de sizin gibi söylüyor. Ben oğluma inanırım. Lakin bir de bakıyorum, Laz çeteleri Çerkez köylerini basıyor. Lazlar Kuvayı Milliye taraftarı. Bizim köylerden Kuvayı Milliye ne ister? Hem de diyorlar ki: "Siz padişah taraftarısınız!" diyorlar.

— Vay melunlar vay! İnsan inanır mı peder? İşte belli bir şey...

— Nedir belli olan?

— Herifler çapulcu... Padişahın adını siper etmişler. Burada Kuvayı Milliyeciyiz diyorlar. Geç yukarı tarafa... Türk içine...

Orada da "padişahçıyız, siz Kuvayı Milliye'nin tarafını tutuyorsunuz" diye talan yapıyorlarmış... Öyle olmasa Çerkez Etem Bey, Mustafa Kemal Paşa ile birlik olur mu?

— Anzavur Bey de padişah taraftarı.

— Vallaha yalan... Sen Anzavur Bey'in şimdi nerede olduğunu zannediyorsun bakalım?

— Bandırma taraflarında...

— Gördün mü? Sizi iğfal etmişler. Anzavur Bey, şu anda İstanbul'da mahpus. Hem de bir İngiliz gemisinde mahpus.

— Ya, çetesi?..

— Bir serseri bulmuşlar. "Ben Anzavur'um!" diye ortaya sürmüşler... Dünyada neler dönüyor, neler?

Mahir Efendi, bütün bu yalanları şuracıkta nasıl düzdüğüne kendisi de şaşarak sustu. Zikotla Bey, düşünceli düşünceli sordu:

— Sen Kuvayı Milliye'den misin damat?

— Hâşâ, ben padişah taraftarıyım. Bilirsin Abdülhamit Efendimizi severim. O kadar iyiliğini gördüm. O sülaleye karşı gelirsem gözlerim kör olur. Kuvayı Milliye de zaten padişah taraftarı. Mustafa Kemal Paşa'nın uğraşması, padişahımızı düşman elinden kurtarmak için...

Zikotla Bey, düşünerek elini sakalına attı. Damadına güveniyordu. Bir kere Abdülhamit'le yüz yüze gemiş, senelerce bir arada bulunmuştu. Sonra zabitti, sonra da insan olarak tok gözlü ve mertti. Şimdi fazladan, tıpkı oğlu Servet gibi konuşuyordu.

Eğer söyledikleri doğruysa az kalsın, halt bırakmayıp karıştıracaklardı. Gözlerini telaşla kırpıştırarak damadından adeta imdat istedi:

— Ne yapalım öyleyse?.. —Sesini alçaltarak fısıldadı—: Haberin yok! On, on beş gün evvel, Çatalköprü, Mudurnu suyu

köprüsü atıldı. Çatalköprü Hendek'le Adapazar arasındadır. Bizim köprüyü de atacaklardı. Birisi dursun bakalım diye izin vermedik. Telefon tellerini de kestiler. Delikanlılar bugün size köprüde rastlamadılar mı? Köprüyü bekliyorlar. Kasabada gürültü oldu. Herkes padişah taraftarı.

— Çapulculara padişah taraftarı dedikçe kızıyorum peder... Sen bilir misin? Padişahımızın elinde bugün fırsat olsun... Bugün bu herifleri asacak.

— Öyleyse biz ne yapalım?.. Bizi sıkıştırıyorlar. Yakında Anzavur Geyve'ye taarruz edecekmiş. Her gün hazır mısınız? diye adam geliyor.

— Kulak asma!

— O zaman size Kuvayı Milliye taraftarı derler.

— Desinler...

— Desinler ama... Lazlar düşman, bir de bizimkiler düşman olursa?..

— Sizinkileri bilmem. Lakin Kuvayı Milliye size düşman olamaz.

— Laz çeteleri?..

— Laz çetelerini Kuvayı Milliye'den sayma... Bu bir... Bir de siz Kuva-yı İnzibatiye'ye asker verirseniz, Anzavur'la birlikte Adapazarı'nı, Geyve'yi basarsanız, işte o zaman herkes size düşman kesilir. Sonra efendim? Anzavur aslen nereli?

— Bandırma'lı.

— Pekâlâ! Bandırma tarafındaki Kuvayı Milliye'ye niçin saldırmıyor da, Geyve'ye kadar yoruluyor? Çünkü niyeti buraları yağma etmek. Malı, parayı yükletip savuşacak. Arkada kalanın canı çıksın hesabı...

— Bu da doğru... Bırakır, gider... Biz ortada kalırız. N'apalım?

Mahir Efendi deminden beri kararını vermişti.

— Evvela Servet'e haber yollayacağız, dedi, buraya kadar bir koşu gelsin! Onunla da bir görüşürüz. Zararın neresinden dönülürse kârdır. Bu kadar delikanlıyı, çoluğu, çocuğu felakete atmak günah olur. Gâvura hizmet etmek lekesini bir düşünelim. Hem bu dünyayı, hem öteki dünyayı kaybederiz ha!

— Iyi düşündün damat! Servet'e bir haber gönderelim.

— Kim gider, Nail gider mi?

— Tamam... Nail burada...

Mahir Efendi fırsatı kaçırmak istemedi. Küçük kaynını derhal yollayıp Nail'i atıyla, silahıyla beraber çağırttı.

Yarım saat sonra, Nail, Geyve taraflarında karakol kumandanlığı eden jandarma başçavuşu Servet'i bulup ne pahasına olursa olsun getirmek üzere yola çıkmıştı. Söyleyeceği söz de şundan ibaretti:

— Babanla Mahir enişten seni bekliyorlar. Bir günlüğüne olsun mutlaka gel! Hayat tehlikesi var.

Mahir Efendi, o gece yatağa girdiği zaman, bu yeni kabiliyetine kendisi de şaşıyordu.

Karısı:

— Neye gülüyorsunuz? diye sorunca:

— Hiç, dedi, aklıma bir şey geldi.

— Ne geldi? Burasını Lazlar basarsa... Çocukları kesiyorlarmış...

— Kim söyledi?

— Herkes söylüyor. Korkuyorlar. Babamın evi de aksi gibi köyün nihayetinde, ormanın kenarında...

Murat konuşulanları dinliyordu. Kafasını yorganın içine sakladı.

Mahir Efendi:

— Meraklanma! dedi, Lazlar bize bir şey yapmaz.

— Neden?

— Biz de Kuvayı Milliye olduk.

— O ne demek?

— Yani biz de Laz olduk.

— Kim? Biz mi?

— Evet hepimiz... Baban bile...

— Bir de eğleniyor. Ben korkuyorum. Babam Laz olur mu? Lazları hiç sevmez. Günahı kadar sevmez...

— Dünyanın ucu uzun karıcığım. İnsan bazen günahını bile sever... Üzülme sen...

— Bu karışıklıkta bizi buraya neden getirdin?

— Sen zaten böylesin. İstanbul'da sorulacak suali, bekler beklersin de Adapazarı'nda sorarsın...

— Neden geldik? Söylesene... O dediğin Kuvayı Milliye ne oluyor?

— Yeni bir icat...

— Neye yararmış?

— Kuvayı Milliye mi? Sorduğun şeye bak! Kuvayı Milliye gibi malın olsun karı, neye yaramaz ki... Artık yeter... Ben uyuyacağım...

Kadının yüreği birdenbire ferahladı. Kocası ekseriya ciddi adamdı. Lakin böyle izah edemediği, izah edemediği için de kendisinden ziyade çocukları için korktuğu sıralarda gülünecek bir söz bularak bütün korkularını dağıtıyordu.

Uzakta köpekler uluyordu. Canseza kocasının geniş göğsüne emniyetle sokuldu.

Aynı ferahlığı –gizlice– Mahir Efendi de hissetmişti. Adil Usta'nın sık sık tekrarladığı bir sözün büyük manasını şimdi anlıyordu. Herif: "Neşe kavganın en kıymetli yardımcısıdır," diye gülüverirdi.

"Ilahi Adil Usta... Melun Bolçevik!"

*

İki gece sonra Murat, sıkıntı içinde uyandı. Odada anası, babası, küçük kardeşi muntazam nefesler alarak rahatça uyuyorlardı.

Korkunç bir rüya görmüştü. Lazlar basmış. Kaçıyor, kaçamıyor. Arkasından koşuyorlar. Laz eşkıyası tıpkı kendilerini buraya getiren arabacı gibi... Herifin bir kulağı kesikti. Lazlar...

Uzaktan bir köpek havladı. Murat düşüncesini kesip kulak verdi. Köpek havlaması, avludan avluya geçerek tepeden aşağı iniyordu. Büyükbabasının kocaman Karabaş'ı da bir kere esnedi, inledi. Toprakları hart hart kazıdı. Sonra dehşetli bir öfkeyle yokuştan aşağı atıldı.

Murat, gene uzaktaki gürültüyü aradı. Aman yarabbi! Köpekler hep derenin içine inmişlerdi. Evin altında, kuyunun başında kıyamet kopuyordu. "Baba, eşkıyalar geldi!" diye sesleneceği sırada, bir tüfek sesi, daracık vadiyi doldurdu. Nal sesleri yokuşu koşarak çıktı. Avlu kapısında durdu. Murat daha fazla dayanamadı. Babasına seslenmek istedi. Sesi çıkmayınca yorganın altına saklandı. "Annemi keserler... Annemi!" Dişleri birbirine çarpıyor, kalbi nefesini tıkayacak gibi atıyordu.

Mahmuzlu çizmeler merdivenleri çıktı. Kapı vuruldu.

Babasının uyku dolu, fakat sakin sesi sordu:

— Kim o?

— Biziz enişte! Servet...

— Bekle biraz. Ablan üzerini giysin!

— Servet Dayı'm geldi! Cemal uyan! Servet Dayı'm... diye sevinçle kardeşini sarsıyordu.

Canseza, entarisini başına geçirmiş olduğu halde çıkıştı:

— Çocuğu uyandırma...

— Peki!..

— Sen neden uyumadın. Abdestin mi var?

— Hayır! Tüfek sesine uyandım.

— Tüfeği kim attı?

— Kim atacak! Servet Dayı'm elbette...

Lambayı yaktılar. Servet, ablasının ve enişte sinin ellerini öptü. Başında Kuvayı Milliye kalpağı yerine Çerkez başlığı vardı. Köse olduğu halde çok güzel bir delikanlıydı. Kuvvetli vücuduna asker elbisesi, hele biraz çarpık bacaklarına çizmeleri pek yaraşıyordu. Nail'e hayvanlarla meşgul olmasını söyledi. Tüfeğini duvara astı. Manevra kayışını gevşetti.

— Meseleyi merak ettim enişte! Hayır ola! dedi.

— Aç mısın. Karnını doyur da konuşuruz.

— Aç değilim. Biraz yoruldum. Dört saattir dizginle geliyoruz.

Evin arka tarafında yatanlar da uyanmışlardı. Zikotla Bey, uzun beyaz donu, göğsü iliksiz uzun beyaz gömleğiyle, pek uzaktan da olsa Donkişot kitaplarındaki komik resimlerden birisine benziyordu.

Göğsündeki kıvırcık, kırçıl kılları karıştırarak baş tarafa oturdu.

— Safa geldiniz! dedi, oralarda ne var, ne yok?

— İyilik, sağlık...

— Kuvayı Milliye'niz ne yapıyor?

— Çalışıyoruz.

— Kaç gün izinlisin?

— İzinli gelmedim. Teftişe çıkıyorum, diye karakolu muavine bıraktım. Müsaadeniz olursa yarın gece dönerim.

Zikotla Bey damadına baktı.

— Yarın işi biter mi bu ipsizin?

— Biter!

Servet, yaradılışı itibariyle son derece mantıklı, ciddi bir adamdı. Lafı dağıtmadan bu "iş"in ne olduğunu öğrenmek istedi.

Mahir Efendi, kayın babasıyla konuştuklarını kısaca anlattı.

— İşte böyle Servet! dedi, baban bana hak verdi.

— İyi etmiş. Ben kaç kere söylemiştim. Dinlemedi. Şu cihet var ki, padişah gözümün önünde ferman imzalasa da "Ben Kuvayı Milliye'yi istiyorum" dese ben ona gene inanmam. Çünkü payitaht düşman ayağı altında. Bir padişah ne kadar kötü olursa olsun, merkezi hükümetinin gâvura geçtiğini ister mi? Elbette istemez. Şu halde, İngilizlerin İstanbul'u işgal etmesine taraftar değildir. Biz de İngilizleri, Yunanlıları, Fransızları, İtalyanları memleketimizden çıkarmak istiyoruz. Şu halde, padişahımız bizimle beraber olmak lazım. Yüzüme karşı aksini söylese, zor altında söylediğini bildiğim için gene inanmam...

Servet karakol kumandanı olması dolayısıyla, Abazalar rahat durdukları takdirde, daha pratik ve faydalı şeyler teklif ediyordu. Bir kere Laz çetelerini buralardan kolayca uzaklaştıracaktı. Bunun için icap edenlerle görüşmesi yeterdi. Yalnız, babası sözünü dinlettiği köylerden Kuvayı İnzibatiye'ye asker vermemeli, delikanlılar kendi köylerini müdafaa için hazır durmalıydılar. Zikotla Bey, buna söz verebiliyor muydu?

Baba, sakalını azametle kaşıyarak biraz düşündü. Köyde kendisinden daha ihtiyar, daha asil insanlar vardı. Filhakika onlar eskiden beri vurucu, kırıcı olmadıklarından delikanlıların üzerindeki nüfuzları kıymetsizdi ama, kabile âdeti üzre ihtiyarları bir kere camiye toplamak icap ediyordu.

Bu suale şimdilik yalnız Kayalar için bile ancak yarın öğle namazından sonra cevap verecekti. Bir kere Kayalar, kenarda durmaya, asker vermemeye razı gelirse, dört tarafa aklı başında süvariler çıkarıp diğer Abaza beylerini karardan haberdar etmek,

onların iltihakını da istemek kabildi. Zaten herkes işin içyüzünü anlayamadığından tereddüt etmekteydi. Delikanlıları, kendi atları, kendi silahlarıyla sonu belirsiz bir mücadeleye atmak da istemeyeceklerinden kabul etmeleri ihtimali kuvvetliydi.

Yalnız tabii bütün bu yarım vaatler bir şarta bağlı kalıyordu. Lazlar artık bu havaliye taarruz etmeyecekler. İlk on beş günde Servet bunu temin edebilirse, Ahmet Zikotla Bey, Bolu'dan İzmit'e kadar, bütün Abazaları Kuvayı İnzibatiye'den çekeceğini sanıyordu.

İhtiyarın aklı, padişaha ancak Kuvayı Milliye vasıtasıyla yardım edileceğine yatmıştı.

Ertesi gün öğle üzeri, ihtiyarlarla orta yaşlılar camiye toplandılar.

Henüz Kafkasya'dan getirdikleri barbarlıklarını kaybetmeyen kabile ihtiyarları, münakaşaya girişti. Abazaca görüştüklerinden Mahir Efendi sözlerden bir şey anlayamıyordu. Fakat dün gece verdikleri kararın umduğu kadar kolay kabul edilmediği belliydi. Kırçıl sakallar dikilmiş, sesler yükselmişti. Rus âdeti üzerine, kalpaklarını yere vuranlar, bağırmaktan yanakları kızaranlar çoktu.

Laf uzayınca Mahir Efendi, Servet'in kulağına eğilerek sordu:

— Olmaz mı diyorlar?

— Olmaz diyen de var. Bir kere Lazlara güvenemiyorlar. Sonra "Padişah resmen Kuvayı İnzibatiye'ye asker toplamak ister, biz de razı olmazsak, asi gelmiş sayılırız. Kuyavı Milliye dağılırsa halimiz fenalaşır!" diyorlar.

— Baba ne söylüyor?

— Senin öğrettiklerini tekrarlıyor.

— Ben de birkaç laf edeyim mi?

— Hayır! Babam onlarla konuşmasını bilir. Aynı lafı on kere,

yirmi kere tekrarlıyor. Bu onun usulüdür. Çekiçle çivi mıhlar gibi aynı yere vura vura, nihayet istediğini karşısındakine kabul ettirir. Sabırlı olalım.

İhtiyarların içinde Zikotla kadar inatçı kimse yoktu. Ötekiler nihayet, bir taraftan dertlerini döküp ferahladıklarından, diğer taraftan iyice yorulduklarından eski şiddetlerini kaybettiler. Başlarını sükûnetle sallamaya ve daha sonra da akılları yatmış gibi yorgun yorgun gülümsemeye başladılar. Kuvayı İnzibatiye'ye de olsa, otuz lira maaş da verilse kendilerinden istenilen şey "Askere gitmekten" ibaret olduğu için orta yaşlılarla gürültüye koşan delikanlılar zaten Zikotla'yı çoktan haklı bulmuşlardı.

Köyü beklemek tedbirleri baki kalmak şartıyla civar köylere haberciler gönderilmesi kararlaştırıldı. Onlar da oralardan, daha uzaklara kendi adamlarını göndereceklerdi.

Sözün burasında Servet ayağa kalktı. "Amcalarım! Dayılarım!" diye lafa başladı. Meseleyi kısaca hülasa ettikten sonra Laz çetelerinin yarından itibaren buraları terk edeceklerini söyledi. Kendisi İstanbul'daki jandarma Küçük Zabit mektebinde okumuştu. Eğer tuttukları yol yanlış olsaydı kabilesini ateşe atabilir miydi? Babasının hakkı vardı. İşte kocaman hünkâr yaveri Mahir Bey de kendilerine padişahın selamını getirmişti.

Hem kendilerinden Kuvayı Milliye'ye asker vermeleri de istenmiyordu. Kuvayı İnzibatiye sıkıştırırsa Laz çetelerini pekâlâ bahane edebilirlerdi. Kaldı ki iki taraftan yana olmayacakları için, akıl almaz ya, eğer padişah sonunda, kâfir zoruyla Kuvayı Milliye'ye düşman gibi davransa, buralara asker gönderse bile o zaman "Biz de sizdeniz!" diyerek onlara iltihak etmek de mümkündü.

İkindiye doğru Kayalar köyü, dört tarafa, dört tane aklı başında haberci yollayıp, bitaraflığını ilan etti.

Akşamüzeri de Servet, vazifesi başına dönmek üzere yola çıktı. Mahir Efendi, kendisinden fevkalade memnun, başardığı işe, bizzat şaşarak soyunup rahat etmeyi düşünürken, küçük kaynı odaya girdi.

— Enişte bey, dedi, sene Neşet Dayı'm çağırıyor.

— Nerede? Gelsin!

— Gelmiyor. Babamla beraber avluda, elma ağacının altında oturuyorlar.

Mahir Efendi, hiçbir şeyden şüphelenmeyerek, keyifli keyifli yürüdü.

Neşet'i seviyordu. Bir kere uzun boylu, geniş omuzlu, son derece güzel bir erkekti. Sonra pireye kurşun atıyordu. Daha sonra da yürekliydi. Henüz elini kana da bulamamıştı.

Lakin ağacın altında oturanlara yaklaşınca suratlarını beğenmedi. Somurtmuşlardı. Kendisi selam verdi. Neşet Abaza âdeti üzere kalkıp ayakta durdu:

— Safa geldin enişte bey!

— Safa bulduk. Otur Neşet.

— Buyurun. Şöyle buyurun.

Tüfeği yoktu. Beline kız gibi bir Parabellom tabancası takmıştı. Siyah kuzu kalpağı, yumuşak konçlu çizmeleri, avcı biçimi hâki ceketi, aynı renkte kilot pantolonuyla hem tertemiz, hem de şık bir delikanlıydı.

Mahir Efendi'nin yüzüne bakmamaya çalışarak dargın dargın konuştu:

— Geldiğinizi duymamıştım. Servet Efendi'nin de burada olduğunu işitmedim. Yalnız bugün camide verilen kararı öğrendim.

— Evet... Kayalar halkı doğru bir karar verdi. Değil mi?

— Hiç de değil... Siz köyü perişan edeceksiniz.

— Neden?

— Biz yabancı bir milletiz. Böyle işlerde padişahtan yana olmalıyız. Ilerde "N'apalım! Padişah ne taraftaysa biz de o taraftayız," der kurtuluruz.

— Padişah Kuvayı Milliye taraftarı... Mustafa Kemal Paşa'yı Anadolu'ya padişah yolladı.

Neşet, "Hayır! Hayır!" manasında başını sallıyordu.

Mahir Efendi, fikrini kabul etmedikleri zaman böyle birdenbire öfkelenmeye alışık değildi. Daha doğrusu marangozluktan başka hususlarda itirazlara son derece dayanıklıydı. Şahsen hakarete uğramazsa, köylü müsamahasıyla lafı umursamazdı. Şimdi kendi kendisine şaşarak sesini yükseltti:

— Zaten tehlike asıl, senin sözünde. Biz şimdilik padişahtan tarafa da olmayacağız, Kuvayı Milliye'den tarafa da... Eğer ikisi birlik ise, nihayetinde biz de onlarla beraberiz. Ikisi birlik değilse, meseleyi anlayıp padişah tarafını tutarız.

— Padişah tarafı Kuvayı Inzibatiye. Ben biliyorum.

— Nerden biliyorsun?

— Biliyorum işte...

— Biz de bilelim...

— Beye söyledim. Anzavur Bey'den bana haber geldi.

— Hangi Anzavur Bey?..

— Ahmediye kuvvetleri kumandanı Çerkez Anzavur Bey...

— Ne diyor?

— Diyor ki: "Sakın yanılmayın. Bunlar padişah düşmanı. Hazır olun. Hepiniz Kuvayı Inzibatiye'ye girin. Icabında ne yapacağınızı size bildiririm" diyor. Sana açıkçasını söyleyeyim mi enişte?

— Buyur.

— Anzavur Bey nerdeyse Adapazarı'nı basıp, Geyve'ye geçecek. Maiyetinde beş yüz atlı var. Top var, mitralyöz var.

— Doğru mu bakalım?

— Doğru.

— Nerden bildin?

— Dün adamlarından birisiyle görüştüm. Bolu havalisindeki kuvvetleri sordu.

— Söyledin mi?

— Söyledim.

— Bolu havalisinde ne kadar kuvvet var?

— 24'üncü Fırka...

— Koca bir fırkaya beş yüz kişi mi hücum edecek. Tamam...

— Fırkanın mevcudu tamam değil ki... Bir tabur ancak...

— Kumandanı kim?

— Mahmut Bey.

— Mahmut Bey mi? —Mahir Efendi, aklına ilk gelen yalanı söyledi—: Ben Mahmut Bey'i tanırım. Harpte gördüm. Bir kere iyi kumandandır. Cesur bir kumandan. Tek başına Anzavur'un çetesini bozar. —Bir an düşündü—: Pekâlâ Anzavur'a katıldık diyelim. Ne kazanacağız?

— Zikotla Bey milis binbaşısı olacak. Bana da yüzbaşılık verecekler.

Mahir Efendi, ömründe askerlik etmemiş kayınbabasının binbaşılığı ile, bu kibirli ve cahil asker kaçağının yüzbaşılığını hiç beğenmedi. Rütbe, yağmaya gidiyordu. Demek ki ortada bir kötülük, bir fenalık, bir aldatma vardı. Artık doğrudan doğruya konuşmak olmazdı.

— Fena değil, dedi. Peder bu ciheti bana söylememişti. Ben İstanbul'a haber göndereceğim. Kuvayı Milliye'nin padişah tarafı olup olmadığını sarayı hümayundan tahkik ettireceğim. Cevap gelinceye kadar biz camide verilen kararın üzerinde duralım. Servet gitti. Millicilerle görüşecek. Bir kere Lazların baskını kor-

kusu kalmasın... Anzavur Bey bu seferlik Geyve'yi söktürsün. Harbi kazanır, fırkayı bozarsa, hep beraber gider iltihak ederiz. Lakin o zamana kadar biz Kuvayı Milliye taraftarı görünmeliyiz. Şimdilik buralara İstanbul hükümetinin kuvvetleri hücum etmiyor. Ortada Laz çeteleri var. Onlar kendilerini Millici sayıyorlar. Yakın düşmanı hareketsiz bırakmak iyidir. Ne dersin?

— Lazlar mı? Lazlardan adam korkmaz! Yiğitseler gelsinler... Ben tek başıma birkaç çetenin hakkından gelirim.

— Bir elin sesi çıkmaz arkadaş. Belindeki tabancaya mı güveniyorsun? Onu senin kadar ben de kullanırım. Canımız sıkılınca, duvara adımızı kurşunla yazıveririz. Lakin dövüşmekten, dövüşmemek iyidir. İki testi birbirine vurulunca hangisinin kırılacağı evvelden bilinmez...

Sofra geldi. Herkes kendi düşüncesiyle baş başa yemek yedi.

Ay ışığı Neşet'in gümüş yüzünü parlatıyor, hafif bir rüzgâr, meşe korusunun dallarını hışırdatıyordu.

Neşet yarım ağızla Mahir Efendi'nin fikrini kabul etmiş göründü.

Ayaklarını sürükleyerek, karnını tıka basa doyurmuş bir kurt gibi ormana girdi.

Evde, damatla kayınpeder saatlerce münakaşa ettiler. Uzayan lafın içinde Zikotla Bey'i cevapsız bırakan yalnız bir nokta vardı. Saraya danışmak bahsi, milis binbaşılığını pek özleyen cahil ihtiyar, camideki karardan cayacak gibi olunca, Mahir Efendi bu kocaman yalanı –biraz kendi kendinden utanarak– ileri sürüyordu. Anzavur meselesinden arkadaşları acele haberdar etmek için İstanbul'a derhal gitmek lazımdı. Fakat Neşet buradaki işleri kendi gıyabında birdenbire tersine çevirebilirdi. İkiye bölünmek kabil olsa... Kuş gibi İstanbul'a gidip, iki saatte dönebilse...

"Ulan Murat! Ulan Bolşevik! Neden on beş yaşında değilsin, köpoğlusu!"

Yatağa girince düşünmeye başladı. Neşet'le konuştukları akşamın sabahında Nail'i, Canseza'ya yazdırdığı kâğıtla beraber Servet'in karakoluna yollamış, çocuk iki defasında da eli boş dönmüştü. Servet karakolda yoktu. İstanbul'dan Ankara'ya geçenlerle beraber gittiğini, henüz dönmediğini, ne zaman döneceğini de kimsenin bilmediğini söylemişlerdi. Buralarda kimin dost, kimin düşman olduğu da belli değildi. Ufak bir hata, Kayalar'ın baştan başa yakılmasına sebebiyet verebilirdi.

Mahir Efendi ne yapacağını iyice şaşırdı. Nail'in ikinci defa gidip Servet'i bulamadan döndüğü günün gecesi boşa koydu olmadı, doluya koydu almadı; nihayet Servet'ten ümidini keserek İstanbul'a haber göndermeye karar verdi. Bunun için de candan bir adam lazım. Güvenilecek bir adam... En kötüsüne mülazımlık vaat edilmiş. Abazalara böyle bir vazife verilemezdi ya.

Ümitsizliğin son kertesine geldiği sırada, yanında yatan karısı kımıldadı. Uykudan uyanmadan, senelerin alışkanlığıyla göğsüne sokulup burnunu iki kere, omuzuna sürdü. Bu şımardığına delaletti.

Mahir Efendi, o anda aklına geliveren şeye o kadar şaştı ki dirseğine dayanarak biraz doğruldu. Yıldız alacasında, kansının uyuyan yüzüne dikkatle, ona bir fenalık edecekmiş, yahut bir büyük müjde verecekmiş gibi baktı. Sonra caymamak için, acele seslendi:

— Canseza! Canseza!

— Efendim.

— Uyandın mı?

— Ne var? Bir şey mi oldu?

— Hayır. Bağırma! Çocuklar uyanmasın... Beni dinle. Çocuklarla beraber İstanbul'a gidebilir misin?

— Yalnız başıma mı? Allah göstermesin...

— Evet... Yalnız başına... Neden gidemeyecekmişsin bakalım?

— Gidemem işte... Bir kere para hesaplarını bilmem. Bilet alamam. Sonra... Ne bileyim... Kaybolurum.

— Hiç de kaybolmazsın! Sizi ben Adapazarı'na kadar götürürüm. Biletleri alırım. Murat kocaman herif oldu...

— Sen burada mı kalacaksın?

— Evet.

— Niçin?

— Öyle icap ediyor.

— Dövüşecek misin?

— Yok canım! Bilakis bu sersemleri dövüşmekten alıkoyacağım.

— Öyleyse biz de kalırız da beraber gideriz.

— Olmuyor cicim! İstanbul'a acele bir haber götürmek lazım. Pek acele bir haber.

— Kime?

— Ağabeyime söylersen o icap edenlere bildirir. Mesele çok mühim. Başkasına emniyet edemem. Burayı da bırakamam...

Düşüncelerini Canseza'ya anlayabileceği şekilde söyledi.

Tehlikeyi iyice aklına soktu. Kadın tereddütlü bir sesle:

— Peki başka çare yok... Biz gideriz. Lakin haberi bir kâğıda yazdırırsın. Ben belki unuturum, dedi.

— Böyle bir haberi kâğıda yazmak olmaz. Ele geçerse... Gördün mü? Aklında tutacaksın. Bir kere Anzavur Bey... Söyle bakayım.

— Anzavur Bey...

— Tamam artık unutmazsın değil mi?

— Hayır unutmam.

— Ağabeyime şöyle anlatacaksın! Bir Anzavur varmış. Süva-

ri kumandanı imiş. Buralara haber uçurmuş. "Ben yanılmışım. Siz hazır olun. İşareti verir vermez ayaklanırsınız," demiş. Geyve'ye sadıracakmış.

— Söylerim.

— Bunu Mustafa Kemal Paşa'ya acele bildirsinler. Ben şimdilik burada kalacağım. İşe mani olmaya çalışacağım. Servet'e haber göndereceğim.

— Başına bir felaket gelmesin! Sen arada sırada, gözünü budaktan sakınmazsın. Çocuklarını düşün.

— Seni düşünürüm... Yarın sabah erkenden hareket ediyoruz. Tren ikindi üzeri kalkacak. Gece vakti... Sokaklarda... Hey Allahım! Seni göreyim. Galata köprüsüne çıkar çıkmaz, kayık falan arama. Bir arabaya atla! Doğru eve... yanında çocuklar var... Kimse fenalık edemez.

— Fenalık ne hadlerine... Ben o kadar korkak değilim.

— Allah razı olsun karıcığım.

Mahir Efendi, karısını sımsıkı kucakladı. Yüreği şefkatle, muhabbetle, hürmetle kabarmıştı. Canseza'nın, dünya üzerinde güveneceği arkadaşlardan en birincisi olduğunu ilk defa anlıyordu.

"Ulan Anzavur! Alacağın olsun namussuz!" diye öfkeyle dişlerini sıktı.

*

Mahir Efendi, karısına salimen vasıl olduklarına dair mektup yazmasını tembih etmediği için kendi kendine kızıp dururken, beş gün sonra İstanbul'dan mektup geldi.

En ufak bir tehlike olmaması icap ettiği halde, birdenbire fena ihtimalleri düşünüp telaşlanarak hocaya kâğıdı okuttu. Salimen vasıl olduklarını, Süleyman Efendi'nin geldiklerine pek sevindiğini, kendilerini hiç merak etmemesini, Sıvas'taki tarlayı

satmak için oraya mektup gönderdiklerini bildiriyordu.

Dinleyen köylüler "tarla satmak" meselesiyle alakadar oldular.

Mahir Efendi izahat verdi: Kız kardeşlerinden birisinin kocasıyla kavgalıymışlar. Herif miras davasına kalkmış. Mal bölüşülürken arada kalan sulu bir tarlayı müzayedeye çıkarıp mahkeme vasıtasıyla... Falan, filan...

Fakat kayınbabasıyla yalnız kaldıkları zaman başka bir makam tutturdu. Karısını göndermesinin sebebi, saraydan haber almak içindi. İşte nihayet beklediği haber de gelmişti.

— Tamam canım! Ben budala mıyım? Bilmez miyim? Sana dediğim gibi... Padişah Kuvayı Milliyecilerle beraber. Tarla meselesi yok mu, tarla meselesi...

— Var...

— İşte o tarla meselesi aramızda parolaydı. Eğer padişah Kuvayı Milliyecilerle birlik ise, tarla satmak işini yazıvereceklerdi o kadar...

— İyi... Pekâlâ!

— İyi olmaz mı peder... Maazallah... Az kalsın... Neyse... İşte içimiz rahatladı...

Halbuki içi hiç de rahat değildi. Alışık olmadığı, hazırlanmadığı, daha doğrusu, pek az alakadar olduğu işlere gırtlağına kadar battığını fark ediyordu.

İnsanlar, pek gürültülü bir devirde, keyifleri nasıl isterse öyle hareket etmek serbestliği içinde yaşıyorlardı. Silahlı delikanlıları uzun müddet boş oturtmanın hemen hemen imkânsız bir şey olduğunu Mahir Efendi, ilk defa şaşarak fark ediyordu. "Başınızı belaya sokmayın!" demeyi bile insanoğlu neden kolayca kabul etmez ki?.. Bir esaslı yardımcısı vardı: Artık Laz çetelerinin, yakın, uzak Abaza köylerine baskın verdikleri duyulmuyordu.

Güzel bir mayıs günü, Anzavur'un Adapazarı'nı bastığı habe-

rini aldılar. Yalan mı, gerçek mi demeye kalmadan, Geyve üzerine yürüdüğü duyuldu. Çetenin hakikaten topları, mitralyözleri vardı. Köy, yalnız Kayalar değil, bütün civar köyler heyecana kapılmışlardı.

Gene camiye toplandılar. Bu sefer, padişahın Kuvayı Milliye ile beraber olduğuna Mahir Efendi yemin etti. En iyi hareket, neticeyi beklemekti. Eğer, toplu, mitralyözlü Anzavur Bey kuvvetleri Geyve'yi sökemezlerse, buranın işe karışması bir fayda veremezdi. Kaldı ki bu iş harbe benzemiyordu. Kayalar'ın erkekleri giderse, Lazların köyü basmayacağı ne malumdu?

İhtiyarlar, gene Zikotla Bey'le damadına hak verdiler.

Köy, çömelmiş, başını karanlığa uzatmış sinirli bir adam gibi Geyve'de olup bitenleri dinlemeye başladı.

Birbirini tutmaz havadisler geliyordu. Birinci gün, asker dağılmış denildi. İkinci gün Anzavur kuvvetlerinin perişan olduğu işitildi.

Üç gün üst üste hiçbir haber alamadılar.

Bu daha da beterdi. Herkes öfkelenmiş, hele Neşet, zapt edilmez bir hal almıştı. Bir an evvel, yüzbaşı olup ortaya çıkmak istiyor olmalı ki, harekete geçmeyi, mükemmel bir çete halinde, Geyve'ye çıkıp muharebeye karışmayı teklif ediyordu. Kanı uyuşmuş ihtiyarlardan ümidi kesilince delikanlılara musallat olmuştu. her birisinin damarına göre şerbet veriyor, akıllarını çelecek, derhal, hayvanlara atlayacak, tatlı vaatlerde bulunuyordu.

Hali vakti iyi olmayan iki kişi ve tembelliği ile meşhur Mehdi, daha şimdiden arkasına takılmışlardı. Köyü, böylece hareketsiz tutanın Mahir Efendi olduğunu bildiklerinden artık, fısıltı halinde, onun bile aleyhinde söyleniyorlardı. Bu Türk, kendilerine fena bir oyun oynayacaktı. Belli bir şey: Herif domuz gibi Kuvayı Milliyeci... Abaza'yı apansız bastırıp Lazlara kestirecek...

Öyle olmasa, karısını, çocuklarını bu karışık zamanda yalnız başlarına İstanbul'a kaçırır mı?

Son dedikodu, köyün aklı başındakilerini de inandırmak üzereydi ki Ahmez Zikotla Bey'in kulağına çarptı ve bu kuvvetli silah birdenbire geri tepti.

Bir defa, Zikotla Bey, damadının bir hain olması ihtimalini kabul ederse, bizzat kendi namusunun, Abazalık şerefinin payımal olacağını düşünmüştü. Sonra kızının bu seyahati hangi sebeple göze aldığını biliyordu (!). Köy imamı da dahil olduğu halde, bütün ileri gelenleri bir gece evine davet etti.

Ciddi ve güvenmiş bir tavırla işin içyüzünü (!) anlattı.

Mektuptaki tarla satmak meselesinin sırrını faş etti. Köyde herkes Mahir Efendi'yi eskiden beri seviyordu. Cennetmekân Abdülhamit Efendimizin –yani Çerkezlerin bu en kıymetli damatlarının– yaveri olduğu halde, zerre kadar kibirlilik etmemiş, dünyanın sakin zamanlarında bile kollarını sıvadığı gibi yapılarında dülger olarak çalışmıştı. Sonra, hiçbir Türk'e benzemeyen bir tarafı da vardı. Derecesiz namusluydu. Yüz elli hanelik köyde, Zikotla Bey'in nüfuzunu çekemeyenler bile Mahir Efendi'ye ırzlarını, namuslarını tereddütsüz teslim ederlerdi. Böyle iyi bir adama, kendileri için çalışıp dururken en kötü lekelerin sürülmek istenmesi, barbar Abazaları adeta çileden çıkardı. Kullanılan silah öylesine geri tepti ki Neşet bile sözü tekrar aynı mevzuya getirmeye cesaret edemedi.

Zaten, olan işler dedikodunun uzamasına, çok şükür meydan bırakmadı.

Üç dört gün geçmeden Anzavur kuvvetlerinin Geyve Boğazı'nda mağlup edilerek firara mecbur bırakıldıkları duyuldu.

Mahir Efendi bu suretle yalnız Kayalar köyünün değil, civardaki yirmi pare Abaza köyünün canını kurtarmıştı.

Anzavur'un "mağlup oldu" haberinin geldiği gün, meşe korusunun içinde asker kaçağı Neşet'le Mehdi –Abazalar buna Mahdi diyorlardı– ve bir de kel Hasan buluştular.

Buralarda yapacak bir iş kalmamıştı. Köylü artık hiçbir söze kanmayacaktı. Neşet epeydir aklında sakladığı planı arkadaşlarına açtı.

Planı basitti. Düzce-Adapazarı şosesini, yarın muhacir köyünün üstündeki tepeden kesip, şehre geleni de, şehirden döneni de soyacaklardı.

Karar verdikleri gibi, ertesi sabah tepeyi tuttular. Hasan en yüksek noktaya çıkıp fundaların arasına yattı. Buradan yolun iki ucu, saatlerce mesafeye kadar görünüyordu.

Mehdi, boğazın sağ yanındaki kayalara siper alarak mavzeri uzatacak, Neşet ortaya dikilip soygunu yapacaktı.

Mübarek tepe (!) sanki Allah tarafından bu iş için yaratılmıştı. Gözcü, iki taraftaki ovaya hâkim olduğu gibi, soyulanların arabalarını ve hayvanlarını derenin içine indirip fundalıkların arasına saklamak da kabildi.

Kuşluk zamanına kadar işler yolunda gitti. On üç araba, yirmi at ve otuz üç yaya çevrildi, soyuldu. Dereye indirilip bağlandı. Kolaylık, şehre asker çğındaki erkeklerin gitmek istememelerinden geliyordu.

Ondördüncü arabada bir hasta kadın vardı. Yanı sıra 15-16 yaşında bir çocuk yürüyordu. Çocuk Abazaydı ve omuzuna tek mermi atan bir kapaklı Martin asmıştı.

— Davranma yakarım! diye bağırmasından Neşet'i tanıdığı için hiç korkmadı.

— Neşet Ağabey! dedi. Anamı doktora götürüyorum. Bizde para yok!

— Tüfeği bırak. Üstünüzü arayacağım.

— Tüfek sana yaramaz. Zaten dolu değil. Biliyorsun, adam kıtlığında... –Böyle derken kendisiyle şakalaşıyorlarmış gibi gülümsüyordu– köy koruculuğu yapıyorum. Karakol kumandanı tüfeği benden ister...

Neşet öfkeyle mavzeri doğrulttu:

— Çıkar dedim rezil!

— Neşet Ağabey!

— Bir laf daha söylersen seni vururum.

Arabadaki hasta kadın sapsarı elini mecalsiz mecalsiz sallayarak oğluna yalvardı:

— Bırak diyor. Bırakıver yavrum!

— Olur mu anne, karakol kumandanı...

Neşet mekanizmayı çevirdi. Kadın korkuyla haykırdı. Çocuk tüfeği omuzundan çıkarıp uzattı:

— Buyur Neşet Ağabey...

Neşet almak için uzanınca bir kurşun patladı.

Küçük korucu tetikteki parmağını, izah edilmez bir cesaretle oynatmış, Neşet'i başından vurmuştu.

Acemi eşkıya ses bile çıkarmadan yere düştü. Oğlan atik bir hareketle arabanın arkasına sıçradı. Bir taraftan cebini yoklayarak mermi arıyor, bir taraftan:

— Hepinizi vuracağım! diye haykırıyordu.

Bu esnada tesadüf imdada yetişti. Yolun dönemecinden üç süvari çıkıverdi. Silah sesini duyunca tüfeklerine davranıp hayvanlarını sürdüler.

Kel Hasan tepenin üzerinden hem Neşet'in düştüğünü, hem de atlıları görmüştü. Mehdi'ye seslendi. Onun yanına gelmesini beklemeden, nöbet yerini bırakarak fundalığa daldı.

Üç süvari vaka yerine çıkınca, küçük korucu arabanın arkasından ayağa kalktı. Neşet kendini kaybetmiş inliyordu.

Silah sesi üzerine derede bağlı olup kollarını zaten biraz gevşetenler, ihtiyatla yukarı baktılar. Haykırarak imdat istediler.

Kayanın dibine yığılmış eşyalar, para keseleri, tabanca ve bıçaklar sahipleri tarafından seçilip alındı.

Eşkıyanın yarı ölü vücudu bir arabaya atılıp Adapazarı'na götürüldü.

Orada, Arnavut Çavuş kendisini gecelerce uykusuz bırakan Neşet'e hiç acımadı. Ayağından sürükletip karakolun mahzenine attırdı. Soğuk havada, sabaha kadar üstüne tenekelerle su döktürerek öldürttü. Ertesi gün leşini hükümet meydanında gelene geçene teşhir ettiler.

Haber "Kayalar"a gelince Mahir Efendi rahat bir nefes aldı. Her zaman Allah'a güveniyordu. İşte, en umulmaz sırada, bir rezilin belasını vererek kendisini boşu boşuna beklemekten kurtarmıştı. Bu vaka aynı zamanda Haktaalâ'nın Kuvayı Milliye'den taraf olduğunu ispat ediyordu. "Kurban olduğum! Doğruların yardımcısıdır vesselam."

Hemen ertesi gün kayınbabasına son talimatı verip yola çıktı.

*

İstanbul'da yabancı bandıralar bir misli çoğalmış, kepazelik diz boyunu geçmişti. Kışlalar, meyhaneler, kerhaneler, yabancı askerlerle, denizler yabancı gemilerle doluydu. Fakat Türklerdeki ilk şaşkınlığın, ilk yılgınlığın yerini görünüşte sakin, fakat dehşetli ve kurnaz bir kin tutmuştu.

Sakallı Hintlilere, sakallı ve Hintli; omuzu harmaniyeli İtalyan Karabinerlerine, omuzları harmaniyeli; neşeli Fransızlara, neşeli; müzevir İngilizlere müzevir; içten pazarlıklı gülümsemelerle sırıtan çirkin Japonlara, böyle çirkin ve sırıtkan; Yunan efzunlarına, ponponlu patikleri ve pileli etekleriyle köçek oğlanla-

rına benzedikleri; alabros saçlı Amerikalılara alabros saçlı; fakat hepsi ile birden, galip düşman olduklarından kızıyorlardı.

İşgal polisi Ermenileri tercüman olarak kullanıyordu. Rumlar malum... Yahudiler bile kendilerine birer bayrak uydurup bunu –orijinal bir ticaret vasıtası yaparak– cigara kâğıtlarının kaplarına bastırmışlardı.

Reaya dükkânlarında Ayasofya'nın tepesi haçlı resmi vardı.

Senegalli zenciler –uzun fesli kuzguni suratlı yamyamlar– Gülhane Parkı'nın kapısında gündüz ortası çarşaflı Müslüman kadınlara tasallut etmek istemişlerdi. Tecavüze müdahale eden polis Cemil Efendi işgal orduları divan-ı harbi tarafından müebbet hapse mahkûm edilerek Güyan'a sürülmüştü.

Avrupalı askerler köprü üzerinden gündüz ortası, açık otomobillerde anadan doğma çıplak orospuları kucaklarına yatırmış oldukları halde, naralar atarak geçiyorlardı.

Eminönü meydanındaki İngiliz polis çavuşları tramvaya kadınlardan evvel binmek isteyen fesli adamların gırtlaklarına, kamış bastonunun kıvrık ucunu takarak geri çekiyorlar, bu suretle centilmenlik dersi veriyorlardı.

Heriflerin kalbi o kadar yufkaydı ki Kroker Oteli'nde, Kuvayı Milliye taraftarlarının tırnaklarını sökerlerken tavukları tepesi aşağı taşıyan Türklere beş liradan başlayarak, her itiraz kelimesinde beşer beşer artırmak şartıyla namütenahi ceza yazıyorlar, böylece "himaye-yi hayvanat" taraftarı olduklarını ispat ediyorlardı.

Bütün bunlar insanları daha kolay soymak için ikiye bölünüp dört buçuk sene, boğazlaşılan bir dünyada, galiplerin en tabii, en münakaşa götürmez haklarıydı.

Biz de, hamdolsun, Kafkasya'da, Türk kardeşlerimizi kurtarıp anayurdu halasa gittiğimiz zaman bundan farklı bir iş yap-

mamıştık ki... Azerilere, para diye Osmanlı sancaklı, padişah armalı cigara kâğıdı kabukları yutturmuş, ineğini, öküzünü götüren her köylüden, paket taşıyan her şehirliden "Ayakbastı parası" tahsil ederek, buna mukabil imza isteyenlere, eskiden beri Arabistan'da kullandığımız usulle bir kâğıdın üzerine beş kuruşun turalı tarafını basarak makbuz vermiştik. Azeri kardeşimiz "Adını bağışla" deyince "Mehmet" demiş, iki sokak aşağıda karşısına dikilen başka bir asker, ayakbastı parası talep edince makbuzu gösterip "İşte Mehmet Paşa'ya ödedik" denilmesine karşı da "O Mehmet Paşa metelik etmez. Asıl paşa benim. Ahmet Paşa!" diye öfkelenerek başka bir kâğıda, bir başka gümüş çeyrek de basıp, para toplamıştık. Bedava ekmek pişirmek istemeyen fırıncıların gözlerini korkutmak için Enver Paşa'nın biraderi Nuri Paşa sağdan sayarak ilk dört fırıncıyı astırmıştı da Osmanlı Türklerinin –senelerce gelmelerini gözledikleri bu acayip kardeşlerin– çar ordusundan besbeter olduğunu bütün Kafkasya gözüyle görmüş, canını ve malını vererek anlamıştı.

İranlılara ve Romanyalılara karşı da başka türlü hareket etmemiştik. Binaenaleyh İstanbul'daki ahvale peşinen razı olmuş sayılırdık.

Lakin o mevzii ilerleme sıralarında bize yapıldıkça pek hoşumuza giden bir cihet vardı ki –yerlilerden dostlar ve taraftarlar edinmek– şimdi, bunun tadını dehşetle tadıyorduk.

İşgale uğrayan bütün memleketlerin, asırlardan beri başına gelenler tabii bizim başımıza da gelmiş, vatan muhabbetini, millet sevgisini, her çeşit hamiyet ve kahramanlığı o zamana kadar hiç kimseye, bilhassa, cephelerde köpekler gibi düşüp ölenlere bırakmayan beyler, paşalar, zenginler, münevverler, âlimler, serbest meslek erbabının sivrilmişleri.– Tabii hepsi değil fakat yüzde doksan sekizi– birdenbire düşmanla sarmaş dolaş olmuşlar-

dı. Düne kadar Türk ordusuna küflü saman, kurtul bakla vesaire veren ve milyonlar kazandıktan başka birer de harf madalyasına layık görülen müteahhitler, derakap düşman ordusuna en birinci malzeme satmaya başlamışlardı. O zaman "Kızılelma", "Altaylar", "Turan illeri", "Ergenekon..." diye bağırıyorlardı, şimdi "Düvel-i muazzama dostluğu", "İngiliz muharipler cemiyeti", "Amerika mandası", "Anadolu'nun eşkıyalardan istihlâsı" laflarını ediyorlar, Enver'e söylediklerini, Talat'ın kulağını büktüklerini, Cemal Paşa'ya dert anlatamadıklarını hikâye ediyorlardı.

Kibar muhitlerde, işgal ordusu zabitanı yağması vardı.

Oraların Müslüman kadınları için bu zabitlerin gençleri, güzelleri bile artık matlup değildi. Elverir ki davetlerinde, kabul günlerinde her birinden birkaç tane bulunsun.

Yüksek tabaka kadınları --ecnebi gemilerdeki balolara davet olunmayı cana minnet sayan sultan hanımlar başta olmak üzere– bir İngiliz zabiti tarafından saçından tutularak ücreti ödenmiş bir orospu gibi öpülmekle övünüyorlardı. Alman, Avusturya, Macar, Bulgar zabitlerinin yerini buralarda kolayca İngilizler, Fransızlar, Amerikalılar, İtalyanlar almışlardı. Hanımefendilerin kanaatına göre daha iyi olmuştu. Zira Almanlar şimalli sayılırlardı. Yatakta adeta iktidarsızdılar. Serçeler gibi... insan hiçbir şey anlayamıyordu ki azizim! Sonra İngilizlerde bir efendi vekarı, Fransızlar da kadın ruhunun en derin noktasını bulup çıkaran yaramaz bir çocuk şirretliği vardı. Amerikalıların orijinal lâubualiliği ve İtalyanların yüreğe dokunan romantik halleri tadına doyulur gibi değildi.

Dersaadet, birkaç meşhur semtiyle şıp diye Saygon'a benzemişti. Yalnız ne fayda, oranın tropikal iklimine mukabil İstanbul geceleri serin oluyordu. Binaenaleyh hava sıcak ve nemli bir tül gibi insanın etine dokunup yavaş yavaş sinirlerine tesir edemi-

yor, ruhunu arzu ile titretemiyordu. Orada, erkekler çırılçıplak vücutlarına incecik beyaz ipekten smokinler giyerlermiş ki, en mahrem azaları ve bu azalar üzerinde kadın güzelliğinin ve cinsi cazibesinin bütün uyandırıcı, korkunç, iştihalı tesiri gözle görülebilirmiş... Fazladan afyon varmış... Bodler'in, methiyesini yaptığı mukaddes zehir... Kadını, apışarasıyla değil, ruhuyla orospu yapan dayanılmaz iptilâ!

Hasılı bu muhitte harp –Çok sonra faşistlerin zuhuriyle medeniyet kurucusu ve kurtarıcısı, milletleri manevi sefaletten halas edici sayılan, ebedi ve ezeli olduğuna koca koca âlimlerin yeminler ettikleri harp– galip için de, mağlup için de pek tatlı bir şey haline gelmişti. Çok şükür ki bunu yapmışlardı. Işte içtimai hayatımızın üzerindeki karanlıklar sıyrılıyor, hayat Avrupa'dakini bir sıçramada, yahut bir sırtüstü yatmada, çoktan geçiyordu. Galip de memnundu, mağlup da... Medeni oluyorduk. Oluyorduk ne demek! Hamdolsun olmuş çıkmıştık bile... Yalnız bir cihet vardı: Içler acısı bir cihet! Cahil tabaka –bunlara ayaktakımı deniliyordu– inat ediyor, asra uymak istemiyordu. "Aman bir çare!" Artık bilinmez Vilson mu, Hover mi, yoksa bunlardan birkaç kademe aşağıda duran bir Protestan papazı mı, her kimse, Allah razı olsun, imdada yetişti. Amerikalı kadınlar geldiler. Kafesli mahallelerin evlerini cebren açtırarak içerde esir hayatı süren dudağı halkalı, yüzü kınalı harem kadınlarını, nargileleri başından çekip çıkarıp sokağa dökmek istediler. Lakin bu işin mesela bir cambazhane maymununu bisiklete alıştırmaktan çok daha müşkül olduğu anlaşıldığından tez vakitte vazgeçildi. Var kuvveti eldekilere tevcih edip ilerde onlar vasıtasıyla diğer cahil, cühela takımını da aynı yola getirme ümidine bel bağlandı.

Yüksek tabaka, yüksek muhitte böylece havasını bulmuş kotra gibi "Engin ufuklara doğru" pupa yelken giderken (...) ayak-

takımı[1] yukarda söylendiği üzere ilk şaşkınlığı, ilk yılgınlığı geçirmiş, görünüşte sakin, fakat içten içe kurnaz ve dehşetli bir kin peydahlanmıştı.

Köprüden ötesi, ilk dans figürlerine alıştırılırken, köprüden beri taraf, ilk mitingin tadını tadıyordu. Bir karı zuhur edivermişti. Çarşaflı bir karı. Kocaman kocaman siyah gözleri var. Dünya ve ahret hemşiremiz olsun! Siyah bayrağı çekmiş mi efendim, siyah bayrakları... Umum karı milletini de bir güzel başına toplamış... "Adalet!" diye bağırıyor, "Müsavat" diye bağırıyor. Karı feryat ediyor, nemize lazım, korkmadan feryat ediyor. Karı bile karılığıyla feryat ederse... Yazık bizim erkekliğimize... Ölüm, ölüm bir ölüm yahu! Söyletin bakalım, ölümden öteye köy var mı?

Ayaktakımı, –bunlar sırık hamalları, yük arabacıları, her çeşit ameleler, sandalcılar, küçük esnaflar, ordunun dağılması üzerine boşta kalmış küçük rütbeli zabitan ve mekteplilerden ibarettiler– muazzam ekseriyeti hiçbir gizli teşkilata mensup olmadıkları halde, basit bir program etrafında birleşmişlerdi: Düşmana vurmak...

Ayaktakımı, karanlıkta, sessiz bir ordu gibi harekete geçmişti. Zafer neşesiyle öküz gibi içen aylıklı işgal ordusundan, gece tek başına gezen kimi görseler, bir çelmede denize yuvarlıyor, sırtına sapladıkları bir bıçakla işini bitiriveriyorlardı.

Yüksek tabakayı padişah efendimizi, fahametlu damadını ve bilhassa Polis Müdürü Arnavut Tahsin ile Divan-ı Harp Reisi Kürt Mustafa Paşa'yı[2] müşkül vaziyete düşürmek için sanki her-

1) Çok sonraları çeşit çeşit zaferler kazanılıp memleket çok şükür halas edildikten yirmi sene sonra, bu millete hürriyet verilsin mi, verilmesin mi diye bir hava tutturulduğu zaman yüksek tabakaya "Meraklanmayın, sözü ayağa düşürecek değiliz. Buyrulmuş. Ayaktakımına göz açtırmayacağız!" Bu suretle Mütareke senesi medeniyeti bir türlü kabul etmek istemeyen ayaktakımının hâlâ koyulduğu yerde otlar olduğu, hürriyeti değil, hürriyetin lafını bile hak etmediği anlaşılarak zümreyi mümtazenin yürekleri ferahlatılmıştır.

2) Bütün saydıklarımıza emrihak vaki olmamış olsaydı, Halk Partisi saflarında ne güzel birer mükemmel mebus olurlardı. Hem de Türk inkılabını, Türk istiklalini, Türk milli birliğini kanlarıyla, canlarıyla müdafaa etmekle övünerek.

geleler söz birliği etmişlerdi.

Bilhassa kibar kadınlarımız, gözleri gittikçe dalgınlaşan, hattâ arada sırada, ölüm korkusuyla şaşılaşan ecnebi sevgililerini nasıl gece gündüz yüzüne bakar bakmaz, bacaklarını kaldırıp teselli edeceklerini şaşırmışlardı. Herifler de yavaş yavaş, yatmaktan ve kendisini hayvan gibi fakat hayvanların aksine bıkıp usanmaksızın teslim etmekten başka bir şey bilmeyen –Ne Fransız kadınlarının cilvelerini, ne İngiliz leydilerinin entelektüel arkadaşlıklarını, ne de Amerikalı kadının maddi işlerdeki yardımını becerebilen– bu inek kadınlardan usanmaya başlamışlardı. Hele kıskançlıklarına ne demeli? En kibar toplantılarda birbirlerinin saçını başını yolmaları ilk günler eğlenceli bir manzara oluyordu ama, nihayet giderek kabak tadı vermişti. Oyunu değiştirmeyi neden bilmezler bu aptallar! Değiş tokuşa nasıl da akılları ermiyor. Halbuki erkeğin bir kelebek olduğunu, her çiçekten bir yudum lezzet toplamaya mecbur bulunduğunu bilmelidirler. Bir de harem hayatı, taaddüdü zevcat görmüşler. Vallaha, Katolik kilisesinin boşanmayı mutlak surette reddeden İtalya'sında bile bu kadar inhisarcı kadın bulunmaz. Kadının tiyneti, şerefi, ihanetle kabaca haleldar edilmezse, kadın da biraz hazımlı olmalı değil mi? Görmezlikten gelmenin de ayrı bir asaleti yok mu canım? Sonra, erkeğin nadim olmuş ve geçici bir ihtirastan usanmış olarak ilk gözağrısına bir tutkun avdet edişi vardır ki, bir alışsalar zevkine doyamazlar... Böylece galip ordunun zabitleri mağlup milletin asilzade kadınlarından usul usul şikâyete başlasalar da, kocalara, babalara, ağabeylere doğrusu diyecek bir şey bulamıyorlardı. O ne kadar nezaket, ne kadar halden anlarlık ve ne kadar samimiyet! "Nerdesiniz monşer! Bizim hanım size küstü! Şimdi göreceksiniz! Sizi affettirmek için ne diller dökeceğim!" diyerek kola girip zorla eve kadar sürüklemeler, en büyük

aktörün jestleriyle, gülerek yeniden takdimler ve hanımefendinin somurtkanlığı geçer geçmez, pek acele olduğu halde, nasılsa unutulmuş bir iş vesile ederek savuşmalar... Bir İngiliz lordu, bir Amerikan milyoneri, bir Fransız kontu da karısının erkek arkadaşlarına karşı ancak bu kadar centilmen davranabilir. Bu haslet herhalde, bu memlekette, kadınların senelerden beri kapalı yaşayıp, erkeklerin senelerden beri Avrupa'larda dolaşmalarından ileri gelse gerek... Yahut da dört harp yılı içinde kibirli Almanlar adamcağızları zanaate iyi alıştırmışlar. Malum ya Prusya zabitinin meşhur bir sözü vardır: "Orospuya kur yapılmaz, der, ücretini verir işini derhal görürsün! Pezevengin de tabii eli sıkılmaz."

Buraya kadar her şey kolay izah ediliyordu. Çünkü olup bitenler, müstemlekeciliği haklı göstermek için yazılmış meşhur romanlarda enine boyuna tahlil edilmişti. Lakin, teslim olan her memleketteki yüksek tabakanın "Medeniyet iştiyakını" dahiyane bir suretle tesbit eden muharrirler, o memleketteki "Ayaktakımları"nın ölkesini bir türlü anlayamamışlardı. Herhalde, işin içinde bir iptidailik, barbarlık, ahmaklık vardı.

Galip orduların her şeyi hak etmiş zabitleri, böyle iptidailik, barbarlık ve ahmaklık karşısında geri çekilecek kadar korkak görünmek istemediler. Dört buçuk sene harp etmişler, ölümle karşı karşıya yaşamışlardı. Bu hayat, onları hem mukadderata boyun eğen, hem de tehlikeyi spor haline koyan acayip mahluklar haline getirmişti.

Bir de, Türk kadınları herhalde, kendi romanlarında okudukları kendi kadınlarından başka türlü olmak da lazımdı. Halbuki tanıdıkları aşağı yukarı aynı çeşnide şeylerdi.

Öyleyse, mağlubiyeti mücadelesiz kabul etmek istemeyen hayvanların dişilerini de bir görseler... Bedava ölmektense... Ma-

dem ki kendileriyle hiç alakaları olmayan hanımefendileri bile kıskanıyorlar... Düşmanı en hassas yerinden vurmak lazım. Hem zevk, hem intikam... Bu iki dehşetli hissi bir arada tatmalı...

Zabitlerin bu arzuya kapılmalarının da artık zamanıydı. Yüksek tabakayı ele geçiremeyen gedikliler, çavuşlar ve neferler, İstanbul muhabbet tellallarına usul öğretmişlerdi. Bu heriflerin hepsi Türk kadınıyla, hem de Türk'ün aile kadınıyla yatmak istiyorlardı. Bilhassa Fransızlar, "Azâde" romanını okuyanları, zorla ihtiyar bir adamla evlenmiş hassas bir şark kadınının kederli ömründe biricik "Saadet ışığı" olmak hevesine kapılmıştı. Tellallar işgal ordusunun her neferine bir "Azâde" bulmak imkânına tabii malik değillerdi. Bereket versin bu dil bilmez sürüye her şeyi yutturmak kabildi. Abanoz'un, Feridiye'nin, Paris Mahallesi'nin ve bilhassa gizli çalışan nazeninlerin cinsine ve milliyetine bakılmaksızın cümlesi Amerikan filmlerindeki şark kadını haline sokuldu. O sıralarda nargileciler, kınacılar, cam bilezik, sahte beşibirlik, halhal satanlar ihya oldular. Dekorlar ve baş aktrisler böylece hazırlanıp meraklılarına buyur edildi. Rum kızları Fatma, Ermeniler Ayşe, Yahudiler Cemile adını aldılar. Lisan bilenler dahi anladıkları kelimelere karşı aptal aptal boyun büküyorlar, utanmış gibi yüzlerini kaz tüylerinden yelpazelerin arkasına saklayarak ahvale rahatça gülüyorlardı.

Neferler, çavuşlar, gedikliler, yüksek tabakadan en aşağı tabakaya hücum eden –Bu iki tabaka arasında hiçbir memlekette esaslı bir fark yoktur. İki taraf da hayasızlıktan yana zengindirler– zabitlerine kemal-i hürmetle yer açtılar.

Buradaki hanımlar, Fransızlara Piyer Loti'den, İngilizlere Lord Bayron'dan, İtalyanlara Dante'den, Amerikalılara Po'dan basmakalıp bahsetmiyorlar, Miloviç artığı roller kesmiyorlardı. Şüphesiz daha samimi, daha zanaatkârdılar. Bilhassa sarhoş ol-

dukları zaman, müşteriler, ihtiyar kocalarının –hepsi de fena tesadüfle ihtiyar ve kıskanç kocalara düşmüş ve en aşağı yirmi ortak sahibi bahtsızlardı– öküz gibi rakı içen, bardak kırıp nara atan bu densiz mahluklardan yirmi otuzunu bir evde nasıl idare ettiklerine şaşar kalırlardı.

İşgal ordusu zabitanının "Doğru yol göstericileri" ilk zamanlar kıskanç bir kocanın muhtemel takibini şaşırtmak için müşterilerine dolaştırmadıkları pis sokak, teptirmedikleri yokuş bırakmamışlar, bazen duyulan arzuyu birkaç misli arttırmak için zavallıları karanlık bir kapı içinde beş on dakika beklettikten sonra "Aman despot eve gelmiş savuşalım" diyerek eli boş çevirmişlerdi.

Bunlar da nihayet bıkılmaz oyunlar değillerdi. Ekseriya sidik kokan bir karanlık koridor geçip şarkvari döşenmiş bir odada bir odalıkla gerdeğe girmek az vakitte egzotizmini kaybetti.

Kadın, sadece yatakta kullanılır bir eğlence midir? Kadının bir vazifesi de hayatı baştan başa doldurmak değil mi? Öyleyse neden çarşaflanıp beraber sokağa çıkmıyorlar? Eğer "Azâde"ler kendilerini seviyorlarsa bu kadarcık fedakârlığı göstermelidirler.

Oyun buraya kadar, sahte harem kadınları için eğlenceliydi ama, bu noktadan ilerisini bir türlü göze alamıyorlardı. Çarşaflanıp üniformalı bir işgal zabitinin kolunda yürümek... "Non Monsieur c'est impossible!"

Yüzlerine mesut mesut bakan gözler korkuyla büyüdü, kendisini anadan doğma vermekten zerre kadar hicap duymayan vücutlar ürpererek yorganların altına saklandı.

Bu korku ve bu gerileyiş, işgal ordusu zabitlerinin arzularını kabartmaktan başka bir işe yaramadı.

Artık rehberlerine şart koşuyorlar, beraber sokağa çıkacak kadar cesur harem kadını istiyorlardı.

Buna da şu çare bulundu: İstanbul tarafına yayan geçmemek

ve bilhassa Beyoğlu tarafında da olsa akşam ezanına doğru gezinmek.

Bu şarta razı olanlar emellerine erişiyorlar, çarşaflı harem karılarını kollarına katıp, bu edepsiz, barbar şehrin kıskançlıkta Otello'ya taş çıkaran erkeklerine hakaret ede ede dolaşıyorlardı.

*

Murat, başındaki "kasket"i rahatsız rahatsız düzelterek ikindi ezanına yakın, Kalyoncukolluğu'ndaki Bulgar sütçünün dükkânına girdi.

— Amca ben geldim! dedi.

— Geldin mi Murat? Otur da süt vereyim.

— Olmaz. Adil Amca'm bekliyor.

— Pekâlâ! —Bulgar sütçü camdan dışarıya baktıktan sonra Murat'a katlanmış bir kâğıt verdi—: Sok cebine! Adil Amca'na selam söyle. Gene oraya götürecekler. Mal hazır.

— Baş üstüne!

— Dur oğlum! Al şu çöreği... Biri sorarsa gösterirsin...

Murat, ay biçimi çöreği ısırarak dışarı çıktı.

Köşe başında bekleyen Adil Usta yürümeye başladı.

Perapalas'ın arkasına saptılar.

Adil Usta arkasına baktı. Sonra durup kundurasının bağını düzeltti. Murat bu işareti bekliyordu. Kasketini başından çıkarıp koltuğunun altına kıstırdı. Daha arkadan gelip, takip edilmediklerini işaretleyen Durmuş Efendi de yanlarına yaklaşmıştı.

— Aldın mı kâğıdı Murat!

— Aldım.

— Ne dedi?

— Eski yere götüreceksiniz. Mal hazırmış.

— Ulan yaşasın Bulgar keferesi...

Adil Usta somuttu:

— Kefere demeyecektin ya...

— Nasıl demem! Kefere değil mi?

— Değil, komünist. Komünistin gâvuru Müslümanı olmaz.

— Gel şuna gâvuru olmaz, cümlesi Müslüman diyelim. Hem de dini bütün Müslüman...

— Hâlâ softalığı bırakmadın hoca...

— Ben softa değilim. Hazreti Ömer de komünistmiş!..

— Haydi öyle olsun bakalım.

Murat'ın Bulgar keferesinden aldığı küçük kâğıt parçası Anadolu'da çarpışanlar için gene iki yüz mavzer, elli sandık cephane temin ediyordu. Bulgar Komünist Partisi'nin Türk Kurtuluş Savaşı'na yaptığı hediyelerden biri.

Mahir Efendi, Şih Han'daki kapıcı odasında kendilerini bekliyordu. Kâğıdı somurtarak tetkik etti. Üçü de pek neşesizdiler.

Hazirandan beri Bursa, Uşak, düşman elindeydi. Anadolu'daki mağlubiyet yetişmezmiş gibi Trakya da kâmilen gâvur ayağı altında kalmıştır. Cafer Tayyar olacak şaşkının tek tüfek patlatmadan kolorduyu teslim etmesini fazladan bizzat esir düşmesini Mahir Efendi bir türlü hazmedemiyordu.

Sinemada buluşmak, Mahir Efendi'nin icadıydı. Tatbik için Murat'ın vücuduna muhakkak surette ihtiyaç vardı. Beklenen arkadaş gelince, "Çocuğu lütfen kucağınıza alır mısınız" diyor, boşalan yere, Mahir Efendi'nin yanına oturuyordu.

Üç erkek ve bir çocuk, heyecanlı bir oyunun bütün kazanma hırsını tadarak Yüksekkaldırım'daki Majestik Sineması'nın önüne geldiler.

Otomatik çalgı, kıyametleri koparıyordu. Gişedeki adam, birinci seansın bitmek üzere olduğunu, yer bulmak istiyorlarsa biraz beklemelerini söyledi.

Yüksekkaldırım'ın üst kısmını seyrederek kapıda durdular. Yolun orta yerine iki taraflı sabit işportalar yapılmıştı. Burada her çeşit ufak tefek şey satılıyordu.

Birdenbire Murat, babasının elini çekti.

— Baba, şuna bak!

Bir Fransız zabit ile çarşaflı bir kadın kolkola önlerinden geçti.

Traşı uzamış sıska bir Yahudi, bunlara Fransızca bir şeyler söyleyerek mal teklif etti. İstanbul'a ait kartlar ve açılınca şehrin panaromasını gösteren bir albüm satmak istiyordu. Zabit, "İstemez" manasına elini salladı.

Ekmekçi fırınından çıkan, üstü başı un içinde bir Laz, şaşırarak durdu.

Yahudi gülüyordu:

— Lazoğlu gördün mü? Fransız zabitleri Türk karılarının tadına bakıyor.

— Sus ulan... Şimdi seni çiğnerim...

— Yalan mı be? İşte... Damadınız... Yiğitsen git onu çiğne...

Bu muhavereyi işitmemiş olsaydılar, belki sinema müşterileri dişlerini sıkmakla iktifa edeceklerdi. Fakat Yahudi doğru söylemişti. "Tadına bakıyor... Yiğitsen git onu çiğne..."

Mahir Efendi ümitsizlikle etrafına baktı. Dünya hiç değişmemişti. Esnaflar manzaraya alışık olmalıdır ki hayret bile etmiyorlardı. Kadın, geniş kalçalı, genç bir şeydi. Sendeledi. Zabitin koluna tutundu. Bu hareket, daracık etekliğinin altından vücudunu bir çiftetelli hareketi gibi titretti.

Mahir Efendi, dış cebinde duran mühim zarfı Adil Usta'ya uzattı:

— Şunu al! Çocuğu eve bırakırsınız...

— Dursana, deli mi oldun?

— Çocuğu eve bırakın. Ben size icabında haber yollarım. Ha-

ber yollayamazsam Murat'la Cemal... Bir de bunların annesi... Size emanet! Allah...

— Bir dakka... Beni dinle diyorum.

— Bırak gitsin! Damadına iki çift laf söyleyecek. Haydi Mahir oğlum! Murat'ı da, ötekileri de merak etme... Biz sağ oldukça... Bu millet sağ oldukça...

— Yahu siz çıldırdınız mı? Karının gâvur olduğuna yemin ederim... Bana bak...

Mahir Efendi, Murat'ın elini bıraktı.

— Allahaısmarladık usta... Arkadaşlara selam ederim...

Ve başı yukarda, görmeden yürüyor gibi kalabalığa karıştı.

Murat, olacağı sezmişti. Sağ pazısı şiddetle sızladı. "Baba" diye bağırmamak için dişlerini sıkıp Adil Usta'ya sokuldu. Şu anda ancak çocuklara mahsus bir hisle, yanında kalan bu iki adamdan Adil Usta'nın daha merhametli olduğunu anlamıştı. Babası da, bu Durmuş Amca'sı da insafsız adamlardı... Kendilerinden başkasını düşünmez fena adamlar...

Kadın hâlâ götünü sallayarak, cilveli cilveli yürüyordu.

Sinema kapısında kalanlar, bu karmakarışık kalabalığın içinde yalnız üç kişiyi görüyorlardı.

Zabitle kadın dörtyol ağzına varınca, sanki kalabalık bir işaret almış gibi ayrıldı. Fesini cebine sokmuş olan Mahir Efendi'nin işini kolaylaştırdı. Murat, babasının elini arka cebine götürdüğünü gördü.

Üst üste iki kurşun patladı.

Fransız zabitinin kapelâsı havaya fırladı. Kadın perende atıyor gibi dertop olup yuvarlandı. İnsanlar haykırışarak kaçışmaya başladılar. Mahir Efendi soldaki yola sapıp gözden kayboldu.

Murat gözleri yaş içinde kendisini haykırmaktan men etmek için dişlerini sıkarak ve bu gayretle boğazının damarlarını kopa-

racak gibi gerdiğinden acı duyarak yüzlerine baktı. Durmuş Efendi gözleri kupkuru bir şeyler –Şüphesiz dualar– mırıldanıyordu. Adil Usta'nın yanağında cam yuvarlaklar gibi yaşlar vardı.

Düdükler ötüyor, herkes bağırıyordu. Birbirlerinden beş adım aralıkta yatan cesetlerin etrafı, şahit olmayı bile istemeyen ahali tarafından serbest bırakılmıştı. Bir köpek, kadının akan kanını yalamaya başladı.

Sinema seansı bitmişti. Acele bilet alıp içeri girdiler. Murat su istedi. Adil Usta'nın fıstık alma teklifini ciddiyetle reddetti. Küçücük yumruklarını sıkmıştı. Olup bitenleri anasına mutlaka söylememek lazım geleceğini biliyor, bu kocaman sırrı, uzun müddet tek başına taşımanın yorgunluğunu şimdiden hissediyordu.

— Adil Amca!

— Buyur oğlum!

— Anneme söylemeyeceğiz değil mi?

— Hayır, söylemeyeceksin.

— Sorarsa.

— Söylemeyeceksin.

— Ağlarsa...

— Söylemeyeceksin dedim ya...

— Yüzüme bakınca anlar. Kuşlar haber verir...

— Budala oğlum benim!

— Babamı yakalarlarsa...

— Sus... Eşek...

Murat ağzını kapatıverdi.

Dakikalar geçmiyordu. "Babamı yakalarlarsa... Babamı yakalarlarsa... Tabanca nasıl patladı? Benim babamın tabancası... Top gibi maşallah..." Nihayet film başladı. Murat bu filmi ömrünün sonuna kadar hiç unutmadı. Bir kalede... Siyah mantolu bir he-

rif dolaşıyor. Yüzü maskeli bir herif... Arada sırada, bir harita üzerinde bir yeri oklarla işaret ediyorlar... "Babamı yakaladılar... Babamı!.." Elini yüzüne götürdü. Farkına varmadan ağlıyordu. Korkarak nefesini kesti.

Perde açılınca her zaman olduğu gibi, mavi gözlü şapkalı amca yanlarına yaklaştı. Adil Amca, Murat'ı kucağına alıp ona yer verdi. Işıklar sönünceye kadar birbirlerine düşmanmışlar gibi somurtarak sustular.

Sonra Adil Amca'yla şapkalı amcanın elleri Murat'ın sırtında birleştiler. Adil Amca yavaşça fısıldadı:

— Mahir'in yaptığını duydun mu?

— Gördüm. Kahvede oturuyordum.

— Yakalandı mı?

— Zannetmem... Kimse peşine düşmedi. Boğazkesen'e çıkabildiyse kurtulmuştur.

— İnşallah...

— Hazır mı istediklerimiz?

— Hayır...

— Teşekkür ederim.

— Bir şey değil... Kamalar meselesini de Süleyman Efendi'yle görüşeceksiniz.

— Hay hay!

— Biz Mahir'den haber isteriz. Anadolu'ya geçip geçmediğini acele tahkik etmelisiniz. Çocuk gördü. Ailesi merak eder.

— Yarın bildirmeye çalışırım.

Üçüncü perdede mavi gözlü şapkalı amca ellerini cebine sokup bir şeyler aradı. Sonra gâvurca küfrederek ve sarhoş gibi sallanarak kalktı. Kapıdan tekrar gelecekmiş gibi bir marka alarak dışarı çıktı.

Öteki perde arasında da onlar aynı suretle hareket ettiler.

Murat'ı eve Durmuş Amca getirdi.

Canseza'yı kapıya çağırdı.

— Kızım, dedi, Mahir Efendi'nin mühim bir işi zuhur etti. Birkaç gün gelemeyecek, meraklanmayın.

— Nasıl iş... Yoksa öldü mü? Yakaladılar mı?

— Neler söylüyorsunuz? İşi var diyorum. Kadın kısmının erkek işine aklı ermez. Müsterih olun.

Murat annesinin eteğini tutmuştu. Canseza oğlunun yüzüne baktı. Çocuk bu bakışa metanetle –gülümseyerek– dayandı. Canseza'nın bu müthiş sahtekârlık karşısında yüreği ferahlayıverdi.

XI

Kuvayı Milliye

Bir şiir şöyle der:

"Ben yolculuk etmeyi sevmem tek başıma
Bir ikindi vakti can yoldaşıma
Dedim ki: Geldik. – Dedim ki: Bak!
Gülmeğe başladı bir adım geride ağlayan toprak"

Yahya Kaptan çetesi efradından Yayalar köylü İbrahim'le beraber "Bir ikindi vakti" yürüyen Mahir Efendi, işte bu şiirde anlatılan şeyleri bir başka manada hissediyordu. Toprak değil, üzerindeki hürriyet havası gülmekteydi.

İkisinin omuzunda da tüfekler vardı. Tüfek ne iyi arkadaş! İnsan onu sırtında taşırken arkasını yüksek bir dağa vermiş gibi kendisini emniyette hissediyor.

Çift süren köylüleri selamlıyorlardı. Yayalar köylü İbrahim:

— Bey! Bunlar da tekmil silahlı! dedi, herkes silahlı.

— İstanbul'da da herkes silahsız. Askerler bile...

— Iyi atar mısın bey?

— Uçara atarım.

— Mavzerle mi?

— Mavzerle... Ama tabancayla daha iyi atarım.

— Tabanca, bilek meselesi...

— Bileğim kuvvetlidir. Ben marangozum.

— Ankara'ya marangozluk için mi gidiyorsun?

— Evet...

İbrahim biraz düşündü. Kaymakam Fevzi Bey'le, Müdafaayı Hukuk Heyeti Reisi Hacı Ali Bey'in, neden bu kadar itibar ettiklerini anlayamıyordu. Nice beyleri, paşaları bu yoldan "Anadolu'ya aşırmışlardı" hiçbirisine bu kadar hürmet ettiğini görmemişti.

— Bizim reisi tanır mısınız? diye sordu.

— Tanırım.

— Nerden tanırsınız?

— Tanırım.

— İbrahim üstüne düşmedi. İşler bu hale geleli nelere rastlamıştı. Ne akıl almaz dalaverelere...

— Geçenlerde... Epi oluyor, dedi, bir karı ile beş altı herif geçirdik.

— Karı da mı Ankara'ya gidiyordu?

— Iyi bildin. Ankara'ya gidiyor.

— Ne yapacakmış? Marangozluk mu?

— Karı kitapçıymış... Kitap yazarmış... Koca koca kitaplar... Artık ne üzerine olduğunu sormadım. Yanındakiler de esnaf takımı değil... Paşadan, beyden herifler. Cümlesine, tabur kumandanı gibi emir veriyor. Karıya "Buyurun!" diyorlar. Kapılardan o geçmeden geçmiyorlar. Sofraya ondan evvel el uzatmıyorlar. Görülecek bir şey canım!

— Demek ki akıllı bir kadın! Dünya ve ahret bacım olsun.

— Namustan yana ben de seninle beraberim. Karının yüzüne bakamıyorsun ki birader! Kalbine kötülük getirmek ne mümkün!

— Doğrusun. Arslanın erkeği var da dişisi yok mu? İstanbul'da da bir karı türemiş. Düşman memleketi basınca, biz erkekler girecek delik aradıktı. Karı, karşılığı ile bayraklar yaptırmış. Osmanlı sancakları ama, bezi kırmızı değil... Siyah bez üzerine bayraklar! "Yüzümüzün karası bayrağa vurdu" demek mi istedi, yoksa "Biz bu lekeyi bir gün temizleriz mi?" demek istedi. Elbet bir manası olacak. Düşman bile üzerine varamadı. Meydanda feryat etmiş: "Hey erkekler, nerdesiniz? Vatanı, milleti kime bıraktınız?" diyerek...

— Dur bakalım... İşte dediğim karı o karı...

— Yok canım! Adil Usta tarif etti. Koca gözlü bir kadınmış.

— Tamam! Koca gözlü... Babayiğit...

— Şimdi inandım. O karı otuz tane tabur kumandanına bedel bir karı...

— Herifler yoruldu. O yorulmadı. İlerden bi gürültü kopsa, herifler "Aman!" diye arkama saklanıyorlar. O benden ileri geçiyor. Biz şehir karısını böyle bilmezdik arkadaş!

— Her şeyin başı akıl! –Bunu söylerken Hayriye Hanım'ı düşünmüştü– akıl da lazım ama, her şeyin başı namus. Karıyı cesur eden namusu...

— Kötü karı da bir şeyden korkmaz.

— Kötü karı rezaletten korkmaz... Sıkıntıya katlanmak icap ederse yılıverir... Karıya yaraşıyor. Beşibirlik gibi —Mahir Efendi bunları söylerken de Canseza'yı düşünüyordu—: Ben bunca yaş yaşadım. İyi karıdan sağlam zenginlik görmedim.

— Evlisin öyle ya...

— Evliyim.

— Çoluk, çocuk?

— İki oğlan var.

— Büyük mü?

— Büyüğü on yaşında... Küçüğü altı...

— Vah vah! Daha kendilerini kurtaracak kadar olmamışlar. Kimin kimsen var mı bari?

— Ağabeyim var. —Bir an sustu—: Arkadaşlar, sağ olsunlar! Aileyi ayak altında komazlar...

— N'oldu da yola çıktın efendi? Ankara'da bir marangoz da eksik olsaydı...

— Mustafa Kemal Paşa istemiş —Mahir Efendi, şakasına kendisi güldü—: "Mahir gelip bana bir koltuk yapmazsa ben bu harbi kazanamam!" demiş.

— Vay! Demek o da koltuk için mi kazanacak?

— Tövbe yarabbi! Şaka ediyorum. Mustafa Kemal Paşa fikara marangozu nerden bilsin?..

— Ben olsam, iki çocuğu bırakıp gitmem.

— Senin çocuk yok mu?

— Dört tane.

— Öyleyse burada, benimle beraber ne arıyorsun?

— Ben bir yere gitmiyorum ki... Yarın eve dönerim.

— Şimdi Rum çeteleriyle müsademeye tutuşsak...

— O başka... "Yiğitin alnına yazılan gelir" demişler. Ölüm Hak... Allah rahmet etsin, bizim reis böyle söylerdi.

— Hacı Ali Bey mi?

— Hayır. Yahya Kaptan...

— Yahya Kaptan mı? —Mahir Efendi, Adil Usta'nın Yahya Kaptan'a ne kadar acıdığını hatırladı—: Yazık oldu babayiğite... Allah rahmet eylesin. Vurulduğu zaman sen yanında mıydın?

— Hayır. Tavşancıl'a gitmişti. Uçan kuşlar, esen rüzgârlar düşmanı olduğu halde, korkmazdı. Biz bir kötü zamana kaldık beyim. Müslüman Müslümanı bigayrıhakkın kırar mı? Kırar. Hâşâ sümme hâşâ, din, iman hep kâr olmuş... Necati Bey denilen namussuzu bildin mi?

— Hayır, tanımam.

— Tanımadığın iyi... Rahmetliyi Kemal Paşa telgraf başına istemişti. Buralarda Rum çetelerine, bir de İstanbul hükümeti çetelerine karşı teşkilat yapmak emri verildi. Biz toplandık. Küçük Arslan çetesinin rezilliğine meydan vermedik.

— N'apıyordu Küçük Arslan?

— Eşkıyalık... Küçük Arslan, Binbaşı Necati Bey'in adamıydı. Bunlar İstanbul'dakilerle sözbirliği etmişler. Sözüm meclis harici, Küçük Arslan çetesi Kuvayı Milliye tarafı oluyor da, buradaki Rumlara, Ermenilere fenalık ediyor. Maksat, Kemal Paşa'yı gözden düşürecekler. Darıca'nın iki Rum bekçisini öldürdüler. İstalyanos çorbacıyı dağa kaldırdılar. Dağa kaldıran, Ali Kaptan alçağı. Yüzbaşı Nail Bey'le Binbaşı Necati Bey dağa kaldırılan çorbacının verdiği fidye ile Ali Kaptan'ı evlendirdiler. Düğün bahanesiyle toplandılar. Niyetleri Yahya Kaptan'ı öldürmek. Küçük Arslan çetesinin o zamanlar mevcudu on sekiz kişiydi. On sekiz kişi, bir kolayını bulup bizim reisi pusuya düşüremedi. Mertlikle iş görmek ne hadlerine... Yahya Kaptan namuslu adamdı beyim, bizim eski reisimiz Büyük Arslan Bey, Yahya Kaptan'ın sayesinde affedildi. Yahya Kaptan aftan sonra hepimizi topladı. "Köy basmak "Gâvur" diye adam vurmak yasak! Bundan böyle buralarda ne siz eşkıyalık yapacaksınız, ne de başkasına yaptıracaksınız," dedi. Memleket bir oldu. Hani, tepsiyle altını başına koy, Bağdat'a kadar yürü. Birisi de, önüne çıkıp "Nereye gidiyorsun?" diye soramaz.

— Aferin!

— Lakin bu hal Binbaşı Necati, Yüzbaşı Nail denilen hergelelerle Küçük Arslan denilen hırsızın işine gelmedi. İstanbul'dan iki bin kişi yollamışlar. Demek buralarda casusları var ki kaptanın Tavşancıl'da yalnız olduğunu haber vermiş. Evin etrafını asker çevirince rahmetli mecburen teslim oldu. Köyden çıkarıp bir çeşme başında arkadan vurdular.

— Allah rahmet etsin!

— Amin! Bir de yalan söylüyorlar. Köyden çıkınca biz askere ateş açmışız. Kaptan kaçmaya teşebbüs etmiş de o sebepten vurulmuş. Bizden iki kişi olsaydı, muhasarayı yarar, gene çıkardık. Teslim olmuş, kolu bağlanmış bir adama arkadan kurşun sıkacak namertler erkek gibi dövüşebilir mi? Sonra biz ölüsünü gördük. Kafasına birkaç kurşun sıkmışlarsa sıkmışlar, yüzün ağızdan yukarısı yok olmuş. Ulan namussuzlar! İnsan öyle arslana kıyar da kurşun atabilir mi? Eliniz nasıl tetiğe gitti?

— Zaten adamı arkasından yiğit vurmaz ki, kahpe avratlar vurur.

— İki çocuğu, bir de genç karısı vardı.

— İşte gördün mü? Yahya Kaptan iki çocuğunu bırakmış. Hepimiz yoldayız kardeşim... Allah yardımcımız olsun...

— Amin!..

— Ama Kemal Paşa işi yürütürse Yahya Kaptan'ın kanını yerde komaz. Sen bilir misin? "Meraklanmasınlar. Ben hepsini yazıyorum. Sıra gelince soracağım" demiş.

— Sorar. Hiç sormaz mı?

— İstanbul'da ne diyorlar?

— Bu işin sonu nereye varacak? Yani bu muharebenin sonu. Akıllı adamlar bilir mutlaka!

— İyi olur inşallah... İstanbul'da laf çok. Kimi "Vuruşmak

faydasız" diyor. Kimi "Vuruşup ölmek, ayak altında kalmaktan yeğdir" diyor.

— Kötü Yunan'a kalsa evelallah hakkından geliriz. İngiliz kâfiri karışırsa berbat!

— Düşünme... Azdan az olur, çoktan çok...

— İstanbul'da karılara hakaret ediyorlarmış. Doğru mu?

— Namuslu karıya dokunanı duymadım. Ötekiler gâvur zabitlerini kırmızı götlü balmumu ile kendileri davet ediyorlarmış...

— Hele mülevveslere hele... Vurmalı tekmilini...

— Kötü, vurmakla tükenmez...

— Padişahımız ne yapıyormuş?..

— Padişahımız... Padişahlık Abdülhamit Efendimizle beraber öldü... Padişahlık dünyadan çekildi. Gölgesi kaldı. "Hamit Onbaşı" dediler. "Kızıl Sultan" dediler. Cenazesi kaldırılırken ben İstanbul'da yoktum. Tabutu parmak üzerinde gitmiş. Millet "Bizi kime bırakıyorsun mübarek?" diye çığrışırmış...

— Ahir zaman birader... Hep kıyamet alametleri...

— Düşün bir kere... Gündüz ortasında, çarşaflı İslam karısı, Fransız zabitinin kolunda geziyor.

— Yok canım? Sen gözünle gördün mü?

— Gördüm.

— Görünce... Allah Allah! Yüreğin sızlamıştır.

— Sızladı.

— Ne yaptın?

— Ne yaparsın, sokağa sapıverdim.

— Tuuu... İkisini de vurmak yok mu?

— Vurmak silahla olur.

— Silah!.. —İbrahim dudağını nefretle şişirdi—: İnsan isterse silah bulur... Şimdi anlıyorum. Karıyı, çocukları bıraktın da, "Gözüm görmesin!" diye başını alıp kaçtın! İyi...

— Öyle oldu. Kaçtık!

Mahir Efendi, Yayalar köylü İbrahim'in gözünden marangoz olduğunu öğrendikten beri, bu kaçmak bahsiyle ikinci defa düşmüş oldu.

Artık, bu korkak marangozla konuşmaya lüzum görmedi. "Telgrafın tellerine kuşlar mı konar!" diye seferberliğin bütün ümitsiz ayrılığını ifade eden türküyü öfkeli öfkeli mırıldanarak yürüdü.

Mahir Efendi, yüreği rahat, İbrahim'in hakkında neler düşündüğünü bilerek fakat bunlara zerre kadar ehemmiyet vermeksizin birtakım hesaplar yapıyordu. "Sırrı Bey sabahleyin haber yollamıştır. Akşam Adil Usta ya eve uğrar, yahut, Köse Hoca'yı gönderir. Karı da şaşacak birader! "Yahu bu ne biçim bir koca! Çat burada, çat cehennemin dibinde" dese haklı!"

Acaba ağlar mı? Canseza'yı, çocukları için korktuğu zamandan başka ağlar görmemişti. Kendisi yanında iken cesur olmaya bile ihtiyaç duyuyordu. Kendisi yokken... Gülümsedi... O zaman da nasıl davrandığını nerden bilecek. "Kerametimiz mi var bizim?"

— Işte geldik.

— Nereye geldik?

— Bizim hududa.

— E?

— Buradan ötesine biz karışmayız.

— Sen dönecek misin?

— Döneceğim.

— Gece oldu.

— Aldırma... Geceler, gündüzden daha emniyetli. Dünyanın ne halde olduğunu artık anla! Sen Bolu üzerinden mi gideceksin?

— Evet...

— Kunduraların da yeniymiş...

— Anlamadım.

Büyük Arslan çetesi efradiyle buradaki milisler arasında gizliden gizliye çekememezlik vardı. Birisi İstanbul'a, yani tehlikeye daha yakın olduğu için övünür, ötekiler Rum çeteleriyle üç defa müsademeye tutuşup, üç defa galip geldikleriyle böbürlenirlerdi.

Yayalar köylü İbrahim nefretle gülümsedi:

— Bu bir karı işi canım! dedi, geçenlerde bizi rezil ettiler.

— Neden?

— Karı dedim ya... Karı ile arkadaşlarını buraya getirdik. Yanımda bizim uşaklardan biri daha var. Yolcuları misafir odasına buyur ettiler. Yattık. Sabahleyin yola çıkacağız. Misafirlerden birisinin kunduraları yok. Yeni potinleri almışlar da, yerine eski çapulaları bırakıvermişler.

— Sakın karının kunduraları olmasın?

— Değil. Yanlarında ufak tefek bir herif vardı. Adı neydi bakalım! İsmet Bey... Binbaşı mıymış, kaymakam mıymış... Sivil roba giymiş ama zabit kendisi... Kulağı da ağır işitiyor fıkaranın. Çalındı sağa, çalındı sola... Kunduralar uçmuş birader, gitti, gider. Deli gönül "Ulan reziller!" diye ortaya dikil diyor. Marazanın sırası değil. Düşündüm kaldım bir vakit... Gene herif terbiyeli bir adammış. Güldü de. "O arkadaşa daha fazla lazımmış. Zarar yok. Bunlar bize elverir!" dedi. Eski çapulaları ayaklarına çekiverdi. Yolda mutlak paralanmıştır. Yalınayak Ankara'yı tuttu Binbaşı İsmet Bey... Daha neler göreceğiz?

— Tam çarıklı erkânıharp olmuş desene...

— Laf aramızda... Haline baktım da... Eski çarık bile çok... Nasıl zabit olmuş şaşarsın. Bir işe yaramaz ya... İşte bakmış ki âlem gidiyor, ben de gideyim! demiş, yola düşmüş. Âlem gidiyor ama, sen nereye gidiyorsun efendi?

— Varsın gitsin. Adam adamdır. Adamın bu sıra kötüsü olmaz.

— Yoksa kendisini tanır mısın?

— Nerde oturuyormuş?

— Bilmem...

— Koca İstanbul... Kim kime... İsmet Bey mi dedin? Hayır duymadım.

— Duymadığın iyi... Eller konuştu. O, hocanın hindisi gibi düşündü, kaldı. Zaten karının yanında birinin de konuşmak ne haddine... Karı İngilizden açıyor, Fransızdan açıyor. Yerin altından üstünden haber veriyor.

Köyün ortasında, altı yarı kahve, yarı bakkal dükkânı bir odaya çıktılar. Marangoz Mahir Efendi'yi burada da hürmetle karşılamışlar, nereye oturtacaklarını şaşırmışlardı. Ayran koşturuyorlar, arkasından kahve yetiştirip tekrardan ayran veriyorlardı.

İbrahim biraz seyrettikten sonra iyiden iyiye meraklandı.

Çetenin ileri gelenlerinden birisini bir kenara çekip sordu:

— Kim bu herif yahu? Paşa mı? Tebdil mi geziyor?

— Onun yanında paşanın ne değeri var?

— Deme...

— Bir de şaşıyor. Haberin yok mu?

— Neden?

— Yahu! Sen bunu kim zannediyorsun?

— Marangoz imiş Mustafa Kemal Paşa'ya koltuk yapmaya gidiyormuş.

— Ne koltuğu! Herifte paşalara koltuk yapacak surat mı var budala! Seninle eğlenmiş...

— Bunun marifeti ne?

— Duymadın mı? İstanbul velveleye gitti. Padişah korkusundan ağlıyormuş.

— Bu marangoz Anadolu'ya geçti diye mi? Eğlenme...

— Bu marangoz, dünkü gün Beyoğlu'nun göbeğinde, gündüz ortası, uyum... Fransız paşasıyla kol kola piyasa eden bir İslam karısını resmen vurup öldürdü.

— Karıyı mı öldürdü?

— Hem karıyı, hem Fransız paşasını...

— Yok canım! —Yayalar köylü İbrahim, hayret ve hürmetle köşede oturan marangoz Mahir Efendi'ye baktı—: İkisini de ha! Gündüz ortası... Vay canına!

— Vuruyor. İkisini de... Dünyanın gâvuru etrafını çeviriyor. "Açılın, topunuzu kırarım!" diye narayı basıp, muhasarayı yarıp çıkıyor. Yolda sormadın mı?

— Sordum.

— Ne dedi?

— İstanbul'dan, Müslüman karıları gâvur zabitleriyle geziyorlarmış da, görmeye dayanamamış... Kaçmış...

— İşte belli bir şey seninle eğlenmiş arkadaş!..

İbrahim vedalaşırken yolda yüreğinden geçirdikleri için, Mahir Efendi'den af dilemek ihtiyacını duydu. Sanki öğrendiklerini evvelce bilseydi, yolculukta da ona başka bir yardımı dokunacaktı da bunu esirgediğinden utanıyordu:

— Bir kusurumuz varsa bağışla bey, dedi, küçükten kusur, büyükten af!

— Git güle güle İbrahim Ağa! Ben senden memnunum! Allah razı olsun...

— İstanbul'a bir diyeceğin var mı? Adres verirsen kendim giderim. Ablama selametle geçtiğini söylerim.

— Lüzum yok... Arkadaşlar söylemişlerdir. Teşekkür ederim.

— Tabanca iktiza ise benimkini al! İyi silahtır. Yirmi fişek yaktım inkıta yapmadı.

— Hayır! Eksik olma! Uzun silah kısa silahtan iyidir. Çoktan beri mavzere hasrettik kardeşim. Yükü bile insana hoş geliyor.

— Gelir... Selametle beyim... Bize müsaade... Allah kolaylık versin! —İbrahim, öpmek için Mahir Efendi'nin eline eğildi—: Olmaz. Öpeceğim. Ellerin nur olsun... Türk'ün namusunu yerde komadın...

— Dur hele... Ulan köpoğlusu, ben papaz mıyım? —Mahir Efendi, boğazı yandığı için kaba bir sesle konuşuyordu. Elini hızla çekip İbrahim'in omuzunu okşadı—: Allah hepinizi kazadan beladan saklasın!

— Amin! Cümleyi...

Mahir Efendi, Yayalar köylü İbrahim'in arkasından baktı.

Kavga güzel şeydi. İnsanı sarıyordu. Güzel olmasa, insanı sarmasa, insan hiç evini, barkını, çoluğunu çocuğunu bırakır da yola çıkar mı? Ne mümkün! "Hele Yunan'ı da bir görelim!" diye keyifle düşündü. Çanakkale'de, bir Çankırılı onbaşı vardı. En çetin sıralarda "Ha dayan! Sonuna geldik!" derdi.

Mahir Efendi aynı sözü yüksek sesle tekrarladı.

Karşısında duran çeteci:

— Bir şey mi dedin bey? diye sordu.

— Hayır yavrum! Bir abdest alsak da akşam namazını kaçırmasak...

— Baş üstüne...

Köyün minaresinde ezan okunuyordu.

*

Mahir Efendi, kayınbiraderi Servet'in kumandanlık ettiği karakola gelinceye kadar hiçbir hadiseye maruz kalmadı.

Servet, enişteşini karşısında toz toprak içinde omuzunda tüfekle görünce şaşırdı. Kucaklaştılar.

İşi olduğu zamanlar, bir de Ankara'ya gidenlerin arasında ehemmiyetli şahsiyetler varsa, Servet yolculara rehberlik eden çetecileri ekseriya Geyve'ye kadar gönderirdi. Bu sefer, kılavuzu geri çevirdi.

Mahir Efendi, pek apansız yola çıktığından mühim bir haber, bir evrak da götürmüyordu. Servet efendi, eniştesini iyice dinlendirmeden salıvermek istemedi. Karakolun mevcudu noksandı. Boş yatak, bol yemek vardı. Yakın Abaza köylerinden derhal, tavuk, yoğurt, Çerkez peyniri, yumurta getirtti. Bir taraftan su ısıttırmış, eniştesinin güzelce yıkanmasını temin etmişti. Yemekten sonra, sivrisineklerin taarruzundan kurtulmak için –o sene teşrinievvel sonu geldiği halde sıcaklar devam ediyordu, yağmur başlamamıştı– ışık yakmadan karşı karşıya oturdular.

Servet:

— Hele anlat bakalım enişte bey! dedi, yolculuğa sebep ne?

Mahir Efendi, başından geçenleri hikâye etti.

— İkisi de düşünce Boğazkesen'e saptım. Daha evvel fesi cebime sokmuştum. İki sokak aşağıda yavaşladım. Fesi giydim. Lakin suratım sapsarı olmuş. Bir Tanaş Usta vardır. Sen tanımazsın. Rum milletinden de marangoz. Ona rastlamaz mıyım? "Sen burada ne geziyorsun Mahir Usta?" diye elime davrandı. Meğer evi oradaymış. "Olmaz! Bir kadeh rakımı içeceksin! İmkânı yok!" diyerek bizi sürükledi. Benim işime de geliyor. Eve girdik. Bir dakika sonra yetmiş iki buçuk milletin polisi oralara doldu. Düdük çalmak, feryat etmek, geleni, geçeni çevirmek. Ben Tanaş Usta'yı lafa tutuyorum. Usta rakısını methetmeye girişmiş, dünyayı gözü görmüyor. Yalnız bir aralık "Yahu! Yanmış barut kokusu nerden geliyor?" diye sormaz mı? Bilirsin ya! Barut kokusu bir, bir de tütün kokusu... Bunlar saklanmaz! "Ben bir şey duymadım!" dedim. Ortalık kararana kadar içtik. Sonra beni

tramvay caddesine indirdi. Şu dünyanın haline bak ki yanımdaki Rum keferesine güveniyorum. Yolda çeviren olsa "Bizim evdeydi!" der diyerek...

— Doğru... Mekân şahidi iyidir.

— Artık ne şahidi olduğunu bilemem... Tramvaya atladım. Bir istasyon aşağıda indim. Boğazkesen'de bizim tekaüt zabitlerden birisi kahve tutuyor. Maksat kahvecilik değil... Anlarsın...

— Malum!

— Oraya girdim. Meseleyi ossaat duymuşlar. Bizi kucakladılar, yanaklarımızdan öptüler. Limana derhal haber gitti. Elbiseleri orada bıraktık. Silahları da bıraktık. Rezilin sanki aklı var. "Ben öldürdüm!" diye barut kokusu salıverip övünüyor. Gâvur malı olduğundan, gâvuru öldürdüğümüze öfkelendi mi ne? Kayığa atlayınca o gece ver elini Üsküdar. Yallah Merdivenköy'ü...

— Ablamın haberi yok mu?

— Arkadaşlar söylemişlerdir.

— Merak etmesin de...

— Etmez. Sende ne var ne yok?

— Iyilik sağlık. Bizim burası istasyona benzedi. Iki kapılı bir han... Görmediğimiz adamları gördük. Cebimde bir defter var. Memlekette büyük adam kalmadı, cümlesi bir imza kondurdu. Eğer Kuvayı Milliye kazanırsa biz de kazandık. Hepsi bir şey vaat ediyor.

— Ne vaat ediyorlar?

— Kimi mebus yapacak... Kimi muallim yapacak, kimi jandarma yüzbaşısı yapacak.

— Fena değil... Işini sağlam kazığa bağladın da gülersin. Köy tarafı iyi mi?

— Iyi. Sana cümlesi dua ediyor.

— Ben ne yapmışım?

— Daha ne yapacaksın? Bizim deliler az kalsın, tepesi üstü belaya atılacaklardı.

— Asıl yiğitlik sende oldu. Lazları tutmasaydın, bizimkiler de durmazdı. Şimdi demek rahatlar!..

— Sorma... O cihetten yüreğim ferah... İstanbul'da neler oluyor? Rezillik diz boyu desene...

— Diz boyu...

— Padişah? —Servet bu kelimeyi sesini kısarak söylemişti—: Anadolu'ya geçecek diye bir rivayet duyduk.

— Zannetmem.

— İşte bu fena!

— Neden?

— Geçseydi, defteri burnuna dayar, imzayı alırdım. O da bana seraskerlik vaat ederdi.

— Sen böyle vaatlere kulak asma! Padişah bakalım imzasını atmasını biliyor mu? Hem de sıkışık sıralarda verilen vaatlerin kıymeti yoktur.

— Şu halde, cümlesi köprüyü geçinceye kadar ayıya dayı mı diyorlar?

— Haşşunu bileydin... Ben on senede üç kere zabit elbisesini çıkarıp takım zembilini sırtladım. Her telaşlı günde "Hele gel!" dediler. Telaşe geçer geçmez. "Siktir bakalım!" dediler. Benim, bereket versin, takım zembili var. "Takım zembili" deyip geçme... —Mahir Efendi karanlıkta gururla gülümsedi—: Benim gücüm de ona yetiyor. Onlar bizi çağırınca, biz de zembili siktir ediyoruz. Eh ne yaparsın! Ben onlara gücenmiyorum, zembil de bana gücenmiyor. Devir değişti oğlum! Onlar haklı! Bu devir mektepli zabit devri. Biz istibdat zamanı adamıyız! Ancak ölmeye hakkımız var.

— Ne demek, Allah gecinden versin!

— Amin! Lakin bu sefer maymun gözünü açtı.

— N'olacak?

— Ankara'ya gidince dayatacağım. "Ben gayrı elbise giymem" diyeceğim. İmalât-ı Harbiye'de çalışırım. Saray mobilyası lazım değilse, tüfek kundağı yaparız.

— Zannetmem! Bırakmazlar.

— Bırakırlar. Ordu dağıldı. Efratsız zabitin sürüsüne bereket...

— Olsun. Siz harp gördünüz.

— Sen seferberliği bilir misin? Tüyü bitmemiş çocuklar da harp gördü. Bizim Murat bile dövüşüyor.

— Tahta kılıçlarla mı?

— Hayır. Ciddi söylüyorum. Çok işimize yaradı. Daha da yarayacak.

— Yok canım!

— Ne sandın ya! Gizli işlerde kullanıyoruz. Haber götürüp getiriyor. Kafasına şapka giydiği zaman görsen tanıyamazsın!

— Şapka mı? Tövbe yarabbi! Şaka ediyorsun enişte!

— Şaka olur mu? İş Beyoğlu'nda ise şapka giyecek. Fes icap etmez. Rum çocukları kapıyorlar, hakaret ediyorlar.

— Bir şey soran olursa... Rumca mı öğrendi?

— Hayır! Bir şey soran olursa dilsiz taklidi yapıyor. —Mahir Efendi'nin sesi gene kibirli bir ahenkle yükselmişti. Oğluyla övünüyordu—: Görsen... Boğazını guruldatarak bir işaretleşmesi var. Sen bile kırk yıllık dilsiz zannedersin.

— Şapka ile kimin yanına gidiyor? Girdiği evin ahalisine "Bu gâvur oğlu sizde ne arıyor?" demezler mi?

— Demezler. Çünkü girdiği yerler de gâvurlara mahsus...

— Anlayamadım. Siz işleri gâvurlarla mı görüyorsunuz?

— Gâvurlar da var...

— Bunlar nasıl gâvur?

— Bunlar komünist imişler.

— Komünist ayrı bir gâvur milleti mi?

— Vallaha ben de pek anlayamadım. Bu komünistin Bulgar'ı var, Sırp'ı var, Karadağ'ı var, Yunan'ı var. Varoğlu var.

— Yunan'ı da size yardım mı ediyor enişte?

— Yardım ediyor. Yunan'ın komünisti, Yunan'ın ordusuna bizden daha çok kızıyor.

— Inanmam!

— Vallaha! "Yunanlıların Anadolu'da ne işi var!" diyerek öfkeleniyorlar. Bir Yani Papazoğlu tanıyorum. Böyle söylüyor.

— Yalandır. Sizi bir çukura düşürür görürsünüz. Bak, bunu beğenmedim. Bari çocuğu belaya sokmasaydınız. Gâvura güvenilir mi canım?

— Gâvurun komünistini sen de görsen güvenirsin.

— Gâvurun komünisti... Türk'ün de komünisti var mı?

— Var. Olmaz mı? Her milletin komünisti var...

— Adam nasıl komünist olurmuş? Sormadın mı?

— Sordum.

— Ne dediler?

— Kendiliğinden olur. Yavaş yavaş dediler.

— Bu komünist dediğin maaş mı alır?

— Hayır! Tersine, komünist kısmı bir işe akıl sardırdı mı o işi başarmak için cebinden para sarf eder.

— Suphanallah... Şaştım, kaldım.

— Neden şaşıyorsun. Rus bize yardım etmiyor mu?

— Ediyor.

— Işte gördün mü? Halbuki Rus bizim eskiden beri düşmanımız olduğu halde, şimdi neden yardım ediyor? Bil bakalım.

— Neden yardım ediyor?

— Bolşevik oldu da ondan...

— Bolşevik... Sahi ortada böyle bir laf dolaşıyor. Bolşevik ne demek?

— Bolşevik de komünistin bir çeşidi. Komünist Rus'a gitmiş, olmuş Bolşevik. Şimdi anladın mı?

— Doğrusu bir şey anlayamadım. Hayırlısı...

— Yahu! Bunda anlaşılmayacak ne var! Biz bu Kuvayı Milliye işini kazanacağız...

— Nerden biliyorsun?

— Gâvuru, çıfıtı, Rus'u, komünisti, Bulgar'ı, çingenesi, karısı, çocuğu bize yardım ediyor. Bir iş böyle sıtk ile dini bir uğruna tutulursa mutlak söker.

— Kadın dediniz de aklıma geldi. Biz burada bir de kadın geçirdik. Adı Halide Edip Hanım!

— Nasıl bir kadın? Hele bir tarif et!

Servet Efendi'nin tarifi, Yayalar köylü İbrahim'le Adil Usta'nın tariflerini tutuyordu. Demek, Sultanahmet meydanına kara bayraklarla çıkıp koca Dersaadet'i velveleye veren hatun, Yayalar köylüyü şaşırtan aynı hatundu. Mahir Efendi, kayınbiraderinin takdir hislerini sesinden anladığı için, karanlıktan da istifade ederek, biraz yalan söyledi. Sanki Sultanahmet hengâmesinde bizzat bulunmuş, o kadının... "Adı neydi? Halide Edip mi? Tamam..." Halide hanımın sözlerini birer birer işitmişti. Karı bir orduya bedeldi vesselam!

Servet Efendi, üşenmese ışığı yakıp defterdeki imzasını gösterecekti.

— Haklısın enişte bey! dedi, bizim Murat, İstanbul'un nazik hanımefendisi hep davranmışsa, biz bu işi söktüreceğiz...

— Ben sana demedim mi? Bu seferki öyle seferberliğe falan benzemiyor. Gözünü aç! Arabistan elden gitti, Rumeli elden git-

ti. Gayrı kaçacak yer kalmadı. Millet bu sefer evinin avlusunda dövüşüyor. Evinin avlusunda dövüşenin üzerine varmak akıllı iş değil... Peder ne âlemde?

— Sana dua ediyor dedim ya... Bütün Kayalar havalisi sana dua ediyor enişte!

— Niçin? En kötü zamanda bırakıp kaçtım diye mi?

— Estağfurullah... Kim tahmin ederdi o işleri? Anzavur yenildikten sonra... Yahu bazen bir millet, topyekûn deliriyor. İsyan edeceksiniz, reziller, Anzavur'la beraber ayaklansanıza...

— Sorma... İstanbul'a gittim. Aklım sıra bir iş becerdik diye seviniyorum. Arkadaşlara "Adapazarı'ndan yana müsterih olun!" diye bir de övündük. Bir hafta geçmeden kıyamet koptu. Sen neredeydin?

— Karakoldaydım. Bir yere ayrılmadık.

— Yahu! Bir fırkayı nasıl esir etmişler? Hele anlat!

— Sorma! Bir sabah Düzce isyan etti. Abazalarla Çerkezlerden mürekkep dört bin kişilik bir kuvvet kasabayı bastı. İlk iş olarak mahpushaneyi açmışlar. Mahkûmları salıvermişler. Düzce'deki süvari müfrezesinin silahlarını aldılar. Hükümet memurları, zabitler hapse tıkıldı. Geyve'de bulunan 24'üncü Fıkra, asilerin üzerine yürüdü. Fırka Hendek'e vardığı zaman kasabada hiçbir hareket görülmemiş. Meğer yol boyunda pusuda imişler. İlk ateşte Fırka Kumandanı Kaymakam Mahmut Bey'i, Erkânıharp Reisi Sami Bey'i, yaverini, birkaç zabiti aynı zamanda şehit ettiler. Başsız asker ne olur?

— Dağılır!

— İyi bildin. Fırka dağılmış. Tüfekleri, topları, makinelileri, ağırlıkları kâmilen asilerin eline geçti. Derken isyan fırtına gibi her tarafa yayıldı. Adapazarı düştü. Ben karakolu terk etmemek emrini almışım. Deli olacağım. Havadisler geliyor. Birbirini tut-

maz havadisler. İzmit Mutasarrıfı Çerkez İbrahim Adapazarı'na gelmiş. Ahaliye padişahın selamını getirmiş. (Bir gönüllünün maaşı yüz elli lira) diyorlar. Hem yüz eli lira maaş, hem de adı gönüllü... Bereket bizimkiler bu işe karışmadılar. Toplanan kuvvetler tekrardan Geyve Boğazı'na saldırdılar. Bir taraftan da İzmit'ten kötü havadisler yağıyor. Süleyman Şefik Paşa isminde bir kumandanın maiyetine "Hilafet'in Ordusu" verilmiş. Dağ taş asker... Bunun bir kısım kuvvetleri acele geldi. Asilere yetişti. Başlarında koskoca bir Erkânıharp binbaşısı var. Hayri Bey! Doğrusu ben korktum.

— Ya biz! İstanbul'da... Elimiz ermez, gücümüz yetmez! Kavganın uzaktan seyri daha zor oluyor Servet!

— Zor olmaz mı? Ben patlıyorum... Bereket Geyve'ye takviye geldi. Salihli ve Balıkesir Kuvayı Milliyesi... Başlarında Çerkez Etem Bey. İki tabur nizamiye... Dört cebel topu, beş makineli tüfek ve üç yüz efe süvarisiyle Binbaşı Nazım Bey müfrezesi... İki tabur piyade... Sekiz makineli tüfek, iki sahra, iki cebel topuyla Kaymakam Arif Bey müfrezesi... Üç yüz kişilik milli kuvvetle, Binbaşı Çolak Arif Bey. Bunların iki makineli tüfengiyle iki topu var.

— İster silahlı say, ister silahsız... Umum kumandanları da Ali Fuat Paşa! Sonra işittim. Ali Fuat Paşa, bizzat makineli başında ateş etmiş. Al ver, al ver! Muharebe dört ay sürdü. Nihayet asiler ezildiler... Hilafet ordusundan gönderilmiş Binbaşı Hayri Bey, Yüzbaşı Ali Bey, mülazım-ı evvel Şerafettin Efendi, Makineli Tüfek Zabiti Mehmet Hayri Efendi, Tabur Kâtibi Hasan Lütfü, cerrah İbrahim Etem Bey, hep ele geçtiler. Geyve'de bunların asılmalarını seyrettim...

— Sakın acımadın ya?

— Hiç acınır mı? Zaten kendi milletine haksız yere silah çeken herifler ölürken bir tuhaf oluyor enişte! İnsan acımıyor.

İçim sıkıldı. Çerkez Etem Bey, bana dedi ki: "Ne o? Çavuş! Yüreğin yufka mı?" diye sordu. "Hayır!" dedim. "Adam iğreniyor!"

— Etem Bey nasıl adam?

— Orta boylu, ince... Sinirli bir adam... Lakin Kuvayı Milliye'nin iki direği varsa birisi de o!

— Evet... Ankara'ya salimen varırsam inşallah görürüm. Ben Ankara'dakileri pek merak ediyorum.

— Haklısın. Her şeyi merak edilecek bir zamanda yaşıyoruz. Kardeş kardeşin canına susamış... O kadar kan aktı hâlâ doymadık...

— Gene buralarda karışıklık var mı?

— Buraları bırak enişte! Bu işler gittikçe acayipleşiyor. Ya biz padişahı bitireceğiz, ya padişah bizi bitirecek.

— Tövbe de! O nasıl söz!

— Görürsün.

— Yahu! Görürsün ne kelime? Eğer söylediğin çıkarsa biz iki cebel topuyla altı yüz senelik Âliosman sülalesini yenemeyiz. Hapı yutmak bize düşecek. O zaman da Mahir Usta gebermiş olacağından...

— Bir şey göremez mi?

— İşte şimdi bildin oğlum! Kelle tehlikede desene...

— Tehlikede...

— Yani bizi, Müslüman karısıyla gezen Fransız zabitine, memleketi işgal eden Yunan ordusuna neden dokundunuz diye mi asacaklar?

— Öyle bir şey?

— Aldırma! Eğer bu suçlardan padişah adam asacaksa, zaten padişahın bir değeri kalmaz. Ölmek iyidir.

Karakoldan, iki günlük istirahatten sonra hareket ettiler. Ser-

vet, enişte için de bir hayvan tedarik etmişti. Yanlarında başka kimse yoktu.

Sonbaharla sararmış, bomboş, sahipsiz gibi duran tarlaların arasından geçiyorlardı. Her taraf sakindi. Toprağın, muharebeden haberi bile olmamıştı. her şeyin derdini, demek ki, insanoğlu çekiyordu. Tek başına... İnsanoğlu...

Yunan'ın İzmir tarafında yaptığı kötülüklerden söz açmışlardı. Kadınlara taarruz ediyorlarmış... Kadınlara... Ama Demirci Efe öcümüzü almış. Vermiş satırı... "Aydın'a cehennem gibi girmiş Demirci Efe..."

Mahir Efendi:

— Bozgundan evvel, dedi, Burdur'a Kürt muhacirler gelmişti. Bizim asker de onların ırzına geçti.

Abazalar, bir tek orospu, bir tek orospu türküsü çıkarmamış, bütün serbestliklerine rağmen bir tek "vaad-i izdivaçla ırzına geçmek" vakası görmemişlerdi. Servet meseleyi birdenbire kavrayamadı:

— Zorla mı? diye adeta korkuyla sordu.

— Zorla sayılır ya... Herifler açtı. Ekmek mukabilinde...

— Vay canına!

— Vay canına elbet! Sen muharebeyi şaka mı belledin Çavuş? Karılar erkeksiz kalıyor. Erkeksizliğe binde bir karı dayanamaz. Erkekler karısız kalıyor. Karısızlığa hiçbir erkek dayanamaz. Fazladan açlık var. Açlığa hiçbir insan dayanamaz. Bir de Yunan'a kızıyoruz. Ne yapıyormuş? Kadınlara taarruz ediyormuş. Namuslarını lekeliyor. Öte tarafta, tığ gibi delikanlılarımızı vurup düşürür, ona şaşmayız! Bir erkeğin diğer bir erkeği lüzumsuz yere öldürmesi, bir erkeğin bir kadına cebren tecavüz etmesinden daha mı büyük mesele... Madem ki muharebede birbirini öldürmek esas... Ötekiler de harp kanununa göre cürüm olmamak

icap eder. Marifet bu belayı ortadan kaldırmakta... —Mahir Efendi; şimdi Adil Usta'nın sözlerini söylüyor, bunları farkına hiç varmadan böyle rabıtalı nasıl aklında tuttuğuna kendisi de şaşıyordu—: Harbin olduğu yerde her rezillik olur.

— İyi ama bu harbi biz mi istedik enişte?

— Bizim istediğimiz harplerin kıtlığına kıran mı girdi? Gücü gücü yetene dünyası bu dünya! Asıl muharebeyi seferberlikte biz İngilizlerle yapmadık ki... Asıl meydan muharebesi İstanbul'un içinde oldu. Zenginle fakir arasında... Zenginler harpten Karun olup çıktı. Fıkaralar evlatlarını, kocalarını, kardeşlerini kaybettiler. Fazladan evlerinde iki tencere varsa birisini, iki yatak varsa birisini ve de namuslarını kaybettiler. Bizim zenginler kimi soydu da kazandı? Kendi fıkaramızı soydu. Kimin gözü önünde. Sebep? Düşmanı Çanakkale'de dört buçuk sene tutan hükümet üç tane zenginin hakkından niye gelemedi, haydi bil bakalım? Yağmaya ortaktı da ondan gelemedi. Kötü bir eşkıyalık. Kötü bir eşkıyalık değil... Namussuzluk... Eskiden namuslu eşkıyalar, zenginden alır, fıkaraya verirmiş... Harpteki hükümet de eşkıya ama, fakirden cebren alıp, zengine veren eşkıya... Eşkıyanın namussuzu... Görülmemiş! Anladın mı?

— Haklısın! İstanbul'u fena anlatıyorlar...

— Sade İstanbul mu fena? Ben Anadolu'da neler gördüm. Neler duydum. Gelinler kayınbabalarıyla yattılar. Yengeler kayınbiraderleriyle... Artık konuyu komşuyu saymıyorum. Kocası öldü diyerek yeniden evlenen birçok kadının kocası çıkageldi...

— Bizde olmadı... Türklerde olmuş. Duyduk. Allah göstermesin!

— Göstermesini kaldı mı birader! Gösterdi gitti... Daha da göstereceğinden maada!

Servet bir şey hatırlamıştı. Bunu iki günden beri hep hatırlı-

yor, fakat sormaya bir türlü cesaret edemediğinden unutuyordu. Şimdi bu ümisiz mevzudan kuvvet alarak:

— Enişte bey, dedi, aklıma geldi. Dedin ki... "Murat'a şapka giydiriyoruz" dedin. Günah değil mi? Çocuk bilmez. Daha aklı ermiyor. Günahı senin boynuna...

— Bizim Köse Hoca'nın boynuna.

— Kim bu Köse Hoca?

— Durmuş Efendi.

— Müsaadeyi o mu verdi?

— Evet. Evvela kendisi başına geçirdi. "İşte ben giydim. İmanım zedelenmedi. Yüreğimden biliyorum. Bez parçasından imana, Müslümanlığa bir şeycik olmaz. Günahı varsa benim boynuma!" dedi. Âlimdir.

— Sen de bunun üzerine giydirdin mi?

— Hay hay! Soytarılık edip parsa toplamak için giydirmedik... Vatanı milleti kurtarmak için giydirdik...

— Çocuk alışırsa...

— Neye? Vatanı kurtarmaya mı? Pek memnun olurum.

— Hayır, şapka giymeye...

— Ben fesli gâvur çok gördüm. Hem de adı senin benim gibi Ahmet, Mehmet, Hacı, Hoca... Şapkalı gâvurlardan besbeter idiler. Böyle bir milyon Müslüman, bizim Bulgaryalı Georgiyef'e kurban olsun!

— Tövbe de enişte bey! Çizgiden dışarı çıkıyorsun?

— Çizgi mi?.. Âli Osman sülalesinin hanım sultanları gâvur zırhlılarında başı açık dans ediyor efendi? Sen kimin evini soruyorsun? Biz çizgiyi çıkalı hanidir.

— Bu işlere ablam ne diyor? O da mı razı?

— O, böyle şeyleri bilmez. Ama, duysa da seslenmez...

— Zannetmem!

— Ben malımı bilirim. O, Ankara'ya giden karının becerdiği işleri belki beceremez ama, herhalde onun kadar yüreklidir.

— Ben ablamı korkak sanırdım. Silaha bile dokunamazdı. Boş silaha...

— Ben harpte altına pisleyen babayiğitleri çok gördüm. Cesur olmak, başa bir iş gelince dayanmaktır. Ablan tahammül eder. Zaten öyle olmasa Murat, bacak kadar boyuyla o marifetleri çeviremezdi ki...

— Şapka giydiğini kimseye söylememek marifet. Ne sandın?

Birer cigara sardılar. Yol, dik bir yokuşa vurmuştu. Akşam oluyor, gökyüzü kızıllaşıyordu.

Servet:

— Bu yokuşu hiç unutmayacağım enişte bey! dedi.

— Neden?

— O dediğim karıyla arkadaşlarını götürüyordum. İçlerinde bir İsmet Bey vardı. Erkânıharp miralayı imiş. Arkadaşları ona çok hürmet ediyorlardı. Ben de kendi atımı ona vermiştim. Yayandım. Yol buraya geldi. Hava inadına sıcak... Ben yaya yürümeye alışmamıştım... Öleceğim, ilersi yok... Herhalde kalaycı körüğü gibi solumaya başlamışım ki İsmet Bey halime acıdı. Hayvanımı kendisine verdiğimi de biliyor. "Servet Efendi! Yoruldunuz! Biraz da ben yürüyeyim!" dedi. Kabul etmedim. "Öyleyse mavzeri olsun verin," dedi. Ne olur ne olmaz! Bu zaman silahı babana teslim edecek sıra değil. "Bir askere silahı ağır gelmez efendim!" diye cevap verdim.

— Ne dedi buna karşılık?

— Aferin! dedi.

— Ama sen yalan söyledin!

— Olsun. Yalan malan! Bir söz çok tekrarlandı mı yalanlığı kalmıyor zahir! "Türk askeri uyumaz! Türk askeri yorulmaz,

Türk askeri acıkmaz, üşümez, korkmaz" deyip duruyorlar...

— Sonra...

— Sonra... "Hiç değilse, hayvanın üzengisini tut! Faydalıdır" dedi. Tuttum. İmansız yokuş! Sanki uzadı gitti.

— Kadın ne diyor bu esnada?..

— Ne diyecek. Gülüyor halime biteviye!

— Hayvana iyi biniyor muydu?

— Çerkez süvarileri gibi... Kadın değildi canım! Bir orduydu. Görürsün, Yunan'a çok işler açar o, benim gördüğüm kadın! Kitap yazıyormuş! Şu devri hayırlısıyla atlatalım. İstanbul'a gideceğim. On lira olsa, kitaplarından birisini alacağım. Okurum da aklım açılır.

Tepenin arkasında bir köpek havladı. Yorgun olmalarına rağmen hayvanlar kulaklarını diktiler.

Servet:

— Bu gece burada kalınız! dedi. Yabancı değil, Abaza köyüdür.

*

Bütün Abaza köyleri gibi bu köyün evleri de seyrekti. İki katlı, beyaz badanalı bir evin avlu kapısı önünde durdular.

Kapıdan koşarak bir kız çıktı.

Korkuluk vazifesi gören sırıkları acele çekerek süvarilere yol verdi.

Servet, yere atlayıp eniştesinin inmesine yardım etti. Hayvanları kıza bırakıp alt katta bir odaya girdiler.

Pencere önünde beyaz örtülü bir sedir, karşıda iki dolap kapısı, sağda bir ocak vardı. Döşeme topraktı. Yeni badanalanmış gibi duran tertemiz duvarlara , renkli kalemle el resimleri, çiçek saksıları yapılmıştı.

Mahir Efendi, uyuşan ayaklarını iyice uzatıp pencereden dışarıya baktı.

Genç kız, terlerini kurutmak için atları ağır ağır gezdiriyordu.

Servet'in yarım kan huysuz Arap tayı, sanki ev sahibine zorluk vermemek istiyormuş gibi uysallaşmıştı.

Mahir Efendi sordu:

— Kimin bu ev?..

— Sen tanımazsın. Şükrü Bey'in. Zengindirler. Kardeşi İstanbul'da tüccar.

İçeriye iyi giyinmiş, bir kız girdi. Misafirleri selamlayıp çizmelerini çekmek üzere Mahir Efendi'nin önüne diz çöktü. Mahir Efendi:

— Estağfurullah kızım! diye doğruldu, ben çıkarmayacağım. Teşekkür ederim.

— Hiç olur mu efendim? Müsaade edin...

— Siz müsaade edin... Benimkiler alışıktır. Bakın... Hele şöyle çekil yavrum... İşte... –Sol ayağının burnuyla sağ ayağının mahmuzuna basıp kolay bir hareketle çizmesini çıkardı.– Gördünüz mü?

Servet, yüksek konçlu bot giyiyordu. Süvarileri uzaktan görür görmez arkadaşına yardım için koşan komşu kızı, bunların bağlarını çözdü.

Sonra leğen ve ibrikle su getirip erkeklerin ayaklarını yıkamalarına yardım etti. Kahveden sonra, teri kuruyan hayvanları ahıra çektiler. Yemlediler.

Mahir Efendi, Abaza âdetlerini bildiği için henüz evin büyüklerini görmediğine şaşmıyordu. Yaşlıların yanında, oturmak, cigara içmek ayıp olduğundan misafirleri rahatsız etmek istemiyorlardı.

Şükrü Bey'i ancak yemekte gördüler. Ufak tefek, çok sinirli olduğu kırpışan gözlerinden belli bir ihtiyardı. Attan ve silahtan başka merakı yoktu. Ne Kuvayı Milliye'yi, ne de Kuvayı İnzibatiye'yi sanki hiç duymamıştı. Başka bir dünyadan buraya yeni düşmüş gibi kısrağının hastalığından, tabancasının üç mermi yaktıktan sonra inkıta yaptığından başka bir şey konuşmadı: İki gün evvel, Ankara'ya giden bir kafilede güzel bir Nagant görmüş, otuz lira verdiği halde sahibini satmaya razı edememiş.

Servet'in üvey babası Zikotla Bey'den, dargın dargın bahsetti. Kırk sene kadar evvel bir düğünde at yarışı yapılmış. Zigotla bunun hayvanını geçmiş...

— Az kalsın atı öldürecektim, diyordu, beni geride bıraktığı için. Elimi tuttular da silahı aldılar. İki gün sonra Türklere sattım. Türklere satmamın sebebi: Türkler ata yük vururlar... —Birden Servet'e döndü—: Altında hâlâ o pis tay mı var?

— Pis tay mı? Ha... Evet...

— Utanmıyor da bir de "Evet" diyor. Ben senin yaşındayken öyle hayvanı ahıra bağlamazdım.

— Haklısınız.

— Haklı olmak para etmez ki... İyi bir hayvan bul...

— Baş üstüne... Ahval karışık... İşten baş alamıyoruz.

— İş!.. İşi de bir iş olsa... Efendileri selametliyor şuradan şuraya...

— Mahir Bey bize enişte olur amca! Canseza Abla'mın kocası...

— Yok canım!.. —İhtiyarın yüzü evvela merakla gerildi, sonra güldü—: Siz misiniz Abazalara dülgerlik eden yaver bey?

— Benim.

— Hem de atın üzerinde iyi duruyorsunuz. İnerken de sağdan inmediniz. Ayağınız üzengiye takılı kalmadı. Hem de dülgerlik eder mi adam?..

— Dülgerlik, ata iyi binmekten faydalı...

— Türk olduğunuz bu sözünüzden anlaşılıyor.

Servet gülümseyerek araya girdi:

— Bizim enişte bey, bildiğiniz Türklerden değil amca!.. Bolu'dan İzmit'e kadar böyle tabanca atan yoktur.

Şükrü Bey'in kibirli yüzü birdenbire gevşedi.

— Yarın hazır olun. Silahınız üstünüzde mi?

— Hayır.

— Hangi tabancaya alışkınsınız?

— Fark etmez. Çaptan düşmemek şartiyle atarım. Lakin atarım dedimse... Silahın sesi çıkar. Yani tetiği çeker, horozu düşürürüm. Servet mübalağa ediyor. Çünkü sesinden korkarım da, ihtiyaten gözlerimi yumarım.

— Yarın sabah belli olur. Hem ata binen, hem de iyi tabanca atan dülger görmemiştim. Hem de Türk... Bunun mübalağa ettiği belli...

Yemekten sonra, ihtiyar, öfkeli öfkeli seslenerek, –misafirler sanki orada değillermiş gibi– bulundukları odaya sedirin üstüne yatağını serdirdi. Derhal soyundu. Başına beyaz bir takke geçirip yorganı çenesine kadar çekti. (Bütün iptidai kavimlerde ihtiyarlar –bilhassa zengin ve asil ihtiyarlar– bu kadar hür ve müstebittir)

Servet'le eniştesi aşağıya, ilk girdikleri odaya indiler.

Birkaç delikanlı, beş, altı kız, misafirleri bekliyorlardı. Ocağın yanındaki raflardan birisinde, yepyeni kocaman bir akordeon, duvarın dibinde kuru bir tahta duruyordu. Bunlar, Çerkezlerin her misafir için –daha doğrusu misafir vesilesiyle bizzat kendi kendileri için– derhal kuruverdikleri "Düğün"ün hiç değişmeyen malzemesi.

Daha birer cigara içmeden delikanlılar yan yana oturup uzun

tahtayı dizleri üstüne koydular. Ellerine birer kısa değnek alarak hazırlandılar. En baştaki kız akordeonu indirip ev sahibi kızın ayağı dibine bıraktı. Yukarda misafirlerine ehemmiyet vermeden uyumaya hazırlanan ihtiyar ne kadar hürse, burada gürültü yapmaya hazırlanan gençler de o kadar hürdüler. İptidai cemiyet, hürriyeti küçük ve ölmek üzere olan bir zümreye mahsus bir imtiyaz saymıyordu.

Değneklerle tahtaya vurulan Kafkas tamtamı ve akordeonun bu tahta gürültüsüne nasıl yakıştığına insanı şaşırtan baygın ses başladı.

Servet iyi oynuyordu. Geniş ve kuvvetli vücudu, dudaklarından hiç eksilmeyen mesut tebessümü oyuna yaraşıyor, karşısında, evin kızı akordeon çalarak delikanlıya refakat ediyordu.

Arada sırada delikanlılar barbar naralarla:

— Hu! Hu! Hu hu hu! Canipa Servet hoş geldin[1], diye haykırmaktaydılar.

Mahir Efendi, Abazacadan bir kelime bile anlamadığı halde, akordeonun heyecanlı bir sesle aynı sözleri tekrarladığını fark etti.

Kızın yanakları pembeleşmişti. Küçücük ayakları, iki siyah serçe gibi çeviktiler. Burnu biraz uzuncaydı. Fakat gözleri bir şeye son derece hayret etmiş çocuk gözleri gibi kocaman kocaman bakıyordu.

Mahir Efendi, birdenbire, karakoldan niçin erken hareket edip bu akşam Geyve'yi tutmadıklarını anladı.

Şu anda, kırmızı saçlı bir Abaza delikanlısı ile, açık kumral saçlı bir Abaza kızının karşı karşıya ihtirasla oynadıkları şu saatte, uzakları, birkaç gün evvel Yüksekkaldırım'da genzini yayan barut dumanını hatırladı. Gene şu saatte köyler yanıyor, insanlar

1) Canipa, Ahmet Zikotla Bey'in aile ismiydi. Delikanlılar bu sözleri Abazaca söylüyorlardı.

ölüyor, kızların cebren ırzına geçiliyordu. Ama aşk... canına yandığım!.. Ferman dinlemez ki... Ölüm bile umrunda değil... Zevkli bir yorgunlukla soluyan kayınbiraderi Servet'e ve taze göğüsleri aynı yorgunluk ve zevkle yükselip alçalan kıza fark ettirmeden baktı. Bu iş, kalubeladan beri –Mahir Efendi için bu "kalubeladan" sözü, "minare yüksekliği" tabiri gibi ölçüydü. Dünya kuruldu kurulalı manasına geliyordu– böyle olagelmişti, kıyamete kadar da böyle sürüp gidecekti. "Kimi gelin getirir, kimi ölü götürür!.. Doğru bir söz efendi! Eğer insanoğlu kendisini avutamasa, bu birbirini kırmak âdetiyle dünyada adam kalmazdı".

Sevmek, bir akar su gibi canlı, telaşlı ve mania tanımaz akıyordu. Canseza'ya karşı duyduğu hisler, kendisini şaşırtacak kuvvette, birdenbire tutmuş bir diş ağrısı gibi kafasına vurdu. "Çocuk, mocuk hep masal!.. İnsan çocuklarını karısı doğurduğu için sevmesin? Karısından kopmuş bir parça diye..."

Yüreğine bir keder çöktü. Nereye gidiyordu. Vedalaşmadan, son bir defa kucaklamadan... Canseza'yı en son gördüğü zamanı düşündü. Elinde bir çamaşır vardı. "Hayır! Murat'ın çoraplarını yukarı çekmedi mi, çömelip..." Hem de aşağıdan yukarıya, yüzüne bakmıştı. Son sözü de: "Erken gelin!"

Erken gelmek! Dünyada, bugün erkeklerin evlerine erken gelmemeleri için, sade erken gelememeleri olsa insanın canı yanmaz, beki de hiçbir zaman gelememeleri için bin türlü sebep icat edilmişti... En birincisi: Harp!

Mahir Efendi, harbe her gidişinde ve harbe giden herkes gibi kendisinin asla ölmeyeceğine, kâinat yıkılsa, sağlam döneceğine emindi. Ölüm, dağlara benziyordu. İnsan yaklaştıkça büyük görünmez mübarek! Tersine, yakında, onun kadar tehlikesiz duran hiçbir şey olmaz.

İnsan ölümü, meydan muharebesinde, süngü hücumunda

zaten düşünemiyordu. O zaman ekseriya, evini, sulh hayatından en ehemmiyetsiz bir parçayı hatırlar. İşte böyle rahatken de akla gelen en kuvvetli şey: Ölüm!

— Ne düşündün enişte bey!

— Ben mi? Hiç... Seyrediyorum.

— Hayır... Daldın. Baksana cigarayı bir dakikadan beri uzatıyorum da görmüyorsun.

— Öyleyse dalmışım...

— Canseza Abla da burada olsaydı mı dedin? Doğru söyle...

— Hayır! Harp olmasaydı dedim. Şükrü Bey'in kızı güzel. Ben beğendim.

— Eksik olma...

— Pederin haberi var mı dönen işten?

Servet utandı:

— Dönen iş de ne? Vallaha enişte bey...

— Sus rezil! Ben o kadar aptal mıyım...

— Estağfurullah...

— Öyleyse... Pederin haberi var mı diyorum?

— Hayır! Harbin sonunu bekliyorum. Kaçıracağım.

— Ben de geleyim de öyle... Beraber kaçırırız.

— Abazalarda ayıptır.

— Ben Abaza değilim ki...

— Kız senden utanır...

— Bu akıllı bir kıza benziyor. Utanmasa gerek...

Kız, Servet'le eniştesinin kendisine bakarak gizlice görüştüklerini fark edince gözlerini yere eğmiş ve yüreğiyle her şeyi anlayan ve anladığı şeylerle mesut olan her genç kız gibi fevkalade şirinleşmişti.

Mahir Efendi:

— Güzel kız! diye tekrarladı.

— Babamın ağzını aradım. "Koca burunlu" diye yüzünü buruşturdu.

— Bizim peder bu işten anlamaz. Erkek kısmının dostu çok güzel, fakat karısı biraz özürlü olacak...

— Ablam özürlü değil...

— Ablana bakma! Onun gibi bir kadın dünyada bulunmaz... Senin ablan hasılı, arslan yürekli bir kadındır.

Servet'i tekrar oyuna kaldırdılar. Gene kısmetine ev sahibinin kızı düşmüştü. Demek burada herkes işi biliyordu.

Harp bitince düğün olacaktı. Harp bitince...

Bu iki kelime, bugün her yerde kaç bin defa tekrarlanmakta, kaç bin yürek, ümidini buna bağlamış bulunmaktadır. Harp bitince... lyi ama, bu harp denilen cenabet bitmek biliyor mu bakalım... Nefes almak gibi olmuş... Birini, alıp veriyorsun... Arkadan birini daha alıp vereceksin...

Akordeon, tuhaf bir güzelliği olan uzun burunlu Abaza kızının yüreğindekileri, bir parça nazlı, biraz şımarık, birçok da işveli sesiyle hikâye ediyordu.

— Hu! Hu hu! Hu hu hu hu! Canipa Servet hoş geldin...

Halbuki Servet, yarın Geyve boğazında vurulup ölebilirdi. Yarın...

Ertesi gün, ancak öğle yemeğinden sonra hareket edebildiler. Mahir Efendi, Şükrü Bey'i hayretlere gark eden marifetler göstermiş, ihtiyarın senelerdir, kimselere vermek istemediği bütün takdir, gıpta, kıskançlık hislerini toplayıp cebine doldurmuştu.

Evvela yirmi adımdan bir yumurtaya ateş ettiler. Mahir Efendi birinci kurşunda, silahı gözüne almadan, yukardan aşağıya indirerek hedefi parçaladı. İkinci kurşunu, tabancayı, eliyle beraber, sağ böğrüne dayayarak sıktı. Gene hedefe isabet ettirdi.

Üçüncü defa, kılıftan çekmesiyle atması bir olmuş, el de, silah da, hedef de birbirlerine gizli tellerle bağlıymışlar gibi, hemen hemen aynı zamanda hareket etmişlerdi.

Sonra, beş, altı adım mesafeye bir kalın meşe tahtası koyuldu. Mahir Efendi, ağır bir Nagant tabanca istedi. Bunun yedi kurşununu da birbiri peşine sıktı. Tahtada ancak bir kurşun deliği açılmıştı. Bu dülger Türk'ün eli işte o kadar titremiyordu.

İhtiyar Abazanın hayretini artırmak, Mahir Efendi'nin de hoşuna gitmişti. İki yüzlü küçük bir kama ile de bir takım marifetler gösterdi. Bunu, pencerenin iki camı arasındaki pervaza yedi adımdan iki defa fırlattı. İki defasında da, kama, incecik tahtaya kuvvetle saplandığı halde camlar kırılmadı.

Öğleden sonra atları çektiler. Şükrü Efendi'nin kızı Sabriye sağ üzengileri tutarak süvarilere yardım etti.

Sonra onlar daha avludan çıkmadan bir koşu, akordeonu aldı. Bu artık gece delikanlıları oynatan, neşeli çalgı değildi. Körüklerinin içi, sanki ağzına kadar keder ve hasret ve korkuyla doldurulmuştu. İptidai insanın doludizgin hisleriyle ağlıyordu. Mahir Efendi, yolun dönemecinde arkasına bakıp kızı son defa gördü. Kapıya dayanmıştı. Hiç kimseden utanmaksızın aşkını ilân ediyordu. Zaten bu hali ayıplamak da mümkün değildi.

Mahir Efendi küçük bir çocuk teessürüyle derin derin içini çekti.

Uzun müddet konuşmadılar. Kulaklarında çalgının acı nağmeleri olduğu halde, bir başlarına yol aldılar.

Neden sonra Mahir Efendi, kayınbiraderi Servet sanki kendisine bir şeyden şikâyet etmiş gibi:

— Aldırma! Düzelir bunlar... dedi.

— İnşallah...

— Bizim gelip çizmeleri iyi boyamış...

— Elbette... Kendisini enîştemize beğendirecek... İhtiyara kalsa yandık.

— Neden?

— Yola çıkarken ne dediğini bilmiyorsun ya...

— Ne dedi?

— Ömründe belki ilk defa babamı beğendi. "Aferin Zigotla'ya! dedi, damadı iyi bulmuş. Bir kızım var. Şimdi isterse veririm..."

— Sen de "Pekâlâ! Olur" demedin mi hakikatsiz!

— "Olur" dedim. Zaten kızı sen isteyeceksin ama, Canseza Abla'mın üstüne değil... Bana...

— Sahtekârlık edeceğiz desene...

— Sevap edeceksin enişte!

— Herif bize kocaman bir Nagant hediye etti. Bu kadar fenalığımız dokunacak elbette...

Geyve Boğazı'na akşamla beraber girdiler.

Buraları hâlâ tehlikeli mıntıkalardı. Boğazı bazen Abazalar, bazen Lazlar "Muhafaza ediyoruz" bahanesiyle kesiyorlardı. Arada sırada asker kaçaklarının yol bağladığı da oluyordu.

Servet:

— Ben şimdi Abazaca bir hava tutturacağım, dedi. Islıkla bir Abaza türküsü çalacağım. Pusuda Abazalar varsa, seslenmezler. Lazlar varsa, sırtımdaki başçavuş elbisesini tanırlar. Asker kaçaklarını artık sen düşün...

Mahir Efendi, mavzerini her ihtimale karşı omuzundan çıkarıp kucağına koydu. Emniyet tetiğini açtı. İcabında dörtnala kaldırmak için gemleri eyerin kaşına doladı.

Aynı hazırlıkları Servet de yapmıştı.

Yüksek tepelerde hâlâ güneş parçaları bulunduğu halde, bo-

ğazın dibi, alaca karanlıktı. Servet'in ıslığı kayalara çarparak aceleci zikzaklarla daracık yolu doldurarak keyifli bir köpek gibi önleri sıra koşuyordu.

Ovaya çıktılar. Artık yolun iki tarafındaki tarla çitleri arasından, Geyve kasabasının görünen ışıklarına doğru ağır ağır gidiyorlardı.

Servet enişteşini burada bırakacak, hayvanı alıp dönecekti.

— Bir yaylı bulursun enişte bey, diyordu, Ahz-ı Asker Şubesi reisi iyi adamdır.

— Yaylı bir şey değil, Ankara'da ev sıkıntısı varmış...

— Öyle diyorlar... Bir oda...

Soldaki mısır tarlasının içinden bir kurşun patladı. Servet sözünü keserek "Ah!" diye inledi.

Mahir Efendi aynı zamanda, atılan tüfeğin alevini hizalayarak iki kurşun sıktı ve eski bir süvari zabiti alışkanlığıyla:

— Hücum dörtnala! diye bağırdı.

Servet düşmemişti. Yelelerin üzerine yatarak hayvanları kasabaya doğru sürdüler.

Hanın önüne vardıkları zaman Mahir Efendi gemi kasıp yere atladı:

— Vuruldun mu kayınço?

— Vuruldum. Bacağımdan...

— Hele kımıldat...

Bacak kımıldıyordu. Demek ki kurşun kemiğe değmemişti. Yaralıyı attan aşağı alıp içeri taşıdılar. Beş numaralı bir lamba ışığında botları çözdüler. Kurşun baldırın kaba etini geçmiş, yaradan akan kan çizmeyi doldurmuştu. Servet acıya güzel dayandı. Ahz-ı Asker Şubesi'nde yazıcılık eden bir onbaşı, harpte sıhhiyelik yapmıştı. Yarayı temizleyip sardı.

İfade almak için gelen jandarma çavuşuna Mahir Efendi:

— İfadeyi şimdi bırak, dedi, silah şuraya iki yüz metre mesafeden atıldı. Atan da galiba orada duruyor, evvela onu tutalım.

— Hiç durur mu beyim! Çoktan savuşmuştur.

— Hayır! Öyle bir ses işittim. Duruyor sanırım...

Bir fener yakıp dört jandarmayla beraber ihtiyatla pusu mahalline gittiler. Bir hendeğin içinden inilti geliyordu.

Çavuş birkaç kere:

— Her taraf çevrilmiştir. Teslim olun! diye bağırdı.

İnilti biraz susup tekrar başladı.

Avcı hattına yayılıp yaklaştılar. Mahir Efendi'nin attığı kurşunlardan birisi herifin sağ köprücük kemiğini sıyırmış, diğeri sağ kolunun pazısını delip geçmişti.

Jandarma çavuşu, bir merdivenle bir eski hasır getirtti. Yaralıyı içine uzattılar.

Mahir Efendi, öfkesiz bir sesle sordu:

— Niye ateş ettin?

— Ali Ağa karımı baştan çıkarmıştı.

— Iyi ama, hayvan, vurduğun Ali Ağa değildi ki...

— Yok canım!.. —Yaralı doğrulmak istedi. Acı ile bağırarak tekrar uydurma sedyenin üstüne düştü—: Ali Ağa değil miydi o?

Mahir Efendi, bu sefer yaralıya değil de jandarma çavuşuna sordu:

— Kim bu Ali Ağa?

— Namussuzun biri beyim... Günün birinde hesabını görürler ama... İşte böyle çok ocak söndürecek. Bunu kim vurdu? Siz mi?

— Hayır! Anlaşılan düşmanını öldürdükten sonra kendi canına da kıymak istemiş. Herhalde temiz bir çocuk...

— Tebdil hava geldi. Yedi senedir askerde...

Ertesi sabah, Mahir Efendi, yedi senedir askerde olup mem-

leketine tebdil hava geldiği zaman karısını kötü olmuş bulan, Drama muhacirlerinden Sadık'ı da yanına alarak bir yaylı ile Ankara'ya hareket etti.

Servet davadan vazgeçmiş, jandarma çavuşu da işi kapatmıştı.

Ölüm, her yerde o kadar boldu ki, böyle tehlikesiz yaraların kanını aramak adeta ayıptı.

*

Stepte yaylı ile gitmek –hele yanında dudakları kupkuru, inleyen bir de yaralı olursa– insanın yüreğine dayanılmaz bir keder, kudurmuş bir öfke, sonra sonra da farkına varılmadan bastıran bir ümitsizlik, tabiat karşısında duyulan bir mecalsizlik veriyordu.

Burada toprağa, toprak olalı beri, el değmemişti. Burada toprak, yırtık entarisinden, oyluklarına kadar kuvvetli bacakları, diri göğüsleri, velhasıl, tıkız eti görünen fakat insana hiç hayasız hisler vermeyen bir kızoğlankıza benziyordu.

Vatan denilen şekilsiz şeyin ne paha biçilmez olduğunu stepte her yerden fazla anlamak kabildi.

Yolun –tekerlek izlerinden ibaretti– iki tarafında at ve deve iskeletleri vardı. İçinde gündüz güneşten, gece karanlıktan başka bir şey akmadığı sanılan dere yatakları geçiyorlardı. Havada ne bir bulut parçası, ne de bir kuş...

Atların boynundaki zillerin sesleri bile sanki etrafa dağılmadan çınlar çınlamaz yere düşüp toprağa karışmaktaydı.

Öğle üzeri ağaçsız bir köyde, küçücük bir hudut kalesine benzeyen toprak damlı bir hana indiler. Mahir Efendi, ayaklarının uyuşukluğunu açmak için kuyunun başına kadar gitti. Bu gölgesiz memlekette su, yerin altına adeta saklanmıştı. Onu ora-

dan zorla koparmak lazım geliyordu. Kocaman ağacın ucundaki küçük kova, bulanık, kan gibi sıcak bir şey çıkardı. Bununla yaralının yüzünü yıkayıp dudaklarını ıslattılar.

Arada sırada bir kadın ismi sayıklıyordu.

Herkes her yere, ölüme bile bir kadını beraber götürüyor. Şüphesiz kadınlar da böyledirler. Galiba yürek, hiçbir zaman yalnız kalmaz...

Tekrar yola çıktıkları zaman, güneş devrilmişti. Atların gölgesi sağ tarafta, bacaklarına odun bağlanmış gibi uzun ve acayip görünüyordu.

Uzaklarda hiçbir dağ olmadığı halde, işaretsiz mesafeler, bu dümdüz, araziye bir kale mehabeti ve aşılmazlığı vermekteydi.

Mustafa Kemal Paşa'nın akıllı olduğu, Ankara'ya, yani stepin gerisine çekilmesinden belli. Buralar bizimken, içimizi bir ürperme kaplıyor, yabancıya, hele kötülük etmek için gelmiş yabancıya nasıl görünür?

Arabacı bir seferberlik marşı tutturmuştu. "Aksın kanım kefenime renk olsun – al kefenim bayrağıma denk olsun!" Kefen ne siktirir hemşeri! Gömlek ne siktirir...

Beş tane kağnıya yetişip geçtiler. Mahir Efendi, bunlar gidecekleri yere, orası ne kadar yakın olursa olsun kıyamete kadar varamazlar gibi bir şeyler düşündü. Lakin, kaba tekerlekleriyle, çalışa çalışa küçülmüş, küçüldükçe de kalınlaşıp ağırlaşmış gibi görünen bu "korkunç" arabalarda stepe yaraşan bir hal vardı.

Kerpiç duvar, toprak dam, kuru sel yatağı, kağnı ve step, sanki hep beraber, bir anda yaratılmışlar, sonra birbirlerinden ayrılmayı akıllarına bile getirmeden haşır neşir olmuşlardı. Bu uçsuz bucaksız genişlikte, oyuncaklara benzeyen bu arabaları tutup yerden kaldırmak ilk bakışta mümkün gibi görünüyordu ama, o zaman da insan, sudan çıkarılmış bir balık gibi, ölüverecekler-

miş gibi bir şeyler hissediyordu. Zaten buna mani olmak, yani kendilerini ölümden kurtarmak için böyle bağırmıyorlar mı?

Stepte sanki akşam vakti yoktu. Bir elektrik düğmesi çevrilmiş gibi karanlık birden bastırdı. Yoksa burada akşamın hüznüne dayanmak ne mümkün!

*

— İşte Ankara kalesi bey!

Mahir Efendi, öğle sıcağında biraz dalmıştı. Doğrulup, arabacının biraz çarpık duran sağ omuzu üzerinden baktı.

Şehrin siyah evleri, stebin şerrinden korkmuşlar gibi, tepenin üzerindeki kalenin eteklerine sarılmışlardı.

— İşte istasyon... Şu binadan ilerisi Karaoğlan... Nereye gideceksin?

— Hastaneye...

— Deh arslanlarım! Haydi sakar doru!

Yaralıyı hastaneye bıraktıktan sonra Mahir Efendi arabacının hesabını gördü. İki günlük sarsıntıya rağmen, yaralıdan kurtulduğu için kendisini kuvvetli hissediyordu.

Bir tanıdığına rastlamak ümidiyle kahveleri dolaşmaya karar vermişti.

İlk girdiği dükkânda, Tavşan mağazasından Ramazan Usta'ya rastladı. Kucaklaştılar. Halbuki mağazadayken birbirlerini hiç sevmezlerdi. Şimdi sevinçten söz bulamıyorlardı:

— Hangi rüzgâr attı kardeşim?

— Düştük işte...

— Şöyle geç... Otur allasen... Tuuu... Görür görmez... Daha nasılsın?

— İyiyim. Çok şükür... Seni gördüm daha iyi oldum.

— E, daha, daha!

— Dahası iyilik...

— Ne zaman geldin?

— Bugün.

— Inebolu'dan mı?

— Hayır. Geyve üzerinden...

— Asker misin, başıbozuk mu?

— Ne askerliğimiz belli, ne de başıbozukluğumuz...

— Seni de imalata alalım... İş rahat... Ev buldun mu?

— Ancak seni buldum. Ahbaplardan kimler var?

— Tanıdık çok... Cepheye gitmezsen sana ev bulalım... Ev dedimse bir oda... Bizde yer yok. Biz yükümüzü tutmuşuz. Bir odada sekiz kişi...

— Kolay. "Cepheye gitmezsen" dedin. Cephe neresi?

— Laf gelişi öyle dedik. Her taraf cephe... Her taraf cephe olunca meydanda cephe yok sayılır. Lakin yeniden yeniye ordu kuruluyor. Çeteleri orduya alacaklar...

— Silah...

— Ne bulursak... Bolşevikler verecek diyorlar.

Öğle namazını Hacıbayram'da kıldılar.

Sonra kasabayı biraz dolaştılar. Step dışardan, yangın ve sefalet içerden, burasını aylarca sokak muharebesi vermiş, bombardıman edilmiş bir şehir haline koymuştu. Bu harabenin içinde dehşetli meşgul ve meşgul oldukları için de kibirli bir telaşla hızlı hızlı yürüyen yahut hiçbir iş görmedikleri usanmış adımlarını sürümelerinden belli insanların ne aradığına insan şaşıyordu.

Mahir Efendi arkadaşına Mustafa Kemal Paşa'yı sordu. Cuma namazında mutlaka Hacıbayram Camii'ne gelirmiş. Bugün çarşamba olduğuna göre yarın değil öbürgün... Ahz-ı Asker Şubesi'ne uğradılar. Bir zabit onları başka bir daireye yolladı. Mahir

Efendi, hangi sebeple Ankara'ya geldiğini söyledi. Künyesini kaydedip iki üç gün sonra uğramasını tembih ettiler. Herhalde İstanbul'daki teşkilattan meseleyi tahkik edeceklerdi.

Ancak akşama doğru Mahir Efendi'ye yatacak bir yer temin edilebildi.

Yatak pis, oda, teşrinievvel nihayeti olduğu halde tahtakurusuyla doluydu. İnadına sıkıntılı bir gece... Havada yağmur bulutları var. Mahir Efendi, hele gazyağı tükenip lamba sönünce, odanın diğer iki kiracısı –birisi nüfus kâtibiymiş, öteki sakallısı galiba muallim– çoktan uyudukları için karanlıkta, yapayalnız cigara üstüne cigara içerek kederli, ümitsiz şeyler düşündü.

Ankara'yı görmemek görmekten iyiydi. Bütün memeketin kurtuluş beklediği yer burası mı? Burada ne var bakalım? Toz toprak, delirmiş gibi telaşlı yahut cenazeden dönüyor gibi ölüm düşünen insanlar ve tahtakuruları... dışarıda uzun çığlıklarla ve inleyerek kağnılar yürüyordu. Düşmanın nerede olduğu belli değil... Mustafa Kemal ortada yok... Kim arıyor, kim soruyor?

Bütün bu öfkeli düşünceler kendisini başka türlü karşılayacaklarını zannedip inkisara uğradığından geliyordu. "Üç gün sonra uğrarsınız... Üç gün sonra..." Burada, anlaşılan adama ihtiyaç yokmuş... Büyük Arslan çetesinde kalsaydı acaba daha mı iyi olurdu?

Ertesi sabah bir kahvede çay ve simitle kahvaltı etti.

Zabit namzetleri marş söyleyerek talime gidiyorlardı. Tuhaf bir marş: "Anadolu Şûraları Hükümeti sağ olsun!" diye bağırıyor çocuklar... "Şûra" ne demek ola? Burası Âl-i Osman mülkü değil mi? Herkes Osmanlı sayılmıyor mu?

Ramazan Usta'yı boş yere bekledi. Yalnızlık, işsizlik canını büsbütün sıkıyordu. Geldiğine, geleceğine bin pişman olmuştu. Vatan ve şeref uğruna hayatını tehlikeye bu hal için mi attı? Ke-

di mi, köpek mi soran bulunsa canı yanmayacak... Üzerinde para olmasaydı...

— Vay Mahir Bey!

— Vay binbaşım!

— Burada ne arıyorsun? Ne zaman geldin?

Binbaşı Reşat Bey, silah kaçakçılığı işlerinde çalışmış. O da buraya geçen ay gelmişti. Mahir Efendi, vakit geçirmeden derdini yandı. Binbaşı da aynı vaziyetteydi. Belki burada bir şeyler aksıyordu.

Mustafa Kemal Paşa, Hacıbayram Camii'ne, bir sürü hocanın, şeyhin, dervişin arasında geldi. Sırtında siyah bir ceket, bacağında çizgili siyah pantolon vardı. Gene Anafartalar'daki sarı yağız, zayıf adam. İlk bakışta, Mahir Efendi'nin gözü bu paşayı gene pek tutmadı. Sonra bu hissi gayretle içinden def etti. Namazdan sonra hutbenin padişah namına okunması yüreğini biraz sakinleştirdi. "Anadolu Şûraları Hükümeti" lafını bir türlü unutamıyor, artık bu memlekette esaslı bir değişiklik istemiyordu.

Padişahlar, oturdukları peygamber postu dolayısıyle –aptal olabilirlerdi ama– hiçbir vakit suçlu sayılamazlardı. Bütün çekilenler Abdülhamit efendimize yapılan hakaretin çilesi değil miydi? Mustafa Kemal Paşa'nın, sapsarı incecik ensesini uzaktan görüyordu. "Âl-i Osman sülalesine sadık bir bende ise Allah yolunu açık etsin!" Neden böyle düşündüğüne şaşıyordu. Sultan Hamit'ten beri, Sultan Reşat'ı da, Vahdettin'i de sevememişti. Bundan sonra ömrü olur yaşarsa elbet padişahlar değişir. Onları da sevemeyeceğine emindi. Galiba, Ankara'ya güvenememişti. Ellerini "Amin!" diye inleyerek yüzüne sürmek bahanesiyle, gülümsemesini sakladı. "İnsanoğlu ne şaşılacak bir mahluk! İstanbul'dayken Vahdettin'e güvenemiyorduk da "Ankara" diyorduk. Burada da padişahı imdada çağırıyoruz. Allah muinimiz olsun!"

Camiden adeta neşelenmiş olarak çıktı. Aynı şeye inanmış görünen kalabalığın insana verdiği güvenme ve kardeşlik hissiyle –bu his maalesef artık bir rüya gibi saniyelerle yaşayabiliyor– yamru yumru kaldırımlara cesaretle basarak ve Murat'ın elmacık kemikleri biraz çıkık hayaline gülümseyerek yürüyordu.

Ramazan Usta kayıtsızca sordu:

— Paşayı beğendin mi?

— Paşayı mı? Paşayı Anafartalar'dan bilirim.

— Ha, sahi! O zaman miralaydı.

— Biliyorum.

— Niye güldün?

— Hocaların haline güldüm.

— Ne var hocaların halinde?..

— Memleketin yarısından ziyadesi işgal altında. İşgal altındaki yerlerde de hocalar, şeyhler, hafızlar var. Onlar da Kuran okuyorlar.

— Laf mı şu? Elbet Kuran okuyacaklar. İncil mi okuyacaklardı?

— İncil... Keşke İncil okusaydılar.

— Sen delirdin mi usta?

— Hayır! Dünyaya şaşıyorum İstanbul hocaları Mustafa Kemal Paşa'ya "Kahrolsun!" diye dua ediyorlar. Buradakiler "Yaşasın" diye.

— Yok canım!

— İşte şeyhülislam, Kemal Paşa'nın katline fetva çıkardı. Şeyhülislam demek İslamiyetin en yüksek uleması.. Yanında Hoca Abdülaziz Mecdi Efendi... Bu tarafta Hacı Bektaş'tan Çelebi Cemalettin Efendi, Karahisar Sahip Mebusu Hoca Şükrü Efendi, Müftü Rifat Efendi... İnsanın, hâşâ sümme hâşâ, "Allah ikiye bölündü" diyeceği geliyor.

— Tövbe yarabbi!

— Hemen korkma... Imalât-ı Harbiye'de herkes böyle söyleyerek gülüşür. Hele bizim, bir Ihsan Usta'mız var. "Gördünüz mü? 'Para Allah'ın kapı kethüdası' değil miymiş?" diyor.

— Halt etmiş.

— Artık Ihsan Usta mı halt etti, yoksa hocalar mı, bilmem.

— Şimdi aklıma geldi, dün Harbiyelileri gördüm. "Anadolu Şûraları Hükümeti Var Olsun!" diye türkü çağırıyorlardı. Bu "Şûraları Hükümeti" ne demek?

— Bu mu? Yani "Bolşevik oluyoruz". Daha doğrusu "Bizi daha sıkıştırırsanız Bolşevik oluruz ha" demek.

— Şûra, "Bolşevik" manasına mı?

— Şûranın, manası meclis... Bolşevikler ihtilalde amele, köylü, asker meclisleri, şûraları kurdulardı da...

— Ankara'da laf çok desene...

— Ankara'da laf çok. Lakin yalnız "şûra" lafını öp de başına koy. Çerkez Etem meselesi kızıştı.

— Niye kızışıyor?

— Yeşil Orduyu duymadın mı?

— Yahu! Ordunun yeşili, kırmızısı olur mu?

— Beyazı bile olur. Bolşevik ordusuna "Kızıl Ordu" diyorlar. Çar ordusuna "Beyaz Ordu". Biz de onlara mı özendik nedir? Bir Yeşil Ordu kurmaya kalkmışlar.

— Kim kalkmış?

— Bilir miyim? Herkes bir söz söylüyor. Bir bakıyorsun, "Yeşil Ordu'yu el altından Kemal Paşa hazırlıyor, kötüsü gelirse meclisi dağıtıp diktatör olacak" denmekte...

— Diktatör mü? Yani?..

— Diktatör demek, astığı astık, kestiği kestik. Siz Istanbul'da bu dedikoduları duymadınız mı?

— Biz İstanbul'da, Ankara iş görüyor belliyorduk. "Yeşil Ordu", "Mavi Ordu" diyerek... Allah muhafaza etsin. E, sonra?..

— Sonrası! Bazıları da "Bundan Mustafa Kemal Paşa'nın haberi bile yok" diyor. Mebus Çerkez Reşit Bey, çeviriyormuş.

— Reşit Bey akıllı bir adam öyleyse...

— Reşit Bey'in akıllı olup olmadığını bilmem. Yalnız Etem Bey'in biraderi.

— Şimdi anlaşıldı.

— Etem ve Tevfik Bey'in bütün müfrezeleri "Yeşil Ordu" olmuşlar.

— Pekâlâ! Oluversinler...

— Oluversinler, olmaz.

— Neden? —Mahir Efendi, ordunun ne demek olduğunu bildiğinden duyduklarıyla artık alay etmeye başlamıştı—: Yeşil murada delalettir. Uğurlu bir renk. Varsın Yeşil Ordu...

— İstemiyorlar. Mecliste bağırmışlar: "Ordu bir işe yaramıyor. Dağılsın. Cümlemiz Kuvayı Milliye olalım!" demişler.

— Kuvayı Milliye'den maksat?

— Yani çeteci... Daha doğrusu milis.

— Milis, "Başıbozuk asker" manasına mı geliyor?

— Evet.

— Karşımızdaki Yunan ordusu da kendisini dağıtıp "Kuvayı Milliye" mi olacak?

— Yok canım!

— Öyleyse... Yahu sen neler söylüyorsun? Çete kısmı, hiç orduyla dövüşebilir mi?

— Bu fikirde olanlar: "Evvela işi çeteciler hazırladı. Yunan'ı çeteciler durdurttu. Ordumuz mağluptur. Kuvve-i maneviyesi kırık. Asker kaçıyor. Zaten kâfi miktarda silah, cephane yok. Zabit bol. Kuvayı Milliye olursak, zabitlerden de çeteler teşkil ederiz" diyorlar.

— Çetenin geri hizmeti olmaz. Geri hizmeti olmadı mı, uğradığı yeri talan edip duracak. Vallaha millet Yunan ordusuna istida verir. "Gel de bizi şu Kuvayi Milliye belasından kurtar!" diye...

— Artık o derecesine aklım ermez. Çerkez Etem Bey çete taraftarı.

— Sözü o kadarına geçer mi?

— Sen ne diyorsun allasen... Cepheyi Etem Bey tutuyor... Cepheyi de, cephe gerisini de... Herif yıldırım gibi... Nerede isyan patlasa yetişip tepeliyor. "Orduda değerli kumandan, işe yarar zabit yok" diyormuş. Yazdığı emirlerde, valilere, kumandanlara "Şerian icra edilmezse idam edilirsin" diye yazıyormuş. Yozgat isyanında... Yozgat'ta Çapanoğulları isyan etti. Dünyayı velveleye verdiler de, bereket Etem Bey yetişip bastırdı. Yozgat Ankara'nın livasıdır. Etem Bey Ankara valisini isyandan suçlu görmüş. Ceza vermek için Vali Yahya Galip Bey'i Kemal Paşa'dan istemiş. Yahya Galip Bey, Kemal Paşa'ya ilk tabi olanlardan... Paşa Ankara valisini vermedi. Vermeyince Etem Bey Yozgat mebusuna ne dese beğenirsin?

— Ne demiş?

— Ankara'ya dönüşümde, Büyük Millet Meclisi reisini, meclis önünde asacağım demiş.

— Vay canına! İşler karışık öyleyse...

— Karışık...

— Mahir Efendi, kalpağını can sıkıntısı ile kaşlarına yıkarak, ensesini kaşıdı.

Gece, Binbaşı Reşat Bey'le buluştular. Mahir Efendi, "Şûralar" lafını tekrar açtı. Reşat Bey güldü:

— Kulak verme! dedi, Bolşeviklerden yardım umuyoruz... Herifleri kandırmak lazım.

— Kanarlar mı? —Kanmak meselesinde Adil Usta'nın bir sözünü hatırlamıştı, söyledi—: Kötü kadın da adamı, bir şey vermeden soyup yemek ister, yani kandırmaya kalkar da, sonunda kendisi aldanır.

— Kötü karıda akıl yoktur ki... Kemal Paşa akıllı. Şeytanın yattığı yeri biliyor.

— Bir de Yeşil Ordu meselesi duydum. Biz İstanbul'dayken Ankara'yı böyle bilmiyorduk.

— Davulun sesi uzaktan hoş gelir...

— Cepheler ne âlemde?

— Cepheler iyi... Gedos'ta düşmanın münferit bir fırkası varmış. İki fırkayla, bir de Etem Bey'in Kuvayı Seyyare'siyle buna çullanmayı düşünüyoruz. Mecliste paşayı sıkıştırmışlar. "Düşman Gedos'ta münferittir. Biz onu orada mahvederiz. Parlak bir vaziyet hasıl olur. Zaten Yunan ordusu kaçmaya hazır" diye bağıranın haddi hesabı yok.

— Yunan duyarsa...

— Duymuştur bile... Kahvelerde konuşuluyor. O kadar ki paşa hücuma razı gelmezse birisi çıkıp, kuvvetlerimizi Yunan'ın üstüne atıverecek...

— Ne âlâ! Tabi şaka ediyorsunuz binbaşım?

— Vallaha ciddi söylüyorum. Harbe girdik, bilirsin. Beklemek, düşünmekten daha zordur. Değme babayiğit sabretmeye dayanamaz. Ben bile bazen işsiz kalırsam, "Hiç değilse, hasta olsam!" derim. Kaldı ki zafer ümidi var.

— Ben ömrümde böyle zafer ümidi görmemiştim.

— Allah yardımcımız olsun. Büyüklerden bir ahbap bugün söyüyordu. Taarruza karar bile verilmiş...

— Kemal Paşa?

— Kemal Paşa ne halt etsin birader! Düşman ordusu heyet-i

umumiyesiyle bizimkinden kuvvetli. Cephane az. Belki kuvvetlerimizi bir noktaya toplayıp mevzii bir muvaffakiyet kazanırız. Fakat kati netice alınamaz. Düşman bu suretle yıpranmış kuvvetlerimize bir mukabil taarruzla yüklenirse mağlubiyet muhakkak olur. Şimdilik taarruzu bırakalım da, orduyu tensik edelim demiş, ama, dinleyen hani!..

— Anladım. Taarruzu, bugün camide gördüğüm kuru kalabalık yaptıracak.

— Tamam...

— Bizi acele cepheye gönderseler...

— Neden?

— Falanca taarruz yapılırken sen nerdeydin diye soran olursa... Allah esirgesin... "Ankara'daydım" demek ayıp düşecek...

Stepten, soğuk bir sonbahar rüzgârı esiyordu. Ankara'nın gecesi, yorgun ve ümitsizdi.

Şehir, üç dört gün nefesini keserek, elini ameliyat için operatöre uzatmış da bıçağın temasını bekliyormuş gibi, dişini sıkıp taarruz haberi bekledi. Herkes öyle bir haletiruhiyeye yakalanmıştı ki mağlubiyet, hattâ mağlubiyetten daha beteri, her şeyi topyekün kaybetmek bile muhakkak olsa, bu taarruz yapılmalıydı.

Nihayet, herkes günlerdir tuttuğu nefesi, 24 Teşrinievvel 336 günü öğleye doğru "Oh!" diye boşalttı. Garp Cephesi'nde, 61 ve 11'nci Fırkalarla Kuvayı Seyyare, düşmanın Gedos'taki kuvvetlerinin üzerine atılmıştı.

Birkaç gün ufak tefek muvaffakiyet haberleri geldi. Sonra birdenbire cepheden havadis kesildi.

Mahir Efendi, bunun ne manaya alınacağını pek iyi biliyordu. Binbaşı Reşat Bey'i buldu. Binbaşının suratından düşen bin

parça oluyordu. Taarruz "konuştukları gibi" muvaffak olamamıştı. 25 Teşrinievvel 336'da, yani bizimkinden bir gün sonra başlayan düşman taarruzu Bursa ve Uşak cephelerinden, inkişaf ediyordu. Bursa kolu, birkaç gün içinde Yenişehir'i, İnegöl'ü işgal etmişti. Uşak'taki kuvvetlerimiz de, muharebe vererek Dumlupınar sırtlarına kadar gerileyip orada durabilmişlerdi.

Ankara bu sefer de, öfkelenmiş bir sarhoş kadın gibi her şeyi ve bizzat kendi kendisini yerden yere çarpıyordu.

Orduyu dağıtıp Kuvayı Seyyare, yani Kuvayı Milliye olmak lazım dememişler miydi? Nizamiye efradının yüzde sekseni firar etmişti. Kuvayı Seyyare olmasaydı, Ankara'nın bile yerinde yeller esecekti...

— Kuvayı Seyyare'den iş çıkmayacağı, halbuki, işte anlaşılmıştı. Muntazam ordu lazımdı. Muntazam ordu ile ancak muntazam ordu dövüşebilir.

Kabahat, Garp Cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşa'da...

Hayır, suç tamamıyla Çerkez Etem Bey'dedir.

Taarruzu Ali Fuat Paşa kararlaştırdı.

Kararlaştırdı ama, Kuvayı Seyyarecilerin zoruyla...

Taarruzdan dört gün sonra cephe kumandanı, imdat istiyor. Hiç olmazsa bin kişi... Hem üç yüz kişilik taburların muharebede hiçbir faydası olmadığı anlaşılmış. Tabur kadroları dört yüze iblağ edilmeli...

"Biz demedik mi?" diyenin haddi, hesabı yoktu.

Ayrıca, efradın elbiseleri, ayakkabıları parçalanmıştı. İki günden beri ovalara kar yağıyordu. Cephe, karın üzerinde üstü çıplak, ayağı yalın... Depolar bomboş. Kaput, ayakkabı, pamuklu, elbise, yelek, kuşak, hülasa, insanları soğuktan muhafaza edecek ne ele geçerse, on beş bin üzerinden acele...

İşte meydanda bir şey! Böyle ordu dövüşebilir mi? Hani Ku-

vayı Seyyare'den yardım isteyen niçin görünmedi? Canını sevdiğim Kuvayı Seyyare... Tam Türk askeri... Acıkmaz, üşümez... Yorulmaz, bilhassa yenilmez... Yenilmenin birinci alameti, imdat talep etmemek... "Pekâlâ! Mühim bir noktaya daha nazarı dikkatinizi celbederim. Garp Cephesi kumandanı birçok eşya istiyor. Bunlar üç dört gün içinde mi tükendi? Şayet Yunan'ı önümüze katıp kovalasaydık İzmir'e, İstanbul'a kadar askerlerimiz, üstlerindeki pırtıkları değil, baştan ayağa derilerini de eskitip kaybedeceklermiş... Kuvayı Milliye olalım... Kuvayı Milliye... Hep çete yazılalım."

Halbuki, Kuvayı Seyyare, hiçbir iş yapmamış, yapmaya muktedir olmadığını da ilk anlarda göstermiş, emre itaat şurada kalsın, kendisini daima tehlikeden uzak bulundurmaya gayret etmişti.

Ali Fuat Paşa'nın geri alınacağı söyleniyordu.

Binbaşı Reşat Bey'in duyduğu doğruysa, cephe ikiye taksim olunacak, birisine Garp Cephesi, ötekine cenup cephesi denilecekmiş. Garp Cephesi'ne İsmet Paşa, cenuba Refet Bey gönderilecekmiş...

Mahir Efendi, bunları kendisine istasyonda anlatan Reşat Bey'i dinledikten sonra güldü:

— Bizde bir kaba temsil var. Kız bilmem ne olduktan sonra kapıyı mandallamak gibi bir şey...

— Kemal Paşa, ter ter tepiniyormuş. "Bir daha bana Yeşil Ordu'nun lafını etmeyeceksiniz. Kuvayı Seyyare'yi de işitmek istemem... Süratle muntazam ordu, büyük süvari kitleleri vücuda getireceğiz," diye bağırıyormuş.

— Herif haklı...

"Haklı herif" üst üste cigara içerek –kimseyle konuşmaksızın– trenden çıkacak "Mağlup cephe kumandanını" bekliyordu. Mahir Efendi, sanki kabahat kendisindeymiş gibi, Kemal Paşa'ya

bakamıyor, aralarında şu kadar mesafe olduğu ve paşanın, Mahir Efendi'nin vücudundan haberi bile bulunmadığı halde, gözlerini nereye kaçıracağını bilemiyordu.

Nihayet, senelerden beri, bozgun taşımaktan bıkmış usanmış gibi, mecalsiz soluyan harap bir tren gara girdi.

Kalabalık, önde Kemal Paşa olduğu halde, vagona doğru yürüdü.

— Hangisi? Nerde?

Mahir Efendi'nin ümitsiz sualine Binbaşı Reşat Bey hışımla cevap verdi:

— İşte oradaki... Omuzu filintalı zat...

— Ben onu çete reisi sanmıştım. Çok şükür birader.

— Neye şükrediyorsun?

— Demek ki çeteler yenilmiş, ordu yenilmemiş.

— Bundan ne çıkar?

— Ne mi çıkar? Bir atım barutumuz daha var demek. Bir atım barutumuz... Yani: Ordu!...

*

Mahir Efendi, ihtiyat yüzbaşısı olarak, Garp Cephesi'ne, galiba İsmet Bey'le aynı zamanda gitti. Maiyetinde bulunduğu kumandanın, İzmit'le İstanbul arasında, bir çeteciye kundurularını çaldıran ufak tefek, kulağı biraz sağır miralay olduğunu aklına bile getirmiyordu.

Yenişehir hizasında bulunan 24'üncü Fırka'ya tayin edilmişti. Bölüğün mevcudu altmış yedi kişiydi.

Buraya gelirken Ankara'daki dedikodulardan kurtulduğuna, nihayet orduya kavuşacağına seviniyordu. Halbuki, ne dedikodulardan kurtulabilmiş, ne de orduya kavuşmuştu.

Cephedekiler, Gedos mağlubiyetinden sonra bile, Ali Fuat

Paşa'nın geriye alınmasını hoş görmüyordu. İşler kötü gittikçe, etrafı olduğundan daha fena gören insan tabiatı, lüzumsuz şeyler düşünmekteydi. Mustafa Kemal Paşa'nın kuvvetli arkadaşlarını cepheden –silahlı kuvvetlerin başından– uzaklaştırmasını diktatörlük arzularına hamlediyorlardı. Etem Bey'i bile az kalsın Ali Fuat Paşa'yla beraber Moskova'ya gönderecekmiş. Bereket kardeşi Mebus Reşit Bey razı olmamış... Etem Bey'i derhal Ankara'ya istemiş. Kütahya, Gedos taraflarında, Kuvayı Seyyare'ye Etem Bey'in küçük kardeşi Tevfik Bey kumanda ediyormuş...

Mahir Efendi'nin o kadar ümit bağladığı orduya gelince: İnsan ne kadar vatanperver, milletsever ve ordu taraftarı olursa olsun, buna "ordu" demeye dili varmazdı. Bir kere ordu kelimesine hem yazık, hem de bir çeşit hakaretti... Üniforma yok. Kabalak yok. Postal, çarık, tüfek, tüfek kayışı, fişeklik... Süngü, matara, sırt çantası... Velhasıl hiçbir şey yok... Yemekler berbat... Sıhhiye teşkilatı sıfır... Gıdasızlık, bit ve soğuk...

Yalnız köyleri düşman içinde kalanlara güvenmek kabil. Üst tarafı ilk fırsatta savuşuyor. Cephe mevcudunu vermek için şöyle bir teşbih yapmak lazım: Bir boru tasavvur etmeli. Bunun bir tarafından içeriye giren asker, öteki tarafından çıkıp gidiyor. Cephe kumandanının birinci vazifesi, firarlara rağmen borunun içersinde daima bir miktar asker bulundurmak...

Bereket versin, nefer kısmı, şahsi yoksulluğundan başka bir şey düşünemiyor. En büyük orduda bile, asker, yalnız mangasını veya nihayet takımını görebilir. Yoksa, bir derme çatma kalabalığın bir iş beceremeyeceğine kanaat getirip hep birden bir gece basar giderler...

İlk günler Mahir Efendi, yüksek sesle konuşmaya bile cesaret edemiyordu. Ordu denilen aletin kendi hissesine düşen parçası o kadar kuvvetsiz, o kadar zayıf ve gülünçtü ki, sesini biraz yük-

seltse, yere çökerek, dağılacak, vazifesinin bütün ciddiyetini ve korkunç vahametini kaybederek, bir kâbusun izah edilmez karmakarışıklığı halinde sır oluverecekti.

Ankara'da oturup, cumadan cumaya namaza gidenler, Gedos taarruzunu bu tıknefes, biçare insanlardan, hallerini görmedikleri için istemiş olacaklardı. Bu başıbozuk güruhu, düşman siperleri üzerine insan başka türlü atabilir mi?

Dizanteri, uyuz, zatürrie... Fakat en küçük bir itaatsizlik, bir homurdanma yok. Keşif kolları gidip geliyor, küçük müsademelerde ölenler, yaralananlar oluyor. Nöbet tutuyorlar. İçlerinde, Galiçya'dan, Kanal'dan, Kafkasya'dan, Çanakkale'den, arta kalmışlara rastlanıyor. Hiçbirisi de Balkan'dan beri ne alıp satıldığını merak etmiyor. Bölükleri kimbilir kaç kere mevcudunun yüzde doksanını zayi edip yeniden doldurdu? Yanlarında kimbilir kaç yüz arkadaş vurulup düştü? Ölümden hiç mi korkmaz bu herifler? Hiç mi evlerini, karılarını, çocuklarını özlemezler?

Bu çekilen çile, parayla, cennet vaadiyle, en yüksek şan ve şerefle ödenir çeşitten değil... İnsanı bu halde, vatan sevgisi, düşman ayağı altında kalmak korkusu da tutamaz. Herkes, bitmez tükenmez bir oyunun hırsına kapılmış... insanları burada kalabalık zapt ediyor. Nitekim, daima tek başına kalanlar kaçıyorlar. Mangasını ayartan çavuşlar müstesna!

Mahir Efendi, ahalisi çoktan hicret etmiş bir köyde, ahır bozması bir odada oturuyordu. Anadolu'ya geçti geçeli evden mektup alamamıştı. Zaten burada hiç kimse hiçbir yere mektup yazmıyordu ki mektup alabilsin...

Bol bol rivayet geliyordu:

Etem Bey, cephe kumandanının yasağına rağmen el altından yeni müfrezeler teşkiline çalışıyormuş. Karaşehir tarafında toplanan yeni müfrezenin adı bile malum: Karakeçili müfrezesi...

Cephe kumandanı Etem Bey kuvvetlerine "Birinci Kuvayı Seyyare" dediği halde, herif gene, "Umum Kuvayı Seyyare ve Kütahya Havalisi Kumandanlığı" diye imza atıyormuş.

Karargâhtan yeni gelen Birinci Takım Kumandanı inzibat mülazımısani Selami Efendi:

— İsmet Bey nedense, Kuvayı Seyyare'nin işine gelmedi, diyordu. Ordu bütçesini tanzim için kuvve-i umumiye istemiş. Tevfik Bey şu cevabı vermiş: "Kuvayı Seyyare ne bir fırka, ne de bir kuvve-i mutazama haline ifrağ edilemez. Bu serserilerin başına ne bir zabit, ne de hesap memuru koymak mümkün olmamakla beraber kabul ettirilmesi imkânı da yoktur. Çünkü zabit gördüler mi Azrail görmüşçesine isyan ediyorlar. Bizim müfrezelerimiz Pehlivan Ağa, Ahmet Onbaşı, Sarı Memet, Halil Efe, Topal İsmail gibi adamlar tarafından idare edilmektedir. Ve bölük eminleri de yazdığını okuyamaz ve okuduğunu yazamaz adamlardan müteşekkildir ve sen yapamıyorsun diye bunların tebdili imkânı da yoktur. Kuvayı Seyyare'nin şimdiye kadar olduğu gibi gelişigüzel idare edilmesi zaruridir. Esasen Kuvayı Seyyare'yi zapturapt ve intizama koymak değil, bu fikrin meydan almakta olduğunu hissettiği anda inhilal eder." Nasıl?

— Şaka mı ediyorsun birader!

— Hayır, ciddi söylüyorum.

— Kütahya tarafını bu çapulcular mı tutuyor?

— Hem evet, hem hayır...

— Zabit görünce Azrail görmüşe dönen bu adamlar... İyi vallaha! Yunan zabitini görünce dağılmazlar mı?

— Ne söylüyorsun? Bu lafını Tevfik Bey duysa seni derhal idam eder. Herif bir yazısında böyle diyor ama, başka bir yazısında cephenin heyet-i umumiyesi üzerinde fikir yürütüp emir veriyor.

— Sırtımızı düşmana dönelim de namaza duralım mı demiş?

— Hayır. 13'üncü düşman fırkası, Fıkıhlı, İlyasbey, Çardak, Umurbey üzerinden geliyormuş. Geliyormuş değil de, gelir gibi oluyormuş. Velhasıl kuvvetlerini Gönen köyü şimalindeki sırtlara çekmiş. "Sol cenahta bulunan (?) istikametini temin ediniz!" buyuruyor.

— Anlayamadım.

— Basit bir mesele... Orduyu ileri sürdürüp çetelerini ilk hattan geriye çekecek.

— Kumandan ne cevap verdi acaba?

— Düşmanın kaç top kullandığını, Koruköy'den, cadde boyunca, Çamköy'e doğru bir düşman hareketi vuku bulup bulmadığını sordu. Cumburdi vadisinin İslamköy'üne doğru teminin cenup cephesine ait olduğunu bildirdi.

— Aferin! Herif öfkelenmiştir.

— Öfkelenmez mi? Telgrafını okusan şaşarsın. Diyor ki: "Ben, şimal ve cenup cephelerinin her ikisinin de aynı hükümetin emrinde olduğunu zannediyorum. Madem ki değildir, idaresizlik yüzünden beyhude, burada, evlad-ı vatanı kırdırmayacağım. Yirmi dört saate kadar sol cenahımız, kuvvetli bir suretle temin edilmediği takdirde, Kuvayı Seyyare'yi Efendi Köprüsü civarına çekeceğim. Bu hususta mesuliyetin kime ait olduğunu hükümet elbette bulur." Paşa gene kızmadı. Daha doğrusu öfkesini zapt etti. "12'nci kolordu, sol cenahınızdan kırk kilometre uzaktadır. Bundan mada, geri çekilmiş olan düşmanı kati taarruzla ve zorla yerinden atmak vazifesi kıtaatımıza verilmemiştir. Binaenaleyh Kuvayı Seyyare düşmanı takip eden müstakil bir süvari fırkası vaziyetindedir. Düşmanın faik kuvvetle taarruzlarına karşı yalnız başına ittihaz-ı tedabir eder ve düşman mevzii ve ciddi bir hareket yaptıkça buna karşı kati muharebeden içti-

nap eyler. Bu vazifeler süvari fırkalarına verilir. Cenup cephesinde kuvvetli süvari olmadığından, sizin cephenizi süvari hattıyla temdide imkân yoktur. Kuvayı Seyyare ile cenup cephesinin cenah-ı hariciden mütekabilen yalnız temas ve irtibatı muhafaza etmesi mümkün ve lazımdır. Hülâsa cephemiz iyi idare edilmektedir."

— Doğrusu pek iyi idare ediliyormuş... Ben Tevfik Bey'in yerinde olsam ne yazardım bilir misin?

— Ne yazardın?

— Bütün bunlar vesiledir efendim derdim, son zamanlarda memleket dahilinde isyan falan çıkmıyor, biz yağma yapamıyoruz. Keyfi adam asamıyoruz. Bize bunların temini zımnında bir çare bulunuz, derdim.

— Aşağı yukarı bunu da söyledi. Düşman kuvvetlerini toplu bulundurmak maksadıyla aldığı tertibat yüzünden Kuvayı Seyyare kumandanlığı mıntıkasında bazı yerleri tahliye etmişti. Oralarda, yüzelli mevcutlu bir sahra jandarma bölüğü teşkil ettik. Buralara Kaymakam İbrahim Bey namında birisini getirdik. Cephe kumandanı bir de umumi emir çıkardı. Bu emirde, muharebenin buhranı esnasındaki tehevvürlerin tesiriyle tedabiri... ittihaz etmeyi katiyen men ediyor, hıyaneti ne derece muhakkak olursa olsun, hiçbir köyün katiyen yakılmayacağını, ahaliden hiçbirinin hiçbir müfreze tarafından hiçbir cürüm için idam olunamayacağını, casusları ve ihaneti tebeyyün eden sair mahpusları derhal İstiklal Mahkemesi'ne sevketmelerini bildiriyordu.

— İşte gördün mü? Bu olmadı! Tevfik Bey küplere binmiştir.

— Akıl almaz bir iş yaptı. O günden beri gündelik raporları cephe kumandanına yollamıyor.

— Ya?.. Düşman kumandanına mı gönderiyor? Yahu sen alay mı ediyorsun?

— Alay! Alay ne demek. Raporlar doğruca Ankara'ya gidiyor.

— Şu anda cephe kumandanının, cepheden haberi yok mu?

— Keşif harekâtından belki haberi yoktur ama, sol cenahta bir şeyler hazırlanmakta olduğunu elbet anlamıştır.

— Ne gibi?

— Galiba bir isyan. Allah muinimiz olsun!

"Galiba bir isyan!" Mahir Efendi, bir ilk siper kazamatına benzeyen basık köy odasındaki yatağına sırtüstü uzanarak, toprak damı tutan kalın ve isten simsiyah olmuş merteklere bakarak boş zamanlar hep bu sözü düşündü.

Emre daima itaat etmeye alışmış bir zabit olarak "isyan" kelimesinden son derece ürküyordu. Bütün bunlar işlerin kötü gittiğine delaletti. Kumandanların çekişmesi demek, memleketin beyin humması, nefes darlığı hastalıklarına tutulmuş olması demekti. Aynı zamanda beyin hummasına, nefes darlığına tutulmuş, ateşler içinde, kıvranan bir vücudun "yumrukları" –Yani orduları dövüşsün bakalım, nasıl dövüşecekse...

Balkan harbinden beri hep aynı dert! Rumeli-Anadolu ayrılığı... İttihatçı– İtilafçı ayrılığı... Müslim-gayrimüslim ayrılığı... Seferberlikte, ordudaki Alman-Osmanlı çekişmesi... Türklük-Araplık davası... İşte nihayet Çerkezler... Adil Usta bütün bunları getirip paraya bağlardı. Acaba haklı mı Adil Usta? Rumeli tüccar, Anadolu derebeylik imiş. İttihatçılarla itilafçıların boğazlaşması, "Kârı ben alacağım, sen alacaksın!.." üzerine... Ermeni katliamı, işlerin cephelerde kötü gitmesi üzerine milleti yağma ile avutmak için bulunmuş bir çare. Taşnaklara gelince: Onların maksadı, Ermeni esnaf ve tüccarlarının kazançlarını emniyet altına almak... Arapları bize arkadan kim hücum ettirdi? İngiliz altını değil mi? Şimdi de Etem Bey suyun başını kesmek, orada

oturan Mustafa Kemal Paşa'yı def edip yerine yerleşmek istiyor. "Iyi ama, bunların sırası mı arkadaş? Bir kere önümüzdeki işi bitirelim!"

Üç ay evvel kaçanlar yakalanıp cepheye iade edildikçe cepheden yeni yeni firarlar oluyordu. Istanbul'dan hâlâ mektup yoktu. Murat'ı, Cemal'i pek özlemiyordu ama, Canseza, burnunda tütüyordu. Fransız zabitini öldürdüğüne çoktan pişman olmuştu. Söz arasında Adil Usta, "Öldürmek neye yarar kardeşim?" derdi, "maksatsız yere, tek tek adam öldürmek iş mi?" Şu anda, Istanbul'da Fransız, Ingiliz, Amerikan, Italyan zabitlerinin boynuna sarılarak inim inim inleyen Osmanlı karısının kıtlığına kıran mı girdi? Harpte bu kadar adam öldüğü halde, işte bizzat kendisi, üçüncü defa gene cephede bulunmuyor mu? "Yahu! Cümlemiz mi tozuttuk? Alıp veremediğimiz ne? Birbirimizi böyle boğazlamak için gösterdiğimiz gayreti ev sahibi "Akaret sahibi" olmaya sarf etsek... Çoluğumuz, çocuğumuzla..."

Ocakta yaş odunlar cızırdıyordu. Yanıyor dünya! Şu kahpe dünya pisi pisine yanıp gidiyor. Hey yarabbi! Kuvvetine kudretine kurban olduğum! Yetiş artık!

Bir pişirim kahve olsa! Bir pişirim kahve!.. Temizce yıkanıp geceliğini giydikten sonra, şöyle köşe minderine geçse de bir kahve içse... Canseza'nın elinden... Ne acayip kadın şu Canseza! Bunca senelik –16 senelik– ailesi olduğu halde, yüzüne bakar bakmaz, gerdek gecesindeki yabancı kız gibi yanakları pembeleşir... 16 senedir bir kere bile Mahir Efendi'ye "seni seviyorum" demedi. Ama, kendisini nasıl sevdiğini, sanki o bilmiyor mu? Insanoğlu, boktan meseleler için neleri terk edip yürüyor? Yüreği sızlamadan, hesap kitapsız... Yallah! Başaşağı atlıyor uçuruma.

"Mukadderat böyle desek..." Adil Usta mukadderata da inanmaz. "Tövbe estağfurullah!" 'Allah bu işlere karışmaz ki...' diye

gülüverir! Hele gâvuroğlu! Allah'ın izni olmadıkça yaprak kımıldamaz... Herifte oruç yok, namaz yok. "Öldük mü bir kere, toprağa karıştık gitti Mahir Usta, bir daha dirilmek falan hep martaval!" öyleyse neden, fani dünyada iki günlük rahatını bırakıp başından büyük işlere giriyor bakalım? Insan ahrete inanmazsa, dünyaya tapmalı! Mukadderat! Mukadderat! Böyle sipsivri mukadderat mı olurmuş? Garp Cephesi'nin bu kısmında kendisiyle beraber 6-7 bin kişi var! Karşılarında da bir o kadar Yunan palikaryası... Halbuki dünya yüzündeki insanlardan yalnız on dörtbin küsur serseriye mi boğazlaşmak takdir olunmuş? Hakikaten Allah bu işlere karışmıyorsa!.. Bre medet!..

Düşüncenin burasında Mahir Efendi, zıplayıp oturur, kendisine fena halde öfkelenerek bir kalın cigara sarardı.

Dışarıda fırtına kıyametleri koparıyor... Yahut, ay ışığıyla dolu, yalancıktan bir gece... Yalnız adam için sessizlikle, gürültü arasında ne fark var! Can sıkıntısı aynı can sıkıntısı, öfke, neşe ve ümit, aynı neşe ve ümit... Hepsi de manasız, gülünç, metelik etmez şeyler.

Ne olacaksa bir ayak evvel olsa da, herkes başının çaresine baksa...

Bu sıralarda, İstanbul'dan İzzet ve Salih Paşa'ların, yanlarından diğer birtakım büyük adamlarla beraber Anadolu'ya geçip Kuvayı Milliye'ye iltihak! (!) ettikleri duyuldu.

Halbuki Çerkez Etem meselesi gittikçe vahamet kesbetmekteydi. Kemal Paşa Kuvayı Seyyare ile cephe kumandanının arasını bulmak için Eskişehir'e kadar bizzat gelmiş, Etem Bey'i de Ankara'dan beraberinde getirmişti. Eğer söylenenler doğruysa, Etem Bey, Eskişehir'de, paşanın gafletinden –uykusundan– bilistifade savuşmuş. "Nerde! Hani Etem Bey?" deyince kardeşi

Mebus Reşit bey şu cevabı vermiş: "Etem Bey bu dakikada kuvvetlerinin başındadır."

Herifler meydan okuyor! Garp Cephesi Kumandanı, son Gedos muharebesinde ne miktar topçu cephanesi sarf edildiğini sorması üzerine Kuvayı Seyyare kumandan vekili Tevfik Bey: "Bu yazınızdan bize emniyet etmediğinizi anlıyorum. Cephane ne yenir, ne içilir! Ancak düşmana atılır. Bir emniyet meselesi varid-i hatır ise, cephane göndermeyebilirsiniz!" karşılığını vermiş... Ipler nerdeyse kopacak... Ipler kopacak ama... Düşman karşısındayız efendiler!

Bereket versin, aradaki geçimsizlik, karşı tarafa aksetmemiş. Bunu, Mahir Efendi, Salih ve Izzet Paşa'ların bu sırada Istanbul'dan bir takrip savuşarak Anadolu'ya iltihak etmelerinden anlıyordu. Burada işler karışık. Lakin orada besbeter olmalı...

Orada, işlerin buradakinden besbeter olduğunu kabul etmek de kolay değildi.

Günlerden bir gün, Refet Bey'in Dinar civarında Iğdecik köyünde bir gece süvari baskını ile isyana hazırlanan Demirci Efe kuvvetlerini dağıttığı duyuldu.

Eski Aydın cephesi kumandanı, beş on arkadaşıyla canını zor kurtarmış...

Demek ki duyulanlar hep doğru! Kepazelik bütün bunlar... Rezilliğin son perdesi! Allah encamını hayra tebdil eylesin, amin!

Bir sabah Ahmet Çavuş –tek gözü kör, lakin domuzuna cesur bir herif– odaya girdi.

— Yüzbaşım! dedi, asker arasında bir laf dönüyor. Size malumat veriyorum.

— Ne lafı?

— Işler karışık imiş. Etem Bey, hükümeti istemiyormuş.

"Ankara'daki hükümet bir halt edemeyecek" diyormuş. Demirci Efe'ye süvariler hücum etmiş. O taraflarda vuruşuyorlarmış. Refet Bey'in süvarileri... Etem Bey diyormuş ki: "Refet Bey'i, herhalde, önüme katıp Ankara'ya kadar kovalayacağım" işte böyle birtakım sözler...

— Bunları kim uyduruyor? —Mahir Efendi, kalpağı hışımla düzeltti—: Bölüğü içtima ettir. Geliyorum.

Kaşları çatılmıştı. Bütün ümitsizliğine rağmen kumanda etmenin bazı vazifeleri vardı ki, icabında yalan da söyleyerek bu vazife yerine getirilmeliydi.

Bölük –81 kişi– biçare bir kuvvet halinde, kendisini bekliyordu. Mahir Efendi:

— Merhaba arkadaşlar! dedi.

— Sağol!

Bunların hepsini çok seviyordu. Onların da kendisini sevdiklerini biliyordu. Lakin ne fayda! Yalan söylemek lazımdı.

— Arkadaşlar, dedi, burada düşman karşısındayız! Allah yolunda cihada çıkmışız. Maksat vatanı, milleti, padişahımızı, dini İslamı, gâvur içinde kalmış Müslüman kardeşlerimizi kurtarmak. Allah bizimle beraberdir. Koca Osmanlı Devleti Yunan ordusuna yenilirse hepimize ayıp. Düşman bizi kuvvetle, süngü hücumuyla yenemeyeceğini anladı. Aklımızı şaşırtmaya kalkıyor. Aramıza ikilik sokacak... Birtakım yalan haberler uydurmaktadır. Sözümona, Demirci Efe başkaldırmış. Sözümona, Hükümet Demirci Efe'nin üzerine asker sevketmiş. Etem Bey isyana hazırlanıyormuş. Bunlar hep yalan arkadaşlar! Biz bu yalanları çok gördük. Seferberlikte Arapları da, Hintlileri de böyle aldattılar. İslamı, İslama kırdırdılar. Biz askeriz. Asker düşman lafını değil, düşman siperini dinleyecek. Böyle sözler, düşmanın bizi silahla yenmekten ümit kestiğini gösterir. Dedikodulara ku-

lak asmayacağız arkadaşlar. Namusumuzu, dinimizi, vatanımızı, milletimizi, padişahımızı kurtaracağız...

Elini, manasız bir hareketle salladı. Sesi heyecandan titremeye başladığı için daha fazla konuşamayacağını anlamıştı. Bu "Yem borusu"nun askerlerini, beş on gün tutacağına emindi. Kendisi bile, işin içyüzünü bildiği halde, işte aldanmış, gitmişti. Oradakiler sidik yarışına girişerek onu niçin böyle müşkül vaziyete düşürüyorlardı kuzum? Ortada rezillikten başka bir şey olmadığına göre neyi bölüşemiyorlardı?

Vücutlarını yiyip bitiren bitlerden hazır ol vaziyetinde –kaşınmamak için– kendilerini zorla zapt eden bu zavallıların başına, daha neler getirmek isteniyor? Bayındırlı Ali oğlu Recep'in –bu iki metre boyundaki oğlanın– çarıkları gene parçalanmış. O kocaman vücuda çarık mı dayanıyor? Çineli Yusuf hâlâ öksürüyor. Geçenlerde ağzından kan boşandı. Ahmet oğlu Niyazi Gemlik, hep dalgın... sözlerini duysa bile... Karısını düşmanları cebren dağa kaldırmışlar... Horan'dan Kürt Musa, Sürmeneli Ilyas... Hasankale'den "Dadaş" dedikleri Ali Bey... Çorum'dan Çerkez Bekir... Gümüşhaneli Gürcü Memet... Seferberlikten beri bıkmadan, usanmadan dövüşen bu çocuklar isyan etmiyorlar, artık yeter! demiyorlar da, Demirci Efe'ye, Etem Bey'e ne oluyor?

Altı delindiği için su alan çizmelerini sürükleyerek odasına döndü.

Mülazım-ı evvel Baha Efendi, gülümseyerek yüzüne bakıyordu.

İhtiyat mülazımısanisi selami Nişantası gene sedefli çakısıyla bir şeyler yontmaktaydı. Mahir Efendi:

— Allah belanı versin! diye homurdandı. Ben ne diyorum, tamburam ne söylüyor!

— Nutku beğendim. Sen, Mahir Efendi, bu işi kazanırsak mebus dahi olabilirsin.

— Şakanın sırası değil... Mebusluğun da Allah belasını versin... Âyanlığın da...

— Demin sen gidince Selami Efendi ne dedi bilir misin?

— Ne dedi? "Hele yalancıya bak!" demiştir. Hakkı var.

— "Galiba yukardakiler de bizi böyle aldatıyorlar," dedi.

Selami Efendi, başını kaldırmadan söze karıştı:

— Galiba demedim. "Bizi böyle aldatıyorlar" dedim. Acayip olan taraf, aldatılmak değil. Aldandığımızı bilerek burada durmak, fazladan, bize yapılanın öcünü almak istemişiz gibi, bizden aşağıdakileri de aldatmak.

— E, pekâlâ! Ne halt edelim? —Mahir Efendi, arkadaşlarının yüzüne ümitsiz ve öfkeli baktı—: Söylesene...

— Hiç!.. Ne yapılabilir ki... "İnan Haluk! Ezeli bir şifadır aldanmak!" buyrulmuş...

— Ayet-i kerime mi bu?

— Hayır.

— "Buyrulmuş" dedin.

— Evet. Buyrulmuş... Zira yapacak iş yok. Ya, bu develeri güdeceğiz, ya bu diyardan gideceğiz. Diyardan gidemiyoruz. Kalıyor, develeri gütmek. Deveye hamur yuttururlarmış... Biz de bizim develere yalan topakları yutturuyoruz.

— Günahı, sebep olanların boynuna...

— Günahı... Tamam... Günahtan hangimiz korkuyoruz ki yüzbaşım?

— Ne halt edelim?..

— Hiç dedim ya... Biz, hepimiz gemileri ve köprüleri bir kere yakmışız. Geri dönmek imkânsız... Her zaman bu böyle oluyor. Napolyon Bonapart İtalya'ya Alp geçitlerini yalınayak askerle aşıp girdi. Yenilseydi... Kaybolur giderdi. Yendi. Hâlâ yaşıyor. Galiba her zaferin başında böyle yalınayaklar, bitten harap ol-

muş deriler, aç mideler ve kocaman, hayasız yalanlar var. Yaşamak isterim. Yaşayıp da bugün, burada söylediğin vatanperver nutkun, inşallah zaferi kazanırsak, ne hale geleceğini görmek eğlencelidir.

— Bir şey kazanalım da ne hâle gelirsek gelelim... Ben kaybetmekten usandım artık...

— Belki de bütün kurnazlıkları burada... Bizi nihayet usandırıyorlar. Usanmak, maksadı, ihtirası, ihtirasla elde etmek istediği bir hedefi olmamaktan gelir. Ne acayip şey! Asıl, bıkması lazım gelenler, —Sanırım ki onlar bıkmaya başlayınca dünya daha güzel olurdu—: Hiç bıkmıyorlar...

— Boş lafı bırak. Çineli Yusuf fena öksürüyor. Tabur karargâhına hâlâ bir doktor gelmedi. Şunu alaya mı göndersek?..

— Alaya... Fena fikir değil... Alaya gitsin... Yolda ağzından tekrar kan boşanıp düşmezse, naneruhu verirler... Naneruhu... "Kordiyal".

— Burada naneruhu da yok ya...

— Burada yalnız bit ve öfke var... Yani: Ölüm!

Mülazımısani Selami Efendi, yonttuğu değneği ocağa fırlattı. Kalkıp gerindi. Yüzü gülüyor, güldükçe pek esmer yüzünde bembeyaz dişleri parlıyordu.

Mahir Efendi de, ister istemez gülünce, Selami Efendi:

— Gülersin yüzbaşım! dedi, ölüm bile artık bize gülünç bir şey gibi geliyor. Herif ne demiş?

"Mücadeleyi hayattan şu sırrı anladım ki ben memat bir didinmenin sükûna inkılabıdır."

— Bırak gevezeliği! Ne yiyeceğiz?

— Zeytin... Bulgur pilavı... Yoksa baklava mı umuyordun?

— Hayır! Ben hiçbir şey ummuyorum.

Baha Efendi, sofrayı hazırlatmak için emirberlere seslendi.

*

Mahir Efendi'nin bölüğüne nutuk söylediğinden bir hafta sonra, bir sabah ihtiyat mülazımısani Selami Efendi, odaya heyecanla girdi:

— Duydun mu yüzbaşım! diye bağırdı.

— Hayrola! Mektup mu var?

— Ne mektubu! Çerkez Etem kuvvetlerine hücum başladı.

— Ne zaman?

— 28'de... Yani evvelki gün...

— Yok canım! —Mahir Efendi battaniyesini tekmeleyip yatağın içine oturdu—: Şimdi dövüşülüyor mu?

— Zannetmem. Dün Kütahya işgal edilmiş. Kuvayı Seyyare muharebe vermeden kaçıyor.

— Yalan olmasın!

— Herkes senin gibi yalancı mı?

— Tuuu... Neferlere rezil oldum... "Bizim Yüzbaşı..." diyecekler... "Namussuzun biriymiş!" diyecekler.

— Estağfurullah... Lakin ne denirse densin. Mustafa Kemal büyük adam.

— Evet... (Şef) böyle olacak... Zamanında doğru karar vermek, verdiği kararı derhal, her ne pahasına olursa olsun tatbik etmek.

— Şimdi bu iş doğru mu? 1.800 süvari, 200 piyade, 12 makineli tüfek, 4 top... Halbuki ben düşman karşısındayım. Bölüğün mevcudu gene altmış beşe düşmüş...

— Başka çare var mıydı? Cephe kumandanına rapor vermeyen, isyan edeceğini alenen söyleyen, "Patlatacağım bombayı, İngilizler işitecek", "Neticede muvaffak olacağım. Herkes de bana hak verecek" diye böbürlenen, ikide bir, "Cephe kumandanlarını tebdil ediniz!" diye bağıran herifleri hatlarımızın gerisinde mi bırakmalıydın?

— Bir çare bulunamaz mıydı?

— Çare her zaman dövüşmektir. Bana sorarsan Büyük Millet Meclisi reisi bu işte çok sabırlı hareket etti. Son defa heriflerin ayağına bir sürü mebus yollamış. Mebusları tevkif etmişler. Onların bize vurmasını beklemektense, bizim vurmamız hayırlı...

— Yunanlılar duyarsa...

— Duysunlar... Elbette duyacaklar. Zaten Çerkez Etem düşman hatlarına doğru kaçıyormuş. Layık oldukları yere gidiyorlar. Ordumuzun içindeki düşman, tard edilerek asıl cephesine irca olunuyor demek...

— Ne kötü işler!.. Ne rezalet!

— Ankara yerinden oynuyormuş. "Ya maazallah Etem Bey orduyu dağıtırsa" diyorlarmış... İsmet Paşa heriflerı idare edemedi. Ali Fuat Paşa'yı değiştirmek hata oldu. Falan filan... Aferin Kemal Paşa'ya... Zamanında karar verdi, verdiği kararı derhal tatbik etti.

— Yunan?..

— Yunan'la görüşeceğiz... Büyük Millet Meclisi reisi cesur adam. Yunan ordusu bu fırsattan istifade ederek taarruza kalkarsa, biz de onu nerede olursa olsun, bir yerde durturabilirsek bu işi söktürürüz. Görürsün?

— Hangi işi divane?

— Bu kurtuluş muharebesini...

— Cephenin bir parçasını düşman içine sürdük diye mi?

— Evet. Düşman içine sürdük diye... Kuvayı Seyyare zaten sinirime dokunuyordu. Onların bizimle esasen hiçbir alakaları da yoktu. Benim askerim çıplak, aç, hasta... Onlar gümüşler içinde... Tok, kemerleri isyan bastırma talanlarının altınlarıyla dolu. Gedos'ta bizi yendirdiler. Sebep: Cebi altınla dolu olan insanlar dövüşemezler ki... Akılları, fikirleri, "Şu hengâmeden hayırlısıyla sağ salim kurtulup memlekete bir gitsek..."

— Dur bakalım... Bu işte başka sebepler de var deniyor. Mustafa Kemal Paşa, ilersi için, kendisine kafa tutacak adam bırakmak istemiyormuş...

— Mustafa Kemal Paşa, böyle düşünüyorsa... İşime gelir. Bu, bir kere, ilersi için ümidi olduğunu gösteriyor. Sonra Kemal Paşa o kadar ahmak değildir. Denizdeki balık için pazarlığa oturmaz. Sen, Etem Bey kuvvetlerine hücum etmek ne demektir bir düşünsene... Böyle bir karar, her şeyi kaybetmek pahasına verilir. Hücumu göze alamasaydı o zaman şüphelenirdim. Doğru olan işlerden şüphelenmek hatadır. Bu iş doğru!

— Yunan'ı durduramazsak?..

— Akıllı adamlar, hepimiz için, İstanbul kahvelerinde, bir müddet sonra şöyle konuşurlar. Derler ki: "Bir avuş baldırıçıplak serseri kendilerini de, memleketi de felakete sürüklediler. İçlerinde bir tane bile namuslu herif yokmuş... Eşkıya imişler..."

— Ne halt eder ağanın beygiri!..

— Bulursa bol bol arpa keser... Bulamazsa, kuyruğunu, kulağını salıverip düşünür... Biz Yunan'ı tutmaya bakalım...

— Silah?..

— Silah: Yunan'ı tutmak...

Mülazımısani Selami Efendi –bir iptidai mektup muallimi, miyop gözlerini kırpıştırarak– gözlüğünü düşürüp kırmış, yenisini bulamamıştı – gülüyordu.

Bembeyaz, kadınlarda bile ender bulunacak kadar beyaz elleri vardı. Elbisesi, güneşten, yağmurdan rengini tamamıyla değiştirerek, hâkilikten yemyeşil bir hale dönmüştü. Traşı on günlüktü. Şakalaşan bir çocuk gibi Yunan'ı tutmaktan bahsediyordu.

Mahir Efendi, yüreğinde hudutsuz bir cesaret ve ümit bularak şaşırdı.

Kütahya taraflarından peşipeşine haberler geliyordu. İyi ha-

berler... Asiler mukavemet etmeden kaçıyorlarmış... Köyler düşüyor, boğazlar, dereler geçiliyordu. Nihayet Gedos alındı.

Fakat sevinç fazla uzun sürmemişti. Gedos'un zaptının ertesi günü umumi Yunan taarruzu başladı.

Bursa-İnegöl hattında, yalnız bir tek piyade fırkası 24'üncü Fırka kalmış, –bunun da bir alayı Geyve'de– diğer kuvvetler Etem'in tenkili hareketine iştirak etmek üzere çekilmişti.

Üç fırka ile taarruz eden Yunanlılar, cepheyi tek başına bekleyen 24'üncü Piyade Fırkası'nın iki alayını önlerine kattılar.

Alaylar tutunabildikleri yerde muharebe kabul edip düşman ilerleyişini mümkün mertebe geciktirmeye çalışarak Eskişehir'e doğru geriliyorlardı. Bu hareket şeklen dümdar muharebelerine benziyorsa da, arkada üstüne çekilmiş esas kuvvet yoktu.

Kar yağıyordu. Ümit azdı ama, öfke namütenahiydi. Herkes, şahsına karşı büyük bir haksızlık yapılıyor gibi kaşlarını çatmıştı. Birlikler, her tarafta, yaralı kurtlar gibi dişlerini göstererek, ağır ağır çekilmekteydiler.

Gece, Bilecik-Pazarcık hattında geçirildi. Silahlar eski, cephane noksandı. Ekseriya, düşen arkadaşların tüfeklerini ve mermilerini almak lazım geliyordu. Bol olan yalnız "Allah Allah!" sesleri... Üç misli düşmana karşı, ümit kesildikçe süngü hücumuna kalkılıyordu.

Ordu ile çete arasındaki farklar gitgide azalmıştı. Zabitler, –tabur kumandanlarına kadar– ilk siperde vuruşuyorlardı.

Mahir Efendi'nin bölüğü, geceyi bir derenin içinde, karın üzerinde, açıkta geçirecekti. Ağır bir karanlık, çukuru kat kat doldurmuştu. Bölüğün mevcudu kırk bir kişi... Hemen hepsi de ufak tefek yara almış kırk bir yorgun, aç, üşüyen erkek...

Kar yağıyordu. Mahir Efendi ile Mülazım Selami Efendi, bir kayanın kovuğuna sokulmuşlardı.

Bir asker, boğulacak gibi öksürdü. Selami Efendi sordu:

— Çineli mi bu?

— Çineli.

— Ölmedi demek?

— Vadesi yetmemiş. Allah saklasın!

— Saklamıyor ki birader... Tersine, tövbe yarabbi, sanki Çineli kulunu arıyor. –Güldü– arıyor.

— Neye güldün?

— Aklıma bir Bektaşi fıkrası geldi. Söyleyeyim mi?

— Söyle.

— Bektaşinin biri şehirden iki fıçı şarap almış. Katırına yüklemiş. Köye giderken birdenbire sel bastırıp katırı toparlamış. Bektaşi, canını, böyle bizim gibi bir minareye atmış. Bir de bakmış ki şimşek çakıyor. "Bu da mı bir iş? diye söylenmiş. Sen bir koca Allah olasın... İşte katırı aldın, şarapları aldın. Bir de kibrit çakıp Derviş Ali kulunu aramak şanına yaraşır mı?"

— Hani kibrit çakmıyor?

— Kânunusani ayındayız. Rabbin kibritleri de rutubet almış besbelli. Yansa çakacak.

— Günaha giriyorsun?

— Zarar vermez. Loyd Corc'un, Çerkez Etem'in günahı yanında benimkinin ne değeri var.

— Çerkez Etem dedin de... Yoksa herif Yunan'la stavreli miydi?

— Ister olsun, ister olmasın... Netice: Şimdi aynı yerde buluştular. İnsanlar kendi tarihlerini kendileri yaparlarmış. Ne doğru?

— Ama bu şerefli bir tarih değil!...

— Farkındayım Mahir Efendi, ben Etem'i bir türlü sevemedim.

— Neye?

— Gaddar olduğundan... Gaddar adam her zaman ahlaksız-

dır. Hem ahlaksız, hem deli... İsyanlarda keyif için insanları asarmış. Bu iyi bir alamet değil. Baksana, bu kadar uğraşıp emek verdiği işi, gene kendisi yıkmaya çalıştı. Bize saldırırsa Etem'in astığı insanlara on kere fazla acıyacağım.

— Harp kanunu...

— Anlıyorum ama, harp kanunu da namuslu, mert adamların elinde olmalı. Halbuki, karışıklık sıralarında, ekseriya, sert kanunlar, yüreksiz, namert heriflerin hükmü altına geçiyor.

— Kütahya'ya giden kuvvetler yetişebilir mi dersin?

— Pek ümidim yok. Trenlerimizi gayrimüslimler işletiyor. Nasıl bir memleketteyiz?.. Trencilik adi bir iş oluyor. Trensiz bir ordu görülmüş mü? —Çineli Yusuf tekrar öksürdü. Selami Efendi uzayan öksürüğün nihayetini bekledi. Sonra içini çekti—: Trensiz ve ilaçsız ordu... Bir tarihte, yani bundan beş yüz sene evvel, her memleket ordu besleyemezmiş. Galiba giderek gene öyle olacak. Her memleket ordu besleyemeyecek.

— Ya, nasıl harp edeceğiz?

— Bilmem... Fakat tayyaresini, tankını, diğer bin türlü ince silahları kendisi yapamadıkça, bir millet, "Ordum var" diyemiyecektir. En basiti: Asi Çerkez Etem içimizden sürülüp çıkarıldı. Halbuki asıl düşman derimizin üstünde duruyor.

— Soğuk mu?

— Hayır. Bit... Biz Türkler ne acayip insanlarız. Düşünürüm de, şaşarım. Acaba, biti bir türlü yenemediğimiz için mi, "Yiğitte bulunur" diye kendimize teselli vermişiz. Fena ve tehlikeli bir şeyi bu kadar mubah görmek, hattâ onunla böylece övünmeye kalkmak korkunç bir hal...

İki zabit, karanlıkta birbirlerine fark ettirmeden kaşındılar. Akşam yemeğinde, kuru ekmek yemişlerdi. Yarın sabah ne yiyecekleri de malum değildi. Rahmetli Mülazım Baha Efendi:

"Korkmayın, belki asker bize bir şey uydurur" derdi.

Mahir Efendi, içini çekti. Selami Efendi sordu:

— Ne var?

— Baha Efendi'yi hatırladım.

— Acıdın mı?

— Acınmaz mı? Gençti. Çocuğu iki yaşındaymış.

— Bölüğün mevcudu kırk bir kişiye indi Mahir Efendi, nereye kadar çekileceğimizi de Allah bilir. Bu sırada galiba ölmekten daha temiz bir vazife yok.

— Orası da doğru... Allah rahmet etsin...

— Pek cesur değildi. Fakat nedense üzerine bir öfke çöktü zavallının... Üç kere eteğinden çektim. Gene zorlattı.

— Ölürken bir şey söyledi. O sırada, yakınımıza düşen bir gülle patladığı için anlayamadım. Anlayamadığımı anladı da, yüzünü buruşturdu.

— Ne diyecek? Hepimiz ölürken karımızı anarız. Somurtmasına gelince: Haklı birader... "İşte geldim, gidiyorum, şen olasın Halep şehri!" diye düşünmüştür. "Bâki kalan bu kubbede bir hoş sada imiş..." mısraı aklına mı geldi ne? Gülle patladı diyorsun.

— Evet gülle patladı. Vasiyetini duyamadım.

— "Vatanı düşmanlara çiğnetme kardeşim!" demiş olmasın?..

— Alay etme.

— Demek alay ettiğimi anladın. Hem de bu karanlıkta... Bu soğukta... Ayakların su içindeyken ha... Aferin yüzbaşım... Doğru! Alay ediyorum. Vatanı, vatan için ölenler değil, şu anda sıcacık bir odada, karısının koynunda yatanlar kullanıyor.

— Elbette mühim bir sözü vardı. Benim de bir mühim sözüm var. Senden evvel ölürsem, mesela yarın sabah... Vasiyetimin araya gitmesini istemem.

— Buyur bakalım...

— Murat'ı gider görürsün. Benim için yanaklarını öp. "Baban fena adam değildi" dersin. Ona dört tane nasihatım var: Birincisi "Zamparalık ederse, dostu dünya güzeli olmalı. Evlenirse karısında fazla güzellik aramasın"

— Neden?

— Çok güzel kadınlar ekseriya, ahmak olurlar. Ahmak karıdan bir erkeğe hiçbir zarar gelmeyebilir ama, güzelliğiyle mağrur olmayan kadınlar, başka meziyetlerle bu noksanlarını kapatmak isteyeceklerinden işe yararlar. Daha iyi ana olurlar.

— Bu nasihat bin altına değer. İkincisi?

— İkincisi: Asla borç etmeyecek. Asla! Ben oğlumun cesur olmasını isterim. Allah'tan başka kimseden korkmamalı. Yalnız "Borç" müstesna... Borçlu adam haysiyetsiz oluyor kardeşim. Ben bunu on sene mütemadiyen denedim.

— Doğru. Buna da bin altın baha biçtim. Sonra?

— Üçüncüsü: "Berber dükkânında, hamamda, meyhanede ve kerhanede para için asla çekişmemeli. Dördüncüsü: Erkek kısmı beladan kaçmaya mecburdur. Beladan kaçsın benim oğlum. Ama, bela bir kere üstüne gelirse... Yani bir damlası üzerine sıçrarsa... O zaman belanın içinde yatıp yuvarlanmasını isterim. O zaman, Murat, tepeden tırnağa bir bela kesilmeli...

— Sen filozof bir adammışsın yüzbaşım. Yalnız aklımda kaldığına göre senin iki oğlun vardı. Sen bir taneymiş gibi konuşuyorsun.

— Murat ne olursa Cemal de öyle olur. Ağabeysi doğru olan kardeş, doğru olmaya mecburdur.

— Ya ben ölürsem?..

— Ben de gider senin kızına aynı nasihatleri veririm.

— İyi vallaha! Benim Ayşe, berberde, hamamda, bilhassa meyhane ve kerhanede para için çekişmeyecek mi?

— Kerhaneyi Allah göstermesin... Fakat iyi bir kadın kocasını da iyi eder. Ben bu nasihatleri Ayşe kızıma kocasına devretmesi şartıyla söylerim.

— Senin bu gece zihnin açık Mahir Efendi... Bu gece sadrazam olacak bir adamsın...

— Sadrazamlığı bırak... Bir kız çocuğum olsaydı... Ne tuhaf. Ben de adını Ayşe koyacaktım. Cemal'in kız doğacağına öyle emindim ki...

— Cemal'in doğduğu iyi... Kızını el herifine vermeyi bir düşün...

— Sen de, ben de birer el herifiyiz. Karılarımız mahv mı oldular? Murat'ları ne yapalım? İşte Çineli Yusuf da bir evin Murat'ı... Bugün Bilecik'i boşaltırken düşen Sürmeneli İlyas, Bayındırlı koca Recep... Bırak allasen, çocuklar zaten doğduklarından itibaren babalarına ait değiller... Hatıralarından başka hiçbir şeyleri bizim değil...

— Yenge için vasiyetin yok mu?

— Yok. O vazifesini bilir.

— Benim var.

— Buyur.

— Başkasıyla evlenmesin... —Selami Efendi bir an sustu—: Evlense bile lütfen yeni kocasına ut çalmasın... —Gene bir an durdu—: Çalsa da hiç olmazsa, "Neyleyim takdire tedbir uymuyor" şarkısını söylemesin...

— Saçmalama...

— Haklısın... Biraz uyuyalım... Cenap Şehabettin: "Göklerden emeller gibi rizan oluyor kar" demiş. Cenap Şehabettin'in ne dediği artık ehemmiyetli değil. Acaba bizim Baha Efendi, şimdi, karın altında ne diyor?

— Ruhu doğru cennete gitmiştir. Sen Baha'yı artık düşünme.

O, ne mutlu, şehit mertebesine erdi.

— Ruhu cennete gitti. Şehit mertebesi... Sol ayağında romatizma vardı. Binaenaleyh ruhunun henüz cennete vasıl olduğunu zannetmem. Göğün bilmem kaçıncı katında daha ayak sürüyordur.

— Günaha giriyorsun Kızılbaş.

— Sıcak ve kuru ise girmeye razıyım. Hele bir kadeh de konyak bulunursa...

— Zıbar, uyu!..

— Emredersiniz yüzbaşım. —Mahsus horlamaya başladı—: Bu andan itibaren aldığım emir mucibince uykuda bulunduğum için, bütün işiteceğiniz sözler sayıklamadan ibarettir. Cevap vermenize lüzum yok. "Bin atlı akınlarda çocuklar gibi şendik / Bin atlı o gün dev gibi bir orduyu yendik" Bugün iki bin atlımız var. Kaçıyoruz Yahya Kemal Beyefendi... "Ak tolgalı Beylerbeyi haykırdı: llerle! / Bir yaz günü geçtik Tuna'dan kafilelerle" Ak tolgalı Beylerbeyinin şimdi ne diye haykırdığını bilmem ama, böyle giderse biz, affınıza mağruren, bir kış günü Sakarya'yı gerisin geriye geçeceğiz... "Şimşek gibi bir semte atıldık yedi koldan / Şimşek gibi Türk atlarının geçtiği yoldan" Şimşek gibi... imiş... Efendim. Yani Rabbimin kibrit çakıp binbaşı kulunu araması hesabı... "Cennette bugün gülleri açmış görürüz de..." Cennetmekân bizim Mülazım Baha Efendi de cennetmekân! Abdülhamit de cennetmekân... ikisi bir araya pek yaraşırlar doğrusu... Acep zavallı Baha Efendi, orada da "Padişahım çok yaşa!" diye avazı çıktığı kadar bağırmaya mecbur mudur? Ne dersin Mahir Efendi?

Mahir Efendi homurdandı. Mülazımısani Selami Efendi içini çekti. Uyuyamayacak kadar yorgundu. Karanlığı dinledi. Artık Çineli Yusuf öksürmüyordu. "Gitti mi oğlan?" diye düşündü, "boyladı mı cenneti? Yaşadın Baha Efendi! İşte sana bir emirber!

Hurilerden alacağın hanımın hamam bohçasını taşır..."

Çineli Yusuf, bu düşünceyi kabul etmemiş gibi tekrardan öksürmeye başladı.

8 Kânunusanide sabahleyin Yunanlılar tekrar taarruza geçtiler. Mahir Efendi, kuvvetlerinin (!) başında geri çekiliyordu. Buna geri çekilmek bile denemezdi. Taburlar, vurulmuş adamlar gibi sendeliyorlardı.

Düşman önünde ricat ederken insan, bıraktığı toprağa, düşen arkadaşlara acımaz, suç kendisindeymiş gibi bir büyük öfkeye kapılır, bu, diş ağrısını bir türlü dindiremediği için hiddetlenip kafasını yumruklamak, ağrıyan dişe –bu diş daima ötekilerin hizasından biraz daha yüksek durur– hınçla bastırmak şeklinde bir öfkedir. Selami Efendi, bu ümitsiz öfkeyi dayanılmaz bir kuvvetle duymaktaydı. "Nereye gidiyorlardı –kaçıyorlardı demeye dili varmıyordu– kuzum?" Geride, biraz daha geride, ne olabilecekse, işte bu tepede, işte bu tarlanın hendeği içinde, işte bu köyde oluvermeliydi. "Ulan Çerkez Etem! Ulan namussuz!" Acaba Ankara'da hâlâ, "Hepimiz çete yazılalım. Ordu bir işe yaramaz!" diyenler var mıydı? "Hangi ordu hemşerim", "Ordu dağılsın!" buyuranlar, haydi, bayram yapsınlar! İşte ordu yok!

Sanki insan ayağı değmemiş bir memleketten geçiyorlardı. Ne çoban, ne oduncu, ne rençber, ne avcı! Arkada adım adım yaklaşan, daha doğrusu kedileriyle beraber, aynı hızda yürüyen silah sesleri, önde, boş topraklar... Yunan ordusu, –herhalde, bu orduya benzer bir şey olmalıydı– şerefli bir iş yapmıyordu. Şerefli bir tarafta dursun, kazançlı bir marifet mi bu? İşte memleketin sahipleri buradaydılar da bundan ne istifade ediyorlardı? Bir saat sonra aynı noktada bulunacak Yunan zabitinin kârı ne olacaktı?

Birkaç adım ilerde bir asker –tüfeğini omuzuna yular ipiyle asmış, ayaklarına, çarık kalmadığından, siyah kıldan birer çuval parçası sarmış– dilenci gibi yırtık pırtık kıyafetli bir delikanlı, sanki yürürken uyuyordu. "Niyazi Gemlik! Hey köpoğlusu!" diye bağırıp uyandırmayı kaç kere istemişti.

Bölükten iki kişi ayrılıp, önlerinden geçtikleri küçük köye saptılar. Buğday, yahut arpa bulurlarsa "Kavurma" yapacaklar besbelli... "Yahu! Düşmanın süvarisi yok mu?" Varsa peşlerinden yetişip kendilerini niçin kılıçtan geçirmiyor? Sakın geride hâlâ oyalama muharebesi mi yapıyorlar? Yanında yürüyen Mahir Efendi de aynı şeyi düşünmüş olacak ki buna dair bir şeyler söylüyordu. Selami Efendi söyleneni anlamamış gibi:

— Bir at bulmalıyız, dedi, nöbetleşe bineriz.

— Ne yiyecek?

— Sorduğun şeye bak! Geberinceye kadar bizi taşırdı.

— Asker?

— Asker, ata binmiş bir zabiti, yerde yürüyen bir zabitten daha çok sever.

— Resmi geçitte belki... Burada zannetmem. "Zabitler at peydahladı. Bizi bırakıp kaçacak," derler.

— Hemen ürkersin... Biz atın lafını ediyoruz. Süvari dediniz de...

— Süvari dedim elbette... Gâvurun süvarisi yok galiba!

— Vardır ama, gâvur kumandanı ister istemez doğru hesap yapacak. Bizim bu halde olduğumuzu ne bilsin...

— Ankara'ya kadar çekilecek miyiz?

— Eğer Çerkez Etem isyanı hakkında duyduğumuz doğruysa nihayet Eskişehir'e kadar çekiliriz. Eğer gelen havadisler yalansa, Erzurum'a kadar yolumuz açık.

— Erzurum'a kadar... Doğru... —Mahir Efendi, dehşetli bir

yorgunluk duydu—: Imkânsız bir iş... Bunlar Eskişehir'e kadar da yürüyemezler... Sana bir şey soracağım.

— Buyur.

— Evin var mı?

— Ne evi?

— Bayağı... Başını sokacak bir ev...

— Çocuk musun Mahir Efendi? Bu anda galiba vatanım bile yok...

Gündüzbey hizasına geldikleri zaman akşam imdatlarına yetişti. Bir küçük tepenin arkasına serildiler. Ovayı karanlıkla beraber kalın bir sis kaplamıştı. Mevcudu otuz dokuza inmiş bulunan bölük, artık hiçbir şeyden çekinmiyordu. Elbiseleri kurutmak için üç tane kocaman ateş yakılmıştı. Etrafı, tebhir kazanlarının kapakları açılmış da, ütülenen çamaşırlar dışarı çıkarılmış gibi ıslak bir leş kokusu kapladı. Kimse konuşmuyordu. Nöbetçi, keşif kolu falan artık ciddiyetini kaybetmişti.

Mahir Efendi ile Selami Efendi, yemekten sonra ateşlerden birisine sokuldular. Askerin arasına oturdular. Şu anda, kâinat, bu on iki insanın çevirdiği kırmızı daireden ibaretti ve dünyada ateşin hararetinden başka merhametli hiçbir şey kalmamıştı.

Gece yarısına doğru ilk hatlardaki bölüğü değiştirmek için hareket edilecekti. Halbuki, yeni doğurmuş bir kadın gibi yorgun ve uykusuzdular.

Hepsi de, "Yanımdaki bir laf söyleyecek" diye korktuğu, ateşe bakarak düşündüğü halde Mahir Efendi, bölük kumandanı olduğundan, neşeli, ümitli bir şeyler söylemeye kendisini mecbur görüyordu. Muharebeyi, niçin zabitlerin başka türlü, neferlerin başka türlü anlattıklarına şimdi karmakarışık bir surette akıl erdiriyordu. Bir amir, madunlarına karşı, her zaman metin

olacak. Cesaret, tahammül, akıl falan hep gösteriş... Burada on iki kişi var. En büyükleri kendisi... Onlar derece derece korku, usanç, şaşkınlık hissedebilirler. Kendisinin buna hakkı yok. Ama, bu on iki kişi paşa, miralay, kaymakam, binbaşı olsalardı içlerinden yalnız kendisi yüzbaşı olsa, o zaman, hep aynı adam oldu halde, Mahir Efendi aynı yılgınlığı duyacaktı.

Çanakkale'de, 18 Mart hücumu sırasında Cevat Paşa karargâhta yokmuş. Erkânıharp reisi öğleye kadar hiç şaşırmadan onun vazifesini yapmış, fakat öğle üzeri kumandan paşa gelir gelmez, sevinçten atının ayaklarına kapanmış. Bir dakika evvel başka bir adam olan Erkânıharbiye reisini bir dakika sonra değiştiren nedir? Köyde koyun güttüğü için biliyordu. Hayvan, hayvanken tehlike sezince çobanın etrafında toplanır.

Bu hissini, yüzüne bakan Selami Efendi'ye, üşenerek anlattı. Selami Efendi, yüzüne vuran kızıllıkla kederli kederli güldü:

— Doğru, dedi, hepimizde bu acayip his var. Bu histen, asırlardan beri kaç büyük adam istifade etmiştir de iyi işler başarmıştır? Yahut kaç değersiz herif, insanların etrafına bu izah edilmez şuur altında toplandıklarını bilmeyerek onlara fenalık etti?

— Ne demek?

— Ne demek mi? Kendimize güvenemediğimiz için bir başkasına güvenmemiz budalalık sayılır. Ama, insanlar, budala halindeyken de iyi işler yapabiliyorlar. Zaten, bir işin budalalık mı, değil mi olduğu, ancak neticesiyle ölçülüyor. Netice müspet ise, o iş akıllı iş oluyor. Netice menfi çıkarsa aynı iş, budalalık... Osterliç'te de, Vaterlo'da da Napolyon aynı Napolyon'du. Aynı işleri yaptı. Ne daha iyisini, ne daha fenasını... Birincisinde kazandığı için büyük, ikincisinde, kaybettiği için küçük oldu. Enver Paşa'yı sever misin?

— Hayır!

— Muharebeyi kazansaydık...

— Gene sevmezdim.

— Ama, bu andaki gibi mi sevmezdin? Muzaffer başkumandan vekilini gözünün önüne getir. Onu takdir etmez miydin?

— Kazansaydı mı? Elbette takdir ederdim.

— Halbuki hürriyet kahramanı olduğu zaman daha az şeyler biliyordu. Şüphesiz daha budalaydı. Kemal Paşa bu işi becerirse...

— Allah ondan razı olsun... Ayağına kurban olurum.

— Kaybederse...

— İşte görüyorum. —Omuzuyla, uyuklayan harap, bedbaht askerleri gösterdi—: gene büyük adam sayılır.

— Hayır. Yalan... Bunu şimdi böyle düşünüyorsun. İlerde bunları hep unuturuz. Herkes alay eder. "Zıpırın biriydi. Demirci Efe'ye güvendi de yedi düvele kılıç çekti, soytarı!" derler. Gazeteler de böyle yazar, kitaplar da... Hepimiz, tabii, böyle söyleriz. Şef olmak bu kadar nankör bir zanaattır da herkes niçin o mertebeye çıkmak için zorlar, şaşarım!

Çineli Yusuf öksürüp tükürdü. Sonra yere düşen kanını öfkeyle çiğnedi.

Mahir Efendi, kaputunu çıkarıp bu hasta çocuğa sarmak arzuları duyarak içini çekti. Selami Efendi'ye sordu:

— Cigaran hiç mi yok?

— Eski adamlar akıllıymışlar Mahir Efendi?

— Nerden bildin?

— Muharebeyi daima yazın yaparlarmış.

— Tütünün var mı diye sordum

— Ben de sana cevap veriyorum. Yaz olsaydı, hiç değilse, sana şimdi mısır püskülü falan bulurduk. Tüttürür de avunurdun.

Mahir Efendi, yer değiştirip bu sefer de sol tarafını ateşe çevirdi.

Gece yarısı ilk hattı tesellüm aldılar. Düşmanla aralarında karanlıktan başka gittikçe kalınlaşıp, nihayet delikleri tozla dolmuş bir tülbent haline gelen sis vardı. İki taraf da, sabaha kadar bu perdeyi kımıldatmak istemedi. Gün doğarken cepheyi başka bir bölüğe bırakıp geri çekildiler.

Dün gece ateş yaktıkları yere inmeden, aynı tepenin arka yamacına serildiler. Kuşluğa doğru, top sesleri duyuldu. Sol cenahta, İnönü taraflarında muharebenin gittikçe kızıştığı anlaşılıyordu.

Zaten güzel haberler almışlardı. Dördüncü Fırka, çok şükür, demiryolunun iki tarafı tutmuş. İnönü'nün garbında şimdi dövüşen kuvvetler: II'nci Fırka... Cephe kumandanı Eskişehir'deymiş... Eskişehir'de... Yani elli kilometre geride... Elli kilometre... Yayan, on saat... Trenle iki saat. Ama, bütün bu haberlerin ispat ettiği mühim bir şey var ki o da, Çerkez Etem hakkında duyduklarının sahi olması... Demek, Çerkez Etem orduyu dağıtamamış... Hamdolsun!

Öğleye doğru güneş birdenbire çıktı. Bu artık otlara varıncaya kadar bütün mevcudatın görünür görünmez tanıdığı eski bilinen güneş değildi de, ümitten ibaret –hem de madde haline gelmiş, minnettar olunacak bir ümitten ibaret– bir başka şeydi. Bir kere, ağustostaki halinden on kere daha parlaktı ve on kere daha sıcaktı.

Selami Efendi, damağını şaklattı:

— İşte imdat geldi yüzbaşım.

— Soğuğa karşı mı?

— Hem soğuğa, hem de düşmana karşı... Hep o taarruz ediyordu. Bu gidişle, daha uzun müddet hep onlar taarruz edecekti. Yani kurt onlar, kuzu bizdik. Kurt dumanlı havayı sevmez mi? Düşman süngüsünü, üç adım yaklaştıktan sonra görmek muharebede iyi sayılmaz.

— Doğru... Bak benim içim açıldı.

— Işte, gökten mümin kullarına yardım için Allah'ın yolladığı rivayet olunan cengâver melaikeler bunlardır. Işık ve sıcaklık...

— Allah büyük kardeşim...

— Allah büyük ama, bizim toplarımız hem küçük, hem kıt... Şu askerin silahı, cephanesi mesela bitleri kadar çok olsa...

Bölük yavaş yavaş kaşınmaya başlamıştı. Bu hareket evvela tek tük belli belirsizdi, sonra gittikçe umumileşti. Sıcak, bitleri azdırmış olacaktı. Birisi kaputunu çıkardı. Sonra hepsi soyundu. Burasını hiç rüzgâr tutmuyordu. Bölük, hemen hemen anadan doğma çıplak bit kırmaya girişmişti. Insanoğlunun, kanını insafsızca emenlere karşı duyduğu insiyaki hiddet ve kini, biti kıranbir adamın yüzünde bütün kuvvetiyle seyretmek kabildir. Hepsi de, bitleri sanki tırnaklarının değil, gıcırdayan dişlerinin arasında eziyorlardı. Her düşman öldürüşte, avurtları, asabiyetle zonkluyor, dudakları aralanıyordu. Bunun seyri bile dehşetli bir şeydi.

Mahir Efendi ile Selami Efendi de sinirlenmeye, sanki bütün vücutlarını bit kaplamış gibi kaşınmak ihtiyacı duymaya başlamışlardı. Bir de fena halde iğreniyorlardı. Biti tanımamış, vücutlarını bite hiç yedirmemiş olduklarından değil, – Bilakis, "manda kadarlarını" bazen enselerinde, bazen omuzlarında, bazen de koltukaltlarında yakalamaya, "Vücudum hiç alışık değildir. Bir yavşak girse böyle kabarır" diyerek, utanarak kırıvermeye alışıktılar ama, bu umumi bit katliamı işte gene de sinirlerine dokunuyordu.

Selami Efendi, bedenine çok bol gelen ceketinin yakasından parmağını içeri sokarak tatlı tatlı kaşındı:

— Her şeyi Allah yarattı diyoruz. Biti neden yarattı acaba?

— Elbette bir hikmeti vardır.

— Hikmeti! "Ey kullarım! Temiz olunuz. Yoksa sizi böceklere yediririm," demiş olmasın...

— Tamam. Öyle demiştir.

— Allah'ın kanunları da, insanların kanunlarına benziyor. "Temiz olunuz!" demek dile kolay. Çocuklar üç günden beri, geceli gündüzlü dövüşüyorlar. Sanki konak hamamı gürül gürül yanıyor da mı, yıkanmadılar?

— Acaba Yunan askeri nasıldır?

— Seferberlikte Rus askerini gördüm. Aşağı yukarı bizim gibiydi. İngilizler bizim gibi değil. Yunanlılar da bizim gibi. Esasını arar mısın? Zengin adamlar; evlatlarını zabit falan yapmıyorlar. "İlerde bit var" diye düşündüklerinden olmalı...

— Dünya gitgide bozuluyor. Efendimizin zamanında büyük adamların evlatları, beli kılıçlı olurdu.

— Kıtada rezaletle haşir neşir olduklarından değil... Onların rütbesi beşik kertiği... Bir de askerliğin şerefinden bahsederler. Kumandanlar bile tığ gibi emir zabitlerini şurada bırakıp kızlarını tüccar oğullarına veriyorlar. Çineli Yusuf'un vücuduna bak... İskeleti kalmış...

— Bari omuzuna ceketini alsa... Donacak rezil...

Mahir Efendi birisine seslenip bunu emredecekti ki birdenbire tepenin üzerinden iki asker, sonra üç kişi daha, daha sonra ötekiler göründüler.

Mahir Efendi:

— Silah başına! diye bağırarak yerinden sıçradı.

Gâvur, ilerdeki bölüğü önüne katmış, kara bulut gibi geliyordu.

Bitlenen Mehmetçikler, bir an –ama yalnız bir an– şaşırdılar. Sonra pırtılarını yere atıp silahlarını kaparak anadan doğma ayağa kalktılar.

Mahir Efendi tabancasını çekmiş olduğu halde:

— Süngü tak! İleri! diye haykırdı.

Süngüler güneşte parladı. Yaylar insanın içine emniyet veren bir sesle kilitlendiler.

Bozulan bölüğün döküntüleri, tepenin bu yakasını henüz aşmadan, çıplak adamlar, –kütüklükleri boyunlarına asılmış olarak– zirveye yetişti.

— Allah! Allah! Allah! Allah!

— Bre koma!

— Bre... Hay kâfir!

— Bre...

Kaçanlar siperlenerek ateşe başlamışlardı. Mahir Efendi'nin bölüğü bu ateşin arasından, çekilmiş bir kılıç gibi, güneşte parlayarak düşmanın üstüne atıldı.

Sonraları bu hengâmeyi anlatırken Mahir Efendi, "Düşman, hâşâ sümme hâşâ, böyle daltaşak asker görmüş mü bakalım? Şaşmıştır fıkara! O şaşkınlıkla, bir yüzgeri etsin! Nah! Sapan taşı yetişmez olaydı!" diye çok gülmüştür.

Merkez ve sol cenah, –dördüncü ve onbirinci fırkalar, birer alayları henüz yolda bulunduğu halde– üst üste yapılan taarruzlara dayanıyordu. Sabahtan beri, yetmişinci ve otuzuncu alaylara bir buçuk fırkalık bir düşman kuvveti mütemadiyen saldırmış, tepeler, mevziler birkaç kere el değiştirmişti.

Öğleden sonra, –çıplak asker görmenin şaşkınlığı geçmiş olmalı ki– Yunan kumandanı üç günden beri kovaladığı yirmidördüncü fırkanın yorgun ve uykusuz askerlerine tekrar yüklendi ve ikindiye doğru da Gündüzbey'le Savcıbey arasından fırkanın cephesini yardı.

Gene, kâbusa benzeyen, ricat başlamıştı. Mahir Efendi'nin mevcudu artık, 28 kişiden ibaret bölüğü, yirmidördüncü fırka-

nın dökümtüleriyle beraber Poyra üzerine ağır ağır çekildi.

Sabahki bit kırımı sırasında, gökten yardıma geldiği söylenen güneşin artık def olup gitmesini istiyorlardı. Karanlık bastırmalı... Karanlık bir bastırsa... Karanlık kardeş... Nerdesin? Yetiş!

"Karanlık kardeş," Beşkardeş Dağı'nın eteklerine vardıkları zaman, nihayet sis, soğuk ve tipi ile beraber üstlerine çöktü. Daha doğrusu düşmanın önüne dikilip, onu Eskişehir'e bilmem kaç kilometre beride bir gececik için olsun durdurdu.

Mütemadiyen kötü kâğıt çeken, buna rağmen yenilmenin tamamıyla mahvolmak demek olduğunu bildikleri için oyuna hırsla devam eden batmış kumarbazlara dönmüşlerdi. Mahir Efendi, kendisini hâlâ "Bitaraf" saydığından pek aldırmıyordu. Ama, Selami Efendi öfkesinin intiha noktasına varmıştı. Kaç günlük –hemen hemen iki haftalık– sakalını kaşıyıp, bıyıklarını çiğneyerek düşünüyor, düşündükçe kini ve hiddeti artıyordu. Bir de: "Azimle istemek yarı yarıya muvaffak olmak demektir" diyorlardı. Hiç kimse bilmese bile kendisi düşmanı yenmeyi azimle değil, geberesiye istiyordu. Hani nerde zafer? Zaferden vazgeçtik! Şu soytarıları bir yerde tutabilsek...

— İngilizlerin bir meşhur amiralleri vardır. Adı Nelson! Hiç duydun mu Mahir Efendi?

— Hayır!

— Duymadığın iyi. Trafalgar'da Fransızları yenmiş bu centilmen...

— İyi etmiş.

— Ve demiş ki: "Bizim gemilerimiz tahtadandı ama, denizcilerimizin yürekleri çeliktendi," anladın mı?

— Anladım... Gemiler tahtadanmış, yürekler çelik...

— Evet... Nelson bu harbi kazanmış. Bu söz de meşhur olmuş. Eğer harbi kaybetseydi... Dünyada bu sözden daha ava-

nakça bir laf olur muydu? Olmazdı tabi. Sözler de adamına göre... Galibin ağzında başka, mağlubun ağzında başka... "Okka her yerde dört yüz dirhem" derler. Yalandır.

— Ya kaç yüz dirhem?

— Okka asla dört yüz dirhem değildir kardeşim... Galipsen bin dirhemdir. Mağlupsan elli dirhem... Romalılar Goller'e yenilmişler. Goller şu kadar okka altın istemiş. Romalıdır, efendim, tabii altın verdiği için, dikkatle tartıp getirmiş. Bir de Goller'in terazisine koymuşlar ki şu kadar noksan... "Nasıl olur? Biz bunu tartmıştık!" diye mırıldanmaya kalkınca, Goller'in kralı "Eyvah, mağluplara!" diye bağırarak ağır kılıcını terazinin dirhem kefesine atmış... Sahte dirhemlerin farkından başka, kılıcı da altınla tartmak mecburiyetinde kalmış mağlup Romalılar...

— Çineli Yusuf, Allah rahmet etsin, orada anadan doğma çıplak düştü ama, ne üşür, ne de artık öksürür... İçim rahat etti.

— Her esnafın bir piri vardır. Bizim bölük de, muharebe esnafı, pirleri kim biliyor musun?

— Hamza Pehlivan mı?

— Hayır, Adem babamız... Çineli üryan geldi, üryan gitti...

— Hiç günahı yok... Tam şehit... Cennet...

— Tabii o da cennete gidecek. Gâvurlara, zengin gâvurlara elbette, ölünce birer anahtar satarmış papaz efendi, cennetin anahtarı... Kapıya varır varmaz, ortaoyunundaki paravan-dükkânın şakşakla açılan kapıları gibi –şangır şungur– açıp yallah, içeri dalacak Mösyö Nikola çorbacı... Hem onlar leşlerini elbiseleriyle gömüyorlar. Sırtında İngiliz kumaşından elbise, elinde cennet anahtarı, bir hatırlı kefere... Bir de bizim anadan üryan Çineli Yusuf... Hani öfkelenince "Eşşeoğlueşek" dediğimiz herif. Gâvur cennetin kapısında bizimkini dirsekler de içeri giriverir...

— Günah birader... Gene tuttu Kızılbaşlığın... Tövbe de !

— Tövbe mi? Yunan'ı yenmeden tövbe yasak!

— Ben hep şunu düşünüyorum, —Mahir Efendi, ürktüğü mevzuyu değiştirmek arzusuyla bir şeyler söylemek istedi—: Şeyi... Çerkez Etem'i!.. Eğer o da Kütahya'dan yüklendiyse... "Ankara, Ankara" diyoruz. Bir de bakarsın, Ankara da işgal edilmiş, sonra ne olur?

— Millet kısmı, yere düşer ama, ölmez... Türk milleti gene yaşamakta devam eder. Gelgelelim Mustafa Kemal'e... Onun için: "Eşeğin biri" derler. Yani bunu da merhametli dostları böyle söyler ha... Ötekiler "Alçaktı, vatan hainiydi, namussuzdu" diye basarlar kalayı... Balkan'dan beri, – Zira Viyana muhasarasının suçu maalesef tarihleri denk getirmemek yüzünden, gene Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın omuzlarında kalır. Hoş zaten hiçbir kabahat sahipsiz kalmamıştır ya... – Ne diyordum. Evet, Trablusgarp'tan bu yana, bütün uğursuzluklar Mustafa Kemal'e yüklenir...

— Ya kazanırsa...

— Kazanırsa mı? O zaman da bugün Gündüzbey tepelerinde, bizim veremli Yusuf'un anadan üryan hücuma kalkması da Mustafa Kemal'in marifetidir. Galibiyetle mağlubiyet hesaplarında, tavlada olduğu gibi, berabere kalmak yok. —Küfretti—: Ben yirmi altı yaşındayım. Bu yaşta insan mağlubiyeti, mesela kırk yaşındaki bir adamdan daha az seviyor galiba... Yahu ne belaya çattık... Bir kere olsun, düşmanın sırtına binemeyecek miyim ben?.. Siz hiç düşman kovaladınız mı yüzbaşım?

— Hayır! Nasip olmadı.

— Demek siz de kaçmaktan kovalamaya vakit bulamadınız... İnsan, arsız olmasa, kendini namussuzca avutmasa kahrından geberir... Haberiniz var mı, biz üç yüz seneden beri kaçıyoruz...

İngiliz, iyi asker olmamakla iftihar eder, biz kahraman olduğumuzla... Çünkü o her zaman galip geliyor. Beş yüz milyona yakın insanı esareti altında tutuyor. Onları daha mukavemetsiz soymak için övünmemesi lazım. Bizde aksine... Elimizden bir övünmek geliyor...

— İngiliz nasıl övünsün? İyi asker değil ki...

— Neden?

— Bol malzeme kuvvetine dövüşüyor. Görenlerden işittim. Yenilince canı sıkılıyormuş. Kütülemmare'de dört bin Osmanlı askeri, on dört bin İngilizi çevirip esir almış. Halbuysa Gazi Osman Paşa yirmi beş bin kişiyle, Plevne'de, iki yüz bin kişiye beş ay mukavemet etti.

— Sebep!.. Sebebi şu: Bizim artık kaçacak yerimiz kalmamış. İngiliz ferah... Mesela: Senin yüz liran var, benim yüz bin liram. Elli liralık bir zarar senin için dehşetli bir şeydir ama, benim için çocuk oyuncağı bile değil... Bizim de malzememiz bol olsa, İngiliz ordusu gibi dövüşmez miyiz? Askerini az öldürerek zafer kazanan kumandanlar mı makbul, çok fazla kırdırarak kazananlar mı?

— Az öldürenler...

— Gördün mü? Kütülemmare'de General Towsent on dörtbin kişiyi dört bin kişiye işte bu sebeple teslim etti. Bu teslim olmuş İngilizlere harbi kaybettirmezdi. Buna karşılık da, şu kadar İngiliz canını kurtarıyordu. Ama bu hesap Kütülemmare'de yapılır. Hele Londra kıyılarında dövüşsünler, bak o zaman on dörtbin İngiliz yüz kırk bin düşmana teslim olur mu? Ben "Türk askeri yorulmaz, Türk askeri acıkmaz, Türk askeri üşümez" diye övünmeyi alçaklık sayıyorum yüzbaşı bey... Bilakis "Türk askeri yorulur, Türk askeri dünyadaki bütün askerlerden daha sık acıkır. Türk askeri Afrikalılardan daha çok üşür" diyebilsem...

— Hiç böyle övünmek duymamıştım.

— Böyle övündüğüm gün anlayacaksınız ki Türk askeri kamyonlarla naklediliyor, erzağı ve elbisesi, lüzumundan yüz kere fazladır.

Ateşin kızıllığı, Mülazım Selami Efendi'nin yüzüne vurmuştu. Mahir Efendi, bu "sıska oğlan"a hayretle, takdirle bakıyordu. Bizim millet aklını başına mı topluyor ne? Adil Usta, Durmuş Efendi, Selami Efendi, bunlar akıllı herifler... İnsana yüzde yüz doğru gibi görünen lafların yalan olduğunu gösteriveriyorlar... Bunlar bu biçim olurlarsa, ya Murat nasıl olacak! Murat'ı okutmak lazım... Murat en büyük mektepleri mutlaka okumalıdır.

— Ben Murat'ı hangi mektebe vereyim?

— Murat'ı mı? Haa... Bilmem ki... Şimdi bu nerden aklına geldi?

— Geldi...

— Hangisine olursa olsun... Mektep, insanı adam etmez. Adam olma yollarını gösterir... Marifet mektepten sonrasını başarmakta... Baksana düşmanla bir olmuş, bizim Çineli Yusuf'a çatıyor. Murat'a bir şeyi öğret... Çineli Yusuf'lardan asla ayrılmasın... Hiçbir vakit... Yani her zaman onların aklına gitsin demek istemiyorum. Çineli Yusuf'lar, kendi hayırlarını, şerlerini ekseriya bilmezler lakin onlarla dövüşerek bile onlarla bir arada kalmak kabildir. Mustafa Kemal için en büyük tehlike Yunan ordusu, padişah ordusu değil, eğer bu işi başarırsa... Bu işi başardıktan sonra Çineli Yusuf'ları yüzüstü bırakıp, Ankara'da daha şimdiden rakı sofrasını çevirmiş efendilerle beraber giderse yandı. Bizim millet bazı bazı insanın yüzüne bir tuhaf bakar... Farkında mısın, böyle anlarda, üstüne sevgiden, itimattan, derdine derman olmanız ricasından ibaret dehşetli bir nehir boşalmış gibidir. Şüphesiz, kurnazlıkları, alçaklıkları, korkudan ileri gelen yalancılıkları yok, demek istemiyo-

rum. Lakin milletin fıkara kısmında, insanı temizleyen, insanı adam eden bir büyük hassa var. Yükselmiş adamlar, milletin çokluğunu terk ederlerse bunun hicabı yüreklerine çöküyor. Yüreklerini kangren ediyor. Sonra sonra, hatalarını, suçsuz kalabalığa yükleyerek, onlara sebepsiz yere kızıyorlar, onlardan nefret ediyorlar sanırım... Millet de, bir zamanlar güvenip teslim olduğu insandan alakasızlık görünce korkunç bir kine kapılıyor. Padişahları ve kralları yavaş yavaş yok eden şey bu kin olsa gerek...

— Padişahlar yok mu olacaklar?

— Oldular bile... Hani Vilhelm? Hani çar? Nerde Fransuva Jozef?.. Ben padişah olsam, sarayı tahtı bir tarafa bırakır, Yenicami'de bir istidacı dükkânı açardım. Ne hoş fikir! —Selami Efendi, birdenbire bütün yüreğiyle gülmeye başladı—: Bir istidacı dükkânı! Kapısının üzerinde şöyle bir levha: "Sultan Selami bin Muhammet, bin Ali" altında bir ilan: "Burada, muhtaç olanlara bedava istida yazılır ve takip edilir." İşte o zaman, suikastçılardan, hareket ordularından, korkum olmazdı.

— Seni kimse saymazdı ki... Rezil olurdun. Arzuhalci padişah nerde görülmüş?

— Doğru! Henüz yok. Henüz yok ama... Meşhur Alman İmparatoru Kayser Hazretleri bugün Berlin'de bir küçük istidacı dükkâna razıdır. Çar Nikola Hazretlerine gelince: O bu kadar lütfu artık hayal edemez... İnsanlar saadetleri kaybettikten sonra idrak ederlermiş. Bu söz doğrudur.

Bir müddet konuşmadılar. Yakınlarında uyuyan bir asker sayıkladı ve ikisi de, Çineli Yusuf'un öksürüğünü sanki duydular.

İnsanlar, ister kral, ister çoban olsunlar, fert olarak ızdırap içindeydiler. Bu cihanşümul ızdırabı da, bizzat kendileri hazırlıyorlardı. Kimi manasız yere korkak, kimi manasız yere cesur oldukları için...

Ertesi sabah, Poyra yarması yüzünden bizimkiler cephe geriye almaya hazırlanırlarken, Yunan'ın gece Bursa istikametine doğru çekildiği anlaşıldı. Demek o da kuvvetten düşmüştü.

Bu beklenmedik zafer, Mahir Efendi'ye sevinç yerine, büyük bir yorgunluk verdi. Korkuyla karışık bir hayret... Ve yüz sene uyusa gitmeyecek bir takatsızlık... Ya düşman çekilmeseydi... Gene boğuşarak ricat etmeye mecbur olsalardı... Eskişehir, Ankara düşseydi...

Kuvvetler biraz derlenip toplandı. Hiçbir derin neşe duymadan, boş toprakları yeniden geri almak için yürüdüler.

Bu da elbette bir zaferdi. Fakat tatsız bir zaferdir. Hani, kovalanan düşman nerede? Kovalanan düşman şurada dursun. Düşman hakikaten süngü hücumuyla yenilip önleri sıra kaçsaydı bile takip etmeye güçleri bakalım, yetecek miydi?

Sonuna asla güvenilmeyen bir iş yapılıyor gibi, gönülsüz gönülsüz Yenişehir-İnegöl hattına kadar ilerlendi.

*

Ayaklarından çamura gömülmüş oldukları halde, yeniden beklemeye başlamışlardı. Kıştan çıkmaya uğraşan çıplak tabiat, ailesinden uzakta yaşayan bekâr erkekler üzerine, öldürücü bir can sıkıntısı halinde çöküyordu. Firar hadiseleri yeniden çoğaldı.

Arkada İstiklal Mahkemeleri asker kaçaklarını asıp dururken her gece bölüklerden birkaç kişi, bereket versin, teçhizatı ve silahı yük saydıklarından bırakıp, savuşuyordu.

Mahir Efendi için, İstanbul artık, kaçsa bile erişilemeyecek kadar uzakta kalmıştı.

Âdet ettiği gibi, sırtüstü yatıp derin derin düşünüyor, daha doğrusu düşünmeye çalışıyordu. Düşünce denilen şey ne acayipti! Birdenbire, nasılsa, Yunan yenilip kaçıyor. İzmir falan kur-

tuldu. İstanbul'dan düşman def oldu. Trene biner, Haydarpaşa'da inersin. Telgraf çekmek olmaz. Bir akşam kapıyı çal! Murat büyümüştür... Tam çocuğu kucaklayacağı sırada, aklı değersiz bir noktaya takılıp dağılıyor... Mesela, delinen matarasına... Kaybettiği ağızlığa... Halbuki şimdi bunların ne değeri var yahu?

Selami Efendi bir vazife bahanesiyle Ankara'ya gitmişti. Dönüşte Mahir Efendi'ye, hiç ummadığı halde, oldukça yıpranmış bir zarf uzattı:

— Müjdemi isterim...

— Hayrola... Mektup mu? Nerden?

— Nerden olur? Murat'tan...

— Yok canım... –Sıcak kâğıdı eline aldı. Sıcak kâğıdı! Okudun mu?

— Hiç okunur mu birader?

— Hele oku...

Yazı Durmuş Efendi'nindi. İşte Kuran yazısına benzettiğinden belli... Kocaman kocaman... Fakat Murat'ın ağzından yazmışlardı. Selamdan, sıhhat haberlerinden sonra Murat şöyle diyordu:

"Biz hep seni düşünüyoruz baba... Düşmanları mutlaka yeneceğini biliyoruz. Sana dua ediyoruz. Yalnız sana değil, bütün silah arkadaşlarına... Bütün babalarımıza, ağabeylerimize... Sağ olsun... Adil Amca'm diyor ki: "İzmir'i alsınlar. İzmir'le beraber bize hürriyet de getirsinler" diyor. Hürriyet olmayınca İzmir'in hiçbir kıymeti yokmuş. Durmuş Amca'm bak ne diyor: "Sağ koluna dikkat etsin. Gelince tavla oynayamaz ha!" diye gülüyor. Süleyman Amca'm bir şey söylemedi. Selamı var. Ben okuyorum. Yazıyorum. Bu mektubu kendim yazacaktım. Durmuş Amca'm razı olmadı. Orada okuyamazlarmış... Benim de beraber gitmem icap edermiş. Adil Amca'm bana bir sinema makinesi al-

dı. Tavan arasında mahalle çocuklarına oynatıyorum. Ayrıca on iki tane Nat Pinkerton hikâyesi aldık. Annem geceleri bize yüksek sesle okuyor. Sen de gelsen dinlerdin. Nat Pinkerton dehşetli bir polis hafiyesi. Haydutları teslim alıyor."

— Bu Nat Pinkerton da nedir?

— Amerikalı bir polis hafiyesi... Amerika'da zengin çok olduğundan, fıkara malımıza dokunmasın diye Amerika milyonerleri polisleri, hafiyeleri methetmek için birçok kitaplar uydurmuşlar.

— Roman mı bu? Allah Allah, çocuk kısmı roman mı okurmuş? Bizimkiler iyice bunamış.

— Zihni açılır. Biz hepimiz Nat Pinkenton'u mutlaka okuduk.

— Sana mektup yok mu?

— Bana mı? Var, Üç tane... Üçüne de Ayşe'den haber yazmamışlar. Daha doğrusu, kızın parmağını mutlaka bastıracaklardı. Mektuplarda kızın parmak izi unutulmuş. Şu halde, bizim Ayşe sizlere ömür demek...

— Sus... Tövbe yarabbi! Deli misin?

— Niçin? Sanki ölmez mi? Selami'nin kızı ölmeyecek diye bir kanun mu yaptılar?

— Kötü şeyler düşünme... Allah esirgesin... Kızı bizim oğlana alacağız ya...

— Hiçbir şey belli değil... Hiçbir şey... Yüreklerimizin üzerine basarak yürüyoruz. Ayşe öldü mü, sağ mı bilemiyorum da gene burada duruyorum. Ayşe'yi görseydin... Anasına benzerdi. Hep düşünüyorum... Galiba bana ancak iki defa "baba" dedi. Ancak iki defa...

Selami Efendi, ağır bir kapıyı paslı rezelerini inadına gıcırdatarak açar gibi içini çekti. Mektubu, portatif karyolası üzerine

bağdaş kurmuş olan Mahir Efendi'nin dizine bıraktı.

Yüzü büsbütün sararmış, büsbütün zayıflamıştı. Cigara saran zifirli parmakları sanki titriyordu. Mahir Efendi: "Yüreklerimize basarak yürüyoruz" diye dehşetli bir kederle düşündü.

— Dinle Mahir Efendi! Biz bazen ne kadar budalayız... Sen hiç karınca yuvalarına baktın mı?

— Evet, baktım.

— Baktınsa bilirsin... Karıncalar her zaman telaşlı çalışırlar. Delikten girenin, delikten çıkanın haddi hesabı yok. Hamalları yük taşır. Kendi vücudundan birkaç misli büyük şeyleri çeker götürür. Dövüşenler ayrıymış. Yuvanın nizamına, intizamına bakanlar ayrı. Yağmur yağıp zahireler ıslandı mı, güneşte kurutuyorlar.

— Allah'ın bir hikmeti birader...

— Hikmeti elbette... Allah'ın daha büyük, daha küçük bin türlü hikmeti var. Dünya, bir yuvarlak. Güneşin etrafında döner, kendi etrafında döner. Güneş ve yıldızlarla beraber, sonsuz boşlukta akıp gider. Sonsuz bir akış halinde tekerlenip gidiyor. Bu genişliğe göre biz karıncalardan bile değersiziz. Öyleyken birbirimizi yiyoruz. İnsanoğlu, galiba, bir yaz gecesi, başını kaldırıp gökyüzüne hiç bakmaz. Baksa da, köpoğlu köpeklik düşünür... Gözünün önüne bir adam getir. Akıllı bir adam. Lakin koskocaman, mesela, bir kundurası Keşiş Dağı kadar kocaman bir adamcağız... Bir iskemleye oturup bizi İnönü'nde seyretseydi. Bizim karıncaları seyrettiğimiz gibi... Kendi kendisine acaba ne derdi? Nişan alıp vuruyoruz. Bağırıyoruz. Daha beteri, düşerken karımızı, çocuğumuzu düşünüyoruz. Birbirimize acıdığımız, kin tuttuğumuz oluyor... Dünyada insan gibi mükemmel makine yok. Gene öyleyken birbirimizi tahrip etmek neden? Tahtadan bir insan yaptığını farz et... Keyif için kırsalar ne kadar öfkelenirsin...

Selami Efendi, cigarasını yere atıp dışarı çıktı.

Mahir Efendi, deminden beri okşamak istediği halde, bir türlü cesaret edemediği mektuba dokunmaya bile korkuyordu. Arkadaşının bu karmakarışık lafları nereye bağladığını kestirememişti ama, bütün bu sözlerin bir derin kedere ait olduklarını sezmişti. Dişlerinin arasından küfretti. Mektubu aceleyle iç cebine soktu. Selami Efendi'nin arkasından koştu. İstanbul'dan haber aldığı için, kederlenemiyor, kederlenmemeyi de ayıp sayıyordu.

Akşam olmak üzereydi. Bulundukları tepenin altındaki kuyudan askerler hayvanları suluyorlardı.

Selami Efendi, sırtını bir duvara dayamış, karşı dağlara dalmıştı. "Keşiş Dağı kadar büyük kunduralar giyen bir adam... Dünyanın boşlukla dönerek akıp gitmesi... Ayşe iki kere baba diyebilmiş! Deli misin birader? Evladına kondurduğun şeye bak... Karı milleti dalgındır. Çocuğun parmağını bastırmayı unuttu, gitti. Onu mu düşünüyor?"

Selami Efendi gülümsedi:

— Ankara havadislerini sormadın?

— Sahi! Ne var, ne yok?

— İnönü zaferi, cephe gerisini bizden yüz kere fazla ferahlatmış... Ankara böbürleniyor... Mustafa Kemal Paşa, artık adeta şef...

— Eskiden neydi?

— Eskiden mi? Şeydi... yüzüne bir şey söylenmediği halde, arkasından "Acaba!" denilen bir adam... Etem meselesinde "Mahvolduk! Bu herif bizi batırdı!" diye saçını başını yolanlar, şimdi: "Biz demedik mi? Nasıııl?" diyerek akıldan hisse iddia ediyorlar.

— Kütahya harekâtı nasıl olmuş?..

— Erkânı Harbiye'de bir arkadaşla görüştüm. Etem Bey, Re-

fet Bey'e kızıyordu ya... Hani, önüne katıp Ankara'ya kadar kovalayacaktı... Zannedersem hayatını Refet Bey kurtarmış.

— "Kafanı bağışladım. Var, git gene isyan et!" diye salık mı vermiş?

— Hayır... Etem kuvvetleri, biz burada Yunan'la dövüşürken, Kütahya'da kalan zayıf fırkaya çullanıyor. Fırka kumandanı İzzettin Bey... Refet Bey de o sırada iki süvari fırkasıyla Dumlupınar'ın on kilometre şarkında Küçükköy'de bulunuyormuş... Süvari, asilerin yan ve gerisine düşmek lazım değil mi? Hayır... Ver elini Alayont demiş süvari kumandanımız... Yani ters tarafa...

— Sebep?

— Sebep! Sidik yarışı... İzzetin Bey yenilecek de zaferi Refet Bey kazanmış olacak...

— İnanma... Sen ne söylüyorsun allasen! Bu sıra...

— Bu sıra, tam sırası... Dahası var: Kütahya'da 61'inci Fırka kumandanıyla buluşmuşlar. İzzettin Bey, süvari kuvvetlerinin Kütahya cenubundan Yellice Dağı garbından Etem'in gerilerine saldırmasını teklif etmiş. Refet Bey ne cevap verse beğenirsin. "Ben tarafların muharebe vaziyetini iyice bilmiyorum. Kuvvetlerimi tehlikeye atamam." Ya ne olacak? 61'inci Fırka, şayet yenilip Porsuk suyu gerisine çekilirse, asiler de bu kuvveti takiben Kütahya ovasına girerlerse...

— Bunlar nasıl lakırdı kardeşim? Masal mı anlatıyorsun?

— Hayır! Büyük sevk-i idareden bahsediyorum. Zaten süvari olan asiler, piyade fırkamızın karşısında attan inmiş, yaya harp ediyorlar. Böyle zayıf vaziyette iken "Tarafların ahvalinden haberim yok" diye vazife görmeyen beyefendi, piyade fırkasını önüne katıp kovalayan, kuvve-i maneviyesi yükselmiş Etem süvarilerine taarruz etmeyi nasıl göze alacakmış? Artık orasını Allah bilir!

— Netice?

— Netice... İzzettin Bey tamam üç gün tek başına dövüştükten sonra, 13 Kanunusani akşamı güneş batarken yaptığı bir mukabil taarruzla asileri önüne katmaz mı?

— Katsın! Bizim süvari kumandanı bakalım, vaziyeti biliyor mu?

— Nihayet, Refet Bey, bütün kuvvetlerini süvari fırkalarından birisine kumanda eden Derviş Bey'in emrine vererek düşmanın takibine müsaade etmiş... Bereket versin ki fırka kumandanı, cephe kumandanı gibi uyuşuk değil... Afşar-Gedos istikametinde gece yürüyüşleriyle asilere nefes aldırmamış. Dokuz gün dokuz gece namussuzları kovmuş... Etem kuvvetleri dediğimiz it sürüsü nihayet dağılmış... Etem, Tevfik, Reşit kardeşler Yunan'a iltica ederek canlarını kurtarmışlar.

— Biz burada "bir tek tüfek" diye geberiyoruz. Orada beylerin yediği naneye bak... Daha başka ne havadis var? Sulha dair falan...

— Sahi... Bir de sulh lafı dönüyor. Londra'da bir konferans toplanacakmış. İstanbul hükümeti Ankara'yı da çağırmış. Lakin Mustafa Kemal Paşa, İstanbul hükümetini tanımıyor. "Murahhas gönderilecekse, biz yollayacağız" diye ayak diriyor.

— İstanbul hükümetini tanımıyor mu? Ya, padişah?

— Padişah! Padişahın ahvalini ben bizim ahvalimizden beter görüyorum azizim. Aklı varsa, Yenicami'de arzuhalci dükkânını şimdiden açsın! Hem de camekâna sakın "padişah" diye yazdırmadan... "Arzuhalci Vahdettin" levhası elverir.

— Hal mi edecekler?..

— Ben vaktiyle bir şey işitmiştim. Topkapı Sarayı'nda padişahların resimlerini koymak için bir mahal varmış. Oraya ancak otuz üç tane resim yeri sığabilmiş de Sultan Reşat'la Vahdettin'in tasvirleri dışarıda kalmış...

— Ne olacak?

— Ben bu işte bir uğursuzluk görüyorum. Sultan Reşat'a padişah demek için, insan Enver Paşa gibi, bir sultan nikâhlayıp "Damad-ı Hazret-i şehriyari" olmak lazımdı. Rahmet olsun canına ama, herifte padişaha benzer taraf var mıydı? Elini vicdanına koy da, gel doğrusunu söyle...

— Yani?

— Âl-i Osman sülalesi sallanıyor...

— Tövbe estağfurullah... Ya hilafet?.. Hilafeti ne yapacaklar?

— Hilafetin adamlarla bir alakası kalmamış ki... Eski bir hırka, bir kullanılmış misvak. Nalın... Bir de şişe derununda sakalı şerif... Atarsın bir dolaba, çürüyünceye kadar dururlar. Çürüdüler mi, sen sağ, ben selamet!

— Gene... Tövbe, tövbe... Hilafet mübarek bir makam... Dünya yüzündeki...

— Biliyorum. Üç yüz küsur milyon Müslüman mı? Ben bu devirde üç yüz milyon değil, üç yüz tane dini bütün Müslüman bulunduğuna inanmıyorum. Mesela Araplar, belki müslümandırlar ama, cenbiyeleri Müslüman değil... Cenbiye dersek, kelime-i şahadetten bin kere tesirli olduğuna yemin edebilirim.

— Sen bu akşam gene öfkelisin... Ayşe için... Diyeceğim... İnşallah.

— Bırak şu inşallah lafını... Öldüyse... Ne yapalım... —Ceketinin üzerinden sol böğrünü kaşıyordu—: Bak şurada bit olduğuna yemin ederim. Trenlerde kum gibi kaynıyor mendeburlar. Ben, Ayşe'nin babası, "Şuramda bir bit var" diyerek vücudumu böceklere yedirerek gebersem, kızım da yoksulluktan kötü olsa...

— Sen artık çok oluyorsun... Saçmalıyorsun.

— Telaş istemez yüzbaşım... Telaş, benim doğru söylediğimi

gösteriyor. Sana bir müjdem daha var... Istanbul hükümeti, bu ayın içinde, yani şubatın yirmisine doğru Yunanlıların umumi taarruza geçeceklerini bildirmiş. Şubatın yirmisine ne kaldı. Beş, altı gün... Haydi gel... Murat'a bir mektup yazalım.

— Lambada gaz yok. Taarruz mu dedin?.. Hani hazırlık?..

— Orasını biz düşünemeyiz. Cephe kumandanının bileceği bir iş... Gaz yoksa mektubu yarın yazarız. Murat oğlumun gözlerini öpeceğim. Sağ kalırsam ona istediği hürriyeti götürmek boynumun borcu olsun...

— Hürriyet neye yarar?

— Eğer sipsivri olursa "Ben açım! Ben çıplağım!" diye bağırmaya yarar.

— Sipsivri değilse...

— Sipsivri değil de, ekmekle beraberse iyi katıktır. Tadına doyulmaz.

— Alay ediyorsun...

— Alay! Evet... "Ağlarım, aklıma geldikçe gülüştüklerimiz" demiş.

— Kim demiş?

— Kim diyecek budalanın biri... Kız öldüyse, bizim karı ağlamıştır. Kızı ölen bir ananın bunu kocasından üç mektupta saklaması ne müşkül! Yahu bizim artık dertleşmeye bile hakkımız yok mu? Ulan Kral Konstantin!.. Ulan hergele... Gırtlağın bir elime geçerse... Ama geçmez ki... O da bizim üstümüze, evde kızları ölenleri sevk ediyor. Biz karıncalardan bin beteriz... Hayvanın hayvanıyız... Galiba, üstümüzde, bir tek kundurası Keşiş Dağı kadar büyük olan bir seyirci bile yok... Olsa da, bari, bu manasız boğuşmamızla onu eğlendirsek...

— Günaha giriyorsun... Osmanlı zabiti metin olacak.

— Şu anda karşımızdaki düşman ordusunda da, eminim, bir

yüzbaşı, bir mülazıma "Yunan zabiti metin olacak" demiştir. Evet yüzbaşım! Metin olmaya mahkûmuz... Bu rüsvalığa başka türlü tahammül edilmez ki...

Selami Efendi, Mahir Efendi'yi ciddiyetle selamladı.

— Ben yemek yemeyeceğim, dedi, askerlere bir bakayım... Millet kısmında dehşetli bir kuvvet var. İnsan olduğundan hiçbir zaman hicap etmediği için mi neden? Canı isterse ağlar. Oysa ki ben ağlamaya bile utanıyorum. O kadar sahtekârım.

Dönüp yürüdü. Getrlerinin derisi yer yer soyulmuştu. Ankara'ya gittiği halde, beş kuruş verip bunları boyatmamış... "Ya benim Murat ölseydi. Ya benim Murat!" Mahir Efendi mektubu yokladı. "Yarabbi! Sana şükürler olsun!" Karnı da bir acıkmıştı ki...

*

Şubatın yirmisinde taarruz olmadı. Fakat martın ortalarına doğru, 24'üncü Fırka ilk hatlarda hafif setr kuvvetleri bırakarak Bozöyük şarkına doğru çekilmek emri aldı. Bölüklerin mevcudu mümkün mertebe yükseltilmiş olduğu halde, malzeme ve teçhizat hemen hemen İnönü boğuşması zamanındaki gibiydi. Bu seferki ricatta bir hususiyet varsa, düşman tazyiki altında yapılmadığı anlaşılıyordu. Kıtalar derli toplu yürüyorlar, usanmış, ümitsiz görünmüyorlardı.

Fırka, Bozöyük şarkında mevziye girdiği zaman, soğuk havada yol yürümenin verdiği bir kan hareketine, adeta neşe denilebilecek bir haletiruhiyeye bile malikti. Velhasıl bu iş, yetmiş gün evvelki ümitsiz ahvale benzemiyor, insan, yukardakilerin bir şeyler düşünerek hareket ettiklerini umarak güveniyordu.

Olup bitenleri, Londra Konferansı'nın neticesi gibi görenler de çıkmıştı. Yani düvel-i muazzama iki tarafı barıştıracakmış. Bu sebeple muharipler arasında bir boş arazi bırakılıyormuş... Hani

fena da olmaz. Önü bahar... Baharda İstanbul... Çoluk çocuk...

Ama işte: 23 Mart 337 günü...

Evvela bir fısıltı halinde, sonra telaşlı bir haykırışla: "Yunan taarruzu!.." duyuldu.

24'üncü Fırka, gemi kasılmış bir at gibi sinirlenerek ileriye doğru bakıyordu. İki gün ses yok... Üçüncü günün sabahı, uzaktan top sesleri işittiler. Top sesleri, uzaktan gök gürültüsüne benzer... Ama, ıslak bulutların çarpışmasından çıkma, gayet kalın bir kumaşın öfkeyle yırtılmasını andıran gök gürlemesine değil, kuru kütüklerin bir yere çarpıp parçalanmasını andıran daha masum, (!) daha maddi bir gürültüye...

26 Mart akşamı, İnegöl önünde bırakılan setir kıtaları fırkaya iltihak ettiler. Düşman cepheye yanaşmıştı.

Cenup cephesinden getirilen birinci süvari fırkasıyla dördüncü piyade fırkası, merkezdeki 24'üncü Fırka'nın tam arkasında ve sol gerisinde ihtiyatta tutulduğu söylendiğine göre... Ulan! Şu kâfir, yoksa merkezden mi zorlayacak?.. Haydi göster kendini 24'üncü Fırka... Namussuzlardan Poyra yarmasının öcünü alıver...

27 Mart sabahı, merkezde topçu atışı umulduğu kadar kuvvetli ve kesif olmadı. Kuşluğa doğru artık mesele anlaşılmışı. Düşman, fırkayı mevzilerine mıhlamak için küçük şaşırtma taarruzları yaparak, asıl kuvvetleri ile cephenin sağına, soluna yüklenmişti.

Akşama kadar, iki cenahta esaslı bir değişiklik olmadı.

24'üncü Fırka, boğuşmanın merkezini tuttuğu halde pek de sıkıntıya düşmemişti.

Gece, hep, yanları söktüremeyen düşman, yarın acaba, talihi bir de ortadan mı dener? diye düşündüler.

Vaziyetleri rahat olduğu halde, fırkanın zabitleri somurtuyor-

lardı. Cümlesi, kendi kuvvetinden başka kuvvetlere sanki güvenemiyor, öteki fırkaların istendiği gibi dövüşemeyeceğinden, daha doğrusu, kendilerini düşünmeden, gerileyip merkezi esir vereceğinden korkuyordu.

Hele tahmini yanlış çıkan Selami Efendi, pek huysuzlaşmıştı. Bölük istirahatteyken Mahir Efendi'yi buldu:

— Anladın mı gâvurun niyetini? diye sordu.

— Neymiş?

— Bu sefer akıllandı kâfir... Şimdiye kadar hep cenahlardan zorladıydı "Poyra"yı bir düşün. Bizi sürdü ama, merkezi göçertemediydi.

— E?

— Bu sefer gafil avlayacak. Maksadı, ihtiyatları ya sağ tarafa, ya sol tarafa kaydırmak. Cephe kumandanı hakiki vaziyeti idrak edemezse ver elini Sıvas...

— Sen bugünkü harekâtı şaşırtma mı sayıyorsun?

— Saymıyorum. Eminim. Yarın sabah al gözümden... Üç fırkayla yüklenmezse... Nah, şu bıyıklarımı kazıtırım.

— Aldırma, Allah'ın dediği olur.

Demek ki Allah düşmanın biteviye cenahlardan taarruz etmesini takdir buyurmuştu.

Ertesi sabah, iki Yunan fırkası, Gündüzbey'le Savcıbey hizasında gene sağ ucu zorladı. Birinci ve Altmışbirinci Fırka alayları yılmadan akşama kadar dövüştüler. Akşamüstü, Üçüncü Alay'ın tuttuğu tepeleri düşmanın üç alayla söktüremediği, fakat bütün zabitlerini ve yarı neferlerini kaybeden alaydan da hayır kalmadığı duyuldu.

24'üncü Fırka cephesi, gene sükûnet içinde sayılabilirdi. Küçük birliklerle yapılan düşman taarruzları ilk siperlerde kolaylıkla kırılmış, buhran olmamıştı.

— Ne dersin Selami Efendi? Hâlâ maksadı başka mı?

— Bilmem... Bunlar serseri birader...

— Bize mi çatmalıydı?

— Kendisi bilir. Üçüncü Alay'ın dövüştüğü tepeleri tahkik ettim. Bizim bölüğün anadan üryan saldırdığı mevki. Çineli Yusuf, canını verdi ama tepeyi vermiyor.

— Bu fırtınayı da bir atlatsak...

— Ne düşünüyorum bilir misin? Biz bu halle neticeyi katiyeyi alamayız. Bu fırtınayı atlatmanın bir değeri yok... Yalnız... Geçen sefer, yenilmediğimiz nasıl iyi olduysa, bu sefer yenilmemek de elbet daha iyi olur. Kumarbazlara döndük yüzbaşım... Hep kaybediyoruz. Paramız tükenmediği için oyunu bırakmadığımıza memnunuz. Zararı çıkarmanın yolu da budur.

— Yarın bize taarruz görünüyor.

— İnşallah... Gündüzbey'dekilere karşı kahpelik ediyormuşuz gibi bir şeyler hissediyorum. Bizi gürültüden dışarı bırakmaya ne hakları var?

— Tam da gürültüden dışarıdayız ya... Bakalım bu gece taarruzun merkezi sıkletini bizim üzerimize aktarmadılar mı? Yarın onlar bize saldırmadan biz onlara çullanmalıyız.

— Nereye çullanıyoruz. Bütün mevcut 15.000 tüfek, 56 top... Toplar da hani top olsalar... Biz bu işe başladık başlayalı, sayı üstünlüğünden vazgeçtik... Yarı yarıya bile değiliz. Üçe karşı bir dövüşüyor... Bereket versin müdafaaya... İsmet Bey'i bilmem, fakat dünya üzerinde gelmiş gelecek kumandanların içinde Mustafa Kemal Paşa kadar taarruzdan hoşlanan asker yoktur. Ne hazin talih! Her zaman müdafada kalmaya mecbur oluyor. Anafartalarda, Muş'ta, Sina'da... Şu anda içi içine sığmıyordur. İçer cigarayı... Baca gibi tüter adamcağız... Uyudun mu?

— Hayır düşünüyorum.

— Evi mi?

— Hayır... Bugün bir kurşun kulağımın dibinden, derimi sıyırarak geçti. İki parmak sola sapsaydı...

— Murat babasız kalacaktı...

— Sus... Şeytan kulağına kurşun...

— Tuhafsın.yüzbaşım... Hani şeytan? Ortada kurşuna maruz bir kulak varsa o da senin kulağın...

— Allah'ın öldürmediğini hiç kimse öldüremez. Ben size şaşıyorum yeni yetişmeler...

— Neyimize şaşıyorsun?

— Allah'a inanmıyorsunuz, ahret gününe, yeniden dirilmeye, cennete, cehenneme inanmıyorsunuz...

— Öyleyken buralarda ne mi arıyoruz?

— Evet...

— İnsanlar bazen akıllarına ve menfaatlerine karşı dövüşürler. İnanmak veya inanmamak, o kadar sarih değil... En büyük zındıklar, en derin âlimlerden çıkıyor. Cahil adamın imanı da, küfrü de ancak idrakine göre... Bugün bizim fırkada ölenlerin kaç tanesi dün gece, ümitli rüyalar görmüşlerdi. Kaç tane henüz evlenmemiş delikanlıya falcılar, başından üç nikâh geçecek dediydi. Kabil olsa da, bugün iki tarafın verdiği ölüleri bir falcıya götürüp el fallarına baktırsaydık, kaçta kaçına seksen senelik ömür görünürdü. Şu anda, ölkeli ve yarı divane bir Yunan topçusu, karanlığa bir mermi fırlatabilir, o mermi gelip şuraya, ikimizin arasına düşer... Sen yüreğinde bir iman ve bir ümitle mahvolursun, ebediyen... Ben yüreğimde bir imansızlık ve bir ümitsizlikle mahvolurum. Tabii gene ebediyen... Saydıkların hakikaten varsa, yani, cennet, cehennem, dirilmek falan... Ben yok deyince yok olmazlar... Yoksalar senin var demen faydasızdır. Sen "Şayet yoksa" diye bir korkuya kapılabilirsin. Ben düşüncemin bir gün aksi kanaatına vasıl olsam,

sevinirim. İnsanlara Allah korkusuyla fenalık etmemek ile, hiçbir korku duymadığı halde fenalık etmemek arasında, bir fark görmez misiniz? Bunlardan hangisi daha dindarcadır?

— Sen kimseyi öldürdün mü?

— İki defa... Birincisi, bir İngiliz mitralyöz çavuşuydu. Bir küçük Arap köyünde bulunuyorduk. Benim takım, pek fena şartlar içinde taarruza kalktı. Bir yıkılmış duvardan geçilecek. Başka çare yok. Meğer İngiliz ağır makineli tüfeği orasını ateş altına almış. Birisi sıçradı. Vurulup düştü. Birisi daha , birisi daha... Baktım olmayacak. Bir mavzer yakaladım. Sürünerek duvarın yanına yaklaştım. Diken kümelerinin arasından dikkatle nişan alarak İngilizi vurdum. Takım salimen gediği aştı. İkincisi... Rüya gibidir. Bozulduk, dönüyoruz. Musul üzerine doğru... Bir gece Arapların baskınına uğradık. Uyku sersemi kalkınca, karşımda namussuz bir surat gördüm. Siyah sakalları dikilmiş menfur bir surat. Tabancamı tam burnu hizasına doğrultup sıktım. Bir kere "Allah!" diyebildi. Kan, sıcak bir balgam gibi yüzüme çarptı. Demek hiddetlenmişim. Yüreğimde hiçbir azap duymadan, çölün yıldız alacasında haydutun üstünü başını sükûnetle aradım. İshalden geberiyorduk. O halimle taşımayı nasıl göze aldığıma şimdi bile şaştığım ağır bir kese elime geçti. Cebime soktum. Yedisi Fransız, on üçü İngiliz, üst tarafı Osmanlı olmak üzere 72 altın çıktı.

— İnanmam...

— Vallaha! Sen buna talan mı diyeceksin? Yanlış... Bu haktı. Ganimet... Bizi onlar talan için basıyorlardı. Yarın bırakıp gideceğimiz topraklarda, rövelverimin kurşununu taşıyan bir cesedi soyguncuların neden bırakayım?

— Yalnız talan için mi? Adil Usta, seferberlikteki Arap isyanlarını bizim onlara yüzlerce sene yaptığımız tazyike verir.

— Şüphesiz... Suriye'de Cemal Paşa'yı da görmedim değil...

Allah bile yere inseydi, ondan daha kahhar, daha kibirli olamazdı. Ama, benim sana zulmetmemin öcü başka şey! Bu haklı öce İngiliz lirası alıp öyle başlayarak, benim leşimi soymakla devam etmek gene başka...

— Bugün bir Yunanlı ile karşılaşırsan gene tereddütsüz vurur musun?

— Yüz tanesini vururum ya sen?

— Ben de vururum.

— Cihatta kâfir öldürmek sevap diye mi?

— Hayır! Burada ne işleri var? diye...

— Bizim üç yüz sene Yunanistan'da ne işimiz vardı?

— Üç yüz sene evvel Yunanistan'a giden ben miyim?

— Babanın borcu olsa ödemez misin?

— Bunlar bizden alacaklarını istemiyorlar ki... Bilakis borç ediyorlar.

— Doğru... Ben o ciheti düşünmemiştim... Sen hiç adam vurdun mu yüzbaşım?.. Ama gene boş şeyler konuşuyoruz. Tayyare devri bu devir... Topçuya sen adam öldürdün mü diye sorulmuyor. Pilota da öyle... Hep birbirimizi öldürüyoruz. Bir vakitler tütün de şiddetle yasak edilmiş miş... Bu gidiş böyle devam ederse, ceza kanunlarından adam öldürmek maddesini çıkarırlar diye korkuyorum. Birbirimizi öldürür gezeriz. Fena olmaz... Muharebe idmandır.

— Din kardeşlerimizi, vatandaşlarımızı mı?

— Din kardeşi!.. Vatandaş!.. Bırak Allahını seversen... Bolşevik ihtilalinde, çar taraftarları girdikleri şehir ve kasabalarda, eli nasırlı olanları toptan öldürürlermiş... Asilzade zabitler, amele ellerinin derilerinden eldivenler yaptırıp giymişler.

— Vahşet...

— Değil... Harp kanunu... Geçenlerde bir defa söylemiştim.

Harbin de, ihtilalin de birtakım mecburiyetleri var. Bunları münakaşasız kabul etmek iki taraf için de elzem! Fakat, kavgada kanun tatbiki vazifesinin namussuzlara verilmesi kötü... Çerkez Etem, şu anda yenilmemize dua ediyor. Belki padişah da öyle...

— Padişahla şu namussuz herifi bir tutma...

— Ben mi bir tutuyorum?.. Vahidettin efendimiz kendisini aynı hizaya getiriyor.

— Onlar laf... Bir kere asaleti meydan vermez...

— Asaleti mi? Başına bela kesilen de galiba işte bu asalet... Sen dini bütün bir Müslümansın. Kitabımız, gâvuru da Müslümanı da götürüp esasta Adem Peygamber'e bağlar. Hangimiz mesela Âl-i Osman sülalesi kadar asilzade değiliz?..

— Orası da doğru ama...

— Bu "Ama" kelimesi olmasaydı, dünyada çok şeyler düzelirdi gibime geliyor. Sana bir şey söyleyeyim mi?

— Söyle...

Selami Efendi biraz sustu. Artık konuşmaya üşeniyordu. Öksürdü:

— Şimdi neden söylemiyorsun?

— Değmez...

29 Mart günü, Yunanlılar gene cenahlara saldırmışlardı. O gün akşama kadar Gündüzbey sırtları defalarca el değiştirdi. Fakat akşamüstü, boğuşma duraklayınca, bizde kaldıkları hayretle görüldü. Sol cenahta vaziyet biraz daha iyiydi. Onbirinci Fırka, faik düşman kuvvetlerini sade tevkif etmemiş biraz geriye bile sürmüştü. Günün kahramanı Yetmişinci Alay'dı.

30 Mart'ta öğleye doğru Metristepe'nin Yunanlılar tarafından alındığı nasılsa duyuldu. Sol cenahta da işler dünkünün aksine cereyan ediyordu. Akpınar-İnönü garp mevzileri düşmüştü. Be-

reket versin, Ankaradan gelen Beşinci Kafkas Fırkası'yla, Millet Meclisi Muhafız Alayı'ndan bir tabur zamanında yetişti de, bu sayede düşman durdurulabildi.

Yunan dört günden beri gerileyip gerileyip kafasını vurduğu halde, hattı yaramamıştı.

Selami Efendi:

— Bunun pek ehemmiyetli bir manası vardır, diyordu, dört gün dayanmak demek, düşman geçemeyecek demektir.

— Nereden biliyorsun?

— Bilmez miyim? Balkan harbinin en tehlikeli zamanlarında, hariciye nazırlığını Ermeni milletinden Redükyan (?) efendi yapıyordu. Bulgarlar Çatalca'ya doğru ilerliyorlar. Hariciye nazırı düveli muazzama elçilerinden birini bırakıp diğerine koşuyor. Yalvarıyor. İmparatorluğun payitahtını, Âl-i Osman sülalesinin "Dersaadet"ini, Halife-yi ru-yu zemin efendimizin "İstanbol"unu kurtaracak. O sıralarda İstanbul'da bulunan bir Fransız muharririnden okudum. Muharrir bir akşam nazırın Taksim'deki evine uğramış, bakmış ki çay içiyor. Artık eskisi kadar telaşlı değil. Sormuş: "Düvel-i muazzamadan yardım vaadi mi aldınız?", "Hayır! Artık, yardımlarına ihtiyacım kalmadı", "Ne demek?", "Askerimiz üç günden beri Çatalca'da tutunuyor. Bizim asker, bir yerde üç gün tutunursa sökülmesi, hemen hemen imkânsızdır." Ben, askerimize, Ermeni hariciye nazırımız kadar inanmazsam ayıp...

— Haklısın. Demek öyle... Aferin kâfire... İyi söylemiş... Bana bak, insan, düşman bellediğinden dostluk görürse seviniyor.

— Sevinmez mi? Düşman saydıklarımızla sahiden dost olabilsek... Plevne'de Gazi Osman Paşa'ya diz çöktüremeyince Ruslar Romanyalılardan imdat istediler. Balkan Harbi'nde, bizi eski tebalarımız yendi. Seferberlikte Arapların isyanına uğradık. Os-

manlılığı bir başka türlü söktürebilseydik... Hakikatte Bulgar'a yenilecek kadarkof, görünüşte yedi düvele kafa tutacak kadar büyük bir devlet... İçerden çürüdükçe, fert fert palavracı olmuşuz. Üç yüz seneden beri kaçmaktan koskunlarımız kopmuş. Konuşurken süngümüzün önünde duran bulunmaz.

— Osmanlılığı nasıl söktürebilirdik?

— Kardeş gibi birleşerek... Romanya'dan Yemen'e kadar bir federasyon...

Mahir Efendi, Burdur'a hırsız kâtiple beraber gelip Türk birliğinden Turan'dan, "Kırmızı elma"dan bahseden sertabibi hatırladı:

— Rusya'da Türkler varmış, dedi, seferberlikte kurtarmışız. Şimdi gene mi kaybettik?

— Mesele Türkler meselesi değil... İnsanların kardeşliği meselesi... Fakirler nasıl birbirlerini tutmalıysalar, öylece kuvvetsiz milletler de birbirlerini tutmalı... Biz Yunanistan'ı beş yüz sene işgal etmişiz. Sonunda Yunanlılar istiklallerini kazandılar. Şimdi bu çıkmaz işe kendileri girişti. Haydi bizi yendiler diyelim. Yendiler de, beş yüz sene de hükmettiler. Beş yüz sene sonra, tabii biz de kurtulacağız. Ne çıktı bundan?

— Nam kazanırlar.

— Yanlış. Ben bugün, Yunanistanı beş yüz sene esir tuttuğumuz için övünmeye utanıyorum.

— Beş yüz sene kâr ederler, bizi soyarlar da...

— Beş yüz sene, milletlerin tarihinde büyük bir şey sayılmaz. Bizim hayatımızdaki beş sene gibi bir şey sayılır. Sonunda bir hesap yaparsın, bakarsın ki sen zararlısın... Yahu ne acayip hal! Biz şimdi Epir'den Atina üzerine yürümekte olsaydık gene böyle mi düşünürdüm?

— Memleket zapt etmek iyi bir şey olsa gerek... İnsan kibirlenir...

— Kibirlenir... Evet...

— Aklıma geldi. Sen bana bir şey söyleyecektin?

— Söyleyeceğim...

— Haydi söyle...

— Benim de sana bir vasiyetim var: Murat'ı sakın dövme!

— Dövmeyeyim mi?

— Hayır.

— Yaramazlık ederse de şamarlayamayacak mıyız?

— Şamarlama... Dayağın her zaman kullanılır bir usul olduğunu, Murat oğlum, asla kabul etmesin...

— Sen Ayşe'yi dövmez misin? "Kızını dövmeyen dizini döver" demişler.

— Dövmem... Ne haddime... —Selami Efendi içini çekti—: Hele ölmediyse. Hele beni, dönüşte, zıplayarak karşılarsa... Bir kere kucaklarım da bir daha hiç bırakmam zannediyorum.

— Buraya geldiğine pişman olduğun oluyor mu?

— Yok... Hayır. Ben eskidenberi pişman olmayı sevmiyorum. Ben buraya doğruca evden gelmedim ki, şöyle cepheleri dolaşıp geldim.

— Ne düşündün bakalım?

— Hiç...Mesela bir cigara tiryakisi cigara yakarken her zaman bir şey düşünür mü? Vatan ve millet aşkıyla gözlerim yaşararak da gelmedim. Hani derler ki: "Irzın, namusun ayak altında kalır." Biz halbuki, ırzı, namusu düşman içinde bırakıp buraya koştuk. Memleket zapt etmekte kibirlenmek hakkı olabilir. Lakin memleketi kurtarmakta bu his bile yok. İşte öylece geldim. Mesela, sen Fransız zabitini vurup yola çıkınca, İnönü'nde muharebe ederken, ben orada çocuklara kıraat kitabından, nasıl olur da, "Kurşun bizim ayak teri ver suyunu sen Memiş!" diye Viktor Hügo'dan tercüme edilmiş manzumeler ezberletirim.

Bayramda yeni elbiselerimizi giyer, el öpmeye gideriz. Ramazanda oruç tutulur. Müslüman geçinenler beş vakit namaz kılarlar. İcabında gerinip esneriz. Sümkürmek ve aksırmak da insan için tabii bir ihtiyaç... İşte tıpkı onlar gibi... Sen eski bir zabitsin yüzbaşım, harbe girdin kaç defa... Rica ederim bir düşün, sen ve etrafındakiler... Vatanı, milleti, kitaplarda yazıldığı, nutuklarda, marşlarda söylendiği gibi mi seviyorsunuz? Vatan, insanları hiçbir zaman mesela sevgilileri kadar rahatsız etmemiştir. Öyle olduğu halde gene de hayatımızı, çoluğumuzu, çocuğumuzu ona tereddütsüz feda ederiz. Vatanı bedava bulmuşuz. Bedava alınan her şey gibi o da en muazzam bedelle muhafaza ediliyor.

— Murat'ı dövmesem bu iş değişecek mi?

— Sen Murat'ı dövmesen, Yunan yüzbaşısı da kendi Murat'ını tokatlamazsa, çocuklar büyüyünce birbirinin gırtlağına belki sarılmazlar. Şerefli insanların başkalarına ait haklara tecavüz ettiğini hiç gördün mü? Hepimiz dünyayı düzeltmek isteriz. Yalnız bu iş için basitten mürekkebe doğru gitmek düşünülmüyor. Dünyayı düzeltmenin yolu, bizzat kendi kendimizi düzeltmekle başlar. Senin de, benim de dünyaya gücümüz yetmez ama, evlatlarımıza galiba hükmümüz geçer. Ben muharebeyi sevmeden yapıyorum. Cesur muharip oluşum bundandır. Senin de bu mendeburu sevmediğine eminim. Allah muinin olsun.

— Ya, senin?..

— Benim hiç kimse muinim olmaz. Ben senin gibi inanmıyorum.

— İşte gördün mü? Hata ediyorsun...

— Hata etmekten ziyade, hata etmemek ayıp. Hata etmeyen insanla, dost olmak şurada kalsın, tavla bile oynanmaz...

— Bizi daima yener diye mi?

— Hayır! Canımızı sıkar diye... Kuran'da bir tuhaf ayet var:

"Biz bazı ayetleri tekrar eder, bazılarını unuturuz," diyor.

— Hâşâ!.. Ben duymadım.

— Dünyada bizim duymadığımız şeyler ne kadar çoktur. Evet, böyle bir ayet var. İyi hatırlıyorum. –Selami Efendi biraz düşündü.– Şimdi canım ne istedi bilir misin? Güllaç istedi. Sütte pişmiş bol şekerli güllaç... Senin canın arada sırada böyle münasebetsiz bir şeyi elbette ister... Değil mi?

— Hayır, ben boğazıma düşkün değilim. Benim canım, şu anda soba yanan, sıcak, aydınlık bir oda istiyor.

— Yengem de orada olacak elbette...

— Olacak ya...

— İkimiz de şu anda ne kadar hovardayız. Mesut olmamız için, ama sahiden alabildiğine mesut olmamız için ne kadar meşru ve basit şeyler elverir. Bir tabak güllaç, bir sıcak oda ve karın... Biz Yunan'ı mutlaka yeneceğiz yüzbaşım.

— Nereden anladım?..

— Pek fıkara düşmüşüz. Bir de pek az şeyler istiyoruz. İkimizin ideali de öyle ahım, şahım değil... Bunları, sağ kalırsak elde etmemek olur mu? Kral Konstantin kafasını bu sefer de kayaya çarptı.

Kalın kerpiç duvarın arkasında sert ayak sesleri duyup sustu.

Gelen zabit, yarın taarruz edileceğini haber verdi.

Demek ki düşman takattan kesilmişti.

31 Mart 337'de sıra bize geldi.

Dördüncü ve Altmışbirinci Fırkaların hücum taburları, Yüzyetmişyedinci Alay'ın İkinci Tabur'u, Yüzdoksanıncı Alay'ın birinci Tabur'u, Altmışbirinci Fırka'nın Topçu Alayı, Yüzkırk üçüncü Alay'ın Üçüncü Tabur'u, Onaltıncı Süvari Alayı, Üçüncü, Yetmişinci, Onuncu Piyade Alayları tekrarladıkları öfkeli hü-

cumlarla, sayıca üç misli düşmanı nihayet ilk defa sahiden önlerine kattılar.

Fakat düşmanı, eski mevzilerine kadar kovalamak, 24'üncü Fırka'ya nasip olmadı. Cenup cephesinde işler buradaki kadar iyi gitmemişti. Refet Bey'in emrinde bulunan üç piyade fırkası Dumlupınar'da evvelce hazırlanmış mevzilerde bulunuyordu. Bundan başka, bu cephenin ihtiyatında bir süvari fırkasıyla bir süvari livası vardı. Düşmanın Uşak şarkındaki mevzilerinden hareket eden üç piyade fırkasıyla bir kısım süvari kuvvetleri Dumlupınar mevzilerine taarruz edip 26 Mart'ta, Refet Paşa kuvvetlerini mevzilerini terke mecbur etmişlerdi. Cenup cephesi kumandanı bundan sonra esaslı bir hatta kuvvetlerini toplayıp yeniden tertibat almaya muvaffak olamayarak ikiye bölündü. 8'inci ve 23'üncü Piyade Fırkalarıyla İkinci Süvari Fırkası'ndan mürekkep kısım, kendi kumandasında, "Altıntaş" istikametine çekildi. 57'nci Piyade Fırkasıyla Dördüncü Süvari Livası Fahrettin Bey'in emri altında kalmıştı. Düşman bütün kuvvetleriyle Fahrettin Paşa'nın üzerine yürüdü. Refet Bey'in kuvvetlerine karşı, Dumlupınar'da yalnız bir piyade alayı bırakarak, Fahrettin Bey'i Afyon'a kadar kovaladı, şehri aldı.

Bu esnada Altıntaş üzerine çekilen kuvvetlerden 23'üncü Fırka, Fahrettin Bey'in imdadına gönderilmişti ve nihayet, garpta bir düşman hareketi olmadığı anlaşılınca Refet Bey diğer kuvvetlerle şimale getirildi.

Fahrettin Bey, ancak Altıntaş'tan gelen 57'nci ve 23'üncü Fırkalarla cenuptan, Adana mıntıkasından gelen 411'inci Fırka vasıl olunca, Çay-Bolvarin hattında düşmanı durdurabilmişti.

Yunan Başkumandanlığı bütün bu harekâtla gayet mühim bir hata işlemiş bulunuyordu. Uşak grubu Dumlupınar'daki Türk mevzilerini düşürdükten sonra Fahrettin Bey'in Afyon üzerine

çekilen kuvvetlerini değil, Altıntaş üstüne çekilen Refet Bey kuvvetlerini takip ederek İnönü'ne doğru yaklaşmak lazımdı. Konya tarafına tevcih edilen fırkalar, netice-i katiye sahasından uzaklaşmakla kalmamışlar, âtıl ve tehlikeli bir vaziyete de düşmüşlerdi. Hele İnönü'nde muvaffakiyet Türk silahlarında kaldıktan sonra bu kuvvetleri tehlikeden kurtarmak için bir an evvel, serian geri çekilmek icap ediyordu. Zira, İnönü'nde muzaffer olan Türk fırkalarını Eskişehir, Altıntaş üzerinden Dumlupınar'a doğru aktarmak, bilhassa bu mesafeyi kat ederken şimendifer hattında azami istifade edileceğinden Afyonkarahisar şarkına geçmiş olan Yunan grubunun ricat hattını kesmek kabildi. Bu suretle düşman için felaket bile muhakkaktı.

Nitekim, İnönü'nde serbest kalan birlikler derhal bu cepheye sevk olundu.

Zaten Yunan'ın Uşak grubu, İnönü muharebesinin neticesi üzerine derhal ricate başlamıştı.

7 Nisan 337 tarihinde Refet Paşa, karargâhıyla beraber (Çekürler) de bulunuyordu. 4'üncü ve II'nci Fırkalar Altıntaş mıntıkasında, beşinci Kafkas Fırkası ve kuvvetli bir Alay mahiyetinde olan Meclis Muhafız Taburu Çekürler cenubunda, birinci ve ikinci süvari fırkaları Kütahya mıntıkasındaydılar.

Fahrettin Bey, Çay ve Afyon'dan çekilen düşmanı takip ve tazyik ederken Refet Bey de düşmanın Aslıhanlar civarında bulunan bir alayına, üç piyade fırkası ve bir taburla taarruz etti.

İşte cenup cephesinde umumi vaziyet bu haldeyken 24'üncü ve 8'inci fırkalar da yola çıkmışlardı.

Bölüğünü iki tane kırk kişilik vagona kolayca yerleştirmiş olan Mahir Efendi hayatından son derece memnundu. Nihayet olup biten işlere akıl erdirmeye başlıyordu. Selami Efendi'nin

omuzuna, üçüncü defa vurarak, üçüncü defa:

— Haşşöyle birader! dedi, gördün mü? Aferin!

— Zafer mi bu?

— Ta kendisi...

— Demek biz şimdi Uşak üzerinden ver elini gâvur İzmir'i mi diyoruz?

— Hiç şüphen olmasın...

— Uşak üzerinden gâvur İzmir'e gideceğimize, Bursa'yı alıp Balıkesir'den yukarı çıksaydık.

— O kadarını ben bilmem. Büyük Millet Meclisi reisi bilir.

— Pekâlâ!

Vagonlardan türkü sesleri geliyordu. Asker, kendisine artık güvenmeye başlamıştı. Kıyafetlerinin hırpaniliğine, tıraşların uzamış olmasına, silahların, bilhassa cephanenin kifayetsizliğine rağmen zafer, bir ışık halinde gözlerinde parlıyor, seslerini tatlılaştırıp gururlu bir hale getiriyordu. Almanya'da yapılmış eski lokomotif bile sanki Türkleşmişti. Ve yenmiş insanları taşıdığının sanki farkındaydı.

Boş topraklar, ölüme ait bir şey olmanın mutlak hareketsizliğini bir tarafa bırakmışlar, kana boğulmuş muzaffer İnönü'ne iltica etmek için döne döne tekerleklerin altında kaçıyorlardı.

Selami Efendi zevkle gözlerini yummuş, arkaya dayanmıştı. Hafif bir ıslıkla öndeki vagondan duydukları türküye yardım ediyordu. Neden sonra bir cigara yaktı:

— Bizim Anadolu'da üç tane esaslı türkü cinsi var: Oyun havası, eşkıya havası, bir de ağıt! Oyun havasından Deveci'yi severim. Konya'da bulunduğum oturak âlemlerini gördüm. Bizim millet yüzüne beraber "Kahpe" dediği umumi kadını ne kadar barbarca kullanır!.. Eşkıya havasından "Çöllo" enteresan, Çöllo fakir bir çobanmış. Mahpus olmuş, "Hapis damı"na Çullu aşağı,

Çullu yukarı... Öfkelenmiş. Aylarca uğraşıp yeraltından tünel açmış. Çıkıp gideceği zaman, koğuş halkına bağırmış: "Bana şimdiye kadar Çullu dediniz, şimdiden sonra da Çöllo diyeceksiniz" Çöllo'nun ne manaya geldiğini öğrenemedim ama... Eşkıya olduktan sonra Kayseri bedestenini bastığı, çuhayı, basmayı meydana çöküp, Martin'le ölçerek fakire, fukaraya dağıttığı söylenir.

— Ağıtlardan hangisini seversin?

— İki tanesini! Birisi Beypazarlı Deli Süleyman üzerine çıkarılan, öteki Hacı Bey'e yakılan... İkisini de bizim bölükteki Çorumlu Mevlût güzel söylüyor. Şuna bak: **"Seçin ağalar seçin yiğidi seçin! / Koç yiğit olana kefenler biçin! / Yeğin[1] atlar besledik kara gün için / Binip dizgin etmemize ne kaldı?"**

— Ya, öteki!..

— Hacı Bey mi? O daha yaman... Fark ettin mi? Şimdi söylüyordu. Hacı Bey namlı bir ağa imiş. Hizmetkârının nişanlısını cebren almış, düğün günü. O gece gerdeğe girecek. Hizmetkâr bir Martin peydahlamış, bir de yılgından[2] zorlu bir at tutmuş. Köyü tek başına basmış. Hacı Bey'i öldürerek nişanlısını terkiye atıp yallah dağ başına... Hacı Bey'in üç tane karısı varmış. Ağıtı en büyük karısı söylüyor...

Selami Efendi biraz kalın ve kederli sesiyle yavaş yavaş okudu:

Öküz aldı koşamadı,
Yiğit oldu yaşamadı,
Namusuma zor geliyor,
Kız o, seni boşamadı.

Ayva ile nar istiyor,
Yandı yürek kar istiyor.

1) Burada "yeğin", süratli manasına.
2) Başıboş at sürüleri.

Tez gel Hacı Bey'im tez gel,
Küçük karın er istiyor.

Ne güzel yarabbi! Büyük karısı nasıl da "Herif"ini anası gibi seviyor. Dördüncü ortağının Hacı Bey'in nikâhındayken kaçırılması namusuna zor gelmiş. Bir de, kendisi ölünceye kadar dul kalacak. Lakin üçüncü kadın, mutlaka er istermiş "Er"siz yapamazmış...

Ben karıma hediye olarak birkaç türkü göndereceğim yüzbaşım. Hep o mesut günleri, daha doğrusu geceleri düşünüp avunurum. Mehtap ister olsun, ister olmasın... Lambayı söndürüp karımı yanıma çağıracağım. Sırtüstü yatarım. Bir taraftan yavaşça saçlarını karıştırırken bir taraftan ona Hacı Bey'in türküsünü çağırırım...

— İnşallah...

— Şarkıdan anlar. İyi ut çalar senin yengen... İnşallah dinlersin ya... Murat'ın anası sazdan anlamaz mı?

— Hayır... Biraz piyano çalar. Lakin bizim evde... Biz çalgıyı pek istemeyiz. Günah diye...

— Günah! Bu kelime bize Yunan ordusundan daha beter düşman... Şu yobazlar ne yaman ruhiyatçı keratalarmış... Milleti eğlenceden, neşeden, yani saadetten uzaklaştırıyorlar ki, kolay kandıralar...

— Ne yapsınlar... Kitabımız...

— Hâşâ, kitapta öyle bir şey yok. Peygamber neden ezan okumaya Bilâl-ı Habeşi'yi memur etti? Sesi güzel diye... Bizim kitap, bilakis tersini yazıyor. Diyor ki: "Eğer sesiniz çirkinse, sakın Kuran'ı yüksek okumayın. Bu suretle insanları rahatsız edersiniz. Bir de, Kuran'dan tiksindirirsiniz." Peygamber "Dünyanızdan, güzel kokularla kadınları severim," demiş. "Kadın" demek

biraz da, "biraz da" mı dedim, ne münasebet birçok da "güzel ses" demektir. Bizim Peygamber keyf ehli bir adammış. İslamların zampara olmaları bundan... Peygamberimiz Hazreti Muhammet...

— Tövbe de... Gene tuttu...

— Kızılbaşlığım... Yalan mı birader? Bir rivayete göre dokuz, bir rivayete göre on üç karısı varmış... Hele Müslüman cennetindeki huriler, gılmanlar, vasfedilen o şehevi hayat... Suç Peygamberin değil ki... Arabistan sıcak diyorlar... Arap ister istemez nefsine düşkün oluyor... Dört karı alma müsaadesi, cariyelerini istifraş etmek... Bunlar hep o kızgın güneşin, baharlı yemeklerin marifeti değil de nedir?

— Aklım ermez...

— Ermesin... Murat'ın aklı erecek. Bak gürürsün, benim damat, kızımın üstüne gül koklamayacaktır.

— Murat mı senin damat? Ben bu işe daha karar vermedim... Senin Ayşe'yi pek gözüm tutmadı. Ne münasebetsiz olduğu babasından belli...

Gülüştüler. Tren, dans eden bir kıvrak kadın gibi, geniş bir virajı nazlı nazlı bükülüyor, iki zabiti sarsıyordu.

Çorumlu Mevlût, halay havası tutturmuştu: "Babası kurban olsun kızının oynaşına!" diyerek kırk kişilik vagonun duvarına basıyordu yumruğu.

Aslıhan'lardaki Yunan alayı, Refet Paşa'nın taarruzunu durdurup çok zaman kazanmış, bu müddet zarfında geriden gelen kıtaatla takviye edilerek kuvvetini iki fırkaya çıkarmıştı. Bunlar, Afyon'dan çekilen birliklerin kendilerine iltihakını temin ettiler.

12 Nisan 337 günü Refet Paşa, kuvvetlerini toplayıp yeniden umumi taarruza geçti. Şimalden cenuba doğru 4, 5, 11, 8 ve 24'üncü Fırkalar, şarktan garba doğru da 57, 23, 41'inci Fırka-

lar ki ceman 8 piyade fırkası ve bir piyade taburu, düşman üstüne atılmışlardı. Birinci ve İkinci Süvari Fırkaları ise, çok uzak mesafelerden dolaştırılarak "Banaz" hedefine tevcih olundu. Bunlar o günün muharebesine hiçbir suretle müessir olamayacaklar, ancak, düşman mağlup edilince işe yarayacaklardı.

Hiçbir asker, bunun kadar karmakarışık bir muharebeye rastlamamıştır. Her an düşmanı önüne kattıklarına seviniyor, her an mukavemetin sertleştiğini görüyorlardı. Alaylar, taburlar birbirine girmişti. Bu böylece tamam beş gün, beş gece sürdü. Altıncı günün sabahında, bir günlük emir, Dumlupınar meydan muharebesinde düşmana son darbenin vurulduğu müjdelendi. Alaylar, bu hayırlı havadise şaşarak, davranıp kalktılar. Nerdeyse, İzmir üzerine köpürmüş seller gibi akacaklardı.

Mahir Efendi, Selami Efendi'den günlük emrin müjdesini alır almaz, çok sevdindiği zaman mukavemet edemediği bir hareketle kalpağını yere çalmış:

— Bir ay sonra İstanbul'dayız Selami! diye bağırmıştı.

Fakat bir ay sonra İzmir'den, şüphesiz vapurla İstanbul'a geçecek yerde, o gece ricat emri verildi. Ordu, gerileyerek Aydemir Çalköy-Selkisaray hattını tuttu.

Meğer, galip geldik zannederlerken yenilmişlerdi. Aslıhanlar'daki düşman alayını bir türlü söktüremeyen kumandan bey, Yunan kuvvetlerinin, Dumlupınar'da, müdafaası kolay, hâkim ve esaslı mevzilere yerleşmesine mani olamamış, asıl hatta çekilmek için alınan tertibatı ricat sanarak kıtalarına fazla zayiat verdirmişti.

"Aslıhanlar muharebesi" diye yad olunan bu acayip ve talihsiz çarpışmada Mahir Efendi kalpağını delen bir kurşunla sağ salim kurtuldu.

*

Galiba Ankara'dakiler de, İnönü'nden sonra ilk iskelenin İzmir olacağını düşünmüşlerdi. Hayal kırıklığı İnönü zaferinin sevincini öfkeye ve belli belirsiz bir ümitsizliğe çevirdi.

Büyük Millet Meclisi reisinin bizzat cepheye gelerek vaziyeti yerinde tetkik ettiği, cenup cephesi kıtalarında kumandanlarına karşı bir emniyetsizlik hasıl olduğu anlaşıldığından, bu cephenin doğrudan doğruya harp cephesine bağlandığı duyuldu.

İzinli olarak bir müddet Ankara'ya giden Selami Efendi daha esaslı havadisler getirmişti. Söylediklerine inanmak lazımsa, kargaları güldürecek işler cereyan etmiş imiş.

— Hele dinle de hayrette kal yüzbaşım, diyordu. Büyük Millet Meclisi reisi, İsmet Bey'in Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetinden istifa ederek, pek geniş bir hal olan Garp Cephesi Kumandanlığıyla meşgul olmasını münasip görmüş. Müdafaai milliye vekili olan Fevzi Paşa, vekâleten ifa etmekte olduğu Erkân-ı Harbiye-i Umumiye riyasetini asil olarak deruhte edecek. Ondan boş kalan Müdafaa-yi Milliye Vekâleti'ne de, sözüm meclis harici, Dumlupınar galibi (!) Refet Bey geçecek.

— Pekâlâ!

— Pekâlâ ama, gel gelelim Refet Bey razı oluyor mu?

— Başkumandanlık istemesin!

— İyi bildin. Başkumandanlık istiyor.

— Bizi rüsva ettiği için mi?

— Artık orasını nasıl düşündü anlayamadım. Herhalde, "Zafer kazanan kumandanların yükselmesi her idarede çok görülmüştür. Bir defa da kötü kumandanların hatalarını terfi ile karşılayalım. Bakalım nasıl neticeler verir" mi dedi ne? Hasılı Refet Bey, açıkça bir şey istememiş. Demiş ki: "Madem ki benim cephem İsmet'e verildi. Ben dışarıda kaldım. Zanaatım askerlik olduğuna göre bana elbette gene bir askeri vazife verilecektir. Fev-

zi Paşa Müdafaai Milliye Vekâleti'nde kalsın. Garp Cephesi Kumandanı Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nden istifa etmiyor mu?" Mustafa Kemal Paşa, hayretlere gark olmuş... Bre medet! Neler konuşuyoruz yahu! Fakat bu kadar yüzsüzlüğü ummadığından, emin olabilmek için bir daha bir daha sormuş: "Yani siz mi Erkân-ı Harbiye-i Umumiye reisi olmak istiyorsunuz?"

— Evet deseydi...

— Senin kadar cesur mu bakalım?.. Lafı ağzında geveleyince, Büyük Millet Meclisi reisi dayanamamış: "Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti, demiş, bizim teşkilatımıza göre bugün fiilen başkumandanlık makamıdır. Siz henüz Türk ordusuna başkumandan olacak evsafı ihraz etmiş değilsiniz. Bunu şimdilik hatırınızdan çıkarınız!" Nasıl?

— Var olsun! Okkalı söz diye işte buna derler... Sonra?

— Bizim Aslıhanlar'daki muvakkat kumandanımız şimdi orduya da, millete de, küsmüş. Kastamonu taraflarına, Ecevit'e, ormanların arasına yan gelmiş orada herhal, yayla safası yapıyordur.

— Her gün Aslıhanlar'daki zaferi gibi bir muzafferiyet kazanıp yüzümüzü güldürecek değil ya... Sonra bu millet sırıtkan olur. İstirahat hakkıdır.

— Alıp başını İstanbul'a gitseydi daha mı iyiydi? İzzet ve Salih Paşalar gibi...

— Onlar İstanbul'a mı gitmişler?

— Çoktan... Mart iptidalarında İsmet Bey Ankara'ya çağrılmıştı. Fırsattan bilistifade yalvarmışlar. Büyük Millet Meclisi Reisi İstanbul hükümetinde vazife almamak şartıyla yakalarını bırakmış. Gidince tekrardan Nazır olmamışlar mı? Ben Jeneral Fronze'yi gördüm.

— Kimi gördün?

— Jeneral Fronze... Kızıl Ordu kumandanı...

— Ankara'da mı?

— Evet. Bolşevikler bize silah, para veriyorlarmış. Jeneral Fronze çavuşluktan yetişmiş... Dünyada acayip işler oluyor. Bir de Napolyon zamanında böyle çavuşluktan türeme mareşallar görülmüştü. Jeneral Fronze Ankara'da bizim kurtuluş savaşımızı gücü yettiği kadar kuvvetlendirmeye çalışıyor. Moskof'a düşman deriz. Bize silah, para veriyor. Buna karşı, bizim kumandan bey, bize küsüp Ecevit'e kaçtı. İzzet ve Salih Paşa'lar, Ankara'ya dayanamayıp İstanbul'a can attılar. Hangisi bizden bunların?.. Fronze mi, yoksa Refet Bey, İzzet ve Salih Paşa'lar mı? Aklına geliyor mu yüzbaşım, Kırkpınar önünde akşamüzeri Çorumlu Mevlût nasıl düştüydü? Biz elimizden geleni yapmadık mı? Çocuğun sesi hâlâ kulaklarımda... Refet Bey bize nasıl darılabiliyor? İnsan İzzet ve Salih Paşa'lar olmayınca, bedbaht, telaşlı, silahsız olduğu için, entarisi yırtılmış bir kadın gibi çırpınan Ankara'yı Jeneral Fronze'ye bırakıp İstanbul'a nasıl gider? Bir Bolşevik zabitle görüştüm. "Dünya'da iki çeşit millet var: Biri fakirler, biri zenginler!" dedi. "Bugünlerde zenginler birbirlerinin lisanını anlıyorlar. Fukara anlamıyor" dedi. "Bir zaman gelecek fakirler de anlaşacak. Dünya o zaman kurtulur" dedi. Moskof oğluna hak verdim.

— Moskof deme. Ayıpmış?

— Neden?

— Bilmem ki... Şaşılacak şey! Dünya değişti. Adil Usta kızıyor. "Moskof'u, Bolşevikler kesti" diyordu.

— Belki de haklıdır. Bolşevikler, yeni bir millet. (Yeni bir millet) sözü de uygun değil. Yeni çeşit bir insan... Konuştuğum Bolşevik zabiti. Seferberlikte çavuşmuş. Bizim Enver Paşa'yla dövüşmek mecburiyetinde kalmış. Basmacıları kovalarken bir boğaza gelmişler. Müdafaası kabil bir boğaza. Çavuş, sabık başku-

mandan vekilinin muharebeyi burada kabul edeceğini sanmış. "Boğazı geçtik. Bir tüfek patlamadı. Orada, kayaların dibinden bize atış açılmaz mı? Yüreğim çarpıyor. Askerlik bir ilimdir. Karşımdaki adam, büyük ordulara kumanda etmiş bir erkân-ı harp. Neyse, basmacı kuvvetlerini yeniden önümüze kattık. Bir de arkadan haber geldi ki, Enver Paşa, boğazın arkasındaki düzlükte vurulmuş. İnsanlar, düşmanlarına göründükleri kadar büyük olsalar..." İşte böyle diyerek gülüverdi herif... Enver Paşa, ille Ankara'ya ben de gideceğim diye tutturmuş da Bolşevikler müsaade etmemişler. Bizim eski başkumandan, buraya gelip, işi karıştırmayı göze alıyor da, "Kör Moskof" dediğimiz razı olmuyor... Hani bir şey sormuştun?

— Ne sormuştum?

— Ahrete inanmıyorsunuz da nasıl dövüşüyorsunuz? Gibi bir sual... Ben bunu hiç unutamıyorum.

— İmana gel kâfir...

— Hayır, hayır! Bir beş kuruş düşürsek, oradan geçtikçe aklımıza gelir. Halbuki bir milleti, milleti bir tarafa bırakalım, silah arkadaşlarını bırakıp gitmek kolay değil. İnsan belki öfkelenirse böyle bir halt yapar. Fakat öfkesi geçer geçmez, koşup vazifesine devam etmez mi? Bazı insanlar kırk yaşında yaşamaktan yorulurlar. Bunlara dikkat et! Yüreklerinde muhakkak bir ihanet çöreklenmiştir. Bazılarımız da doksan yaşında delikanlı gibi dururlar. Yaşıtlarım burada dövüşürken ben İstanbul'da nasıl nefes alabilirim? Karımı nasıl kucaklar, dünyanın bozulduğundan, insanların ahlaksızlığından nasıl şikâyet ederim. Kızım, sonraları büyüyünce, bir gün "İnönü Harbi'nde sen neredeydin baba?" diye sorarsa... Yahut bizim Murat, sorsa bunu? Ölmezsem mutlaka Ecevit'e gidip Refet Bey'in rahatça oturduğu yerleri gezeceğim.

— Onun yerine utanmak için mi?

— Ne için olduğunu şimdiden kestiremiyorum. İşte sana bir vasiyet. Ben ölürsem, mutlaka oralara git...

Selami Efendi birdenbire sustu. Sonra sinirli sinirli güldü. Mahir Efendi:

— Ne güldün? diye sordu, aklına bir domuzluk geldi galiba...

— Evet! Bir domuzluk geldi. Deminden beri, kendimizden daha korkaklara bakarak kendimizi methediyoruz. Halbuysa, Çineli Yusuf, Çorumlu Mevlût, hiç de böyle düşünmedikleri halde, kolayca öldüler... insan biraz okursa ahlaksız mı oluyor ne?

— Ben okumadım.

— Sen okumadın ama, yüzbaşısın.

— Bundan ne çıkar?

— Şu çıkar: Ben neferlere anlatmadıklarımı sana söylüyorum. Sen de maalesef anlıyorsun...

Sıcak haziran gecesinin içinde, iki erkek toprağa sırtüstü uzanmış yatıyorlar, yıldızlarla dolu gökyüzüne bakıyorlardı. Arkalarındaki koruda bir çakal aç bir çocuğun ağlaması gibi uludu. Etrafta ateş böcekleri yanıp sönüyorlar, ağustos böcekleri, tahta kemiren yeknesak sesleriyle ötüyorlardı. Hafif bir rüzgârla kımıldanan hava, kuru ot kokusuyla doluydu.

Selami Efendi:

— Ben İzmir'e hiç gitmedim, şaşılacak bir şey değil mi bu? dedi.

— Neden?

— İzmir için dövüşüyoruz da...

— Hayır biz İzmir için dövüşmüyoruz.

— Ya neye?

— Başkasını bilmem. Ben yenilmekten usandığım için dövüşüyorum galiba... İstanbul'dan sana ne yazmışlar? İnönü'nde olup bitenler İstanbul'u sevindirmiş... Herkes mağlubiyetten bıktı.

— Buraya gelmeden de mağlubiyetten bıkabilirdin.

— Zaten buraya gelmeye niyetim yoktu ki birader... Zaten milletin de buraya gelmeye niyeti yok. Asker kaçaklarından belli... Düşünmediği, istemediği işler yapıyor.

— Biz böyle düşünürsek, Yunan nasıl düşünür?

— Onlar bizden beter...

— Öyeyse... Başka işleri bilmem, fakat muharebe yapıp yapmamayı mutlaka milletin orta halli ve fıkara insanlarına danışmalı.

— O zaman muharebeyi hiçbir millet istemez.

— Galiba bunu biliyorlar da, muharebe meraklıları beyler, muharebe meraklıları paşalar asla milletlere danışmıyorlar. İnsanlarda pek fena bir huy var: Bir iş ne kadar kötü olursa olsun bir kere başa geldi de, geçti mi ondan mutlaka bir övünecek taraf çıkarıyor. Yoksulluklar, rezaletler unutulup yalnız iyi cihetleri akılda saklanıyor. Fazladan, mesela muharebeleri hiçbir zaman yapanlar yazmaz. Hep uzaktan rahatça seyredenler hikâye eder. Hasılı, muharebeyi bütün kabahatlerimiz gibi pek çabuk unutuyoruz. Tekrar, tekrar bu cehenneme atılmamız bundan... Bir de iyi tarafı var galiba... Ben karımı, kızımı, artık daha çok, daha insan gibi seviyorum. Onlardan kendimi mahrum etmeseydim, eğer kavuşmak nasip olursa, en küçük şeyleriyle, mesut olacağım kadar bahtiyarlık duyamazdım.

Mahir Efendi, Mülazım Selami Efendi'nin bu gece İstanbul'da bıraktıkları insanları pek ziyade özlemekte olduğunu birdenbire anladı. Kendisi de farkında olmadan meğer aynı hisse kapılmış-

tı. Sıcak bir şey yüreğine aktı. Alnı hafifçe terledi. Cigara sarmaya üşenmese...

— Düşman taarruz eder mi? dedi. Ankara'da ne söylüyorlar?

— Belki edermiş... alınan haberlere göre umumi seferberlik yapmış. Cepheye mütamadiyen malzeme yığıyormuş. Biz umumi seferberlik yapamıyoruz.

— Neden?

— Çünkü memleket henüz buna müsait ve mütehammil değil.

— Müsait ve mütehammil değil mi? Burada Karagöz mü oynatıyoruz zannediyorlar?

— Evet, İstanbul'daki hükümet burada bizim Karagöz oynattığımızı zannediyor. Trakya düşman elinde... İzmit'e kadar İstanbul havalisi düşman elinde... Maraş, Urfa, Antep düşman elinde... Şarkta gürültü yeni bitti. Kürdistan bu zamana kadar askerliğin ne olduğunu bilmiyor. Kâhta'lı Hacı Bedir Ağa'ya Mustafa Kemal Paşa bir manevrada sormuş: "Ağa Hazretleri, sizinkiler de böyle mi dövüşür?" Kürt beyi "Evet" demiş. Sonra Urfa'ya yardımcı gitmeye kalktı. Mubarekler ilk çatışmada dağıldılar. Geri kalan topraklarda umumi seferberlik yapılırsa... Hasılı olamıyor...

— Ne halt edeceğiz?

— Baştan beri ne yapıyorsak gene onu yapacağız: Müdafaa muharebesi.

— Ne zamana kadar?

— Umumi seferberlik yapıp, düşman ordusu kadar asker, bu askeri silahlayacak vasıta ele geçirinceye kadar. Bolşevikler, Vrangel ordusunu Kırım'da denize döktükleri için silah sevkiyatı artık daha kolay yapılacakmış. Askeri donatamadıkça umumi seferberlik neye yarar?

— Doğru...

— Doğru olduğundan Yunan taarruz edecek ya...

— Etsin bakalım. Geleceği varsa, göreceği de var. "Azdan az gider, çoktan çok!" demişler.

— Denizi özledim yüzbaşım...

— Hayır, yengeyi özledin yalancı, kezzap!

— Evet, yengeyi özledim... Anadolu'nun türküleri de, mani ve koşmaları da ağzına kadar hasretle dolu.

— Fakirlikle desene...

— Hasrette fakirlik daima vardır. Bu milletin hasretten, yoksulluktan, vücudu kavruk kalmış da yalnız yüreği büyümüş... Biz, ihanet görünce kanlarımızı öldürürüz. Avrupalı pek böyle yapmaz. Vahşi olduğumuzdan değil, onları, kadınlarımızı çok, pek çok sevdiğimizden... Nefret ve öfke de sevgi derecesinde oluyor. Şunu bir dinle:

"Elimin emeği, gözümün bebeği yar,
Mihnet ile kazandım, soframın ekmeği yar."

Demiş. Yengeni özlesem haksız mıyım?

— Acaba bekâr olsak daha mı rahat ederdik?

— Hiç olur mu? Bilakis daha rahatsız olurduk. Yaşamak bir şeyler biriktirmek ve biriktirdiklerimizi götürüp bir sevgiliye takdim edebilmekten ibarettir. Yalnız bundan ibaret...

— Bunları eve yazsana. Ben senin sık sık mektup yazdığını görmüyorum.

— İlk zamanlar pek sık yazardım. Sonra dikkat ettim, duyduklarımı yüreğimde saklarsam, pürüzlü tarafları düzeliyor, kabalıkları kayboluyor, bana hislerin en basitleri kalıyor. Kısacıkları... Bizim talimde "Eşşoğlu eşek" dediklerimizden birisi:

"Bir mendil işle yolla!
Ucun gümüşle yolla.
İçine beş elma koy,
Birini dişle yolla!"

Buyurmuş. Ben ömrümde bu "Dişlenmiş elma"dan daha dehşetli bir aşk mektubu duymadım.

Bir yıldız düştü. Artık konuşmadılar. Muharebede bu iyi bir alamet sayılmıyordu. Kim bilir, keşif kollarından birisinde "Eşşoğlu eşekler"den birisi mi vuruldu? Yani: "Mihnet ile kazanıp sofrasına ekmek ettiği" yardan, "Dişlenmiş elma" isteyenlerden birisi...

*

Yunan ordusu 10 Temmuz 337 tarihinde umumi taarruza geçtiği zaman Türk ordusu, başlıca Eskişehir şimal-i garbisinde İnönü mevzilerinde ve Kütahya-Altıntaş havalisinde toplanmış bulunuyordu. Afyonkarahisar cihetlerini iki fırka, Geyve ve Menderes taraflarını da bir fırka tutmaktaydı.

Yunanlılar ikinci İnönü'den yenilen yedi fırkalarına, daha beş fırka ilave ederek mevcutlarını on iki fırkaya çıkarmışlardı. Türklerin 50.000 tüfek ve 162 topuna karşı düşmanın 100.000 tüfeği ve 345 topu vardı.

Yunan Başkumandanlığı, bir fırka ile Bursa'dan İnönü'ne, iki fırka ile İnönü-Kütahya arasına, Uşak cephesinden bir fırkayı Gediz üzerinden Kütahya'ya ve yedi fırka ile de Garp Cephesi'nin sol cenahını kuşatmak için Altıntaş-Seyitgazi mıntıkasına saldırmıştı.

Kütahya ve şarkında "Nasuhçay– Döğer" havalisinde bir hafta çok kızgın boğuşmalar oldu. Ankara hükümeti orduları her noktada, on misli düşman karşısında yılmadan dövüştü. Taarruza karşı taarruz ediliyor, durup dinlenmeden gece baskınları,

süvari akınları yapılıyordu. Fakat öyle bir an geldi ki düşmanın kuşatma çemberinden kurtulmak için, cephe kumandanının emri ile, kıtalar vuruşarak Seyitgazi-Eskişehir hattına çekildiler.

Fırkalar bilhassa vesait-i nakliye noksanı yüzünden gerek taarruz, gerek ricat hareketlerini akıl almaz zorluklar içinde yapabiliyorlardı.

18 Temmuz 337 günü, Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa, cephe kumandanı İsmet Paşa'nın Eskişehir cenubu garbisinde bulunan "Karacahisar"daki karargâhına geldi.

Vaziyeti yakından mütalaa ettikten sonra kumandanlar şöyle karar verdiler: Yunan milletinin bütün kuvvetiyle yaptığı bu taarruz karşısında bizim esas askeri vazifemiz, milli mücadelenin başladığından beri takip olunan vazifeydi ki o da her Yunan taarruzu karşısında kaldıkça bu taarruzu, mukavemet ve münasip harekât ile durdurmak ve iptal etmek ve yeni orduyu vücuda getirmek için zaman kazanmaktır.

Mustafa Kemal Paşa kati olarak: "Orduyu Eskişehir şimal ve cenubunda topladıktan sonra düşman ordusuyla araya büyük bir mesafe koymak lazımdır, demişti, ancak bu suretle ordunun tensik ve takviyesi mümkün olabilir. İcap ederse Sakarya şarkına çekileceğiz. Düşman hiç durmadan bizi takip ederse, hareket üslerinden uzaklaşacak, yeniden menzil hatları kurmaya mecbur kalacak, herhalde ummadığı zorluklarla karşılaşacaktır. Buna mukabil bizim ordumuz toplanmış bulunur, daha müsait şartlar elde edilmiş olur. Böyle hareket etmenin biricik mahzuru, Eskişehir'le beraber birçok araziyi düşmana bırakmaktan dolayı efkâr-ı umumiyede hasıl olabilecek manevi sarsıntıdır. Fakat az zamanda alınacak iyi neticeler bu mahzuru kendiliğinden bertaraf eder. Biz, askerliğin icabını tereddütsüz, yerine getirelim, diğer mahzurların hakkından geliriz."

*

Mamafih Seyitgazi-Eskişehir hattına çekilen kuvvetler, suyun şark tarafına geçmeden evvel, talihlerini bir kere daha denemek istediler. 21 Temmuz'da bir mukabil taarruz yapıldı. Alaylar geri geri çekilmiş, yorgun koçlar gibi bir daha atılıp kafalarını düşman saflarına vurdular. Darbe zaten kuvvetli olamazdı. Üstün kuvvetler, bu ümitsiz saldırışı pek kolay çeldi ve aynı zamanda Seyitgazi cenubundan beş fırka ile cepheyi kuşatmaya girişti. Onikinci grup ve bunun içinde onbirinci fırka ve süvari kolordusu, düşmanın kuşatma vazifesi almış birliklerinin karşısına dikildiler.

Artık bu, kaideli bir muharebe olmaktan çıkmıştı. İki taraf da, ilk darbelerde alınları yarılmış da gözlerini kan örtmüş gibi görmeden, sallanarak boğuşuyorlardı. Haklı olan Türklerle haksız olan Yunanlıların bu kadar kahramanca harp etmeleri akıl alır bir şey değildi.

Nihayet Kuvayı Milliye'nin yarı çıplak, yorgunluktan dizleri titreyen silahsız ve cephanesiz orduları, 26 Temmuz'da Sakarya Nehri'nin şarkına geçmek zorunda kaldı.

Bereket versin, düşman da takip edecek halden çıkmıştı.

Yunan kralı, son ve bitirici taarruz hazırlıklarını yakından görmek ve askerin manevi kuvvetlerini arttırmak üzere Eskişehir'e geldi.

Bu suretle, tekrar birbirlerinin gırtlağına sarılmak üzere iki taraf imzalanmamış yirmi günlük bir mütareke (!) akdetmiş oldular.

Eskişehir'in terk edilerek ordunun Sakarya şarkına geçmesi, "Suyun arkasına saklanması" Ankara'yı bir anda hayret ve korkuya gark etmiş olacak ki Büyük Millet Meclisi çaresizlikten gelen bir öfkeyle ayağa kalktı. Artık her kafadan bir ses çıkıyor, ki-

mi "Ordu nereye gidiyor?", Kimi: "Millet nereye götürülüyor?" diye soruyor, bazıları: "Bu mağlubiyetin elbette bir mesulü vardır. Mesul kim?" diye tepinirken, bazıları: "Bugünkü feci halin, müthiş vaziyetin hakiki müsebbibini ordunun başında görmek isterdik!" diye haykırıyordu.

Biricik suçlu "Mustafa Kemal Paşa" idi. Evvela bunu böyle açıktan açığa söyleyemedilerse de, nihayet Mersin Mebusu Selahattin Bey baklayı ağzından çıkararak telaşlı arkadaşlarına tercüman oldu: "Mustafa Kemal Paşa ordunun başına geçsin!" diye bağırdı.

Bu söz, derhal bir kısım mebuslarca kabul olundu. Bunlardan bazısı, Mustafa Kemal Paşa'ya duydukları emniyet ve itimattan dolayı bunu istiyorlardı. Diğer kısmı ise, harbin tamamıyla kaybedildiğine, vaziyetin bir daha düzelmesinin imkânsızlığına inanmış olanlardı ki, çoktan mağlup olmuş bir ordunun başına geçirmek suretiyle Mustafa Kemal Paşa'yı da ebediyen mahvetmek arzusundaydılar.

Teklifi kabul etmeyen mebuslar, fikirlerini şöylece müdafaa etmeye giriştiler:

"Ordunun, tutuşacağı yeni muharebede gene muvaffak olamaması, tekrar ricat etmesi ihtimali vardır. Böyle bir vaziyet, millete artık bütün ümitlerin kaybolduğu zehabını verir. Halbuki ahval, henüz, son kozu oynayacak dereceye gelmedi. Binenaleyh Mustafa Kemal Paşa, ancak son ümit olarak, son boğuşmaya saklanmalıdır."

Bütün bu münakaşalar, meclis salonundan dışarıya çıktı. Kahvelere, evlere, diğer şehir ve kasabalara kadar yayıldı.

Mustafa Kemal Paşa söze karışmadan, ileri sürülen fikirleri tartıyordu. Bir şey söylememesi nihayet, kumandayı ele almak istemediği, yani artık kurtarılacak bir vaziyet kalmadığı neticele-

rine bağlanmak üzereydi ki, 4 Ağustos 337 günü Büyük Millet Meclisi'nin gizli celsesinde, paşa kürsüye çıktı.

Kararını katiyetle vermiş, yüreğinde tereddüdün, şüphenin zerresi kalmamış inatçı insanların ekserisi gibi, sakin ve rahattı. Vaziyetteki vahametin aksine, sanki eğlenceli bir oyun oynamaya, –Mesela basit bir hokkabazlık yapmaya– hazırlanmıştı. Önündeki sürahiye uzansa, bir el çabukluğu marifet gösterecekti.

"Seyirciler"e kibar bir reveransla "hakkında izhar eyledikleri teveccüh ve itimada teşekkür ettikten" sonra meclis riyasetine bir takrir verdi. Okunan bu takrir, "Meclis âza-yı kiramının umumi surette tezahür eden arzu ve talebi üzerine," başkumandanlığı kabul ettiğini, bu vazifeyi şahsen yüklenmekten meydana gelecek azami faideleri süratle elde edebilmek ve ordunun maddi ve manevi kuvvetini azami süratle fazlalaştırmak ve ikmal etmek ve sevk ve idaresini bir kat daha tarsin için, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin haiz olduğu salahiyeti, fiilen istimal etmek şartını ileri sürüyor, "Müddeti ömründe hâkimiyet-i milliyenin en sadık bir hadimi" olduğunu milletin nazarında bir defa daha teyit maksadıyla bu salahiyetin üç ay gibi kısa bir müddetle kayıtlanmasına da razı oluyordu.

"Mustafa Kemal Paşa ordunun başına geçsin" diyenler, bu "Başa geçmenin," o zamana kadar meclisin şahsiyet-i maneviyesinde bulunan başkumandanlığı fiilen devralmak olduğunu galiba hiç düşünmemişlerdi. Asla akıllarına getirmedikleri bir hadise karşısında kalmışlar gibi şaşırdılar ve derhal itiraza başladılar: Bir defa başkumandanlık unvanı kimseye verilemezdi. O, Büyük Millet Meclisi'nin şahsiyet-i maneviyesine mahsus bir unvandı. Olsa olsa "başkumandan vekili" denilebilirdi. Sonra, başkumandan bile denilse, meclisin salahiyetini istimal etmek gibi bir imtiyazın itası asla mevzubahis olamazdı.

Mustafa Kemal Paşa, maruz kalacağı itirazları evvelce tahmin edip hepsine ayrı ayrı cevap hazırlamışa benziyordu. Hiç şaşırmadan, sükûnetle cevap verdi. Evvela, padişah ve halifeler tarafından tevcih olunagelmiş köhne bir unvanı asla takınamayacaktı. Saniyen ifa edeceği vazife, fiilen başkumandanlık olduktan sonra bu unvanı vermemek mantıksızlık değil miydi? Vaziyetin fevkaladeliğini büyük meclis kabul etmişti. Fevkalade vazifeler ancak, fevkalade tedbirlerle karşılanacaktı. Başkumandan, tasavvurat ve kararlarını süratle ve şiddetle tatbik etmek zaruretinde kalır, İcra vekilleri heyetinden, meclisten müsaadeler isteyerek işini geciktirmeye vaziyet müsait olmayabilirdi. Zaten tabii yollardan yürüyecek olduktan sonra ayrıca bir başkumandana niçin ihtiyaç görülüyordu? Eğer kumandayı bizzat ele alması matlup ise, Büyük Millet Meclisi'nin bilcümle salahiyetlerini, kendisine devretmekten başka çare yoktu. Muvaffakiyet için başka çare olamazdı.

Gürültü fazlalaştı. Salahiyetlerini bir şahsa bırakan meclis kendi kendini feshetmiş gibi garip bir hale düşecekti. Zaten milletvekilleri vekâletlerini başkasına devretmeye mezun bulunmuyorlardı. Ordu kumandanının Millet Meclisi'ne ait salahiyetlere neden ihtiyaç duyduğu da anlaşılır bir mesele değildi. Daha ileri gidenler, meclisin salahiyetlerini tek başına kullanacak bir zattan, diğer azaların ne suretle emin olacağını bile sordular.

Millet Meclisi'nin, dolayısıyla bütün milletin salahiyetlerini şahsında toplamak isteyen, sarışın, mavi gözlü, zayıf adam, zerre kadar şaşırmıyordu. İleri sürülen bütün bu mütalaaları haklı buldu. Hepsi doğru söylüyorlardı. Meclisin böyle bir sırada, böyle bir salahiyeti bir şahsa devretmek meselesini etrafıyla münakaşa etmek vazifesiydi. Yalnız bir tek noktayı temin edebilirdi ki o da, diğer azaların kendisinden kati surette emin olmalarıydı.

4 Ağustos'ta bir karar verilemedi.

5 Ağustos'ta başlayan müzakerelerde noktainazarların iki esaslı merkez-i siklete istinat ettiği anlaşıldı: Birincisi: Meclis mevcudiyetinin herhangi bir şekil ve suretle duçar-ı akamet edilmesi. Ikincisi: Azadan herhangi biri hakkında keyfi ve garazi muamele tatbiki...

Bu meclisi teşkil eden yüzlerce mebusun, Ankara'nın kapılarında son ve kahredici taarruza hazırlanan düşman ordusundan fazla, bu bir tek adamdan korktukları meydandaydı.

Bu bir tek adam, korkan ve korktuğunu saklamayan insanların üzerine daha fazla gitmemek lüzumunu takdir edecek kadar ferasetliydi. Yapılacak kanunda, bu iki noktanın emniyet altına alınmasına kolayca razı oldu. Maddelerin müsveddelerini bizzat kaleme alarak "Başkumandanlık Kanunu" projesini kendisi hazırladı. her şeye rağmen bu kanunun ikinci maddesi şöyle söylüyordu:

"Başkumandan, ordunun maddi ve manevi kuvvetini azami surette tezyit ve sevk ve idaresini bir kat daha tarsin hususunda Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni buna müteallik salahiyetini meclis namına fiilen istimale mezundur."

Bu maddeye nazaran, Mustafa Kemal Paşa'nın vereceği emirler artık "Kanun" demekti.

Ilk iş olarak, Müdafaai Milliye Vekâleti ile Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti birbirinden ayrıldı. Heyet-i Vekile'nin harice ve dahile karşı vaziyetini sakin ve çok kuvvetli göstermek için "Ufak tefek sebeplerle Heyet-i Vekile'nin sarsılmaması, vekillerin değiştirilmemesi" kararlaştırıldı.

Bunlar müstaceliyet kararıyla aleni celsede kabul edilince başkumandan kısa bir teşekkür nutku söyledi ve bu nutku şu sözlerle bitirdi:

"Efendiler, zavallı milletimizi esir etmek isteyen düşmanları behemahal mağlup edeceğimize dair olan emniyet ve itimadım bir dakika olsun sarsılmamıştır. Bu dakikada bu itminan-ı tamımı, heyet-i celilenize karşı, bütün millete karşı ve bütün âleme karşı ilan ederim".

Artık Millet Meclisi'ne "alkışlamaktan" başka bir iş kalmamıştı. Bu iş de kuvvetle başarıldı.

Başkumandan birkaç gün Ankara'da çalıştı. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'yle Müdafaai Milliye Vekâleti'nin Heyet-i camiası başkumandanlık karargâhını teşkil etti. Bu iki makamla ve diğer vekâletlerle yapılacak muhaberatı ve orduya lüzumlu muamelatı çevirmek için bir de Kalem Dairesi kuruldu.

Iki gün zarfında, yani 7 ve 8 Ağustos 337 tarihlerinde, "Tekâlif-i Milliye emri" namı altında bir takım kararnameler çıkarıldı. Bu kararnameler o zamana kadar biraz da gönüllü olarak harbe iştirak eden ahaliyi malıyla, canıyla topyekûn muharebeye atıyordu.

1 numaralı emir: Her kazada birer "Tekâlif-i Milliye komisyonu" teşkil etmişti.

2 numaralı emir mucibince, vatanın her hanesi birer kat çamaşır, birer çift çorap ve çarık verecekti.

3 numaralı emir, tüccar ve ahali elinde bulunan çamaşırlık bezleri, amerikan patiskayı, pamuk, yıkanmış ve yıkanmamış yün ve tiftiği, erkek elbisesi yapmaya yarar ve her nevi kışlık ve yazlık kumaşı, kalın bezleri, kösele, taban astarlığı, sarı ve siyah meşin ve sahtiyanı, mamul ve gayri mamul çarığı, fatin, demir kundura çivisi, tel çivi, kundura ve saraç ipliği, nallık demir ve mamul nal, mıh, yem torbası, yular, belleme, kolan, kaşağı, semer ve urgan stoklarından yüzde kırkını bedeli bilahare tesviye olunmak şartıyla alıyordu.

4 numaralı emirde, mevcut buğday, saman, un, arpa, fasulya,

bulgur, nohut, mercimek, kasaplık hayvanat, şeker, gaz, pirinç, sabun, yağ, tuz, zeytinyağı, çay, mum stoklarından keza yüzde kırkına, bedeli sonra ödenmek üzere el konulduğu yazılıydı.

5 numaralı emirle, ordu ihtiyacı için alınan vesait-i nakliyeden maada, ahalinin yedinde kalan vesait-i nakliye ile meccanen yüz kilometrelik bir mesafeye kadar ayda bir defaya mahsus olmak üzere, askeri nakliyat icrası mecburiyeti koyuluyordu.

6 numaralı emir, ordunun ilbası ve iaşesine yarayan bilcümle emval-i metrukeye el koydu.

7 numaralı emir, ahali yedinde muharebeye salih bilcümle silah ve cephanenin üç gün içinde teslimini istedi.

8 numaralı emirde, benzin, vakum, gres, makine, don, saatçi ve tabak yağlarının, vazelin, otomobil ve kauçuk lastiği, solüsyon, buji, soğuk tutkal, Fransız tutkalı, telefon makinesi, kablo, pil, çıplak tel, mücerrit bunlara mumasil malzeme ve asit sülfirik stoklarının yüzde kırkına vaziyet edildiği beyan olunuyordu.

9 numaralı emirle, demirci, marangoz, dökümcü, tesviyeci, saraç, arabacı esnafları ve imalathaneleriyle bu esnaflar ve imalathanelerin kabiliyet-i imaliyeleri ve kasatura, kılıç, mızrak ve eyer yapabilecek sanatkârların isimleri zikredilmek üzere vaziyet ve miktarları tesbit edildi.

10 numaralı emir, ahali yedinde bulunan dört tekerlekli yaylı araba, dört tekerlekli at ve öküz arabalarıyla kağnı arabalarının bilumum teçhizat ve hayvanlarıyla beraber, binek ve top çeken hayvanat ve deve ve merkep miktarının yüzde yirmisini tekâlif-i harbiye olarak alıyordu.

Bütün bu emirlerin yerine getirilmesini, İstiklal Mahkemeleri temin edecekti. Ve bunlar derhal teşkil olunup, birisi, Ankara'da olmak üzere Kastamonu, Samsun, Konya ve Eskişehir mıntıkalarında işe başladılar.

Ordunun vesait-i nakliye ve insan kuvvetini fazlalaştırmak ve iaşesiyle elbiselerini temin ve tanzim etmek üzere bu tedbirleri aldıktan sonra başkumandan paşa, 12 Ağustos 337 günü Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa ile beraber Polatlı'da bulunan cephe karargâhına gitti.

İlk bakışta cigara tiryakiliğinden başka bir hususiyeti yokmuş gibi görünen bu adamda, bu muharebeyi ne pahasına olursa olsun kazanmak öyle bir ihtiras halindeydi ki, haritayı bir müddet tetkik ettikten sonra gözlerini hafifçe kısıp, kararını katiyetle verdi:

"Düşman, cephemize temas ederek sol cenahımızı ihataya çalışacaktır. Tedbirlerimizi ona göre alacağız."

Filhakika, düşman, Mustafa Kemal'in gerek ilmi, gerek sezme kuvvetiyle sözbirliği etmiş gibi, onun hazırlandığı gibi harekete geçti. 23 Ağustos 337'de ciddi muharebeler başladı. Birçok kanlı ve buhranlı safhalar ve dalgalanmalar oldu. Düşman ordunun faik grupları, hatt-ı müdafaanın birçok parçalarını kırdılar.

Meydan muharebesi 100 kilometrelik bir cephe üzerinde cereyan ediyordu. Sol cenah Ankara'nın elli kilometre cenubuna çekilmiş, ordunun cephesi garba iken cenuba dönmüş, arkasını, Ankara'ya iken şimale vermişti.

Klasik kaidelere göre müdafaa hatlarının her kırılışında orduyu, büyüklüğü ile mütenasip, uzun mesafe geriye almak nazariyesi terk edilmiş bulunuyordu.

22 gün, 22 gece bilafasıla devam eden boğuşma, bazen öyle vaziyetlere geldi ki, sanki, bir masal kahramanı gibi Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, bütün düşman ordusuyla tek başına dövüşüyordu.

Her asker, onun akıl almaz iradesini, azmini ve öfkesini bizzat iliklerinde duymaktaydı. Küçük, büyük her cüz-ü tam ilk durabil-

diği noktada tekrar düşmana karşı cephe teşkil ederek muharebeye devam ediyordu. Yanındaki cüz-ü tamın çekilmeye mecbur olduğunu gören cüz-ü tamlar ona tabi olmayı akıllarına bile getirmiyorlar, bulundukları mevzide nihayete kadar sebat ve mukaemet ediyorlardı. Her karış toprak, vatandaş kanıyla sulanmadıkça düşmana bırakılmadı. Hiç kimse, yanlarına ve arkasına bakmadı. Düşman 22 gün, 22 gece süren bu dehhaş hercümercde Türk askerlerinin arkasını gördüğünü iddia edemez. Uykusuzluktan bitmiş, tozdan, güneşten çamur heykellere dönmüş yüzler... Bu yüzlerde kinle ve dövüşme ihtirasiyle parlayan korkunç bakışlar...

Yunan ordusu artık kendisinden daha kuvvetsiz bir orduyla değil, izah edilmez bir karmakarışıklık ile mücadele zorunda kalmıştı. Kısım kısım kırılan hatt-ı müdafaalar derekap en yakın mesafede yeniden tesis ediliyordu. "Çaresizlik ve imkânsızlık" denilen şey işte bu olacaktı. Bir an geldi ki artık iki taraftan da insanlar değil, yalnız, hiddet, kahramanlık, yenilmemek gibi hisler boğuşur oldu. Askerler vurulup ölmüyor, etlenip kemiklenmiş olan bu beşeri duygular, ufalanıp yere düşüyordu.

Nihayet, Sakarya'nın sahipleri, daha dayanıklı çıktı. Karşılarındaki kuvvet tekrar tekrar saldırmak kabiliyetini yavaş yavaş kaybetti.

Muharebe safları arasında bizzat muharebeye temas eden ve mücadeleyi bizzat, altındaki beygir gibi idare eden başkumandan bunu ilk siperlerdeki askerlerden daha evvel sezdi. Kana bulanmış muharebe atını mahmuzladı.

Evvela sağ cenahıyla Sakarya Nehri şarkında düşman ordusunun sol cenahına ve müteakiben cephenin mühim aksamına mukabil taarruza geçildi.

Mahir Efendi'nin bölüğü, mangalarla sıçrayarak düşmanın üzerine atılıyordu. Nihayet birinci takım, mevzideki gâvura kâfi

miktarda yaklaşınca Selami Efendi, "Süngü tak!" emrini verdi. Yerde yatanlar, kollarının alışık bir hareketiyle kasaturalarını çıkardılar.

Düşman daha fazlasını beklemiyor olmalı ki yüzgeri etti. Selami Efendi'nin sabahtan beri dişi ağrıyordu. Öfkelenmişti.

Tabancası elinde, artık açıkta koşan neferlerinin arasından ileri atıldı. Tekgöz Çavuşu geçti. İki askeri daha arkada bıraktı. Şu çarpık bacaklı Rıza, İzmit'e bir türlü yetişemiyecek mi?

Yüzüne sıcak bir rüzgâr vuruyordu. Arazi hem biraz yokuş, hem de çalı kümeleriyle örtülüydü. Soluyarak tepeye vardı. Ve orada gördüğü manzarayı hiç beklemiyormuş gibi:

— Vay canına! diye bağırdı.

Sakarya, ancak yirmi metre ilerden, şeffaf bir damarda sarı bir kan gibi akıyordu. Sakarya!

Askerler haykırarak yanından geçtiler. Selami Efendi, suyun karşısında susuzluğunu hatırlayarak kurumuş dudaklarını yaladı. Yumruğunun sırtını alnına götürdü. Ancak o zaman tabancasının elinde olduğunu fark etti. Şimdi tabanca ne kadar lüzumsuz bir şey oluvermişti. Silahı kılıfına koyarken... Şöyle biraz dönünce, göğsünün sol tarafına ince, keskin bir şeyle vurdular.

Tabanca elinden düştü. Dudaklarını acıyla sıktı. Yere çömeldi.

— Ne oldu Selami?

— Hiçbir şey olmadı yüzbaşım!

— Vuruldun mu yoksa?..

— Hayır, buna vurulmak bile denmez...

— Dur bakayım...

— Yok, yok... Oturdu. Sonra sol tarafına devrildi: Su verir misiniz... Lûtfen...

— Su olmaz... Yarana bakacağım... Hey asker!

— Askerleri rahat bırak... Öksürdü. Ağzından kan boşandı.

Bırak onları... Beni dinle... Beni, şayet ölürsem... Buraya gömdür. Buraya... Sakarya görünüyor... Ölürsem... Ne de olsa, benden ölmeyecek bir şey kalır. Buna eminim... Gülümsedi: Ölmeyecek olan şey her ne ise, mezarımın başına bazen oturur da... Nehre bakar... "Ak tolgalı beylerbeyi...", "Bir yaz günü geçtik..." Tuna'dan değil Sakarya'dan... Tabii "Geçmedik biz" Ama geçtik sayılırız... Değil mi? Kızımı gider öpersin. Onu Murat'a al... Vay canına!.. Tekrar öksürdü: Kan geliyor mu ağzımdan? Saklama! Tadını anlıyorum. Mebrure... Bir tanem... Haydi bana...

"Bir şarkı çal" diyecekti. Bunun düşüncesi bile kafasında yarım kaldı. Bir karanlık süratle yükselip evvela gözlerini, sonra beynini kapattı.

— Selami!.. Selami kardeşim!

Ertesi gün, 13 Eylül 337 günü Sakarya Nehri'nin şarkında düşman ordusundan eser kalmamış, muharebenin neticesine kadar askeri bir rütbeye sahip bulunmayan başkumandana Büyük Millet Meclisi'nce "Müşir" rütbesiyle "Gazi" unvanı tevcih edilmişti.

*

"Sakarya mülhime-i Kübrası"na iştirak eden asker ve zabitler uzun müddet bir başka cins mahluklar gibi öteki insanlara benzemeden yaşadılar. Kibirlenmeyecek kadar büyümüşler, sılayı özlemeyecek kadar yorgun düşmüşlerdi. Ölenleri pek az anıyorlar, düşmandan, vatanperver bir şairin istediği şekilde nefret etmiyorlardı.

Birinci İnönü'nden beri beraber bulundukları neferlerle –Bunlar topu topu yedi kişi kalmışlardı– Mahir Efendi, çoktan akraba olmuştu. Akraba ne demek? Birbirlerine karşı duydukları sevgi ve hürmet, acıma, insanın ancak alışma sayesinde tahammül edeceği kadar muazzam hislerdi.

Herkes birbirinin zaafını, kabiliyetini, hangi şeylerde hasis, hangilerinde cömert olduğunu biliyordu. Mesela: Askerin gizlice "Yek Çeşm" dediği tek gözü kör Ahmet Çavuş, küfürbazdı. Pederi mezardan çıksa da, kendisiyle iki laf etse, ayrılır ayrılmaz, arkasından bir temiz boyardı. Buna karşılık çay tiryakisi olduğundan, en müşkül, en umulmaz sıralarda neresinden çıkardığını ancak Allah'ın bildiği bir pişirim çayı demleyip gülünç bir azametle bir kayaya, bir ağaca, bir duvara sırtını dayar, otururdu.

Çankırılı Yunus Onbaşı: "Ha dayan babam sonuna geldik!" narasıyla meşhurdu. Balkan'a gitmiş, seferberlikte cephe bırakmamış dolaşmış, nihayet birinci İnönü'nden beri boğuşmaktan bıkıp usanmamıştı. En çetin yerlerde dünyalara yetecek kadar bitmez tükenmez ümidiyle hep aynı narayı savurarak arkadaşlarını gayrete getirirdi.

Giritli Hasnaki, lisanı gâvura benzediği halde, namazı en tehlikeli vaziyetlerde bırakmamıştı. Esirlerle Rumca konuşurken bölük, umulmaz bir marifet seyreder gibi etrafına toplanıyordu. Hiç mi susamazdı bu adalı acaba? Her ağzı kuruyana bir yudum olsun, mutlaka su yetiştirirdi.

Haymana Kürtlerinden Kara Memo çobandı. İyi kaval çalıyordu. Mangasına yeni gelenler bile, birkaç saatte "Çie lo?" diyerek onunla eğlenmeye alışıyorlardı. Bembeyaz dişlerini göstererek bir gülmesi, böyle Kürtçe "ne var, ne yok?" diyenlere "Tıştı tünne", yani bir şey yok! diye cevap vermesi vardı ki insanın sevgiden yüreğini titretirdi.

Konya Aksaray'ından Mahmut, rahmetli koca Recep'in ilk günlerden beri muavini vaziyetindeydi. Recep vuruldu vurulalı hafif makineliyi Mahmut taşıyordu. Bu kudretli tüfeğe meraklıydı. Boş zamanlarında söküp yağlar, sonra tekrar söküp yağlardı.

Edirneli Necati Usta bunun Çingene olduğundan şüpheleni-

liyordu şakadan anlamaz, böyle bir şeyin dünyada mevcut olabileceğinden dahi sanki şüphelenmemiş, daima somurtkan bir herifti. Demek böyle kaşlarını çatıp "Paşa" düşündüğünden o kadar zanaati öğrenmişti. Araba tamir eder, kundura pençeler, mataraları lehimleyip saatlerin derdine derman olurdu. En mahir terzileri cebinden çıkarıyor, usturayı en meşhur İstanbul berberlerinden iyi kullanıyordu.

İkişerli kol giderken çatık kaşlı Necati Usta'nın arkadaşı her zaman Ali Karagümrük'tü. Dünyada birbirine bu kadar zıt iki insan daha bulunamayacağından, seyirlerine doyum olmazdı. Sanki Allah, Necati Usta'nın gülme kabiliyetini Ali Karagümrük'e, Ali Karagümrük'ün somurtma hissesini Necati Usta'ya vermişti. Edirneli usta somuttukça, İstanbul külhanbeyinin neşesi azgınlaşır, azgınlaşan bu neşe ötekinin kaşlarını büsbütün birbirine karıştırırdı. Gene öyleyken dosttular.

Ali Karagümrük, bölüğün, hattâ taburun biricik karagözcüsüydü.

İstanbul'dan, dört tane Karagöz getirmişti. Deve derisinden yapılmış sahici Karagöz. Bir Hacivat, bir Tarçın Bey, bir de kanlı Nigâr... Üst tarafını muvakkaten kendisi yapar, ilk fırsatta perdeyi bir köşeye kurardı. Taburun postaları, bölük eminleri, bilhassa iaşe zabitleri kayıt ve zimmet defterlerinin kalın mukavva kaplarını, ceza, mesuliyet falan düşünmeksizin kaşla göz arasında kapıp aşıran Ali Karagümrük'ten şikâyetçiydiler. Fakat bu şikâyetler bile, hırsızlığın maksadı ve gayesi kadar ciddi olabiliyor, ilk öfkeyle Mahir Efendi'ye başvurulursa dahi, söze başlanınca saçmalığı meydana çıkıyordu. Mahir Efendi, bütün şikâyetlerde, Ali'ye tek bir ceza verir, bu ceza herkesi sevindirirdi. Ceza, Ali'nin bölüğe karagöz oynatmasından ibaretti ve bir hak olarak, temsile, zarara uğrayanlar da çağrılmak âdetti.

Ali, karagözdeki umumi taklitlerden başka, bütün arkadaşlarını, bilhassa zabitleri perdeye çıkarıyordu. Farkına varmadan kendisini Napolyon'a benzeten, Napolyon gibi bir elini üniformasının göğsüne sokup ötekini, yumruğu sıkılmış olduğu halde arkasına koyan mukavva binbaşı beyin, "Düşman karşısındayız efendi, hepimizi kurşuna dizerler!" diyerek bir çıkışması vardı ki bizzat kendisi bile kahkahalarla gülmüştü.

Bölüğe, merhum Selami Efendi'nin yerine Kâzım efendi isminde bir mülazım göndermişlerdi. Kâzım Efendi, yirmi yaşında ancak vardı. Fakat, sarı kıvırcık saçlı, pembe yanaklı olduğundan daha da genç görünüyordu. İlk zamanlar, üç meydan muharebesi görmüş tecrübeli askerlere nasıl hitap edeceğini adeta şaşırdı. Neferler de henüz ağzı süt kokan bu çocuğu başlarına kimin ve niçin musallat ettiğini anlayamamışlardı, bunu mülazımısaniye his de ettirdiler. Kıta ile mektep arasındaki fark bölüğün noksanını dolduran yeni kura efradı, mülazımısani Kâzım Efendi'nin işini biraz kolaylaştırır mahiyetteydi. Eski askerlerin harp meydanında elde ettikleri tecrübeye karşılık mülazım efendinin de "ilm"i vardı. Bu meziyetle kendisini, alaydan yetişme yüzbaşısından bile çok yüksek görmekteydi.

Bölük, ahalisi muhacir olmuş bir köyde kışlıyordu.

Kâzım Efendi, büyücek bir yer odasını dershane haline getirdi. Talimleri sıklaştırdı. Disiplin ve askeri bilgi istiyordu. Hattâ ilk derste, eski kurtların gözünü yıldırmak için acemi efrattan ikisini güzelce tokatlayarak işe başlamıştı.

Bütün hareketlerini, kendisini saymayacakları korkusuyla ayarladığını neferler derhal anladılar.

Derste esnemek değil, dalgınlaşmak bile yasaktı. Askerler, hazır vaziyetindeymişler gibi gözünün içine bakacaklar, ilk sual-

de fırlayıp ayağa kalkarak hemen cevap vereceklerdi.

İlk ders gecesi, bu işin Sakarya muharebesinden daha çetin olduğu anlaşıldı.

Kâzım Efendi, beş numaralı gaz lambasının yarısını ancak aydınlatabildiği odada önündeki deftere bakarak söze şöyle başlamıştı:

— Asker!

Buraya niçin geldiğini şüphesiz bilirsin. Buraya düşmanla dövüşmeye geldik. Senden evvel, baban da, büyükbaban da, askere geldiler. Düşmanla dövüştüler.

Askerlik her yurttaş için bir borçtur. Askerlik asker elbisesiyle başlar. Sırtında başıbozukların elbisesine benzemeyen bir elbise var. Bu elbiseyi senden başka kimsenin giymeye hakkı olamaz. Asker! Askerlik çok şerefli fakat çok zor bir meslektir. Çünkü vatanı, milleti, milletin ırzını, namusunu, hayatını, malını sen koruyacaksın... Bu korumayı, sırasında açlığa, susuzluğa, uykusuzluğa, yorgunluğa katlanarak yapacaksın. Burada, sana öğretilecek, gösterilecek vazifeler senin iyi bir asker olmana yarayacaktır. Askerlik mesleğinin zahmet ve meşakkatinden yılgınlık gösterenler, askerlik hizmet ve vazifelerinden yan çizip üstelik fena fikirler saçanlar, yurdunu, milletini sevmeyen alçak kimselerdir. Bu sözlere aldananlar da şüphesiz en ahmak, en beyinsiz insanlardır. Bilhassa böyle muharebe sıralarında seni vazifenden ayıracak sözler söyleyenlere kapılma! Onları hemen ele ver...

Burada düşman karşısındasın. Dayanacak ve yeneceksin.

Askerliğin birinci şartı: Büyüklere, amirlere hürmet, can ve gönülden itaat, arkadaşlara yardım, elbirliğiyle iş görmektir.

Allah'ını, peygamberini, kumandanlarını ancak böyle hoşnut edersin. Düşmanı ancak bu sayede yenersin.

Şimdi gelelim vatan meselesine: Milletin üstünde oturduğu

toprağa "Vatan" derler. Biz Türküz. Yurdumuz, Türklerin yaşadığı, Türk bayrağının dalgalandığı topraklardır. Evimiz, tarlamız, hasılı bütün malımız hep onun üstündedir. Yurt yuvamız, anamızdır, mayamızdır. Namusumuz, nam ve nişanımız ona bağlı bulunuyor. Yurdunu sevmeyen bir insan çok çabuk Allah'ın gazabına çarpılır. Biz burada yurdumuzu hain düşmanlardan kurtarmak için duruyoruz, çarpışıyoruz. Bu uğurda ölenler şehit, kalanlar gazidir.

Yurt ordu ile kurtarılır. Ordu neferle zabitten ibarettir. Askerliğin ilk kademesi neferliktir. Rütbe alametleri taşıyanlara "mafevk", emir verme hakkı olanlara "amir" denir. Babanın noksan bıraktığı terbiyeyi onlar tamamlar, sana iyi yolları onlar öğretir, düşmanla boğuşmanın usullerini onlar öğretir. Seni zafere onlar götürür. Bundan başka, sırtını, boğazını, ayağını, eksiğini, halini, onlar düşünür. Hastalandığın, yaralandığın zaman başucunda onlar oturur. Muharebede seninle beraber düşman üstüne yürürler, senin önünde düşmanın üstüne atılırlar. Amirini saymak, Allah'ı saymakla birdir.

Asker!

Amirler, kumandanlar askerlik icabı serttirler. Bu sertlik altında mertlik ve arkadaşlık vardır. Bunu sezmeye çalış.

Askerliğin ilk şartı mutlak itaattir. "Niçin" demeden amire itaat edeceksin. Muharebenin boğucu, bıktırıcı halleri içinde orduyu zafere ancak itaat ulaştırır. İtaatli asker, her emri düşünmeksizin tam vaktinde ve harfi harfine icra eder. Amirinin seni paylamasının, cezalandırmasının, itaati öğretmek için olduğunu unutma!.. Türk itaatli olarak doğar, itaatten ayrılmayarak yaşar, itaat ederken canını yurduna kurban eder...

Türk askeri cesur olacak. Cesur adama "Yiğit" derler.

Orduda rütbeli rütbesiz herkes arkadaştır. Zabitsiz nefer, ne-

fersiz zabit olmaz. Ordu arkadaşlığı en kıymetli arkadaşlıktır. Susuz kalan arkadaşına yardım etmeye, cebri yürüyüşlerde daha kuvvetsiz arkadaşların yüklerini taşımaya mecbursun.

Bölük, dersleri hürmetle dinledi. Bazı bazı maruz kaldığı suallere bilhassa muallem neferler iyi cevap verdiler. Nihayet bölük de düşünüp taşındı. Kendilerinin askeri malumatlarını genişletmeye çalışan gayretli mülazıma, minnet borçlarını ödemek için bir ders de onlar tertip etti.

Her şey pek gizli hazırlandı. Ancak akşam yemeğinden sonra zabitler kibarca müsamereye davet olundular.

Dersanenin bir köşesine karagöz perdesi gerilmiş, "şem'a yakılıp" önüne göstermelik olarak, bir top arabası koyulmuştu. Top arabası, o geceki oyunun "karagöz asker" olduğunu anlatıyordu.

Mahir Efendi ile Kâzım Efendi, ön sırada kendileri için battaniyeler serilerek hazırlanmış yere oturunca temsil başladı.

Karagöz, acemi asker olarak kıtaya geliyor. Hacivat Onbaşı-'ya teslim ediliyordu.

Zavallı Karagöz, bunca senelik, daha doğrusu birkaç asırlık aziz arkadaşını karşısında görünce:

— Vay Hacivat'ım! diye sarılmaya davrandı.

— Sus terbiyesiz! Ben senin onbaşınım...

— Yahu!

— Yahu babandır. Tokadı yersin. Hazır ol!

— Neye hazır olayım Hacivat?

— Esas vaziyeti al...

— İstemiyorum.

— Neyi istemiyorsun?

— Esas vaziyeti almayacağım. Ben mahalle bekçisi değilim.

— Toplan!

— Toplanamam.

— Neden?

— Çünkü aynı cinsten değilim...

— Tokat geliyor.

— Tokat değil, Sıvas gelse toplanamam...

Hacivat vurur...

— Elin kırılsın, seni şikâyet edeceğim.

— Edemezsin. Usulü var. 24 saat düşüneceksin.

— Düşünmesi kaldı mı? Beni neden dövüyorsun?

— Sevdiğimden dövüyorum. (Vurur...) Toplan... Esas vaziyeti al... Hazırol... Selam ver.

— Selamünaleyküm...

— Öyle değil...

— Merhaba...

— Olmadı.

— Sabah şerifler hayırlar olsun...

— Selam isterim... Olmuyor...

— Şimdiye kadar oluyordu pekâlâ!

— Başın kapalı ise, sağ dirseği omuz hizasına kaldırıp kolunun alt kısmını, "yani dirsekten bileğe kadar olan kısmı" ve bilekten itibaren el hafifçe içeriye, "yani vücuda doğru" kırılır.

— Kırılır...

— Dört parmak birbirine bitişik, el az içeriye bükük, "yani el ayası biraz yüze dönük" olarak başparmak şahadet parmağıyla birleştirilir.

— Hıı!

— Şahadet parmağının ucu sağ kaşın hizasında kabalağın önüne hafifçe dokundurulur, baş ile göz, beraberce mafevke döndürülmüş bulunur. Haydi tekrarla bakayım!

— Ben mi? Baş üstüne! Başın yerinde duruyorsa, sağ omuz, dirsek hizasına kaldırılır, kolun üst kısmı, "yani dirsekle, bilek arası" bilekten itibaren hafifçe yukarıya, "yani vücuda doğru" kırılır.

— Berbat ettin.

— Affetmişsin. Bellettiğin gibi söylüyorum. Alt tarafını dinle: Dört parmak birbirinden ayrılır, el dışarı, kol içeriye... Başparmak serçe parmağıyla birleşip orta parmağın orta boğumu, işkırlağın arkasına...

— Olmadı!..

— Dinle... Sağ kaşın ucundan sol ayağına doğru... Gözleri yumar... Başgöz edersin...

— Herif delirdin mi? Bir dilini çıkarman eksik...

— Sahi unuttum... Sonunda dilini çıkarır kurtulursun...

— Yedi gün katıksız hapis yatacaksın...

— Hapis askerin istirahati... Teşekkür ederim.

— Söyle bakalım amirlere karşı nasıl muamele etmeli?

— Bilmem...

— İkiniz bir kapının önüne geldiniz, ne yapacaksın?

— Kapısına göre...

— Han kapısı...

— Yatacak yer var mı? diye sorarım.

— Varsa...

— Girer yatarım.

— Zabit?

— Kör mü? O da girsin, yatsın...

— Kırıldı.

— İnşallah kafandır.

— Numaran kırıldı.

— Bize babadan numarasız derler. Aldırma...

— Söyle bakalım, zabit kaputunu giymeye davrandı?

— Havası bilir.

— Sen ne yapacaksın? Eşek gibi bakar mısın?

— Hayır!

— Aferin! Söyle bakalım...

— Gözlerimi yumar, başımı çeviririm.

— Oldu mu bu?

— Oldu elbette... Eşek gibi bakarım diyecek değilim ya...

— Tutarsın.

— "Dur giyme!" diyerek mi? Yahu, ben herifin keyfinin kâhyası mıyım? Varsın kürk giysin!

— Bir şey düşürse... Mesela para cüzdanını düşürdü.

— Kimseye sezdirmeden alırım. İçindekileri cebime atıp cüzdanı bir tarafa saklarım. Üstümde bulunur da beni hırsız sanırlar diye...

— Vereceksin rezil!

— Yağma yok... Beni sana enayi diye kim söyledi.

— Sözünü keserse ne yapacaksın?

— Ben mi? "Patlama adam! Bu ne terbiyesizlik. Biz lafımızı daha bitirmedik" diye terslerim.

— Bir şey anlattın da anlayamadı!

— "Gözünü aç! Lakırdıya omuz verme, kulak ver!" derim.

— Sana amirin bir emir verdi. Sen de o emri yaptın. Nasıl malumat verirsin bakalım.

— Giderim... "Dediğin oldu birader. Keyfine bak!" derim. Bahşiş verirse artık kendi asaleti...

— Hayvandan inmek, yahut hayvana binmek isterse...

— Kendi bileceği iş.

— Olur mu aptal! Sol el ile sağ üzengiyi tutup aşağıya çekerken sağ el ile de başlığın yanak kayışlarından sıkıca yapışırsın.

— Hele alçak! Bizi şamarlatacak! "Ulan, biz hayvana binmeyi bilmiyor muyuz! Eşşoğlusu?" diyerek... Sen bendeki göze baksana...

— Bir haber getirdin. Zabit başka bir işle uğraşıyor. Başını çevirmedi. Ne yaparsın?

— Hey bana bak! diye seslenirim.

— Olmadı.

— "Hişt efendi!" derim.

— Olmadı.

— Olmadıysa, demek ki benimle konuşmak istemiyor. Savuşurum. –Savuşacak gibi yapar– işte böyle...

— Dur... Dur diyorum. Emir vermedim...

— Ister ver, ister verme... Benim canım sıkıldı...

— Esas vaziyeti... Hazır ol... –Tokatlar– Hazır ol diyorum.

— Hazır ol!.. Esas vaziyeti... –O da onu tokatlar– Nasıl?

— Seni divan-ı harbe vereceğim...

— Ver de gör –tekrar tokatlar– Hazır ol...

— İtaatsizlik ha! Fiilen taarruz...

Gürültüye tabur kumandanı gelir. Gene bir eli, ceketinin iliğinde öteki arkasındadır.

— Ne oluyor? Düşman karşısındayız efendiler! Hepimizi kurşuna dizerler...

Karagöz şaşırır:

— Bu da kim? Merhaba efendi baba... Geçmiş olsun.

— Hayrola! Bana bir şey mi oldu?

— Bilmem. Elini ceketin önüne sokmuşsun da...

— Sen elimi bırak... Bu gürültü ne oluyor?

Hacivat, esas vaziyeti alarak anlatır:

— Ders veriyorum. Kabul etmiyor.

Karagöz atılır:

— Yalan... Boş lakırdıdan başka bir şey vermiyor.

— İmtihan ediyorum. Sıfır alıyor.

— Yalan... Bir şey aldığım yok.

— Bana fiilen taarruz etti.

— Uyduruyor. Hiçbir şey etmedim.

— Beş gün katıksız hapis verdim.

— Kabul etmem... İltimas yapıyor. Trabzonlu Hızır'a on gün verdi...

Tabur kumandanı ayağını yere vurur:

— Ben bir şey anlayamadım... Siz deli misiniz?

Karagöz yaklaşır:

— Ben deli değilim. Bu herif cahil!

— Cahil mi?

— Hem de karacahil!

— Nerden bildin?

— İmtihan ettim.

— Hiçbirine karşılık vermedi mi?

— Vermedi.

— Haydi bir kere de benim önümde imtihan et!

— Hay hay! Karşıma geç Hacivat! Hazır ol!

Hacivat hazır olur.

— Aferin! İşte böyle... Şimdi cevap ver bakalım! Yaz günü cebri yürüyüşle gidiyorsun... Öğle zamanı geçti, ikindi oldu. Güneş batıyor. Susadın ne halt edersin?

— Su buluncaya kadar dayanırım. Suya rastlayınca amirlerim müsaade ederse içerim.

— Sıfır...

— Neden?

— Bilemedin?

— Ya ne yapacağım?

— Kütüklükten gizlice bir mermi çıkarır, kurşunu alır, barutu ağzına atarsın. Barut harareti keser... Davran, ikinci sual geliyor. Takım hücuma kalktı. Sıçraya sıçraya düşman siperine yaklaşılacak. Sen bir kayanın arkasına yattın, kalkmıyorsun. Zabit işin farkına vardı. Yanına geldi "Neye hücum etmiyorsun?" diye sordu. Ne cevap vereceksin?

— Böyle şey olmaz. Olsa bile cevap verilmez.

— Ya?

— Derhal sıçramaya başlarım.

— Sıfır...

— Neden birader?

— Bu sualin cevabı şudur: "Ben öyle her olur olmaz emirle sıçrasaydım, bu sakalı ağartamazdım" diyeceksin. Yere büsbütün yapışacaksın. Davran sual geliyor... İyi dur... Bozuldunuz, kaçıyorsun? Arkadan birisi tuttu ne diyeceksin?

— Bırak! Derim.

— Olmadı.

— Döner süngümle...

— Haydi oradan yalancı... Bir de övünüyor. 316'lılar gibi cevap verecektin. "Yunan Dayı! Vallaha ben gelmedim. Muhtar zorla gönderdi!" diye yalvaracaktın...

— Hâşâ!

— Bir sualim daha kaldı. Kardeşini askere alacaklardı da, sen onun yerine gönüllü geldin... İlk hücumda da başından vurulup düştün. Şimdi seyyar hastanedesin. Doktorlar etrafını çevirmişler. Yüreğine ölüm korkusu düştüğünden, sen kendini bir türlü toplayamıyorsun. Doktorlar muayeneden sonra "Kurşun beynine değmediyse yaşar!" deseler ne yaparsın...

— Bilmem...

— Bunu bilmeyecek ne var? Zıplayıp oturacaksın. "Öyleyse

siz işinize bakın doktor beyler! Bende beyin olsa kardeşimin yerine buraya hiç gelir miydim!" diyerek gülüverirsin... –Karagöz Tabur kumandanına döner– İşte gördün mü beybaba! Adam kıtlığında bir de bu çağanoz herifi onbaşı yapmışlar... –Hacivat'a vurur!– Defol huzurumdan...

— Vay başım!

— Nafile yalvarma... Hapis falan vermem. Sabahleyin talime, akşamları Mülazım Kâzım Efendi'nin dersine geleceksin. Talim bir şey değil... Derse gelmezsen tepelerim.

Tabur kumandanı meraklanıp sorar:

— Neden talime ehemmiyet vermiyorsun da, ille derse çağırıyorsun.

— Bizim takım kumandanının dersi talimden de zor. Sakarya Harbi'nden de... Ben verecek cezayı bilirim!

Deminden beri durmadan gülen askerler artık dersaneyi kahkahalarla çınlatıyorlardı.

Mahir Efendi, perdeden vuran ışıkta mülazımın yüzüne baktı. Delikanlı da, gülmeye çalışıyordu.

Ali Karagümrük, bu yeni tuluattan derhal eski oyunlarına geçmişti. Şimdi perdede yetmiş iki buçuk millet, kendi lehçeleriyle konuşup duruyorlardı. Laz, Acem, Arnavut, İstanbul külhanbeyi, Yahudi, Ermeni, Rum, Kayserili ve bir de züppe, sevkiyatta karşılaşmışlardı. Bu kalabalıktan sonra perdeye sıra sıra Çerkez Etem, Kara Fatma, Demiriç Efe, Topal Osman geldiler.

Karagöz hepsiyle alay etti. Bazısını tokatladı, bazısını sürüp perdeden çıkardı. Nihayet Mustafa Kemal Paşa görününce, oyunun başından beri, bir türlü beceremediği "hazırol" vaziyetini alıp durdu.

Büyük Millet Meclisi reisi:

— Nasılsın Karagöz? diye sordu:

— Sağ ol paşam.

— Yunan'la aranız nasıl?

— Sayende iyiyiz paşam.

— Bu sefer ne yapacağız?

— Yeneceğiz.

— Muhakkak mı?

— Muhakkak.

— Ne biliyorsun?

— Söz verdik.

— Kime söz verdiniz?

— Şehitlerimize... Takım kumandanımız merhum Selami Efendi'ye...

Kopan alkışla beraber, hemen aynı zamanda "şem'a" söndürüldü. Karanlıkta, alkış ağır ağır dindi. Keder ve öfkeyle karışık derin bir mırıltı halinde, şehitlere ve takım kumandanı Selami Efendi'ye Fatiha okudular.

Dışarıda bembeyaz bir ilkbahar gecesi vardı. Hava soğuktu, fakat insanın içine, buzlu şerbet gibi tatlı ve ferahlatıcı geliyordu.

Mahir Efendi, bir müddet yürüdükten sonra:

— Oyunu nasıl buldun? diye sordu.

Kâzım Efendi tereddütle cevap verdi:

— Beğendim. Ali göstermiyor ama... Pek zeki bir adam... Yalnız... Ne bileyim... Baş tarafları bir parça... Laubali... Askerle kumandan mütecaviz bir lisan kullanılmadan da kendilerini eğlendirebilirlerdi...

— Yani askerlikten soğur, disiplini bozar mı demek istiyorsunuz?

— Siz bu kanaatte değil misiniz?

— Hayır. Çünkü ben Ali'yi İnönü'lerde ve Sakarya'larda gör-

düm. Kalçasını bir kurşun derin bir surette sıyırmıştı. Kitaplara göre derhal hastaneye yatması lazım değil mi? Ancak yirmi iki gün sonra haberim olabildi. O da tesadüfen... Ben fark etmeyeyim diye, rastladıkça topallamamıştı bile...

— Mikrop alsaydı...

— Mikrop!.. Necati Usta'nın bir meşhur merhemi varmış... Zaten yedisi de yaralandı ya... Yedisini de o merhem iyi etmiş... "Ölümden başka her şeyi tedavi eder mübarek!" diyorlar.

— Cahillik!.. Hayatlarını böylece tehlikeye koymaya hakları yok...

— Haklısın ama delikanlı! O günlerde, bazı haklarla beraber "Sath-ı müdafaa" da yoktu. Bunlar, her otun, her çakılın dibinde tekrar durarak dövüştüler... Benim alay edilecek bir tarafımı yakalayıp terbiyeli terbiyeli eğlenmeye başladılar mı, seviniyorum. Bir işlerine yarıyorum, yüreklerini ferahlatabiliyorum, diye... —Mülazımın koluna girdi—: Milleti eğlendiremeyen adam ona asla kumanda edemez. Ölüm karşısında mertebe farkı kalmıyor.

— Selami Efendi de sizin gibi mi düşünüyordu?

— Hayır! Ben onun gibi düşünmeye başladım. Ondan çok şeyler öğrenmişim. Bunu ölümünden sonra anladığıma ne kadar hayretteyim. Selami, bölüğümüzdeki yüz yirmi iki Türk çocuğunun hülâsasıydı. Onların bütün zekâları, cesaretleri, iyilik ve mertlik namına neye malikseler hep onda mevcuttu. Mezarını vasiyeti üzerine eteğinde vurulduğu tepenin üstüne askerler, süngüleriyle kazdılar. Hepimiz ağlıyorduk. Düşerken aramızda yirmi hatve ancak vardı. Yarım dönmüş, tabancasını kılıfına koyuyordu. Bu hareket pek de kahramanca sayılmayabilir. Ama, ne kadar kahramanca öldüğünü ben anladım. Onu tanısaydın, benimle beraber, vurulduğunu görseydin sen de anlardın. Sela-

mi'yi methediyorum sanma! Methedilecek büyük bir iş yapmamıştı. Büyük adam olduğu da zaten işte bundan belli...

— Allah rahmet etsin!

— Allah'a inanıp inanmadığını bilmem. Sözlerine bakılırsa inanmıyordu. Ama cennete gittiğine eminim...

Yattıkları odaya varmışlardı. Kâzım Efendi, soyunmak bahanesiyle arkasını dönerek yavaşça konuştu:

— Ben bunlara yarın akşam, nasıl ders vereceğim?

— Kimlere? Bizimkilere mi?

— Evet.

— Eskisi gibi... Alay ettiklerine bakma! Bu akşamki oyun, derslerden pekâlâ istifade ettiklerini gösterdi.

— İyi ama, farkındayım... Dünyanın yuvarlak olduğuna bir türlü inanmıyorlar.

— Zarar vermez. Ben de pek inanamıyorum. Gene de düşmanı yenecekler. Ağaç yaşken bükülür. Muharebe insanı sertleştiriyor. Burada, dünyanın karpuz gibi yuvarlak, yahut, tepsi gibi dümdüz olmasından daha ehemmiyetli bir iş var. Ali Kemal dünyanın yuvarlak olduğunu bilir mi?

— Elbette bilir.

— Ama, Yunan'la dövüşmekten başka çare olmadığını bir türlü bilemiyor.

Mülazımısani Kâzım Efendi, cevap vermedi. Bu anda Mahir Efendi cehaleti müdafaa ediyordu ama nasıl dehşetli surette haklıydı.

*

Bir seneye yakındır ilk hatlarda boş duran askere Ali Karagümrük daha sık sık karagöz oynatmak mecburiyetinde kalırken Ankara'da, Büyük Millet Meclisi'nde, Başkumandanlık Ka-

nunu'nun üçüncü defa temdidi münasebetiyle yeniden münakaşalar başlamıştı.

5 Mayıs 338 günü başkumandanın rahatsızlığından dolayı mecliste bulunmaması fırsatından da istifade eden muhalifler, uzun münakaşalardan sonra meseleyi reye koydurup usulen ekseriyet hasıl olmadığı için arzularını yerine getirmişler, yani o gün orduyu, kumandansız bırakmışlardı.

Gazi Paşa'yı, aynı günün akşamı ziyarete gelen heyet-i vekile, bilhassa, erkân-ı harbiye-i umumiye reisiyle, milli müdafaa vekili, vaziyet-i askeriyeyi yakından takip eden makamlar olduklarından, vazifeye devamda bir fayda göremediklerini, istifaya mecbur kaldıklarını söylediler.

Ordu, birkaç saatten beri kanunen kumandansız kalmışken, bütün memleketi de hükümetsiz bırakmak delilik ve hainlik olacaktı.

Gazi Paşa, başkumandanlık vazifesini ifaya karar verdi ve bunu heyet-i vekileye bildirdi ve meclis zabıtlarını getirterek sabaha kadar mesele aleyhinde söylenen sözleri tetkik etti.

Hastaydı. Vücudu ateş içinde yanıyor, şakakları zonkluyordu. Ama artık öyle bir yerde durmuştu ki, orada hastalanmaya bile hakkı yoktu.

Ertesi gün, yani 6 Mayıs 338 günü, gizli celsede kürsüye çıktığı zaman dün gece, zabıtları tetkik ederken yüreğine kat kat biriken öfkesi son haddine varmış bulunuyordu. Bütün bu sarıklı, fesli, kalpaklı kalabalık, kendisini sevenler ve sevmeyenler, kendisine inananlar ve inanmayanlar, demek ki, dün burada bulunmadığı için, diledikleri gibi kendisini koruyamamışlardı.

Onun yokluğu esaslı bir noktayı meydana çıkarmıştı: İki taraf da yaptıkları işe güvenemiyor, muarızlar yüz yüze gelmekten nasıl çekindilerse, muvafıklar da, öylece davasını müdafaa edemiyorlardı.

Şimdi görürsünüz!

'Efendiler, diye başladı, başkumandanlık meselesinde, başlangıçta olduğu gibi, bugün de kanunun lüzumsuzluğundan, yahut değiştirilmesinden bahsedenler, bu kanundan şikâyetçiler var. Dikkat edilirse bu zevatın hep aynı insanlar olduğu görülür. Peşinen şunu söyleyeyim ki lüzumsuz bir makamın mutlaka devam etmesine ben de taraftar değilim. Binaenaleyh başkumandanlık makamının artık faydasız bir mevki olup olmadığını araştıracağız. Aleyhte söz söyleyen arkadaşların ileri sürdükleri cihetler tetkik olunursa, başkumandanlığın lüzumu veya lüzumsuzluğu meydana çıkar. Bazı ifadeleri hep beraber mütalaa edelim:

'Mesela Erzurum Mebusu Salih Efendi, benim, meclisin hakkını gasp ettiğimi, gasp etmek istediğimi söyleyerek "Hakk-ı haririmizi vermeyiz" diye feryat etmiş.

'Efendiler! Açık konuşacağım, beni mazur görünüz, her birinizin fevkalade salahiyetlerle seçilmenize, bu meclisin fevkalade salahiyetlere malik bir meclis olmasına ve memleketin mukadderatına hükmedecek mahiyet iktisabına çalışan, benim! Ben bu uğurda canımı, mevcudiyetimi, bütün şeref ve haysiyetimi tehlikeye koydum. Binaenaleyh bu benim eserimdir. Ben eserimi zelil etmekle değil, yükseltmekle mükellefim. Salih Efendi'den, hiç olmazsa, beni de kendisi kadar, bu meclisin hukukuyla alakadar farzetmesini rica ederim. Fazla bir şey istemem. Bu mütalaadan sonra, meclisin hakkını gasp etmek sözünü, tamamen Salih Efendi'ye ret ve iade ederim. Böyle bir şey mevzubahis değildir ve olamaz.

'Efendiler, başkumandanlık meselesinin, gizli celsede müzakeresi fena tefsir edilmiş. Meseleyi açık celsede konuşmak istemişler. Karahisar-sahip Mebusu Mehmet Şükrü Bey, gizli celse-

lerle milletten hakikati gizlemek arzu edildiğini söylemiş. Memleketin, devletin her türlü işlerine ait kararları, vaktinden evvel alenen konuşmak, ifşa etmek dünyanın neresinde görülmüş? Bahusus mesele, düşman karşısında bulunan bir ordunun başkumandanlığına ait olursa... Bunu alenen müzakere ederek lehte olduğu gibi aleyhte söylenilen sözleri düşmana işittirmekte, ne fayda var? Başkumandanın ordu üzerinde, bilhassa düşman üzerinde, hükmü, nüfuzu çok büyük olmak lazımdır. Hattâ Hüseyin Avni Bey'in burada bahsettiği rahatsızlığımın bile düşman tarafından duyulması mahzurludur. Buna ne lüzum vardı? Görüyorsunuz ki meselenin gizli celsede konuşulması hakikatleri milletten gizlemek için değildir. Keşke alenen müzakerede bir mahzur olmasaydı da, Mehmet Şükrü Bey kürsüden istediklerini bağıra bağıra söyleseydi. Ben de Şükrü Efendi'nin sözlerindeki manayı, gizli maksadı millete izah ve tefsir etseydim. Şükrü Efendi bilsin ki millet onun gibi düşünmüyor. Şükrü Efendi bilsin ki onun dediği gibi komedya oynamıyoruz. Biz burada komedya oynatmak için toplanmadık. Efendiler, komedya oynayan ve oynatan Şükrü Efendi'nin kendisidir. Fakat emin olsun ki biz o komedyaya kapılmayacağız. Şükrü Efendi, oynamak ve oynatmak istediği komedya neticesinde yakalandığı kanun pençesinden ne kadar büyük bir zilletle kurtulduğunu unutacak kadar çok zaman geçmemiştir.

'Efendiler, Hüseyin Avni Bey Başkumandanlık Kanunu aleyhinde konuşurken birtakım sözler sarf etmiş. Yüksek meclise: "Böyle hareket etmekle milleti rezil edeceksiniz!" demiş. "Miskinler" sözünü kullanmış. "Vazifeler şahıslarla olmaz. Şahıs yoktur, millet vardır" gibi düsturlar ileri sürmüş.

'Gerçi, asıl olan millettir. Onun umumi iradesi mecliste tecelli eder. Bu her yerde böyledir. Fakat fertler de vardır. Meclis,

memleket ve devlet işlerini fertlerle, şahıslarla çevirir. Hakikati manasız nazariyelerle inkâra mahal yoktur.'

Gazi Paşa bunları söylerken Hüseyin Avni Bey birtakım manasız sözlerle beyanatını kesiyordu. Paşa öfkesini zorla zapt ederek, korkunç bir nezaketle "Meclisin mahalle kahvesi olmadığını", milletin kâbesi olan kürsüye kendisinden hürmet ve riayet istediğini ihtar etti. Sonra tekrar:

'Efendiler, dedi, dün söz söyleyen bir zat da Selahattin Bey'dir. Selahattin Bey, bize taarruz edip edemeyeceğimizi sormuşmuş. Biz de "Edeceğiz" demişiz. Kendisi de "Edemeyeceksiniz!" demiş. En nihayet edememişiz. Kendi sözü olmuş...

'Halbuki taarruzun neden geri bırakıldığını her vesilede lüzumu kadar izah etmiştim. Tekrarlayayım ki taarruz edeceğiz. Düşmanı vatanımızdan kovacağız. Bu kararda sabitiz. Tereddüt edecek hiçbir sebep yoktur. Bundan başka Selahattin Bey demiş ki: "Ordu azami haddine varmıştır". Evet, ordumuz mükemmeldir. Fakat azami haddine varmamıştır. Kendisi gibi bir asker arkadaşın heyetinize böyle beyanatta bulunabilmesi için ordunun içyüzünü bilmesi lazımdır. Halbuki Selahattin Bey bundan çok uzaktır. Ordu ile yakından alakadar olanların sözü, yalnız benim sözüm değil, bütün kumandanların sözü, kendisini yalancı çıkarmaktadır. Fakat şüphesiz ordumuzu istediğimiz kudrete çıkaracağız. Selahattin Bey'in mühim sözlerinden biri de, bizim en mühim vazifemiz siyaset yapmaktır; şeklindeki mütalaasıdır. Hayır efendiler! Bizim mühim ve asıl olan vazifemiz, siyaset yapmak değildir. Bizim ve bütün memleket ve milletin bugün, yegâne vazifesi, topraklarımızda bulunan düşmanı süngülerimizle sürüp def etmektir. Bunu yapamadıkça siyaset, manasız bir sözden ibaret kalır. Maahaza bir dakika için Selahattin Bey'in sözlerini kabul edelim. Buna ben mani miyim? Başkumandanlık ma-

ni midir? Bu sözün Başkumandanlık Kanunu'yla ne münasebeti var. Ben, "Milli maksadın temini için yegâne çarenin muharebe ve muharebede muvaffakiyet olduğunu" söylüyorum. "Bütün kudretimizi, bütün menbalarımızı, bütün varlığımızı orduya vereceğiz. İktidarımızı dünyaya tanıtacağız. Ve ancak ondan sonra, milleti, insan gibi yaşatmak mümkün olacaktır" diyorum.

'Selahattin Bey, işte bu zihniyeti, aklınca siyaset yapmaya mani tasavvur ediyor, ve siyasetle meselenin halledileceği zannında bulunuyor. Bir de Selahattin Bey diyor ki: "Bugünkü vaziyet-i askeriyenin mal olduğu masarifi tetkik etmek için, başkumandanlığın mevcudiyeti bir maniadır".

'Efendiler, bu doğru değildir. Başkumandan, meclisi, mali menbaların tetkikinden ne vakit men etmiş? Menabi ve varidatımızla ne yapabileceğimiz hakkındaki endişe, belki herkesten ziyade beni meşgul etmiştir. Yalnız ben, ordumuzun mevcudiyet ve kuvvetini, paramızla münasip bulundurmak nazariyesini kabul edenlerden değilim. "Paramız vardır, ordu yaparız; paramız bitti, ordu dağılsın!" Benim için böyle bir mesele yoktur. Efendiler, para vardır veya yoktur. İster olsun, ister olmasın, ordu vardır ve olacaktır. Bu noktada size bir hatıramı anlatayım. Ben ilk defa bu işe başladığım zaman, en akıllı, en mütefekkir geçinen birtakım zevat bana sordular: "Paramız var mıdır? Silahımız var mıdır?", "Yoktur" dedim. O zaman "Pekâlâ! Ne yapacaksın?" dediler. "Para olacak! Ordu olacak! Ve bu millet istiklalini kurtaracaktır" dedim. Görüyorsunuz ki hepsi oldu ve olacaktır.

'Birtakım efendiler de, "Başkumandan millete angarya yaptırıyor" demişler. Halbuki kanunun memlekette angaryayı men ettiğinden bahsetmişler. Bu doğrudur efendiler, fakat ihtiyaç, tehlike, bize her şeyi meşru göstermektedir. Ordunun ihtiyaçları, millete angarya yaptırmayı icap ettiriyorsa, bunu yapıyoruz.

En doğru kanun budur. Milletin ve ordunun mağlup olmaması için, "Kanun buna manidir" diye lüzumlu gördüğüm tedbiri almakta tereddüt etmeyeceğim.

'Efendim, Kara Vasıf Bey demişler ki: "Her yerde Başkumandan vardır. Fakat başkumandanlık için ayrıca bir kanun yoktur". Malumdur ki devletler muhtelif hükümet şekilleriyle idare olunurlar. Şekillerine göre başlarında krallar, imparatorlar, padişahlar bulunur. Bazılarının başında da reisicumhurlar vardır. Böyle hükümetlerde devlet reisi başkumandan olur. Bu zat başkumandanlığı ya kendisi yapar, yahut birisini kendisine vekil tayin eder. Bizim bugünkü hükümet şeklimize göre başkumandan meclisin şahsiyet-i maneviyesidir. Binaenaleyh meclis, filan veya falan zatı başkumandan intihap ettiğini beyan edince, bu ifadeye kanun derler. Kral, padişah, imparatorun ifadesine nasıl "irade" derlerse, meclisten sadır olan milli iradeye de kanun namı verilir. Binaenaleyh kanun vardır. Bir meclisin, fevkalade bir zamanda, kendisine fevkalade bir vazife verdiği başkumandan, Kara Vasıf Bey'in, kumandanların vazife ve salahiyetlerini tayin ve tahdit ettiğini işaret ettiği Askeri Ceza Kanunu'yla, Dahiliye Nizamnamesi çerçevesi dahilinde kalması lazım gelen bir kumandan değildir.

'Kara Vasıf Bey'in "Ulum tayin ve tesbit eder" dediği şey büsbütün başkadır. Ulum ve fununu askeriye, askerlik sanatını ve başkumandan olacak zatta bulunması lazım gelen vasıfları ifade, izah ve talim eder. Yoksa insanları başkumandanlığa tayin etmek, kumanda edilecek ordunun asıl sahibi veya meşru vekilleri tarafından olur. "Başkumandanlık vasıflarını haizim" diyen her adamın o mevkiye kendiliğinden gelebilmesinin ise manası büsbütün başkadır.

'Kara Vasıf Bey bir de, demiş ki: "Başkumandan cephenin gerisindeki işlerle meşgul olmasın." Bu fikir, hatadır. Cephenin in-

san mevcuduyla, gıdasıyla, elbisesiyle, silah ve cephanesiyle vesairesiyle alakadar olan başkumandan, elbette bütün bunların geride bulunan menbalarıyla alakadardır. Kara Vasıf Bey, bu iddia ettiği fikri, hangi kitapta, hangi sahada, hangi yerde görmüş? Gerçi, hem cepheyle, hem de geride birçok işlerle meşgul olmak güçtür. Bir adam, hem cepheye kumanda edecek, muharebeyi idare edecek, hem de geri mıntıkalarda birçok şeylerin icrasını temin edecek. Bunu bir adam nasıl yapabilir? Şüphesiz yapar! Fakat "Yapar" dediğim zaman başkumandan bu an cepheye kumanda eder, sonra oradan kalkar falan yere gider iaşe işini yapar, falan yere gider, ikmal işini yapar demek değildir. Büyük işler deruhte etmemiş insanların bu hususta tereddütlerini mazur görmelidir. Bakınız! Size bir misal söyleyeyim: Ben çok acemi kumandanlar gördüm. Mesela, bir alay kumandanı, yeni fırka kumandanı olmuş, veya bir fırka kumandanı, yeni kolordu kumandanı olmuş. Biraz da tecrübesiz! Henüz tecrübe sahibi olmaya vakit bulamadan müşkül vaziyetler karşısında kalmış. Bütün ömründe bir fırkaya alışmış iken, düşman karşısında iki veya üç fırkaya birden kumanda etmek mecburiyetinde bulununca, müşkülata ve tereddüte düşmesi tabiidir. Bir fırkaya kumanda etti zaman, mümkün olduğu kadar bütün fırka cüzütamlarını gözü altında birleştirmek ve sevk ve idare etmek imkânına malik olan bir acemi kumandan, iki, üç fırkanın, gözünden uzak mevzilerde, muharebesini idareye mecbur olduğu zaman, kendi kendine "Ben hangi fırkanın yanında bulunayım? Onun mu, bunun mu? Orada mı, burada mı?" diye sorar.

'Hayır! Ne orada bulunacaksın, ne de burada! Öyle bir yerde bulunacaksın ki, hepsini idare edeceksin. "O zaman, ben hiçbirini layıkıyla göremem," der. Tabii göremezsin. Elbette gözlerinle göremezsin. Akıl ve ferasetinle görmen lazımdır.

'Vasıf Bey bir mütalaasında demiş ki: "Biz Sakarya muharebesinden sonra, işte hâlâ kıpırdayamadık, kıpırdayamıyoruz." Bu sözler, bazılarının "Bravo" sesleriyle ve alkışlarıyla karşılanmış.

'Efendiler, bundan çok müteessir oldum. Eza ve hicap duydum. Ordunun kıpırdamamasını ve kıpırdayamayacağını iddia eden bir gafilin sözlerini alkışlamak, cidden çok gariptir. Rica ederim, bunu burada gömelim, kimse işitmesin!

'İşte efendiler, başkumandanlığın lüzumsuzluğunu ispat etmek için söylenen sözlerin belli başlıları bunlardan ibarettir. Benim de bu sözlere vereceğim cevaplar işitildi. Bundan sonraki muhakeme ve karar meclise aittir. Yalnız bir hakikati ortaya koymaya mecburum. Yüksek meclisin, başkumandanlığın lüzumuna inandığı şüphesiz olmakla beraber, muhalefetin hiçbir esasa dayanmayan yaygarası, meclis kararını, hiç de arzu edilmeyecek bir şekle getirdi. Bunun neticesi ne oldu efendiler, biliyor musunuz? Başkumandanlık iki gündür karışık ve askıda bulunuyor. Bu dakikada ordu kumandansızdır. Eğer ben orduya kumanda etmeye devam ediyorsam, kanunsuz kumanda ediyorum. Mecliste tecelli eden reye göre derhal kumandadan el çekmek isterdim ve başkumandanlığımın hitam bulduğunu hükümete bildirirdim. Fakat telafisi imkânsız bir fenalığa meydan bırakmamak mecburiyeti karşısındayım. Düşman karşısında bulunan ordumuz başsız bırakılamazdı. Binaenaleyh, bırakmadım, bırakamam ve bırakmayacağım.'

Bu gizli celsede daha birtakım meseleler üzerinde adeta boğaz boğaza münakaşalar oldu. Neticede, 11 ret, 10 müstenkife karşı, 177 reyle Başkumandanlık Kanunu üç ay daha uzatıldı.

— "Orduyu başsız bırakmadım, bırakamam, bırakmayacağım," sözlerinden sonra yüksek meclisin kanunu uzatmak için

verdiği reylerin pek de bir manası kalmamıştı. Ankara, kulaktan kulağa bu hususu fısıldaşırken, Mahir Efendi, merkezden hiç ummadığı bir mektup aldı. Mektup, Adil Usta'dandı. Usta yazmadığı bir sebepten dolayı Ankara'ya gelmiş bulunduğunu, izin almak kabil olur da, bir hafta içinde Ankara'ya gelirse görüşeceklerini bildiriyordu.

Mahir Efendi, izin emri çıkıncaya kadar telaş içinde yaşadı. Aklına Murat'ın ölmesinden başlayarak bir sürü fena ihtimaller geliyordu.

Bir ay evvel İstanbul'dan aldığı mektupta böyle bir seyahatten niçin bahsetmemişlerdi? Yoksa... Ölümden daha beter... Allah göstermesin, bir şerefsizlik mi oldu?.. Canseza!.. Aman yarabbi! Kadın kısmına inanılır mı?

Birdenbire, her şeyi kaybetmek... Ama tamamıyla kaybetmek... Artık ne bir gün mutlaka gideceğini düşünerek, yalnız düşüncesiyle mesut olduğu bir evi kalıyor, ne de evdekiler... Demek ki çocuklarına karşı duyduğunu zannettiği sevgi bile doğrudan doğruya karısına ait bir şeydi... Herhalde neyi varsa karısına aitti! Daha doğrusu Mahir Efendi de diğer birçok insanlar gibi, her şeyi ancak kaybettiği şeyden ibaret zannediyordu. Kaybedince yıkılacağı birkaç şeyin en başında da, belli ki, karısı vardı.

Kâzım Efendi ile, budalalar gibi, dertleşmemek için kendisini zorla zapt etti. Bu üç günde Selami Efendi'yi ne kadar aradı.

Tren de inadına ağır yürüyordu. Kompartımandakiler kalbini acındıklarından zerre kadar şüphelenmeden bir sürü manasız laf söylüyorlardı.

Öfkesinden bıyıklarını çekiştirirken, yalnız bir teselli bulabilmişti. Önümüzde muharebe var! Muharebe! Hele bir tutuşsunlar! Nasıl dövüşeceğine, deliler bile şaşacak! Sakarya'yı geçerken düşmeli... Oracıkta. Selami Efendi'nin mezarı önünde...

Ankara Kalesi görününce aklını başına devşirdi. Üç günlük azabı kadar manasız, fakat onun kadar harap edici bir neşeye kapıldı. "Hele ahmak, diyordu kendisine, böyle bir havadisi vermek için, usta buraya kadar neden gelecekmiş bakalım? Muharebedeki adama bu çeşit haberleri hangi devirde vermişler ki?.."

Artık Canseza için böyle emniyetsiz, pis şeyler düşündüğünden dolayı utanıyordu. "Biz Türk değil miyiz! En son sözü en evvel söyleriz".

Muharebe, demek ki sinirlerini fena halde bozmuştu. Nasıl da o günlere kadar bunun farkında olmamış!

Bereket versin kolay buluştular.

Adil Usta, insanın içini ferahlatan, ağır tebessümüyle gülümsüyordu. Çok şükür! Yoksa kara haber böyle mi getirilir?

Kucaklaşıp öpüştüler.

— Ne var ne yok?

— Yenge, çocuklar arslan gibi. Herkes sağ... Sıhhatte... Seni bekliyorlar...

— Öyleyse... Yahu! Sen buraya niçin geldin?

— Ayıp! Bu da sorulur mu? Asıl oyun başlıyor.

— Ne oyunu?

— Asıl, büyük oyun!

— Bundan sonra ne, deli Arap?

— Yağma yok... Benim Memet, senin Murat'tan geri mi kalsındı?

— Anlamadım.

— Işine gelmedi galiba! Yarın, Murat "Benim babam Sakarya'da dövüştü" diye övünecek...

— Deli Arap derim de inanmazdın! Gördün mü bir kere... Benim Murat öyle övünecekse, Memet'im de "Amcam dövüştü" diye övünecekti. Bir koyundan iki post çıktığı nerde görülmüş?..

Bir de kafasını sallıyor! Sırıtma karşımda sinirime dokunuyorsun. Cephede keserle dövüşüldüğünü sana kim söyledi?

— Ben topçuyum.

— Sahi mi? Sahi... Unutmuşum. İyi öyleyse... Demek ki Murat büyüdü?

— Büyümez mi? Katır kadar oldu.

— Bana benziyor mu?

— Sana mı? Dur hele, düşüneyim... Benziyor. Bir kere kaşları benziyor. Elmacık kemikleri biraz çıkık. Mamafi, bizim üstümüzde bir acayip vahşet var. Vahşet değil... İptidailik... Onlar daha şehirli...

— Ne demek?

— İşte öyle bir şey... Şimdi sen söyle bakalım cephede ne yapıyorsunuz?

— Karagöz oynatıyoruz. Gelirsen görürsün...

— Alay etme!

— Vallaha karagöz oynatıyoruz. Gelirsen görürsün...

— Bir hazırlık, falan!

— Ne hazırlığı?..

— Ricat hazırlığı değil ya...

— Taarruzu mu sordun? Hayır. Şimdilik bir şey yok.

— Acayip... "Bizim ordu taarruz etmez" diyenler mi haklı? İmkânsız bir şey!

Adil Usta, Ankara'ya geldi geleli kaç kişiyle görüştüyse, böyle bir söz dinlemişti. Yoksa hakikaten "artık işi siyasetle halletmekten başka yol kalmadı mı?"

Mahir Efendi, arkadaşının kederli dalgınlığını fark etmeye bile lüzum görmeden İstanbul'a dair sualler soruyordu:

— İngilizler ne yapıyorlar?

— İyidirler.

— Hâlâ caka satıyorlar mı?

— Hayır. Cakayı bıraktılar.

— Istanbul, sakın, işgale alışmasın!

— Alışmadı.

— Demek ki Murat artık okuyor?

— Bülbül gibi...

Ancak yemekten sonra, sual sormak sırası Adil Usta'ya gelmişti. Fakat daha ilk suallerde, Mahir Efendi'nin olup bitenlerden zerre kadar haberdar bulunmadığı anlaşıldı. Selami Efendi'nin ölümünden sonra, Bölüğün dünya ile alakası kesilivermişti. Filhakika bazı rivayetler, dedikodular oralara kadar geldiyse de, derleyip toplayacak, manalı görünenlerin manasızlığını, manasız görünenlerin manasını meydana koyacak kimse kalmamıştı.

Öyle ki, başkumandanlık etrafında cereyan edip kulaktan kulağa her tarafa yayılan sözleri bile Mahir Efendi işitmemiş, işittiyse bile aldırmamıştı.

— Ne acayip şey! Birkaç güne kadar kanun yeniden meclise gelecek...

— Gelsin!

— Gelsin olur mu? Muhalifler diktatörlükten korkuyorlar.

— O da nesi?

— Yani bir adamın hükmü yürüyecek diye...

— Bir adamın hükmü yürümeyecek de, kimin hükmü yürüyecek?..

— Sen bir adam deyince aklına kim geliyor bakalım?

— Padişah...

— Ha, şu mesele...

— Neye güldün?

— Padişah dedin de...

— Sahi neye güldün?

— Beni dinle... Bir Mustafa Suphi meselesi oldu. Bundan da haberin yok mu?

— Hayır. Mebus mu bu herif?

— Allah, Allah!

— Ankara bu nümayişten ürkmüş göründü. On altı kişi Trabzon üzerinden tekrar Rusya'ya iade edilmek üzere sahile doğru gönderildiler. Bu arada, Trabzon'un meşhur mütegallibelerinden Yahya Kâhya ismindeki haydut, Trabzon Valiliği kendisine verilmek şartıyla elde edildi. On altı kişi Trabzon'da bir takaya bindirildi. Gece bastırınca Yahya Kâhya'nın çetesi açık denizde takaya rampa etti. Teknelerin temasından Mustafa Suphi uyanmış ellerinde iki yüzlü kamalarla katillerin içeri atladığını görünce "Arkadaşlar barikat!" diye bağırmış, 16 silahsız adam, otuza yakın cahil haydutla, çamaşır torbalarından istifade ederek yarım saat kadar boğuşmuşlar...

— Vay anasını!

— Hepsi namussuzca katledilip denize atıldı.

— Şimdi Trabzon Valisi Kâhya dediğin herif mi?

— Hayır! Her çeşit cinayette, cinayet aletleri imha edilir. Yahya Kâhya, zaferle bitirdiği deniz seferinden koltuklarını kabartarak Trabzon rıhtımına çıkar çıkmaz, sivil giyinmiş polisler tarafından apansız çevrilip ensesinden vuruldu. Leşi, günlerce rıhtım üzerinde kaldı.

— Oh olsun!..

— Kaç para eder? Bu memleket, katledilen on altı arslanı kim bilir kaç asırda yetiştirecek?.. O günden beri Mustafa Kemal Paşa artık yalnız vatanı ve milleti kurtarmak için çalışmıyor.

— Ya ne için çalışıyor?

— Hiç olmazsa yarı yarıya kendisi için, şahsı için çalışıyor. Onaltılar öldürüldükten sonra, biz adım adım diktatörlüğe gidi-

yoruz. Bunu mecliste yüzde yüz bilenler, yahut bazı alametlerden sezenler var. Meclis, on altı vatandaşın kanını dava etmedi. Orada da herkes bir parça kendi menfaatını arıyor. Katledilen on altı insan, şahsi menfaatlerin, bilhassa, millet kanı, millet canı, millet malı üzerine kurulacak gayrimeşru şahsi menfaatlerin karşısına dikilmiş namağlup on altı kaleydi. Bertaraf edilmeleri o zaman herkesin işine geldi galiba! Fakat şimdi ilerisinde, fert fert kârlarını tehlikede görenler kımıldıyorlar. Haksızlık, zulüm, kanunsuzluk her zaman, her yerde, her kime karşı olursa olsun, hep aynı manayı taşır. Düşmanımıza karşı yapıldığı zaman gizlice sevinmek budalalıktır. Bir memlekette bunlar kime karşı yapılırsa yapılsın, bir gün gelip bize çarpacaktır. Mecliste reis korkunç bir söz sarf etti: "Orduyu başsız bırakmazdım. Bırakamam, bırakmayacağım!" Bu söz, kanun ve milli hâkimiyet devrinin nihayetine, şahsi ve keyfi idarenin başlangıcına delalettir.

— Ordu başsız mı kalsındı canım?

— Ordu başsız kalamaz. Mustafa Kemal haklı. Ama, hiçbir diktatör, hiçbir müstebit başlangıçta haksız değildir ki... Zaten istibdat, bazı içtimai hadiselerin zaruri neticesi gibi görünmese, meydana çıkıp yerleşebilir mi?

— Şimdi anlıyorum. Ali İhsan Paşa'yı da ordu kumandanlığından demek bu maksat için uzaklaştırdılar.

— Hayır! Bu iki işi birbirine karıştırma! Ali İhsan Paşa'ya bizim asker, ancak halk kitlelerinde rastlanan şaşmaz aklı selimle kısaca "Aleksan Paşa" demiştir. "Aleksan" gâvur ismi. Paşa bu ismi hak etmek için her şeyi yaptı. Seferberlikte Alman ordusunun yükünü hafifletmek için, Alman büyük erkân-ı harbiyesinin hiçbir emrini, arzusunu kaçırmadı. Türk çocuklarını, muhakkak ve maksatsız ölümlere sevk etti. Millet arasında adının bu kadar yayılması, Alman propagandası sayesindedir. Zaten

bu da belli bir şey! Dünyada, hangi cepheye girerse girsin, talihin hazin bir istihzasıyla mutlaka mağlup olan bir kumandanın bu kadar müspet bir nam kazanması şüphelenilecek bir hal değil midir?

— Sahi! Bir Ali Ihsan Paşa lafı var. Ne yapmış? Meçhul...

— Gördün mü? Zaten bu tip insanlarda müşterek bazı noktalar oluyor. Kendisini büyük görmek... Kendisinden yüksekte bulunanları da, kendisinden aşağıda bulunanları da istihfaf etmek. Bu tabiatta olan bir adamın Almanlara Allah gibi tapmasının nereden geldiğini bir türlü anlayamadım. Paşa, her muvaffakiyete karşı hasetçe, ihtiraslarına mağlup, şöhret düşkünü bir heriftir. Kendi muvaffakiyetsizliklerini daima başkasına yüklemeye çalışır. Mütarekeden bir gün evvel, Musul cenubunda (Şerkat) da Dicle grubunu kâmilen esir veren hamakatı bu idraksiz kumandan ika etti. Esir düşen sekiz piyade alayı elimizde kalıp grup "Kebbare" mevziine çekilseymiş, Ingilizler bizi orada yenemezlermiş bile... Musul da elimizde kalırmış...

Orada esir düşen bir zabit arkadaşım anlattı: Ingiliz generali: "Yarın zevale kadar Musul'u terk ediniz, aksi halde esiri harbimsiniz!" emrini verir vermez, o kibirli ve muhteris paşa hazretleri Sencar Çölü'nü geçip Nusaybin'e gitmek için Ingiliz generalinden bir resmi tezkere ile muhafız olarak iki zırhlı otomobil istemiş. Halep'te şahsı için treni mahsus verilmesini, Ingiliz kumandanından yalvarmış. Yolda harekete maruz kalmamak için de Ingiliz muhafızları rica etmiş. Bize karşı arslan kesilen bu soytarı, görülüyor ki ecnebilere karşı farelerden beter oluyor.

— Diktatörlük olacak diyorsun. Bir de buraya dövüşmeye geldik.

— Ilerde şöyle olacak, böyle olacak, diye bugünkü işi bırakmak icap etmiyor. Ben buraya Mustafa Kemal'i ilerde diktatör

yapmak için değil, milletin kurtuluş muharebesine kudretimce yardım etmeye geldim. Laf açıldı da...

Mahir Efendi bir gece, Karadeniz'de kahpece katledilen Mustafa Suphi'nin kimi kimsesi olup olmadığını soracaktı. Fakat herifin adını unutmuştu, içini çekerek merakının önüne geçti.[1]

*

Sakarya muharebesinden sonra, düşman ordusu büyük ve kuvvetli bir grupla "Afyonkarahisar-Dumlupınar" arasına yerleşmişti. Diğer kuvvetli bir gurubu da "Eskişehir" mıntıkasında bulunuyordu. Bu iki gurup arasında ihtiyatları da vardı. Sağ cenahını "Menderes" havalisinde bulundurduğu kuvvetlerle, sol cenahını İznik Gölü şimal ve cenubundaki kuvvetleriyle muhafaza ediyor, denilebilir ki düşman cephesi Marmara'dan Menderes'e kadar uzanıyordu. Bu ordunun teşkilatı üç kolordu ve bazı müstakil kıtaattan ibaretti. Üç kolordu on iki fırka tutuyor, müstakil kıtalar üç fırkaya kadar yükseliyordu.

Buna karşı bizim Garp Cephesi kuvvetlerimiz iki ordu halinde teşkil ve tensik olunmuştu. Bundan maada, doğrudan doğruya cepheye merbut başka teşkilat da vardı ki, hepsi on sekiz fırka tutuyordu. Bunlara üç fırkalı bir süvari kolordusuyla daha hafif mevcutlu iki süvari fırkası ilave olunursa, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ordu mevcudu tamamlanmış bulunur. Teşkilatı birbirine uymayan iki düşman ordusu mukayese edilirse, insan ve tüfek kuvvetlerinin aşağı yukarı denk olduğu görülür. Yalnız Yunan ordusu makineli tüfek, top, tayyare, vesait-i nakliye, cephane ve fenni malzeme cihetinden bize üstün ise de, bizim ordumuz da süvari kuvvetleri itibariyle onlara faikti.

1) Ne acayip tesadüftür ki bu tarihten on sekiz sene sonra, Mahir Efendi'nin küçük oğlu Cemal, on sekiz arkadaşıyla on sekiz sene ağır hapse mahkum olarak Sinop Kalesi'nin Karadağ koğuşunda yatarlarken çalıştığı marangoz atölyesine, babasının unuttuğu bu "Mustafa Suphi" adını vermişti.

Başkumandanın öteden beri tasavvur ettiği taarruz planı şöyleydi: Ordunun asli kuvvetlerini, düşman cephesinin bir cenahında ve mümkün olduğu kadar cenah haricinde toplayarak bir imha muharebesi yapmak.

Seri ve kati netice almak için, muvafık görülen vaziyet, kuvayı asliyeyi, düşmanın Afyonkarahisar civarında bulunan sağ cenah grubu cenubunda ve Akarçay ile Dumlupınar hizasına kadar olan sahada toplamak, en hassas ve en mühim noktaya vurmak.

28 Temmuz 338 günü öğleden sonra icra ettirilen bir futbol müsabakasını seyretmek vesilesiyle ordu kumandanları ve bazı kolordu kumandanları Akşehir'e davet edildi. 28/29 Temmuz gecesi, başkumandan, kumandanlarla umumi bir tarzda, taarruz hakkında konuştu. 30 Temmuz 338 günü erkân-ı harbiye-i umumiye reisi ve Garp Cephesi kumandanıyla tekrar görüşülerek taarruzun tarzı ve teferruatı tespit edildi.

Garp Cephesi kumandanı 6 Ağustos 338'de ordularına mahrem olarak taarruza hazırlık emrini verdi.

Bu sıralarda, muhalifler ordunun bekleye bekleye tefessüh ettiğinden, kıpırdayacak halde olmadığından, böyle beklemenin felaketle neticeleneceğinden bahsedip duruyorlardı. Başkumandan, maksadını düşmandan saklayacağı için bu kabil propagandalara o zamana kadar ehemmiyet vermemişti. Fakat taarruz günü ve şekli kararlaştırıldıktan sonra, yıkıcı dedikodulara cesaretleri sarsılan arkadaşlara vaziyeti bildirmek de icap ediyordu. Başkumandan, yakınlarına maksadını anlattı. Ve altı yedi günde düşmanın kuvve-i asliyesini mağlup edeceğini söyledi.

Erkân-ı harbiye-i umumiye reisi 13 Ağustos 338'de cepheye gitmişti.

Başkumandan birkaç gün sonra hareket etti. Hareketini, pek mahdut birkaç kişiden başka kimse bilmiyordu. Bilenler de, Ga-

zi Paşa Ankara'daymış gibi davranacaklar, Çankaya'da, çay ziyafeti verdiğini gazetelere yazdıracaklardı.

Başkumandan bir gece otomobil ile Tuzçölü üzerinden Konya'ya geçti. Konya'ya vasıl olur olmaz, telgrafhaneyi kontrol altına aldırarak havadis sızmasına meydan bırakılmadı.

20/21 Ağustos 338 gecesi Birinci ve İkinci Ordu kumandanlarının iştiyakiyle erkân-ı harbiye-i umumiye reisi ve cephe kumandanının huzurunda taarruz planı, harita üzerinde kısa bir harp oyunu halinde tekrarlandı. Taarruz, sevkülceyş ve aynı zamanda tâbiye baskını halinde icra olunacaktı. Bunun mümkün olabilmesi için tahşidat ve tertibatın gizli kalmasına ehemmiyet vermek lazımdı. Bu sebeple bütün harekât, gece icra edilecek, kıtaat, gündüzleri köylerde ve ağaçlıklar altında istirahat edecekti. Taarruz mıntıkasında yolların ıslahı vesaire gibi nümayişlerle düşmanın nazar-ı dikkatini celbetmek için diğer bazı mıntıkalarda da aynı surette sahte faaliyetlerde bulunulması kararlaştırıldı.

24 Ağustos 338'de cephe karargâhı, taarruz mıntıkası gerisindeki "Şuhut" kasabasına, 25 Ağustos'ta ise, muharebenin idare edileceği Kocatepe'nin cenub-u garbisindeki Çadırlı Ordugâha naklolundu.

26 Ağustos sabahı, başkumandan, Kocatepe'de hazır bulunuyordu. Sabah saat 5:30'da topçu ateşiyle taarruz başladı.

26, 27 Ağustos günlerinde yani iki gün zarfında düşmanın Karahisar cenubunda 50 ve şarkında 20, 30 kilometre imtidadında bulunan müstahkem cepheleri düşürüldü.

27 Ağustos günü akşama doğru, Mahir Efendi bölüğüyle beraber Afyon-Uşak demiryolu hattına yanaşmıştı. İki günden beri durup dinlenmeden çarpışıyorlardı. İlk taarruzda kat kat düş-

man tel örgüleri üzerlerine, karavana, kaput, tahta, çalı, çırpı, ne ele geçtiyse atılarak aşılmış, makineli tüfeklerin üstüne deliler gibi atlanmıştı.

Taarruz cephesine kuvvet aktarmak için gecelerce sessiz sedasız yapılan cebri yürüyüş, gündüzleri hareketsiz beklemek askeri, besili dövüş hayvanlarına çevirmişti. Birikmiş kuvvet, ses ve kahramanlık halinde boşanıyor, yokuş aşağı akan bir su gibi değil, yokuş yukarı saldıran elle tutulur, karmakarışık bir tayfun gibi tepelere tırmanıyordu.

Mahir Efendi, zerre kadar yorgunluk hissetmeden, elleri cebinde yürümekteydi. Öğle üzeri Karagözcü Ali'yi kaybetmişti. Karagözcü, son nefesinde kelime-i şehadet getireceği yerde "Aman benim Hacivat'ım!" dedi. Şimdi bu arslan cennete gidemez mi?

Sağ ilerisinde bir makineli tüfek ateş etmeye başlamıştı. İnsiyaki bir hareketle bir böğürtlen kümesini siper aldı.

Uzakta, bin metre kadar mesafede avcıya yayılmış bir bölük inatçı bir insan gibi ovada tek başına ilerliyordu. Necati Usta sürünerek ileri geçti. Etrafında topraklar kalkıyordu. Mahir Efendi çömelerek, mitralyözün mevzisini aradı. Tren hattının gerisinde olacak... Kavakların arasında.

Tabancasını kılıfından çıkarmaya lüzum görmeden dört elle daha münasip bir yere doğru gitti. Konya Aksaray'ından Memet nerede? Hafif makineliyi hâlâ niçin ateşlemiyor?

Toplar gürlemeye başlamışlardı.

Bu ne acayip bir muharebe oldu yahu! Düşman mukabil taarruzu yok... Hep cansız şeylerle boğuşuyorlar... Cansız şeyler... Yani tel örgü... Siperler... Dağ... Kaya...

Adil Usta top başındadır. Çal oğlum! Çal bre Arapoğlu! Buna bayram topu demişler... Aferin başkumandan!

Necati Usta hâlâ sürünüyor. Ustanın niyeti bozuk. Makineli-

yi yumrukla zapt edecek. Hezarfen dedik ya... Hezarfen... Hezar...

Ustanın vücudu, ortasından yılan gibi kıvrıldı. Kaldırıp kaldırıp kendisini yere çalıyor...

— Usta!..

Mahir Efendi böyle haykırarak yerinden sıçradı. Bir adım, iki adım... Sol koluna sanki ince bir demirle vurdular. Hızla o tarafa döndü. Aynı darbe bu sefer, sol şakağına indi.

Mahir Efendi, yüzükoyun düştü.

Dünyayı bütün sertliği ve insafsızlığı ile vücudunun altında, bir kadın gibi şehvetle hissediyordu.

Küçük insan yüzleri... Karısı... Selami Efendi... Murat... Ve Necati Usta'nın kalın bir yılanı hatırlatan hareketi...

Sonra... Yüreğinde derin bir pişmanlık... Bir ağlama arzusu... Ve hiç!..

XII

Bir "Mülkiyet Kalesi"

Hastane fena halde ilaç kokuyor, bu da Mahir Efendi'yi sinirlendiriyordu. Zaten yatakta yatmaya mecbur kalınca eskiden beri huysuzlaşırdı.

Ancak bu sabahtan beri aklını başına toplamıştı. Evvela yattığı yeri tetkik etti. Karşısında bir camlı kapı vardı. Karyolanın ayak ucunda bir havlu asılı...

Başı, kurşun gibi ağır. Başı ve sol kolu...

Kımıldadı. Vay canına! Her tarafı sızlıyor. Seyyar hastaneyi, yaylı araba içinde Polatlı'dan Ankara'ya gelişini hatırladı. Pekâlâ! Doktorlar kolunu keseceklerdi. Yüreğine bir korku hücum ederek sol kolunu aradı. Çok şükür, göğsünde duruyor. Tahtalara, pamuklara, bezlere sarılmış. Parmaklarını gördü ve saydı. Tamam! Beş tane... Biraz şişmişlerdi? Biraz sararmışlar mı ne? Oynattı. Hamdolsun, kımıldıyorlar.

Başındaki sargı sol gözünü biraz örtüyor, bu sebepten her şeyi biraz bulanık görüyordu.

Öteki karyolada yatan hasta inledi. Mahir Efendi, vücudun-

da bir şey eksilmediğini anlamaktan gelen bir gayret ve sevinçle o tarafa döndü.

— Bir şey mi istedin arkadaş!

Hasta, dimdik tavana bakıyordu. Cevap vermedi.

Mahir Efendi "Bana kızgın galiba", diye düşündü, "hastalık arasında rahatsız ettim galiba!"

— Burada hademe falan yok mu?

— Allah hepsini kahretsin!

— İşleri çoktur da... Ben eskiden hastane inzibat zabitliği yaptım. Bilirim.

— Allah belalarını versin...

— Ben belki kalkarım. Ne istedinizdi?

— Allah kahretsin! Şimdi saat kaç?

— Bilmem... —Zorla pencereye döndü—: İkindi geçti gibi...

— Saat yok mu?

— Yok.

— İkindinin geçtiğini nerden anladın?

— Güneşten... Baksanıza...

Herif başını iki yana salladı. Dudaklarını sıktı. "İyilik de yaramıyor. Hasta adam çocuk gibidir."

Mahir Efendi, başını biraz oynattı. Yastığın altında katı bir şey var. Sağ elini yavaş yavaş sürüp bunu çıkardı. Bir cigara paketi... Anlaşılan, büyüklerden birisi hastaneyi ziyarete gelmiş de, bunu, diğer hastalara verdiği gibi bırakmış... İyi ama, ağzını kim açtı? Cigaralarını mı çaldılar yoksa?.. Paketin içine baktı. İki tane kalmış... Vay insafsız hademeler vay! Ölmeden mirasını bölüşmüşler... İşte buna canı sıkıldı. Filhakika, birkaç aydan beri tütünü bırakmıştı ama, olsun!.. Ölecek zannettikleri anlaşılıyor!.. Allah'tan ümit kesilir mi?

Artık birisiyle mutlaka konuşmak istiyordu. Kapıya içerisi sı-

kılarak gözlerini dikti. Birisi koşuyor. Bir adam daha... Daha bir adam... Hepsi de koşuyor bunların... Telaşede millet! Yoksa operatör kesip biçiyor mu? Teftiş mi var? Teftiş vardıysa, herkes sağ tarafa doğru koşuyor. Sola gidenler bilakis ayaklarını sürüklüyorlar... Biraz dikkat edince sağa koşanlarla, sola doğru ayak sürüyenlerin aynı adamlar olduğunu fark etti.

Yatak komşusu tekrar bedduaya, küfüre başlamıştı. Mahir Efendi:

— Bir yeriniz mi ağrıyor? diye sordu.

— Canımı sıkma... Konuşmak istemiyorum.

— Tövbe estağfurullah!..

Neden sonra bir nefer göründü.

— Uyandınız mı yüzbaşım?

— Uyandım... Dur... Nereye gidiyorsun... Dursana köpoğlusu...

Nefer, çoktan savuşmuştu.

Belki on dakika, belki daha fazla geçti. Şişman bir hastabakıcı kadın, arkasında emirden, kumandadan anlamaz hademe içeri girdiler. Kadın gülümsüyordu. Yanağında mercimek kadar bir de "ben" vardı.

— Geçmiş olsun yüzbaşım, diye yaklaştı, çok şükür açıldınız?

— Çok şükür...

— Canınız bir şey istiyor mu?

Mahir Efendi, o anda aç olduğunu hissetti. Canı da bir anda belki yüz şey istemeye başlamıştı.

— Soğuk bir şerbet... Pirinç çorbası... Pilav... Zerdali...

— Pekâlâ, pekâlâ! Size şimdi yoğurt göndereceğim. Yalnız hiç kımıldamayın. Osman yedirsin. —Öteki hastaya döndü—: Siz bir şey ister misiniz?

— Allah belanızı versin...

— Niçin kendinizi üzüyorsunuz? Sakin olun. Mukadderat...

— Allah mukadderatın belasını versin...

— Vatan uğruna...

— Allah vatanın belasını versin...

— Zaten bütün ümitler mahvolmadı. Doktoru duymadınız mı?

— Ümitlerin de, doktorların da Allah belasını versin...

Hemşire hanım, Mahir Efendi'ye kederle bakarak başını salladı.

Yalnız kaldıkları zaman Mahir Efendi, dargın dargın konuştu:

— Kadıncağızı neden tersledîniz? Kalbini kırdınız. Kabahat onun değil ki... Biraz metin olmalı...

— Metin olmalı... Gözlerim görmüyor!

— Yok canım! Vah vah! Kusuruma bakma, kardeşim.

— Artık hiçbir şeye bakmıyorum ki... Gözlerim... Körler için dünya kapkaranlıktır derler. Yalan... Dünya yalan üzerine kurulmuş... Herkes yalan söylüyor. Karanlığa razıyım... Karanlık bile değil... Bir pis şey! Koyu kurşuni bir şey... Koyu kurşun... Simsiyah olsa, razıyım... O zaman bu kadar azap çekmezdim. Belki bir aydır uyumadım gibi geliyor. Tekrar görebilirim diye ümitleniyorum. Kendimi nasıl zorladığımı bilseniz... Gözlerimi yırtacak gibi zorluyorum. Karanlık olsa, koyu karanlık, belki böyle zorlamam... Rüya da görüyorum. Rüya, bari, görmesem... Sevinerek uyanınca... Uyanınca ne demek... İçimi o, koyu kurşuni şey kaplamış. Boğulacağım... Vay anasını, avradını...

Dudaklarını hınçla ısırdı. Yüzü bembeyazdı. Gözleri alabildiğine, açık... Tavana obur gibi bakıyorlar... Obur gibi...

— Benim de az kalsın kolumu keseceklerdi... Doktorlar, hep namussuz millet... İşleri, güçleri kesmek, biçmek...

— Doktorlar... Sanki bizim başka bir işimiz mi var? Hepimiz alçağız. Birbirimizi doğru dürüst gebertmesini bile bilmiyoruz. Ben şimdi ne halt edeceğim. Nasıl okuyacağım... Okumadan nasıl yaşayacağım ben...

— Oğlunuz yok mu?

— Yirmi beş yaşındayım. Mektebin son sınıfından askere aldıkları zaman on yedi yaşındaydım. —Mahir Efendi, buna bir türlü inanamadı. Kırk yaşında görünüyordu—: On yedi yaşında... Edebiyata meraklıydım. Kaç gündür, severek ezberlediğim şiirleri hatırlamaya çalışıyorum. İmkânsız... Baksanıza:

"Gamından derde düştüm kılmadın tedbirü dermanım,
Ne dersin rüzgârım, böyle mi geçsin güzel canım,
Gözüm, canım, efendim, sevdiğim, devletli sultanım!..

— Eminim ki Fuzuli'nin bu meşhur murabbası bu kıtayla başlıyordu. Birinci mısrayı bulamıyorum. Deli olacağım...

"Sizde âdet bu mudur böyle mi olur yârlık" diye bir mısra daha aklımda... Lakin gazelde miydi, yoksa terciibentte mi, aklıma gelmiyor. Siz Fuzuli'yi sevmez misiniz?

— Nedir o?

— Ne midir? Parlak bir sual... Zorunuz nerenizden bakalım?

— Benim mi? Başımdan galiba... Bir de sol kolumdan...

— Keşki sizin gözleriniz kör olsaydı da, buna karşılık benim iki kolum da kesilseydi.

— Allah göstermesin...

— Fuzuli'den madem ki haberiniz yok... Fuzuli'den...

— Nerede yaralandınızdı?

— Cehennemin dibinde...

Mahir Efendi, halinden memnun olarak gizlice gülümsedi.

Gittikçe halinden memnun oluyor, gittikçe, zavallı köre acıyordu.

Osman bir kâse yoğurtla içeri girdi.

Mahir Efendi, oda arkadaşına sordu:

— Yoğurt ister misiniz?

— Beni rahat bırakın...

Mahir Efendi, nefere arkadaşça göz kırptı. Osman, karyolanın baş tarafına, hastanın vücudunu dik tutacak, makaslı bir demir koydu. Kaşıkla ağzına yoğurt vermeye başladı. Yoğurt bıyıklarına sıvaştığı, bu da kendisini rahatsız ettiği halde Mahir Efendi yoğurdun serinliğini ve tadını lezzetle duyuyor, kuvvetlendiğini, daha doğrusu, neşelendiğini hissediyordu.

Kapı açık kalmıştı. Gene sağ tarafa doğru koşanlar, sol tarafa doğru sendeleyenler vardı. Bunlar, yüzleri bir deri bir kemik kalmış ve derileri yeşile dönmüş harap insanlardı.

Mahir Efendi, artık merakını yenemeyerek sordu:

— Ne oluyor?

— Dizanteri.

— Haa... Çok mu?

— Yüzlerce... Ne yapacağımızı şaşırdık beyim... Dakikada kenefe koşuyorlar. Neden koştuklarını da anlamadım ya... Yatakta koyuvermeye başlıyorlar, aptesaneye kadar etrafa saçarak seğirtiyorlar. Ortalık battı. Mülemma oldu.

— Ölen?

— Çok... –Yoğurt bitmişti. Osman, Mahir Efendi'nin bıyıklarını havluyla sildi.– Başka bir şey ister misiniz? Cigaranız var mı?

— Cigara... Tamam... Buraya kim geldi?

— Doktor. Hemşire...

— Onu sormadım. Büyüklerden birisi teftişe gelmiş. Eski-

den, seferberlikte hastaları böyle ziyarete geldiler mi, büyükler birer paket cigara verirlerdi. —Gözlerini çevirdi—: Benim pakette iki cigara kalmış... Kim içti?

— Siz içtiniz!

— Ben mi? Yanlışın var. Ben tütünü çoktan bıraktım.

— Alay mı ediyorsun yüzbaşım! Buraya geldin geleli cigara içiyorsun.

— Yok canım... Hiç farkında değilim... –Daha mühim bir şey hatırladı.– Ben buraya geleli kaç gün oldu? Bugün ayın kaçı?

— Ayın mı? On beşi!

— Dur hele... Şaşırdın mı? Taarruz 26'daydı...

— Ne taarruzu beyim... Sen ağustos konuşuyorsun. Biz eylül ayındayız.

— Ordu nerede? Taarruz? Yunan...

— Yunan mı? İzmir'i çoktan aldık yüzbaşım... Artık Anadolu'da Yunan falan kalmadı.

— Deme!

— Vallaha!..

— E?.. —Bir oturmak istedi, sonra büyük bir ferahlıkla arkasına dayandı—: Sonra...

— İzmir'i 9 Eylül'de aldık beyim... Yirmialtı'da taarruz başladıydı, 9 Eylül'de iş tamamlandı. On beş günde...

— İzmir'i süvariler mi aldılar?

— Süvari, piyade, topçu beraber...

— Vay canına!

— Yunan başkumandanı esir edildi. Düşman ordusu kâmilen imha olundu... Dünya bayram yapıyor...

— İstanbul?..

— Elbette İstanbul da alınacak. Bursa önlerinde dövüşülüyor. Oradaki Yunan kuvvetleri de çevrilmiş...

— Hey Allah'ım, sen nelere kadir değilsin ki... Hamdolsun yarabbi!

18 Eylül'de, Anadolu tamamıyla düşmandan temizlenmişti. 23 Eylül'de Düveli Itilafiye hariciye nazırları imzasıyla verilen bir notada, askeri hareketin durdurulması ve sulh yapılması teklif olunuyordu.

3 Teşrinievvel'de Mudanya Konferansı kuruldu, 11 Teşrinievvel'de mütareke imzalandı.

Mahir Efendi, artık, bir bastona dayanarak hastanenin avlusunda dolaşabiliyordu. Şakağından kurşunu ne kadar müşkülatla çıkardıklarını, kolunu kestirmemek için doktorla nasıl çekiştiğini, hemşireler ve hademeler kaç kere anlattıkları halde, kendisi bunlardan hiçbir şey hatırlayamıyordu.

Eskiden beri doktorlara güvenmezdi. Başından geçenler bu kanaata hak verdirecek mahiyetteydiler. Işte kemiği kırılmış kol da gittikçe kuvvetleniyordu. Iştihası böyle devam ederse, az vakitte eski haline gelecekti. "Ben marangozum doktor! Kolumu kestirmem!.." diye bağırdığını, her tekrarlayışlarında, "Nasıl haksız mıymışım?" manasına göz kırpıyor, haklı çıkmanın verdiği gururla gülümsüyordu.

Istanbul'dan mektup gelmemişti. Adil Usta'dan da haber yoktu. Domuz Arapoğlu, top arabasını, yallah, sırtladı da, "ver elini gâvur Izmir'i" mi dedi? Yahu, kırk yılda bir kere düşman kovalayacak sıra gelmiş, onda da Mahir Efendi, doktorla boğazlaşmıştı. "Tükürmez misin böyle talihe?"

Artık, sabah vizitelerinde doktorları, taburcu edilmek için sıkıştırıyordu.

Filhakika, ayağa kalktıkça başı biraz dönüyordu ama, işte, maşallah, turp gibiydi. Şuradan kurtulsa büsbütün ferahlayacaktı. Yaralar kapandı işte... Yaralı kolu kendisini topladı. Artık plan-

yayı[1] idare edebilir, işkenceyi[2] bir başına, istediği gibi sıkıştırır.

Doktorların kendisini, dalgın sırasında sövmenin öcünü almak için, burada keyfi tuttuklarına, muzaffer başkumandanın da, artık zafer kazanıldığından Mahir Efendi'yi unutup hatırlamaya lüzum görmediğine inanacağı sırada, –yani hastaneye yattığından 64 gün sonra– göğsüne İstiklal Madalyasını taktılar. Demek ki unutulmamıştı. Fena alamet değil... Dışarı çıkınca, tezkereyi kolay alacak... Pekâlâ! İstanbul'dakiler geberdiler mi birader? Madalya verilmemiş olsa, "şehit oldu" diye tebligat yapıldığını bile zannedecek...

İki taarruz gününü pek iyi gözünün önüne getiriyor. Akıllı kârı değil, adeta divanelik... İnsan ölümün üzerine öyle atılabilir mi? Çoluk, çocuk sahibi insanlar... Hayvan hayvanken kandan ürküyor...

Yüzbaşı Vahit Bey –Gözleri kör yatan komşusu– yavaş yavaş sakinleşmişti. Alışmak...

Artık rabıtalı rabıtalı konuşuyordu. Birinci Kolordu kıtaatından imiş. Çiğiltepe'de, başının üzerinde patlayan bir şarapnelle...

— Üstüme bir kaynar su boşandı, diye, anlatmıştı, kendimi kaybettim.

— Ben de kaybettim.

— Biz ölüme gidip geri geldik sayılır Mahir Bey...

— Öyle... Tamam... Neyi kurtardıksa kâr sayacağız. Zararın neresinden dönülürse...

— Haklısın... Bir dul kadın alırım —Bir haftadır buna karar vermişti. Cesaretini artırmak için hep tekrarlıyordu—: namuslu, merhametli bir kadıncağız. Tabii okumuş, yazmış olacak. Bana kitapları okur. Vaktiyle duymuştum. Birinci sınıf malüllere, bir de emirber verirlermiş... Bir kenara çekilir rahatça yaşarız...

1) Marangoz aracı.
2) Marangoz aracı.

— Dul kadın lafını istemem... Göreceksin, ben seni, kendi elimle evereceğim. Kendi elimle... —Mahir Efendi bunu katiyetle vaat ederken yetişmiş bir kızı olmadığına üzülüyordu—: Sana bir kız alacağım... Benim evlendirecek evlatlarım kıyamet gibi... Bir Durmuş Hoca'mız var. Sen kör imişsin. Onun gözleri görür. Lakin, dul karıların bile razı olacaklarını ummam. Köse bir hoca... Bu bir... Kafası armut gibi... Boyu kısa... Ama ben ona da mutlak bir kız alacağım. Sonra bizim Kayınbirader Servet var. Daha kaç sene evvel söz verdim. Hem de kızı kaçıracağım... Sen görürsün...

— Teşekkür ederim ama... Olmaz... Ben kıskancım...

— Şuna bakın Müslümanlar! Dünkü çocuk... Sen kıskanmayı ne bilirsin?

— Siz kıskanç değil misiniz?

— Kıskancım.

— İşte... Ben de kıskancım tabii...

— Kıskançlık hep laf... Ben kıskancım. Fakat karımı yıllardır düşman içinde bıraktım. Buralara geldim. Demek kıskanç değilmişim... İnsan karısından şüphelenince kıskanır. Ben sana dünyanın en namuslu kızını alacağım...

— Teşekkür ederim ama... Olmaz...

— Bal gibi olur. Zaten, şuna bak... Kızlar seni gönlüne bırakır mı? İstiklal harbinde dövüşmüş, vatanın kurtuluşu için gözlerini kaybetmiş bir arslan... Seni, göreceksin, havadan kapacaklar...

— Alay mı ediyorsun yüzbaşım! Bunlar hep kitap lafı... Bize "Ahmak" demesinler de...

— Ne hadlerine...

— Bırak şimdi bunları... Çok şükür, sevdiğim şiirleri artık hatırlıyorum. Bu sabah gene bir kıta hatırladım. Unutacağım diye korktum da kaç kere tekrarladım. Dinle ne güzel:

Derdin sana nâle ile izhâr etmez.
Feryâdına hiç kimsenin yetmezsin!
Feryâd ki feryâd sana kâr etmez.

— Fuzuli bunu belki sevgilisine, belki Allah'a söylemiş. Zaten Allah'la sevgili arasında hiçbir fark yok...

— Tövbe!..

— Dur... öteki de aklıma geldi. Çok şükür... Yoksa deli oldum gibi bir şeylerden korkuyordum. Deliler hatırlamazlarmış... Ne tuhaf! Bu kıtada da aynı kafiye var:

"Mûjgânımı ey şem'-i Güher bâr etme,
Pinhânda gâmı âleme izhâr etme,
Aşk ehline zulümdür vefâ eylememek,
Zinhâr bu zulmü zinhâr etme!"

— Hatırladım. Tastamam... Körlerde birtakım meziyetler olurmuş. Hassasiyet... İşitmekte, tatmakta, falan öteki insanlardan üstün imişler. Belki şiir ezberlemekte de böyledirler. Ben belki şiir de yazabilirim... Buna çalışacağım... Siz yazı yazmayı bilmiyorsunuz değil mi?

— Hayır. Bilmiyorum.

— Evet... Fuzuli'den de haberiniz yoktu. İnsan Fuzuli'yi okumadığı halde, nasıl, sizin kadar iyi yürekli oluyor!..

— Ben iyi yürekli değilim...

— İşte gördünüz mü? İyi yürekli olduğunuz bu sözünüzden belli. Kendinize güveniyorsunuz. Haydi beni güneşe çıkarın yüzbaşım.

Gene böyle bir gün öğleden sonra güneşte oturuyorlardı ki Mahir Efendi, birdenbire Adil Usta'yı karşısında buldu.

— Vay!

— Vay!

— Neredesin sen?

— İşte nihayet gelebildim. —Adil Usta ellerini yana açarak sivil elbisesini gösterdi—: İş bitti.

— Benim burada olduğumu yeni mi duydun?

— Dün akşam.

— Dün akşama kadar?

— Dün akşama kadar halim haraptı.

— Neye?

— Seni sapasağlam götüreceğime dair Murat'a söz vermiştim. Eğer ölseydin topçuluğu, topçuluğun harpteki vazifesini oğlana anlatmak, daha zoru, buna, onu inandırmak imkânsız olurdu. —Adil Usta Yüzbaşı Vahit Efendi'ye gülümsedi. Cevap alamayınca işi anladı—: Geçmiş olsun yüzbaşım.

— Teşekkür ederim efendim.

Mahir Efendi, arkadaşlarını birbirlerine tanıttı. Yan yana oturdular.

Adil Usta, başından yaralanmış arkadaşını heyecanlandırmamak için bu ilk karşılaşmayı, saatlerce tasarlamıştı. Doktorlar, ani bir beyin felcinden korkuyorlar. Mahir Efendi'yi o sebepten taburcu etmiyorlardı. Adil Usta onu kucaklamak, öpmek, hattâ ağlamak arzuları duyduğu halde kendisini zorla zapt etti. Sözü, hemen siyasi dedikodulara çevirdi. Ortada, kendi dertlerine düşen hastaları, hem alakadar edecek, hem de fazla heyecanlandırmayacak bir sürü hadise vardı. Zaten kısaca duydukları meselelerin içyüzlerini bir spor müsabakasının neticesi kadar, ama ancak bu kadar merak ediyorlardı.

Meclis muhitinde, Mustafa Kemal'in, saltanatı lağvedeceği

hakkında telaşlı ve heyecanlı propagandalar başladığı zaman, Rauf Bey, Gazi'nin meclisteki odasına gelerek mühim bazı hususata dair görüşmek istediğini, akşam Keçiören'de Refet Paşa'nın evine giderse daha güzel konuşabileceklerini söylemişti.

Gazi bu teklifi kabul etti. Ali Fuat Paşa'nın da hazır bulunmasına razı oldu. Refet Paşa'nın evinde dört kişi içtima ettiler.

Rauf Bey uzun mukaddemelerden sonra maksadını şöylece hülasa etti:

— Meclis, makam-ı saltanatın ve belki de hilafetin ortadan kaldırılmak noktai nazarının takip edildiği endişesiyle muztariptir. Sizden ve sizin ilerde alacağınız vaziyetten şüphe etmektedir. Binaenaleyh meclisi ve dolayısıyla efkârıumumiyeyi tatmin etmeniz lüzumuna kaniim.

Ali Fuat Paşa ile Refet Paşa acemi acemi önlerine bakıyorlardı. Komplo pek kabaca hazırlanmıştı. Günün muzaffer kumandanı, bin üçyüz senelik ananelerle karşı karşıya getirilip, bu karmakarışık gürültüde mağlup edilmek isteniyordu.

Mustafa Kemal Paşa bir cigara yaktı. Komplo pek kabacaydı ama, mesele kendisine layık olacak kadar büyüktü. Bütün ömründe zaten büyük avlar ve büyük kumarlar için yaşamıştı. Gündüz, toplantının neye dair olacağını sormaması da mücadele heyecanını bozmamak istediği, bir de kendisine pusuyu hazırlayanların atıcılık kudretlerini bildiği içindi.

Rauf Bey'e öfkesiz bir sesle sordu:

— Sizin saltanat ve hilafet hakkındaki kanaat ve mütalaanız nedir?

— Ben makam-ı saltanat ve hilafete vicdanen ve hissen merbutum. Çünkü benim babam padişahın nan ve nimetiyle yetişmiş, Osmanlı Devleti'nin ricali sırasına geçmiştir. Benim de kanımda o nimetin zerratı vardır. Ben nankör değilim ve olamam.

Padişaha muhafazai sadakat borcumdur. Halifeye merbutiyetim ise terbiyem icabıdır. Bunlardan başka umumi mütalaam da vardır. Bizde vaziyeti umumiyeyi tutmak güçtür. Bunu, ancak, herkesin erişemeyeceği kadar yüksek görülmeye alışılmış bir makam temin edebilir. O da makam-ı saltanat ve hilafettir. Bu makamı lağvetmek, onun yerine başka mahiyette bir mevcudiyet ikamesine çalışmak, felaket ve hüsranı muciptir. Asla caiz olamaz.

Gazi, bu derin ve samimi mütalaayı dikkatle ve hürmetle dinledikten sonra, karşısında oturan Refet Paşa'ya aynı suali sordu. Refet Paşa:

— Tamamen Rauf Bey'in fikir ve mütalaasına iştirak ederim, dedi, filhakika bizde padişahlıktan, halifelikten başka bir şekl-i idare mevzubahis olamaz.

Nihayet fikrine müracaat edilen Ali Fuat Paşa, Moskova'dan yeni geldiğini, vaziyeti, efkâr ve hissiyat-ı umumiyeyi lüzumu derecede tetkike henüz vakit bulamadığından bahsederek görüşülen mesele hakkında kati bir fikir ve kanaat dermeyan etmekte mazur olduğunu ifade etti.

Mustafa Kemal, bütün bu manasızlıkları dinlerken kararını çoktan vermişti.

— Mevzubahis ettiğiniz mesele, bugünün meselesi değildir, dedi. Mecliste bazılarının telaş ve heyecanına da mahal yoktur.

Rauf Bey bu cevaptan pek memnun göründü. Fakat şu veya bu tarzda, saltanat ve hilafet meselesi etrafında görüşmeye devam olundu. Akşamüzeri başlayan mülâkat bütün gece, sabaha kadar sürdü.

Sözün kesilmemesi, Rauf Bey'in, büyük politika yaparak bir şey temin etmek istemesindendi: Pek gafil avladığını sandığı Mustafa Kemal'e, yukardaki sözleri, mecliste tekrarlatmak:

Gazi, muhatabını daha fazla üzmek istemedi.

— Hay hay, dedi, size söylediklerimi aynen mecliste söylemekte hiçbir beis görmüyorum. Isterseniz, beyanatın müsveddesini şimdi yapalım.

Bir kurşun kalemle, bir kâğıt parçasına Âl-i Osman sülalesinin saltanatı ile ahir zaman peygamberi Muhammed'in halifeliğinin mukadderatı, Rauf Bey'in tayin ettiği şekilde kaydolundu. Ve ertesi gün meclisteki bazı telaşlıların yüreklerine bu suretle soğuk su serpilmiş oldu ve Rauf Bey'in feraset ve sadakati takdir edildi.

Bir gece dört arkadaş arasında müzakere olunup hayırlı bir karara bağlanan ve Gazi tarafından günün meselesi sayılmayan iş, nihayet 17 Teşrinievvel 338 tarihinde Sadrazam Tevfik Paşa tarafından çekilen bir telgrafla birdenbire "günün meselesi" haline geldi.

Tevfik Paşa, bu telgrafnamede, ihraz olunan muzafferiyetin, bundan böyle, Istanbul ve Ankara arasında ihtilaf ve ikiliği kaldırmış, vahdet-i milliyetimizi temin etmiş olduğunu yazıyordu. Yani Tevfik Paşa demek istiyordu ki memlekette düşman kalmadı, binaenaleyh padişah yerinde, hükümet onun yanında... Millete düşen, bu makamların vereceği evamire itaat etmektir. Bu takdirde, vahdete mani elbette bir şey kalmamış olur. Yalnız Ankara'dan biraz daha hizmet istemek ferasetinde bulunuyor, sulh konferansına Istanbul'un ve Ankara'nın birlikte davet edileceğine binaen daha evvel, Mustafa Kemal Paşa tarafından gayet mahremane talimatı hamil bir zatın sür'at-i mümkine ile Istanbul'a gönderilmesini arzu ediyordu.

Mustafa Kemal Paşa, Tevfik Paşa'ya tebliğ edilmek üzere Istanbul'a Hamit Bey'e yazdığı telgrafname ile: "Tevfik Paşa ve rüfekasının devlet siyasetini karıştırmaktan çekinmemeleri hususunun son derece büyük mesuliyetler doğuracağını" bildirdi.

Bütün menfaatlerini, mülevves bir tahtın çürümüş, çökmüş ayaklarına sarılmakta, yalnız bunda gören Sadrazam Tevfik Paşa, ümidini kesmedi. Doğrudan doğruya Büyük Millet Meclisi Riyaseti'ne buşvurdu.

Müracatname muhteviyatı, Osmanlı devrinin Tevfik Paşa'larına has bir tarzda idi.

Tevfik Paşa ve arkadaşları bu telgrafnameleri ile ihraz olunan muvaffakiyetin husulüne hizmet ettiklerinden bahsedecek kadar cesaret göstermişlerdi.

İşin uzamaya tahammülü kalmamıştı. Mustafa Kemal Paşa, 29 Teşrinievvel günü, Rauf Bey'i meclisteki odasına getirtti. Mustafa Kemal, hiç kimseye, hiçbir şeyi borçlu bulunmak istemiyordu. Rauf Bey'in, Refet Paşa'nın evinde sabahlara kadar dinlediği kanaat ve mütalaalarından hiç haberi yokmuş gibi, ayakta, kendisinden şu talepte bulundu:

— Hilafet ve saltanatı birbirinden ayırarak saltanatı lağvedeceğiz. Bunun muvafık olduğuna dair kürsüden beyanatta bulunacaksınız.

Başkumandan cevap istemiyordu. Aynı anda, içeriye evvelce davet edilmiş olan Kāzım Karabekir Paşa girdi. Ondan da Rauf Bey'e yardım etmesi istendi.

30 Teşrinievvel 338'de başlayan müzakerelerde çok hatipler, çok sözler söylediler. İstanbul'daki Osmanlı hükümetlerini, Ferit Paşa devrinden sonra, Tevfik Paşa perdesinin açıldığını ve bu perdeyi açanların idrakten mahrum, vicdandan mahrum birtakım insanlar olduğunu beyan ederek bu adamlara lazım olan kanuni muamelenin yapılmasını talep ettiler: "Böyle bir zihniyeti taşıyan, yani bize bu kadar ahmakça teklifatta bulunan zevat, ... Hakikaten Babıâli'nin hüviyet-i tarihiyesine vaz-ı imza eden ve her şeyden ziyade oraya merbut olan zevattı..." dediler.

İstanbul'da hükümet nam ve şiarını takınan adamların hıyanet-i vataniye kanununa tevfikan tecziyesine ait takrirler okundu.

"Makam-ı saltanat ve hilafete vicdanen ve hissen merbut" olduğunu söylemiş bulunan Rauf Bey, aldığı emir mucibince iki kere kürsüye çıktı ve hattâ saltanatın lağvolunduğu günün bayram kabul edilmesini dahi teklif etti.

Demek ki: "Vicdanen ve hissen merbutiyet"in ve bilhassa, "Ben nankör değilim ve olamam!" sözlerinin yerine göre tuhaf manaları olabileceği anlaşılıyordu.

Nihayet Osmanlı İmparatorluğu'nun münkariz olduğunu, yeni bir Türkiye Devletinin doğduğunu, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile, hukuk-u hükümraninin millete ait bulunduğunu ifade eden bir takrir hazırlandı, sekseni mütecaviz mebusa imza ettirildi.

Bu takrir, okunduktan sonra, ciddi olarak muhalif vaziyet alanların başında, Mersin Mebusu Miralay Selahattin Bey'le, Ziya Hurşit Bey göründü. Bunlar saltanatın lağvolunmaması kanaatında bulunduklarını açıkça ifade ettiler.

31 Teşrinievvel 338 günü meclis içtima etmedi. O gün Müdafaa-yı Hukuk Gurubu içtimaı oldu. Bu içtimada, Mustafa Kemal Paşa Osmanlı saltanatının lâğvının zaruri olduğu hakkında beyanatta bulundu.

1 Teşrinisani 338 günü meclis içtimasında aynı mesele uzun münakaşalara yol açtı. Gazi Paşa yeniden uzun uzun konuştu. İslam ve Türk tarihinden tutturarak hilafetle saltanatın pekâlâ, ayrılabileceğini, hâkimiyet ve saltanat-ı milliye makamının Türkiye Büyük Millet Meclisi olabileceğini tarihi vakalara dayanarak izah etti. Hülâgû'nun Halife Mu'tesem'i çuvala koyup katır kuyruğuna bağlayarak öldürdüğünü ve bu suretle dünya yüzünde fiilen hilafete hitam verdiğini ve 924 Hicri tarihinde Mısır'ı zapt

eden Yavuz, orada unvanı "halife" olan bir mülteciye ehemmiyet vermeseydi hilafet unvanının zamanımıza kadar miras kalmış bulunmayacağını anlattı.

Bundan sonra, meseleye müteallik takrirler, üç encümene, Teşkilat-ı Esasiye, Şer'iye ve Adliye Encümenlerine havale olundu. Bu üç encümen heyetinin bir araya gelip Gazi'nin takip ettiği maksada göre meseleyi hal ve intaç etmesi elbette müşküldü.

Üç encümen bir odada içtima etmişti. Riyasete, Hoca Müfit Efendi'yi intihap ettiler ve meseleyi müzakere etmeye başladılar. Şeriat Encümeni'ne mensup hoca efendiler, hilafetin saltanattan ayrılamayacağını, maruf safsatalara istinat ettirerek iddiaya giriştiler. Bu fikirleri ret ve cerhedecek efendiler de ortaya çıkar görünmediler.

Mustafa Kemal, çok kalabalık olan aynı odanın bir köşesinde münakaşayı dinliyordu. Bu tarzda müzakerenin maksut neticeye varmasını beklemek beyhudeydi, bunu anlayınca müşterek encümen reisinden söz istedi. Önündeki sıranın üstüne çıkarak, yüksek sesle konuşmaya başladı:

— Efendim, hâkimiyet ve saltanat hiç kimse tarafından, hiç kimseye "ilim icabıdır" diye müzakere ile münakaşa ile verilmez. Hâkimiyet, saltanat kuvvetle, kudretle ve zorla alınır. Osmanoğulları, zorla Türk milletinin hâkimiyet ve saltanatına el koymuşlardı. Bu tasallutlarını altı asırdan beri sürdürmüşlerdi. Şimdi de Türk milleti, bu mütecavizlerin hadlerini bildirecek hâkimiyet ve saltanatını isyan ederek kendi eline, bilfiil almış bulunuyor. Bu bir emrivakidir. Mevzubahis olan: "Millete saltanatını, hâkimiyetini bırakacak mıyız, bırakmayacak mıyız?" meselesi değildir. Mesele zaten, emrivaki olmuş bir hakikati ifadeden ibarettir. Bu behemehal olacaktır. Burada içtima edenler, meclis ve herkes, meseleyi tabii görürse, fikrimce muvafık olur. Aksi tak-

dirde, yine hakikat, usulü dairesinde ifade olunacaktır. Fakat ihtimal, bazı kafalar kesilecektir.

İşin cihet-i ilmiyesine gelince: Hoca efendilerin hiç merak ve endişelerine mahal yoktur. Bu hususta ilmi izahat vereyim...

Paşa, böyle diyerek uzun uzadıya birtakım izahatta bulundu. Sözlerinin anlanmadan dinlenmekte olduğu, koca sarıkların altında ölüm korkusu ile fıldır fıldır dönen aç, yobaz gözlerinden belliydi.

Nihayet, siyah elbise giymiş, bu korkunç adamın kâbusundan kurtulmak gayretiyle Ankara mebuslarından Hoca Mustafa Efendi:

— Afedersiniz efendim, dedi, biz meseleyi başka noktai nazardan mütalaa ediyorduk. Izahatınızla tenevvür ettik.

Mesele müşterek encümence halledilmişti.

Kanun layihası süratle tesbit olundu. Aynı günde meclisin ikinci celsesinde okundu. Tayin-i esami ile reye konulması teklifine karşı Mustafa Kemal, kürsüye çıktı.

— Buna hacet yoktur, diye gürledi, memleket ve milletin istiklalini ebediyen mahfuz kılacak esasları, yüksek meclisin ittifakla kabul edeceğini zannederim.

"Reye!" sesleri yükseldi. Nihayet reis reye koydu, ve "Müttefikan kabul edilmiştir" dedi. Yalnız uzaktan menfi bir ses:

— Ben muhalifim! diye inleyecek olmuştu. Bu da:

— Söz yok! Sadalarıyla boğuldu.

İşte Osmanlı saltanatının inhidam ve inkıraz merasiminin son safhası bu suretle cereyan etmiştir.

Adil Usta bu tafsilatı kendisine mahsus bir ifadeyle anlattı.

Hastane avlusundaki ağaçlardan sararmış yapraklar, sonbahar rüzgârıyla düşüp savruluyor, güneş insanın yüzünü arkadaşça okşuyordu.

Büyük hadiselerin içinde yaşamak, bir manada ne kadar kolaydı. İnsan onları bir istasyon geçer gibi kolayca arkada bırakıyor, bir eğlence seyahatinin avareliğini duymaktan adeta hoşlanıyordu. İnkılaplar da, felaketlere benziyorlardı. Daha uzaktayken, geleceği düşünülürken korkunçtular. Bir kere gelip çattılar mı, gündelik hadiselerin değersiz teferruatı içinde ufalanıyorlar, karşı koyulmaz gibi görünen azametlerini kaybediyorlardı.

Mahir Efendi, mutlaka öyle yapmak lazımmış zannederek yavaşça içini çekti:

— İşler karmakarışık desene

— Hayır! Neden? İşler pek düzgün... Bilakis... Ordunun arkasından Mustafa Kemal Paşa İzmir'e gittiği zaman, orada, bazı siyasi temaslarda bulunmuştu. Bazı vekiller gene telaşlanmışlar. Askeri vazifesi hitam bulduğunu, bundan sonraki siyasi temasların icra vekilleri heyetine ait olduğunu hissettirerek kendisini Ankara'ya çağırmışlar. Paşa tabii ordunun başından ayrılmadı. Aksine, Kâzım Karabekir Paşa'yı ordusundan uzaklaştırdı. Refet Paşa'yı İstanbul'a yolladı. Ali Fuat Paşa, meclis ikinci reisi... İsmet Paşa da hariciye vekâletine tayin edilip Lozan'a gitti. Artık gittikçe daha iyi anlaşılıyor. Başımızdaki kalabalığın içinde Mustafa Kemal'in cinsinden bir başka adam daha yok. Ötekiler hep emir kulları... Hem de akıllarınca, ürküp çekindikleri "Dev"e küçük çelmeler takacaklar. Hilafet ve saltanat lehinde söz söyleme gayretlerini bir düşünün! Budalalığı anladınız mı? Zannetmem. Çünkü bu kadarını, hiç değilse Rauf Bey kadar ürkek olmadıkça anlamak imkânsızdır. Mustafa Kemal Paşa'yı bu usulle yenilir sanmak benim sinirime dokunuyor.

— Ankara'daki hocaları, kafanızı keserim diye korkutunca İstanbul'daki padişah da bu karara boyun eğer mi?

— Göreceğiz...

— Sen Mustafa Kemal Paşa'yı sevmeye başladın Arapoğlu.

— Askerler aldıkları terbiye iktizası, siyaseti ekseriya yüzlerine gözlerine bulaştırırlar. Fakat Gazi bu cinsten değil... Ama, küçük rütbeli zabitken de disiplini arkadaşları gibi anlamazmış. Onda, sivil ihtilalci tarafı, üniformalı kumandan tarafından fazla... Daha doğrusu bu iki meziyetten de istifade etmesini biliyor. Anlatamadım. Bu iki meziyet zaman zaman birbirine mütekabilen tesir ediyor. Bir büyük ve kati neticeli meydan muharebesi idare etmek ve bunu kazanmak, bir Millet Meclisi'ni, birkaç düzine valiyi ve silahsız halk kitlelerini istediği hedefe götürmek hususunda insana elbette birçok tecrübeler ve kolaylıklar verir. Kumandan, muharebeye tutuştuğu anda, insan hayatını, kanı görünce başı dönen bir sivil politikacı gibi hesaplamaz. Bu alışkanlığı, inkılaplara tatbik ettiğini düşün... Ama, bütün muvaffakiyet, devri iyi kontrol etmeye bağlı. Bir gün gelir, ihtiyar bir politika kurdunun yumuşak sinirleri, insanı çileden çıkaran müsamahası lazım olur. Bu herhalde, "Kafalar kesilecektir" demekten daha zordur. Tarihte asker ihtilalcilerin yüzde doksan beşinin kaybetmesi işte bundan... Mustafa Kemal Paşa, pek hoşuma gidiyor. Kafa kesmekten ciddiyetle bahsettikten sonra müzakere edilen mevzuda, uzun izahat vermesi, bilhassa Hoca Mustafa Efendi'ye: "Biz meseleyi bir başka noktai nazardan mütalaa ediyorduk. Artık tenevvür ettik," dedirtmesi şaheser... Uzun izahat vermeyebilirdi de... Yumruğunu masaya, ayağını döşemeye vurur, kararı yazdırtırdı. Hayır! Yapmadı.

— Ne fark var?

— Çok büyük bir fark... Karşısındakilere, yaşama imkânı bırakıyor. Şereflerini, haricen de olsa kurtarma imkânı...

— On altı arkadaşınızı öldürttüğü için artık kızmıyor musun?

— Daha onun hesabını görme sırası gelmedi. Bizim henüz bilmediğimiz zaruretlerden dolayı, –tabii bunu farzımuhal söylüyorum– başka türlü hareket etmek, suret-i katiyede kabil olmadığından öyle yaptıysa... O gün o hareketi, ilerde milleti toptan kurtarmak için yüreği sızlayarak göze aldıysa, neden kızmalı. Mustafa Suphi ve arkadaşları tehlikede bulunan yurtlarına milleti kurtarmak için silahlı bir kuvvetin başında, ellerinde silah olduğu halde geldiler. Fırsat verilseydi, dövüşeceklerdi. dövüşünce de, on beşi de öylece, yarım saat içinde ölmezler miydi? Biz silahı hiçbir zaman gösteriş olsun diye taşımayız. Bir diğer huyumuz da her zaman, her yerde, fakir halk kitlerinden bir adım ilerde bulunmaktır. Mustafa Suphi ve arkadaşlarının ölümüne yüreğim yanıyor, onları hiç unutmayacağım. Her namuslu ölü gibi onların ölmesi de, bugün değilse yarın bir işe yarayacak. Şimdi ben Mustafa Kemal'in yaptıklarına bakıyorum. Zaferi kazandı. Güzel... Saltanatı hilafetten ayırdı. Güzel... Belki ilerde işi cumhuriyete kadar götürecek ve yeni idarenin zaruri kıldığı birçok ıslahatı da yapacak. Ama bütün bunların faydasını, bir zümreye mal etmek var, doğrudan doğruya fakir halk kitlelerine vermek var. Asıl büyük meydan muharebesini Mustafa Kemal Paşa o yol ayrımında verecek. Sağa saparsa, o zaman Mustafa Suphi'ye başka türlü yanacağız!.. Sola saparsa başka türlü...

— Demek şimdilik bekliyorsun.

— Hayır. İyi işlerinde elimden geldiği kadar ona yardım ediyorum.

— Hilafeti devirir mi dersin?

— Rauf Bey, hilafeti de mesela saltanatı müdafaa ettiği gibi müdafaa ederse ve eğer hoca efendiler, encümende olduğu gibi kolayca "tenevvür" ederlerse hiç şüphen olmasın...

— Ne yaparız? Duydun mu Vahit Efendi?

Bilhassa yabancıların yanında, kör olmaktan gelen kendini aşağı görmek duygusuyla hiç söze karışmayan Vahit Efendi, isteksiz isteksiz konuştu.

— Beyefendi haklı...

— Yani...

— Hilafet de gider.

— O zaman?

— Hayır, memleketin dağılacağına, bir şeylerin tepetaklak olacağına ben de kani değilim. Kemal Paşa'yı iyi biliyorum. Daha ağır bir taş bulmadan, öteki taşı kaldırmaz.

— Daha ağır taş?

— Daha ağır taş, kendisi şüphesiz!..

— Halife mi olacak?

— Duymadın mı? Mustafa Kemal Paşa'yı bu kadar budala zannetmek, Adil Efendi biraderimizin sinirine dokunuyor.

Akşam yemeğinden sonra Mahir Efendi, küçük dolaptan bir kesekâğıdı çıkardı:

— Bakalım bizim ağa ne getirmiş? Elma... Aferin...

Bir tanesini soyup Vahit Efendi'ye uzattı:

— Ye bakalım... Getiren kadar tatlı mı?

Vahit Efendi, elini havada gezdirdi. Âmâlarda bu hareket, araştırıcı bakışlara benziyor, Mahir Efendi'nin yüreğini sızlatıyordu.

— Nasıl?

— Kim bu Adil Efendi?

— Adil Efendi mi? Sahi sana söylemedim... Bizim marangoz arkadaşlardan...

— Ben ömrümde böyle marangoz görmedim.

— Her marangoz dükkânında rastlanır matah değil...

— Her şeye aklı eriyor. Çok mu okur?

— Okuduğunu görmedim. Bunlar kendilerine "komünist" diyorlar.

— Estağfurullah...

— Neden?

— Komünistlik fena şey!

— Nesi fena?

— Bunlar Rus taraftarı imişler. Memleketi Ruslara satacaklar...

— Keşki bunu Adil Usta'ya söyleseydin...

— Hiç olur mu canım?

— Neden olmasın. Eğer bu söylediğin hakikatse, kendisine söylemekte bir mahzur yok. —Mahir Efendi gözlerini kırpıştırarak bir şeyler hatırlamaya çalıştı—: Aklıma geliyor. Böyle bir söz olduydu. Bu komünistlik esasta Alman icadıymış. Ruslar Almanlardan almışlar. Rusya'da ilk zamanlar, "Komünistler memleketi Almanlara satacak" denirmiş. Söyleseydin iyiydi. Konuşurdunuz. Sen hiç lafa karışmadın...

— Karışmadığımın iki sebebi var: Birincisi: Adil Efendi benim dostum mu, düşmanım mı, kestiremedim. İkincisi: Artık benim dünya ile aramda siyah bir duvar bulunuyor. Sizin alakadar olduğunuz işler beni alakadar etmiyor ki... Saltanat ve hilafet bahsi... Ne tuhaf! Adil Usta, sanki bunlar bize ait işler değilmiş gibi alayla konuşuyordu. Buralı değil gibi...

— Buralı değil mi? —Mahir Efendi, birdenbire, öfkelendi—: Ordu dağıldıktan sonra zabitler işsiz kaldı. İçlerinde Anadolu'ya zorla geçenler çoktur. Bugün, hamdolsun, İzmir'i aldık. İş bitti. Adil Usta, gene Tavşan mağazasındaki tezgâhın başına gidecek... Topçu çavuşu olduğunu ben bile unutmuştum. Burada ne arıyor? –Adil Usta'nın her zaman tekrarladığı bir sözü hatırladı.– Bir adam, bütün dünyadaki insanları sevmezse kendi insanlarını da sevmez. Ben bize yardım eden Bulgarlar, Ruslar, hattâ Yu-

nanlılar gördüm. Afyon tabyalarından bazısına, bizim bayrağı çekenler Yunan komünistleri imişler... Öteki askerler "Türkler arkamızı çevirdi" zannedip şaşırsınlar diye...

— İşte bu vatan hainliği...

— Hani Yunan'ın vatanı? Afyonkarahisar'la Yunanlıların ne münasebeti var?

— Kendi ordusunun bozulduğunu insan ister mi?

— Eğer kendi ordusu kötü bir iş yapıyorsa... İnsan kötü iş yaptığı için, çocuklarının anasını öldürüyor. İnsan, Mustafa Kemal'e kötü diyebilir mi?

— Diyemez.

— Padişaha nasıl dedi?

— Elbette bir hikmeti vardır. Siyaset meselesi...

— Böyle bir siyaset de duymamıştım. "Malı haramdır ama, kanı helaldir" diye fetva çıkarmışlar. Namussuz zaptiyelerden birisi bir kurşunla işini bitirseydi...

— Allah göstermesin...

— O zaman, "Serserinin birini, padişah düşmanının birini, vatan haininin birini padişahın, vatanın, milletin sevgili bir evladı temizlemiş, fitne defoldu" demezler miydi?

— Tabii öyle derlerdi...

— Gördün mü? Yunan komünistleri Kral Konstantin'e kötülük ettiler ama, bize iyilik ettiler ama bize iyilik ettiler.

— Bizim komünistler?..

— Bizim komünistler de bize böyle bir iş yaparlarsa mı, demek istedin?

— Evet...

— Biz de haksız bir şey tutmamaya dikkat edelim... Ben Yunan'la dövüştüm, sen de Yunan'la dövüştün. Haksız oldukları meydandaydı. Biz onlara bir şey yapmadık... Zayıf, silahsız, baş-

sız kalmamızdan namussuzca, istifade etmek istiyorlardı. Yunanlılara nasıl öfkelendiğini bir düşün. Bir düşün de hiç aklından çıkarma... Ben mesela, Yunan topraklarını zapt etmeye asla gitmeyeceğim. Zorla götürürlerse orada sıdku-sadakatle dövüşmem...

— Bir bakıma haklısın... —Vahit Efendi'nin kederli ve dalgın yüzü birdenbire yaşamaya başladı—: Bir bakıma ise... Herkes, her işin hesabını böyle sorarsa devlet hiçbir iş göremez. Yüzelli bin kişilik bir orduya, onun arkasında duran on iki milyonluk bir millete, fert fert tutulan yolun doğruluğu nasıl anlatılır, daha beteri, hepsi nasıl ikna edilir?

— Mustafa Kemal Paşa, bu harpte nasıl anlattı, nasıl ikna ettiyse...

— Asker kaçakları oldu. İsyanlar çıktı. Herkes inanmadı ki...

— Biz inandık... Millet, vallaha, inandı... Ama, sen orospu çocuklarını ileri sürüyorsun! Meleklerin arasında bile şeytan çıktıydı. Hem de meleklerin hocası imiş... Ne yapalım... Ben muharebeyi bilirim. Muharebe namuslu adam işi! Namuslu adamlar, namuslu işleri görür görmez anlıyorlar, anlar anlamaz da inanıyorlar. "Bir Türk askeri on gâvura bedel" diyoruz. "Bir namuslu adam, yüz hergeleye bedel" demeliyiz.

Nöbetçi doktoru içeri girdi. Mahir Efendi, soyduğu elmayı uzattı:

— Hele şunu ye bakalım doktor bey...

— Ne o? Rüşvet mi?

— İyi bildin... Rüşvet... Beni artık taburcu edin...

— Hemen İstanbul'a mı yolculuk?..

— Hemen...

— İyi ama... —Doktor ağzındaki lokmayı lezzetle çiğneyip yuttu—: İstanbul gidilecek bir yer değil galiba...

— Neden?

— İyi bir yer olsa... Demek ki havadisi duymadınız.

— Hayrola! Bir şey mi var?

— Padişah sabahleyin, bir İngiliz gemisine binerek İstanbul'dan kaçmış.

— Ne diyorsunuz? Sebep?

— Sebep... Zatışahane vaziyet-i hâzıra neticesinde hürriyet ve hayatını tehlikede görmüş ve bütün İslamların halifesi sıfatıyla İngiliz himayesini ve aynı zamanda İstanbul'dan başka bir yere naklini istemiş...

— Tuuu Allah belasını versin... Emanetleri de götürmüş mü?

— Ajansta henüz tafsilat yok.

— Yerine kimi çıkaracaklar?

— Onu da artık İngilizler düşünsün...

— Anlayamadım...

— Kanaatımca, bir Osmanlı padişahı İstanbul'da hayat ve hürriyetini tehlikede görmüşse, yerine çıkacak bir diğer Osmanlı padişahı da aynı İstanbul'da, hayat ve hürriyetini tehlikede görmek lazımdır. Biz İstanbul'u değiştiremeyiz, yok edemeyiz, şu halde, artık İstanbul padişahlara payitaht olmak kabiliyetini kaybetti demek...

Doktor pek gençti. Latifeden de pek hoşlanıyordu.

— İstanbul kederinden ölecek değildir, diye sözüne devam etti, biz de kederimizden ölmeyiz... Neye acıyorum... Daha doğrusu neden utanıyorum bilir misiniz? "Padişahım çok yaşa!" diye bağırmıştık, "Senden büyük Allah var" demiştik. Meğer Allah'la padişah arasında, tabii padişahtan daha büyük biri daha varmış. General Harington! Memleket büyük bir yükten galiba ebediyen kurtuldu. Geceniz hayırlı olsun efendiler...

Vahit Efendi, bu umulmaz havadise rağmen, gene eski alaka-

sız yüzüyle arkaüstü yatıyordu. Mahir Efendi, birisiyle bakışıp anlaşamamaktan ileri gelen sıkıntıyı ilk defa bütün şiddetiyle hissetti. İnsanların yalnız konuşmaları bazen ne kadar kifayetsizdi.

— Yahu neler dönüyor? dedi herif... Tövbe yarabbi! Hazreti Muhammet'ten sonra peygamber gelmeyeceğine inanmasam...

— Mustafa Kemal'e ahir zaman peygamberi mi derdin?

— Sen demez miydin? Şu halde, tuttuğu yol doğru... Allah ona yardım ediyor. Saltanatla hilafeti birbirinden ayırmak için göbeği çatlamıştı.

— Eğer emanetleri alıp def olmadıysa, hocaların feryadına rağmen saltanat hilafeti kendisinden ayırmış bulunuyor.

— Ya alıp götürdüyse...

— Zannederim ki, Mustafa Kemal Paşa, bu haberi getirene bir de okkalı bahşiş verir.

— Neden?

— Beni, güç bir işten kurtardılar diye...

— Hilafet de mi yolcu?

— Bu fırtınaya hilafet mi dayanır?.. Duymadın mı söze kafa kesmekle başlıyormuş. Hilafeti kim müdafaa edecek? Rauf Bey'in vicdanıyla Ankara Mebuslarından Hoca Mustafa Efendi'nin ilim ve feraseti değil mi? Ben, ömrümde, tabur imamlarıyla başvekillerin bizzat dövüşerek bir tabya zapt ettiklerini ne gördüm, ne de işittim.

Mahir Efendi o gece, mana veremediği bir heyecanla uzun müddet uyuyamadı.

Nihayet meselenin eni boyu anlaşıldı.

General Harrington imzalı bir beyanname, rezaleti şöylece dünyaya ilan etmişti:

"Resmen beyan olunur ki, zatışahane vaziyet-i hâzıra netice-

sinde hürriyet ve hayatını tehlikede gördüğünden bütün İslamların halifesi sıfatıyla İngiliz himayesini ve aynı zamanda İstanbul'dan başka yere naklini talep etmiştir. (Galiba İngiliz lügatinde "istirham"ın karşılığı "talep" idi.) Zatışahanenin arzusu bu sabah ifa olunmuştur. (İngilizcede "zatışahane" herhalde "rezil" karşılığı olmalı.) Türkiye'deki İngiliz kuvvetlerinin Başkumandanı General Sör Çarls Harrington, zatışahaneyi almaya giderek bir İngiliz harî sefinesine kadar kendisine refakat etmiş ve zatışahane vapurda Bahr-i Sefit Filosu Umum Kumandanı Amiral Sör Döbruk tarafından istikbal edilmiştir. İngiltere Fevkalade Komiser Vekili Sör Noyl Henderson zatışahaneyi sefinede ziyaret ederek Kral Beşinci Corc'a bildirilmek üzere arzularını sormuştur".

General Harrington, Ulviye Sultan namında bir kadına, bir de Fransızca mektup yollamıştı:

"Sultan Hanımefendi Hazretleri, el'an Malta'ya yaklaşmakta olan Zat-ı Hazret-i padişahiden, ailesi ahvalinden malumat ricasını havi bir telsiz aldım. Bu babda, geçen cumartesi Yıldız'dan malumat almış ve kadınefendi hazretlerinin kemal-i âfiyette şâdan olduklarını öğrenmiş ve derhal zatışahaneye arz etmiştim. Eğer Aile-i şahane hakkında malumat lütfedebilirseniz, onu derhal zatışahaneye arz etmekle bahtiyar olurum..." Vesaire vesaire...

Görülüyor ki herif, karısını bile bırakarak acele savuşmuştu.

Büyük alçakların, her zaman, küçük alçaklardan daha iğrenç oldukları, işte doğru bir sözdü.

Lakin ne fayda! İngiliz gemisine "Bütün İslamların Halifesi" olarak kapağı attığı halde, "Nalını Şerif", "Misvakı Şerif", "Sakalı Şerif", "Hırkayı Şerif", "Hasırı Şerif", "İbriki Şerif" ve ilâahir "Şerif" diye yad olunan mübarek emanetleri koltuklayıp def olmamıştı. Bu süprüntüler için saçlı sakallı adamların ileri geri birçok sözler söylemeleri icap edecekti.

Meclisce yeni halife seçilmeden evvel intihap olunacak zatın da padişahlık sevda ve davasına kapılarak herhangi bir ecnebi devlete iltica etmesi ihtimalini bertaraf etmek lazımdı. Bunun için Büyük Millet Meclisi'nin İstanbul'da bulunan mümessili Refet Paşa'ya şu yolda talimat gönderildi: "Abdülmecit Efendi, 'halife-i Müslimin' unvanını kullanacaktır. Âlem-i İslama iblağ olunmak üzere ihzar edeceği bir beyannameyi delaletinizle evvela şifre olarak bildirecektir. Tasvip olunduktan sonra tekrar şifre ile ve delaletinizle kendisine gönderilecek, ondan sonra neşrolunacaktır. Bu beyanname metnini başlıca şu noktalar teşkil edecektir:

A – Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kendisini hilafete intihabından sarahatan beyan-ı memnuniyet edecektir.

B – Vahidettin Efendi'nin tarz-ı hareketi mufassalan takbih edilecektir.

C – Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun onuncu maddesine kadar olan mevadı muhteviyatı tarzı münasipte ve mühim mana ve münkadı aynen zikredilmek suretiyle Türkiye Devleti'nin ve Büyük Millet Meclisi ve hükümetinin mahiyet-i mahsusası ve usulü idaresinin Türkiye halkı ve bütün İslam âlemi için nafi ve tesbit kılınacaktır.

D – Türkiye Milli Halk Hükümetinin hidemat-ı mesbukası ve mesai-yi meşkûresinden takdirkârane bir lisan ile bahsolunacaktır.

E – İşbu beyannamedeki noktalardan maada siyasi addedilebilecek bir başka nokta ve fikir dermeyan edilmeyecektir.

Gelen cevapta: Abdülmecit Efendi, imzasının üzerine, "Halife-i Müslimin ve hâdimül-haremeyn" unvanının bulunmasına ve cuma selamlığında hil'at ve Fatih Sultan Mehmet'e ait şekilde "sarık" takmasına müsaade istiyordu.

Alem-i İslam'a yazacağı beyanname muhteviyatı hakkında ileri sürdüğü mütalaada ise Vahidettin Efendi hakkında bir şey söylemek hususunda itiraz ederek, beyannamenin İstanbul gazetelerinde Arapça tercümesiyle beraber neşrolunmasını ileri sürüyordu.

Verilen karşılıkta: Halife-i Müslimin unvanıyla beraber "Hamidül-haremeynnişşerifeyn" tabirini kullanabileceği, fakat cuma selamlığında Fatih Sultan Mehmet'in kılığına girmesinin gayri tabii olacağı, redingot veya İstanbulin giyebilecekse de, askeri üniformanın bittabi mevzubahis edilmeyeceği bildirildi.

Ortaya Fatih'in sarığını sararak çıkmak isteyen zat-ı şerifin avaneleri her yerde, bilhassa Büyük Millet Meclisi'nde, fırsattan istifade ederek "paçaları sıvamışlardı."

Meseleyi çok ciddi ve çok mühim telakki eden "Akıllı adamlar" ve bahusus kendi ihtisaslarına müteallik bir mevzu bulduklarından dolayı, dikkat ve teyakkuzları birkaç misli artmış olan hoca efendiler, işe gayretle sarıldılar.

Bir halife kaçmış... Onu hal'etmek... Yenisini intihap eylemek... Sonra yenisini istanbul'da bırakmayıp Ankara'ya getirmek... Milletin ve devletin başına geçirmek...

Daha beteri, halifenin firarı yüzünden Türkiye'de bütün âlem-i İslamda teşevvüş vukua gelmiş veyahut, maazallah gelecekmiş. Onun için tedbirler alınmalıymış... Çare! Çaresi, efendim, halife olacak zatın sıfat ve salahiyetlerini derhal tayin ve tespit eylemek... Yani Allah'ın hakkını Allah'a, Kayser'in hakkını halifeye vermek...

Mustafa Kemal Paşa, gizli celsede, gene acalp ve ürkütücü bir alev gibi kürsüye çıktı:

— Efendiler, dedi, mevzubahis meseleyi çok münakaşa ve tahlil etmek mümkündür. Fakat münakaşat ve tahlilatta ne ka-

dar ileri gidersek, meseleyi halletmekte o kadar müşkülat ve teehhürata uğrarız. Yalnız şu noktaya nazar-ı dikkati celbederim: Bu meclis Türkiye halkının meclisidir. Bu meclisin sıfat ve salahiyeti yalnız ve ancak Türkiye halkının ve Türk vatanının canına ve mukadderatına şamil ve nafiz olabilir. Meclisimiz kendi kendine bütün âlem-i İslama şamil kudret iktisap edemez. Türk milleti ve onun mümessillerinden mürekkep olan meclisimiz kendi mevcudiyetini, "halife" unvanını taşıyan veya taşıyacak olan bir zatın eline veremez ve vermeyecektir. Bundan dolayı âlem-i İslamda teşevvüş varmış veya olacakmış. Bunların hepsi manasız ve yalan sözlerdir. Kim söylemişse yalan söylemiştir. Yalan söylüyor.

Sözün burasında, mebusların arasından, kocaman bir sarık ve kapkara bir cüppe doğrulup bağırdı:

— Ben mi yalan söylüyorum?

Mustafa Kemal, mavi gözlerini bir an kısarak idaresinin karşısına dikilen bu köhne manzaraya nefretle baktı. Belli belirsiz gülümseyerek başını salladı:

— Evet... Sen yalan söyleyebilirsin! Müstaitsin...

Koca sarık ve kapkara cüppe göğsünden vurulmuş gibi düştü. Meclis nefesini tutmuştu. Zayıf, sarı adam hiçbir şey olmamış gibi beyanatına devam etti:

— Dağdağaya mahal yoktur. Bizim cihan nazarında en büyük kuvvetimiz yeni şekil ve mahiyetimizdir. Makam-ı hilafet, taht-ı esarette olabilir, halife namını taşıyanlar ecnebilere iltica edebilirler. Düşmanlar ve halifeler beraber olabilirler ve her şey yapmaya teşebbüs ebedilirler. Fakat yeni Türkiye'nin tarz-ı idaresini, siyasetini, kuvvetini katiyen sarsamazlar. Türkiye halkı, kayıtsız şartsız hâkimiyetine sahiptir. Hâkimiyet, hiçbir mana, hiçbir şekil ve hiçbir renkte ve delalette iştirak kabul etmez. un-

vanı halife olsun, ne olursa olsun hiç kimse bu milletin mukadderatında müşareket sahibi olamaz. Millet buna katiyen müsaade edemez. Bunu teklif edecek hiçbir milletvekili bulunamaz. Binaenaleyh firari halifeyi hal, yenisini intihap ve bu mevzuya müteallik bütün muamelâtta söylediğim noktai nazarlar dahilinde hareket zaruridir. Başka türlüsüne katiyen imkân yoktur.

Biraz münakaşalı ve gürültülü olmakla beraber meclis, yapılacak muamelede mutabık kaldı.

O gün, dağılırken Mustafa Kemal'in yakın arkadaşları bile, bu "küstah" adamın peşisıra nereye doğru sürüklenmekte olduklarını kestiremeyerek ürperdiler.

Tarih 18 Teşrinisani 338 idi.

Ve üzerinde sürahi ve bardak, bir tahta kürsüde sivil urbalı bir tek adamın irticaya karşı hemen hemen tek başına vermekte olduğu büyük meydan muharebesi, Mahir Efendi'nin anadan üryan bölüğüyle İnönü'nde dövüşmekten şüphesiz daha zor ve daha kahramancaydı.

Kendisini hâlâ olup biten işlere karşı bitaraf saymasına rağmen memleketin üzerine çöken zorluğu, şaşkınlığı Mahir Efendi de duyuyor, gürültüyü gece gündüz omuzlarında taşımaktaymış gibi yorgunluk hissediyordu.

Taburcu olduğu gün, elbisesini bu düşüncelerle gönülsüz gönülsüz giydi. Hastane kapısından tereddütle adeta korkarak çıktı.

Vahit Efendi'yle ayrılmak feci bir şey olmuştu. Aylarca iki gözü kör bir insanla bir odada yatıp kalkmak, beraber gezmek, hiç farkına varmadan ruhuna işlemiş olacaktı. "Gülemezsin... Yüksek sesle konuşamazsın. Ölmeli daha iyi!"

Cephede boğuşmak yedi kere zemzemle yıkanmış. Muharebenin arkasında bıraktıkları şeyler, bizzat muharebeden feci!..

Dünyanın en güzel kadını şu anda, duyduğu şeyleri hissetse... Vahit Efendi'yi mesut etmek ne kadar kolay olacaktı.

Dizleri kesildi. Adil Usta, bugün taburcu olacağını bilseydi...

Şehirde hep eski hal. Zafer bile bu isli, ihtiyar kasabayı değiştirememiş...

Mahir Efendi, elini çenesine götürdü. Önünden geçtiği berber dükkânında boş iskemle yoktu. İkinci dükkâna girdi. Koltuğa oturdu ve aynadaki adama birdenbire şaşırarak baktı.

Saçları bembeyaz bir adam... Sol şakağında, alnına doğru derin bir yara izi... Burnunun iki yanından, ağzın köşelerine doğru inen çizgiler. Hastanede tıraş olurken, saçları önüne düştüğü halde, nasıl olmuş da farkına varmamış...

— Evet, saçları makineyle keseceksiniz. Üç numaraya vurun...

İhtiyar berber terhise dair bir şeyler soruyordu. Oğlu, yeğeni küçük kardeşi... Hep asker...

— Oğlanı süvari yazdılar, diyordu, İzmir'e ilk giren alaydaymış... "İzmir'de talan oldu" diyorlar. Eşektir benim oğlum, kemeri doldurmamıştır.

— Ağlayanın malı gülene hayır etmez, aldırma...

— O cihet de doğru ama... Paranın hayırlısı olmaz. Dini, imanı da yoktur. Siz de süvari miydiniz?

— Hayır.

— Topçu mu?

— Hayır...

— Öyleyse piyade... Bu yara, yeni mi, eski mi?

— Yeni...

— Geçmiş olsun... Piyade kısmı askerde pek sıkıntı çeker... Süvariye gelince, hayvanı tepiklersin, yallah!

Mahir Efendi, Canseza'yı düşünüyordu. "Onun da saçları be-

yazlandı mı?"... "Varsın beyazlaşsın!" Kendisini gayretle yokladı. İhtiyarlamak böyleyse kolay... İhtiyarlamak bir şey değil... Yüreğinde, demin hastaneden çıkarken duyduğu yorgunluk kalmamıştı. Vücudu dinlenmiş... Muharebe, çocukluğunda gelip geçmiş bir eski macera gibi uzakta kaldı... Yüzü sabunlandıkça içi biraz daha ferahlıyor... Şimdi Adil Usta'yı bulmalı... Bir yere giderler... Birkaç kadeh içerler... Mustafa Kemal Paşa'yı da görmek istiyordu. Sesini de bir duysa... Büyük taarruzda ne dedi acaba? "Vakit tamam!" mı dedi. Saatına bakmıştır da "Tamam!" demiştir. Kocatepe'de bu söz söylendiği için, yüz bin küsur insan ölüme atıldı. Ölen öldü, Vahit Efendi kör oldu. Selami Efendi!.. Vay canına! Nasıl kaç aydır unuttuydu Selami'yi!.. İstanbul'a gitmeli, çocuklarını bir kere olsun görmelidir... Selami'yi gömdükten sonra haftalarca Mebrure Hanım'ı, küçük Ayşe kızı düşünmüştü. Mebrure Hanım, herhalde, Hayriye Hanım'ın gençliğine benzeyen bir kadındı. Selami'ye, ancak öyle bir kadını layık görüyordu.

— Bıyıklar böyle kalsın mı?

— Yan, n'olacak?

— Hani belki kısaltırsınız...

— Hayır... Kalsın...

Bıyıklarında hiç beyaz yok. Kaşları da simsiyah... Demek bunların tohumu ayrı mı?

Ayşe'yi görmeye giderken Murat'ı da götürmeli. Murat mektepte okumuş. Kendisi sık sık uğrayamasa bile Murat Mebrure Teyze'sini görmeye gider...

— Kim bu öndeki herif?

— O mu? Hocaların piri... Mehmet Âkif Bey... Şair... İstiklal Marşı'nı o yazdı.

— Başına bir iş mi gelmiş?

— Neden?

— Etrafı kalabalık da...

— Etrafı her zaman böyle kalabalıktır. Hocalar peşini bırakmazlar.

Adil Usta'yla Mahir Efendi, Millet Meclisi'nin önünde durmuşlar, Mustafa Kemal Paşa'nın çıkmasını bekliyorlardı. Ankara'da görülmeye layık yegâne büyük ve sevgili şeyi...

Otomobil pek yakınlarından, iki adım mesafeden geçti ve Paşa, Mahir Efendi'nin selamını gülümseyerek aldı.

Hep o adam... Çooook evvelden, Ankara istasyonunda gördüğü Mustafa Kemal... O zaman, halbuki, tamamıyla mağlup değilse bile, galibiyetle de hiçbir alakası yoktu. Afyon-Kütahya arasındaki düşman tahkimatını iki günde düşürdükten sonra öfkelenmiş kurt sürüleri gibi düşmana saldıran kuvvetlerini seyretmedi mi? Bu harekâtın her safhasını düşünmüş, ihzar ve idare etmiş değil mi? Zafer bir insanın üzerinde hiç mi "tahribat" yapmaz?

Mahir Efendi'nin avuçları terlemişti. Şu anda hissettiklerini bizzat yüreğinde duysa Mustafa Kemal Paşa böyle sakin, böyle gülümseyerek yaşayamaz ki...

— İçin bir tuhaf oldu Adil Usta!

— Paşayı görünce mi?

— Evet...

— Sen Abdülhamit'i de yakından gördün... Haydi, düşün bakalım, ikisi arasında ne fark var?

— İkisi arasında mı? Ben Kemal Paşa'yı üç kere gördüm. Bir defa Anafartalar'da... O zaman Kemal Paşa değildi. O zaman, hiçbir şey değildi. Oradaki kabalaklı zabitin Mustafa Kemal Paşa olduğunu biz ancak İstanbul'da ümit kalmayınca anladık. İkinci defa, hatırına geliyor mu, istasyonda Ali Fuat Paşa'yı beklerken görmüştük.

— Pekâlâ! Abdülhamit'le aralarındaki fark?

— Düşünüyorum. Onunla ölçmek kabil değil.

— Neden?

— Ben Abdülhamit'i hiçbir zaman, bunu istasyonda gördüğümüz gibi görmedim ki...

— Anlayamadım.

— Abdülhamit'in yüzüne bakmazdık. Önünde secde ederdik. Ona itiraz olmazdı.

— Yani insan mı değildi?

— Tamam... Evet. Abdülhamit insan değlidi.

— Bu?

— Bu insan.

— Senin, benim gibi bir insan mı?

— Yok, hayır... Pek de benzemiyor.

— Mebus olsan, buna itiraz edebilir misin?

— Yüzüne karşı mı?

— Yüzüne karşı...

— Hayır, edemem...

— Fena!

— Fena, ne demek?

— Bu iş, Mustafa Kemal Paşa için fena... Evvela, Mustafa Kemal Paşa için... Herkes senin gibi düşünüyor. En gaddar muhalifleri, yüzüne gelemiyorlar. Bir de, çok içiyormuş. İki tane büyük düşmanı var: Birincisi, etrafındaki insanlar, kendisinden çok küçük... Öteki ayyaşlık... İradesini yavaş yavaş çürütecekler. Bizi yarı yolda bırakacak... Allah gösermesin...

— Nasıl yarı yolda?..

— En zor yerine geldi. Karşıda belli başlı bir düşman olursa, insan ona karşı ister istemez sağlam durur. Artık karşısında cephe yok. Şimdiden sonra çete harbine başlayacak... İnsanları, tek

tek, aile aile, mahalle mahalle, köy köy, kasaba kasaba fethetmek lazım. Yunan'dan sonra, şair Mehmet Âkif Bey ve hocaları, eski İttihatçılar, paşa arkadaşları, saray taifesi, köy ağaları, şehir ve kasaba esnafları, ecnebi sermaye komisyoncuları, kendisini dünyanın mihveri sayan münevverler, hep kendi taraflarına yonacaklar. Mustafa Kemal Paşa bütün bir düşman dünyasına karşı bir başına kalacak. Yavaş yavaş zafer unutulur. Ayağına taş dokunan bunu Mustafa Kemal'den bilmeye başlar. İşret meclisi, etrafına tatlı dilli, haysiyetsiz dalkavuklar toplar. Bir taraftan da askerlikten yetişti. Ne de olsa mutlaka itaate, kati emirlere alışık... Sen de karşısında bir şey söyleyemiyorsun. Çöken imparatorluk cemiyeti bu adamın büyüklüğünü, görürsün, kıymık kıymık yolacak...

— Zannetmem...

— Keşki sen haklı çıksan...

— Sizin Bolşevikler de, yoksa, böyle mi oldu?

— Hayır. Bolşeviklerde böyle olmaz. Çünkü orada Komünist Fırkası var.

— Burada da fırka kuruluyor, dedin ya...

— Asıl felaket bu kurulan fırkada... "Hem zenginlerin menfaatini koruyacak, hem fakirlerin" diyorlar. Halbuki böyle bir şey kabil değil.

— Neden?

— Herifin birinin iki kızı varmış. Birisini çömlekçiye, birisini bahçıvana vermiş. Bir gün kızlarını görmeye gitmiş. Çömlekçinin karısı "Baba, demiş bu hafta hava güneşli giderse yaşadık." Oradan bahçıvanın karısına uğramış. O da: "Babacığım, demiş, bu hafta yağmur yağarsa yaşadık..." Anladın mı?

— Anladım. Bir gün yağmur yağar, bir gün güneş açar. Allah neye kadir değil ki...

— Yağmura şimdilik hüküm geçiremiyoruz. Fakat zenginlikle fakirlik yağmuru başka! Zenginler kuvvetli gelseler de işlerine yağmur elverse, Mustafa Kemal'i hep yağmur yağdırmaya zorlarlar.

— Metelik vermesin...

— Zenginlere metelik vermemek için, fakirleri tutmak lazım. O zaman da fakirler hep güneş isterler.

— Millet idaresi zor mesele desene...

— Zengin, fakir olmasa hiç de zor değil. Fakat ikisi de varsa, bir tarafı tutmamak imkânsız. Zenginlerde para kuvveti, tahsil, alet, edevat, toprak, fabrika mevcut... Buna karşılık fıkara da ekseriyeti teşkil ediyor...

— Paşa ne yapacak dersin?

— Bütün paşalar eskiden beri zenginleri tutarlar...

— Fakiri tutan paşa hiç mi yoktur?

— Ben duymadım.

— Padişahlar?

— Padişahlar, daha beter... Onların bir de asalet merakı var.

— Asalete kulak asma... Efendimizin bendegânı hep köylü millettendi.

— İşte o sebepten kendisini müdafaa edemedi ya... Herifi bırakıp kaçtınız.

— Hâşâ! Kendisi kan dökmeyi istemedi.

— Yok canım! Üç sene kan döken ben miyim? Mithat Paşa'yı boğduran? Yalnız bırakıp kaçmakla kalmadınız, efendinizi deviren İttihat Terakki muzaffer olsun diye Çanakkale'de, Galiçya'da, Kafkasya'da, çölde dövüştünüz. Bugün de galiba Âl-i Osman sülalesini büsbütün mahvetmiş oluyorsunuz.

— Biz İttihat Terakki için çarpışmadık... Vatan için çarpıştık...

— Siz vatan için çarpıştık zannediyorsunuz ama, sizi, Talat Paşa kendisi ve avanesi için çarpıştırıyordu. Kazansaydı, onu da deminki gibi selamlamayacak mıydın?

— Artık o kadarını bilmem. Böyle derin düşünüyordun da İstanbul'u bırakıp buraya niçin geldin?

— Yunan'ı topraklarımızdan çıkarmak lazımdı.

— Pekâlâ! İngiliz'i Gelibolu'ya koymamak lazım değil miydi?

— Lazımdı elbette... İtirazım düşmanla dövüşmek değil, kazanılacak zaferin neye, kime yarayacağında. Âdet olmuş, birisine iki lira borç versek "Ölümlü dünya! N'olur, n'olmaz" diye bir senet alırız. Zafer, şüphesiz, iki liradan daha kıymetlidir. Onu da kullansın, harcasın, diye birisine teslim ederken mutlaka bir senet almak şarttır.

— Zengin, fakir ayrı ayrı şeyler ister, dedin. Zenginler de senet alacak mı?

— Alsınlar. Ben zenginlere, yalnız zengin oldukları için düşman değilim. Zenginlik başkasının hakkını çalarak birikiyor, bir buna düşmanım. Sonra zengin kısmı, parasını, kötüye kullanıyor, hâkimi, polisi, vergi memurunu rüşvet vererek ahlaksız ediyor. Sonra, zengin, parası kuvvetine kendisine, yahut oğluna aşk maşk dinlemeden kız almıyor mu? Yani zenginler, insanı bile parayla satın alabiliyorlar. Ben işte paranın bu kudretini sevmiyorum. Yoksa zenginlik fukara komşulara yardım için işe yarasa, yardımdan vazgeçtim, yalnız kendisine ve ailesine saadet verse de, hiç değilse, başkalarına ızdırap vermese gene razıyım...

— Sen şimdi Mustafa Kemal'den zafer senedi mi isteyeceksin?

— Gücüm yeterse... Tabii isteyeceğim... Babam olsa bu işte itimat etmem.

— Vermezse...

— Vermezse anla ki, bizden evvel başkalarıyla anlaşmıştır. O zaman tetikte duracağız. En küçük zararda...

— Ne olacak??

— Dövüşürüz.

— Alay mı ediyorsun?

— Alay değil ama, ben belki böbürleniyorum. Lakin bizim Murat mutlaka dövüşecektir. Buna hiç şüphe etme... Hem de başı dara geldikçe senet almadığımız için ikimize de ana avrat söverek...

— Sahi... Köpoğlusu, küfretmesini acaba biliyor mu?

— Bilmese de, mutlaka öğrenir... Mektepte okutmadıklarına mı bakıyorsun efendi?

Gülüştüler. Soğuk bir step rüzgârı esiyordu.

Kalenin altındaki şehir, uzaktan pek fukara, pek ümitsiz, pek yorgun görünmekteydi. Mahir Efendi: "Şuna senet değil, selam vermeyecekleri belli, diye düşündü, senet de almazsak... Sonra başı sıkılırsa, bizim oğlanın sövmeye hakkı var... Hem de sövmeli doludizgin...

*

Mahir Efendi uyandığı zaman gökyüzü ağarıyordu. Tren durmuştu. Uyanık yolculara sorup Derince'de olduklarını öğrenince gözlerini ovuşturarak koridora çıktı. Rüzgârsız, koyu kurşuni bir deniz... Karşı sahilde bir köyün –yahut bir balıkçı kayığının– ışığı yanıyor.

Tren kalktı. Denizi ne kadar özlemişti. "Eti yenmez, gönü giyilmez şu denizin halbuki... Ama insan alışıyor..." Süratin rüzgârı, yorgun vücudunu üşüttüğü halde içeri girmek istemiyordu. Bir cigara yaktı. "Cigara dumanını görmezse, adam cigara içtiğini fark etmiyor. "Gözü doymalı" demişler. Doğru söylemişler.

Niçin evdekilere telgraf çekmediğini düşündü. "İyi işleri de, kötü işleri de neden saklarız yahu? Çocuk gibiyiz. Halbuki harp ettik. Acaba Mustafa Kemal Paşa da, arada sırada böyle çocuk gibi olur mu? Ne mümkün!"

Martılar, suyun üzerine inip çıkıyorlardı. Hava inadına bulutlu... İnadına somurtkan... İstanbul acaba değişti mi?

— Burada mısın? Üşüyeceksin...

Adil Usta, arkadaşının yüzüne merakla bakıyordu. Mahir Usta bu bakışların manasını anlayarak utandı. Sonra bu utanmadan da utanarak, cesaretle konuştu:

— İhtiyarlıyoruz usta! Şimdi anladım.

— Neden anladın.

— Yürek yufkalaşıyor. Denizi görünce gözlerim yaşardı.

— Hayır ihtiyarlamıyoruz. Sahiden yaşamaya başlıyoruz. Gençlikte insan lüzumsuz şeylerle oyalanıyor. Sevgisi de, kini de dağılıyor. Oynak bir hal alıyor... Kaç yaşındasın?..

— Dur hele... Tevellüt 88... Ne eder?

— Kırk sekiz, kırk dokuz... Üç muharebeyi, iki ihtilali hesapla... Beş yüz yaşında sayılırsın... Ben de öyle... ama gene de ihtiyar değiliz... Hiç ölümden korktun mu?

— Bazı bazı korktum. Mesela, demin... Denizi görünce... "Ya, ölseydim!" diye aklıma geldi. Tüylerim ürperdi.

— Evet... Bu hissi ben de bilirim. Buna ölümden korkmak denmez... Ölümü, asla ciddi olarak düşünemiyoruz. Bir muharebe daha olsa gider misin?

— Allah göstermesin... Benden paso!

— Halbuki, oynaya oynaya gidersin. Bana öyle geliyor ki biz, bir manada mahvolduk.

— Mahvolduk ne demek, hamdolsun...

— Ben tavlayı çok severdim. Ankara'da bir kere oynadık. Be-

ni yendin. Umurumda bile değil... Eskiden buna öfkelenirdim. Eskiden dedimse, seferberlikten önce... Osmanlı Imparatorluğu'nun bozgununu gördükten sonra, tavlada mars olduğuna üzülmek saçma bir şey... Muharebeyi rüyada görür müsün?

— Çoook...

— Uyandığın zaman?

— "Oh yarabbi şükür! Rüya imiş!" diyorum.

— Bir gün gelecek "Vah, vah! Meğer rüya imiş!" diye hayıflanacaksın. Ben artık çocuklarımı bile eskisi kadar sevemem sanıyorum.

— Halt etmişsin. Karnın aç da, fikrin dolaşmış... Hey simitçi! Mahir Efendi simit aldı. Simitler taptaze, kıtır kıtırdılar. Susamda İstanbul'a ait hususi bir tat vardı. Tren yeniden koşmaya başlamıştı. Dönemeçlerde nazlı nazlı ötüyor, sanki denize cilve yapıyordu.

Marmara renkten renge girmekte, yelkenleri boşalmış ağır bir kum mavnasıyla, –nedense– Mahir Efendi'ye stepi hatırlatmaktaydı. O kadar özlediği halde, çoktan usanmıştı. Deniz her zamanki gibi büyük olmanın ve hep orada durmanın zararını çekiyordu. "Bugün günlerden ne? Tuu... Gördün mü birader!"

— Seni dinleyecektim Arapoğlu!

— Ne var?

— Telgraf çekecektik. Çocuklar mektebe gittilerse...

— Daha iyi...

— Allah belanı versin... —Utanarak gülümsedi—: Ne olacak! Suratın gibi yüreğin de kapkara... —Bir an düşündü—: Vallaha utandım, inanır mısın?

— Ama, şimdi düşünüyorum da, pek şikâyete hakımız yok. Kadınları bırakıp gitmek bir türlü kahramanlık, onlara kendimizi sapasağlam geri götürmek de bir başka türlü kahramanlık...

— Yere batsın canım...

— Kahramanlık mı?

— Hayır! Ayrılık...

Birer cigara yaktılar ve bundan istifade ederek rahatça içlerini çektiler.

İstanbul, su içinde, ıslak ve pisti. Herkes kendi havasında... Geleceklerinden kimsenin haberi yoktu, birileri tarafından karşılanmayacaklarını biliyorlardı ama, gene de, muharebe meydanlarında bile, karmakarışık, ihtiyar hayalini içlerinde taşıdıkları bu şehre, böyle, kasaba esnafları, hastalar ve diğer her zamanki yolcularla beraber, nümayişsiz çıkmayı beğenmediler.

Bindikleri araba eski, hayvanlar kuvvetsizdi. Yokuşu zorla çıktı. Şişhane'den aşağıya inerken Mahir Efendi, çocuklara hiçbir şey götürmediklerini hatırladı. Çarşıya uğrayıp, akide şekeri, tahan helvası, çikolata aldılar.

Küçükler, henüz, "kendilerini sapasağlam geri götürmekten ibaret bir başka türlü kahramanlıktan" da, sahici kahramanlardan da anlayacak yaşta değillerdi.

Kapıyı tesadüfen Canseza açtı. Kocasını görür görmez hafifçe:

— Ay! diye bağırdı.

Bu küçük seste, her insanın ömründe ancak bir iki kere duyabileceği unutulmaz sevinçlerden birisi, hayret ve hattâ biraz korku bile vardı.

Bavulu ve paketleri aldı. İçeri geçmesini bekledi.

Merdivenlerden patır kütür inen Murat, geleni mektep arkadaşı zannetmiş:

— Geliyorum anne! Beklesin! diye bağırıyordu. Baba, oğul merdiven ayağında karşılaştılar. Üç basamak ara ile...

— Nereye koşuyorsun Bolşevik?

— Babacığım... Anne, babam geldi...

Murat, çantasını nereye koyacağını şaşırarak bir an durdu. Sonra yavaşça yere bırakıp babasının üzerine atıldı.

Mahir Efendi oğlunu kucağında taşıyarak, yemek odasının kapısını bir tekmede açtı. Çocuğu odanın ortasına bıraktı. Yüzünü pencereye çevirdi:

— Aferin! Büyümüşsün, dedi, eşek kadar olmuşsun...

Yutkunuyordu. Öpmeyi bile akıl etmemişti.

— Harpten geliyorsun değil mi baba?

— Evet.

— İzmir'i sen mi aldın?

— Hayır.

— Ya, kim aldı?

— Selami Amca'n... —Mahir Efendi, bu cevabı nasıl bulduğuna şaşarak güldü—: Selami Amca'n aldı.

— O da geldi mi?

— Hayır.

— Adil Amca'mı gördün mü?

Murat sedire oturan babasına yaklaştı. Fesin altından yarayı yeni görmüştü.

— Buradan mı yaralandın? Bu kurşun yarası mı?

— Kurşun yarası...

— Çok acıdı mı?

— Hayır.

— Sen büyüksün de acımadı diyorsun. Benim olsa elbette acırdı.

Canseza içeri girdi. Mahir Efendi'nin elini öptü:

— Safa geldiniz efendim, diye gülümsedi, neden telgraf çekmediniz. Ağabeyim trene gelirdi. —Cemal kapıdan bakıp bakıp

çekiliyordu. Canseza işaret etti—: Gelsene... Babanın elini öp.

Murat neyse ne ama, Cemal'i hiç de böyle düşünmemişti. Yusyuvarlak, esmer bir oğlan... Kömür gibi siyah gözleri var. Parıl parıl...

Dizlerine oturdu.

— Hani bana kestane?

— Kestane mi?

— Kestane! Annem dedi ki, baban sana kestane getirecek dedi.

— Sana kestane almadılar mı?

— Aldılar ama, az aldılar. Sen bana çuvalla kestane getirecektin...

— Şeker getirdim. Yarın da kestane gelir. Sen okuyor musun?

— Okuyamıyorum. Beni mektebe götürmüyor bu...

— Niçin?

— Yolda burnum akarmış. Muallim bey, burnu akan çocukları mektebe almaz.

Çocuk konuşurken karıkoca bakışıp gülüşüyorlardı.

Murat'la Cemal olmasaydı, buluşma, daha müşkülleşecekti.

Sıcak bir şey, arada sırada, Mahir Efendi'nin boğazına sıcak bir şey tıkanıyordu.

Annesi, Murat'ı sabah kahvesine komşuya giden kaynanasına gönderdi. Kahve pişirdi.

Kavuşmada eksik kalan gözyaşını, Mahir Efendi'nin annesi, tamamladı. Oğlunu öptü, ağladı.

— Ölsem de gam yemem yaverim... Ölsem de gam değil...

Murat babasının potinlerini çözüp çıkardı. Su döktü. Mangalı da, yanına getirdi. İki defa da, gevezelik eden kardeşini tersledi. Cigarasına ateş veriyor, hizmetini görmek için gözünün içine bakıyordu.

Bütün bunlar orada hayal edilir şeyler değildi. Adil Usta, Murat için "Bizden daha yontulmuş" demişti. "Daha yontulmuş. Çok şükür İstanbullu olmuş..."

Yemekten sonra kitaplarını meydana çıkardı. Siyah ciltlisi "*Define Adası*" isimli bir seyahat romanıydı. Ötekiler Nat Pinkerton...

— İşte, diyordu, Nat Pinkerton şu adam...

— Hangisi... Tüfeği uzatan mı?

— Hayır. O haydut. Fabrikanın bacasından ateş edip adamları vuruyor.

— Pekâlâ!

— Nat Pinkerton, fabrika bacasına çıktı. "Seni kanun namına tevkif ediyorum," dedi. Elektrik sandalyesine oturtacak.

— O da nesi?

— Amerika'da haydutları elektrik sandalyesine oturtup öldürüyorlar. Sing sing hapishanesinde...

— Bunları sana kim getirdi?

— Kitapçı Vahit Efendi'den aldım. Süleyman Amca'm tembih etmiş. Her ay bir tane alacağım. Bu hafta Durmuş Amca'm bir tane Nik Karter getirecek. Sonra para biriktiriyorum. Bir liram olunca yüz metre film alacağım. Bir film var baba, boyalı film... Çocuklar ev yapıyorlar.

— Sinemacılığa mı başladın?

— Tavan arasında oynatıyorum. Annem "Yangın çıkarırsın" diye korkuyor. Komşu çocukları geliyorlar. Birazdan sana da oynatırım.

— Olur. Derslerine kim çalışıyor?

— Kim mi? Anlayamadım.

— Öyle ya... Bir taraftan romanlar, bir taraftan sinemacılık... Derslere vakit kalmaz ki...

— Ben derslerimi bilirim.

— Inanayım mı?

— Elbette inanacaksın. Türk çocuğu yalan söylemez. Adil Bey bize her zaman diyor ki: "Babalarınızı, ağabeylerinizi, amcalarınızı, dayılarınızı düşünün. Şu anda, ben size bu sözleri söylerken Anadolu'da düşmanla çarpışıyorlar," diyor. "Siz daha küçüksünüz. Asker olamazsınız. Ama onlara gene de yardım etmek elinizdedir," diyor. Biz derslerimize iyi çalışırsak, sınıfımızı geçersek siz orada sıkıntıdan kurtulurmuşsunuz. Doğru mu bu?

— Doğru!

— Ben hep seni düşünerek derslerime çalıştım. Sen muharebede rahat ettin mi?

— Evet. Kim bu Adil Bey.

— Adil Bey'i bilmiyor musun? Bizim Muallim bey... Bana hep seni sorardı. "Mektup alıyor musunuz?" derdi. Senin geldiğini duyarsa pek sevinir. Bizim musiki hocamız seni tanıyor.

— Nasıl adam?

— Bahriye muzikasında muallim imiş... Kambur, kısa boylu...

— Bildim... Sen hangi mektebe gidiyorsun?

— Cezayirli Gazi Hasan Paşa iptidaisine...

— Arkadaşlarınla dövüşüyormuşsun. Bana kuşlar haber verdi.

— Evet. Bir kere dövüştüm. Lütfi arsız bir çocuktur. Biraz kekeme... Herkes alay ediyordu. Ben de alay ettim. Ama, bir kerecik alay ettim. Beni zayıf gördüğü için gözüne kestirdi. "Mektepte dövüşmek olmaz, dışarıda hesaplaşalım," dedim. Ben zannediyordum ki, cami avlusuna gidip dövüşeceğiz. Meğer sırada tam arkama gelmiş. Kapıdan çıkar çıkmaz, arkamdan yumrukları yağdırmaya kalktı. Önce korktum. Kaçacak oldum. Sonra utandım. Döndüm. Gözlerim kapalıydı. Birinci yumruğum boşa gitti. O hep yüzüme vuruyordu. Bunaldım. Sonra gözümü aç-

tım. Bir yumruk da ben onun suratına vurdum. Hemen ağlamaya başladı. Adil Bey pencereden seyrediyormuş. Benim haklı olduğumu görmüş.

— Ama ağlamışsın.

— Hayır! Yalan! Kavgada ağlamadım. Geçen sene üçüncü sınıfta Silâber'den ikmale kalınca, tabi, ağladım.

— Neden ikmale kaldın?

— Fransızca'dan... Ben artık Fransızca okuyorum. La mère "anne" demektir. Le pere baba demek. Bonsoir, akşam şeriflerinizhayır olsun... Je suis un Turc, ben bir Türk'üm demektir. Silâberimi getireyim mi?

— Sonra getirirsin... Georgiyef Amca'ya hiç gittin mi?

— Çoook... —Murat kibirli kibirli güldü—: Bir kere beni İngiliz polisleri yakaladı. Sana bunu mektupta yazmadık. Mektupta yazmak olmaz diye.

— Nasıl kurtuldun?

— Tam dükkândan çıktım. Birisi kulağıma yapıştı. Az kalsın "Ay!" diye bağıracaktım. Dilsizlik aklıma geldi. Kulağımı tutan herif "Sen bu dükkâna kaç keredir gelip gidiyorsun piçkurusu!" dedi. Lisanı bir tuhaf... Tıpkı Mıgırdiç Amca gibi konuşuyor. Başladım dilsiz işaretine... "Haydi bana evini göster!" dedi. Yanında iki İngiliz polisi daha var. Doğru Mıgırdiç Amca'nın evine gittik. Madam beni görünce işi anladı. Ermenice bir şeyler söyledi. Beni kucakladı. Ellerinden kurtardı. Meğerse, kulağımı çeken de Ermeni imiş. Madam demiş ki: "Bu benim dilsiz oğlum! Çörek almaya yolladım." —Bir an ciddiyetle durup düşündü—: Unutmadan sorayım. Size yeni tüfekler geldi mi?

— Yeni tüfekler mi? N'olacak?

— Biz size yeni tüfekler gönderdik. Beyazıt'ta bizim eve yakın yerde bir mescit var. Orada sarıklı bir amca oturuyor. Ben bir kâ-

ğıt götürdüm. Durmuş Amca'm verdi. Durmuş Amca'mla konuşan herif: "Tüfekler hiç kullanılmamış!" diye anlatıyordu. Sonra Durmuş Amca'ma sordum. Size yeni tüfek göndereceklermiş.

— Aferin Murat! Yeni tüfekler geldi de Yunan'ı, biz onlarla yendik.

— Sen Mustafa Kemal Paşa'yı gördün mü?

— Gördüm.

— Konuşsaydın.

— Konuşmadım.

— Niçin?

— İşi çoktu. Benimle konuşmaya vakti bile yoktu.

— Uzun boylu bir adam diyorlar.

— Evet.

— Mavi gözlü.

— Evet...

— Bende resmi var. Çantamda... Bir şey daha soracağım. Sen hiç ata bindin mi baba?

— N'olacak?

— Senin at üzerindeki resmin de bende var.

— Hani bakayım!

Murat çantasından, bir kitap çıkardı. Bunun içinde *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinden kesilmiş bir resim vardı. Bir süvari hücumunu gösteren temsili bir resim. En önce kılıcını çekerek saldıran süvari, bıyıkları ve çatık kaşlarıyla Mahir Efendi'yi biraz andırıyordu.

— İşte bu sen değil misin?

— Hayır!

— Durmuş Amca senin resmin olduğunu söylemişti.

— Yanılmış. Bu resim Selami Amca'nın resmi. Hani İzmir'i alan Selami Amca'n... dedim ya...

— Sana pek benziyormuş Selami Amca'm!

— Benziyordu.

— Şimdi nerede?

— Öldü yavrum!

— Çocuğu var mı?

— Bir kızı var.

— Babasının öldüğünü biliyor mu?

— Belki duymuştur. Adı Ayşe...

— Ayşe... Ayşe'nin annesi de var mı?

— Var elbette...

— Annesi ağlamıştır.

— Tabii... Seni bu cuma Ayşe'ye götüreceğim. Ayşe senden küçük... Selami Amca'n dedi ki: "Benim Murat oğlum Ayşe kızımı mahallenin arsız çocuklarına dövdürmesin!" dedi.

— Ayşe bizim mahallede mi oturuyor?

— Hayır. Uzakta...

— Ben ne yapayım?.. —Murat ellerini çaresizlikle açtı—: Döverlerse haberim olmaz ki...

— Haberin olursa dövdürmez misin?

— Elbette dövdürmem.

— Cuma günü Ayşe kardeşine ne götüreceksin?

Murat bir an düşündü. Sonra hayatında yapabileceği en büyük fedakârlıktan birisini teklif etti.

— Bir tane Nat Pinketron hikâyesi götürürüm.

— Daha küçük, okumasını bilmiyor.

— Zarar vermez. Annesi var ya... Annesi ona okur.

— Şeker, çikolata istemez mi?

Mahir Efendi, Murat'ın cevabını fark etmedi. Aklına birdenbire o zamana kadar dikkat etmediği bir şey gelmişti. Rahmetli Selami Efendi'nin bir iptidai mektep muallimi olduğunu biliyor-

du. Ailesi hakkındaki bütün malumatı bundan ibaretti. Acaba karısı ile kızını nasıl bulacaklar? Bir kere, "Ben ölürsem kızım kötü olur" demişti. Şu halde fakir bir aile bunlar... Bakalım tekaüt maaşını bağlatabildiler mi? Yiyecek ekmek buluyorlar mı? Bütün bunları düşününce, cumaya kadar, üç gün daha beklemeyi doğru bulmadı.

— Yarın Ayşe'ye gideceğiz oğlum! dedi.

— Yarın gene mi bana mektep yok?

— İki günden bir şey çıkmaz.

Canseza deminden beri söze karışmadan oğluyla kocasının konuşmalarını dinliyordu.

Babası harpte ölmüş küçük Ayşe'ye bile acımayacak kadar mesuttu. İçinden biteviye ağlamak arzuları geliyor, titreyen alt dudağını ısırıyordu. Seven bir kadın gözüyle kocasının kâmilen beyazlanan, ihtiyarlamış yüzünü fark etmişti. Ama, çatık kaşlı genç hünkâr yaveri ile bu yorgun adam arasında hiçbir fark bulamıyordu. Erkeğinin kollarını belinde, dudaklarını ve bıyıklarının temasını, yüzünde hayal ederek yüreği titredi. Utancından ve sevincinden yüzü pembeleşti. Tesadüfen o anda göz göze geldiler.

Mahir Efendi, karısını, biraz toplamış buldu. Yüzünün kırmızılığı ve telaşla yere eğdiği bakışları onun da içini titretti. Yutkundu. Heyecandan kalınlaşmış sesiyle:

— Hayriye Hanım'la sık sık görüşüyor muydun? diye sordu.

— Evet çocukları ayda bir kere mutlaka götürüyordum.

— Nasıl? İhtiyarladı mı?

— Evet... Bir parça... Sizin yaralanmanıza pek üzüldü. Artık eskisi kadar metin değil... Daha sık sık ağlıyor. Kızına, oğluna huysuzluk ediyor. Gözleri de iyi görmüyormuş ama, bunu belli etmek istemiyor.

Murat babasının kolundan çekiyor:

— Haydi yukarıya... Sinema oynatacağım! diyordu.

Karanlık tavan arası, küçük bir perde ile sinema salonu haline getirilmişti.

Murat, elle çevirdiği mini mini makinesiyle bütün filmleri sırasıyla oynattı. Aksi gibi, heyecandan olacak, eski filmler sık sık kopuyorlar, "Marifet"in tadını kaçırıyorlardı. Yahut Murat böyle zannediyordu.

Halbuki Mahir Efendi, genç bir idadi talebesi gibi karısının elini tutmuştu. Karanlıktan, is yapan petrol lambasından, oğlanın berbat filmlerinden, dünyadan ve insanlardan memnundu.

Birkaç saat içinde, senelerce süren ayrılık, muharebeler, muharebede ölenler, hastane, siyasi dedikodular, hastanede iki gözü kör bıraktığı Vahit Efendi, Ayşe ve anası, unutulmak üzere olan bir masala benzemişler, hayal olmuşlardı.

Kâinatta bir Canseza vardı, –hattâ Canseza'nın kokusunu duyduğu ılık vücudu bile değil– tombul eli vardı. Bir de bu elden avucuna, avucundan bütün vücuduna geçen doymaz bir arzu...

Murat:

— İşte Makslinder! diye bağırdı. Makslinder'i biliyor musun baba?

— Evet...

— Ayşe'yi getirelim. Ayşe'ye de sinema oynatacağım... Olur mu?

— Hay hay!

— Ona kitaplarımı da okurum.

— Artık gevezelik ediyorsun... Benim canım sıkıldı...

— Peki, peki...

O gece Mahir Efendi, Fransız zabitinin öldürülmesi hadisesi-

ni Murat'ın söyleyip söylemediğini öğrenmek için Canseza'nın ağzını aramıştı. Oğlan hâlâ bir şey dememişti.

Hadiselerin, çocuklara çocuk olmak hakkını bile tanımadıkları anlaşılıyordu. Bu kadar büyük bir sırrı, senelerce saklamak, ancak, büyük ve akıllı bir erkeğin işiydi. Mahir Efendi oğluyla iftihar etti.

*

Ertesi gün öğle üzeri Murat'la babası yola çıktılar.

Bir manada, çok yabancı, bir manada çok tanıdık bir eve gidiyorlardı. Gittikleri ev hakkında bir tek esaslı malumatları vardı. Orada Ayşe isminde bir küçük kız göreceklerdi. Üst tarafı hep meçhul... Beyoğlu'na çıktıkları zaman, Mahir Efendi, rahatsız edici şeyler düşünmeye başladı. Elindeki adres bir buçuk sene evveline aitti. Bakalım dul kadıncağız başka yere taşınmadı mı? Kirada oturup oturmadıklarını hatırlamaya çalıştı. Hayır! Rahmetli buna dair bir şey söylememişti.

Bir şekerci dükkânında büyük bir kutu şeker yaptırdılar. Kadınla çocuğun pek mi fakir, yoksa orta halli mi olduklarını bilmediklerinden şimdilik başka bir şey götürmeyeceklerdi. Osmanbey'de tramvaydan inip Nişantaşı'na sapınca Mahir Efendi'nin aklına bir başka ihtimal geldi. Ya kadın evlendiyse... Gördün mü işi? Kocası, yabancı bir herifin, ölmüş kocadan hatıralar getirmesine bakalım razı olur mu? Dur hele... Kızının öldüğünden de şüphelenmişti. Bu şeker kutusunu yoksa beyhude mi aldılar...

Vay canına! İş zannettiği kadar kolay değildi. Hattâ o kadar zordu ki başka bir mesele olsa da, yüz lira kazanacağını bilse, gene geri dönecekti.

Evin bulunduğu sokağa girdiler. Burası iki tarafı ağaçlanmış, geniş bir caddeydi.

Rahmetlinin boyasız getrlerini, rengi uçmuş elbisesini düşündükçe, mutlaka bir harap kulübede oturması lazım geleceğine hükmederek burasını pek yadırgadı. Tek numaralar sol taraftaydı. Hepsi de büyük vükelâ konaklardı. Önlerinde demir parmaklıklı küçük bahçecikler... Panjurlu pencereler. 31 numaralı hane... 33... Bre aman! İşte 35 numara... Bunda bir yanlışlık var hemşerim!

Bir müddet ensesini kaşıyarak binanın cephesine baktı. Tahani boyalı muazzam bir konak... Dehşet!

Ne olursa olsun diyerek kapının zilini iki kerecik çevirdi.

Murat'ın yüzüne rahatsız rahatsız gülerek bekledi.

Genç bir hizmetçi kız kapıyı açtı.

— Kimi istediniz?

— Selami Efendi'nin evini arıyorum kızım... Mülazımısani Selami Efendi'nin hanesini... Refikası Mebrure Hanım... Kızı var Ayşe...

— Burası...

— Yok canım! –Ağzından çıkan sözü kendisi de beğenmedi.– Ben Selami Efendi'nin silah arkadaşıyım. Oradan geliyorum. Mebrure Hanım'la görüşmek kabil mi?

— Hanımefendiye arz edeyim... Lütfen içeri buyurun...

Büyük bir mermer taşlığa girdiler. İki taraflı merdivende yol halıları, ortada üstü kocaman saksılı bir masa vardı. Masanın ayakları som yaldızlı. Hizmetçi sağdaki kapıyı itip yol verdi.

— Geçin efendim.

Mahir Efendi, bu kadar kıymetli mobilyayı Seccadecibaşı İzzet Bey'in evinde bile görmemişti. Bilhassa marangoz işlerini tetkik etmek isterken, tam karşısındaki duvarda, Selami Efendi'nin agrandisman fotoğrafını gördü. Yüreği bir an durdu. Vücudunu ter kapladı. Gözleri nemlendi.

— İşte Selami Amca'n Murat! diye adeta kekeledi.

— Bu zabit değil ki...

— Zabit değil mi? Sen halt etmişsin... Evet, bu resmi sivil elbiseyle çıkarmış.

— Önünde kitaplar var. Okumayı biliyor muydu. Selami Amca'm?

— Bilmez mi? Şeytanın yattığı yeri... Tövbe yarabbi! Selami Amca'n muallimdi benim eşek oğlum!

— Adil Bey gibi desene... Tamam... Adil Bey, öyleyse bu Selami Amca'yı tanır... —Bir müddet susarak resmi tetkik etti, sonra tereddütle sordu—: İzmir'i, demek ki, Selami Amca'm aldı Yunan'dan?

— Evet...

— Ama zayıf bir adammış. Boyu ne kadardı? Durmuş Amcam kadar var mıydı?

— Ondan yüksekti. Resimde oturmuş...

— İzmir'de mi vuruldu?

— Evet...

— Atından düşmüştür. Kocaman, beyaz atı şimdi nerede?

— Atı mı?.. Atı...

Sözünü bitirmeden arkasından bir kadın sesi:

— Safa geldiniz! dedi.

Mahir Efendi, askerce döndü. Topuklarını birleştirip Selami Efendi'nin karısını selamladı.

— Mebrure Hanım... efendi mi?..

— Evet...

— Benim ismim Mahir!.. Merhumla aynı bölükte idik. Sizi mutlaka gelip görmemi vasiyet etti. Sizi ve Ayşe kızımı... —Kederle yere baktı—: Bir diğer vasiyeti de, Murat'ı beraber getirmemdi. Murat benim oğlumdur.

— Buyurun... Otursanıza... Ayşe'yi giydirsinler de getirsinler.

— Haydi oğlum! Teyzenin elini öp!

Murat, hiç çekinmeden yaklaştı. Kadının elini öptü.

Karşı karşıya oturdukları zaman iki taraf da söze nereden başlayacaklarını bilemiyorlardı. Mahir Efendi, bütün lakırdılarını, kendi seviyesinde, hattâ kendi seviyesinden aşağı, bir fakir ve dertli kadınla karşılaşmak üzere hazırlamıştı. Halbuki karşısına biraz kısa boylu, tombul, çok güzel, çok mağrur ve besbelli, çok zengin bir hanımefendi çıkmıştı. Yalnız üstündeki maşlah yirmi sarı lira değerindeydi. Acem ipeğini altın sırma ile işlemişler...

Mebrure Hanım'ın gözü de Mahir Efendi'nin sivil urbasını tutmamıştı. Orta halli bir adam... Kimbilir, eski bir hesabın, mesela bir kumar borcunun tasfiyesini mi isteyecek?.. Bir yere yerleşmek için tavsiye mi?

— Demek ki rahmetli beyefendi ile aynı bölükte idiniz... Rütbeniz efendim?

— Yüzbaşı!

Kadın biraz ferahladı ve azametle kalkan sağ kaşı yere indi.

— Son dakikalarında yanında mıydınız?

— Beraberdik. Kahramanca dövüşürken öldü. Daima askerin önünde giderdi. Söz dinletemedim. Muharebeyi, tavşan avından daha tehlikesiz sayıyordu. Bütün bölük, bütün bölük ne demek, bütün tabur, alay, hattâ 24'üncü Fırka ağladı arkasından.

Takımının askerleri, mezarını süngüleriyle kazdılar. Onu vasiyeti üzerine, Sakarya'ya bakan bir tepenin üstüne gömdük...

Kadın, elindeki küçücük dantelalı mendili burnuna götürdü. İçini çekti.

— O kadar rica ettim... Kendini tehlikeye atma diye...

— Hiç kimseden bir adım geride kalacak bir adam değildi hanımefendi... —Her hanımefendi dedikçe, "yengeciğim" diye-

mediği için dehşetli bir azap duyuyordu—: Ben Balkan Harbi'nden beri çarpışıyorum. Çok kahraman gördüm. Fakat Selami Efendi gibisine rastlamadım. Ötekiler daima öfkeyle hareket ederlerdi. Merhum, her zaman aklıyla hareket etti. —Gözlerini kaçırarak yavaşça ilave etti—: Son sözü, adınızı söylemek oldu. Sizi çok seviyordu efendim!

— Beni sevseydi, kendisini böyle ölüme atmazdı, evladını yetim bırakmazdı. Paşababası yalvardı, benim paşababam yalvardı. Zaten bize karargâhta çalışacağına söz vermişti. Sivilken, silahtan, kavgadan nefret ediyordu... Kendi eliyle adamları öldürdüğünü düşündükçe deli olacağım...

— Müsterih olun... Selami Efendi... Hiçbir zaman elini kana bulamadı... İnsanları çok seviyordu. Kendisinden başka herkese acırdı.

— Kendisinden başka herkese... Bize acımadı ki... Artık her söz beyhudedir, biliyorum. Allah rahmet etsin!

— Amin...

Hizmetçi kahve getirdi. Hanımefendi Ayşe'nin giydirilmesini emretti.

Murat'ın canı sıkılıyordu. Mahir Efendi, kahveyi içerken evvelce izah edemediği bazı şeylerin manasını anlamaya başlamıştı. Mesela her Ankara'ya gidişte Selami'nin esaslı havadisler getirmesi, demek ki gayet yüksek bir aileye mensup olmasındandı. Babasının adını sorup sormamakta bir müddet tereddüt etti. Nihayet dayanamadı. Selami'nin babasını iyi tanıyordu. Abdülhamit'in en mürtekip, en namussuz paşalarından birisi... Ne iştir yahu! Böyle bir hınzırdan evliyaullah zuhur etsin! Daha çekinerek hanımefendinin paşa pederlerini araştırdı. Tamam, o da o bokun soyu... Artık çekingenliği kalmamıştı. Kadını tepeden tırnağa süzdü. Selami'nin hatırasına hürmet etmek için kendisini

zorladığı halde, istediği saygıyı bir türlü duyamıyordu. Bu hanımefendi, eğer henüz evlenmediyse yakında evlenir... Kocasına da ut da çalar, iki telli bile oynar!.. Değil o türküyü söylememek... Hangi türküydü o... Hangi türkü olursa olsun... Artık bir değeri yok...

Bir cigara yaktı. Karşısındaki nezaketli azamete, haddini bildirmek için dili edepsizlik komayıp yapıyor, baklayı çıkarmak için çırpınıyordu. Nihayet:

— Paşababanızı iyi tanırım, dedi, merhumun paşa pederini de iyi tanırım...

— Ne suretle efendim? Maiyetlerinde mi bulundunuz?

— Hayır! Kapı yoldaşıyız... Ben de efendimizin yakın bendelerindenim. Hünkâr yaveri idim.

— Yaa, ne iyi bir tesadüf...

— Evet... Bilhassa pederiniz paşa hazretleriyle iyi tanışırız. Adımı söylerseniz derhal tanırlar. Marangoz Mahir Bey dersiniz. Efendimizin hususi marangozlarından...

Mebrure Hanımefendi, hususi marangozların saraydaki ehemmiyetli mevkilerini biliyordu. Biraz daha munisleşti. Murat'ın yanağını okşadı... Adını sordu. Mektebe gidip gitmediğini, kaçıncı sınıfta olduğunu öğrendi.

Ayşe'yi bu kadar uğraştıktan sonra "Rum kızlar" gibi alafranga giydirmişlerdi.

Kızcağız, Mahir Efendi'nin tahmin edemeyeceği kadar esmer ve zayıftı. Eteklerini iki taraftan tutarak misafirleri selamladı. Sonra gelip ellerini sıktı.

Mahir Efendi böyle bir el sıkışla savuşturulacak misafirlerden değildi. Küçüğü dizlerinin üzerine oturttu. Yanaklarından öptü.

— Bıyıklarımı yadırgasan da Ayşe, seni öpmeye mecburum, dedi, beybabanın emri böyle...

— Beybabam öldü efendim!

— Hayır, ölmedi kızım... Cennete gitti. Sen uyuyunca, her akşam gelip seni öpüyor.

— Yalan... Benim uykum pek hafiftir. Derhal uyanırım.

— Hayır! Uyanmazsın... Şimdi bak bakalım... Murat Ağabey'ini beğendin mi?

— Beğenmedim.

— Niçin?

— Elbisesini beğenmedim. Rengi fena!

Annesi dudaklarını ısırdı:

— Semiha!

Mahir Efendi kaşını kaldırarak acele sordu:

— Semiha mı dediniz?

— Evet... Asıl adı Semiha'dır. Ayşe göbek adı. Rahmetli bu ismi severdi. Halbuki paşa babam istemiyor. "Halayık ismi gibi" diyor. Aile arasında çocuğu Semiha diye çağırırız.

Mahir Efendi, kıza yavaşça korka korka sordu:

— Sen hangi ismi daha çok seviyorsun yavrum?

— Semiha ismini...

— Beybabanı hatırlıyor musun?

— Biliyorum efendim... İşte resmi!

Murat artık sabredemedi:

— Selami Amca'mın asıl resmi bende, dedi, beyaz atı üstünde... Elinde kılıcı... Bize gelirsen sana gösteririm. Selami Amca'm bize İzmir'i aldı...

Ayşe, bu sözleri hayretle dinledi. Yardım istemek için annesine baktı.

Mahir Efendi, meseleyi, Murat'ın hüsnüniyetini zedelemeyecek tarzda anlattı. Sözü değiştirmek için:

— Gevezelik edeceğine, haydi kardeşine, şeker versene... dedi.

Bir kutu dolusu, taptaze, pırıl pırıl şeker Ayşe'yi zerre kadar sevindirmedi. Hep o ecnebi mürebbiyeden öğrenilmiş, uydurma hareketlerle teşekkür etti.

Murat'ın sinema oynatma vaadini de pek soğuk karşıladı. Hele Nat Pinkerton kitaplarından hiçbir şey anlamadı. Yalnız iki kere "Mersi" dedi.

Mahir Efendi, buraya gelmekle, çok kıymetli bir şey kaybetmiş gibi mağlubiyet hisleri duymaya başlamıştı. Çoktan pişmandı. Arkadaşının odada hazır bulunduğuna emin olduğu, necip ruhuna eza vermemek, vaziyeti samimi bir sözle kurtarmak istedikçe iş uzuyordu. Manasız harp hikâyeleri anlatmaya girişti. Bunlar, camide kaval çalmak gibi pek yersiz düşüyordu. Görüşmeyi nasıl bitireceğini kestiremediği için, kalkamıyordu da...

Bereket versin, hizmetçi kız imdadına yetişti.

— Terzi geldi hanımefendimiz, dedi, entarinizi provaya getirmiş... İşleri varsa yarın uğrayayım diyor...

— Hayır! Hayır! Beklesin... Yarın olur mu?

Mahir Efendi derhal ayağa kalktı. Müsaade istedi.

— Gidiyor musunuz! Oturuyorduk. Çok enteresan şeyler anlattınız... Muharebeyi sevmediğim halde... Terzi bekleyebilirdi...

— Yolumuz uzak... Paşa hazretlerine hürmetlerimi söyleyin.

Hanımefendi, oda kapısından çıkacakları vakit Murat'ı durdurdu. Yanağını okşadı.

— Valdenize selam ederim küçükbey, dedi, beraber getirin bir gün... Ben her perşembe evdeyim. Semiha'nın yalnız canı sıkılıyor. Oynarsınız.

Dışarıda kar yağmaya başlamıştı. İnönü'nde bir gece Selami'nin kara dair bir şeyler okuduğunu hatırlayarak büyük bir dehşete kapıldı.

Paşazade olduğu halde, bir dul karı çocuğu gibi merasimsiz

çarpışıp merasimsiz düşen Selami'ye acıyordu. Yiğitliğini, zekâsını, kendi kendine dahi itiraf edemeden kıskandığı Selami'ye...

Mezarının yerini bile öğrenmek istememişlerdi. Karısı, kızı, babası için kaybolmuş bir adam... Tarih için kaybolmuş bile değil... Hiç yaşamamış...

Halbuki ortalık Mustafa Kemal'in adıyla çalkanıyordu. Selami'nin bir sözünü hatırladı:

"Savcıbey tepelerinde anadan üryan ölen Çineli Yusuf'un işi de Mustafa Kemal'e mal edilecek..." Yutkundu. "Çineliyi bırak... Onu belki hâlâ hatırlayan vardır... Sen bir evin odasında, bir koca fotoğraftan ibaretsin... İlk fırsatta, sandık odasına kaldırılacak bir fotoğraf... Böyle dünyanın, gelmişini, geçmişini..."

— Nasıl, Ayşe'yi beğendin mi Murat?

— Beğenmedim.

— Çirkin mi?

— Çirkin... Kapkara... Çingene maşası gibi... Sonra aptal bir kız... Nat Pinkerton'u bile duymamış... "Mersi" diyor. "Mersi" Fransızca "Teşekkür ederim" demektir. Adil Bey işitse pek öfkelenir.

— Neden?

— Türkçe dururken Frenkçe halt karıştırma! diye bağırır... Bana senin Bolşevik dediğine bile öfkelendi.

— Halt etmiş... Bolşevik demiyeyim de paşazade mi diyeyim... İyi valla!.. Ayşe'yi beğenmesen de onu sevmeye mecbursun.

— Hiç de mecbur değilim...

— Mecbursun. Selami Amca'nın vasiyeti var... Ayşe'yi çocuklar döverse kurtaracaktın ya!

— O başka... Gene kurtarırım... İnsan birisini sevmeden kurtaramaz mı?

— Hayır... Sevmese mi? Ne mümkün benim şeker oğlum! Sevmeden kurtarmak kabil mi?

— Selami Amca'm İzmir'i seviyor muydu?

— Seviyordu elbette...

Mahir Efendi, Selami'nin İzmir'i hiç sevmediğini biliyordu ama, kolayca yalan söylemişti. Oğlu, Ayşe'yi belki de sevmeye mecbur değildi. Fakat Selami'yi mutlak sevecek... Yoksa biçarenin orada, öylece düşmesinin ne kıymeti kalır?..

— Büyürsen seni Selami Amca'nın mezarına götüreceğim. Büyürsen çok para kazanacaksın... Selami Amca'na mermerden bir mezar yaptıracaksın. Bana haydi söz ver...

Sesi titrediği için sustu. İslanan gözlerini, oğlunun şaşkın bakışlarından kaçırdı.

— Olur... Bizi Adil Bey, Hürriyet Tepesi'ne götürdü. Selami Amca'ma Hürriyet Tepesi'ndeki gibi bir mezar yaptıracağım...

— Teşekkür ederim oğlum!

— Bak, iyi aklıma geldi... Durmuş Amca'm hep söyler. Hani bize hürriyet de getirdin mi baba?

— Hürriyet mi? Hürriyetin ne olduğunu sen biliyor musun?

— Biliyorum. Hürriyet, iyi bir şey...

— Galiba getiremedim.

— Neden? Bulamadın mı? Eli silahlı adamlarda olurmuş... Durmuş Amca'm dedi ki: Hürriyet hep eli silahlı adamlarda bulunur. Demek ki... Kılıcını çektiğine göre Selami Amca'mda varmış...

— Evet, onda vardı.

— Niçin almadın?

— Unutmuşum...

— Eyvah! Durmuş Amca'm sana çok öfkelenecek...

— Haklı Durmuş Amca'n...

— Bak ne yaparız. Deriz ki... "Evet getirdi" deriz...

— Hayır Murat! Galiba yalnız hürriyet meselesinde yalan söylenmiyor. Bırak, Durmuş Amca'n bana öfkelensin!

Murat birkaç adım sonra yavaşça:

— Ben hürriyeti pek merak ediyorum! dedi. Rüyama bile girdi de ondan. Kırmızı bir şeydi... Şöyle kıpkırmızı...

Murat, müphem tarifini tamamlamak için küçücük yumruğunu sıkıp havaya kaldırdı.

Bu, uzun zaman, hayal edilmiş bir cuma günüydü. Cephede daima hatırlanan, saadetine doyulmaz günlerden birisi...

Mahir Efendi, karyolada yatıyordu. İstanbul'un rutubetli kışı, Ankara'nın kuru soğuğuna kolayca dayanan yaralı kolunu hafif, hattâ biraz tatlı romatizma sancılarıyla sızlatmaya başlamıştı.

Sırtında beyaz patis'ten, tertemiz, kar gibi gecelik entarisi üzerinde, bej renginde Şam hırkası, başında siyah kuzu kalpağı vardı.

Bir aydan beri, kendisini daha çok topladığından, yanakları dolgun ve kırmızıydı.

Öksürüp çırpınmayan, yanakları dolgun ve kırmızı olan, her hasta gibi, sanki evdekilere ve dostlarına şımarmak için yatakta yatıyordu.

Oda tertemiz, sıpsıcaktı. Sobanın ateşini muntazaman ayaklı pirinç mangala alıyorlar, büyük bir demlikte, üstüne soğuk su ilave edildikçe rengi koyulaşan taze ıhlamur kaynatıyorlardı.

Sedirde, iki diz üstüne oturup kamburunu ve dilini çıkaran, müthiş bir ciddiyetle resim yapan Cemal dalmış gitmişti. Babasının tarifi üzerine büyük yelkenli bir kayık çiziyor, ağabeysinin kullanmasına müsaade ettiği lastiği keyf için çizgilere sürüp duruyordu.

Canseza, çamaşırlarla uğraşmaktaydı. Sağ tarafına sepeti,

önüne dikiş kutusunu almıştı. Sol tarafındaysa, elden geçirip dikkatle katladığı giyecekler duruyordu. Büyükanne ve kendi uyuklamaktaydılar.

Murat, karyolanın ayakucuna oturmuştu. Muallim Adil Bey'in sınıfına imlâ yazdırırken kullandığı sesi taklit ederek, babasına kıraat kitabından bir hikâye okuyordu.

"O esnada Bağdat'ta odun az ve pahalıydı. Binaenaleyh berber Ali eşeğin üstündeki bütün odunları satmasını söyledi. Bu işin sonunda bir hile olduğunu anlayamayan safdil oduncu, odunları oraya bıraktıktan sonra pazarlık mucibince parasını istedi. Ali birdenbire bağırmaya başladı:

— Ne söylüyorun, herif!.. Ne demek istiyorsun? Pazarlığında durdun mu ki benden para istiyorsun?

— Efendi kendine gel! İşte eşeğin üstündeki bütün odunları indirdim.

— Hayır indirmedin. İndirmedikçe de bir para alamayacaksın.

— Ne söylüyorsun. Eşeğin üstünde semerden başka bir şey kalmadı.

— O da odun değil mi? Onu da vereceksin.

— Efendi çıldırdın mı? Böyle pazarlık dünyanın neresinde görülmüş.

— Demek vermiyorsun ha!

— Tabii vermiyorum. Dünya kurulalı böyle bir iş işitilmemiştir.

— Ben onu bilmem, pazarlığımı tanırım. Ya vereceğini ver, yahut yapacağımı ben bilirim.

Oduncu öyle kolay razı olur adamlardan değildi. Binaenaleyh hiddetli hiddetli bağırarak gelip geçenleri etrafına toplamaya başladı. İşin büyüdüğünü gören Ali hemen el çabukluğu ile semeri alıp dükkâna girdi."

Hikâyenin bundan sonrası biçare oduncunun kadılara müracaat ettiğini, hakkını hak edemedikten başka, "Fazla gürültü yaparsa, şehirde fesat çıkarmamak için kendisini hemen hapsetmekle korkuttuklarını" anlatıyordu.

Oduncu nihayet halifeye müracaat mecburiyetinde kalmış. Halife:

— Bana anlattığına göre berberin hakkı var. Mamafih şöyle biraz yakına gel de... Sana bir şey söyleyeceğim, demiş.

Halifenin sözlerini dinleyen oduncu gülerek oradan uzaklaşmış. Birkaç gün sonra berber, oduncunun sanki aralarında bir şey geçmemiş gibi dükkâna geldiğini görmüş.

Oduncu:

— Ben ve arkadaşım köyden beraber geldik, demiş. İkimizi birden kaça tıraş edersin?

Fiyatı söyleyince "Pekâlâ!" diye razı olmuş. Tıraş bitince:

— Arkadaşım dışarıda bekliyor, dur getireyim! diyerek dışarı çıkmış, eşeği yularından çekerek içeri girmiş...

Mahir Efendi, hikâyeyi de, oğlunun ağır bir ciddiyetle okuyuşunu da pek beğeniyor, kahkahalarla gülüyordu:

— İyi vallaha! Nasıl, herifin semerini alır mısın? E sonra!..

Murat okumaya devam edeceği sırada kapı çalındı. Canseza kalktı.

Sarayın İkinci İmamı Hacı Nizamettin Efendi gelmişti.

Kadınlar öteki odaya geçtiler.

Hacı Nizamettin Efendi, iki metre boyunda, kara sakallı, kalın sesli, ciddi bir adamdı. Aslen Sıvaslı olduğundan Abdülhamit'in sarayına da hal'e yakın aylarda intisap etmiş bulunduğundan Mahir Efendi'yle eskiden beri ahbaptılar.

— Hasta mısın? Hayrola! diye karyolaya yaklaştı.

— Buyur hocam! Safa geldin... Havalardan galiba... Kolum

sızlıyor. Ehemmiyetli bir şey değil...

— Nasıl ehemmiyetli bir şey değil... Yaralanmış kolun mu?

— Evet...

— Bre çocuk! Neyse sarayı hümayuna gelmezsin. Doktora baktırırdık. Saray doktoruna...

— Havalar düzelse geçer, dediler. Mafsallar daha cansızmış... Rutubet dokunuyor.

Nizamettin Hoca, köşe minderine bağdaş kurup oturdu. Murat'ın verdiği ıhlamuru içerken anlatıyordu:

— İçime doğmuş... Bugün selamlık resm-i âlisini Yenicami'de icra ettik. Dönüşte "Haydi, Mahir'e bir uğrayayım!" dedim. Sen bizi aramazsın ama...

— Sağ ol... Her zaman aklımdasın. Lakin fırsat elveriyor mu? Biz İstanbul'un yabancısı olmuşuz. Kalabalıkta, tramvaylardan, otomobillerden adeta şaşırıyorum. Sonra... İşgal ordusu, bayraklar, sinirime dokunuyor.

— Anlaşıldı, anlaşıldı! Siz Kuvayı Milliyeci oldunuz...

— Hâşâ! Ben Kuvayı Milliyeci değilim... Âl-i Osman sülalesinde, ölünceye kadar hizmet etmeye yemin vermişim.

— Şaka ettim canım! Zaten yavaş yavaş herkes yola geliyor. Refet Paşa bile...

— N'olmuş Refet Paşa'ya?

— Duymadın mı? Halifemize bir güzel hayvan hediye etti. Aman ne diller döküyor. Seryaverle hukukumuz ileri olduğundan benden bir şey saklamaz. Zaten efendimiz münasip bir at aratıyordu. Kuvayı Milliye'nin Trakya fevkalade mümessili bunu işitmiş "Konya" adındaki hayvanı takdim etti. Yazdığı şifrede diyor ki: "Konya"yı halife hazretlerine takdim için getirmiştim. Yalnız halen ne halde olduğunu görmedim. Cesarette bulunamıyorum. İstanbul'da iyi bir hayvan bulunmayacağını anladığım

için halife hazretlerinin seryaverlerinden hayvan tedariki hususunda istical etmemelerini bunun için rica etmiştim. Hayvanın tarafı hilafetpenahilerinden takdir edilmesini lütf-u ilahi telakki ediyorum. Büyük bir cüretkârlık olacağını bilmekle beraber İstiklal muharebesinin tarihi bir hatırası olduğu için eski, sadık bir gaza yadigârı olarak takdim ettiği Konya'nın halife hazretleri tarafından lütfen kabulünü ve halife hazretlerinin en kalbi ve en ubudiyetkâr hislerle ellerini öptüğümün arz ve iblağına tavassut etmeleri..." falan filan... anladın mı şimdi?

— Anladım... Evet... Hayvanı gördünüz mü?

— Gördüm. Maşallah bir kanatları eksik... Efendimiz de pek beğendi... Seryaver herifi pohpohlamış. Ne edersin, köprüyü geçinceye kadar ayıya dayı denecek. Cevabı da okudu. Zatı hazreti vekâletpenahinin gerek teyit buyrulan hissiyat-ı haliseyi misafirperveriden ve gerek takdim kılınan Konya namındaki hayvandan dolayı hassaten mahzuz ve müteşekkir kaldıklarını, muazzez vatanımızın muhafazai istiklali gibi pek mukaddes ve ulvi bir maksadın istihsaline çalışan yüksek nasiyeler meyanında temayüz etmiş olan ol zat-ı vâlânın da ibraz-ı hamaset fedakârı eyledikleri şehamet meydanlarında...

— Ne fedakârlığı yahu! Bunları Refet Paşa için mi yazmışlar!.. Allah Allah! Bizi az kalsın hep kırdıracaktı.

— Canım biz bilmiyor muyuz? Lakin maslahat bugün böyle icap ettiriyor... Dinle: Şahamet meydanlarından birine izafeten tesmiye kılınan bu sevimli güzel ata malikiyetle halife efendimiz sevinmiş imişler. Hey gidi ahir zaman... Bre baldırı çıplak! Senin hediyene bir Âl-i Osman padişahının ihtiyacı mı vardı. Seryaver, hem okuyor, hem de kurnaz kurnaz gülüyordu. Neler yazmamış... Bizim seryaver kitabette menendsizdir. "Cenâb-ı Cebrail, hazret-i fahr-ı kâinata nasıl tebliği risalet eylemişse, Refet Paşa da

öylece efendimizi tebliğ-i vekâlet buyurmuşlar imiş. Bu muazzez hatırayı ebediyen unutmayacak iken bir de her gün bermutat bu eseb-i habbar-ı fettara bindikçe hatırlayacaklarmış. Zaten bu mektup efendimizin hissiyat-ı hakikayı muhalesatkârane ve kadirşinasanelerine tercüman bile alamazmış.

— Bizim cenup cephesi kumandanının ağzı kulaklarına varmıştır. Acaba hayvanın takdiminden Ankara haberdar mı?

— Yok canım! Bu mesele gizli. Hep şifre ile dönüyor. İki eşkıyanın arkasından kim gider? Hamdolsun vatan halâs oldu. Sel gider, kum kalır fetvasınca şimdi aklı erenler, Âl-i Osman tahtının etrafında toplanıyorlar. Herkes birbirini eziyor. Geçenlerde mecliste olanları işittin mi?

— Hayır!

Hacı Nizamettin Efendi, tatlı tatlı anlatmaya hazırlanırken kapı tekrar çalınmıştı.

Dışarı çıkan Murat sevinçle geri döndü:

— Durmuş Amca'mla Adil Amca'm geldi baba!

Dışarıda Durmuş Hoca'nın incecik sesi duyuluyordu.

— Hâlâ yatıyor mu bu tembel? Biz de ava gitmiştir, evde bulamayız! diye korkmuştuk... —Kapıda Nizamettin Hoca'yı gördü—: Vay hocam hangi güzel rüzgâr...

— Hakikatsiz, bize gelmedi. Biz varalım dedik. Bunlar Kuvayı Milliye... Biz...

— Siz de halife bendegânı...

Adil Usta Nizamettin Hoca'yı selamladı:

— Şuna, bari bir nefes etseniz... diye güldü.

— Muharebe ettiğinden, bu kış istirahate hakkı var.

Murat, yeni gelenlere de ıhlamur verdi.

Durmuş Hoca Nizamettin Efendi'ye sordu:

— Ne var, ne yok sarayda hazret?

— Sarayda bir şey yok. Sarayda ne olurmuş. Ne varsa Ankara'da, Ankara yârânı arasında var. Dediğim gibi... Geçenlerde itiraz etmiştiniz. İşte sözüm bir bir çıkıyor.

— Hayrola! Abdülmecit Efendi'yi yeniden padişah mı ilan edeceğiz?

— Elbet o da bir gün, inşallah, olacak... Şimdi ben şeyi anlatıyordum. Az kalsın, Mustafa Kemal'i mebus bile yapmayacaklarmış. Bereket versin, bazıları yalvarmışlar da...

Mahir Efendi merak etti:

— Mebus mu yapmayacaklarmış? diye hayretle sordu.

— Ne sandın ya! Üç tane mebus meclise bir kanun teklif etmişler... Erzurum Mebusu Süleyman Necati Bey, Mersin Mebusu Selahattin Bey, bir de Canik Mebusu Emin Bey...

— Ne istiyorlar...

— Diyorlar ki: "Büyük Millet Meclisi'ne âzâ intihap olunabilmek için, Türkiye'nin bugünkü hudutları dahilindeki mahaller ailesinden olmak meşruttur. Ondan sonra muhacereten gelenlerden Türk ve Kürtler tarih-i iskânlarından itibaren beş sene mürur etmiş ise intihap olunabilir!" Anladınız mı kurnazlığı?

— Bu kurnazlık değil ki efendim! Buna ahmaklık derler.

Böyle söyleyen Adil Usta'nın birdenbire kızdığı, gözlerini ufalamasından belliydi.

— Memleket şaştı efendim, diye, devam etti, Mustafa Kemal kendisini kolayca müdafaa etti. Bu teklifte maksad-ı mahsus var diyerek söze girişti. Maksad-ı mahsusun doğruca şahsını kastettiğini, maksadın da kendisini vatandaşlık hukukundan ıskat etmek olduğunu söyledi. Yunan'ı denize döken bir başkumandana, zaferinin üzerinden henüz bir sene geçmeden böyle taarruz edilir mi? Affedin, buna, hâşâ huzurunuzdan, "eşeklik" derler.

Herif kendisini müdafaaya bile lüzum görmedi. Budalalarla

alay ettiği, sözlerinden belli! "Doğduğum yer, hudut haricinde kaldı. Herhangi bir intihap dairesinde üst üste beş sene oturmaya da fırsat bulamadım. Doğduğum memleket hudut haricinde kaldıysa suç benim değildi. Eğer düşmanları karşılayamamış olsaydık, Allah muhafaza etsin, bu kanunu teklif eden efendilerin doğdukları memleketler de, hudut haricinde kalabilirdi!

— Doğru söylemiş...

— Değil mi? Arkasını dinle. "Bir yerde beş sene oturamadığıma gelince, dedi, ben, dedi bunu yapamadımsa, dedi, Anafartalar'da, Arıburnu'nda, Bitlis ve Muş'ta, Sıvas'ta, Erzurum'da, Ankara'da, geçen aylar zarfında, İzmir'de bulunduğumdandır, dedi. Düşmanların bana suikast ederek beni vatanıma hizmetten alıkoymak isteyebilecekleri aklıma gelirdi. Fakat velev ki birkaç kişi de olsa, böyle bir muameleyi mebus arkadaşlarımdan beklemezdim." Buraya kadar mazlum mazlum konuşan başkumandan birdenbire kükredi. "Mebus olmak itibariyle bu efendilerin şamil bir sıfatı vardır. Binaenaleyh beni vatandaşlıktan ıskat etmek selahiyetini bu efendilere kim vermiştir? Millet bu efendilerin fikrine iştirak ediyor mu? Bu efendileri intihap edenlerle beraber bütün millete bunu soruyorum ve cevap istiyorum!" dedi.

— Cevap...

— Cevap sorulur mu? Her taraftan telgraflar yağdı. Biz bugünlerde birkaç asırlık istibdatların cezasını çekiyoruz. Fena politikacı bile değiliz... Bu işin kara cahiliyiz! Gülüncüz vesselam.

Nizamettin Efendi sesini büsbütün kalınlaştırarak:

— Hiç gülünç değiliz! diye itiraz etti. Bütün bu işler hazırlık... Sizin olup bitenlerden haberiniz yok. Asıl hatayı Mustafa Kemal Paşa irtikâp etti. Hilafete ve saltanata dokunmakla, kendisini mahvetti. Altı yüz küsur senelik Âl-i Osman sülalesi böyle Celalileri çok görmüştür. Bir kumandan vatanını kurtarmaya

mecburdur. Bu hizmetin karşılığı Âl-i Osman tahtına göz dikmek olamaz. Bu yolda ona en yakın arkadaşları bile yardım edemez. Düveli muazzama razı gelmez...

— Yani ne olur?

— Yer yerinden oynar. Âlem-i İslam aklını kaybetmedi... Vicdan sahibi, hamiyet ehli Osmanlılar tükendi mi? El altından biz de hazırlanıyoruz. Bu mülkü bir sarhoşa peşkeş çekecek değiliz. En güvendiği adam Refet Paşa... Halifenin ayaklarını öpüyor. Rauf Bey, Kâzım Karabekir Paşa, Nurettin Paşa, Vehip Paşa gibi ricali Osmaniye, halifemiz efendimize canlarıyla, kanlarıyla merbut bulunuyorlar. Karahisarsahip Mebusu Şükrü Hoca Efendi'nin yazdığı "Hilafeti İslamiye ve Büyük Millet Meclisi" nam risaleyi gördünüz mü?

Durmuş Hoca:

— Ben gördüm, diye cevap verdi, okudum da şaştım. "Efkâr-ı umumiye-i İslamiye tereddüt ve ızdıraba düşmüştür," diye başlıyor. "Hilafet aynı hükümettir. Hilafetin hukuk ve vezaifini iptal etmek hiç kimsenin, hiçbir meclisin elinde değildir" buyuruyor. Öyle değil mi?

— Evet... Hadis-i şeriflerden bahsolunuyor. Şer-i şerifi, ilim ve hakayıka yüzde yüz mutabık bir eser...

— Belki dediğiniz gibidir. Fakat benim kanaatıma sorsaydılar, yazılmamasını tavsiye ederdim.

— Anlayamadım.

— Doğru söz, yerinde sarf olunan sözdür. Dünyanın en doğru sözü bile, sırasında söylenmezse aksi tesir yapar. O risale, halifeye, iyilik yerine kötülük getirecektir.

— Bilakis... Müdafaa ediyor...

— Batırıyor hocam! Bu işlerde en büyük talihsizlik patavatsız dostlara malik olmaktan doğar. Ne demişler: "İnsanın aptal

dostu olacağına akıllı düşmanı olsun." "Hilafet aynı hükümettir," "Halife meclisin, meclis halifenin" vecizesi ne manaya gelir bakalım! Lağvedilen saltanat-ı şahsiyeyi, hilafet makamıyla değiştirmek, padişah yerine halifeyi koymak istiyorlar, Millet Meclisi, halifenin meşveret heyeti, halifeyi meclisin, dolayısıyla devletin reisi gibi göstermek ve kabul ettirmek istiyorlar. İyi ama, bu dolambaçlı maksadı, Mustafa Kemal gibi zeki adam, bir darbede meydana koymayacak mı? Saltanatı hilafetten ayıran, Vahidettin'i kaçıran kuvvet ortada sapasağlam dururken... İşi zorlamak aptallık değil de nedir? Üzüleceğinize seviniyorsunuz. Kaldı ki Hoca Şükrü Efendi'nin fikirlerini de ben doğru bulmuyorum.

— Doğru bulmuyor musunuz? Hâşâ sümme hâşâ! Küfre giriftar olmak tehlikesi...

— Hiçbir tehlike yok... Ben bu işleri çok tetkik ettim. Dinler, uhrevi olmaktan ziyade dünyevi kanunlar gibi geldi bana... Durun efendim, kerem buyurun... Haydi hatırınız için sözü değiştireyim: Dinler dünya işlerine alet edildi. Eskiden dinler, bin türlü siyasi ve şahsi maksat ve menfaatlere alet ve vasıta olmuşlardır. Hiç değilse, bunu inkâr edemezsiniz. Beşeriyette din hakkındaki ihtisas ve vukuf her türlü hurafelerden tecerrüt ederek hakiki ulum ve fünun nurlarıyla musaffa ve mükemmel oluncaya kadar din oyunu oynayan madrabazlara her yerde tesadüf edeceğiz. Ama, her oyun gibi bu oyunda seyircileri bıktırmamışsa zevkle seyredilir. Yani neşvünüma bulacak bir zemin mevcutsa tutar. Ezmanın tebeddülü ile ahkâmın tagayyürü inkâr olunmadıkça...

— Hâşâ, biz bunu inkâr etmiyoruz.

— Çünkü hadis-i şeriftir. Gelelim bizim ahvalimize: Bugün bu memlekette sultan ve padişah unvanını taşıyan bir hüküm-

dar yerine, halife unvanını taşıyan birhükümdar bulundurur ve bunu yaşatmaya gayret edebilir miyiz?

— Niçin edemeyecek mişiz?

— Arz edeyim: Hükümdar o memleketin hudutları içinde hükmeder. Halife, bütün İslamların reisi sayılıyor. Halbuki Abdülmecit efendi, üç yüz küsur milyon ümmet-i Muhammed'e hükmeylediğini ileri süredursun, hakikatte eli ve hükmü altındaki ümmet, on, on beş milyon Türk'ten ibaret değil mi?

— Maddeten öyle... Lakin manen...

— "Manen"i bırakın. Halife ismindeki hükümdar: "Ümmetlerin muamelatını tedvir ve umuru dünyeviyelerine ait ahkâmdan, menfaatlerine en ziyade tevafuk edeni tenfiz" etmeye vazifeten mecbur sayılmaz mı?

— Evet, tabii...

— Şu halde bir halife, bilcümle Müslümanların "Hukukunu müdafaa edecek umur ve mesalihini nafiz bir azmü-irade ile de ihata eyleyecek... Dünya yüzündeki üç yüz milyon ehli İslam arasında, adaleti payidar kılacak, hukuk-u ammeyi gözetecek, emnü-asayişi ihlal edecek hadisata mani olacak, ehli İslama küffar tarafından bir tecavüz vaki olsa buna karşı duracak, camia-yı İslamiyenin salahını temine hâdim esbab-ı medeniye ve ümraniyeyi ihzar ile mükellef bulunacak" değil mi?

— Evet.

— Bugün elimizde bulunan on, on beş milyon Türk halkı ile Abdülmecit Efendi bu işi becerebilir mi?

— Tabii beceremez. Lakin, elbet bir gün gelecek Hak Taâlâ'nın izniyle...

— Biz bugünü konuşuyoruz hocam! Bugün, Hoca Şükrü Efendi'nin ileri sürdüğü fikre göre Abdülmecit Efendi, Çin, Hint, Efgan, İran, Irak, Suriye, Filistin, Hicaz, Yemen, Mısır,

Trablus, Tunus, Cezayir, Fas, Sudan, hülasa dünyanın her tarafındaki İslamların ve İslam memleketlerinin umurunda tasarruf sahibi olmak icap eder.

— Bir gün âlemi İslamda ittihat fikrinin uyanacağına inanıyoruz. Makam-ı hilafeti burada, kavi bir merkez ve mesnet halinde muhafaza etmek gayretimiz bundandır.

— İyi ama, bu hayal hiçbir zaman hakikat olmayacağa benzer. İslam cemaatleri birbirlerinden, tamamen ayrı maksatlarla ayrılmadılar mı? Emevilerin Endülüs'te, Alevilerin Mağrip'te, Fatımilerin Mısır'da, Abbasilerin Bağdat'ta birer hilafet ve saltanat kurdukları ve ümmet fikrinin pek kuvvetli olduğu sıralarda bile bir türlü birleşemedikleri meydanda bulunmuyor mu? Hattâ Endülüs'te her bin kişilik bir cemaatin bir "Emirülmümini ile bir minberi" olduğunu Hoca Şükrü Efendi risalesinde yazmıyor mu? Niçin oralara gitmeli? İşte Araplar, Osmanlı İmparatorluğu'ndan kurtuldular. Kurtulmak için de kâfirlerle birlikte bize saldırdılar. Dilleri, dinleri bir olduğu halde birleşebildiler mi?

— Birleşememelerinin esbabını da biliyoruz. Bu sebepler ilerde ortadan kalkamaz mı?

— İlerde... İlerde belki kalkar. İlerde belki kalkar diyerek biz şimdi, hemen kâmilen ecnebi devletlerin taht-ı tabiiyetinde bulunan veyahut yarı müstakil gibi görünen İslam milletlere ve devletlere burada, Hoca Şükrü Efendi'nin risalesine istinat ederek "halife" namı altında bir müşterek hükümdar nasp ve tayin etmeye kalkarsak, manasız, mantıksız, kabiliyeti icraiyeden mahrum bir iş işlemiş olmaz mıyız? Bununla kendi cehalet ve idraksizliğimizi dünyaya ilandan başka elimize ne geçer?

— Siz, bütün noktai nazarınızı makam-ı hilafetin maddi kudretine istinat ettirdiniz. Manevi kuvvetleri meskût geçiyorsunuz. Hâşâ, teşbihte hata olmaz. Hıristiyanlığın papalık makamı

da bir tarzda, makam-ı hilafete benzer. Bizden daha ileri saydığımız Avrupalılar bunu kaldırmayı neden düşünmüyorlar?

— Bunu onlara sormalı. Fakat bize gelince: Hoca Şükrü Efendi ve arkadaşları, malum risaleyi halifeliğin manevi kudretini müdafaa için kaleme almışa benzemiyorlar. Bilakis: "Halifenin vazifesi yalnız ruhani değildir. Hilafetin üssülesası kudret-i maddiye ve kuvvet-i hükümettir" buyurmaları da meseleyi benim arz ettiğim cihetten mütalaa eylediklerini gösteriyor. Kaldı ki halifeler değil, birçok peygamberler bile peygamberlikle beraber kudret-i maddiye ve kuvvet-i hükümet temsil etmişlerdir. Buradaki asıl maksat başka... Şükrü Efendi ile siyasetçi arkadaşları, düşüncelerini açık söylemiyorlar. Âlem-i İslama şamil dini bir mesele ortaya koyar görünerek halifenin padişahlığını elde etmeyi tasarlıyorlar. Mustafa Kemal'in bunu yutacağını sanmıyorum. Bugün Mustafa Kemal'i alaşağı etmek için, yerine bir halife nasbetmek kolay kazanılır bir dava sayılmaz. Yemen çöllerinde kavrulup mahvolan Anadolu çocuklarının sayısını biliyor musunuz? Suriye'yi, Irak'ı muhafaza etmek, Mısır'da barınabilmek, Afrika'da tutunabilmek için bu millet kaç milyon evladını feda etti sizce malum mu? Hâlâ bugün, burada, hilafetin payitahtında, işgal kuvvetleri olarak Müslüman Hintliler var hocam!.. Müslüman Hintliler...

— Haklısınız... Âlem-i İslamın cehaletinden bir kısım devletler istifade etmektedirler. Ama biz de bu nabeca hareketlerimizle onların işlerini kolaylaştırmıyor muyuz?

— Faydasız bir işi inatla devam ettirene ne derler? Bütün dünya İslamlarını kurtarmak vazifesini, bu milletten istemek boştur. Bu boş ümit için hilafet makamına sarılmak da faydasız. Bizden sekiz on misli fazla nüfusu olan büyük İslam kitleleri de biraz davransınlar. Bir an farz edelim ki bu millet Şükrü Hoca Efendi'nin fikrini kabul etti. Bütün âlem-i İslamı bir noktada

tevhit ederek sevk ve idare etmek gayesine yürüdük. Ve muvaffak dahi olduk. Pekâlâ ama, taht-ı tabiiyet ve idaremize almak istediğimiz milletler derlerse ki: "Bize büyük hizmetler ve muavenetler yaptınız teşekkür ederiz. Fakat biz müstakil kalmak istiyoruz. İstiklal ve hâkimiyetimize kimsenin müdahalesini istemeyiz. Biz kendi kendimizi sevk ve idareye muktediriz." O halde, bizim devletin bütün gayret ive fedakârlığı, sadece bir teşekkür ve dua için mi göze alınacak!

— Siz kendinize bir mantık yapmışsınız. Buna ben çok üzüldüm. Bereket versin, âlem-i İslam sizin gibi düşünmüyor. Halife hazretleri bütün müminler tarafından asarı teveccüh görmekte. Asya'nın en ücra köşelerine varıncaya kadar İslam kitlelerinden binlerce mektup ve telgraf almaktadır. Makam-ı hilafetin sarsılması, emin olun, dünya için bir musibet tevlit eder. Durun efendim, sözümü bitirmedim. Ne yazık ki hazineyi maneviyeye taarruz etmek isteyenler, hariçten kimseler, milel-i İslamiye'den Türk'ü çekemeyenler, kâfirler değildir. Bizzat biz Türkler kendi elimizle bu hazinenin elimizden, maazallah, ebediyen çıkarılmasını intaç edebilecek bir gaflete giriftar olmuşuz. "O mahiler ki derya içredir deryayı bilmezler" fetvasınca... Aklı beşer bir noktaya takılınca kendisini her hususta haklı görmek felaketine uğrar. Korkarım ki böyle bir galatı rüyet içinde bulunmayasınız.

— Zannetmem efendim... "Ecnebiler hilafete taarruz etmiyorlar" buyurdunuz. Ne acayiptir ki seferberlikte, bütün cephelerde, biz hakikaten İngiliz ve Fransız bayrakları altında vuruşan İslam kardeşlerimizle boğazlaştık. Makam-ı hilafet, ilan ettiği cihad-ı mukaddese rağmen, bizi, İslam kardeşlerimizin fiili taarruzundan koruyamadı. Zaten ecnebilerin hilafete taarruz etmemeleri beni şiddetle şüphelendiriyor. Yunan'ı üzerimize saldırtan İngilizlere, acaba bizi kuvvetlendirmesi ihtimali olan böyle

bir manevi varlığı niçin yıkmak, hiç değilse bizi ondan niçin mahrum etmek istemezler?

— Sizi dinlerken şaşıyorum. Herkes aptal da yalnız sen mi akıllısın. Durmuş Efendi? Koca Hüseyin Cahit Bey, ne diyor bilir misin? "Hilafet bizden giderse, beş, on milyonluk Türkiye Devletinin âlem-i İslam içinde hiçbir ehemmiyeti kalmaz. Avrupa siyaseti nazarında da en küçük ve kıymetsiz bir hükümet mevkiine düşeceğimizi anlayabilmek için büyük bir dirayete lüzum yoktur. Milliyetperverlik bu mudur? Hakiki milliyet hissini kalbinde duyan her Türk, makam-ı hilafete dört elle sarılmak mecburiyetindedir. Hanedan-ı Osmanide kabul edilmiş ve binaenaleyh ilelebet Türkiye'de kalması taht-i temine girmiş hilafeti, elden kaçırmak tehlikesi icat etmek akıl ve hamiyet ile hiss-i milliyet ile zerre kadar kabil-i telif olamaz. Hilafeti, elimizden gitmesine zerre kadar imkân kalmayacak surette muhafazaya memuruz," diyor. Lütfi Fikri Bey, "Hilafeti zayıflatmak Türklük için intihardır," buyuruyor. Bunlara ne diyelim?

— Hüseyin Cahit Bey'i biz biliriz Nizamettin Efendi, Alman'la zamanında dünya yüzündeki Türkleri birleştirmek için Anadolu çocuklarını Kafkasya dağlarında katlettirenlerin elebaşılarındandır. O fikirle bir imparatorluk kaybettik. Şimdi de daha büyük bir hayal ile bu bir karış harap vatanı ve bir avuç yarı çıplak milleti mahvetmek istiyor. Birbirimizi ikna edemeyeceğimiz meydanda. Yalnız şu kadarını söylememe müsaade buyurun: Kendimizi gerek Turan'lar, gerek âlem-i İslam için cihanın hâkimi zannetmek gafleti artık devam etmemelidir. Hakiki mevkiimizi, dünyanın vaziyetini tanımamaktaki gafletle, gafillere uymakla milletimizi sürüklediğimiz felaketler yetişir. Mustafa Kemal Paşa, bile bile aynı faciayı devam ettirecek değildir.

— Ya ne olacak?

— Ne olacağını göreceğiz...

Hacı Nizamettin Efendi Hoca, öfkelenmiş olacak ki bir fincan ıhlamur içmeyi dahi kabul etmeden, Mahir Efendi'ye yarım ağızla şifalar temenni edip gitti.

Adil Usta, geriye yaslanarak kahkahalarla gülmeye başladı.

— Yaşa benim Köse Hoca'm! diyordu, herifi hapt ettin. Dikkat et! Eline geçecek ilk fırsatta, seni "zındık" diye astırır bu yobaz!

— Din şehidi olurum.

— Din şehidi mi? Vay sen kendini hâlâ dindar mı sayıyorsun?

— Elbette...

— Herhalde, dininiz din-i İslam değil.

— Din-i İslam... Peygamberimiz: "Ben dünyaya her şeyden evvel ahlakı düzeltmeye geldim" buyurmuş. Namaz falan, ahlaktan sonra... Sen de tabii, bana ahlaksız bir herif diyemezsin ya...

— Haklısın... Şaka ettim... İyi ama, bakalım bizim hasta ne düşünüyor. Malum ya, dini bütün Müslümandır.

— Halifeyi görmek istiyorum. Yatağa düşmeseydim... Selamlıkta...

Durmuş Hoca elini kaldırdı:

— Kes, yeter! Biz şimdi selamlıktan geliyoruz. Yenicami'deydik. Halifenin görülecek yalnız bir marifeti var. O da Dürrüşehvar Sultan!

— Dürrüşehvar Sultan mı?

— Evet. Küçük kızı. Otomobilde oturmuş babasının çıkmasını bekliyordu. Başına bir Arap kefiyesi sarmışlar. O kadar güzel ki... İnsan bakmaya doyamıyor. —Deminden beri konuşulanları dikkatle dinleyen Murat'a döndü—: Ulan mektepli, elini çabuk tut da Dürrüşehvar Sultan'ı sana alalım...

— Ben istemem...

— Niçin?

Adil Usta güldü:

— Eski Bolşevik de ondan. Asaletten anlamaz. Asilzadelerden nefret eder. Öyle mi bakalım?

— İstemiyorum.

— Ama, yeşil gözleri var. Pişman olursun.

— Olmam.

— Olursun budala!

— Vallaha olmam...

— Yoksa Ayşe'yi mi beğendin?

— Hangi Ayşe'yi... Semiha'yı mı? Semiha çirkin...

— Yalancı, geçen hafta sinema oynatmışsın...

— Filmleri beğenmedi. Oyunlardan da bir şey anlamıyor. Kazık gibi duruyor.

— Daha vakti var... Dünya bu! Sonra sonra da, korkarım oyunlarından şikâyet edersin.

— Aptal bir kız, efendim, berberin hikâyesini okudum da gülmedi.

— Hangi berberin hikâyesi?..

Misafirlere, berberle oduncuların hikâyesini, demin okudukları yere kadar anlattılar. Sonra okumaya Murat, yüksek sesle devam etti.

"Eşeği gören berber Ali, birdenbire hiddetinden çıldıracak hale geldi. "Bu ne edepsizlik! Ben bu derece hakarete tahammül edemem" diye bağırıp duruyor, halifenin has berberi olduğunu ileri sürerek kuduruyordu.

Ali'nin bu edepsizliğini gören oduncu:

— Acayip, dedi, pazarlığımızı ne çabuk unutuyorsun?

Ali'nin hiddeti mütemadiyen artıyordu. Bunu gören oduncu bir fenalığa meydan vermemek için dükkândan çıkarak doğru

halifenin yanına gitti ve başından geçenleri anlattı. Halife vakayı dinledikten sonra:

— Çabuk Ali'yi ustura takımlarıyla beraber getiriniz! diye emretti. Yarım saat sonra Ali, şaşkın ve korkak bir halde halifenin huzuruna girdi. Halife ona sordu:

— Niçin pazarlığın hilafına olarak bu adamın arkadaşını traş etmiyorsun?

Ali yerlere kadar eğilerek cevap verdi.

— Halifemiz efendimiz hazretlerinin hakları var. Filhakika mukavelemiz öyleydi, fakat onun arkadaşının böyle bir eşek olduğunu asla hatırıma getiremezdim.

— Görüyorsun ki olabilirmiş. Eşeğin üstündeki odunlarla beraber hayvanın semerini de alan sen değil miydin? Haydi çabuk işe başla!

Ali korkusundan büyük bir leğen sabunlu su getirterek eşeği tıraşa başladı. Bu vaka cereyan ederken hemen bütün şehir ahalisi olanı biteni haber almış, ileri gelenlerden bir çoğu kemal-i merak ile oraya gelmişlerdi. Hele Ali'nin müşterileri, tekmil orada hazır gibiydi. Hepsi de o mütekebbir terbiyesiz berberin böyle bir tahkire uğramasından memnun görünüyorlardı. Esasen Bağdat'ın en meşhur berberinin böyle bir eşek tıraş etmesi herkesi bilâihtiyar güldürüyordu.

Ali işini bitirince, halife ona gururun ve hilekârlığın fenalığı hakkında müessir bir nasihat vererek salıverdi. Eşeği tıraş olan zavallı köylüye gelince, ona da birçok ihsanlarda bulundu. Bütün Bağdat ahalisi, halifeyi, İslamın adaletini ve zekâsını alkışlıyorlardı."

Durmuş Efendi yüzünü buruşturarak Murat'a sordu:

— Sen halifenin adaletini beğendin mi?

— Beğendim.

— Tüyleri kazınan eşeğin ne günahı var?

— Sahi... Eşeğin tüyleri kazınırsa ne olur?

— Ne olacak. Zavallı eşek üşür...

Adil Usta güldü:

— Şimdi, Allah Allah! Vaktiyle Bağdat'ta tıraş edilen eşeğe acıyor. Demin Nizamettin Hoca'yı eşekten düşmüşe döndürdün.

— Hak etti, ama, haksız mıyım?

Mahir Efendi, gayet bitaraf, söze karıştı:

— Hoca buraya müjde vermeye gelmişti. İşi berbat ettin.

— Ne müjdesiymiş?

— Bir sürü isim saydı. Başta Refet Paşa Hazretleri, Nurettin Paşa, Kâzım Karabekir Paşa...

— Ne olmuş bunlara?

— El altından halifeye yanaşıyorlarmış. Refet Paşa "Konya" isminde bir at hediye etmiş. Halife de cevabında, bu iyiliği ilerde hatırlayacağını söylemiş...

— Vay canına! İş bu kadar ilerledi mi? Mustafa Kemal'in talihi var.

— Anlayamadım.

— Paşayı harekete geçmeye mecbur edecekler!

— Ne yapacak?

— Halifeyi de görürsünüz, yakında dehler...

— O zaman?.. Padişah yok, halife yok... Millet isyan etmez mi?

— Milletin olup bitenlerle bir alakası yoktur. Telaş edenler, menfaatleri saraya bağlı olanlarla, Kuvayı Milliye'den umduklarını alamayanlar! Biz kendi işimize bakalım! Sen hâlâ "Kolum sızlıyor" diyerek böyle tembellik mi edeceksin?

— Hemen "Tembellik" dersin insafsız!.. Benim kolum kalkmıyor. Bu Adil Usta olacak Arapoğlu da beni dinlemedi.

— Konuştuk. Adil Usta, Tavşan mağazasını bırakmak niye-

tinde değil...

— Doğru mu ya? Biz artık yaşımızı başımızı aldık. Açalım bir marangozhane, birkaç kalfa, birkaç çırak buluruz...

Adil Usta, başını salladı:

— Bizi ahir ömrümüzde patron yapacak! Yağma mı var? Senin ahlakın bozuldu Mahir Usta! Akaret sahibi olmak seni berbat etti.

— Hemen bunu söylersin.

— Söylerim. Bana nasıl söz vermiştin. Arabadan inerken...

— Gene o sözümün üstündeyim. "Çalışmayalım" demiyorum. Gene de çalışalım...

— Mahir Usta, senin en kabadayı tarafın dönüp dolaşıp nihayet: "Hele benim takım zembilini hazırla!" demendi. Galiba artık takım zembilini sırtlamak hoşuna gitmiyor.

— Sen halt etmişsin... Hoca, bu Arapoğlu artık benim canımı sıkıyor. Bu yaşa gelmiş, çoluk çocuk kira köşelerinden kurtulamamış. Murat'ın kitabındaki masal gibi canım! Berber kurnazlık edecek, eşeğin semeri gidiyor. Halife adaletini gösterecek, eşeğin kılları kazınıyor. Yeter gayrı eşek olduğumuz... Bir parça da ihtiyarlığı düşünelim. Çocukları düşünelim. Bu dünyanın aptalı biz miyiz? Haydi Balkan'a, haydi Cihan Harbi'ne, haydi Kuvayı Milliye'ye... Yeter oldu! Bir de bana takım zembilini yükletecek... Konuşsana be köse herif! Demin bir vapur dolusu lafın belini büken sen değil misin?..

— Ben sana hak veriyorum. Bir marangozhane açmalısınız. Harp gürültüsünden sonra işler düzelir. Ekmek parası bir büyük beladır. Bu beladan korkusu kalmadıkça insan hiçbir şey beceremez.

Mahir Usta, Adil Usta'ya, "İşte gördün mü?" manasına başını salladı:

— Gayrı, sen karışmayacaksın... Hele havalar bir düzelsin

münasip bir yerde münasip bir dükkân bulacağım... lyice düşündüm. Küçük bir elektrik motoru uyduruyoruz...

Akşama kadar, açılacak marangozhaneyi konuştular.

Misafirler gidince Mahir Efendi, Canseza'ya:

— Arapoğlunu nihayet kandırdık, dedi, marangozhaneyi açıyoruz.

— Allah hayırlı etsin!

— Marangozhaneden sonra bir iş daha kaldı.

— Nedir?

— Durmuş Efendi'yi evlendireceğiz.

— Durmuş Efendi'den evvel ağabeyim sıra bekliyor.

— Ağabeyim razı olmaz.

— Durmuş Efendi razı oluyor da, ağabeyim neden razı olmuyor?

— Ağabeyim burguculuktan başka bir şey bilmez. Durmuş Efendi'ye gelince: Âlimdir, âlimi kandırmak, cahili kandırmaktan kolaydır. Sen nerden bileceksin.

Yatsı namazından sonra karıkoca, iskambil oynamaya başladılar.

Bunu pek ciddi bir iş gibi yapıyorlar, arada sırada birbirlerine mızıkçılık bile ediyorlardı.

Mahir Efendi, bilhassa kâğıtlarını sayarken Canseza'yı seyretmeye doyamıyordu. Yarı yerde şaşırması, kendi kendisine öfkelenmesi ve nihayet kâğıtları açarak "Yardım etsenize kuzum! Yirmi iki, bir de papaz kaç eder!" demesi ne güzeldi.

Çok zaman, böyle suallere, eğer yatmadı da derse çalışıyorsa Murat cevap verirdi.

Mahir Efendi, desteyi karıştırdı, kestirdi. Karısına üç kâğıt verip üç kâğıt da kendisi aldı. Kozu açtı.

— İşte size bir yedili... Haydi oynasanıza...

Mahir Efendi, sokağı dinleyerek susmasını işaret etti.

Canseza da pencereye baktı. Rüzgâr azmıştı. Tehditkâr bir iniltiyle camlara sürünüyordu. Soba ve kedi horlamaktaydı. Başka bir ses yok...

— Haydi oynayın!

— Dur hele...

— Kapı mı çalınıyor?

— Hayır! Galiba yangın var.

— Allah göstermesin, bu fırtınada...

Mahir Efendi, başını sallayarak kâğıtlarını açtı. Canseza'nın oynadığı yediliyi aldı. Birer kâğıt çektiler. Fakat akılları dışarıda kalmıştı. Biraz sonra ikisi birden durdu.

Evet, boğuk bir feryat geliyordu. İmdat isteyen bir adam gibi...

Mahir Efendi, ev sahibi oldu olalı, hiçbir mahallede makamı değişmeyen "Yangın var!" haykırışından ürperiyordu. Bir şeyler –galiba dualar– mırıldanarak sokak üzerindeki odaya geçti. Burası hem karanlık, hem de soğuktu. Dışarıda kar alacasında, dünya karmakarışık görünüyor, kar taneleri siyah kâğıt parçaları gibi savruluyordu.

Bekçi, uzaktan, sopasını taşlara vurarak bağırmaktaydı. "Yangın var" demesi iyice anlaşılıyordu ama, arka tarafını fırtına alıp götürüyordu.

Mahir Efendi, yüreği sıkılarak ve kolunun sızısını birkaç misli fazla duyarak bekledi.

— Yangın var! İstanbul'da ... da...

Nerede? İstanbul'da ama... Kalın sopanın demiri karlara rastladığından boğuk bir ses çıkardı. "Hay Allah müstahakını versin bunak herif! Yürüsene..."

Mahir Efendi camı sürdü. Odaya karla karışık fırtına doldu.

Gözlerini kısarak uzandı:

— Mehmet Ağa!

— Buyur beyim.

— Yangın nerede?

— İstanbul'da.

— Anladık. Neresinde?

— Beyazıt'ta...

— Deme...

— Beyazıt'ta...

Mahir Efendi pencereyi bile kapatmayı düşünmeden içeri koştu. Yüreğine sanki bir ateş düşmüştü. Karısına:

— Çabuk elbiselerimi getir! diye emretti, elbiselerimi çabuk.

— Yangın nerdeymiş?..

— Ebiselerimi dedim ya... Beyazıt'ta...

— İnşallah...

— Bırak gevezeliği...

Canseza, yüzü bembeyaz olarak elbiseleri koşturdu.

— Hastasınız. Buradan Beyazıt, dünyanın öte başı... Araba bulur musunuz?

— Çalışacağım.

— İnşallah bizim eve yakın değildir. Bir yün fanila daha vereyim mi?

— İstemez. Boyun atkısını ver...

— İşte burada...

— Ben geç kalırım da ağabeyim o zamana kadar gelirse, eve gönderirsin...

Bir taraftan, soluyarak ve acele ederek, —acele ettikçe daha geç kalıyordu. Giyinmekte, bir taraftan hep aynı sözleri tekrarlamaktaydı—:

— Ağabeyim peşim sıra yetişsin! Lazım olur...

— Belki şimdiye kadar sönmüştür.

— Ben rüyasını görmüştüm... Rüyasını... Bugün Durmuş Efendi'ye söylemedim...

— Bizim ev kâgir olduğu için...

— Ateş bu... Kâgir dinler mi? Allah göstermesin...

Canseza paltosunu tuttu. Beraber alt kata indiler. Kadın kapıdan çıkarken yalvardı:

— Sakın kendinizi tehlikeye atmayın. Ev bulunur ama, hayat bulunmaz. Kendinizi üşütmeyin...

Kapıdan vuran rüzgâr idare kandilini söndürdü. Mahir Efendi'nin kalın vücudu tipinin içinde kaybolmuştu. Canseza dua okuyarak, korkmuş ve üşümüş yukarı çıktı.

Erkekler ne çilekeş mahluklardı... Her çeşit kavgaya böylece atılmak alınlarının yazısı... Üç günlük ömürlerinde rahat ve huzurları yok... Belki de onun için, elli yaşına girseler hepsi çocuk gibi...

Rüzgâr yüzüne karşı estiğinden Mahir Efendi, daha sokağı bitirmeden yorulmuştu. Fakat Zincirlikuyu'ya sapınca yorgunluğu birdenbire geçti. Fırtınanın içinden, bekçilerin kalın, boğuk sesleri aralık aralık duyuluyordu.

Tabakane karakoluna uğradı. Nöbetçi polis esaslı bir şey bilmiyordu. Beyazıt'ta demişlerdi. Artık Vezneciler'de mi, Soğanağa Mahallesi'nde mi, Şehzadebaşı'nda mı, Allah bilir. Telefon etmek de imkânsızdı. Şimdi oradaki karakolda in, cin top oynar. Zabit yangın yerine koşmuştur.

Mahir Efendi, boyun atkısını sararak yeniden yola düştü. Vapur iskelesine çıkınca "Eyvah!" diyerek bir an durdu.

Yangın, gökyüzünü sarmış, gitmişti. Dünyayı ateş kaplamış. Beyazıt kulesi, kocaman bir cami mumu gibi parlıyor. Kayıklara

koştu. Bu havada Yemiş'e kayıkla geçmek...

— Sen aklını mı oynattın efendi! Fırtınayı görmüyor musun?

— Ben de kürek çekerim...

— Kürek... Şirket vapurları bile hakkından gelemez...

Aman bir araba!.. Bomboş meydanda ayağını yere vurup yumruklarını sıkarak durmanın hiçbir faydası olmayacağı anlaşılıyordu. Altıncıdaire'ye çıkmaktan başka çare yok... Bari rüzgâr kesilse... Hey Allah'ım!

Nefesi, atkının ağzına gelen yerine değer değmez su oluyordu.

Yokuşu, ayaklarıyla değil, sanki gittikçe sıkışan ciğerleriyle çıktı.

Bir araba! Yahut otomobil!..

Gelen tramvaya atladı. Tramvay boş olduğu halde, içeri girmedi. Biletçiye para verirken elleri titriyordu. "Para!.. Yahu ben şaşırdım mı? Yanıma biraz para almalı değil miydim? İcabında tulumbacılara verirdik."

Yangının mevkiini sordu. Biletçi, mevkii şurada dursun, yangından bile habersizdi. "Nerden haberi olacak! Dünyada dikili ağacı yok ki serserinin..."

İyi ama, tramvaylar, Salkımsöğüt'ten dolaşıyorlar. Sultanahmet... Çemberlitaş... Cehennemin dibi...

Karaköy'de atladı. İlk arabaya bindi.

— Sür arkadaş! dedi, ne kadar çabuk gidersen... Yarım lira bahşiş var.

— Nereye?

— Yangına!

— Yangın nerde?

— Nerde mi? Görmüyor musunuz? Beyazıt yanıyor da kimsenin umrunda bile değil...

Köprüyü bir solukta geçtiler. Yenicami'nin kemerinden son-

ra, bütün yolculuk müddetince Mahir Efendi, yalnız rüzgârı kolladı. Bazen kesildi diye seviniyor, bazen daha şiddetlendi zannederek üzülüyordu. Kasımpaşa'dan beri, hangi cihetten estiğini de bir türlü anlayamamıştı. Doğudan batıya doğru ise... O kadar tehlike yok... Batıdan doğuya ise... Batıdan doğuya ise...

Fincancılar yokuşunda, bir tulumbacı takımına yetiştiler.

— Ha babam arslanlar! Hababam!

Mahir Efendi, arabanın içinde ayağa kalkarak böyle bağırdı:

"Arslanlar, elbette! Kar, kıyamet! Bir don, bir gömlek... Ve yalınayak..."

Beyazıt meydanını kıpkırmızı, kan gibi bunaltıcı bir ışık kaplamıştı. Yanık kokusu geliyordu.

Maliyenin önünde bir polis yollarını kesti.

— Neden?

— Yasak efendi! İlerisi tehlike...

— Yangın nerde?

— Nerdesi kalmış mı? İşte...

Mahir Efendi, arabacıya bir lira atıp koşmaya başladı. Zeynep Hanım konağına yaklaşınca ayağı bir şeye takıldı. Hortum atmışlar... İlerde, duman, ateş kalabalık...

Sendelemesi üzerine durdu. Aman yarabbi! Evinin üç kapı üstündeki bina yanıyor... Üç kapı üstündeki bina... Galip Bey'in hanesi...

Koştu.

Bundan sonrası, imlaya gelir bir şey değildir.

— Benim evimde yangın duvarı var! diye bağırıyordu. Efendiler benim evim kâgir...

Kimse kulak asmadı.

— Dama çıkmak lazım. Siz delirdiniz mi? Dama bir hortum çıkarınca, yangın ossat söner... Rica ederim...

İtfaiye kumandanı harıl harıl yıkmaktan bahsediyor. Ortada kırık dökük eşya... Yarısı yanmış şilteler... Yorganlar... İskemle parçaları ve tersine dönmüş bir büyük tencere... Gelen bir tekme atıp şuraya atıyor, bir tek vurup şuraya...

— Nerde Şehzade'nin tulumbacıları!.. Hey tulumbacılar...

Birisi karşılıkta cevap verdi:

— Buradayız beybaba!

— Oğlum! Şu evi... Kâgir evi... Dama bir hortum çıkarırsak...

— Çıkaralım... Sen ev sahibi misin?..

— Evin sahibiyim...

— Evi kurtarırsak kaç lira verirsin?..

— Kaç lira isterseniz...

— İki yüz papel...

— Baş üstüne!

— Daha evvel nerdeydin be moruk! Hey reis buraya gel!

Bu sefer de itfaiye kumandanı aptal gibi mani olmaya çalıştı. Arka tarafta ahşap kısım olduğundan, bir de sağdaki hane pek alçakmış... Dama hortum vermeye müsaade etmiyor...

Tulumbayı arka sokağa geçirdiler.

Rüzgâr alevleri bazen bir sütun halinde gökyüzüne çekip götürüyor, bazen bir sel gibi damların üzerinden sürüyerek savuruyordu.

Tulumbacılar, Mahir Efendi'nin evi arkasındaki ahşap fotoğrafhaneyi görünce, durakladılar. Zaten çam tahtasından yapılmış olan bu kısım daha şimdiden fena fena tütüyordu.

Yalvarmak, bahşişi iki yüz liradan beş yüz liraya çıkarmak fayda vermedi. Hiç kimse hayatını sokakta bulmamıştı. Galip Bey'in evi, nihayet korkunç bir gürültüyle çöküp bir kıvılcım yığınından ibaret kalınca Mahir Efendi dayanamadı. Düğmelerini koparır gibi paltosunu soyundu. Boyun atkısını yere attı.

— Ben çıkacağım! dedi, siz bana hortumu uzatırsınız. Yalnız suyu kuvvetli basın. Evi kurtaracağız arkadaşlar! İmkânı mı var!

Eline bir ince ip verdiler. Deli gibi eve girdi. Merdivenleri dörder dörder sıçrayıp tavanarasını tuttu. Kapağı kaldırdı. Damın üzeri gündüz gibi aydınlıktı. Aydınlık ne demek, bir gaz lambasının içi gibi de sıcak...

— Tuu bismillah! diyerek, fırtınanın farkında bile olmadan saçağa doğru süründü. İpi aşağıya sallayıp hortumu çekti.

Yüksekliği iyi ölçmemiş olacaklar ki hortum yetişmiyordu. Bir müddet beklemek lazım geldi. Bir başka tulumbadan biraz hortum uydurdular.

Ve nihayet, Mahir Efendi elinde bir hortumla yangının karşısına çıktı.

İlk anlarda yüzü kavruluyor, gözlerinin içi yanıyor, rüzgâr estikçe, alevler, kendisini bir pervane gibi kavrayıp cehennemin içine atmak için üzerine hücum ediyordu.

Fırtınaya ve ateşe karşı borudan fışkıran su, insanı ümitsizlikten öldürecek kadar zayıftı ve daha beteri, ateşe temas eder etmez sanki gazyağı imiş gibi harlıyordu.

Ateş dilini uzattıkça Mahir Efendi: "Hele anasını, avradını... Hele anasını..." diye söverek üstüne saldırdı. Bu boğuşmada, süngü hücumuna benzeyen bir taraf bile vardı.

Yavaş yavaş her çeşit gürültü uzaklaşmış, insanlar, Mahir Efendi'yi, bir canavar gibi hırlayan ateşle tek başına karşı karşıya bırakmışlardı.

— Hele anasını avradını... Hele anasını...

Bir aralık, elbisesinin kavrulduğunu kokudan anlayarak geriledi.

— Hele anasını avradını... Hele...

Gene elbisesi kavrulduğu için gene geriledi.

Ve böylece gerileye gerileye hiç farkında olmadan, evinin sağ tarafındaki su oluğuna kadar geldi.

Aşağıdan "Düşeceksin!" diye bağıranları duymuyor, artık tulumbanın, yer değiştirdiği için su sıkmadığını da fark etmiyordu. Boş boruyu ateşe uzatmış biteviye:

— Anasını, avradını... Hele anasını... diye küfretmekteydi ki, gene elbisesinden çıkan kavrulmuş kumaş kokusunu hissetti. Bir adım daha çekilmek istedi ve "Evi" bittiği için boşluğa yuvarlandı.

Vücudu dört metre aşağıdaki dama hızla çarptı. Bir an ezilmiş gibi yassılaştı. Sonra her yuvarlanışta biraz daha hızlanarak ikinci dört metreden sokağa düştü.

*

Ertesi gün öğleye doğru, Canseza, Murat, Süleyman Efendi, Durmuş Efendi, Adil Usta, Gureba Hastanesi'nin önünde arabadan indiler.

Kapıcı ziyaret günü olmadığından izin alınmazsa içeriye bırakmayacağını söylemeye başlamıştı ki Canseza, erkeklere:

— Arkamdan gelsenize kuzum! diye adeta emretti ve Murat'ın kolunu tuttuğu halde, erkek adımlarıyla yürüdü. Annesinin parmakları çocuğun pazısını acıtıyordu.

Bir hademe, hariciye kısmını gösterdi.

Fırtına ve kar dinmişti. Hastane bahçesi, çıplak ve insafsızdı.

Kapıdan girince, yabancı bir ilaç kokusunun içine daldılar.

— Dün geceki yangında mı? Ha, şu...

Camekânlı kapıların önünden geçiyorlar, sırtlarına lacivert harmaniye almış hastalara rastlıyorlardı.

Durmuş Efendi, bir adım arkasında yürüdüğü Canseza'ya: "Evvela ben gireyim be kızım..." diye anlayamadığı bir şeyler söylüyordu.

Beyaz elbiseli bir kadın –hademe, yahut hastabakıcı– bir kapıyı açıp yol verdi:

— Pencerenin önündeki yatakta yatıyor. Pek ağır. Fazla yormayın...

Canseza, adımlarını zerre kadar yavaşlatmadan, otuz beş yataklı koğuşta başka kimseyi görmeksizin, pencerenin önündeki karyolaya yaklaştı. Sabahtan beri peçesi açıktı. Mahir Efendi'yi bu sefer artık tamamıyla kaybettiğine emin olduğundan, hiç kimse için namahremliği kalmamıştı.

Hastanın her tarafı sargılar içindeydi. Yalnız yüzü görünüyordu. Hayatla alakası çoktan kesilmiş olduğu halde, kendi insanlarını görmeden gitmemeye azmetmiş bir yüz.

Canseza:

— Biz geldik efendim! dedi.

— Sen misin? Ev tamamıyla yandı mı?

Canseza bir an tereddüt etti. Elbette yalan söylemek lazımdı. Fakat buna arabada karar verdiği halde şimdi bir türlü dili varmıyordu. Yutkundu.

— Evet yandı efendim.

— Tekmil yandı mı?

— Tekmil.

— Yangın duvarları?

— Duvarları itfaiye yıkmış...

— Yıkmış... Tabi... Âdet böyledir. Bir ev yandı mı, duvarlarını yıkarlar. Birisinin üzerine devrilmesin diye...

Mahir Efendi, zıddına basıyorlarmış gibi başını iki tarafa salladı. Karısının yüzüne, görmeyen, görse de tanımayan gözlerle bir müddet baktı.

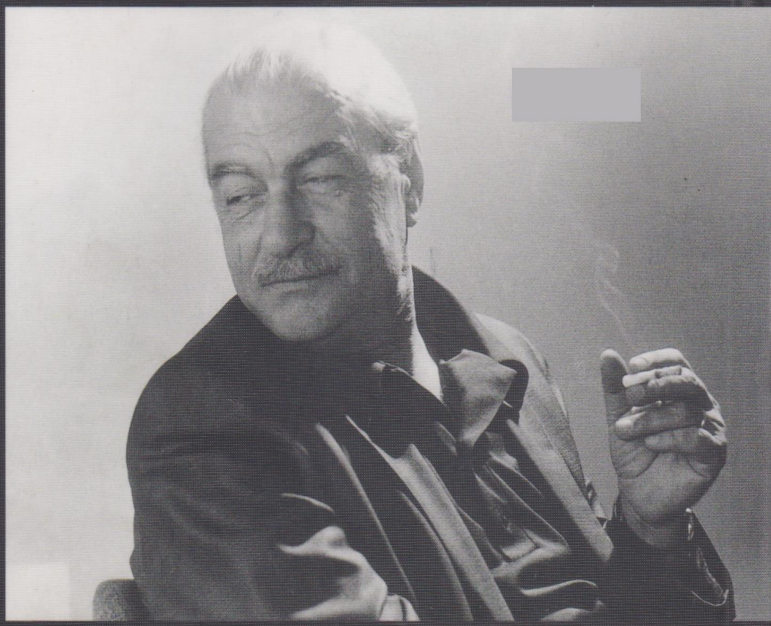
Bir şey mırıldanıyordu. Canseza üstüne eğildi.

— Karıcığım, diyordu, yarın benim takım zembilini hazırla!

Takım zembilini... Yarın...

Ve galiba on dakika sonra, uykuya dalan bir küçük çocuk kadar sakin... Öldü.

5.8.1946
Çorum Cezaevi

KEMAL TAHİR BİR MÜLKİYET KALESİ

Buyük romancımız Kemal Tahir'in ölümünden sonra "sarı defterler"inden derlenerek yayımlanan bu romanında, saray marangozlarından, okuma yazma bilmez Mahir Efendi'nin, bir yandan köylü kurnazlığıyla kendini kayırttırarak omuzundaki askeri rütbeleri bir bir artırışını izlerken, bir yandan da ülkenin üstüne çöreklenmiş emperyalistlerin baskı ve güdümü altında halkına yabancılaşarak iktidarsızlaşan bir iktidarın ihanetine karşı yurdunu savunma refleksini yitirmemiş olan herkesle birlikte onu Kuvayı Milliye'nin ve Mustafa Kemal'in yanına götüren serüvenine de tanık olacaksınız.